Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Hungarológiai Értesítő

1981. III. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő
1981. III. évfolyam 3—4. szám

Hungarológiai Értesítő

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1981. III. évfolyam 3—4. szám

Felelős szerkesztő: Béládi Miklós

Szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1981. III. évfolyam 3–4. szám

Szerkesztőbizottság
Béládi Miklós
Kósa László
Szépe György
Felelős szerkesztő: Béládi Miklós
Szerkesztő: Jankovics József
A szerkesztésben részt vesznek:
D. Mátai Mária, M. Róna Judit
Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014
Telefon: 160–160, 126-os mellék
Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

I. Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1979 7
Magyar nyelvészet, 1979 165
Magyar néprajz, 1979 203
Magyar zenetörténet, 1979 257
Klasszikus magyar zenei és irodalmi alkotások hanglemezfelvételei 264
Romániai magyar hanglemezek 268
Jugoszláviai magyar hanglemezek 273

II. A hungarológia hírei 275

III. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora 317

Magyar irodalomtörténet, 1979

Endre Ady: Mensch in der Unmenschlichkeit.
66 Gedichte. Übertragen von Zoltán Franyó. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 106 l.

Ady Endre versei fordításban németül jelentek meg nemcsak legkorábban, hanem – legalábbis eddig – a legnagyobb számban is. Az első átültetésekkel egy 1908-as irodalmi antológiában (*Die Lyrik des Auslandes in neuerer Zeit.* Hrsg. von Hans Bethge. Leipzig, é. n. Max Hesses Verlag) Horvát Henrik tolmácsolásában ismerkedhetett meg a német irodalomszerető közönség, s pontosan két évvel Ady halála után, 1921 novemberében *Auf neuen Gewässern* címmel Hatvany Lajos kezdeményezése nyomán kézbe vehette már a költő verseinek első válogatott kötetét. E korai gyűjteményt a jelen kötet megjelenéséig további kilenc követte, s közülük a lefordított versek számát illetően a leggazdagabb az volt, amely *Blut und Gold* címmel 1962-ben látott napvilágot. Ez utóbbi, Bukarestben kiadott kötet az 1978-ban elhunyt *Franyó Zoltán* több évtizeden át készült Ady-fordításait gyűjtötte egybe. A németül s magyarul egyformán jól tudó, sőt németül is verselő, Adyval baráti viszonyban állott Franyó Zoltán fiatal éveitől fogva élete egyik hivatásának tekintette Ady méltó német recepciójának megteremtését. Ez magyarázza, hogy az első német nyelvű Ady-kötet 73 fordításából 37 az ő tolla alól került ki. S ugyanezzel függ össze, hogy korábbi fordításait Franyó nem tekintette véglegesnek: később újra elővette azokat, s ilyenkor általában nem elégedett meg szövegük puszta csiszolgatásával, javítgatásával, hanem legtöbbször szinte újat teremtett. A jelen kötetben olvasható művek közül például huszonkettőnek a címével találkozhatunk az 1921-es válogatásban, a versek német megformálása azonban meglehetősen nagy eltérést mutat. A korábban lefordított versek végleges német szövegüket a *Blut und Gold* c. kötetben nyerték el, ez utóbbihoz képest a mi kötetünk szövegei nem változtak már. A kötet mégis hozott újat is. Mégpedig hét vers (*Őszülő erdők rettegése, Akkor sincsen vége, A mi háborúnk, Vajon milyennek láttál, Szerelem és ravatal, Intés az őrzőkhöz* és *Üdvözlet a győzőnek*) addig nem publikált fordítását. A *Blut und Gold* kötetből átvett 59 s a hét új fordítást – ellentétben az 1962-es kötet ciklusos csoportosításával – a jelen válogatás időrendben közli. A 66 vers ennek folytán, bár csak jelzésszerűen, de jól kitapinthatóan érzékelteti az Ady-líra fejlődését, e költészet hangváltásait. Ugyanakkor a versek szerencsés kiválasztásának köszönhetően az oeuvre egészét nem ismerő olvasó képet kaphat Ady költői világának tematikai sokszínűségéről.

A kötethez *Vezér Erzsébet* írt rövidsége ellenére is tartalmas, gondolatgazdag előszót. Ez mindenekelőtt azt a történelmi, társadalmi helyzetet, szellemi, művészi körülményt vázolja, melyben az Ady-életmű kibomlott, majd Ady egyéniségének, művészi

tudatának legfőbb jegyeit összegzi, röviden számbaveszi az Ady fejlődésében meghatározó szerepet játszott élményeket, tárgyalja szimbolizmusának kérdéseit, költészetének összetettségét, látszólagos ellentmondásait, érinti az Ady-vers problémáját, végül rámutat azokra a részben Ady költészetében, nyelvében meglevő sajátosságokra s más tényezőkre, melyek megnehezítik, hogy Ady a tényleges nagyságának megfelelő helyet foglalja el a világirodalom értékrendjében. E nehézségek leküzdésében, Ady világirodalmi rangjának elismertetésében egy lépést jelenthet Franyó 66 versfordításának jelen kötete is.

Láng József

Bábi Tibor: Író, költő, művész dolga.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 195 l.

A közelmúltban elhunyt szlovákiai magyar költő publicisztikai írásait gyűjtötte posztumusz kötetbe a kiadó. Bábi Tibor annak a költőnemzedéknek volt a tagja, amely az ötvenes évek elején arra vállalkozott, hogy többéves kényszerszünet után biztosítsa a magyar irodalom folyamatosságát Szlovákiában.

A kevésbé differenciált munkamegosztás körülményei között gyakran megtörtént, hogy a költő publicistaként, kritikusként és szerkesztőként is működött egy személyben. A sokféle feladat vállalása megnehezítette az értelmiség, az írók dolgát.

Bábi Tibor művei széles tájékozódás igényéről vallanak. Foglalkozott nemzedéki problémákkal, a szlovákiai magyar irodalom sajátos feladatainak nemegyszer súlyos dilemmáival, képzőművészettel és a szlovák-magyar viszony kérdéseivel is (Vladimír Mináč nagy vitát kavart történelmi esszéje kapcsán). Elsősorban dokumentumként értékelhetjük a kötet írásait: arról az útról tudósítanak, amelyen az ötvenes évek elején – a sematizmus korában – indult, a nemzetiségi tudatot újrafogalmazó, elkötelezett írók jártak Szlovákiában. A szellemi horizont keresése nem volt könnyű, s legyünk őszinték: az eredményekben is sok az egyszerűsítés, a közhely, a meg nem emésztett gondolat, még tárgyi tévedések is előfordulnak.

Kiss Gy. Csaba

Balassi Bálint és a XVI. század költői. I–II.
A szerkesztés, a válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Varjas Béla munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 971 + 1062 l. (Magyar Remekírók)

Aligha kell hangsúlyoznunk a kétkötetes antológia fontosságát, hiszen ilyen bő válogatás még nem jelent meg a XVI. század verses termésből. Mivel a Régi Magyar Költők Tára XVI. századi sorozata, valamint a Bibliotheca Hungarica Antiqua kötetei – más céllal, illetve régen készülvén – nem mindenütt érhetők el, de már az egyetemi hallgatókat sem könnyű ellátni megfelelő számú *Szöveggyűjteménnyel* –, sokféle igényű olvasó ismerkedhet meg végre e gazdag válogatásban a XVI. század versvilágával.

Nyilvánvalóan teljesebb képet nyernek így a korszakról, mintha csak Balassit, vagy az utóbbi évek kiadásai által is népszerűvé vált széphistóriákat olvassák.

De különösen fontossá teszi az a tény, hogy sok esetben első ízben közöl szövegeket, főleg a század utolsó két évtizedéből, ameddig a régi Régi Magyar Költők Tára már nem jutott el, de nem nyúltak vissza a XVII. századi kötetek sem.

A vállalkozás egyszemélyes gondozója *Varjas Béla* „a legértékesebb, legszebb és legérdekesebb munkákat" gyűjtötte egybe a korszak termésből. Kivételt csak egy helyütt tett: közreadta Balassi *Szép magyar comoediá*ját is. (A Fanchali Jób kódex-beli kéziratos változat mellett megkapjuk a XVII. század elején kiadott nyomtatvány töredékét is.)

A tömör orientáló megjegyzéseket tartalmazó utószó tájékoztat az elrendezésről is. A címnek megfelelően kiemelt Balassi Bálinttól eltekintve időrendben sorakoznak a szerzők. (Az ismeretleneken kívül: Vásárhelyi András, Szabatkay Mihály, Apáti Ferenc, Csáti Demeter, Tinódi, Farkas András, Istvánfi Pál, Sylvester János, Tar Benedek, Batizi András, Szkhárosi Horvát András, Baranyai Pál, Batthyány Orbán, Dézsi András, Ráskai Gáspár, Sztárai Mihály, Szegedi András, Tőke Ferenc, Szegedi Gergely, Bornemisza Péter, Pesti György, Nagybáncsai Mátyás, Kecskeméti Vég Mihály, Varsányi György, Németi Ferenc, Horvát Ilona, Dóci Ilona, Valkai András, Görcsöni Ambrus, Palatics György, Zeleméri László, Enyedi György, Ilosvai Péter, Bogáti Fazekas Miklós, Szegedi Veres Gáspár, Hegedős Márton, Murad (Somlyai) Balázs, Massai Ágnes, Ládoni Sára, Huszti Péter, Moldovai Mihály, Rákóczi Zsigmond, Tardi György, Homonnai István, Illyefalvi István, Báthori István, Széchy Tamás, Csáktornyai Mátyás, Póli István, Hegyi Pál, Szerdahelyi János, Lakatos Péter, Telegdi Kata, Debreceni Szőr Gáspár, Gyarmati Imre, Sárközi Máté, Szőlősi István, Gergei Albert.) Természetesen a kronológiai elv nem érvényesülhet teljes szigorúsággal, hiszen sok esetben nem tudjuk meghatározni a keletkezés időpontját. Egy szerző több műve esetében a besorolás alapja az első datált mű, s a belső sorrend – Balassit kivéve – szintén kronologikus.

Külön kell szólnunk a Balassi-kiadásról. *Horváth Iván* – sajnos nehezen elérhető – újvidéki kiadásától eltekintve először jelennek meg Balassi versei azzal a szándékkal, hogy a költő feltételezett ciklusai megőrződjenek. Varjas Béla természetesen a saját felfogása szerint adja a ciklusokat. Így az istenes versek alkotják az első verscsoportot, élükön a szentháromsághoz írott három himnusszal, amelyek azonban nem jelentik valamely számmisztikai alapon megformált liber exordiumát. Ezután következik a Varjas szerint Forgách Zsigmond és Losonczy Anna esküvőjére szánt „kegyes" nászajándék: a Nagyciklus, amely 2 x 33 verset foglal magába, s a költő lírai életregénye – 1589 szeptemberében történt kibújdosásáig. Külön csoportot alkotnak még: Valahány török bejt, Coelia versek, a *Stoll Béla* által felfedezett darabok (Varjasnál: Kisciklus). E felsorolás is mutatja, hogy minden vita ellenére felfedezhetők közös vonások is a cikluselvű Balassi-szövegközlők között. A Balassi-rész további érdekességei: az utóbbi kiadásoktól igen eltérő módon rekonstruálja a *„Bocsásd meg Úristen"* szövegét (egyben közli Szenci Molnár Albert-féle változatát is). Hasonlóan megkapjuk a *„Csak búbánat immár"* változatát is. Abban is eltér az újabb kiadásoktól, hogy Eckhardt nyomán ismét a kétes hitelű énekek rangjára emeli a Batthyány Ferenc-levélrészletet.

Az utószóban rögzített elvnek megfelelően, a szerkesztő igyekezett javítani a szövegeken ott, ahol a beavatkozást nem érezte erőszakosnak. (Ezeket a versekhez fűzött

jegyzetek jelzik.) Balassi *„Keserítette sok bú és bánat"* kezdetű énekében pl. tíz helyen igazítja ki a szótagszámot. Néhány esetben – például Tinódi *Sokféle részögösről* – a helyes akrosztichon rekonstrukciója strófák felcserélésével történik.

A kiadvány használatát nagyon megkönnyíti gazdag apparátusa. A kötetek végén tömör jegyzetek közlik a legfontosabb információkat: a szerzőre vonatkozó fontosabb adatok, a vers lelőhelye(i), a közlés forrása(i), esetleges javítások. A második kötet végén a már említett utószón kívül szómagyarázatokat találunk, valamint a szerzők betűrendes, illetőleg a kezdősorok mutatóját. Nincs tehát akadálya, hogy haszonnal forgassák mindazok, akik érdeklődnek a magyar versek iránt.

Balázs Mihály

Balázs Sándor: Szociológia és nemzetiségi önismeret. (A Gusti-iskola és a romániai magyar szociográfia.)
Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 263 l.

A könyv a két világháború közötti romániai magyar társadalomtudományi kutatások egyik legfontosabb szférájának: a nemzetiségi önismeret elmélyítésében alapvető szerepű szociográfiának a rendszeres tárgyalására, intézményes kereteinek áttekintésére, tudományelméleti alapvetésük jellemzésére és ideologikus elemzésére vállalkozik. E munkának legfőbb érdeme rendszerességében és a kisebbségi szociográfia szellemiségének megragadására tett kísérletben van. Fókuszában a szociológiai-szociográfiai irányoknak a Gusti-féle monografikus iskolához való viszonya áll: a szerző ennek a hatástörténeti szempontnak a látószögéből vizsgálja és minősíti a korszak magyar önismereti mozgalmait, és kíséri figyelemmel azoknak az elméleti-módszertani párhuzamosságoknak a meglétét és eredményeit, amelyeket korábban (*Dimitrie Gusti: A szociológiai monográfia.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976. [Téka], bevezető tanulmány) már összefoglalt. Bár a 7 fejezetre tagolt tanulmány elsősorban az eszmetörténeti-szociográfiai fejleményeket és a magyar-román társadalomtudományi kapcsolatokat összegzi, az irodalomtörténeti kutatás számára, az irodalomközpontúnak tudott kisebbségi magyar szellemi élet egészét tekintve éppen a szociográfiai kultúrának az elemzésével szolgál hasznos adalékokkal. A szerző a korszak tudományos szellemisége politikai megítélésének sávjában másodlagosnak ítéli a kisebbségpolitikai-közjogi megnyilvánulásokat, figyelme a tudományos népkutató tevékenységre koncentrál. A Gusti-iskola eredményeinek fölismeréséhez vezető folyamat összetevőinek kimutatása után a gyakorlati hasznosítás területeit veszi számba: a magyar-román együttműködést a gyakorlati terepmunkában (*Bakk Péter, Venczel József* és *Pálffy Károly* munkásságán át), a magyar nemzetiségismeret román nemzetismereti ösztönzésének forrásait és Gustiéknak a magyarországi szociográfiai irodalommal való, elsősorban receptív kapcsolatát. Egy fejezet a Gusti-iskola magyar és román részről való baloldali értékelését, és a szociográfiai előzmények (*Braun Róbert, Aradi Viktor, Turnovszky Sándor* munkásságának) az áttekintése mellett a *Korunk* önismereti tevékenységét és szemléletmódját elemzi; részletesen foglalkozik a nemzetiségkutatás ifjúsági szervezet- és folyóiratfórumaival, a protestáns szellemiség (*Ifjú Erdély, Református Szemle, Kiáltó Szó, Kévekötés – Kristóf*

György, az induló *Mikó Imre, Szabó T. Attila*) eredményeivel és a katolikus orientáció fejleményeivel (*Erdélyi Tudósító, Erdélyi Lapok – Venczel József* munkássága). Az *Erdélyi Helikon* irodalmi szociográfiájának vizsgálatában a népismeretnek a folyóirat irodalom- és művészetközpontúságában való helyét elemzi, azokat a körülményeket, amelyeknél fogva a Helikon a szociografikus közelítésmódot és szemléletet a transzilvanizmusba beépítendőnek tartotta. Kritikusan minősíti a *Tavaszy Sándor – Imre Lajos*-féle teologikus falukoncepciót, majd periodizált áttekintést ad a korszak magyar tudományosságának hivatalos fórumáról, az *Erdélyi Múzeum Egyesület* és folyóirata munkájáról; az öntevékeny szociográfusok közül *Nagy István, Bözödi György, Vámszer Géza* és *Domokos Pál Péter* egyéni teljesítményeit értékeli.

Két önálló fejezet foglalkozik a legjelentősebb, iskolateremtő hatású vállalkozásokkal: az *Erdélyi Fiatalok* és a *Hitel* falutevékenységével. Az Erdélyi Fiatalok évtizedes mozgalmának elemzésekor az 1930 és 1940 közti időszak világnézeti folyamatait, belső mozgásaikat és alapvető falukutatói munkájukat vizsgálja a Gusti-hatás vonala mentén, a Hitel-csoport munkásságában pedig az elméleti, politikai háttér jelzése után a gyakorlati szociografizálás területeit, eredményeit tekinti át, majd a 44 utáni hiátust követő hatások továbbélését is jelzi.

A kötetet a magyar és román szakirodalomra egyaránt támaszkodó, bőséges és fejezetenként tagolt jegyzetanyag, valamint névmutató egészíti ki.

Csapody Miklós

Baróti Dezső – Szántó Tibor: Költők barátja. Tevan Andor emléke.
Magyar Helikon, Budapest, 1979. 162 l. (Magyar tipográfia)

A hazai nyomdászat egyik kitűnő alakjának állított méltó emléket a Magyar tipográfia sorozat legújabb kötete. A kiadvány címéhez hűen a tanulmányok szerzői nem csupán a tipográfusi munka szakmai oldalát kívánták fölmutatni, hanem „a költők barátjának" könyvkiadói tevékenységét is értékelték. *Baróti Dezső* Tevan Andor és az irodalom kapcsolatát elemezte, írásában egy sokoldalú érdeklődésű, kiváló szervező portréját rajzolva meg, akinek könyvkiadói tevékenysége „a magyar progresszió jelentős megnyilatkozásai közé tartozik". *Szántó Tibor* a tipográfus Tevanról szól, iskolapéldáját teremtve az olyan szakmai elemzésnek, amely a konkrétumok kiemelésével Tevan Andor kiadványainak szépségére és árnyoldalaira egyaránt felhívja a figyelmet. A híres nyomdász levelezéséből ízelítőt kapva többek között *Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Déry Tibor* Tevanhoz intézett leveleit olvashatjuk. A kötet gazdag válogatást közöl a békéscsabai nyomdász kiadványaiból, terveiből. A mértéktartóan ízléses kivitelezés a Magyar Helikon kiadót dícséri.

N. S. K.

Bata Imre: Weöres Sándor közelében.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 367 l. (Elvek és utak)

A sokasodó Weöres-irodalomban különleges helyet foglal el Bata Imre könyve. Dolgozatában egyszerre próbálja kívülről és belülről is vizsgálni ezt a költészetet. Ahogy erre a cím is utal: a költői műhely ügyeit „közelről" ismerve elemzi az eddig megvalósult életművet. Ez a módszer – vagy adottság – számos fontos részlet megvilágítására ad lehetőséget. Ahogy Bata Imre is leszögezi, Weöres költői világa alapjaiban 1939-re kialakul. Az addig megtett út (a gyermekkor naivitását megőrző „ősköltő", a Nyugat harmadik nemzedékének tagja, majd a tőlük történt eltávolodás) kijelölte alkotói természetének azon koordinátáit, amelyek lényegesen már sohasem változtak meg. A szerző ebben a rendszerben határoz meg néhány fontos pontot és ezeket igyekszik leírni.

Így *Hamvas Béla* hatását, ami véglegesen elrendezte Weöres költői világképét, „ideológiát" teremtve az elveszett ősi *egység* iránti elvágyódásának. A költő lírai gondolkodásának központi problémája az *idő*. Ez az a dimenzió, amiben az individuum önmaga elidegenedettségét leginkább felismerheti, szemlélheti. Ebből a kiút csak az ősi, dimenziótlan, időtlen állapot újrateremtése lehet. Ennek a lehetőségét pedig a *mítoszban* fedezi fel. Ezért Weöres szerint a gondolati költészet nem a gondolatok megverselése, hanem az, amikor „maga a tárgy filozofál".

Ebből következik a rendszer másik pontja, a költő versépítkezésének zenei módszere, az élmény-lírával történt végérvényes szakítás. Konkrét példákon vizsgálja meg Bata, hogy a líra hagyományos és modern elemeit hogyan szervezi Weöres újszerű struktúrákká. Maga Weöres Sándor 1944-gyel zárja költővé érésének szakaszát. Bata Imre viszont költészetének minden fontos motívumát megtalálja – joggal – ezekben a korai versekben. A felszabadulás után megjelent kötetek (*Elysium*, 1946 és *Fogak tornáca*, 1947) a kiteljesedett költői teremtőerő bizonyítékai, összefoglalása lírai törekvéseinek. Nem véletlen, hogy Bata párhuzamosan tárgyalja az előző korszak verseivel.

Az ötvenes évek kitaszítottságát követő beilleszkedés az életmű legjobb teljesítményeit eredményezi: *A hallgatás tornya, Merülő Saturnus, Psyché*. Ezek kapcsán Bata megmutatja az egységes alapokon nyugvó életmű számtalan változatát. Elemzi az 1954–56 között írt vers-sorozatot, amelyekben Weöres a költészet sorsával vet számot (*Medeia, Orpheus, Minotaurus, Tavane királynő, Ars poetica*). Részletesen foglalkozik az *Átváltozások* szonettciklusával és a *Grádicsok énekével*.

Külön fejezet szól a drámaköltőről és a fordítóról. Bata Imre tanulmányát a *Merülő Saturnus*, a *Psyché* és a *Három veréb hat szemmel* c. költői antológia áttekintésével zárja.

A jelzett főbb gondolatok és témák mellett a szerző sok részproblémát is érint, ha nem is mindig kellő szisztematikussággal és egyértelműen szabatos fogalmi nyelven.

Katona Imre József

Benedek Elek irodalmi levelezése, 1921–1929. I. 1921–1925.
Közzéteszi Szabó Zsolt. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 385 l.

A Gaál Gábor-levelezés, a magyar–szász irodalmi kapcsolatok anyaga és a helikoni leveleskönyv mellett Benedek Elek irodalmi vonatkozású leveleinek első kötete, amely mindeddig nélkülözött anyagával legfontosabb forrásgyűjteményét adja a romániai magyar irodalom történetének, az irodalomszervezés hőskorának. A csoportosulások és egységtörekvések korai korszakának alapvető dokumentációja ez az összeállítás. Benedek Elek a kisebbségi kultúrában az irodalmi élet önerőből szervezett testületeinek korszaka előtt levelezésének kapcsolatrendszerével olyan intézményt pótolt, amely a teremtődő irodalom funkcióit nagyrészt egyedül látta el, a későbbi fejlődésnek is irányt adva, ami különleges irodalom- és eszmetörténeti figyelmet, elemzést igényel. A levelezését összegyűjtő és sajtó alá rendező *Szabó Zsolt* bevezető tanulmányában a szerkesztő, irodalom- és közönségszervező, az új nemzedék fellépését támogató publicista Benedek Elek utolsó pályaszakaszát, az Erdélybe 1921-ben történt hazatérésétől 1929-es haláláig tartó periódust elemzi elsőként, majd a hazatérés felderített okai mellett leírja az irodalmi élet eszmélésének, szerveződésének mozgásait, vázolva az egyidejűleg megnyilvánuló magyar politikai aktivitás viszonyait is: Benedek Elek a Keleti Újság és a Napkelet íróinak sorában állt az élére a Kós, Nyírő, Paál, Zágoni és Szentimrei szervezte Kalákának, támogatta a Szépmíves Céh egyik szervezeti elődjét, a Haladás kiadóvállalatát. Példaképe és mentora volt a Tizenegyek, a székely írók csoportjának, hatásában pedig egyik korai irodalmi előkészítője az Erdélyi Fiatalok falumunkájának; 1922-ben kapcsolódott be a szatmári Cimbora című gyermekújság szerkesztésébe, amelynek 8 évfolyamában a romániai magyar gyermekirodalom alapjait teremtette meg, bevonva a gyermekirodalom művelésébe Áprilyt, Balázs Ferencet, Berde Máriát, Kóst, Moltert, Reményik Sándort, Sipos Domokost, Szentimreit, Tamásit és Tompa Lászlót is (leveleskönyvéből – érthető okokból – hiányzik több ezer, gyerekeknek írott, ízléstörténeti szempontból érdekes levele). A kötet anyaga a föllelhető levelezés 1921 és 1925 március vége – a Vasárnapi Újság megszűnése – közötti anyagát öleli fel, Benedek Elek 125 saját és 132 hozzá írott levelével, amelyeknek címzettjei és írói között családtagok, az irodalmi élet ismeretlenjei és jelentős alkotók egyaránt szerepelnek. A szövegek közlése nem kritikai igényű, de pontos; különösen a jegyzetanyag jó. Benne a kiadásról szóló tájékoztató, a hagyatéki lelőhelyek fölsorolása, valamint a levelek íróit – címzettjeit ismertető magyarázat áll, és sajtó-, irodalom- és művelődéstörténeti szempontból is jól használható, nagy terjedelmű filológiai apparátus, amelynek a szövegek elemzésekor segítséget nyújtó információi rövid eseménytörténeti összegzéseket is adnak. A kötetet levél- és névmutató zárja.

Csapody Miklós

Beney Zsuzsa: Nyitva van az aranykapu.
Verselemzések. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1979. 156 l.

A mai magyar költészet színképét gazdagító költőnő huszonkettőt választott ki kedves versei közül, hogy ezek elemzése révén vezessen be a költészet aranykapuján túli különös világba. Tizenegy vers a régebbi magyar irodalom remekei közül való (népdaltól *Berzsenyi, Csokonai, Arany* versein át *Petőfi*-versekig), tizenegy pedig huszadik századi alkotás (*Ady*tól *Nagy László*ig). A tanulmányok nem szakembereknek készültek, Beney Zsuzsa ifjú olvasókat akar a költészetnek megnyerni verselemző módszereivel, melyek lényege a költői képek változásainak vizsgálata, a remekművé varázsoló forma és gondolat együttes érvényesülésének kibontása. Lehetséges, hogy egy-egy versről vallott felfogása nem mindenben egyezik meg az irodalomtörténészek véleményével, azonban olyan közel tudja hozni a versek korát, világát, hangulatát, s leli meg magyar irodalombeli helyét, ahogyan az kevés elemzőnek adatik meg. Gondolatgazdag, érdekes asszociációkat felvető valamennyi megközelítése, érzékennyé, fogékonnyá tesz az elemzett versek befogadására, kíváncsivá a költők más műveire is. Magas szintű ismeretterjesztő művet ad a fiatalok kezébe, amely megérdemli, hogy hivatásos irodalmárok, kutatók is megismerkedjenek vele, számoljanak Beney Zsuzsa véleményével is saját verselemző munkájuk során. A versek zöme nem szerepel iskolai tananyagként, nem követ szigorú időrendet, a kötet főképpen szerzője vonzalmai szerint szerveződik. Ady Endre *Az eltévedt lovas*, Kassák Lajos *Mesteremberek*, Kormos István *Fehér virág*, Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című verseinek elemzését – többek között – külön is érdemes a modern költészet iránt érdeklődők figyelmébe ajánlani.

R. Takács Olga

Benjámin László: Vallomások, viták.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 183 l.

Benjámin László költői pályafutása a Munkásírók Csoportjában kezdődött a negyvenes évek legelején. A csoportot a felszabadulás után adminisztratív intézkedés oszlatta szét.

Érthető tehát az a következetes indulat, mellyel Benjámin hajdani harcostársainak útját kíséri figyelemmel. A tanulmányait, cikkeit tartalmazó vékony kötet jelentős része velük foglalkozik, a feledés, az ismeretlenbe visszahullás ellen emelve szót. Összefoglaló jellegű önéletrajzi emlékezése: a *Munkásírók, antológiák* – fontos és értékes adalékokat szolgáltat a munkásirodalom tanulmányozásához; mint ahogy a *Berényi István, Vaád Ferenc, Kis Ferenc* költészetét méltató írások: az *Amíg a szívünk dobog* című antológia előszava is a félig-ismeretlenségből emel ki verseket, alkotókat.

Példaképeiről, elődeiről, kortársairól szóló – általában alkalomhoz kötődő – cikkeiben (Petőfi, József Attila, Illyés, Zelk Zoltán, Csanádi Imre az írások ihletői) a közéleti költő, a munkásosztály, a szocialista irodalom elkötelezettje szólal meg; napló-

jegyzeteiben, interjúalanyként is ennek az irodalomnak helyzetét, a munkás-művelődés és a szocialista kultúra problémáit járja körül, felelős aggódással.

Erdődy Edit

Benkő Samu: Haladás és megmaradás. Művelődéstörténeti tanulmányok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 571 l.

Kutatásainak három évtizedes terméséből válogatva, Erdély felvilágosodás- és reformkori művelődéstörténetének egyik legkiválóbb szakértője huszonkét tanulmányt, köztük könyvnyi súlyú és terjedelmű vázlatokat ad közre főként a 19. századi Erdély közéletének, tudományosságának, irodalom-, nevelés- és értelmiségtörténetének köréből, bennük életművek, koncepciók, mozgalmak és intézmények történetének elemzésével rajzolva meg az értelmiségképződés és a szellemi közállapotok fejlődéstendenciáit. Benkő Samu „miközben számba veszi a változásokat, a tudományok fejlődését, a művészetek tartalmi és formai gazdagodását, általában az alkotás szintjére emelkedett értelmiségi tevékenység differenciálódását, szeme azon is megakad, hogy nemzedékről nemzedékre parancsként testálódnak át permanens feladatok. Ezek közül a legfontosabbak a nyelv és az iskola körül bokrosodnak". A kötet értelmiségtörténeti írásainak élén a *Murokország* című „művelődéstörténeti barangolás", lírai monográfia áll (önálló kötetként a Kriterionnál jelent meg 1972-ben), amely a szerző szülőföldjének, Alsó-Nyárádmente három falujának névtudományi alapozású társadalom- és gazdaságtörténeti vázlatát, a táj- és életmódformáló növényi kultúra monografikus feldolgozását adja. E dolgozat szövegét követik a *Sorsformáló értelem* című kötetből (Kriterion, 1971) és *A helyzettudat változásai* cím alatt megjelent könyvből (Kriterion, 1977; ismertetése: Hungarológiai Értesítő, 1979. I. évf. 25. l.) válogatott tanulmányok. Az utóbbiból való, azonos című programadó írásban Benkő a Sorsformáló értelem előszavának gondolatvilágával rokon tudományos-etikai krédót fogalmaz, művelődéstörténészi munkájának olyan elvi-magatartásbeli alapvetését, amelynek szelleme portréit és összefoglalóit jellemzi. *Apáczai Csere János* születésének 350. évfordulóján az életmű tejes művelődéspolitikai programját, e koncepciónak az európai tudású erdélyi értelmiség felnevelésére és a szükséges kulturális intézményrendszer kiépítésére irányuló alapvetését értékeli. *II. Rákóczi Ferenc*nek, a *Vallomások* és az *Emlékiratok* szerzőjének eszmevilágát vizsgálva pedig Rákóczi tolarencia-elvéről értekezik. *Apor Péter* világnézeti beállítottságának elemzése és művének, a 17. századi Erdély életmódját, szokásait megörökítő *Metamorphosis Transylvaniae* értékelése mellett külön fejezet foglalkozik a felvilágosodás eszmekörének az erdélyi művelődésben való meggyökerezésével: e tanulmány a korszak széles körű értelmiségi tevékenységének általános eszmei szintvizsgálatával a felvilágosodás recepcióját hosszabb kultúrtörténeti folyamatként ragadja meg, részletesen megvilágítva három korjellemzőt: a toleranciaelv előtérbe kerülését, a természettudományos érdeklődés fokozódását és az anyanyelvűség térhódítását. Ebbe a társadalomtudományi és eszmetörténeti háttérbe helyeződik a magyarigeni *Bod Péter*nek, Bethlen Kata tudós papjának és könyvtárosának *Magyar Athenás*a, a 18. századi

magyar művelődés jelentős szintézise éppúgy, mint a történetíró és botanikus *Benkő József* pályarajza. A historikus és Linné-követő Benkő, Hermányi Dienes József unokaöccse a felvilágosodás eszmevilágában alkotott; késői utóda, Benkő Samu történelemszemléletét fő művei, a *Transsilvania* és a *Flora Transsilvanica* alapján jellemzi. *A tanító sorsa Erdélyben 1848 előtt* az egyházi és világi oktatás 18. századig tartó előtörténetének vázlata után azt a fejlődéstendenciát rajzolja meg, amelynek során a tanítói pálya önálló értelmiségi foglalkozássá alakult. Az oktatás, a nyelv és az iskola áll a középpontjában *A nagyszentmiklósi mezőgazdasági iskola és Tessedik Sámuel* című neveléstörténeti dolgozatnak is, amely a 18–19. század fordulóján alapított, Tessedik által szervezett, majd feloszlatott, magyar, román és német nyelven oktató szakiskola jelentőségét értékeli. Részben oktatástörténeti érdekű, de a társadalomszerkezet és a jogi helyzet állapotait is föltáró tanulmányban elemzi Benkő a 18. századi székely diákság harcát a Habsburg-hatalommal, amelyet tanulási jogáért folytatott, lévén a határőrség intézménye a katonasor alá tartozó székelység értelmiségi utánpótlásának súlyos gátja. A *Göttinga, Gauss és Erdély* a Georgia Augusta Egyetem szellemi központjának Erdély felé való kisugárzását követi nyomon, az erdélyi peregrinusok százainak regisztrálása mellett főként Gauss és *a két Bolyai* kapcsolataira koncentrálva, az *Erdélyi Muzéum* négyesztendős működését elemezve, művelődéstörténeti szerepét méltatva pedig az első erdélyi magyar folyóirat alapításának körülményeit rögzíti, *Döbrentei Gábor* szerkesztői munkásságát és irodalmi ízlését vizsgálja. (E tanulmány a szerző által szerkesztett, az Erdélyi Muzéum évfolyamaiból válogató 1979-es Téka-kötet bevezetője.) Rendkívüli értéke a válogatásnak a *Sipos Pál* életművét és a magyar filozófiai esszé születését elemző filozófiatörténeti tanulmány, amelyben a Fichte-fordító matematikus, filozófus, szónok és költő Sipos Pálnak, Kazinczy és Aranka György barátjának teljesítményét értékeli. Egy másik pályarajz az értelmiségi demokrata, író és intézményszervező *Bölöni Farkas Sándor* életútját követi és interpretálja az *Utazás Észak-Amerikában*t és a *Napló*t, *Beke Sámuel* szellemi arcképét pedig a liberális eszmeiségű református gondolkodó prédikációi nyomán vázolja fel, a forrásanyagnak a kor erdélyi világnézeti hátteréhez és az európai eszmeáramlatokhoz kapcsolására ugyanúgy figyelmet fordítva, mint *Ormós Zsigmond* irodalmi munkásságának elemzésekor, Vukovics Sebő és George Cantacuzino eszmetársának, a liberális ellenzéki reformpolitikusnak a nézeteit vizsgálva. Részletesen foglalkozik a szerző a 48 tavaszán kitört csíki ifjúsági mozgalmakkal, majd levéltári kutatásai alapján *Petőfi Lenkei százada* című versének politikai keletkezéstörténetét világítja meg, de elemző tanulmányt szentel a bánsági művelődés egy fontos fejezetének: *Pesty Frigyes* irodalmi publicisztikájának és demokratikus eszmeiségű történetírói tevékenységének is. A kötetet két *Kemény Zsigmond*ról szóló tanulmány zárja: először a *Napló* alapján Kemény műveltségét és irodalompolitikai koncepcióját rekonstruálja a szerző, majd a Kemény szerkesztette Pesti Napló-beli írások nyomán a politikai gondolkodó nemzetiségi kérdésről vallott felfogását elemzi.

A kötet egészében főként régebbi irodalmunk kutatása számára hasznos válogatás, gondolati egységével és következetességével számos termékenyítő elemzési szempont irodalmi értékű megfogalmazása.

Csapody Miklós

Berzsenyi Dániel Összes Művei.
1. Költői művek. Szerkeszti Merényi Oszkár. Sajtó alá rendezte Merényi Oszkár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 923 l.

Az 1981-es év elején, 81 éves korában elhunyt Merényi Oszkár irodalomtörténészi tevékenységének középpontjában Berzsenyi Dániel élete és költészete állt: az 1930-as évek második felében megjelent kiadványoktól kezdve – amelyek bízvást tekinthetők a modern Berzsenyi-filológiát megalapozó munkának – egészen az utoljára befejezett vállalkozásig, az általa megindított Összes Művek kritikai kiadásának 1979-ben megjelent első kötetéig, mintegy fél évszázadon át búvárolta szenvedélyesen, majdhogynem féltékeny szenvedélyességgel nemzeti költészetünk nagy s egyre növekvő alakjának tevékenységét. Ez az első kötet már szinte futólagos pillantásra is meggyőzheti az olvasót arról, hogy Merényi Oszkár (tanári munkája mellett végzett) áldozatos kutatói tevékenysége során hősére vonatkozóan rengeteg tudást halmozott fel. Ebből a szempontból jellemzőek a *Verseket*, a *Somogyi Kupa* c. színmű-kísérletet és *Berzsenyi népdalgyűjteményét* tartalmazó kötet arányai is: a 923 oldalas kiadványban a művek mindössze 178 oldalt foglalnak el, a többit, tehát több mint hétszáz oldalt az apró betűvel szedett, hatalmas méretű jegyzetapparátus tölti meg. Ebben az óriási anyagban minden olyan probléma felmerül, amelyet Berzsenyi szépirodalmi művei textológiai szempontból felvetnek, ugyanakkor természetesen az óriási anyag maga is tartalmaz bőven problémákat. Ez teljesen érthető: Berzsenyi életműve egy kritikai kiadás készítője számára egyike a legnehezebb eseteknek irodalmunk történetében. Az ő költői műhelye pl. majdnem másfél évtizeden át, az 1790-es évek második felétől 1808-ig talán a legelzártabb költői műhely volt, s így a költő által keltezetlenül hagyott művek időrendje kérdések egész sorát veti fel, arról nem is beszélve, hogy a költő alkotói módszere, az állandó s szinte kényszeres korrekciók miatt egy-egy vers fogantatása és végleges befejezése között gyakran hosszú évek is eltelhettek. Fokozza a nehézségeket, hogy másfelől viszont ez a műhely bizonyos időszakokban a legnyitottabbak egyikévé vált, és barátok kért vagy kéretlen segítsége módosította a szövegeket. (Az 1813-as első kiadáshoz pl. Kazinczy maga másolta le a kéziratot, hogy a helyesírási és egyéb provincializmusoktól megtisztogassa a verseket.) Vagyis: az alapszövegek kiválasztása is jóval problematikusabb feladat volt itt, mint más költők esetében. S ha Merényi Oszkár – mint említettük – rengeteget tudott is Berzsenyiről, furcsamódon néha az a benyomásunk, hogy a nagy tudás nem csak segítette, hanem akadályozta is feladatának megoldásában: a roppant jegyzetapparátus olvasója előtt egy heroikus küzdelem körvonalai bontakoznak ki, azé a küzdelemé, amelyet a sajtó alá rendező jelentékeny rendszerező ereje és áttekintő képessége vívott önnön, szükségképpen heterogén tudásanyagával.

A vállalkozás valódi jelentősége azonban csak az utóbbi időben örvendetesen nekilendült Berzsenyi-kutatások folyamatában mutatkozhat meg; s ennek során nyilván fontos szerephez kell jutnia a korrekt, elmélyült és alapos bírálatnak is, amelyre elsősorban éppen a nagy költőre vonatkozó tudásunkat oly sok maradandó élménnyel gazdagító kutató emlékezete készteti az utókor tudományosságát.

Bíró Ferenc

Bitskey István: Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 206 l. (Humanizmus és reformáció)

A Humanizmus és reformáció művelődéstörténeti sorozat 8. tagjaként jelent meg Bitskey István kötete. Az ellenreformáció kiemelkedő személyiségét: Pázmány Pétert a meggyőzés és gyönyörködtetés művészét reprezentáló prédikációk elemzésével mutatja be a fiatal Pázmány-filológus.

A XVI. századi katolikus prédikációk eszmetörténeti előzményeit jelentő *Temesvári Pelbárt* és *Laskai Osvát* sermo-i, a hitújítás kihívására sorait rendező egyház tridenti intézkedéseire reagáló és azokat a gyakorlatban megvalósítani szándékozó *Telegdi Miklós*, valamint a közvetlen előfutár szerepét betöltő jezsuita retorika képviselője, *Káldi György* egyaránt szolgálják a magyarul prédikálók legnagyobbikát, a „bíborba öltöztetett" egyháznagyot: Pázmányt. Az esztergomi érsek szónoki fellépése kettős célt szolgált: a jezsuiták missziós törekvéseit – rendkívül alapos retorikai és teológiai műveltséggel, s a török kiűzéséhez szükséges politikai rugalmassággal egyaránt fölvértezve – és a magyarság lelki életének megjobbítását. Beszédeinek forrásai: a Szentírás „világos fáklyája", „pogányok könyvei", „az Anyaszentegyház Doktori", „az mostani Doktorok írásai", az Exercitia spiritualia stb., az ókori és keresztény kultúra kontinuitását, a jezsuita rend humanista műveltségét bizonyítják.

Az „erkölcsök jobbítását" célzó prédikátori törekvésben nem az eretnekség „konkolyában" élők ellen hadakozik elsősorban, hanem a hierarchikus tagozódású társadalmi rendben élő különféle tisztségviselők hivatástudatának keresztény felelősségét hangsúlyozza. A prédikációk modusában, a „hímes szók" és az „erős valóságok" koordinátájában megszülető esztétikai értékek időtlenítik Pázmányt, s emelik egyben a magyar nyelv mesteri művelői közé.

A retorika magyar bíborosának értékelését Bitskey az európai, s azon belül is az itáliai és közép-európai prédikációk színvonalának összehasonlításával fejezi be, az európai eszmék „magyarul írt formáját" és formálóját tisztelve művében és személyiségében.

A kötet appendixében Ferrante Gonzaga főkapitány Mátyás főherceghez írt levelét közli.

Imponáló jegyzetapparátus és névmutató, valamint német nyelvű összefoglaló teszi könnyen forgathatóvá Bitskey műfajtörténeti kötetét.

Tóth Tibor

Bodosi György: Völgyvallatás.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 182 l.

E személyes szociográfiában hat művész (*Illyés Gyula, Borsos Miklós, Keresztury Dezső, Passuth László, Déry Tibor, Németh László*) balatoni otthonába kopogtat be a szerző. A könyvhöz *Keresztury Dezső* írt előszót, aki őshonos lévén, a Balaton-felvidék igazi gazdája. Bodosi György „épít" egy házat Kereszturyéknak, amely újraképzelt Eötvös Kollégium tizenkét szobával (a tanítványok miatt), s olyan tárgyi világ és kör-

nyezet, mely sugallja az emberi érintkezés legtisztább igényét, a szép, okos beszélgetések nélkülözhetetlenségét.

Illyés Gyula a fenyők és szilfák rejtette szép kilátású nyaralójában fogadja vendégét. Csak a tárgyak beszélnek, de azok mindenről vallanak. A kert természetes szépsége élet és költészet kapcsolatáról, a szerszámok a kétkezi munka igényéről, a népi tárgyak a származás küldetéséről, a csigavacsora a francia élményekről, a tengerésztiszti sapka Illyés tréfás kedvéről. *Szabó Lőrinc* néhány soros tréfás rigmusa pedig kettejük bensőséges kapcsolatát villantja fel.

Borsos Miklós neve is elválaszthatatlan Tihanytól; háza egy művészházaspár közös alkotása. A belépőt halk hegedűszó fogadja: Borsos Miklós, a szobrászművész hegedül a szobájában. A kert végében egy kis amfiteátrum idézi a házi koncertek hangulatát, maga a kert pedig a feleség művészetét.

Déry Tibor Tamás-hegyi háza csupa játék, csupa ötlet, költői lelemény. Komoly, súlyos gondolatok groteszk, mesebeli látomásként fogalmazódnak meg. Itt leginkább a párbeszédek idézik az író belső világát.

*Passuth László*nál a tárgyak vallanak a kultúra iránti szomjúságról. Minden egyes tárgy utazás térben és időben.

Németh László példája mutatja leginkább, hogy otthont, hazát az talál igazán, aki önmagára talál. Sokfelé keresett otthonát Németh László idős korára mégiscsak megtalálta Sajkódon.

A bevezető hat művész honfoglalásáról beszél. A könyv olvasásakor észrevétlenül egy hetedikkel is megismerkedhetünk: írói nevén *Bodosi Györggyel*, magánemberként *Dr. Józsa Tivadar* pécselyi körorvossal. Az ő otthonkeresése, emberi kapcsolatteremtése is bizonyítja, nemcsak a kiválasztottak privilégiuma az emberhez méltó élet lehetőségeinek a megteremtése.

A kötethez a fényképeket *Csigó László* készítette.

Kolczonay Katalin

Bogáti Fazekas Miklós: Magyar Zsoltár.
Sajtó alá rendezte: Szabó Géza és Gilicze Gábor. Kísérőtanulmány: Dán Róbert. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 286 l.

A Bogáti Fazekas Miklós zsoltárfordításaiból közreadott válogatás irodalomtörténeti jelentőségét növeli az a tény, hogy a kiadás alapja az eredeti kézirat, és az összeállítókat dícséri, hogy a válogatás nehéz munkájában az esztétikai szempontok érvényesítése mellett figyelemmel voltak arra is, hogy a korábbi – későbbi zsoltárfordításokkal összevethető párhuzamos anyagot szolgáltassanak. Bogáti Fazekas jelentősége nem csupán abban áll, hogy jó néhány évvel megelőzte *Szenci Molnár Albert* korszakos tevékenységét, hanem azáltal is kiemelkedőt alkotott, hogy visszanyúlt az eredeti ószövetségi szövegekhez. Verseit pedig „különb-különb magyar ékes nótákra", azaz közismert históriás énekek és gyülekezeti dícséretek dallamára és versformájában írta. Tíz nótajelzése például *Tinódi Sebestyén* dallamainak ismeretére utal. A mai helyesírásra átírt,

de az archaikus ízt megőrző szövegek mellett gyakorta szerepel dallamjel vagy éppen az énekelhető kotta is.

A gondos szövegkritikai munka mellett külön érdeme a kötetnek *Dán Róbert* kísérőtanulmánya, amely Bogáti Fazekas életét, irodalmi és teológiai tevékenységét a rendelkezésre álló adatok alapján a lehető teljességgel tisztázta. Az igényes kivitelezésű kiadvány – *Szántó Tibor* tervezésében – a Magyar Helikon műhelyében készült.

Németh S. Katalin

Bori Imre: Varázslók és mákvirágok.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 359 l.

A jugoszláviai magyar irodalomtörténész új kötete nemcsak formájával, borítójával, tipográfiájával idézi 1976-os tanulmánygyűjteményét, a *Fridolin és testvéreit*. Annak íróhősei Krúdy és Kosztolányi mellett a Cholnoky-testvérek voltak; most újabb négy pályakép illetve pályaszakasz értekező vizsgálata állt össze könyvvé. A *Jókai*val és *Justh Zsigmond*dal foglalkozó kismonográfia méretű munkákat egy *Csáth*ról és egy *Török Gyulá*ról szóló tanulmány követi. Az említett értekezések mellé véve még a szerző 1978-as Krúdy-könyvét, valamint folyóiratban publikált Móricz-tanulmányait, e munkák belső megfeleléseit, tanulságlevonásait – a századvégi, századfordulós, századelői magyar epika új, sajátos szintéziséről beszélhetünk. Következetes, érvelő kifejtésével annak a fejlődéselvnek és minősítő indulatnak, amiről Bori idestova két évtizede már hírt adott egy emlékezetes, többektől vitatott dolgozatában. (*A próza szabadságharca,* Híd, 1962. 7–8. sz.)

Az új tanulmánygyűjtemény legnagyobb érdeklődésre számot tartható darabja a Jókai-életmű második felével, zárófejezetével, ezzel az érdemben oly kevéssé vizsgált periódussal foglalkozó tanulmány, amely a századforduló élet- és művészetszemléletének egyes elemeit próbálja kimutatni a hatalmas korpusz – eddig szinte egybehangzóan – kifáradtnak, lehanyatlottnak minősített szakaszában. Bori motívumok sorát emeli ki, amelyek egyfelől Jókai ideálvilágát jelképezik a „börzevilággal" szemben, másfelől árulkodnak az idős író kortársaival rokonult ízléséről és fin de siècle-érzékenységéről. Ilyenek: a „külön világ" megteremtésének a vágya, a teljességet garantáló természet szembeállítása az embert lefokozó társadalommal szemben; idevágó Jókai „szerelemtana" is: a „szoborszerű", kegyetlen, szadista (és férfiúi mazochizmusra utaló) női szépség kultusza, patológiai érdeklődése, a szerelmi aberrációk gyakori megjelenítése, a „szűz" és a „hetéra" jellegzetesen szimbolista „egyeztetése"; továbbá a rút, a morbid, a bizarr elemek hajhászása és feleseltetése a parnasszista szépségóhajjal stb.; felbukkannak a kor mitológiájának hősei is: Salome, Atalanta. Tanulságos Bori motívumgyűjteménye, s következtetéseihez újabb érvekkel szolgálhat Jókai életmódjának, olvasmányainak, társaséletének, korabeli kritikai visszhangjának alapos vizsgálata.

A szerző probléma-érzékenységét bizonyítja a Justh-pályakép is, amely nem a szakirodalom szélsőségesen eltérő minősítéseit igyekszik közös nevezőre hozni, hanem – mondhatjuk: érdemben és műelemzések sorával elsőként – szintézisbe ötvözni a Justh-életmű korszerű, sőt korát megelőző létszemléleti, történetfilozófiai és epikai

felismeréseit a „főúri amatőr" sajátos konzervativizmusával. Különösen sikerült a párizsi és hazai naplók szembeállítása és elemzése.

A Török Gyula-pályarajzra a regényelemzések mellett a korrespondenciák keresése a jellemző. Az epikai változatok összehasonlítása és megfeleltetése a képzőművészeti szecesszióval, a divatos mitológiákkal, élet- és halálkultusszal.

A Csáth-tanulmány szervesen illeszkedik bele az újabb Csáth-szakirodalomba. A teljes élet és a teljes művészet vágyképét körvonalazza ebben az életmű-torzóban és sorstragédiában. Látensen, „jelenlétével" ez a tanulmány is figyelmeztet a Csáth-kutatás legfontosabb feladatára: a kortárs pályaképekkel való összevetés szükségességére. S nem a nagyokéval, egy Kosztolányiéval, egy Krúdyéval, egy Cholnoky Viktoréval, hanem az elfelejtett kezdeményezőkével, akiknek sikerült már egy-egy motívumot végérvényesen megfogalmazniuk, egy-egy novellatípust kidolgozniuk, egy-egy stílusfajtát megteremteniük. A meseíró Balázs Bélára, Elek Artúrra, Színi Gyulára, a korán meghalt Pap Mariskára vagy a különös Kupcsay Feliciánra kell gondolnunk – azok mellett, akiknek már a nevét is elfeledtük.

A könyv záradéka a szerző tudományos munkásságáról tájékoztat. A bibliográfia húsz önálló (részben társszerzős) kötetről, nyolc antológiáról és hat válogatásról közli a könyvészeti adatokat, összesen tehát harmincnégy címleírást olvashatunk. A jelen kötet a harmincötödik.

Alexa Károly

Bretter György: Itt és mást.
Válogatott írások. Válogatta Molnár Gusztáv, a bevezető tanulmányt írta Egyed Péter. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 574 l. (Romániai Magyar Írók)

Két esztendővel a fiatalon elhunyt jeles kolozsvári filozófus halála után a magyarországi és a romániai könyvkiadás külön posthumus kötetekkel tisztelgett Bretter György (1932–1977) teljesítménye és emléke előtt. A Kriterion kötete a filozófus hagyatékából kiemelt 53 írással majd hatszáz oldalon gazdag körképét adja a „varázslatos egyéniségű Bretter György" működésének, rögzítve a filozófiája kibontakozásának minden egyes állomását. A kötet összeállítói a gondolkodói életmű tíz esztendejének hozamából (1967–1977) válogatva a műfajiságra való tekintet nélkül az időrendiség elvét követték.

Bevezetőjének kiindulópontjába Egyed Péter Bretter egy emlékezetes mondatát állítja: „bizonyos értelemben világtörténelmi helyzetben vagyunk". Egyed ennek az állításnak az elemeit keresve a szerző gondolatkörének történetileg-társadalmilag meghatározott hátteréhez jut el: „...mint romániai magyarság, amelynek különösképpen létfeltétele a humanizmus és a demokrácia (továbbá nyelvének, kultúrájának és történelmi tudatának minőségi alakítása), predesztináltak vagyunk létfeltételeink színvonalas és eredeti vizsgálatára, megragadására; sajátos érdekeink ezen a területen különösképpen elősegítik az egyetemes értékű elmélet kialakítását".

A *Temetés Zsögödön* című esszé a történelmi mélységű szolidaritás megtartó erejét példázza. D. D. Roşcának, az ismert román filozófusnak egy korai művét ele-

mezve, filozófiakritikát írt Bretter, *Vörösmarty* utolsó verseit vizsgálva pedig romantikus szerep és realizmus, remény és reményvesztettség viszonylatait kutatja a költő történelemszemléletét és erkölcsi világképét rekonstruálva, összefoglalva a Vörösmarty-féle szerepvállalás esélyeit. *Nagy László* Asszonyfejű fellegének elemzésében az élet esztétikai kifejezését írja le. *Gáll Ernő* A prométeuszi eszmény című kötetének kritikájában a humanizmusok közti dialógust sürgető filozófust üdvözli, *Méliusz József* Az illúziók kávéháza című regényében pedig – *Nagy István*ról, *Sütő András*ról is érvényes megállapításokat téve Méliusz humanizmusáról és eszményeit az első Forrás-nemzedékhez kötő szálakról tűnődik. Az *Adalék egy hely- és időhatározó sajátosságaihoz* című írás a könyv címadó gondolatát fogalmazza meg: „Pontosabban ragadjuk meg a valóságot, ha az 'itt és most' elvébe a köznapi nyelv számára is elfogadható módon bevezetjük a cselekvés és a folyamatosság mozzanatát, ha tehát ezt az elvet az ITT és MÁST formulájában megszabadítjuk a konvencionális nyelvi jelek egyikétől. Az 'itt és most' nyelvi-ideológiai kritikája hozzájárulás kíván lenni azok tevékenységéhez, akik eddig is a meglevők kritikájában cselekedtek". E fordulópontot jelentő tanulmányt *Bolyai János*ról, *Madách* Tragédiájáról és Kafkáról írt esszék, majd a *Lukács*-életműről írott kritika követi, kiterjesztve a figyelem körét a kortárs kritikusok, művészeti teoretikusok, filozófusok munkásságára is (kritika *Kántor Lajos, Rácz Győző, Angi István,* illetőleg *Fehér Ferenc* és *Heller Ágnes* munkáiról). A *Hipotézis a nemzedékek kettős nyelvéről* című vázlatban, a tanítványainak filozófiai eredményeit tartalmazó *Szövegek és körülmények*-kötet előszavaiban „az ideológia szintaxisa" foglalkoztatja, utódainak törekvéseit méltatja és illeti kritikával. Remek tanulmányt szentel a krisztiánus *Sinkó Ervin* életművének és a Korunkhoz való viszonyának (e vázlat a Téka Sinkó-kötetének bevezetője volt), két írásban pedig *Apáczai Csere János* szerepe, magatartásának hasznosítható modellje foglalkoztatja. Szociológiai-filozófiai megközelítésből fordul az újabb romániai magyar irodalom olyan alapművei felé is, mint *Szilágyi István* Kő hull apadó kútba, *Bodor Ádám* Plusz-mínusz egy nap és *Pusztai János* Zsé birtoka című regényei, *Berzsenyi*ről írott esszéjében pedig időmértékes verselés és ideológia kapcsolatait elemzi. E szükségképp hézagos felsorolásból sem maradhat ki jelentős *Althusser*-tanulmánya és *Fichte*-dolgozata, de *Molnár Gusztáv*nak Az elmélet küszöbén című könyvéről írott kritikája mellett a *Vázlat a kijelentő mondat filozófiájához* sem, amelynek ideológiakritikáját a budapesti kiadásban Tamás Gáspár Miklós is rekonstruálja.

A kötetet a Függelék, a tanulmányok lelőhelyét (*Vágyak, emberek, istenek.* Kriterion, 1970; *Párbeszéd a jelennel*, Kriterion, 1973) feltüntető, pontos jegyzetanyag és névmutató egészíti ki.

Csapody Miklós

Bretter György: Párbeszéd a vágyakkal.
Esszék. Bevezetővel ellátta: Tordai Zádor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 452 l. (Elvek és utak)

A válogatás a romániai magyar filozófus és esszéista legjobb műveiből ad ízelítőt a hazai olvasóközönség számára. A *Párbeszéd a vágyakkal* címében is utal a két koráb-

bi (a Kriterionnál megjelent) kötetre, a *Vágyak, emberek, istenek*re és a *Párbeszéd a jelennel* című munkára.

A *Parabolák*at a görög mitológia inspirálta. A mítoszt racionalizálja Bretter ebben az esszésorban. Példázataiban a ma is korszerű magatartásmodelleket kutatja. A második részben (*Itt és mást*) tanulmányai kaptak helyet. A nyelvbölcseleti és filozófiatörténeti témájú írások után az *Arcok* című ciklusban a Bretter-esszé csúcsait jelentő kritikai művek olvashatók. Az író itt láthatóan a szellemi arcképek minél hitelesebb portrészerű megrajzolására törekszik. Kiemelkedő teljesítmény a *Kafka*- és a *Madách*-esszé (*Az idő A kastély-ban, avagy adalék Kafkához..., Ádám harca Luciferrel, avagy idő és egzisztencia a Tragédiában*). Csak filozófiai igazságai, s nem irodalomtörténeti megállapításai miatt érdemel figyelmet a *Gondolatok Berzsenyiről* című írás. *Sinkó Ervin* gondolkodói dilemmáiról, az *Optimisták* című regényről („a dilemmák keletkezéstörténetéről"), valamint Sinkó Ervin és a Korunk kapcsolatáról is ír Bretter (*Sinkó Ervin, avagy a csodálatos illúzió története*). Az Arcok többi darabja a romániai magyar irodalom egy-egy alkotójához (*Szilágyi István*hoz, *Bodor Ádám*hoz, *Pusztai János*hoz és *Molnár Gusztáv*hoz) kapcsolódik. A könyv utolsó ciklusában (*Búcsú*) a szerző életében meg nem jelent műveket találjuk: a *Temetés Zsögödön* és az *Apátzai-film* forgatókönyve mellett *A „sellő" mint alany*t, a tervezett főmű vázlatát, illetve az elképzelt vázlat harmadát.

A modern magyar esszé egyik jelentős változatát bemutató válogatás jobb megértését szolgálja *Tordai Zádor* bevezető tanulmánya. [Bretter] „Előszeretettel ír művekről. De azért, mert bennük és általuk szerzőjüket próbálja megérteni. És megértetni. A műből, melyet annak alanya teremtett, megpróbálja azt az alanyt újra felépíteni" – állapítja meg Tordai Zádor. Kár, hogy a *Gondolatok a humanizmusról* és az *Adalékok Lukács György munkásságának értelmezéséhez* című kiváló esszéket nem vették föl ebbe a Bretter-életmű legjavát bemutató válogatásba.

Olasz Sándor

Budapest Anno...
Az előszót Mesterházi Lajos, a képek magyarázószövegét Seenger Ervin írta. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. Számozatlan lapok.

A kivételesen szép kiállítású, album alakú, lapszámozás nélküli kötet, 31 íven, *Klösz György* udvari fényképészeti műintézete által műteremben és házon kívül készített fotókon mutatja be Budapestet a múlt század utolsó két évtizedében és a századfordulón. 1872–73-ban egyesítették közigazgatásilag is a három testvérvárost, Pestet, Budát és Óbudát, és 1880-tól 1905-ig Budapest lakossága négyszázezerről egymillióra nőtt. A fővárosból európai mértékkel mért nagyváros lett, s ezt a növekedést örökítették meg Klösz György műintézetének fényképészei: ami már abban a negyedszázadban állt és ami épp akkor épült. A budai dombok és hegyek jórészt még érintetlenek, de elkészült már a régi pesti vízmű gépháza helyén a millenniumi nagyralátás fő jelképe, az Országház, épült a földalatti és még a helyén állt a tornyos pesti Városháza, a Rákóczi út elején a Nemzeti Színház – nyomát máig beépítetlen telek őrzi –, és pompáztak a

frissen fölrakott nagy középületek, a grófi paloták, a díszes kávéházak, formálódtak a körútak és a sugárútak, párizsi és bécsi mintára. A könyv azonban nemcsak ezt az arcát mutatja be a fővárosnak, hanem a kevésbé díszeset, a hétköznapit: a mellékutcákat, üzembelsőket, a járókelőket és az utca népét; a házakat, utakat, hidakat építő munkások, napszámosok seregét is. Fényeivel, árnyaival együtt az a Budapest jelenik meg az érdeklődő előtt, amelyet tervezői, építői bámulatos gyorsasággal, voltaképpen negyedszázad alatt húztak fel és tettek egy millió ember számára lakhatóvá. Klösz Györgynek – és mellette néhány ismeretlennek – a fotói révén, ahogy Mesterházi Lajos írja „Európa korszerű nagyvárosai egyikének" vizuális krónikája elevenedik meg előttünk.

B. Hajtó Zsófia

Cumania.
A Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei VI., Historia. Kecskemét, 1979. 455 l. (Képmelléklettel.)

Régen elmúltak azok az idők, amikor a magyar megyei múzeumok közleményei országos szaklapokat nem foglalkoztató, szűken lokális érdekű publikációkat tartalmaztak. Ahogyan a megyei múzeumi szervezetek egységei modern közgyűjteményekké és – naponta folyamatosan végzett közművelődési munkájuk mellett – tudományos műhelyekké váltak, úgy alakultak át évkönyveik is általában tágan vett tematikus kötetekké, amelyekben már nemcsak a múzeumi szervezet munkatársai adnak számot tudományos eredményeikről.

Az új típusú, korszerű múzeumi évkönyvnek jó példája a *Cumania* VI. kötete, a Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményének soros tomusa. A *Horváth Attila* sorozatszerkesztésében, *Orosz László* szerkesztői munkájával létrehozott, 14 tanulmányt tartalmazó kötet „Historia" alcíme szerencsés tematikusságot fed, amelyben egyformán helye van a magyarságtudomány demográfiatörténeti és antropológiai vonatkozásainak éppúgy, mint a művelődés-, a pedagógia-, a had- és színháztörténetnek, vagy a hagyományos értelemben vett irodalom-, politika- és művészettörténetnek. A XVI-tól a XX. századig ívelő témalista a tanulmányok komplexitásával is kitűnik. Országos érdeklődésre – úgy véljük – elsősorban azok a dolgozatok tarthatnak igazán számot, melyek szűkebben értelmezett tárgyuk mellett más szak- és segédtudományok számára is kínálhatnak adatokat, jelenthetnek problémákat és kölcsönözhetnek ötleteket. *Illyés Bálint* és *Illyés Katalin* munkájából például (*Kiskunsági hadtörténeti adalékok a napóleoni háborúk végéig*) nemcsak a jászkun huszárság toborzásának gyakorlatát és azt a helyet-szerepet ismerhetjük meg, amelyet a környék életében betöltöttek, hanem a zenetörténet is hasznosíthatja a korai verbunkos-adatokat, s többet érthetünk meg Petőfi 1848 nyári választási kudarcának szükségszerűségéből, ha megismerkedünk a katonaságot önkéntesekkel feltöltő, a vitézséget mégis feudális értelemben értelmező és becsülő, az idegen dinasztikus érdekekért embert áldozó közfelfogással, amely érthetően idegenkedve hárította el a korábbi igen kedvelt Petőfi 1847-es verssor-emlékművét „A sok

hős lábnak, mely ott úgy futott". *Joós Ferenc* Katona József aktái kapcsán (*Katona József hivatali irataiból*) érdekes stilisztikai és nyelvtörténeti anyagot is kínál további elemzésre; *Majsai Károly* (*Kardos István szalkszentmártoni segédtanító, Petőfi barátja*), *Kőhegyi Mihály* (*Tompa Mihály kapcsolata a kecskeméti Szilády-nyomdával*) és *Bognár Zoltán* (*Szilády Áron kiadatlan leveleiből*) publikációikban szövegközléssel bizonyítják a közgyűjteményekben és magántulajdonban őrzött, kiadatlan emlékiratok, naplók és levelek kutatási lehetőségeit.

Négy írás foglalkozik Kecskemét leghíresebb fiával, *Katona Józseffel*. Az arány a kritikai kiadás munkálatai idején természetes és érthető. Joós Ferenc említett forráskőzlése jogos büszkeséggel hoz mutatványt és ad előzetes értékelést arról a 214 sűrűn gépelt oldalas leltárról, amely a Bánk bán szerzőjének kilenc és fél esztendő alatt írott, a megyei levéltár tíz iratcsoportjában őrzött hivatali aktáiról nyújt teljes képet és amely – mielőtt megjelenne a kritikai kiadás negyedik kötetében – máris a kutatók rendelkezésére áll. Hiánypótló feladatot végzett el *Sümegi György*, a rendkívül izgalmas XIX. századi Katona-ikonográfia elkészítésével: *Katona József múlt századi arcképei. Orosz László* olyan munkát vállalt nemzeti drámánk ténylegesen játszott változatainak feltérképezésével (*A Bánk bán nemzeti színházi előadásainak szövege 1845–1867*), amely – akár Sümegié – a kritikai kiadásban várhatóan csak néhány bekezdés terjedelméig szerepelhet majd, de amelyet textológiánknak néhány klasszikus mű esetében már régen el kellett volna végeznie. *Szendrő Ferenc* rendező a bőripari munkások szakszervezetének általa rendezett, már-már legendás antifasiszta Bánk bán-előadását idézte föl 1942-ből: *A Bánk bán munkás-színpadon.*

Vass Előd (*A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása*) és *Henkey Gyula* tanulmánya (*Kalocsa és környéke népességének etnikai-embertani vizsgálata*) szinte keretbe fogja a kötetet. Előbbi szerző a legelső török adóösszeírás mintaszerűen közölt teljes szövegéhez ad széles értelmező háttérrajzot: a táj középkori kiváltságos településcsoportjainak jó forráskritikán alapuló ábrázolását és 1526–1548 közötti eseménytörténetet. Csaknem szoros időrend és az előbbinél is erősebb logikai kapocs köti össze a kötet két másik tanulmányát, bár nem egymás mellett olvashatók. *Sz. Körösi Ilona* (*Adalékok a népoktatás történetéhez a XIX. század második felében Kecskeméten és a Kiskunságban*) az 1868. évi népoktatási törvény megvalósulását kíséri figyelemmel, a tárgyi és személyi feltételek alakulásának tükrében.

1979-ben ünnepeltük *Móra Ferenc* születésének 100. évfordulóját. *Fazekas István* – az elmúlt évek jelentős kutatási eredményei: bibliográfia, antológiák, levelezés és Vajda László „filológiai munkaterv"-e után – elérkezettnek látta az időt, hogy perújrafelvételt sürgessen annak az írónak ügyében, akitől Ady Endre várta a magyar parasztregény megírását, és akinek értékelése mindmáig ellentmondásos (*Móra Ferenc parasztábrázolása*). A kötetet *Telepy Katalin* nagy művészettörténeti tanulmánya teszi teljessé (*Iványi Grünwald Béla korai munkássága, valamint a Kecskemétre költözés okai és előzményei*), amely szemlátomást egy készülő monográfia része, máris izgalmas elemzésekkel, gazdag képmelléklettel.

Kerényi Ferenc

Csehi Gyula: A kritika jelentése és utóélete.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 225 l. (Gyorsuló idő)

Csehi Gyula (1910–1976) a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem esztétika-professzora, a marxista esztétika történeti forrásaival foglalkozó kutatás kiváló egyénisége volt. Mint egyetemi tanár nemzedékeket nevelt fel, s mint tudós alkotó módon járult hozzá a marxista regényelmélethez, a felvilágosodás történetének kutatásához, valamint a romániai magyar szocialista irodalom feldolgozásához. Utolsó műve: *A kritika jelentése és utóélete*, amelyet a bukaresti Kriterion kiadó 1977-ben adott közre – és a Hungarológiai Értesítő 1979-es kötete ismertetett –, a marxista esztétika korai szövegeinek filológiai elemzését nyújtja. *A „Harkness-levél"*, *A „Minna Kautsky-levél"*, illetve a *„Párizs rejtelmei" „A szent családban"* című tanulmányok Engels és Marx három nevezetes esztétikai megnyilatkozását helyezik új megvilágításba: jelentékeny filológiai apparátus és tudományos erudíció birtokában állítják helyre a három klasszikus szöveg eredeti értelmét, s mondanak bírálatot az eddigi értelmezések felett. Csehi Gyula munkája a marxista elmélet „reneszánszának" azt a törekvését fejezi ki, amelynek értelmében a kutatásnak vissza kell térnie a klasszikusok eredeti mondanivalójához, s nem szabad engednie, hogy összefüggésükből kiragadott szövegtöredékek váljanak tudományos következtetések kiindulásává. A jelen kiadás az első kettőt közli újra a három tanulmány közül.

Pomogáts Béla

Cseke Péter: Látóhegyi töprengések.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 197 l.

Az irodalmi, művelődéstörténeti és szociológiai érdeklődésű szerző második riportkönyvében a mai romániai magyar művelődési munka különféle irányainak-színtereinek hagyományőrző és értékteremtő törekvéseit, a kultúra aktív, de kevéssé ismert és jelentős alakjait, morális és tudományos tekintetben példaadó teljesítményeit járja körül, 13 riportjának anyagában fontos irodalom- és eszmetörténeti adalékok sokaságával szolgálva. Írásainak harmadában magyar természettudósok, gyakorlati szakemberek, orvosok és pedagógusok munkáját, létviszonyait rajzolja meg (magyar orvosok Moldvában, egy biológusnemzedék indulása). Kortörténeti értékű az egy falusi irodalmi kört bemutató és *Kiss Jenőt*, *Király Lászlót*, *Kányádi Sándort*, *Horváth Istvánt* megszólaltató riportja is, a paraszti írástudó-politikus *Izsák Domokos*ról és a Sinka-követő *Gábor Ferenc*ről írottakkal együtt. Kányádi Miklós erkölcsi példáját idézve a költő *Kányádi Sándor* apjáról, a szülőfalu világáról ad képet, az Ady-örökségért küzdő *Papp Aurél* alig ismert tevékenységét nyomozva pedig az érmindszenti szülőház pusztulásának, az ottani Ady-relikviák szétszóródásának körülményeiről számol be sajtóközlemények, beadványok és a *Bustya Endré*nek írott levelek alapján. A kötet címadó írása Vargyas hagyományait és a falukép keretében *Balogh Edgár*t szólaltatja meg élet-

útjáról és Vargyashoz fűződő kapcsolatáról, terveiről. A legfontosabb és tartalmilag is novumokat hozó írás a grafikus-restaurátor *Debreczeni László* vallomásait közreadó interjú, amely adatai mellett portréértékű is. Debreczeni László az 1930-ban indult Erdélyi Fiatalok mozgalmának tagja, a folyóirat egyik alapítója és végig főmunkatársa volt, aki válaszaiban hiteles korrekcióját adja néhány, az utóbbi évek emlékirat-irodalmában fölmerült és a mozgalom megítélését illető megállapításnak, vázolja a folyóirat alapításának körülményeit és elemzi az Erdélyi Fiataloknak a reális kisebbségi helyzettudat és önismeret kialakításában vállalt szerepét. Kitér a folyóirat általános programjára, falumunkájának és művészetszemléletének jelzésére is, külön is megemlékezve az egykori alapítók közül *Balázs Ferenc*ről, *Jancsó Béla*ról és *László Dezső*ről. A Romániában folyó magyar népművészeti, néprajzi és folklóresztétikai kutató-, gyűjtőmunkáról szóló interjú-keresztmetszetben Faragó József, Ráduly János, Kallós Zoltán, Nagy Olga, Molnár István, Tarisznyás Márton és dr. Kós Károly szólal meg. A kötetet az *Olosz Lajos* költészetéről és irodalmi örökségének továbbhagyományozódásáról készített riport zárja.

Csapody Miklós

Csokonai Vitéz Mihály: Lilla.
Hasonmás kiadás. Vargha Balázs tanulmányával. Magyar Helikon – Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 239 l.

Csokonai Vitéz Mihály 1802 augusztusában küldte nyomdába az ötven verset tartalmazó *Lilla* című kötetet. Móricz azt írja e kötetről: „Nem Lilláról akart tanúbizonyságot tenni, hanem egy teljes Lilla-regényt állítani össze dalaiból. Ezért régebbi verseit átdolgozta, Lillához írta át, s nem időrend szerint csoportosította, hanem eseményt fejlesztő belső lélektani rend szerint. De így is hű képét adják, milyen volt Csokonai szerelmének története". A kötet Csokonai életében nem jelenhetett meg, a kötet körüli rejtélyeket még ma sem sikerült teljesen megfejteni. Vargha Balázs *Egy verseskötet viszontagságai* című, tanulmányértékű utószava pontosan tájékoztat a könyv első, második és későbbi, 1974-es kiadásának körülményeiről – már amennyit az irodalomtörténet ismer. Ismerteti Csokonai előszavának történetét, *Kazinczy* szerepét a kötet kiadása körüli eseményekben, tájékoztat egy 1805-ös „kalózkiadásról", amelyből máig sem ismert egyetlen példány sem. Ez a fakszimile kiadás az 1808-as nagyváradi, második kiadás pontos mása, de Vargha Balázs felsorolja a két kiadás közötti különbségeket és a csaknem 500 eltérést, külön közli a sajtóhibák javítását is. A Lilla-kötet viszontagságos története regényes fejezet irodalmunk 18. századi történetéből, izgalmas és érdekes olvasmány. A versek irodalomtörténeti értékéről már bőven szólt a magyar irodalomtudomány, e könyvecskének a könyvművészeti értékei és Vargha Balázs tanulmánya az igazi érdeme. (A Lilla-kötet első kiadásának hasonmását az 1974-ben megjelent hétkötetes *Csokonai Vitéz Mihály poétai munkái* című kiadvány tartalmazza.)

R. Takács Olga

Csorba Győző-bibliográfia.
Összeállította és a bevezetőt írta: Tüskés Tibor. Baranya megyei Könyvtár – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 75 l. (Mai Magyar Költők)

Tüskés Tibor bibliográfiája annak a költőnek „adatokba foglalt 'térképét' kívánja adni", aki mindvégig Pécsett élt – ott él ma is – és az irodalmi élet központi intézményeitől távol is öntörvényű, egyéni életművet tudott létrehozni. A bibliográfia a tárgyi (műfaji) és az időrendi (kronológiai) csoportosítás *együttes* alkalmazását követi. Összeállítója eltekintett a költő versei és fordításai első (folyóirat-, újság- vagy antológiabeli) közlésének fölsorolásától. Két okból. Először: Csorba lírai műveinek publikálása régen is és ma is csupán néhány folyóiratra (*Sorsunk, Dunántúl, Jelenkor*, s kevés számban: a *Magyar Csillag, Válasz, Magyarok,* illetve: *Élet és Irodalom, Jelenkor, Kortárs, Új Írás, Tiszatáj*) korlátozódott. Másrészt: az írások az egymásutáni kötetekben sorra-rendre megjelentek. A versfordításokból a bibliográfia csak válogatást tartalmaz; s Tüskés azokat a műveket is elhagyta – a módszer vitatható –, amelyek úgymond „jelentéktelenebbek az életmű megismerése szempontjából".

A hangulati – értéktudatosító – bevezető (*Írások Csorba Győzőről*) Rába György kisportréját, Szabó Ede egyik kritikáját, Weöres Sándor és Fodor András egy-egy versét közli. Az *Életrajzi adatok*ból megtudható: az 1916-ban született költőnek 1938-ban jelent meg az első kötete, *Mozdulatlanság* címmel. S ezt 1978-cal bezárólag még 17 kötet (vers és fordítás) követte.

A bibliográfia 403 tételből áll: a – fejezetcímekkel jelzett – következő beosztásban: *Verseskötetei* (a bibliográfiai tételek egynegyede), *Fordításkötetei; Kötetben megjelent versfordításai, Bábjátékok; Mesék; Átdolgozás; Előszók, Irodalmi, képzőművészeti stb. tárgyú cikkei, kritikái, tanulmányai; Vallomásai életéről, munkájáról; Versei idegen nyelven.*

Az *Irodalom Csorba Győzőről* című fejezet a költőről írott (összefoglaló) tanulmányokat, cikkeket, az interjúkat, nyilatkozatokat, tudósításokat, köszöntőket tartalmazza. A bibliográfiából az is kiderül, hogy hányan írtak Csorbáról szóló, illetve neki ajánlott művet, mely lexikonokban szerepel a költő neve. Nem kevésbé: portréját hány grafikus és festő örökítette meg.

Szakolczay Lajos

Csukás István: Petőfi a szlovákoknál.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 248 l.

A szegedi irodalomtörténész monografikus földolgozása egymástól nem kis mértékben eltérő jelenségeket mutat be. Petőfi és a szlovákság, a szlovák kultúra kapcsolata különböző kérdéseket vet föl, s e kérdéseket más-más tényanyag vizsgálatával lehet megválaszolni. Nagy költőnk szülei szlovák származásúak voltak, foglalkoznia kellett tehát a szerzőnek életrajzi vonatkozásokkal, a Petrovics család történetére, a két szülőre utaló adatokkal, visszaemlékezésekkel, továbbá életútjának azon állomásaival, amikor találkozott-találkozhatott szlovákokkal. Egyértelműen kijelenti a kutatások ered-

ményeképpen, hogy Petőfi nem állt válaszút előtt, soha nem volt kétséges számára nemzeti hovatartozása. Éppen származásának kérdése okozott viszont több nemzedéken át tartó konfliktusokat a szlovák és a magyar szellemi élet között. A Petőfi-kultusz a dualizmus korában különösen érzékenyen érintette a szlovák értelmiséget, hiszen amúgyis ideológiájuknak lényeges eleme volt a „renegátok" elleni harc. Petőfi gyakran hangoztatott érv, példa arra, hogy szerintük a szlovák nép legtehetségesebb fiai elpártoltak a nemzettől, s az ellenségnek tekintett magyar nacionalizmus fő zászlóvívői lettek.

Az életrajzi és az eszmetörténeti vonatkozásokon kívül Csukás István monográfiája a költő szlovák irodalmi fogadtatásával is foglalkozik. Bemutatja Petőfi műveinek szlovák fordításait, s magukat a fordítókat a múlt század közepétől egészen századunk derekáig. Megismerhetjük munkájából a legnagyobb szlovák költő, *Pavol Országh-Hviezdoslav* Petőfi-élményét és a 20. századi klasszikusok (*Emil Boleslav Lukáč, Ján Smrek*) Petőfit népszerűsítő tevékenységét is.

Kiss Gy. Csaba

Debreceni Szemle 1927–1944.
Repertórium. Összeállította Korompai Gáborné és Németi Lajosné. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1979. 156 l.

A Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriuma sorozat VI. köteteként jelent meg a két világháború közötti időszak egyik színvonalas tudományos folyóiratának, az alapos feldolgozást és érdemének megfelelő méltatást eddig még nem kapott Debreceni Szemlének repertóriuma. *Hankiss János* és *Milleker Rezső* debreceni egyetemi tanárok szerkesztették a változatos tematikájú, fele-fele arányban társadalomtudományi és természettudományi jellegű, rangos szerzőgárdát foglalkoztató, számos tanulmányában mai napig forrásértékű kiadvány-sorozatot. A repertórium szerkesztői szűkszavú, tárgyilagos bevezetőjükben ismertetik a Debreceni Szemle indulásának történetét, a két fáradhatatlan és sokoldalú tudós érdemeit a folyóirat létrehozásában és folyamatos kiadásában. Kiemelik az ezer példányban megjelenő dokumentum legjelentősebb témaköreit, közleményeit, a kor tudományos életében betöltött jelentőségét, s a tudománynépszerűsítésben meghonosított új módszereit, külön is hangsúlyozva a Szemle gazdag recenziós rovatát, amely nemcsak a hazai, hanem a nyugat-európai tudományos könyvkiadást is figyelemmel kísérte. A folyóirat állandó rovata volt a *Hungarica*, amely az összehasonlító irodalomtörténeten kívül több más tudományterületről gyűjtötte a külföldi forrásból származó magyar vonatkozású anyagot. A tizennyolc év alatt megjelent 195 szám teljes anyagát időrendben feltáró és gondos név- és tárgymutatót tartalmazó repertórium izgalmas, érdekes olvasmányként is forgatható, nemcsak a kor szellemi életével foglalkozók értékes segédeszköze.

Hankiss János 1938-ban Helikon címmel nemzetközi folyóiratot is indított, mellyel az összehasonlító irodalomtörténet fejlődését kívánta elősegíteni. Az ő értékes, forrásértékű tanulmányain kívül Kardos Albert, Szondy György, Zsigmond Ferenc, Gulyás József, Juhász Géza, Oláh Gábor, Péterffy László, Honti János, Lajtha László,

Csűry Bálint írásaira érdemes többek között külön is felhívni a figyelmet a társadalomtudományi számokból. Érdemes megemlíteni a „tematikus" számokat, például a „Párizsi szám"-ot, amely történelmi, irodalomtörténeti, jogtudományi és kultúrpolitikai írások mellett két hosszabb cikkben mutatja be a Párizsi Magyar Intézet munkásságát (1933), vagy az Áprily Lajos költészetét bemutató 1927-es 7. számot. A tematikai gazdagság érzékeltetésére néhány példa: a magyar népzene, folklór, az Alföld irodalmi hagyományai, a magyar irodalomtörténet jeles alkotói (Fáy Andrástól Adyig) mellett Goethe és a világirodalom más nagy írói, a „Freud-féle lélektan bírálata", Nobel és a nemzetközi békemozgalmak, az új olasz fametszőművészet és a történetírás elmélete – felsorolhatatlanul változatos és színes az írások érdeklődési köre. S a természettudományos számokról még nem is esett szó (érdekes módon a kiváló néprajzkutatók: Bátky Zsigmond, Györffy István, Kiss Lajos, Szűcs István a természettudományi sorozatban publikáltak, Beke Ödön nyelvészeti vonatkozású cikkei is ott jelentek meg). Igen gazdag anyagot tartalmaz a folyóirat a külföldi magyar vonatkozásokról (Romániától Amerikáig), érdemes lenne ezeket az írásokat külön is összegyűjteni és mai szemmel újraértékelni.

R. Takács Olga

Dénes Tibor: Arcok és harcok.
Újváry „Griff" – Nemzetőr. München, 1979. 195 l.

Esszék, arcképvázlatok és könyvismertetések gyűjteménye ez a kötet, amelynek anyaga közel háromszáz évet fog át, a XVIII. század elejétől a kortárs irodalomig. Több írás foglalkozik *II. Rákóczi Ferenc*cel és környezetével, egyszer rodostói útinapló, máskor egy *Mikes Kelemen*ről írt új könyv bírálata formájában; egy hosszabb esszé Rákóczi hívének, a svájci *César de Saussure*-nek az arcképét vázolja föl meggyőzően, kiigazítva a hazai Rákóczi-kutatók eddigi elképzeléseit.

A XIX. századi irodalomból mintha inkább a kevésbé ismert, illetve megírt alakok vonzanák a szerzőt – ez alól csak *A magyar Shakespeare* és a *Madách és Arisztophanész* képeznek kivételt, s jellemző módon mindkettő Dénes eredeti szakterületéhez, a színházhoz kapcsolódik. A többi vázlat a Rhone-vidéki fogoly *Kisfaludy Sándor, Beöthy Ödön* vagy *Kertbeny Károly* alakjával és kalandjaival foglalkozik; az átmenetet a huszadik századba a Dénes által igen nagyrabecsült *Péterfy Jenő* jelenti, akit a szerző *Zimányi* könyvének megjelenése alkalmából tárgyal.

Nem áll egységes koncepció az *Arcok és harcok* modern anyaga mögött sem: meleghangú emlékezést olvashatunk *Kaffka Margit*ról, a nagyváradi irodalomszervező (Holnap-Társaság) *Dénes Sándor*ról, de szóba kerül a pécsi Batsányi János Társaság és a közelmúlt egy olyan érdekes alakja, mint a fiatalon elhunyt katolikus író, *Just Béla* is, akit a szerző jól ismert. A kortárs irodalomból figyelme elsősorban a nyugatiak felé fordul – *Fenyő Miksá*ról és *Bárdos Artúr*ról, *Újváry Sándor*ról, *Márai*ról és *Faludy György*ről közöl inkább méltató, mint elemző esszéket, egy rövid ismertetésben pedig az erdélyi magyar kultúra állapotát jelzi 1970-ben. Írásait általában impresszionisztikus szemlélet és személyes hangvétel jellemzi, a kötőanyagot hozzájuk a szerző széles körű

olvasottsága, gördülékeny stílusa és nemegyszer találó megfigyelései, észrevételei szolgáltatják.

Gömöri György

Dénes Zsófia: Szivárvány Pesttől Párizsig.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 458 l.

Dénes Zsófia újabb könyve a *Szivárvány* (Gondolat Kiadó, Budapest, 1970.) és a *Párizsi körhinta* (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1966.) című kötetek együttes, átdolgozott második kiadása.

Portrék sorozatán át ismerkedhetünk az 1910-es évek elejétől, amikor Dénes Zsófia már a Világ tudósítója, Párizs forrongó művészeti életével, jelentős alkotóival, tudósaival, énekeseivel, balettművészeivel, revücsillagaival.

Egytől egyig „kettős portrék" ezek az írások, Dénes Zsófia színes egyénisége, látásmódja, a századelőn szokatlan írónő-riporter státusa éppúgy megjelenik bennük, mint a művészek, tudósok, akiknek alakját felidézik. Kora minden hírességét alkalma volt látni, hallhatni. Interjút készíthetett Freuddal, megismerkedhetett Brandesszel és Andersennel is, hallhatta Carusót, Giglit, láthatta Nizsinszkijt és Sarah Bernardtot is.

A *Szivárvány Pesttől Párizsig* közbülső állomása, s kényszerpihenője a bécsi emigráció. Az emigráció jelképes kerekasztala mellé ülteti Dénes Zsófia a magyar irodalom s képzőművészet legjelesebbjeit: Kassákot, Nagy Andort, Hatvany Lajost, Korda Sándort, Kéri Pált, Gábor Andort, Balázs Bélát, Reinitzet, Uitz Bélát, Berényt, Moholy-Nagy Lászlót.

Az Ady-jogok Csinszkának ajándékozása történetét, egy azóta legendássá vált levelet és mondatot idéz a Hatvanyról szóló visszaemlékezés. Balázs Béláról megtudjuk, hogy Ady egy ígért darabbal adósa maradván, eltávolodott a költőtől. Reinitz „Adyt elsirató éneké"-t, egy lázas éjszakai zongorázás emlékét, Uitz festői ars poeticáját, Berény Róbert művészetszemléletét rajzolja meg a jelentéktelennek tűnő apróságokat, a külső megjelenést is felelevenítő, elraktározó érzékenységgel. Kávéházi asztalánál megfordul Kassák, a „bükkfából faragott fickó", Nagy Andor, a későbbi férj, a magyar emigráció szociáldemokrata lapjának, a Jövőnek egyik szerkesztője, Gábor Andor és Vidor Ferike, akiket az emigráció választ el egymástól, s Moholy-Nagy László, a weimari Bauhaus egyik vezéralakja is.

M. R. J.

Dér Zoltán: Szembesülések.
Kritikák, tanulmányok. Minerva Könyvkiadó, Szabadka 1979. 247 l. (Életjel könyvek 10.)

A költőként, prózaíróként, újságíróként is ismert vajdasági irodalomtörténész elsősorban a Vajdaság, közelebbről Szabadka irodalmi hagyományainak őrzésére, felku-

tatására, értékelésére vállalkozott eddigi kiterjedt munkássága során. *Kosztolányi*ról, *Csáth*ról írott tanulmányai nélkülözhetetlenek a kutatás számára. Mint az Üzenet című folyóirat rovatvezetője, érzékenyen figyeli a vajdasági magyar irodalom új eredményeit, induló és már beérkezett alkotóit. Ennek a figyelemnek, együttérző és segítő törődésnek bizonyítéka ez a tanulmánygyűjtemény is, amely *Szirmai Károly* munkásságának értékelésétől, *Sinkó Ervin, Herceg János, Lévay Endre, Szeli István* és mások hagyományteremtő erényeit elemző tanulmányoktól kezdve az utóbbi évtizedben megjelent könyvekről frissen készült kritikákig gyűjti csokorba Dér Zoltán írásait. A Vajdaság szinte minden jelentős írójáról, költőjéről van mondanivalója, igyekszik mindegyik munkásságában felfedezni azokat az értékeket, melyekkel a határon túli magyar irodalom képviselőiként az egyetemes magyar irodalmat gazdagíthatják. Szigorú kritikus, igényességet és magas színvonalat kér számon minden megbírált kötettől, de nem hagy figyelmen kívül semmit, ami előrelépést jelent az író eddigi munkásságához képest, amit érdemes folytatni. A legtöbb írás a mai prózaírók közül *Gion Nándor*ról készült, de *Ács Károly, Fehér Ferenc* költészetét is méltatja, s elismeréssel szól a vajdasági kritikusok, irodalomtudósok (*Bányai János, Utasi Csaba*) tevékenységéről is. A kötet a mai jugoszláviai irodalmi élet helyzetjelentéseinek egyik értékes darabja, kár, hogy mindössze 300 példányban jelent meg.

R. Takács Olga

Dettre János: Új partok felé.
Válogatott cikkek. Az írásokat összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzetet írta Dér Zoltán. Életjel. Szabadka, 1979. 260 l.

Dettre János (1886–1944), az újságíró, az irodalomszervező, a publicista személye nem nagyon ismert – sem Magyarországon, ahonnan a Tanácsköztársaság bukása után el kellett menekülnie, sem Jugoszláviában, ahová emigránsként került. *Dér Zoltán* részletes életrajza a jogászból (ügyvédből) lett újságírót, lapszerkesztőt mutatja be, különösen nagy teret szentelve a szegedi éveknek – e rész Péter László *Juhász Gyula a forradalmakban* című könyvére épít –, hiszen a literátor fejlődésében ez a korszak játszott nagy szerepet s nem kevésbé azért, mert Dettre innen került a Vajdaságba. (1929-ben – miután kiutasították Jugoszláviából – visszatért Szegedre, ahol ügyvédi irodát nyitott.) A Bácsmegyei Napló 1920-tól – Dettre ekkor lett szerkesztője – nagy példányszámú és az olvasóközönséget irányító lappá fejlődött. A jugoszláviai magyar irodalom is ekkor volt bontakozóban. Nagy segítséget adott az (újra)induláshoz Gömöri Jenő Pozsonyból Bécsbe költözött „rotációsa", a Tűz, különösen a *Szózat az utódállamok összes magyar íróihoz és újságíróihoz* című fölhívás közzétételével. Dettre Szenteleky Kornél föltűnéséig az irodalomszervező szerepét is ellátja: érvel, bírál, vitatkozik. A Szabadkán kiadott *Vajdasági magyar írók almanachjá*t (1924) – Radó Imrével közösen – ő hívja életre, s irodalomszervezői, publicisztikai munkássága a kisebbségi sorsban élő magyarság fennmaradását tartja szem előtt: „...ezt a kultúrát, ezt a kultúrpozíciót el is veszítheti a magyarság, ha nem gyarapítja tovább, nem növeli, nem műveli és nem restaurálja kultúrmentalitását, erejét és kvalitásait... Nem szabad megelégedni azzal, hogy *van*, hozzá kell látni, hogy *legyen is*". (*A magyar kultúra*, 1922)

Dér Zoltán válogatása Dettre János 1921 decemberétől 1925 júniusáig írt cikkeit tartalmazza. (Két cikk később íródott, de mindkettő itteni szerepeltetése – különösen a Szenteleky Kornél halálára reflektáló *Az apostol születése* című – fontos, hiszen a tárgykört gazdagítja.)

Dettre a nagyváradi példát alapul véve harcol a *Magyar játékszín* megteremtéséért, üdvözli Isac Emilt, hogy „szót emelt az erdélyi magyarság érdekében az 'uszító és gyűlölködő levanteizmus' politikája ellen" (*Isac Emil és Jászi Oszkár*), vitatkozik Haraszti Sándorral (*Irodalompolitika; „Ha életet akarunk, teremtsünk levegőt"*), szólítja *A százesztendős Petőfi*t és *Madách Imré*t. A *Színjáték a színház körül* megszívlelendő tanulsága: „A nemzetiségi politika irányítását, a kultúrpolitika vezetését ne végezzék azok a pici emberek, akik nem tudnak kilábolni a faji elfogultság gőzéből..." A *Haszontalan beszélgetés hasznos dolgokról* című írás II. és III. része – az első az aradi Geniusban jelent meg s így ide nem vették föl – párbeszédes elmélkedés: a kisebbségi (vajdasági) irodalom meglevő vagy vélt sajátosságairól, hangoztatván: „A magyar irodalom egységét nem tördelte szét a trianoni szerződés". Ugyanitt fogalmazódik meg egy mindent összefogó *Irodalmi Társaság* létének szükségessége.

A kötet Dettre János könyvkritikáit is közli, melyeknek hangja alig különbözik (ha egyáltalán különbözik) a más jellegű művekétől. A kritikus érzékenyen mutat rá, hogy a portrérajzoló képe némelykor hogyan kerül a portré alanya fölé (*Ady Lajos könyve Ady Endréről*), vagy Szenteleky Kornél miként válik „a vidéki szempontokon magasan fölülemelkedő színvonal" reprezentánsává (*Úgy fáj az élet...*). Leginkább mégis *A „vajdasági magyar irodalom" kérdéséhez* fűzött – némelykor vitatható – észrevételei, meglátásai érdemelnek figyelmet (*Amnesztia vagy statárium?*). Az a felelősségteljes szó, amelyet például az *Őrtűz* (1922) megrendült hangja – „Hívom az élőket" – képvisel: „Mert velünk együtt meghal itt a magyar szó, s ezért az irtózatos halálért mindenkinek kell vállalni a felelősséget, aki él".

Dettre János cikkgyűjteményét, a már említett részletes életrajz mellett, jegyzetanyag, névmutató és dokumentumfotók sora egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Devecseri Gábor: Lágymányosi istenek.
Összegyűjtött esszék és tanulmányok. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 802 l.

Devecseri Gábor 1971-ben bekövetkezett halála után egyszer már megjelent az első ízben 1967-ben kiadott, hasonló című esszé- és tanulmánygyűjtemény. A sokműfajú könyv Devecseri szellemi érdeklődésének körvonalait rajzolja meg. A műfajteremtő emlékező esszéken, lírai jegyzeteken, útirajzokon, kritikákon, verselemzéseken keresztül nemcsak ifjúkora bálványait, a Nyugat nagyjait tudja elénk varázsolni szenvedélyes, színes stílusban, hanem saját mozgalmas életéről, a magyar és a világirodalom vezéralakjai iránt érzett áhítatos szeretetéről is hasonló képet kapunk, mint prózai életrajzi írásaiból és verseiből. Az új kiadásból hiányzik néhány hosszabb tanulmány (más kötetben kaptak helyet az antik irodalmat megszerettető, megtanító mesterekről készült portrék). A kisebb dolgozatok száma viszont jelentősen kibővült, a régebbi ma-

gyar irodalom alkotóiról, színházi élményekről, a kortárs költőkről írott s az eredeti ciklusba illesztett darabokon kívül egy hosszú ciklussal (Hegyvonulat az időben) gazdagodott a kötet. Ebben a világirodalmi jelenségek, műfordítási gondok mellett a legérdekesebb írások Robert Graves-ről szólnak. A 74 éves Graves alakjának megjelenítése sziporkázó írásmű, talán a legjobb a „lágymányosi isteneket": Somlyó Zoltánt, Tersánszky Józsi Jenőt, Karinthy Frigyest, Babits Mihályt, Füst Milánt, Kosztolányi Dezsőt és műveiket, valamint Devecseri ifjúságának „irodalmi pincéit és padlásait" idéző eszszék mellett. A két világháború közötti irodalmi életet, mozgalmakat, életműveket tanulmányozó irodalomtörténetírók számára jónéhány alkotót és csoportot illetően gazdag adat-lelőhely Devecseri gyűjteménye. Különösen Kosztolányi regényírói munkásságát elemző írásai alapvető jelentőségűek; sok úttörő megállapítása, hatásvizsgálata a harmincas évek nagy íróinak megítélését is teljesebbé teheti. Baráti közelségből származó pontos megfigyelései az alkotáslélektan kutatóinak is szolgáltatnak érveket és példákat a „lágymányosi istenek"-ről. A száznál több írás első megjelenési helyét és idejét pontos bibliográfia tünteti fel, tanulságos és jól használható a névmutató is.

R. Takács Olga

Amedeo Di Francesco: A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1979 130 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Régóta ismeretes, hogy *Balassi Bálint* Szép magyar Comoediája *Cristoforo Castelletti:* Amarilli című pásztorjátéka nyomán íródott. A hatásvizsgálatokat már többen elvégezték, azonban még senki sem olyan tüzetesen, mint Amedeo Di Francesco.

Könyve elején a meglehetősen elfeledett olasz poétáról, a Tasso-epigonnak tartott Cristoforo Castellettiről, Balassi kortársáról ad képet. Majd megállapítja, hogy a magyar költő az Amarilliben irodalomtörténeti szemszögből meglehetősen perifférikus munkára akadt, a művel való találkozása valószínűleg a véletlennek köszönhető, értékelő választásról nemigen lehet szó. Annál jellemzőbb viszont, hogy rátalál a pásztordráma műfajára, hiszen a pasztorál általános európai sikerének időszaka ez.

Di Francesco ezután stilisztikailag hasonlítja össze a Comoediát forrásával. A stílus sajátosságait az alábbiak szerint csoportosítja:

1. Castelletti népies nyelve, naturalista hasonlatokkal, melyeket Balassi változtatás nélkül vesz át;

2. Balassinak a forrásszövegtől való népies nyelvi elhajlásai;

3. A nem népies jellegű eltérések;

4. Az olasz szövegben már benne levő szentenciózus stílus, melyet Balassi is belefordít szövegébe.

Mindegyik csoportot gazdag példatár illusztrálja. A szerző azonban nem éri be a nyelvi és stilisztikai megfontolásokkal. Kettős feladatot tűz maga elé: egyrészt azt kutatja, hogy a Comoediát író Balassi miképp, milyen mértékben használja fel korábbi költői eszközkészletét, másrészt választ keres arra a kérdésre is, hogy mennyire érződik Castelletti művének hatása a költő érett versein.

Bebizonyítja, hogy sok motívumpár – pl.: álom – éjszakai virrasztás; fény – ár-

nyék, éjszakai sötétség – nappali világosság – Balassinak a már kialakított eszköztárából került a pásztorjátékba. Érdekes észrevétel, hogy maga a pasztorál légkör teljességgel hiányzik a magyar műből. Amedeo Di Francesco felfigyel költőnknek a választékos fényhatások iránti érzékenységére, valamint természet- és tájszemléletének újszerűségére.

Forrásához képest Balassi nemcsak a motívumok, hanem a szerkezet szintjén is újat hoz. Di Francesco szerint: „az egész első jelenet a benne lappangó tragikum állandó fokozódására épül, és eszerint tagozódik" (43. l.). A könyvecske írója úgy látja, hogy mindez összefügg azzal, hogy Balassi gondolkozásmódjában a Comoedia írásának idején döntő változás következik be, mely a drámából is kicseng: ez a teljes kétségbeesés; a reménytelenség totális eluralkodása.

Részletes értelmezést-elemzést kap a bújdosó, a tündér, a vitéz és a tömlec motívum (ezek az Amarilliből hiányoznak), amelyek az életmű egészében is kiemelkedő jelentőségűek, és több joggal köthetők Balassi személyes élményeihez, mint valamilyen irodalmi mintához.

A továbbiakban – a megjelölt elemzési iránynak megfelelően – a szerző Castellettinek Balassi érett költészetére gyakorolt hatását vizsgálja. (Az utolsó Júlia-versek, Célia-ciklus.)

A 63. költemény – a kritikai kiadás számozása szerint – megrongált márvány hasonlata, illetve a 61.-ben a női szépség veszendőségének a képe pl. feltétlenül az Amarillire megy vissza. Balassi alkotásmódjára, alkotáslélektani finomságokra is rávilágít a szerző, amikor a *Katonaének* egyik sorát („Sok vad s madár gyomra gyakran koporsója vitézül holt testeknek") összeveti forrásával: a Castellettinél található őskép a Comoedia fordításában módosul, majd a Katonaénekben tömörül döbbenetes erejűvé. Általában is elmondható, hogy Balassi átvételei újraköltések; Castellettitől alapvetően különböző atmoszférát teremt, és az idegen elemeket is ehhez hasonítja.

Miután a Comoediát az előzőekben vázolt kétirányú vizsgálattal sikerült Amedeo Di Francesconak elhelyeznie Balassi költői fejlődésének egészében, az „Ó nagy kerek kék ég..." kezdetű vers genezisét, struktúráját tárja fel. (A költemény a pásztorjátek I. felvonása 4. jelenetében és a Júlia-ciklusban egyaránt megtalálható.)

A könyvecskét az első echós vers elemzése zárja.

K. P.

Enlightenment and National Revival. Patterns of Interplay and Paradox in Late 18th Century Hungary.
With a selection of documents in translation prepared and annotated by Margaret C. Ives. Published for School of Slavonic and East European Studies, University of London, by University Microfilms International. Ann Arbor, Michigan, 1979. 270 l.

A kötet egyharmada a magyar fölvilágosodásnak a jakobinus összeesküvők kivégzéséig terjedő szakaszát elemző tanulmány, a hátralevő rész szöveggyűjtemény. Ez utóbbi kitűnően van válogatva, s minden egyes darabja szervesen illeszkedik a bevezetésben kifejtett gondolatmenet egy-egy szakaszához.

A bevezető tanulmány is alapos tájékozottságra vall. Legföllebb a szorosan vett témán kívüli részletek némelyikét érheti kifogás. *Margaret C. Ives* Szlovákiát és Horvátországot együtt emlegeti (6. l.), holott a XX. század előtt természetesen csak az utóbbiról lehet beszélni; indokolatlanul ír az ország három részre szakadásának „előnyeiről", és egyértelműen kálvinistának nevezi a Calvin hatásához képest korábban létrejött, szakramentárius egyházat (7.).

Az efféle apró tévedések olykor nemcsak az olvasót, de magát az érvelést is félrevihetik: Bessenyei röpirata, a *Magyarság* például csakis azért minősülhet az erőszakos magyarosítás korai ösztönzőjének (25.), mert a szerző nem tudatosította magában azt a fejlődésbeli különbséget, amely mondjuk a magyarok és a szlovákok nemzettéválása között fennállt. Addig bajosan lehet beszélni a szlovákok erőszakos magyarosításáról, amíg a későbbi szlovákok elődei még nem döntötték el nemzeti hovatartozásukat, vagyis nem adtak választ a kérdésre: a csehekhez vagy a magyarokhoz akarnak-e tartozni, vagy önálló nemzetet kívánnak alkotni. Mivel ez a választás csak a XIX. század közepe táján, a polgárosodás időszakában történt meg, visszavetítésnek minősíthető az, ha a XVIII. század tárgyalásakor önálló szlovák nemzetről, sőt egyenesen országról (46.) ír valaki. Hasonló történetietlenség sejthető abban a jegyzetben, amely már-már azt állítja, hogy Szent István románoknak is adott nemességet (190.), holott tudomásunk szerint semmi nem ad alapot e föltevésre. Csakis azért érdemes figyelmeztetni az efféle botlásra, mert utolsó nyomát gyaníthatjuk benne annak a brit tájékozatlanságnak, mely a XX. század elején végzetes politikai következménnyel járt.

A kötetben olvasható fordítások azt bizonyítják, hogy Margaret C. Ives remekül tud magyarul. Talán csak a „józan gondolkodás" megfelelője vitatható: „sober thinking" helyett „common sense" lett volna szerencsésebb. Az idézetekhez fűzött jegyzetekben szép számmal akad félrevezető sajtóhiba, Martinovics *Nyílt level*ének szövege pedig rossz tördeléssel került a gyűjteménybe (238.), az ehhez hasonló hibáktól azonban annyira hemzsegnek a magyar kiadványok, hogy méltánytalan lenne az ilyen fogyatékosságokat külföldi kiadvánnyal szemben fölhánytorgatni.

A könyv írója igen jól ismeri a magyar szakirodalmat. Igaz, a hazai kutatást olykor inkább a segítségért személyes hálával fizető elfogultságával s nem a tárgyilagos kívülálló pártatlan szemével mérlegeli, de munkájának föltétlen előnyére szolgál, hogy a hírlapi anyagot az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből s nem másodkézből ismeri.

A koncepció két fő tétele meggyőző és árnyalt kifejtést kap: a szerző a romantikát a fölvilágosodás belső fejlődéséből vezeti le és pontosan látja a tárgyalt írók nehéz válaszútját, nemzetközi előrehaladás és nemzeti fönnmaradás éles ellentétét. A Bessenyei, Barcsay, az első magyar újságírók, Orczy, Ányos, Dugonics, Gvadányi, az 1790-es röpiratkészítők, Batsányi és Kármán műveiből vett szemelvények kitűnő fordításban kerülnek az angolul olvasó elé.

Végső soron megelégedéssel vehetünk tudomást e kötet megjelenéséről, hiszen világnyelven ad hiteles és árnyalt képet a magyar fölvilágosodás első szakaszáról.

Szegedy-Maszák Mihály

Erdélyi Muzéum 1814–1818.
Válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Benkő Samu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 292 l. (Téka)

Az első erdélyi magyar folyóiratot, az Erdélyi Muzéumot szellemi-közéleti szerepe és a körülötte folyó szervezőmunka a születő magyar polgári értelmiség irodalom-, sajtó- és eszmetörténetileg egyaránt kiemelkedő periodikájává, legbecsültebb irodalmitudományos hagyományaink egyikévé teszi. A múlt századelő neves, kora európai műveltségét magas szinten ismerő literátusa, *Döbrentei Gábor* szerkesztésében 4 év alatt 10 száma jelent meg a folyóiratnak – Benkő Samu ebből a hozamból válogatott reprezentatív szemelvénygyűjteményt a Téka 100. kötetébe, amely hűen tükrözi az Erdélyi Muzéum működésének profilelemeit, a füzeteknek azt a Döbrentei megfogalmazta célját, hogy „jó munkákat egybegyűjtsön, s azokat nemzetével közölje." A bevezető tanulmány részletesen elemzi a lapalapítás körülményeit, értékeli Döbrentei művelődéstörténeti szerepét és vázolja azokat a programalakító történeti-kulturális viszonyokat, amelyek miatt – az értelmiségi létforma közép-európai helyzetéből is következően – az Erdélyi Muzéum hagyományos jellegű, a felvilágosodás egyetemes tudománytörténeti érdeklődésétől meghatározott, tematikailag-műfajilag még differenciálatlan, de határozott arcélű kultúraépítő orgánumként szolgálhatta kora szellemi életét. Az elemzés kitér a folyóirat irodalomtörténeti, -elméleti és kritikai, szépirodalmi, nyelvművelői, neveléselméleti, művészeti-régészeti és hangsúlyos történettudományi munkásságának, „rovatainak" a vizsgálatára is, föltárva a munkatársi és az olvasói bázis társadalom- és irodalomszociológiai körülményeit, megállapítva, hogy bár Döbrentei a romantikus eszmevilág elkötelezettjének tudta magát, ízlése a klasszicista eszmények jegyében konzerválódott, amit különösen a lap szépirodalmi és kritikai anyaga tükröz. A válogatás Döbrentei-írásai között a legfontosabbak programcikkei és azok a szerkesztői dolgozatok, amelyek irodalom- és tudományszervezői tevékenységének, megrendelő-összefogó munkájának dokumentumai – ismert drámapályázati tanulmánya mellett, amelyre a *Bánk bán* is érkezett. A kötet tartalmazza Kazinczy, Kölcsey, Buczy Emil, Zsombori József, Kerekes Ábel és a két Szilágyi Ferenc tudománytörténeti szempontból fontos irodalomelméleti, nyelvészeti, történettudományi és neveléstörténeti tanulmányai mellett Berzsenyi, Ungvárnémeti Tóth László, Vitkovics Mihály, Sipos Pál és Szemere Pál verseit is. Mindezt a jegyzetek válogatott szakirodalmi bibliográfiája, filológiai apparátus és rövid névmagyarázat kíséri, jól használható szövegkiadássá és kézikönyvvé egészítve ki a gyűjteményt.

Csapody Miklós

Érlelő diákévek.
Napló, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915–1920-as évekről. Összeállította, válogatta, sajtó alá rendezte, bevezette és jegyzetekkel ellátta Kabdebó Lóránt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa, Budapest, 1979. 364 l.

Az alcím is jelzi, hogy alapvető filológiai kiadvány kerül az olvasó kezébe.

A kötet elöljáróban közreadja *Béber László* 1960. május 28-án Debrecenben tartott *Szabó Lőrinc érlelő diákévei* című előadását, jegyzőkönyvi kivonatokat közöl a Debreceni Református Gimnázium Önképzőkörének tevékenységéről (azokat a részleteket, amelyek rávilágítanak Szabó Lőrinc diákkori költői szárnypróbálgatásaira és egyéb önképzőköri tevékenységére); egy bátyjához írott diákkori levele mellett olvashatjuk több iskolai dolgozatát (az egyik tanúsága szerint 1917-ben már biztos pályaválasztását illetően: a bölcsészeti fakultásra készül). *A költészet tárgya és kifejezésmódja* című dolgozat pedig nemcsak ekkori irodalmi műveltségéről, hanem a költői „mesterségbe" való beleélőképességéről is tanúskodik.

Tanulságos *Révész Ágnes* és *Dienes Kató* visszaemlékezése. Mindketten Szabó Lőrinc gimnáziumi iskolatársai és szerelmei is voltak.

A tanulságok nemcsak életrajzi, hanem irodalmi jellegűek is. Körvonalazódni kezdenek bennük – egyebek közt – a leendő költő vonzalmai a majdani „örök barátok" iránt.

Olvashatjuk 1921-ben írott, kötetben most első ízben közreadott *Érzelmes románc* című versét, valószínűleg el nem küldött levél töredékét Dienes Katóhoz (1917. november 14.) és a lány hozzá írott leveleit, amelyek kettejük kapcsolatának történetét adják és kettejük irodalmi érdeklődését is érintik. Sőt, erősen beszüremlik a levelekbe megannyi korabeli esemény (az 1918. szeptember 30-i levél egyben fájdalmas értesítés *Szabó Ervin* haláláról), november 3-i levelét pedig Dienes Kató így zárja: „Éljen a köztársaság!"

Külön egységet alkotnak a debreceni versek, kivált az ott készült fordítások (fordított Heinét, Jakob Kneijzet, Ibsent, Baudelaire-t, Whitmant, Werhaerent, Verlaine-t, Szapphot, Thomas Moore-t, Henry Ceeralist és Mörikét). Saját verseire hatást gyakoroltak a Nyugat első nemzedékének tagjai közül Tóth Árpád; leendő „örök barátai" közül pedig erőteljesen a francia szimbolisták.

A forradalmak alatt és után címet viselő rész tartalmaz visszaemlékezéseket (Kardos Pál, Mattyasovszky Erzsébet, Révész Ágnes, Kőhalmi Béla, Békés István visszatekintései); leveleket a költőtől és neki írottakat (kiemeljük közülük irodalmi vonatkozásai miatt a *Juhász Gézá*nak írott levelét, amelyben *Ady* haláláról, temetéséről, s az egyetemre kinevezett új tanárok – Babits, Jászi – habilitációjáról is tudósít, majd a forradalmak után s debreceni barátaihoz, Kardos Pálhoz és Békés Istvánhoz írott leveleit, amely levélnaplója a *Napok a Magyar Írók Szövetségében* alcímet viseli. Ismeretes, hogy Babits ajánlotta be a szervezetbe a kenyérkereset nélkül Pesten élő Szabó Lőrincet, ez az írássorozata pedig, meg a levelekhez függelékben csatolt jegyzőkönyv élesebb megvilágításba helyezi az ismert Babits – Szabó Dezső-affért és a Babits Mihály ellen akkor folyó hecc-kampányt, a költő üldöztetését. S – mint Kabdebó Lóránt írja – Babits a főszereplője az 1919 decembertől 1920. március 29-ig vezetett és a kötetben

közreadott Szabó Lőrinc-feljegyzéseknek, az úgynevezett „Kisnapló"-nak; s az azt követő, a napló adatait mintegy „értelmező" dokumentumoknak is.

A kötet ez után kisebb egységekből építkezik. *A forradalom emlékezete* Szabó Lőrinc egy Kassák-kritikáját tartalmazza, egy ezzel kapcsolatos levelet (a Bécsi Magyar Újság erre való reagálásáról), és magát a lap erről szóló rövid tudósítását is. Az értékes irodalomtörténeti dokumentumanyag Szabó Lőrinc eddig kiadatlan Pindarosz-fordításaival (1920) és a kötetben közre nem adott szabadversekkel zárul. A kötet imprimatúrája után, pótlásként iktattak a könyv végére egy időközben megkerült, 1917-es Szabó Lőrinc-verset.

Melczer Tibor

Franz Faludi: Gedichte. (ungarisch/deutsch)
Nachdichtungen und Übertragungen nach Rohübersetzungen von Karl Semmelweis: von Anni Pirch, Josef Dirnbeck, Rüdiger Hauck, Eugen Mayer, H. St. Milletich, Ewald Pichler. Nachwort von Franz Probst; Verlegt bei Edition Roetzer. Eisenstadt, 1979. 150. /2/ l. (Burgenländische Bibliothek)

Faludi Ferenc halálának 200. évfordulójára jelentette meg a burgenlandi PEN-Klub a költő verseinek kétnyelvű kiadását. Az évfordulón ünnepségsorozat volt Szombathelyen, Kőszegen, Németújvárott és Rohoncon. Magyar és osztrák szakemberek méltatták Faludi életművét, a Kismartonban megjelenő Burgenländische Heimat blätter című folyóirat különszámban tisztelgett Faludi emléke előtt, s e kétnyelvű kötet is beletartozik a rendezvény-sorozatba. *Franz Probst* tanulmányában, amely a *Franz Faludi, Dichter zwischen Barock und Aufklärung, Mittler zwischen Europa und Ungarn* címet viseli – arra tesz kísérletet, hogy az osztrák olvasók előtt feltárja nem csupán Faludi jelentőségét, hanem a magyar barokk irodalom jellegzetességeit is. Különös súlyt helyez az egykori Nyugat-Magyarországon működött szerzőkre, így *Nádasdy Ferenc*re, *Zrínyi Miklós*ra és *Esterházy Pál*ra. Kiindulópontja az, hogy az ország nyugati sávja volt az a terület, amely – Bécshez való közelsége miatt – a legjobban tudta összefogni és az összmagyar fejlődésnek közvetíteni a Nyugat- és Dél-Európából érkező kulturális hatásokat. Faludi legfőbb jelentőségét abban látja meg, hogy az előző 200 év prózai és költészeti vívmányait zseniális válogatással összefoglalta és tovább közvetítette az éppen vele meginduló, de csak a 19. században kiteljesedő magyar klasszicizmus számára.

Ami az alapul vett szöveget illeti: *Toldy Ferenc* kiadását használták fel a nyersfordításhoz, illetve ezt nyomtatták le újra a magyar nyelvű részben. Két megjegyzés feltétlenül ide kívánkozik; először: érthetetlen, hogy miért nem *Négyesy László* kritikai kiadását használták, vagy az ezt bizonyos értelemben továbbfejlesztő *Ferenczi Zoltán* valamelyik kiadását. Másodszor: nem világos, hogy a Toldy-féle szövegből is milyen alapon hagytak el nyolc szöveget (1. a Kiztöének-Felelő ének végéről a tuttit; 2. a Nádasdy strófáinak végéről a refrén ismétlődő sorát; 3. az Erdő című verset; 4. a Szakács-éneket; 5. a Páros éneket; 6. a Forgandó szerencsét; 7. a Batthyány Lajos nevenapjára írott köszöntőt; 8. a Szily Jánost köszöntő verset).

Ennek ellenére a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk a burgenlandiak vállalkozását. Először mutatták be egy világnyelven a 18. század legnagyobb magyar költőjét. Annak ellenére, hogy a nyersfordításban is akad hiba (például a 65. lapon a nyelvjárási „tölgy" szót a köznyelvi „tölggyel" azonosították, nem pedig a szóbanforgó kecskék tőgyeivel, így azután ez a furcsa leiterjakab keletkezett: „Eichen wachsen überall") a költői fordítások készítői sikerrel adták vissza Faludi hallatlan stiláris sokoldalúságát. A majdnem szó szerinti fordítástól a hangulati átköltésig sok megoldással kísérleteztek, hogy érzékeltethessék az ódai hangnem különbségét a vallásos ének fennköltségétől, vagy hogy visszaadják az anakreontika, illetve a rokokó-idill különböző stílusértékeit. Különösen érdekes az a megoldás, amikor a Toldytól Faludinak tulajdonított verset (*Az újdon új policia*) fordítója, Eugen Mayer helyi német nyelvjárásban adta vissza. Reméljük, hogy egy esetleges újabb kiadás esetén a szerkesztő végrehajtja a szükséges kiegészítést és javítást.

Szörényi László

Faragó Vilmos: Mi újság?
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 382 l.

A tematikai szempontból hét különálló fejezetre osztott cikkgyűjtemény mintegy tizenöt év magyar szellemiségéről ad publicisztikusan átfogó képet. Legnagyobb részét irodalmi recenziók, kritikák teszik ki. A tárgyalt írók, költők névsora, a művek listája, igen hosszú: szinte valahány, a hatvanas évek végén és a hetvenes években íródott jelentős regény, verses- és novelláskötet visszhangra talált Faragó Vilmos kritikusi gyakorlatában.

A *Short story* című fejezet a novellairodalom reprezentánsainak műveit vizsgálja. *Lengyel József Ézsau mondja...* című kötetében Faragó szerint – a stílus heterogenitása ellenére – a következetesen végiggondolt forradalmár világnézet teremt a formán túlmutató egységet. *Illés Endre* elbeszélései kapcsán a kritikus az anekdotikus elbeszélés életképességét hangoztatja, *Boldizsár Iván* emlékiratai pedig a háború és az ellenállás koráról szolgáltatnak gazdag információanyagot. *Lugossy Gyula* novellái kapcsán az „irodalmias", a steril irodalom érdektelenségéről mond elítélő véleményt a kritikus. *Lázár Ervin Buddha szomorú* című novellagyűjteményét Gross Arnold grafikáihoz hasonlítja, egyszersmind – bár elismeri minden írói értékét – a világszemlélet romantikusságának létjogosultságát tagadja. A *Sokszemélyes Prokrusztész-ágy* című írásában – a *Körkép '76* kapcsán – az antológiaszerkesztés örök dilemmájáról, a kiválasztás szempontjairól értekezik. E fejezet legfontosabb része az a három könyvbírálat, amely *Mándy Iván* könyveivel foglalkozik.

A *Magyar történet* című fejezet a regény-kérdést tárgyalja. Többek között Maróti Lajos *A kolostor*, Szabó Magda *Katalin utca*, Karinthy Ferenc *Epepe*, Rákosy Gergely *A daru*, Moldova György *Negyven prédikátor*, Déry Tibor *Kedves boóper*, Galgóczi Erzsébet *A közös bűn*, Horváth Márton *Holttengeri tekercsek* és Hernádi Gyula *Vörös rekviem* című regényéről mond véleményt. Jókai Anna *Tartozik és követel* című, regényként publikált, ám még novellának is szegényes problematikájú művét gyakorlatilag kizárja a valódi irodalom köréből. Gáll István *Ménesgazda* című kisregényét

mint a szocialista realizmus egyik csúcsteljesítményét értékeli. *Mészöly Miklóssal* kapcsolatban erős fenntartásai vannak: a *Pontos történetek útközben* és a *Film* – bár mesterien megírt munkák – igazságukat tekintve (t.i. hogy nincs lényeg, csak a jelenség, a felszín meztelen kuszasága van – a kritikus szavai) távol állnak Faragó Vilmosnak az objektív társadalmi igazság győzelmébe vetett hitétől. Nem így Konrád György *A látogatója* (e műben a szociografikus hitelességet dícséri, bár a társadalmi optimizmust itt is hiányolja), s még kevésbé Kardos G. György trilógiája (*Hová tűntek a katonák, Avraham Bogatir hét napja, A történet vége*). Ezt a művet Móricz Zsigmond Erdély-trilógiájához hasonlítja; a nemzetteremtés és -megóvás regényeként értelmezi.

A harmadik fejezet (*Költészet – mindenkinek*), miként a címe is mutatja, a líra állapotát elemzi – szintén könyvekre reflektálva. A fejezet sajátossága (s ez általánosabb érvénnyel is bír), hogy nincs olyan kitüntetett személyisége, mint az előző kettőnek (Mándy, Gáll, Konrád és Kardos G. György személyében) volt. Csak *Vas István* és *Rákos Sándor* az, aki – a kritikus ki nem mondott, de érezhető véleménye szerint – kiemelkedik a költőtársak közül. És egyedül *Juhász Ferenc* az, akivel Faragó Vilmosnak komoly vitája van: nem helyesli annak biologizmusát.

A könyv talán legérdekesebb olvasmányai a *Magunkra kérdezni* című fejezetben találhatók. Itt a szociográfia, a riport, az irodalmi publicisztika, a vitairat: a közvetlenül a társadalmi valóságra reflektáló műfajok helyzete és szellemisége a vizsgálat tárgya. Olvashatunk Déry Tibor *A napok hordaléka* című esszékötetéről, Mesterházi Lajos önéletrajzi regényéről (*Vakáció*), Gyergyai Albert *A nyám meg a falum* című „regényes emlékiratáról", Hámos György két cikkgyűjteményéről (*Van-e viszonya, Írásból felmentve*). A magyar kritikaírás helyzetéről szólván felleli e – korántsem áldásos – állapot okait is („...a magyar kritikaírás egész élgárdája az irodalomtudományba vonult vissza, a kritikaírás napi munkájának egész terhe pedig a másod-harmadvonalbeliek vállára nehezedik" – *Betakarítás*). Három irodalomtörténeti igényű kismonográfiáról is szó esik (Gondos Ernő: *Bálint György*, Somlyó György: *Füst Milán*, Kőháti Zsolt: *Mesterházi Lajos*).

Az utolsó előtti fejezet (*A nemzetitől a nemzetiig*) a magyar nemzeti történelemmel kapcsolatos vitákhoz szolgáltat adalékokat. Olvasható köztük – tanulmányértékű – cikk *Lukács Györgyről*, *Petőfi Sándor* „nacionalizmusáról"; vitacikk *Fekete Sándor* Petőfi-könyvével kapcsolatban. Az egyik legizgalmasabb írás azonban a *„Hazánk" és hazánk* című vitairat, amely néhány – látszólag – behatárolt, s nem is mai problematikájú történelmi tanulmány kapcsán a nemzetiségi kérdéssel és – ezzel szoros összefüggésben – a marxista történettudomány e kérdésben elfoglalt álláspontjával foglalkozik.

Mányoki Endre

Fenyő István: Magyarság és emberi egyetemesség.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 839 l.

Fenyő István új, 12. kötete – alcíme szerint – irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányokat, valamint rádiópublicisztikát tartalmaz; egy kivételével 1974 és 1977 között született írásokat. Bizonyos hányadukat az irodalomtudomány soronlevő, nagy

összegező feladatai hívták életre: fejezetei lettek a magyar sajtótörténet első kötetének (az Erdélyi Muzéumról, a Tudományos Gyűjteményről, a Tudománytárról és az Anthenaeumról írott tanulmányok), szerepeltek az *Eötvös*-életműkiadásban stb. A kötet végigolvasása során és az utószóból azonban az is kiderül, hogy egyúttal műhelytanulmányokat is forgatunk: két korszakmonográfia előmunkálatait. „Az egyik: a magyar centralisták nagyvonulatának átfogó elemzése. A másik: a Nyugat-mozgalom történeti szintézise, még inkább a két mozgalom közötti mély eszmei kapcsolatok megvilágítása, a történeti folytonosság és a belőle adódó eszmei örökség kimunkálása" – adja meg távlati programját a szerző.

Az írások keletkezési időrendjében mutatkozó egység és a műhely-jelleg mellett a kötet tanulmányait (kilencet a XIX. és ötöt a XX. századból) mélyebb indítékok is egységbe fogják. Fenyő nem véletlenül vagy hatást keresve emelte címbe a magyarság és egyetemesség egységét. Következetesen végigvitt, nagy mesterségbeli tudással művelt elemzések sorozatán jut el újra és újra ehhez a látszólag egyszerű igazsághoz; bizonyítva, hogy a múlt és jelen íróinak megítélésében ez az egyetlen maradandó eszmetörténeti mérce, előfeltétele az esztétikai értékrendnek is. Kiharcolása az alkotók számára pedig – bármennyire is kézenfekvőnek tűnik ma már ez az iskolában is oktatott egység – műről műre húzódó, megismétlődő feladat modern irodalmunk mindkét évszázadában.

A kötet ezen kívül is nyújt primér tanulságokat a magyarságtudomány minden rendű és rangú művelője számára. Miközben Fenyő következetesen harcol a romantikus-nacionalista mítoszok maradványai ellen, hasonló elvi elszántsággal küzd az olyan „válogatós" irodalomszemlélet ellen is, amely az egy korban élő alkotókat – utólag! – egymás ellen játssza ki, és a magasztalt mester érdemeit a kortársak kisebbítésével véli elérni. (Legszebben mindez a *Babits Adyról* című tanulmányban.) Ugyanakkor találó példáit olvashatjuk a magyar egyetemesség más vonatkozásokban megnyilvánuló igényének is, akár kallódó szellemi értékeink megmentéséről, akár az 1920 után emigrációba kényszerült progresszió nagy nemzedékének megvallatásáról, magyarnak vallásáról és értékeléséről van szó.

Fenyő a magyar irodalomtudomány fő vonulatát folytatja, kivált Szauder József eszmei hagyatékát. Távolabb áll tőle – valamennyi dolgozatának tanúsága szerint – a steril műelemzések világa, ahol a szöveg mögül eltűnik a kor, az életrajz, az életre hívó és befogadó szellemi közeg. A szűkebben vett, és ehelyt nem részletezhető, szaktudományi eredmények mellett ezek a kötet legvonzóbb tulajdonságai. Pedig a filológiai sommázat sem kevés. A *Bánk bán*t is kiváltó pályázat óta elfelejtett és jobbára csak rosszallóan emlegetett Erdélyi Muzéum szellemi erőforrásainak és eredményeinek számba vétele, a csupán újabban kutatott Kazinczy Gábor-kör Petőfiig előremutató vonásai, a zseni romantikus fogalmának elméleti és gyakorlati-kritikai kérdései, az általa korábban számos szövegközléssel gyarapított eötvösi életmű nyomán újrarajzolt portré a centralisták vezéralakjáról – ezek a XIX. századi tanulmányok legfontosabb tárgykörei és ezentúl megkerülhetetlen eredményei is. A XX. századi témájú írások mintegy hidat képeznek napjainkhoz: a reformkor örökségét legjobban folytató-értelmező és irodalmunk új fénykorát létrehozott nyugatosok nemzedékeitől a mai példázat-dráma művelőjéig, *Babits Mihály*tól, *Vas István*tól és *Illyés Gyulá*tól *Zelk Zoltán*on át *Sütő András*ig.

A kötet második felében 34 rádiójegyzetet találunk Fenyő *Figyelő szemmel* című közismert sorozatából, amely a Magyar Rádió irodalmi lapjának, a Gondolatnak rendszeres rovata.

K. F.

Ferenczi László: Sőtér István.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 138 l. (Kortársaink)

A szépíró Sőtér István ígéretes indulása, majd 1949 utáni elhallgatása – az ettől a cezúrától felívelő irodalomtörténészi pálya, majd az *író* 1974-es újraindulása (*Az elveszett bárány*-nyal), határozza meg azt a feszültséget, amely a tudós-író oeuvre-jének közegét jelenti.

Ferenczi László a kettős – szépírói és tudósi – pályaképből az író munkásságát vizsgálja. Ennek tartalmát a szerző pontos meghatározásából idézzük: „E célkitűzésnek megfelelően a monográfia elsősorban Sőtér szépirodalmi alkotásait elemzi, a *Fellegjárás* (1939 és 1977), *A templomrabló* (1944), a *Kísértet* (1945), a *Bűnbeesés* (1947 és 1961), a *Hídszakadás* (1948), *Az elveszett bárány* (1974) és a *Budai oroszlán* (1978) című regényeket, valamint a *Bakator* (1975) című kötetbe összegyűjtött 1937 és 1960 közt írt novellákat, továbbá a két legújabb, *Piros Pünkösd* (Új Írás 1975) és *Tiszta Emma* (Új Írás 1978) című elbeszélését. Az esszék közül kiváltképpen az 1941-es *Jókai*-könyv, a *Két iskola* (Magyar Csillag 1944), a *Gide* (a *Játék és valóság*ban 1946), a *Tisztuló tükrök* bevezetője és az *Évgyűrűk* (Új Írás 1976) kínáltak fontos tanulságokat".

Ferenczi – Sőtér István életrajzát és irodalmi iskoláit szerencsésen kapcsolja össze a szépíró munkájával. Megemlékezik irodalmi iskoláiról (például Flaubert-ről) csakúgy, mint mestereiről (Gombocz Zoltán és Gyergyai Albert). Árnyaltan elemzi az előbbi Sőtérre tett hatását; összefüggésben az Eötvös Kollégium (akár később a párizsi École Normale Supérieure) életre szóló élményével. Majd az induló Sőtér szépirodalmi és irodalomtörténeti műveit értékeli, és részletesen bemutatja a *Fellegjárás*, mint „irodalomtörténeti esemény" igen vegyes fogadtatását. Majd a mű, mint „hangsúlyozottan és megkülönböztetetten értelmiségi regény" elemzését olvashatjuk, részletesen kibontva a mű, valamint a *Bűnbeesés, A templomrabló, Az elveszett bárány* és a *Budai oroszlán* szereplőinek rendszerét.

Nem reprodukálható itt az a bonyolult megközelítés, amely a filológiai és a tudományos igényű esszé összegzésével az írói pályát követi. Emeljük ki a *Négy nemzedék* szerkesztői alapelveit, a Miczkiewicz-értékeléseket és az *Évgyűrűk* vallomásos szintézisét.

Melczer Tibor

A fiatal Lukács dráma és művészetelmélete.
Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1979. 351 l. (Színházelméleti Füzetek 11.)

A tanulmánykötet négy nagyobb fejezetből áll; magához a könyvhöz *Almási Miklós* írta az előszót, melyben röviden, néhány csomópontra koncentrálva vázolja a

fiatal Lukács írásaiban felvetődő lehetséges problémakomplexumokat, mintegy előrevetítve a fejezetekben majd szóbakerülő kérdéseket. Almási jelzi, hogy a tanulmányok mind ténylegesen fiatal kutatók írásai, melyek tiszteletadások a fiatal Lukács György szellemi teljesítménye előtt. Hozzátehető ehhez, hogy a tisztelgés egyben helyenként erős kritikai hangsúlyt is kap, bár kétségtelen: nagyobbrészt a fiatal és az idős Lukács gondolkodói irányultságának, eredményeinek összevetésében, az utóbbit illetően.

A *Bacsó Béla* és *Földényi F. László* szerkesztette tanulmányok elsősorban *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika*, a *Lélek és a formák* és *A modern dráma fejlődésének története* című kötetekkel foglalkoznak, de természetesen a szerzők óhatatlanul kitérnek Lukács más írásaira és későbbi munkáira is. Az első fejezetben található *Földényi F. László* terjedelmes tanulmánya, *A fiatal Lukács*, mely azóta a Gyorsuló idő c. sorozatban önállóan, könyvalakban is napvilágot látott. A fejezet címe: Általános megközelítés, s Földényi valóban átfogóan, nem egyes művek, hanem a választott korhatárig, 1918-ig, a lukácsi teljesítmény egészének az elemzésére, értékelésére vállalkozott, erős kritikával illetve a fiatal Lukács szemléletét és módszerét. Földényi, ellentétben a többi tanulmány szerzőjével, nem foglalkozik a fiatal Lukács munkásságának etikai oldalával, csak jelzésszerűen; inkább a filozófiai-ismeretelméleti kérdéseket elemzi, megpróbálva kimutatni azt, hogy az öregkori Lukács merevségei, dogmatizmusa ebben az időszakban is megtalálhatók, csak – durván fogalmazva – ellenkező előjellel, lévén, hogy Lukács ekkor elsősorban logikai mércével közeledett a történelemhez és esztétikához egyaránt.

A második fejezetben (*A dráma elmélete*) kapott helyet *Orosz István* és *Ungár Júlia* tanulmánya. Utóbbi Lukács *Drámatörténet*ét elemzi részletesen, szinte „close reading"-szerűen, pontról pontra. Orosz István tanulmányában szintén ezzel a művel foglalkozik, de más szempontból. Kimutatja a Drámatörténet és általában Lukács esztétikai szférájának „luciferi" jellegét, s végkonklúziója, hogy a logikai-esztétikai kritériumok a valóságos élettel szemben végülis hatástalanok. Ugyanakkor messzemenően elismeri, hogy Lukács ekkor még nyitottságra törekedett, és fejtegetéseinek korlátait, ellentmondásait éppen maga jelezte a Drámatörténetben, s emiatt Orosz Lukácsnak ezt a művét tartja az élmű legkiemelkedőbb alkotásának.

A harmadik fejezetben (*A forma esztétikája*) három tanulmány szerepel. *Kardos András* írása a „sensus communis" fogalmát-kategóriáját vizsgálja filozófiatörténeti szempontból, Descartes, Leibniz, Kant valamint a szerinte átmenetet képező Spinoza etikájában; valamint megpróbál vázolni egy marxi alapú szintézis-lehetőséget e kategória kidolgozására. A tanulmány elsősorban etikai szempontú és magával Lukáccsal konkrétan csak vázlatosan foglalkozik, de mintegy alapot ad a többi tanulmány hasonló megközelítéseihez. *Bacsó Béla* tanulmánya (*A forma utópiájától az utópia formájáig*) is ide kapcsolódik. *Könczöl Csaba* a *Lélek és a formák* stíluskérdéseivel foglalkozik, kimutatva, hogy a Lukács szemére oly sokszor vetett „homályosság", magyartalanság, stílustalanság, bár általában igaz, ennél a műnél azonban tudatos törekvés eredménye, melynek mély etikai-tartalmi oka van, s ez is a fiatal Lukács saját korával való szembenállását jelzi. Könczöl részletesen elemzi az esszéformának ezt a sajátos lukácsi változatát, jelezve, hogy ez – a művészet és a tudományos értekezés között – volt az egyetlen lehetséges formája Lukács etikájának adekvát megjelenésére.

A negyedik fejezet (*Balázs Béla és Lukács György*) két tanulmánya a Vasárnapi

Kör két legszemélyesebb kapcsolatban levő tagjának szellemi viszonyát elemzi, főleg *Angyalosi Gergely* írása. *Lenkei Júlia* igen terjedelmes műve Balázs Béla színházesztétikáját dolgozza föl részletesen.

A tanulmánykötet egyedülálló abban az értelemben, hogy először vehetünk kézbe olyan magyarországi könyvet, mely a lukácsi életműnek egy értékeiben nagyon jelentős szeletét ilyen részletességgel, ugyanakkor változatos szempontrendszerrel elemzi, méri föl. A kötet ezenkívül a fiatal „tudós generáció" eredményeiről, képzettségéről és szemléletéről is képet ad. Sajnálatos, hogy a könyv úgyszólván belső kiadvány, mert mindössze 300 példányban jelentette meg a Színházi Intézet, s így szélesebb körben hozzáférhetetlen.

Dérczy Péter

Flach Paul (Pál): Tóth Kálmán ifjúkoráról.
Danubia – Druckerei, München, 1979. 20 l.

A szerző, aki korábbi dolgozataiban többször is foglalkozott Baja város kultúrhistóriájával, ezúttal annak tisztázására vállalkozott, hol is állt tulajdonképpen ott a költő szülőháza. Az eddigi Tóth Kálmán-életrajzok és a Dicalis Conscriptio egybevetéséből az derül ki, hogy „nem az a ház Tóth Kálmán szülőháza, melynek homlokzatát közel 100 év óta a költő szülőhelyét jelző emléktábla ékesíti".

Ugyane topografikus kereső módszerrel és igénnyel próbálja Flach Paul pontosabbá tenni Tóth Kálmán egy-két versének geográfiai betájolását is. A múzsák közül a kegyetlen *Vojnovics Matild* és *Spitzer Ninácska* lakóhelyét sikerül így kiderítenie, akik házát az eddigi szakirodalom ugyancsak tévesen helyezte el Baja város térképén!

J. J.

[Forty-four] *44 Hungarian Short Stories.*
Válogatta: Illés Lajos. Előszó: C. P. Snow. Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 733 l.

A magyar kultúra nemzetközivé tételében legfontosabb, és egyben legnehezebb misszionk a magyar irodalom publikálása, amely – nyelvünk ismert elszigeteltsége miatt – egyet jelent jó fordítások készíttetésével. Bár e tevékenység – és csak részben a mi hibánkból – igen megkésve indult be, a kezdeti lépések, nemzetközi támogatástól és rokonszenvtől kísérve, bíztatóak.

Az 1977-ben kiadott reprezentatív költői gyűjtemény, a *Modern Hungarian Poetry* létrehozásában a Columbia Egyetem Műfordítói Központja volt a Corvina Kiadó partnere, míg az újabb angol nyelvű antológia, ezúttal negyvennégy magyar novella, az UNESCO támogatásával jelenhetett meg, hogy egy készülő könyvsorozatban a magyar kispróza fejlődésének keresztmetszetét nyújtsa. Egy kötet, mégha hétszáz oldalas is, természetesen aligha reprezentálhatja a maga teljességében a sokszínű magyar novellát, a szerkesztőknek így le kellett mondaniuk a Heltai Gáspár fabuláitól Mikszáth elbeszéléseiig eltelt századok novellaterméséről. Bármennyire hiányérzetet kelt is ez az űr,

végeredményben mégiscsak helyeselhetjük a szelekciót, mert a XX. század elbeszélésirodalmából viszont színes és sokoldalú képet kapunk, s ami még fontosabb, kap a nyugati olvasó, lehetőleg olyan írásokon keresztül, amelyek nem kizárólagos magyar konnotációt tételeznek föl. A kötet első részébe válogatott művek a magyar irodalomnak azt a századforduló körül bekövetkezett pillanatát elevenítik föl, amikor az elbeszélés túlnövi a jókais, mikszáthos anekdotázást, s megszületik a feszes, európai normákra is figyelő modern novella olyan írók tollán, mint Bródy Sándor, Szomory Dezső, Csáth Géza és Krúdy. Jól válogatott írások mutatják be a nyugatos írókat és kortársaikat, Karinthyt, Kosztolányit, Nagy Lajost, Móriczot, Füst Milánt, Tersánszkyt. Szerepelnek itt népiek, mint Szabó Pál és Veres Péter, valamint az avantgardizmusban gyökerező írók is: Kassák, Déry, Lengyel József. A kortárs novellát a nagy öregek – Illés Endre, Örkény István, Palotai Boris – mellett a középnemzedék, mint Galgóczi Erzsébet, Karinthy Ferenc, vagy Moldova György művei képviselik.

A kötet külön értéke a híres angol író, *C. P. Snow* meleghangú előszava, amely súlyánál s értő szavainál fogva sokat tehet a magyar irodalom iránti érdeklődés felkeltéséért. Snow mindenek előtt gálánsan bókol a magyar szellemnek: tudósaink, világhíres művészeink száma nagyobb, mint mondjuk Kanadáé, vagy Svédországé. Ugyanakkor sajnálkozik, hogy irodalmunk annyira ismeretlen. Az irodalom nagy győzelmének tartja ezt a kötetet. Magukról a novellákról szólva három sajátosságot vél fölfedezni a magyar kisprózában. Az írások általában hosszabbak, mint a nyugati novellák; öntörvényűek, nem követik „professzionálisan" a novellaírás bevett szabályait; s végül Snow meglepődve tapasztalja, hogy bár a művek hőseinek pszichikuma bármely nemzetbeli olvasó számára ismerős és érthető, a novellák társadalomrajza mennyire elütő a nyugaton megszokottól. Különösen áll ez a paraszt-témájúakra.

Méltán örülhetünk Snow lelkendező véleményének, s megállapíthatjuk: klasszikus novelláink – Móricz *Barbárok*ja, Krúdy *Az utolsó szivar az Arabs Szürkében*je, Kosztolányi *Omelette à Woburn*ja – angolul sem vesztenek drámai erejükből, művészi csillogásukból. Érdekes megfigyelni a külföldi író-kritikus véleményét: Kamondy László, szerinte Lawrence-i tökéletességű novelláját (*A diák és az asszony*), valamint Karinthy Ferenc *Dukich Emil születésnapja* című írását ajánlja leginkább olvasói figyelmébe.

Szőnyi György Endre

Fried István: A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 355 l., 4 t.

A sajátosan magyar irodalomtörténeti érdekű munka szerzője témája kidolgozásában hármas korlátozást alkalmazott. A „*délszláv* népköltészet" gyűjtőnév alatt a horvát s még inkább a szerb folklór jelenségeit vette figyelembe. (A kötetben szintén gyűjtőfogalomként használt „szerb" népköltészet kifejezés a korabeli szóhasználatra utal.) A *kronológiai* elhatárolást maga a téma indokolja. A felvilágosodás-kori irodalmi eszmélkedés a délszláv népköltészetre figyelő, azt a magyar irodalomba olvasztó folyamata a késő-romantika időszakáig bizonyos fokig egységesnek tekinthető száz éves korsza-

kot jelent a kapcsolattörténetben. A harmadik korlátozás *módszerbeli:* a komparatisztika számos lehetősége közül a szerző egy látszólag egyoldalú hatásvizsgálatot végez el. Így körülhatárolt témakörében igen alapos munkával, évtizedes előkészületek után monografikus igényű feldolgozást készített.

Az időrendileg egymásra épülő fejezeteket két tudománytörténeti áttekintés előzi meg (Jugoszlavisztikánk historiográfiájának néhány kérdése; A délszláv–magyar irodalmi kapcsolatok kutatásának magyar mérlege). Ezek alapján különösen indokoltnak véljük a szintézis létrejöttét, hiszen a szerző szakít a néhány évtizede még élő és a régebbi komparatisztikát károsan befolyásoló szemlélettel, hogy a magyar irodalom nyugatról kapott, a környező népek irodalma számára pedig – szinte kizárólag – adott. Ugyanakkor túlemelkedik a puszta hatásvizsgálatok szintjén, melyekre a téma szakirodalmában számos korábbi példa van; ezek eredményeit magába sűríti. A történeti fejezetek (A magyar felvilágosodás irodalma és a délszláv népköltészet; Magatartás, költészet, kétnyelvűség – Vitkovics Mihály életművének tanulságai; A szerbus manier reformkori változatai; Székács József: Szerb népdalok és hősregék; Romantika, délszláv népköltészet szerepe Erdélyi János és Arany János életművében s az 1850-es esztendők kultúraközvetítőinek tevékenységében; Jókai és a délszláv népköltészet) legfontosabb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze röviden. A felvilágosodás korában kibontakozó irodalmi népiességünk sokat köszönhet a délszláv példának, elsősorban Vuk Karadžić gyűjteményének. Az átvétel nemcsak közvetlenül, motívumokban sőt témákban (pl. Vitkovics, Székács fordításai, Arany, Jókai recepciója stb.), de közvetve (főleg a német irodalmon keresztül) is megvalósult. Amellett, hogy a szerb népköltészet példa és forrás volt a száz év alatt, teoretikus szinten igazoló erővel rendelkezett első „folkloristáink" legtöbbje számára. A szabadságharc leverése után a költészet egyenesen a politikai közeledés katalizátorává válhatott. Külön ki kell emelni a Vitkovics életművéről szóló megállapítást, amely irodalomtörténeti átértékelés szándékát jelzi. Az ő költészete nélkül „elképzelhetetlen Kisfaludy Károly frontáttörése, az Auroranépiesség" (141).

E monográfiával a magyar irodalomtörténet egy fejezetének sajátos szempontú megközelítését kapjuk kézbe, adatgazdagságával, a magyar fordításirodalom sok elfeledett alkotásának elemzésével pedig segít árnyaltabbá tenni a kor legjelentősebb ideológiai és stílusirányzatairól, irodalmi gondolkodásáról alkotott korábbi képünket.

Hargittay Emil

Független Szemle (1921–1923); Kékmadár (1923).
Repertórium. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1979. 167 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteinek *B* sorozatában megjelenő 10. számú füzet anyagát *Botka Ferenc* szerkesztette, az anyaggyűjtésben, előszerkesztésben, a névmutató készítésében *Bali Judit* működött közre. A Független Szemle jelentőségéről, anyagáról *Vezér Erzsébet* írt előszót, a Kékmadárról *Szabolcsi Miklós*. A progresszív folyóiratok könyvészeti leírása, a rájuk vonatkozó irodalom után tematikus rendben követik egymást a lapok cikkei, rövid annotáció egészíti ki a címleírásokat. Az igen változatos tartalmú Független Szemle főbb szerzői közül *Czakó Ambró, Supka*

Géza, Király György nevét emeljük ki, a Kékmadárból *Gergely Sándor*ét, *Hevesy Iván*ét. A repertóriumot csaknem harminc oldalnyi, jól használható névmutató egészíti ki.

R. T. O.

Garai Gábor: A viszályokon át.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 293 l.

A költő 1972–1978 között született prózai írásait tartalmazza ez a kötet: kritikákat, esszéket, megemlékezéseket, tanulmányokat. Az olvasó, ki verseiből ismeri inkább Garai Gábort, természetesen ezekben a művekben is a lírikust keresi; s valóban, a kötetet bemutató fülszöveg „a költő lírai termésével nagyon közeli rokonságban álló" prózát ígér. Garai lírája és e válogatás közt azonban korántsem ilyen egyértelmű a kapcsolat. Sőt, mintha ellenkező tendencia lenne felfedezhető köztük. Az elmúlt évtizedben a versek sötétebb tónusúak, elégikusabb hangvételűek lettek, jelezvén a nagyobb belső vívódásokat a közösséget teremtő szó kimondásáért. A válságnak viszont nyoma sincs ebben a kötetben. Ellenkezőleg, szinte valamennyi sora tudatos írói feladatvállalás, annak egyre árnyaltabb meghatározása s újraválalása: a társadalmilag elkötelezett művész ars poeticái.

A *Részletes önéletrajzom* című, 1978-ból való írás rejti e látszólagos ellentmondás magyarázatát: „1975 nyarán és őszén anyám halála után súlyos emberi-írói válságba sodródtam; úgy tetszett, mintha előre megfontolt, tudatos szándékomtól függetlenül a szervezetem akarta volna megsemmisíteni önmagát. Szerencsémre – nem sikerült".

Ez a lezáró három szó a kulcsa a Garai-próza és líra viszonyának: amit csak versben lehet elmondani és kiküzdeni, az a próza nyelvén ténymegállapítássá válik. A kötet címe is ezt jelzi; a túljutást a partikuláris lét külső és belső vívódásain.

Nem tagadása ez az ellentmondásoknak, hanem inkább tudatos vállalása az emberi problémáknak. A kötet kulcsszavai: élet, ember, hit, feladat, haladás; a szerző alapmagatartása a többes szám első személy, a *mi* közösségteremtő és vágyó harmóniája. Ilyenformán a kapcsolat líra és értekező próza között nem az azonosság, hanem az egymást feltételező, egymást erősítő kiegészítés.

A közvetlen szolgálat jegyében született, többnyire alkalmi, rövid írások négy ciklusba rendeződnek: *Önarckép, Költők között, Irodalom és valóság, Előszóval.* Az első és a negyedik rész személyesebb hangvételével keretként fogja közre az elméletibb, elemző igényű középső két ciklust. Az *Önarckép* sejtet legtöbbet az egyén belső küzdelmeiből. A *Költők között* című fejezet témája a kortárs irodalom, ebben a pályatársak műveit elemzi Garai Gábor. Többnyire olyan írókról szól itt, akiket bizton érezhet példaképnek, barátnak, s olyan emberekről, akiknél élet és mű egymást igazolja (mint például *Váci Mihály, Simon István* esetében).

Négy cikke foglalkozik a műfordítás elvi kérdéseivel (*Képes Géza, Vas István, Orbán Ottó, Somlyó György* műve kapcsán). Több esszét szentel külföldi írók és irodalmak bemutatásának. Elvileg megfogalmazott ars poeticái ezek az elkötelezett művészet mindenkori helytállásának. A napi munka néhány szavas protokoll műfajai (kö-

szöntők, jubileumi, ünnepi beszédek, búcsúztatók stb.) találhatók az *Előszóval* című utolsó ciklusban. Az aktualitás kötöttségei ellenére itt kerül a legközelebb egymáshoz a közember és a lírikus. Az élő szó olyan kapcsolatot teremt író és közönség között, melyben a mondandót az alkotónak egész személyiségével kell igazolnia.

Kolczonay Katalin

Alekszandr Gerskovics: Az én Petőfim.
Előszó: Sőtér István. Utószó: Kiss József. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 257 l.

Szűkebb szakmai körökben tudott tény, hogy Alekszandr Gerskovics olyan tudós, aki nem titkolja vonzódásának érzelmi motívumait sem, s az a műfordító, akinek egy-egy íróhoz, műhöz való kötődését filológusi megalapozottság, elvi következetesség hitelesíti.

Jelen kötete három nagyobb egységre tagolódik: az elsőben – *Az én Petőfim* – a Petőfi-tanulmányok kaptak helyet, a második az *Élő klasszikusok* címet viseli, a harmadik – *Színházi krónika* – a kifejezetten színházi tárgyú írásokat tartalmazza.

Gerskovics már könyve címével is hangsúlyozza: az a Petőfi, akiről ő beszél, csakis az „övé". Természetes, nem a kirekesztés szándéka itt a döntő, hanem inkább a drámaíró Petőfiről hangoztatott szuverén megállapításait szeretné még hangsúlyosabbá tenni. Szerinte ugyanis a magyar szakirodalom alábecsüli a költő drámaírói kvalitásait, s főként nyelvi megújító erejét nem értékeli kellőképpen. A *Tigris és hiéna* elemzésével újra nyitottá tette a vitát Petőfi egyetlen drámai próbálkozásáról. (*Az újítás hagyománya*) Hogy Gerskovicsnak mennyire szívügye Petőfi drámája, bizonyítja a Kazimír Károlyhoz írott, tanulmánynak is beillő levele. (*Levél Kazimír Károlyhoz a Tigris és hiéna legutóbbi bemutatója kapcsán*)

Nem Gerskovics az első, aki a Petőfi szibériai száműzetésével kapcsolatos legendák nyomába szegődik, de elszántsága, alapossága itt is imponáló. (*Petőfi halhatatlansága*)

Gerskovics érdeklődésének nyitottságát bizonyítja, hogy amikor számba veszi az újabbkori magyar irodalom értékeit, nem áll meg az országhatárnál. Nem mulasztja el bemutatni a szovjet olvasóknak a csehszlovákiai vagy a romániai magyar irodalom jeleseit sem. Így jut közel *Fábry Zoltán* és *Balogh Edgár* munkásságához, emberi példájához.

Kétirányú érdeklődés jellemzi Gerskovics rövidebb színházi tárgyú írásait. Egyrészt az orosz és szovjet drámák kapcsán elemzi a magyar színjátszást, miközben nagyszerű portrékat rajzol jelentős színészegyéniségekről (Darvas Iván, Gábor Miklós, Törőcsik Mari), másrészt a magyar dráma szovjetunióbeli útját követi nyomon. (Erre feljogosítja, hogy a legtöbb darabot ő fordította oroszra, *Tigris és hiéna, Tóték, Fáklyaláng* stb.)

Az előszót író *Sőtér István* szerint Gerskovics igazi területe a színház. Valóban: műveivel jelentősen hozzájárul az elmúlt harminc év magyar színjátszásának értékeléséhez.

Balla Gyula

Grezsa Ferenc: Németh László vásárhelyi korszaka.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 416 l.

Grezsa Ferenc könyve – Vekerdi László kismonográfiája után – az első részmonográfia Németh Lászlóról. Ellentétben Vekerdivel, aki a pálya egészét áttekintette, Grezsa csak egyetlen pályaszakasz (a „vásárhelyi korszak") földolgozását adja. Ez, a szűkítés ellenére, önmagában is előrelépés – kilépés a globális, ám többnyire fölöttébb vázlatos értelmezések világából. Amit ugyanis az egész Németh László-i életműről eddig esszékben, vázlatokban el lehetett mondani, valószínűleg elmondatott már; a soron levő feladat a részvizsgálatok elvégzése. Ennek a feladatvállalásnak természetesen nagy hátrányai vannak, hisz a vizsgált rész kiszakad valódi összefüggéseiből, s önálló életre kel. Ez alól Grezsa könyve sem lehetett kivétel, ő is – szükségszerűen – kiszakít néhány (mégoly fontos) évet az író életéből, s csak azt dolgozza föl. Szükségképpen megtöri tehát a Németh László-értelmezések rendjét, s megemeli a „vásárhelyi korszak" jelentőségét. Amit azonban Grezsa adhat s ad is, az kárpótol e veszteségekért. A vizsgált korszak fontos szakasza az író pályájának. Németh László „legjobb regényei és drámái" – az *Iszony* és az *Égető Eszter*, a *Széchenyi* és a *Husz* – ekkor keletkeznek. A korszak nagy vívmánya a történelmi dráma és a társadalom életét élő és alakító regényhős. A kísérletező író-pedagógus műhelyében szembesül az utópiateremtő hajlam és a növekedő realitásérzék: ebből a feszültségből születik a tanügy rendezésének gyakorlati terve és az írói pálya természettudományos realizmusa. S nemcsak a tárgy fontos; Grezsa eredményei a földolgozásban is benne vannak: a „tárgy" szeretete, a nagy és széles körű anyagismeret, a teljességre törő s azt valószínűleg meg is közelítő irodalomhasználat, a bőséges új anyag fölszínre hozása, a források „megmozgatása", az „olvasmányos", világos stílus, s mindenekelőtt a mondanivaló arányos, megformált előadása. A könyv, nem véletlenül, kedvező kritikai fogadtatásra is talált; némelyik – elismerő – recenzió tanulmányterjedelemben méltatta. Egynémely megállapításával persze lehet vitázni, elképzelhető *más* Németh László-értelmezés is. Kevésbé „egynemű" s élesebb kontúrú. Az a nagy empirikus anyag azonban, melyet Grezsa föltárt s könyve szövegébe (vagy a kötetvégi terjedelmes jegyzetekbe) beledolgozott, a Németh László-kutatás nélkülözhetetlen s megkerülhetetlen művévé teszi monográfiáját. Mindemellett ráadásul, úgy tetszik, a könyv elérte azt a szerzői célt is, amit Grezsa a fülszövegben ír (amit tehát mindenképpen olvasói tudtára akart adni), tudniillik könyve valóban „érdem s ítélet igazságosabb összhangján dolgozik".

L. A.

Haiman György: A könyv műhelyében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 393 l.

Haiman Györgynek, a jelenkori magyar könyvművészet egyik kiváló egyéniségének tanulmánykötete számos, a magyar irodalomtörténet kutatóit is foglalkoztató kérdést tárgyal. A XVII. századi nagy nyomdász, *Tótfalusi Kis Miklós* életműve már monografikus feldolgozásra is ihlette a szerzőt. Ezúttal öt újabb tanulmány foglalkozik Tótfalusi hollandiai kapcsolataival, hagyatékával és a róla szóló halotti kártával. A

XVIII–XIX. századból *Bod Péter és a magyar nyomdászat* kapcsolatát vizsgálja egy tanulmány, az 1848-as szabadságharc nyomdászainak, *Landerer*nek és *Heckenast*nak pedig a „metszvényeit" mutatja be. Századunk kiemelkedő – tragikus sorsú – mesterének, *Kner Imré*nek és tevékenységének külön fejezetet szentel a szerző, megvilágítva *Kecskeméti Vég Mihály* Psalmus Hungaricusának modern kiadástörténetét is. Az elméleti jellegű szakmai cikkek mellett külön figyelmet érdemel az *Emlékezés a Meredek út*-ra című visszaemlékezés, amely *Radnóti* kötetének megjelenési körülményeiről számol be.

Haiman György tanulmányainak gyűjteménye tartalmában és külső megjelenési formájában is a szerző hitvallását, „az olvasónak tett szolgálatot" tükrözi.

Németh S. Katalin

Haiman György: A Kner-család és a magyar könyvművészet. 1882–1944.
Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 66, XVI l., 56 t.

A huszadik századi magyar könyvnyomtatás története nem képzelhető el a Kner-család munkásságának ismerete nélkül. Haiman György saját tervezésű, különlegesen szép kivitelű kötete csupán ízelítőt ad abból a gazdag termésből, amivel a gyomai Kner-nyomda betűművészei a könyvkiadást gazdagították. A kiadvány célja nem az életrajz(ok), bibliográfia vagy komplex nyomdatörténet rekonstruálása, hanem a figyelem felkeltése és nem utolsó sorban a gyönyörködtetés. Haiman György – idézetekkel gazdagon illusztrált – tanulmánya ezúttal a tendenciózusan válogatott képanyag egyenrangú kísérő szövege. A válogatás és az értékelés szempontjait a hagyományőrző szándék és az előremutató értékmentés határozzák meg, a könyv széles körű visszhangot kiváltó fogadtatásából ítélve – méltán – sikerrel. Századunk könyvtörténete, -művészete iránt érdeklődve szívesen látnánk a nyomda teljességre törekvő monografikus feldolgozását és a kiadványok bibliográfiájának összeállítását is.

N. S. K.

Hauser Arnold: Találkozásaim Lukács Györggyel.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 118 l. (Korunk tudománya)

A könyv négy fejezetből áll és egy eligazító utószóból, melyet *Szabolcsi Miklós* írt; e négy részből három rádiós, illetve televíziós beszélgetés, és csak egy, az utolsó az, melyet Hauser Arnold tanulmányának tekinthetünk. A kötetet Hauser még maga állította össze, s a szöveget saját kezűleg fésülte át. Utolsó munkájának megjelenését már nem érte meg, mert az 1977-ben történt Magyarországra való visszatelepülése után nem sokkal meghalt.

Az első beszélgetés (Párbeszéd a nagyvilággal. Rádióbeszélgetés – 1969) a magyar rádió kezdeményezésére született, méghozzá úgy, hogy Hauser a BBC londoni stúdiójában ült, míg Lukács és a többi résztvevő, Ortutay Gyula, Huszár Tibor és Kézdi Beatrix (Hauser magyar kiadójának képviseletében) a budapesti stúdióban. A beszélgetés tulajdonképpen újraközlés, mert a Valóság 1969/10. számában már megjelent. A

beszélgetés röviden áttekinti Lukács és Hauser szellemi indulását, a Vasárnapi Kör, a Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának történetét stb., s ezen keresztül érinti Lukács Hauserre gyakorolt hatását. Egyfelől pontosan kiderül, hogy melyek azok a pontok, ahol a két nagy tudós megegyezik és közösen gondolkodik: a társadalmi-történeti materialista meghatározottságú érdeklődés és kiindulás. Ugyanakkor Hauser nyomatékosan hangsúlyozza, hogy kettejük kapcsolata inkább személyes, mint tudományos volt mindig is, már csak azért is, mert Mannheim Károllyal, aki igen nagy hatással volt rá, kapcsolata-barátsága korábbi volt és külföldön is tartott. Hauser arra is kitér, hogy ő a marxizmusban a teóriát és a praxist elválasztotta egymástól, s megjegyzi, hogy „Életem tartalma tudományos tartalom, nem politikai. Feladatom, úgy érzem, nem politikai feladat."

A következő két interjú (Beszélgetés Arnold Hauser és Christian Gneuss között az új magyar kultúra alapjairól; a Norddeutscher Rundfunk felvétele Londonban – 1973; Látogatóban Hauser Arnoldnál. Magyar Televízió 1976. március 3. készítette: Nyíri Kristóf) már részletesebben érinti Hauser indulásának éveit, érdeklődésének alakulását és személyes sorsát-életét Magyarországtól Olaszországon, Németországon és Ausztrián át egészen Angliáig. Szó esik a legnagyobb XX. századi gondolkodókról, Adornótól Horkheimerig. A beszélgetések részletesen foglalkoznak Hauser nagy munkáinak keletkezési körülményeivel, legyenek azok szellemiek vagy éppenséggel anyagiak. Hauser beszél a Magyar Televíziónak adott interjúban azokról a magyar művészekről, illetve gondolkodókról is, akik a századelőn így vagy úgy, de nagyjából laza csoportot alkottak – többek között Zalai Béláról részletesen, és Balázs Béláról, akit filmesztétikai írásaiért igen nagyra becsül, Szabó Ervinről, Mannheim Károlyról.

A három beszélgetésből főleg Hauser emberi és tudósi alakja bontakozik ki, s viszonylag kevesebb szó esik Lukácsról. Kettejük szellemi viszonyáról elsősorban Hauser írása (Változatok Lukács György *tertium datur*-témájára. Előadás a Magyar Tudományos Akadémián – 1977) ad eligazítást. Így láthatjuk a közös elvi alapok mellett Hausert mint a következetes, nyitott, politikamentes és kitérők nélküli fejlődés képviselőjét, szemben Lukáccsal, aki pályáján erős kitérőkkel és váltásokkal haladt, s mindig hajlamos volt a dogmatizmusra. Hauser előadása azonban éppen arra koncentrál, hogy az idősödő Lukács bizonyos fokig „megenyhül", s a munkásságában mindig ott lappangó „harmadik út" lehetősége felé fordult erősebben esztétikájában, de egész gondolkodásában is.

Dérczy Péter

Hegyi Béla: A dialógus sodrában. Beszélgetések kortársainkkal.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 471 l.

A párbeszéd a tolerancia műfaja. A világméretű dialógus például a marxisták és a katolikus között ma már jelképpé, a különböző világnézetű emberek békés egymás mellett élésének szimbólumává is vált. A kötet ilyenféle párbeszédek gyűjteménye, a kérdező bennük *Hegyi Béla*, a Vigilia szerkesztője, beszélgető partnere pedig húsz író, zene- és képzőművész; hívők és ateisták. *Lukács György* és *Király István, Borsos Miklós* és *Szántó Piroska, Pilinszky János* és *Thurzó Gábor, Ferencsik János* és *Illyés Gyula*

gondolati eszmélkedése a spontaneitás keresetlenségét és az értő kérdező felkészültségét színvonalasan reprezentálja.

Mégpedig úgy, hogy egyúttal számot adjon önmaga múltjáról és jövőbeli terveiről, valljon világnézetéről, a marxizmus és a vallás viszonyáról. Korrektek és célratörők a kérdések, s ugyanilyenek a válaszok is, udvariasság és szókimondás egyszerre jellemzi ezeket az eszmecseréket, melyekben mindkét fél – a katolikus kérdező és a többnyire elkötelezett marxista művész, gondolkodó – igyekszik egymás álláspontját kiismerni.

Az interjúk alaposan megszerkesztett, míves szövegek. Vitathatatlan színvonaluk kulcsa – a kérdező habituális jelenségén és széles körű irodalmi-filozófiai műveltségén kívül – az, hogy „szerzőjük"-nek előzetes képe, véleménye van a partner világáról, annak összetett és gyakran ellentmondásos mozgásáról. Ennek is köszönhető, hogy az interjúkban nincs félrehallás vagy mellébeszélés, a dialógusok valódiak és az álláspontok – ha úgy hozza a szükség – összecsapnak.

Tóth Tibor

Hegyi Béla: A magunk vallomásai. Portrék és beszélgetések.
Ecclesia, Budapest, 1979. 411 l.

A dialógus sodrában ikerkötete *A magunk vallomásai*. Szerzőjük egyazon interjúsorozat válogatásának confessionális oldalát nyújtja. Szándéka szerint az interjúalanyokkal arra törekszik, hogy visszaadja a katholikus szó eredeti jelentését: az egyetemességre, a minden érték befogadására kész szemléletre való nyitottságot – mely véleménye szerint az élet egyetemes ismeretéhez vezetheti el az embert, az önmagát megmérőt.

Az interjúkötet szerkezeti felépítése is ezt az elvet tükrözi: *Horváth Richárd* mívesen átgondolt elmélkedése a dialógusok ellentmondásokat sem nélkülöző szerepére vezeti az előítéletek és elfogulatlanságoktól terhelt olvasókat, hogy „látva lássanak". A teológia, ember, társadalom fejezet pap-teológus szereplői nyíltan beszelnek kételyekről, fejlődésben visszamaradt hitről és az egyes személyes kereséséről, a keresztény ember küldetéséről szocialista társadalmunkban.

Az Írás, irodalom, magatartás rész *Bálint Sándor* néprajztudóstól az egyetemes értékekben gondolkodó *Szigeti Endrén* át *Rónay György*ig, a „poeta doctus christianus"-ig és a világirodalmi értékű *Pilinszky János*ig oly arcokat rajzol meg, melyek ténylegesen milieu-jük nélkül (Possonyi László, Thurzó Gábor, Sík Sándor, Ijjas Antal, Kunszery Gyula, Ujlaki Andor, Bibó Lajos, Magyar Ferenc, Kézai Béla és Ignácz Rózsa) nem ismerhetők meg igazán.

Tóth Tibor

A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944). I–II.
Közzéteszi Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 439, 491 l.

Mint Marosi Ildikó bevezető tanulmánya elmondja, 1971 nyarán Kemény János ötlete volt, hogy a marosvécsi Helikon egykori vendégei írásban számoljanak be emlé-

keikről, s ez a vallomás-gyűjtemény ünnepelje meg az első helikoni találkozó negyvenötödik évfordulóját. Akkor ez a javaslat nem találhatott meghallgatásra, viszont belőle nőtt ki a kiváló marosvásárhelyi kutatónak az a terve, hogy ha nem is az emlékezéseket, de a Helikon dokumentumait kötetbe gyűjti, ezzel támogatván, egyszersmind serkentvén az irodalomtörténeti kutatást. Marosi Ildikó már a vásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság iratainak kiadásával is (1973) tanúsította filológiai felkészültségét és gondosságát, joggal vártuk tőle, hogy anyaggyűjtő és feldolgozó munkájának következő eredménye a Helikon iratainak, valamint levelezésének sajtó alá rendezése lesz. A kétkötetes irodalomtörténeti forrásanyag feltárása és kiadása szorgos és türelmes munkát követelt, minthogy a két világháború közötti romániai magyar irodalom irat- és levelezés-anyagát fájdalmasan megrostálták a történelmi viharok: a második világháború pusztításai következtében veszett oda az Erdélyi Szépmíves Céh, valamint az Erdélyi Helikon Kolozsvárott elhelyezett szerkesztőségi és kiadóhivatali irattára, továbbá Bánffy Miklós bonchidai, Kemény János marosvécsi, Kós Károly és Szentimrei Jenő sztánai levéltára s még megszámlálhatatlanul sok irodalomtörténeti dokumentumanyag. Ugyanakkor Marosi Ildikó igen sokat köszönhetett annak, hogy Molter Károly menye lévén jól ismerte a vásárhelyi Molter-ház gazdag emlékanyagát. Végül is vásárhelyi, kolozsvári, székelyudvarhelyi, budapesti és sárospataki kutatásai során gazdag irat- és levélanyagot gyűjtött egybe, és tetemes részben sikerült rekonstruálnia a helikoni irodalom köznapi életét. „A hiteles múlt – mondja ő maga – mindennek ellenére makacsul túlélt minden megmásító szándékot, búvópatakként tört újra föl, s mára már egész létünk meghatározó történelmi hátterévé vált."

A tekintélyes korpusz (felhívások, nyilatkozatok, jegyzőkönyvek és főként levelek) lényegében három irodalmi intézmény tevékenységéről ad képet. Először az *Erdélyi Szépmíves Céh* könyvkiadói vállalkozásáról, amelyet Kós Károly, Kádár Imre, Ligeti Ernő, Nyírő József, Paál Árpád és Zágoni István alapított 1924 tavaszán. A Szépmíves Céh a nehéz küzdelmek között születő nemzetiségi irodalomnak teremtett fórumot. Érdemes felidézni az alapító nyilatkozatot: „Minden művészetek között az emberi és nemzeti társadalomnak legfontosabb és semmi más által nem pótolható, kultúrára nevelő, kultúrát fenntartó és fejlesztő művészete éppen az irodalom. Kisebbségi sorsunkban pedig ennél is súlyosabb dolog: nemzeti nyelvünknek, nemzeti kultúránknak, tehát nemzeti öntudatunknak az iskolán kívüli és azon túl szinte egyetlen védelmi és építő eszköze, nemzeti életlehetőségünk fő pillére." A Szépmíves Céh ennek a programnak megfelelően látott hozzá a nemzetiségi irodalom szervezéséhez: húsz esztendő alatt 166 kötetet jelentetett meg, a legjelentősebb erdélyi magyar írók, például Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor, Bartalis János, Dsida Jenő, Szemlér Ferenc, Tamási Áron, Nyírő József, Kós Károly, Kuncz Aladár, Molter Károly, Bánffy Miklós, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Tabéry Géza, Szentimrei Jenő, Balázs Ferenc és Asztalos István műveit. Ezeket az írókat gyűjtötte laza baráti társaságba, amolyan „irodalmi parlamentbe" Kemény János marosvécsi meghívása 1926 nyarán. Ettől kezdve a *marosvécsi Helikon* – a korszak másik jelentékeny irodalmi intézménye – minden nyáron rendszeresen egybegyűlt, s megtárgyalta a nemzetiségi irodalom ügyeit, feladatait. A helikoni írók hozták létre a harmadik igen fontos irodalmi intézményt: az 1928-ban megindult és 1944-ig működő Erdélyi Helikon című irodalmi folyóiratot, amely a haladó, polgári humanista romániai magyar irodalom műhelye volt. Szerkesztői (időrend-

ben) Áprily Lajos, Kuncz Aladár, Lakatos Imre, Kós Károly, illetve Kovács László voltak, főszerkesztőként mindvégig Bánffy Miklós jegyezte. E három irodalmi intézmény kialakulásával, fejlődésével, köznapi munkájával, esetleg belső vitáival ismerkedünk meg a Marosi Ildikó által összegyűjtött iratok és levelek tükrében: e gazdag és tiszta tükör nemcsak egy irodalomtörténeti folyamatot mutat be nekünk, egy hősies vállalkozás történetét is visszatükrözi. Ez a folyamat és ez a történet még historikusára vár.

Pomogáts Béla

Heltai Gáspár: Háló.
Válogatás Heltai Gáspár műveiből. Sajtó alá rendezte és a szöveget gondozta, az utószót írta: Kőszeghy Péter. Az előszó Tandori Dezső munkája. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 491 l. (Magyar tallózó)

A kissé félrevezető cím a kötet legfontosabb darabjára utal: a Heltai-művek közül valóban a *Hálónak* volt a legnagyobb szüksége az újrakiadásra. Mert amíg az itt részletekkel képviselt *Dialógus,* a *Száz fabula*, a *Chronica* – nem szólva a jelen kötetbe épp új edíciói miatt fel sem vett *Ponciánus*ról – megjelent az utóbbi 2–3 évtizedben, addig a *Háló* betűhív szövege 1915-ben került ki először és utoljára modern kiadásban.

A *Hálót* az antitrinitárius Heltai fordította Gonsalvius Reginaldus Montanus inkvizíciótörténeti munkájából. A mű feltünően gyorsan került a magyar olvasó kezébe: nyugat-európai kiadásait követően, három évvel latin megjelenése után. Ehhez a János Zsigmond-i Erdély demokratikus valláspolitikája kellett – máig megválaszolatlan azonban a kérdés, hogy mi volt a konkrét oka e kemény hangú katolicizmus-ellenes mű siettetett megjelenésének; a jezsuiták betelepítése elleni általános tiltakozáson túl volt-e a fejedelemnek és Heltainak egyéb, közvetlen politikai vagy propagandisztikus célja is.

Rendkívül hasznos szempontot tűzött maga elé a kötet sajtó alá rendezője a Heltai-szövegek válogatásánál. Arra törekedett, hogy e szemelvények feltétlenül tartalmazzák a fordításokban az eredetitől függetlenül szereplő, önálló Heltai-betéteket, amelyek – írójuk gondolkodására is fényt vetve – főként a magyar vonatkozások, a couleur locale miatt fontosak.

A könyvhöz írott utószó és a jegyzetek – *Kőszeghy Péter* munkája – eddig megoldatlan textológiai problémákra is magyarázatot lelve jól szolgálják Heltai munkásságának és szövegeinek megértését; a *Háló* nemcsak népszerűsítő, de tudományos érvényű modern kiadást kapott.

J. J.

G. Henk van de Graaf: A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795.
Egyetemi fokú egységes protestáns teológiai intézet, h.n. (Kolozsvár), 1979. 251 l.

Amint e könyv imponálóan gazdag irodalomjegyzéke is bizonyítja, a protestáns peregrinációs utak tanulmányozásának jelentős tudományos múltja van, de az utóbbi évtizedekben alig szaporodott a szakirodalom, és különösen hiányzik belőle a befogadó

országok kutatóinak földolgozása. A holland szerző 1968-tól a kolozsvári teológiai intézet hallgatója volt. Magyar tanárok és diákok ösztönözték és segítették munkáját, melynek elkészítésében egyaránt támaszkodott a magyar és a holland forrásokra.

A kiválasztott évszázad mind Hollandia (Egyesült Németalföldi Köztársaság), mind Erdély szempontjából fontos társadalmi, politikai és szellemi határkövek közé esik. Az előzőben a belső heves vallási-teológiai ellentétek elhalkulása és a francia megszállás, az utóbbiban a függetlenség elvesztése, illetőleg a türelmi rendelet, méginkább a felvilágosodás hatásának jelentkezése azok az események, amelyeket de Graaf elhatárolónak tekint.

Az első nagy fejezetben az erdélyi peregrináció hátterét tekinti át, az okokat és feltételeket, amelyek serkentettek a peregrinációra – és a gátló bécsi törekvéseket, intézkedéseket.

Jóval több a magyar kutató számára az az új ismeret, amelyet az Egyesült Németalföldi Köztársaság politikai és társadalmi viszonyairól nyújt a szerző a második fejezetben. Határozottan jellemzi azt az öt akadémiát (Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht, Harderwijk), melyek az erdélyi diákokat fogadták. Ezek a főiskolák ekkor – némi hullámzással – virágkorukat élték.

A harmadik fejezetben találjuk a beiratkozási anyakönyvekben szereplő erdélyi hallgatók névsorát. Ugyanitt olvashatjuk a diákéletről szóló alfejezetet, amelyből kiderül, hogy az akadémiák hallgatói általában véve zárt, latin nyelvű közösségeket alkottak, a magyaroknak viszonylag kevés kapcsolatuk lehetett a németalföldi lakossággal, legalább is a vonatkozó ismeretek szűken adnak erről hírt. Az erdélyi diákok nagy százalékban a teológiai fakultásokat hallgatták, s csak kisebb részben találjuk a nevüket az orvosi, jogi és bölcseleti karok hallgatói között. A szerző ezeket a karokat is bemutatja, mintegy vázlatát nyújtja oktatásuk tartalmának, és fölsorolja professzoraikat.

A könyv egyik terjedelmes fejezete – természetszerűleg bőven – a korabeli hollandiai teológiai oktatással foglalkozik, azt magyarázza, hogy az erdélyi peregrinusok milyen ismeretanyaghoz juthattak, milyen tudományos problémákkal találhatták magukat szembe. A hangsúly a dogmatikára esett. A korszak első fele a voetianizmus és a coccejanizmus közötti meg-megújuló vitákkal telt el, míg a másodikban egyre inkább érződött a felvilágosodás hatása, ami a teológia elbizonytalanodásával, egyszersmind a teológia és az egyház társadalmi tekintélyének és szerepének visszaszorulásával járt. A további teológiai tárgyak (etika, nyelvek, exegézis, egyháztörténet, homiletika) rövid jellemzését a professzorok életének és munkásságának lexikonjellegű bemutatása, az egyetemi tisztségviselők névsora egészíti ki.

Rövid fejezet foglalkozik az erdélyi teológiai hallgatók hollandiai szereplésével, vitáikkal, nyomtatásban megjelent műveikkel, s azzal, hogy mennyiben illeszkedtek be külföldi tartózkodásuk alatt a hollandiai egyházi életbe.

A végső – hatodik – fejezet igyekszik választ adni a peregrináció erdélyi hatásának bonyolult kérdésére. A szerzőnek viszonylag kevés adat állt rendelkezésére, és így két szempontból is kénytelen volt negatív értékelést nyújtani. Az erdélyi és a németalföldi protestánsok helyzete között oly jelentős volt a különbség, hogy kapcsolatuk szinte teljesen egyoldalúvá vált. Az ellenreformáció évtizedeiben vegetálásra kényszerített erdélyiek nem lehettek partnerei az országuk szellemi életében hangadó németalföldieknek.

A könyvet az erdélyi diákok névsora zárja. Csak sajnálhatjuk, hogy függelékként nem találhatunk idegen nyelvű összefoglalót is, amit a téma és a feldolgozás igényelne.

Kósa László

A hetvenes évek magyar irodalmáról.
Szerkesztette: Agárdi Péter. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 451 l. (Vélemények – viták)

A válogatás, amely – mint az Előszóból értesülhetünk – egy új sorozat nyitódarabja, az elmúlt évtized irodalmának megítélés-skáláját kívánja dokumentálni. A fölvett írások széles műfaji színképet mutatnak: napilapos jegyzettől a műfaj-tanulmányig, a művészi vallomástól az interjúig, a rádióvitától az esztétikai értekezésig. Az írások egyik része a vizsgált műnemek szerint csoportosul, a másik általánosabb kérdéseket feszeget (korszak- és nemzedékváltás, hagyomány és újítás, a művészi szabadság stb.). Találunk közöttük olyanokat, amelyek első megjelenésükkor már meglehetős visszhangot váltottak ki (pl. *Domokos Mátyás: Nagyhatalmi helyzet vagy versírógép?*) és olyanokat, amelyek utólag visszanézve tűnnek igazán jelentősnek (*Béládi Miklós: Merre tart a magyar regény?*). A kötet – amelyet tájékoztató bibliográfiai összeállítás zár – abba az irodalmunkat mérlegelő sorozatba illeszkedik, amelyet az *Elvek és utak* (Szerkesztette: Pándi Pál, 1965.) és az *Élő irodalom* (Szerkesztette: Tóth Dezső, 1969.) című gyűjtemények reprezentálnak.

A. K.

Hidas Antal: Szólok az időhöz. (Visszaemlékezések.)
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 521 l. (Tények és tanúk)

Nem összefüggő memoár, hanem különböző időben készült emlékező írások gyűjteménye Hidas Antal könyve. Mindegyikük egy-egy emlékszálon indul el, hogy aztán mozaikszerűen rakjon össze történeteket, tárjon fel dokumentumokat. A visszaemlékezés szubjektív műfaj, nemcsak a felidézett tények a fontosak benne, hanem az is: mire emlékezik, mire akar emlékezni a visszatekintő elme.

Hidas írásainak döntő többsége a több mint három évtizedes emigrációs időszakot idézi. (Az utolsó 1957-tel, a hazatérés időpontjával zár.) A vallomásos alkotói szándék különös módon birkózik a felidézett tényekkel, történetekkel, dokumentumokkal. Az író számára álláspontja megformálása a döntő szempont és nem az események rideg felidézése. A történet fonalát ott és akkor szakítja el, amikor már nincs szüksége rá tovább. Nem történelmet ír, csupán emlékezik. Sokszor csak sejteti a háttérben működő, olykor összekuszálódott történelmi erőket. A moszkvai magyar emigráció tagjairól készült portréi nélkülözhetetlen források a korszak tanulmányozásához.

Katona Imre József

Huszti Péter: Aeneis.
A kötetet szerkesztette, az utószót írta és a dallamokat összeállította Szabó Géza. A szöveget gondozta és a nyelvi jegyzeteket írta Gilicze Gáborné. Népművelési Propaganda Iroda, 137 l. + hasonmás. Budapest, 1979. (Régi Magyar Irodalmi Ritkaságok.)

Az új kiadványsorozat, amelynek ez a könyv az első kötete, mindenképpen nyeresége a magyar irodalomkutatásnak. Elsőként azért is, mert fiatalok szerkesztik: az Eötvös József Kollégium Ifjúsága. Tagjainak tehát alkalma nyílik a tudományos módszerek elsajátítására, a komplex vizsgálatok gyakorlására. Másrészt munkájukkal nemcsak a magyar irodalom-, hanem a művelődés-, nyelv-, zenetörténet és még több más szakterület számára is segítséget nyújtanak egy-egy régi és nehezen hozzáférhető irodalmi mű fakszimile kiadásban való közzétételével. S végül az sem utolsó szempont, hogy a nem szakmabeli érdeklődők is hozzájuthatnak (mégpedig olcsón) egynémely figyelmet érdemlő régi irodalmi emlékünk megismeréséhez, mert a nehezebben olvasható 16. századi szöveg előtt ott áll annak modern helyesírás szerint átírt változata is.

A szerkesztők választása szerencsésen esett Huszti Péter Aeneisére. Ez a históriás énekünk még a szakirodalomban is a kevésbé ismertek közé tartozik, mert kritikai kiadására eddig nem került sor, pedig műfajának kiemelkedő alkotásai között foglal helyet. Máig fennmaradt három nyomtatott szövege közül a bártfai és debreceni ugyanabban az évben (1582), a harmadik Kolozsvárt 1624-ben jelent meg. Fakszimile kiadásukhoz a szerkesztőknek több okból a bártfai nyomtatvány mellett kellett dönteniök. Szabó Géza a bártfai kiadás szövegét látja az eredetihez közelebb állónak, bár elismeri, hogy a debreceni jobb szöveget őrzött meg. Úgy véli, hogy mindkét szöveg egy azonos korábbi, az 1570-es években megjelent kiadványra vezethető vissza. Alig hihető, hogy Huszti eredetije és az 1582. évi kiadások között az éneknek csak egyetlen *nyomtatott* változata létezett volna. Nyilván volt a helyesen föltételezett 1570-es évekbeli kiadás előtt és után több *kéziratos* másolata is. A szövegváltozatok, javítások vagy rontások nem írhatók csupán a nyomdászok, illetve belső munkatársaik számlájára. Azt csak valamennyi variáns igen tüzetes összehasonlító kritikai vizsgálatával lehet majd kimutatni, hogy melyik szöveg hol és mennyiben közelíti meg inkább az eredetit. Szabó Géza egyébként Vergiliuson kívül gondosan feltárja Huszti énekének egyéb forrásait, sőt kitér a dallam-változatok bemutatására is.

Nem volt könnyű dolga Gilicze Gábornénak a régi szöveg modern átírásában. A következetesség itt nem mindig válik be, mert az egykorú írásmód maga is következetlen. Sajnos, sajtóhiba is bőven akad az átírt részben. Olykor talán a nyelvi magyarázatokkal sem kellett volna annyira takarékoskodnia, de amit nyújt, az feltétlenül hasznos.

Szépen illusztrálja a kötetet az a 14 kicsinyített fametszet, amelyet eredetileg Sebastian Brant 1502. évi Vergilius-kiadásához J. R. Grüniger által készített képekből válogattak össze.

Varjas Béla

Illés Endre: Mestereim, barátaim, szerelmeim. I–II.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 597 + 571 l.

Illés Endre összegyűjtött esszéinek az a varázsa, hogy az író könnyedén átlépi a műfajok határait. Egyik írását novellának olvashatjuk, a másikat tanulmányszerű portrénak, a harmadikat vallomásos elemzésnek. Az író „krétarajznak", máskor „mozaiknak" nevezi e karcolatokat. Egyszemélyű irodalomtörténetet ír, tele megértéssel (vagy ellenkezéssel), szubjektivitással, műveket, vonulatokat népszerűsíteni kívánó igyekezettel. Illés Endre a történelemre, a művelődéstörténetre, a két háború közti irodalomra és a Nyugat nagy nemzedékeire figyel – persze a művészet más ágaira is, például Bartók Bélára, Medgyessy Ferencre, Csortos Gyulára, Ferenczy Bénire, a könyvművész Kner Imrére –, s közben alapnak ott a régiség egy-egy jelese (Hermányi Dienes József, Bethlen Miklós, Apor Péter, Diószegi Sámuel, Fazekas, Berzsenyi), s mindők mögött a franciák, Stendhallal az élen, és Shakespeare színháza.

Az esszéíró sohasem kimért, távol áll tőle a didaktikus elemzés. Hangulatképeket fogalmaz, találkozásokat. Ez utóbbit tekintve majdnem mindegy, hogy megtörtént-e vagy sem. Hiszen az emlék, egy-egy arc, könyvkiadói pillanat, ilyen-olyan levélrészlet úgyis rendet teremt: mindig a megidézett író (művész) áll előttünk. Pontosan, plasztikusan. Néha a külső van jelezve, pár odavetett – nagyonis tudatos – vonallal, máskor egyetlen jelzővel, stílusfordulattal, kötetcímmel – a belső. Ha arcképein végigpillantunk – most hagyjuk el a világirodalom és más művészeti ágak kitűnőségeit –, azonnal látni: az író jellemfestése a címadással kezdődik. Dicsér, bírál, megmosolyogtat – vagyis hangulatilag akarja megfogni az olvasót. A címadás mestersége is mutatja, valódi portréfestő. *A téli költő* azonnal zúzmarát asszociáltat velünk és ki mást, ha nem Berzsenyit. A századvég és századelő megannyi remek torzó, különösen leköti figyelmét: Tolnai Lajos (*Az összeférhetetlen*), Gozsdu Elek (*Magyar torzó*), Papp Dániel (*Bunyevác világ*), Cholnoky Viktor (*A kísértetlátó*), Csáth Géza (*A varázsló halála*) e fájdalmasan furcsa irodalomtörténetnek legkedvesebb alakjai.

Másokat meg éppen képkivágással – kissé a nevetségesség felé „torzítva" tükörét – jellemez a leghatásosabban. Kell-e mondani, hogy milyen súlyú regényíró volt Ritoók Emma, ha irodalmi szalonja evvel a címmel íratik le: *Egy kékharisnya. A kismester* (Komor András) éppúgy az olvasót valamennyire befolyásoló cím, mint *A Dilettante* (Bánffy Miklós), bár ez utóbbin az esszéíró nem kimondottan a művészettől távol álló dilettánsokat érti. És milyen légies könnyedséggel idéztetik meg Szép Ernő (*A pesti Anyegin*), mennyi bájjal Nadányi Zoltán (*A bihari trubadúr*) és cseles csalafintasággal a „szerelemből és szeméremből" fölbugyogó írás költője, Tersánszky J. Jenő (*A puszpángsíp mestere*). A krétarajzok szerzője komolyságot és fájdalmat is az írás címébe tud rejteni: Németh László – *Az Éden-alapító*; Babits Mihály – *Az elbocsátott vad*; Juhász Gyula – *A reménytelenség túlsó fele*. Egyetlen jól elhelyezett jelző vagy találó összetétel légkört teremthet – előlegezheti azt, amit végső soron csak a portré egésze fog kimondani. Persze történésekkel, anekdotákkal, megértő figyelmeztetésekkel („Ne Csokonai megítélésében kövessük Kölcseyt") van átszőve az alakrajz.

Az esszéíró gyakran az irodalomtörténészek késlekedését – nem figyelését – korrigálja. Ilyen fölfedezés-számba menő a Magyar Csillag volt „segédszerkesztőjének", Örley Istvánnak portréja (*Szerkesztő és regényhős*). Ottlik Géza regényhőst mintázott

Örleyről, Illés a nagy reményű prózaíró és kritikus ízlésvilágát kutatja; hogy mennyire szerette Kosztolányi Dezsőt, Márai Sándort és Hunyady Sándort – a világirodalomból Thomas Mannt, Montaigne-t, Musilt – s mégis mily kemény tudott lenni egy-egy kedvencéről (Kosztolányi) írott kritikájában. Németh Lászlót, a drámaírót, Móricz Zsigmond mellett Örley látta jól; „Ők, s nem a kételkedők" – hangzik a portré alanya mellett kiálló esszéista végkövetkeztetése.

A magyar irodalom arcképcsarnokában – a *Mestereim, barátaim, szerelmeim* egyik része akarva-akaratlanul ezt építi – még a következők kaptak helyet: Jósika Miklós, Vörösmarty Mihály, Bérczy Károly, Ambrus Zoltán, Schöpflin Aladár, Lovik Károly, Révész Béla, Osvát Ernő, Molnár Ferenc, Bölöni György, Nagy Lajos, Lesznai Anna, Hunyady Sándor, Déry Tibor, Tamási Áron, Remenyik Zsigmond, Dallos Sándor, Halász Gábor, Szerb Antal, Hevesi András, Illyés Gyula, József Attila és Rónay György.

Szakolczay Lajos

Gyula Illyés.
A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1979. 18. számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 7)

A bibliográfiai sorozat 7. kötete ma élő írónak, a XX. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb alkotójának, Illyés Gyulának – a torontói John P. Robarts Library-ban található – műveit, s a róla szóló írásokat teszi közzé *Béky Halász Iván* összeállításában.

Az *Albert Tezla* Magyar szerzők bibliográfiai kézikönyvéből idézett bevezető sorok Illyés művészi sokoldalúságát, költői, próza- és drámaírói, valamint műfordítói munkásságát emelik ki.

A könyvtár gyűjteménye Illyés összegyűjtött verseinek 4 kötetét, 6 önálló verseskönyvet, prózai írásainak 14, színműveinek 7 kötetét mondhatja magáénak.

A füzet 28 tételben sorolja fel a könyvtár gyűjteményében található Illyés Gyulára vonatkozó irodalmat, amelyet a műfordítások – szám szerint 9 – sora zár.

A kötetet Illyés egy kéziratának és könyvcímlapoknak hasonmása illusztrálja.

M. R. J.

Illyés Gyula: Beatrice apródjai.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 577 l.

„Minél nagyobb egy esemény, szemünkön át annál nehezebben jut be elménkbe. Legtöbb szemtanú ezért megbízhatatlan. Jelenünket legtisztábban nem a jelenben látjuk, hanem fél század múlva". A *Franciaországi változatok*ban vetette papírra Illyés Gyula ezeket a mondatokat, nyomban azután, hogy 1946-ban, Párizsban félig-meddig akaratlanul, szemtanúja lehetett a magyar békeszerződés aláírásának. Majdnem szó szerint tartotta magát a történelmi ítélet eme szükséges távlatához a *Beatrice apródjai*

megírásakor: hat évtized elmúltával idézte föl az 1919-es Kommün bukását követő időket, az érettségire készülő 17 éves diák illegális tevékenységét, azzal a szellemi és társadalmi körképpel együtt, amelyet emlékezete pontos részletességgel rögzített. A Beatrice apródjai önéletrajzba ágyazott történelmi dokumentumregény. Megtörtént eseményeket mond el benne az író, de nem „mikroszkópikus hitellel": a memoár, az utólag írt napló minduntalan átcsúszik a regényesítő ábrázolásba, másként nem is lehetett, mert – ahogy a könyv szerzője írja – nem haladhatott vonalról vonalra, nem lehetett mersze vállalni a percről percre való pontosságot, hiszen „igazából nem történelmet hivatott ábrázolni bármely önéletrajz, hanem történelmi levegőt. Írója arcmásán kiváltképp".

Az író valóságos személyekkel népesíti be regényét, szűkebb-tágabb családjának tagjait, rokoni környezetét, diákbarátait, mozgalmi társait, tanárait kelti életre, akkori alakjukban, érzékenyen ügyelve arra, hogy beszédmódjuk, párbeszédeik tartalma, jellemképük valóban a múltbeliség jegyeivel tűnjék föl előttünk. Németh László úgy emlékezett vissza élete hajnalkorára: boldog, hogy nagy családba, kiterjedt rokonságba született bele. Illyés Gyula is készen kapta családjában a magyar vidék szociológiáját, s hogy a pályáknak és sorsoknak miféle változataival dúsítva, azt igazában ebből a könyvéből ismerhettük meg. Annak magyarázatára, hogyan történhetett, hogy Illyés életének ezt a szakaszát mintegy eltemette magában és eltette jobb időre, nem nehéz rátalálnunk. Arra ő maga is célzott nem egy ízben, hogy sokáig kérkedésnek tűnt volna fel az illegális, forradalmár múlt emlegetése. De más is indokolta az emlékek kései napvilágra emelését. A Beatrice apródjai nemcsak memoár, hanem korrajz, nemcsak önéletrajzi regény, hanem történeti elemzés és személyes hitelű dokumentum, az egykori események mai tudatú mérlegre tétele is. Tárgyát indokolt ilyenformán is meghatározni: mi történt a Kommün bukása és a trianoni békeszerződés aláírása közti időben. Az események naptári ideje szerint ebből az időszakból, igaz, csupán néhány hónapot idézett fel, de a megvont tanulságokat tekintve, annál nagyobb időtávokba világított történeti elemzéseivel és ítéleteivel.

A könyv főszereplője, természetesen, maga az író, de nemcsak avégett, mivel így kívánta az önéletrajz hangsúlyelosztása. Hanem azért is, mert ő volt a legkülönbözőbb személyek, csoportok, helyszínek és eszmék között az összekötő kapocs. Ismeretségei, tapasztalatai óriási kört fognak át. Belefér Angyalföld és a Lehel piac, a Teleki tér környéke és a Gellérthegy; diákok, munkások, forradalmárok, polgárok, örömlányok társaságában forgolódik; érettségire készül, közben hordja a bebörtönzöttek hozzátartozóinak a Vörös Segély pénzadományát. Jóízléssel berendezett polgári lakásban látjuk, utána a váci fegyházba viszi titkos megbízatása, s föltűnik a Vajta fölötti Tápé-pusztán tartott lakodalomban is. Emlékezete kimeríthetetlenül ontja egykori élményei anyagát s hozzájuk fűzve, jellemtani, társadalomlélektani és szociológiai megfigyeléseit. Rengeteg korabeli szereplőt elevenít fel, a vele egykorú fiatalok, de a nála idősebbek sorából is, könyve valóságos kis munkásmozgalmi lexikont és egykori viták idézése révén eszmetörténeti adattárat is magába rejt. Szót ejt a korszak politikai vezetőiről, Károlyi Mihályról, Böhm Vilmosról, Kun Béláról és másokról, a külföldi államférfiakról, Clemenceau-ról, Masaryk-ról, Benesről és persze, írókról, irodalmi eseményekről, a Nyugat és az avantgarde mozgalom jeleseiről.

A Beatrice apródjai kettős szerkezetű könyv, ami kevert műfajának jellegéből kö-

vetkezik. Az *epikai szerkezet* mentén bomlik ki a cselekmény, amelyik a korabeliséget teszi láthatóvá, a „történelmi levegőt" öltözteti szereplőkbe, eseményekbe, a korhűség benyomását keltő párbeszédekbe. A *gondolati szerkezet* a mai Illyés véleményét, ítéletét, eszmefuttatásait foglalja keretbe s azt a tanulságot avatja szellemi élményünkké, melyben az egykori tapasztalatok és eszmék az eltelt hatvan esztendő fölismeréseivel kibővültek és végleges formát kaptak. A két szerkesztési mód néha élesen elválik egymástól, máskor egymásba olvad, de összefűzi őket a részletekbe, jelenetekbe, alakjellemzésbe is szétsugárzó középponti gondolat, a társadalmi haladás és a nemzeti jogok egységben látása. „Az emberi és nemzeti szabadságjogok védelme, amely világszerte a haladás élcsapatának hagyománya volt, elvakult maradiaknak adott eszmei fegyvert. A magyar klasszikus költészet bibliája, de még a jakobinus Petőfi és a jaurès-ista Ady könyve a húszas évek ifjúságának szeme előtt tépetett ketté: elég különös felosztásra. Az egyik fél csak a nemzeti szenvedélyt harsogta belőlük világgá, a másik csak a szociálist. Mindkettő alibiként. Miközben a némaságra kárhoztatott nép századok óta nem látott kiszolgáltatottsággal szenvedte a most egybekapcsolódott kettős kínt, a nemzetit és a társadalmit".

A Beatrice apródjai sok hangon szól az olvasóhoz, mintha az lenne a természetes, hogy izgalmas elbeszélés, történeti elemzés, tárgyilagos novella, jellemportré, szociográfiai esetrajz, korhangulat-festés, idilli évődés, ironikus gúnyosság, fölforrósult szenvedélyesség mindig zavar nélkül tudna összefonódni egyetlen mű keretében. Ennek a könyvnek az epizódjait az írói teremtőerő fogta össze, az a gondolati szenvedély, amely a múltat a jelen számára járta be, hogy közvetítse az író hűségét és intelmét a mai olvasónak.

B. M.

„Induló balra".
Tanulmányok a szocialista világirodalom kialakulásáról. Szerkeszti a nemzetközi szerkesztő bizottság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 551 l.

Harminckét szerző írásait tartalmazza a kötet: az 1917 és 1945 közötti időszak szocialista áramlatait, műveit tekinti át a szovjet, német, magyar, bolgár, cseh, szlovák, lengyel, francia, jugoszláviai, japán, kínai, spanyol és latin-amerikai irodalom történetében. A szerkesztők négy nagy csoportba rendezték a tanulmányokat: A szocialista forradalom és világirodalom alapkérdéseit *J. Barabas, M. Hrapcsenko, M. Naumann* és *Szabolcsi Miklós* munkái vetik fel; a legbővebb fejezet *A szocialista realizmus kialakulása a nemzeti irodalmakban* – itt tizennégy szerző veszi sorra az egyes nemzeti irodalmakban jelentkező sajátosságokat, értékeli a baloldali jelenségeket. Közülük *Illés László: A magyar szocialista és antifasiszta irodalomról* című tanulmánya az avantgarde törekvéseket, az 1919 utáni emigráns irodalom lapjait, a hazai szocialista irodalom jelentős folyóiratát, a 100 %-ot mutatja be. Főképpen a Moszkvában élő írók munkásságáról kapunk képet; a proletkult-korszak eredményei mellett annak káros vonásairól, a szocialista-realista irodalom megteremtésére tett kísérletekről, a munkásírók csoportjáról, az antifasiszta folyóiratok tevékenységéről ad adatokban gazdag, nemzetközi összefüggéseket feltáró, a máig fontos műveket kiemelő beszámolót, megrajzolva röviden a

pontos történelmi hátteret is. A harmadik nagy fejezetbe a nemzetközi írószervezetek és a szocialista világirodalom kapcsolatáról szóló írások kerültek, ezek között a Magyar Tanácsköztársaság írószervezeteit és azok működését, hatását feltáró *József Farkas*-tanulmányt emeljük ki, a XX. századi magyar irodalomtörténetírást gazdagító műként. *Köpeczi Béla, V. Kolevszki* és *D. Markov* elméleti jellegű tanulmányai zárják a kötetet, a szocialista realizmus sokat vitatott problémáit összegezik, rendszerezik. Igen bő és alapos jegyzetanyag, s a korszak szinte valamennyi jelentős alkotóját felsoroló névmutató egészíti ki a tanulmánygyűjteményt.

R. Takács Olga

Jakó Zsigmond – Juhász István: Nagyenyedi diákok 1662–1848.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 262 l.

Nemzeti öntudatunknak már jó ideje szerves, kiiktathatatlan része az enyedi kollégium. Igazi intézménykultusz alakult ki körülötte; ebben az alapító Bethlen Gábor történikusaitól Sütő Andrásig igen sokan működtek közre. A kritikus történeti vizsgálatra is vannak szép példák – a részleteket illetően. Az egész fejlődést átfogó, nagyobb opusszal – talán a gyulafehérvári alapítás három és fél évszázados ünnepére – mai erdélyi kutatók akartak jelentkezni (így értelmezem kötetünk 82. lapján a 8. jegyzetet). A tervezett gyűjteményes munkának valószínűleg így is a legfontosabb részét kaptuk a kezünkbe.

Juhász István kitűnően olvasható tanulmányában fejedelmi utasításokat, diáktörvényeket, kurátori intézkedéseket, diák-tisztségviselők esküszövegeit, jegyzőkönyveket, emlékiratokat, búcsúverseket és még sokfajta forrást vallat. Nem kevés újat mond el a jobbágyifjakat „szabadító" iskola diák-respublicájának jogairól (egy oklevél így nevezi meg az enyedi uradalom birtokosát: „a Kollégium, valamint összes alumnusai"!), s persze kötelmeiről, küzdelmeiről, meghasonlásairól; a tógátusok és „publikusok" alapjában véve egységes életrendjéről; a kezdettől enciklopédikus távlatú tanulmányi anyagról és rendszerről.

Jakó Zsigmond a mai iskolatörténeti kutatás feladatainak meghatározására is vállalkozik (*A diáktársadalom vizsgálatának forrásai* c. fejezetben még a matriculák és catalogusok különböző változatairól is hasznos áttekintést kapunk). A legnagyobb szenzáció: az a statisztikai áttekintés, amelynek nyomán Jakó elemzi a diáklétszám, a származáshely és a pályaválasztás alakulását közel két évszázadon át (ezen belül külön van szó a tógátusok, a szászok, a székely katonadiákok, a külföldi egyetemekre kijutó „akadémikusok", a világi pályát választók arányáról s helyzetükről). A kritikus mérlegelés nyomán olyan kép áll előttünk, amibe belefér az a megállapítás is, hogy „bizonyos háromszéki falvak lakossága az erdélyi magyar értelmiség utánpótlásának szinte kimeríthetetlen tartalékává vált"; de az is, hogy a katonák és szabadparasztok világánál is mélyebbről jött „igazi" jobbágytanulók „aránya ijesztően alacsony" (aminek *fő* oka valószínűleg nem a földesúri tiltás, hanem „a társadalmi méretű tanulási igény" hiánya volt).

Végül a kötet harmadik része: az 1848 előtti nagyenyedi diáknévsorok kritikai közlése – szintén Jakó Zsigmondtól. Nem egyszerűen beiratkozási anyakönyvet olvas-

hatunk, hanem olyan névsorok és másolatok optimális szövegét, amelyeket a kortársak fejlesztettek-bővítettek (sajnos néha törléssel csonkítottak is). Így egy-egy diák kollégiumi szerepléséről, vagy későbbi életútjáról is tudat elég sok bejegyzés. Kuriózus adatnak számított – úgy látszik –, hogy valaki távoli vidéken jutott álláshoz (Baranyában például, vagy Galacon!), hogy korán elhunyt, hogy katolizált, hogy „meretricem duxit", de a legtöbbször: hogy lett belőle „valaki" – hírneves tanár, lelkész, orvos, nótárius; vagy: „Futó bolond" (1786). Levéltárakban fölkutatott névsorok egészítik ki még a „főszöveget" – különösen pl. az 1709–1715. évekből –; ezek értéke, hogy iskolai osztályok vagy a patrónusok nevei rendjében adják a diákneveket, máskor a szülők vagyoni viszonyait jelzik velősen; 1698-ból iskolai színjáték diák-előadóinak névsora szolgáltatja a kiegészítést...

Akadékoskodás volna hiányolni a kötet teljes alfabetikus névmutatóját; ez nemcsak duplájára duzzasztotta volna a könyvet, hanem jellegét is megváltoztatta volna. Így adatvadászat közben gyarapodunk nemcsak a keresetten túl más adatok megismerésében, hanem fontos tanulságok fölismerésében. Akár szerzőtársakká válhatunk abban a további kutató és elemző-értelmező munkában, aminek a fontosságát, sőt egyszer-másszor a körvonalait is jelzi mindkét tanulmány.

Keserű Bálint

József Farkas: Írók, eszmék, forradalmak.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 482 l.

Pontos címmel foglalta össze József Farkas – sok-sok gyűjteményes tanulmánykötet, dokumentumkötet szerkesztése, szövegkiadások, kézikönyvek szerzőtársi munkálatai után – második önálló tanulmánykötetének anyagát: a huszadik század jellegzetes eszmei áramlatairól, néhány kiemelkedő haladó íróegyéniségéről, a Tanácsköztársaság irodalmi hagyományairól készült hosszabb lélegzetű elemzéseit, összefoglalásait, íróportréit és az érdeklődési körébe eső írók, irodalomtörténészek műveiről készült kritikáit. Az öt ciklusba rendezett írásokból pontosan kirajzolódik a század első húszharminc évének szellemi, eszmei képe, az irodalmi folyamatok – elsősorban a szocialista és kommunista irodalmi törekvések – összefüggő, sok oldalról körüljárt, megvilágított ábrája. *Ady, Babits, Móricz Zsigmond, Kassák Lajos, Juhász Gyula, Lengyel József* műveinek elemzése mellett mérleget készít a Tanácsköztársaság irodalmáról és irodalmi életéről, feltárja a magyar–orosz irodalmi kapcsolatokat 1917 és 1919 között. *Októbertől Márciusig* című hosszabb tanulmánya az elsők közé tartozik, melyek a polgári forradalmak irodalmi folyamatainak fő vonásait összegezik. Számos műve foglalkozik a korszak művelődéspolitikai kérdéseivel, az avantgarde befogadása körüli irodalmi harcokkal. Minden írását a gazdag tényismeret, a pontosság jellemzi, saját kutatásainak új eredményeit kamatoztatja az átfogó folyamatrajzokban ugyanúgy, mint egy-egy íróportréban, műelemzésben (Sinkó Ervin, Nádass József, Barta Lajos, Komjáti Aladár, Kosztolányi és mások műveit bemutató írásaiban). Czine Mihály, Péter László, Waldapfel József, Oleg Rosszijanov, Szabolcsi Miklós és Illés László monográfiáit, illetve tanulmányköteteit ismertető kritikai elemzései az irodalomtudomány e korszak kutatásában elért eredményeit is felmérik és hasznosítják. Nemcsak a Tanácsköztársa-

ság irodalmáról – József Farkas legtöbbet kutatott témájáról – kapunk részletes tájékoztatást, hanem más területekről is. Ilyen például az összehasonlító irodalomtörténet ágazata, amelyet több tanulmány is gazdagít. A már említett orosz–magyar irodalmi kapcsolatok feltárásán kívül *A Tanácsköztársaság kultúrpolitikájának németországi visszhangja* című írás is ezek közül való. Végezetül még egy tanulmány kívánkozik kiemelésre: az *Ady halottaságya körül* szerény címen írott mű, amely azokat a vitákat foglalja össze – igen gondos filológiai munka alapján –, amelyek a költő szellemi öröksége körül bontakoztak ki Ady halálának pillanatától 1919 végéig.

A tartalmas, adatgazdag, sok új ismeretanyagot felhalmozó tanulmánykötet érdemét növeli a *Haiman György* könyvművész munkáját dicsérő kiemelkedően szép külső kiállítás és a szerző által válogatott bő illusztrációs anyag esztétikai és dokumentumértéke.

R. Takács Olga

Kántor Lajos: Korváltás.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 366 l.

A romániai magyar irodalom hat évtizedes történetében, úgy tetszik, új fordulat tanúi vagyunk. Az elmúlt néhány esztendőben egész írónemzedék távozott el az élők közül. A nemzetiségi irodalom sorra vette körül Kós Károly, Bartalis János, Szemlér Ferenc, Nagy István, Mikó Imre, Szilágyi Domokos ravatalát. A korábbi korszak íróinak távozása a felszabadulás után induló írók (Kányádi Sándor, Sütő András, Beke György), illetve a „Forrás"-nemzedék (Lászlóffy Aladár, Bálint Tibor, Szilágyi István) szerepét növelte meg. A kibontakozó korváltás idején nekik kell a nemzetiségi irodalom őrhelyeire állaniok. Kántor Lajos, a nemzetiségi irodalom ismert kritikusa és krónikása (aki korábban Láng Gusztáv társaságában a romániai magyar irodalom felszabadulás utáni új szakaszának történetét írta meg), maga is a korváltás szereplői közé tartozik. Új kritikai kötetében azokat az írásait gyűjtötte össze, amelyek ennek a korváltásnak a partján álló két írónemzedékkel: a távozó idősebbekkel és a nagyobb szerepet kapó fiatalabbakkal foglalkoznak.

A tanulmánysorozatot vitacikkek indítják, ezek a dolgozatok a nemzetiségi irodalom természetének és történetének vitatott kérdéseiben foglalnak állást. Ezt követve olyan rövidebb esszéket és terjedelmesebb arcképvázlatokat olvasunk, amelyek a romániai magyar irodalom „egyszemélyes intézményeinek", az eltávozott íróknak: Kós Károlynak, Tamási Áronnak, Kemény Jánosnak, Szemlér Ferencnek, Szabédi Lászlónak, Csehi Gyulának állítanak emléket, illetve az idősebb mesterekről: Balogh Edgárról, Méliusz Józsefről, Kacsó Sándorról adnak képet. A következő nagyobb fejezet a „Forrás" költőit és íróit: Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Bálint Tibort, Pusztai Jánost mutatja be. Végül a kortárs magyarországi irodalom nagy egyéniségeiről: Déry Tiborról, Lengyel Józsefről és Juhász Ferencről, valamint néhány kiváló román íróról: Eugen Jebeleanuról, Marin Sorescuról és D. R. Popescuról ad személyes képet a kolozsvári kritikus. Tanulmányai gazdag tárgyismeretről, biztos elemző készségről és élénk vitaszellemről tanúskodnak: általuk lesz Kántor Lajos a korváltás nyomán átalakuló nemzetiségi irodalom egyik organizátora.

Pomogáts Béla

Kardos Pál: Irodalmi tanulmányok.
Válogatta és szerkesztette és az utószót írta: Fülöp László. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 373 l.

Kardos Pál irodalomtörténeti írásainak legjavát válogatta kötetbe Fülöp László. Az 1950–60-as évekből való tanulmányok mindegyike így vagy úgy Debrecenhez, Kardos Pál szűkebb hazájához kapcsolódik. Az egyetemet Eötvös-kollégistaként Budapesten kezdte, tanulmányait végül Debrecenben fejezte be, s évtizedeken át a családi hagyományt folytatva előbb gimnáziumi tanárként, majd a XX. századi magyar irodalom professzoraként dolgozott. Már fiatal tanár korában számos írását, kritikáját, esszéjét jelentették meg különböző folyóiratok, többek között a Válasz, a Pandora és a Pesti Napló.

A háború után kibontakozó esszéírói munkásságának legszebb darabjait mutatja be ez a kötet képet adván Kardos Pál szerteágazó érdeklődéséről. Elsősorban a XX. századi magyar irodalom, a Nyugat-mozgalom játszott meghatározó szerepet irodalomszemléletének alakulásában. Debrecen szellemi vonzásában élt, gondolkodott, s egész életére nagy hatással volt ennek a városnak irodalma és irodalmi élete. A század jelentős alkotóinak, mozgalmainak kapcsolódása Debrecenhez újra és újra megjelenik munkáiban. E kötet írásai híven tükrözik a Nyugat esszéíróin nevelkedett irodalomtörténész finom érzékenységét, széles műveltségét és az esszéírói erényeknek a filológus pontosságával való ötvözését.

Kardos Pál munkásságának középpontjában két nagy irodalomtörténészi vállalkozás: a Nagy Lajos életét és műveit és a Babits költészetét bemutató monográfia áll.

A *Nagy Lajos élete és művei* az első jelentős kezdeményezés az író pályájának, alkotói világának és életművének tudományos feltárására, értékelésére, a Nagy Lajos-filológia megalapozására. Ennek a monográfiának részben „lecsapódása", részben kiegészítése, módosítása az e kötetben olvasható tanulmány (*Arckép Nagy Lajosról*), amely eredetileg a Magyar Klasszikusok Nagy Lajos-kötetéhez készült. Az elfogultságoktól, néhol a korszak ideológiai nyomásának hatásától sem mentes írás legfőbb erénye, hogy Kardos Pál mindenre kiterjedő alapkutatásáról, anyaggyűjtéséről, a művek értő elemzéséről tanúskodik.

Imponáló tudásanyag, felkészültség, verselemző-értelmező készség jellemzi Babits-monográfiáját is, amelynek megjelenését már nem érhette meg. Ebben a kötetben két hosszabb tanulmány is foglalkozik Babitscsal, éspedig a költőtárs-riválishoz, Ady Endréhez fűződő kapcsolatával. Kardos Pál az irodalomtörténész itt-ott szubjektivizmussal párosuló objektivitásával mutatja be azt a költői-emberi hiúságoktól sem mentes viszonyt, amely Babitsot Adyhoz fűzte.

Az első tanulmány (*Ady és Babits kapcsolata 1919-ig*) végigkíséri – elsősorban levelek, versek alapján – azt a folyamatot, amelyben Babits, a poeta doctus végül elfogadja Adyt, a tőle idegen, de „pongyolaságában" is nagyszabású költő-zsenit. Kardos Pál ebben a tanulmányban és a következőben is (*Babits viszonya Adyhoz 1919 után*), amely Babits magatartását, Ady költői-forradalmi örökségéhez való viszonyát elemzi, azzal a magyar irodalomtörténetben Gyulai óta jól ismert költő-ellentéttel – Ady és Babits szembeállításával – száll szembe, amely Földessy Gyula révén az Ady-filológiában és az irodalmi köztudatban gyökeret vert. Ezek a tanulmányok sokat segítettek a

két ellentétes karakterű költő viszonyának megértésében és adalékot nyújtanak annak az Ady halála után fellángoló vitának ismeretéhez is, amelyből Babits is kivette részét.

A Nyugat debreceni kapcsolatait, Tóth Árpád indulását, debreceni hírlapíró korszakát, *A Debreceni Ady-Társaság húszéves történetét (1927–1947)* bemutató tanulmányok mellett kiemelkedik a Móricz Zsigmondról szóló dolgozat (*Móricz Zsigmond vallomásai Debrecenbe írt leveleiben*). Amikor ez a közlemény először megjelent, 1952-ben, feltehetőleg a reveláció erejével hatott. Móricz levelezésének kiadása óta teljes terjedelmükben ismerjük már a Kardos Gézáné Magoss Olgához írott vallomásokat, leveleket, akit ez a tanulmány még szimbolikusan Forrásnak nevezett. Mit sem von le ez a tény e tanulmány értékéből, a tárgyhoz illő poétikus-lírai megközelítésből, amelylyel Kardos Pál interpretálja Móricz élete válságos korszakának kitárulkozó-szerelmesbaráti megnyilatkozásait.

A *Nagy Zoltán költészetét* és a Kardos Albertet, Kardos Pál édesapját méltató írást (*Kardos Albert születésének századik évfordulója alkalmából*) találjuk még ebben a tanulmánykötetben.

A kötetet a tanulmányok eredeti megjelenésének felsorolása és *Fülöp László* Kardos Pál életét bemutató és irodalomtörténészi pályáját, munkásságát értékelő-ismertető utószava zárja.

M. R. J.

Károly Sándor: Mosolygó esztendők – Kalandos évek.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 604 l. (Romániai Magyar Írók)

A kötet Károly Sándor (1894–1964) két önéletrajzi regényét tartalmazza, bevezetőként *Szekernyés János*nak az életművet értékelő, az író helyét a romániai magyar irodalomban kijelölő tanulmányával. A szerző a két világháború közti Arad szellemi-művelődési életének egyik jellegzetes alakjaként résztvevője és tanúja volt a születő romániai magyar irodalom első mozgásainak. Minőségileg és tematikailag egyaránt erősen egyenetlen életművét mindenekelőtt a korszak „aradisága": egyfajta vidéki konzervativizmus és az avantgarde új útjait kereső szellemi nyitottság sajátos párhuzamossága jellemezte. Bár írásai rendszeresen megjelentek az Ellenzék, a Keleti Újság, a Temesvári Hírlap, a Brassói Lapok és más folyóiratok hasábjain, szerteágazó és rendkívül nagyarányú hírlapírói tevékenysége elsősorban az aradi sajtóhoz kötötte. Írói pályájának visszhangos sikerű állomásain (novellákkal, színművekkel, terjedelmes regényekkel) sem sikerült azonban igazi elismerést kivívnia, s annak ellenére, hogy nem egy művét a budapesti kiadás után több nyelvre is lefordították, az erdélyi magyar irodalom első vonalához sohasem sikerült fölzárkóznia. Egyik nyilvánvaló oka volt ez a kolozsvári irodalomszervezéstől való idegenkedésének, ami később erős Helikon-ellenességgé fokozódott. (Nem egy regényét a harmincas években Tabéryék EMIR-je adta ki.) *Mosolygó esztendők* című műve élete első korszakát összegzi 1914-ig, a *Kalandos évek*ben pedig az irodalmi és sajtóélet szerveződésének, az aradi lapok világának szubjektív szempontú rajzát adja. Önéletírásának e második kötete tarthat igényt fokozottabb érdeklődésre: megörökíti benne *Szántó György*höz, *Asztalos Sándor*hoz, *Ligeti Ernő*höz fűződő kapcsolatát, mintegy a „körön kívül", távolról kíséri figyelemmel a Helikon és

a Szépmíves Céh működését, s beszámol a *Franyó Zoltán* szerkesztette Genius (és Új Genius) születéséről, munkatársi gárdájáról, valamint a Szántó György alapította Periszkop működéséről, az első Ady-szobor felállítását tervező bizottságról és más, irodalomtörténetileg érdekes eseményekről. A *Kalandos évek* pályavázlatában a húszas évekig jutott el, részletesen beszámolva egyes műveinek (*Az 500-ik emelet, Láng, Tüzes trón*, stb.) fogadtatásáról is. Önéletírása színes, de szétfolyó és sok tekintetben erősen korlátozott értékű forrása a megörökített korszak irodalmi életének, amely művelődéstörténetileg érdekes és jellegzetes rajzát adja írója alkotói típusának, helyzetének is. Károly Sándor „...literatúránk szorgalmas munkása volt, akinek tolla alól időnként figyelemreméltó értékek is kikerültek. Hosszú évtizedeken át azonban Szántó György mellett Arad 'legjelentősebb' írója volt."

Csapody Miklós

Kazinczy Ferenc művei. I–II.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Szauder Mária munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 926 + 944 l. (Magyar Remekírók)

Kazinczy műveinek mindeddig nem készült el kritikai kiadása, s a méreteiben is tekintélyes, ráadásul az alkotást mindig tökéletesítő klasszicista gyakorlat nyomán rengeteg változatot felmutató életmű összegyűjtése nem sikerült a múlt század vége szorgos pozitivista filológusának sem. Mindeddig az 1960-ban *Szauder József* és *Szauder Józsefné* által kiadott kétkötetes válogatás (*Kazinczy Ferenc válogatott művei. I–II.* Budapest 1960. – Magyar Klasszikusok sorozat) számított a Kazinczy-írások legátfogóbb gyűjteményének. A mostani válogatás – Szauder József özvegyének munkája – az 1960-as kiadáson alapul, de korántsem egyszerű utánnyomása annak. Anyaga jelentősen bővült; mindenekelőtt a műfordítások és tanulmányok rovata egészült ki néhány fontos írással (Kleist, Klopstock, Janus Secundus, Horatius versei, részletek Sterne műveiből, néhány drámafordításból, illetve *Kazinczy Ferenc külföldi játszószínje; Recenzió Himfy szerelmeiről; A magyar verselésnek négy nemeiről; Szonett* stb.). A kötetek beosztása is megváltozott. Az elsőben az eredeti versek, a műfordítások, az eredeti prózai művek (az önéletrajzi írások és útirajzok mellett néhány részlet az Orpheusból is), valamint a cikkek-tanulmányok kaptak helyet. A másodikban egy híján két és félszáz, többségében Kazinczy által írt levelet olvashatunk teljes terjedelmükben vagy kihagyásokkal, néhány Kazinczyhoz írt levél, levélrészlet mellett. A széphalmi vezér hatalmas, 23 kötetnyi levelezéséből természetesen ez a gazdag válogatás is csak ízelítőt adhat. A kötetek kiadási elveit, az egyes művek forrásait, s a megértésükhöz szükséges legfontosabb tudnivalókat, valamint a bennük esetleg előforduló idegen szövegek fordítását a jegyzetek tartalmazzák. A gyakrabban előforduló nevek és idegen szavak magyarázatát külön jegyzék foglalja magába a második kötet végén; ugyanitt találjuk a rövid utószót és Kazinczy kronológiai rendbe foglalt életrajzi adataival is. *Szauder Mária*, ahol erre lehetőség volt, természetesen az apparátus összeállításánál is az 1960-as kiadásra támaszkodott.

Szajbély Mihály

Kecskés László: Komárom irodalmi élete.
Tatabánya, 1979. 78 l. (Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár)

A Komárom megyei Tanács VB Művelődési Osztálya és a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága kiadásában megjelenő ismeretterjesztő sorozat harmadik füzete, Komárom és környéke magyar irodalmi hagyományait kívánja összefoglalni.

A középkortól az I. világháború végéig kísérhetjük végig a város szellemi életének kialakulását, fejlődését. A szerző a már ismert irodalomtörténeti tényeket csoportosítja újra. Sorra veszi a Komáromban és környékén született vagy ott is tevékenykedő íróknak, költőknek (Thaly Ferenc, Huszár Gál, Bessenyei György, Simai Kristóf, Baróti Szabó Dávid, Csokonai Vitéz Mihály, Jókai Mór, Zsolt Béla stb.) a városhoz, a megyéhez kapcsolható munkáit. Történelmi keretbe foglalva, korszakonkénti tagolásban mutatja be a táj kulturális életét. Ennek következtében sajtótörténeti, színház-, jog- és természettudomány-történeti adalékokkal is szolgál.

S. M.

Kelet Népe 1935–1942.
Repertórium. Szerkesztették: Szénássy Barnáné Ludányi Veronika és Szőőr Árpádné Petrányi Anikó. Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára, Debrecen, 1979. 73 l.

A Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai sorozat VII. köteteként adta ki a Debreceni Egyetemi Könyvtár a modern magyar irodalom történetében fontos szerepet betöltő Kelet Népe kronológikus szerkezetű, háromféle (tematikus és szakrendi; tárgyi és földrajzi, valamint név-) mutatóval kiegészített repertóriumát; a korszak, a népi mozgalom, s általában a magyar irodalom kutatói számára igen jól használható segédeszközt. A folyóirat értékelését *Szabó Pál* és *Móricz Zsigmond* életművével kapcsolatban sokan elvégezték már, ezért a rövid előszó csupán a legszükségesebb adatokat és a szerkesztők nevét sorolja fel. A legtöbb írást Bakó József, Barsi Dénes, Darvas József, Erdei Ferenc, Féja Géza, Gulyás Pál, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Jócsik Lajos, Kelemen János, Móricz Zsigmond, Németh László, Sinka István, Szabó Pál, Tolnai Lajos és Veres Péter publikálta a lapban, de József Attila, Kassák Lajos, Fodor József és Benjámin László is tíz-tizenöt művel szerepel. Az irodalom (elsősorban a magyar irodalom) kérdésein kívül pontosan kirajzolódnak a legfontosabb kérdéskörök, amelyek a folyóiratban központi helyet kaptak: az agrárpolitika, agrárreform, a belpolitika, az értelmiség, a falukutatás, a földreform, nemzetiségi politika, közoktatás, népfőiskola, a parasztság helyzete. Az 1502 tételt leíró repertóriumban a hasonló kiadványokban ismertnél bővebb és pontosabb tematikus, szakrendi mutató igazít el.

R. Takács Olga

Kerecsényi Dezső válogatott írásai.
A válogatás, a bevezetés és a sajtó alá rendezés Pálmai Kálmán munkája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 302 l.

Kerecsényi Dezső (1898–1945) a két háború közti magyar irodalomtörténetírás sokra hivatott, de fiatalon meghalt jeles képviselője volt. Negyvenhét éves korára már beírta nevét a magyar tudomány történetébe: 1941-ben egyetemi magántanár a budapesti Tudományegyetemen, 1942-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1943-ban a debreceni Tudományegyetem nyilvános rendes tanára. Közben szerkesztője a Protestáns Szemlének, szerzője számos recenziónak, cikknek és tanulmánynak, többek közt a könyvterjedelemben megírt, legigényesebb *Kölcsey*-esszék egyikének.

Csak helyeselni lehet, hogy Pálmai Kálmán gondosan összeállított tanulmánykötet megszerkesztésével vállalkozott a hagyománymentő feladatra, mely valójában több is ennél: ugyanis Kerecsényi dolgozatait ma is haszonnal és okulással lehet olvasni. Néhány, ma is időszerű jellemzője a Kerecsényi-írásoknak tanulságul kívánkozik.

Az első jellemző: az átfogó rendszerezés igénye. A régi magyar irodalommal való foglalkozás nem terméketlen adathalmozás volt számára, hanem jó alkalom arra, hogy avatott kézzel szintetizálja a régi magyar irodalom elvi kérdéseit. Új szempontokat keresve legtöbbet időzik a hazai humanizmus korszakánál. A latinitásban és a reneszánszmentalitásban a világiság előretörését, a magyar szellemi műveltség megújulását látja, melyet később Huszti – divatos külföldi hatásra – teljesen jogtalanul üvegházi palántának, gyökértelen olasz importkultúrának tart. Felismeri annak a folyamatnak fő sodrását, mely a humanizmus világi jellegű kultúráját később a reneszánsz-kori reformáció anyanyelvű irodalmi programjával ötvözte egybe és a 16. század második felére szintézisbe hozta, csúcsán Balassi Bálint életművével.

Kerecsényi mindkét impulzust: a reneszánsz latinságot és a vele párhuzamosan kibontakozó, vallásos anyanyelvű kultúrát egyformán fontosnak tartja, ezért ismét és ismét visszatér rájuk. Humanista irodalmunk európaivá táguló horizontját Erasmus hatásában jelöli meg, mely hatott egyfelől a hazai latinság irányába *Oláh Miklós* és *Dudith András* életművén át, másfelől a magyarnyelvűség felé *Sylvester János* és az erazmista bibliafordítók munkásságán keresztül.

A második jellemző: a mikrofilológiai alaposság. A fő erővonalak megrajzolása után Kerecsényi sorra veszi a részletkérdéseket is, melyek során új interpretálást ad számos eddig is ismert, de helyére még nem tett adatnak. *Heltai, Bornemisza, Szenci Molnár* és *Prágai* neve jelzi egy mindinkább körvonalazódó, friss szemléletű szintézis kiépülését. E sorozat leginkább időtálló darabja a „világiság" néhány 16. századi változatával foglalkozik. Kerecsényinek ez a tanulmánya – miként az *Elvi kérdések* is – módszertanilag is példamutató: nem elégszik meg a nyomtatott szakirodalmi források kiaknázásával, hanem visszatér az elsődleges forrásszövegekig, egykorú nyomtatványok tömegét búvárolja át egy-egy perdöntő citátum kedvéért.

A harmadik karakterisztikuma a Kerecsényi-tanulmányoknak: harc a szakmai beszűkülés, a szakbarbárság ellen. Kerecsényinek szinte minden maradandónak bizonyult nagyobb tanulmánya régi magyar vonatkozású, mégis kiolvasható belőlük, hogy szerzőjük benne élt saját kora áramában, szüntelen figyelemmel kísérte az élő irodalmat. Nagy erudícióval írt kritikáiban szemlét tartott *Kassák, Tamási* és *Kosztolányi,*

Bródy és *Sárközy* egy-egy regénye fölött, méltatta *Babits, Szerb* és *Gyergyai* tanulmányköteteit, nyilatkozott *Németh László*ról stb. Ugyanakkor élénken reagált az irodalomtörténeti újdonságokra is, mérlegre téve *Horváth János* klasszikus értékű könyvét a magyar humanizmusról, *Szerb Antal* pályadíjjal jutalmazott magyar irodalomtörténetét, *Waldapfel József* és *Eckhardt Sándor* egy-egy opuszát.

Pálmai Kálmán válogatásához nemcsak kegyeletből nyúlunk hozzá, hanem tanulságainak feleleventése végett is. Az előszó is több szokványos prefációnál, valóságos értekezés, telve finom megfigyelésekkel, telitalálatokkal. Pálmai ebben az előszóban alighanem az eddigi legalaposabb portrét rajzolta meg mesteréről. A sikeres válogatást végül egy teljesnek szánt Kerecsényi-bibliográfia zárja.

V. Kovács Sándor

Kis Pintér Imre: Helyzetjelentés.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 379 l.

Kis Pintér Imre könyvének nagyobb részét kritikák, viszonylag kevésbé részletesen kifejtett reflexiók alkotják, s a cím maga is inkább pillanatnyi mérlegelésre, metszetkészítő szándékra utal. Olyan írások ezek, amelyek megjelenésük idején – a hatvanas, illetve a hetvenes években – kibontakozó, alakulófélben levő, vagy azóta teljességgel elakadt pályákat tettek mérlegre, vállalva az értékelés, az első minősítés felelős kockázatát. Sőt, nem hárították el az irodalomtörténeti szempontú értékelést, a nemzedéki szemle műfaját sem. Ilyen módon nemcsak egy fiatal irodalomtörténész, kritikus első pályaszakaszának dokumentumai, hanem együttvéve kiiktathatatlan tényezői a hetvenes évek irodalomfejlődésének is.

Az irodalom jelenségeiről vallott egységes koncepciója így azokat a tanulmányait sem távolítja el a kötet törzsétől, amelyek egyébként, a téma irodalomtörténeti súlya okán feltétlenül el kell, hogy határolódjanak a kritikáktól (*Szent Orpheus breviáriuma, Gondolatok Vas Istvánról, Nagy László indulása, Jegyzetek Csoóri Sándorról, Füst Milán gondolatai, Füst Milán: A feleségem története).*

Két nagyobb tanulmánya tartozik itt a nemzedéki szemle műfajába, az *Élmény és távolságtartás a legújabb magyar prózában,* illetve a *Szubjektív jegyzetek költőkről* című. Ezekben a nemzedéki szemlélet és stílus jegyeit veszi vizsgálat alá, s a jelentősebb művek tipológiai rendezésére vállalkozik. E nagyobb tanulmányok mellett elsősorban a regényírókról, novellistákról írott kritikáiból tűnik ki igazán, hogy Kis Pintér a magyar esztétikai gondolkodás hagyományozott alternatívái közül legerősebben az interpretációs modellhez vonzódik. Mindez azonban nem az esztétikum társadalommagyarázatokra szűkített-lefordított értelmezését jelenti számára, hanem mindenekelőtt azt a meggyőződést, hogy teljes, mindenre kiterjedő alkotói világkép nélkül nem szülhet korszakos műalkotás. Egy mű akkor lehet teljesértékű, ha meg tudja nyilvánítani alkotója egységes, összefüggő vízióját a világról. Az értelmezés tehát így tartalmaz értékelő mozzanatokat. Úgy mondhatnánk, hogy Kis Pintér értelmezései a világról alkotott kép hordozóiként, motívumaiként szemlélik a mű struktúraelemeit. Ez az eljárás kitűnően érvényesül a Szentkuthy-tanulmányban, árnyoldalait mutatja viszont a Mészöly-epika interpretációs kísérletében: Mészölynél az epikai jelrendszernek olyan

elemei kapnak kitüntetett funkciót, amelyekhez ezen az úton Kis Pintérnek nehezebben sikerül közelférkőznie.

A mű- és világkép-értelmezésekben a másik hangsúlyos pozíciót az alkotó egyénisége, a mű mögött kirajzolódó individuum foglalja el. A szerző meggyőződése szerint ugyanis ahogy az esztétikumnak a világról alkotott egységes vízió, a kiemelkedő műalkotásnak a személyiség teljes erkölcsi fedezete az előfeltétele. Ez a morál nem valamiféle hétköznapi, gyakorlati erkölcs, hanem, ahogy Illyésről szólva mondja: „Jelenti irodalmunk alapvető belső törvényének vállalását: a művészet és cselekvés egységben látását. Jelenti az írástudóra rótt fokozott – s nemcsak irodalmi – felelősséget: a morális alkatot" (*Illyés Gyula tanítása*). Szinte alig akad kivétel portréi, tanulmányai, kritikái között, ahol ne vizsgálná ilyen értelemben mű és személyiség viszonyát, sőt, olykor egyenesen ezt a kritériumot emeli az értékelés alapjává (*Nagy László, Sánta Ferenc, Csoóri Sándor, Utassy József*), vagy ennek jegyében marasztal el más típusú törekvéseket (egy-egy *Hernádi* vagy *Dobai*-művet).

A két *Füst Milán*-tanulmány nemcsak avatott elemzését adja a választott témáknak, de különös jelentőségük, mondhatni az értelmezés többlete abban is áll, hogy Kis Pintér bátran néz szembe a költő befogadásának nehézségeivel: itt is az a gesztusa az uralkodó, amely egyértelműen nyilatkozik meg a kötet összes többi írásában; kultúránk értékeinek irányzatoktól, esztétikai törekvésektől független hangsúlyozása, a modern magyar irodalom többszólamúságának természetes vállalása – a személyes meggyőződés megtartásával és bármifajta ízlésbeli vagy egyéb külsődleges elfogultság ellenében.

Kis Pintér programszerűen vallja a kritikai személyességet, sőt, akár az elfogultság létjogát is kész elismerni. Ez a vállalt szubjektivitás azonban csak első látásra személyes indokoltságú: azt vallja ugyanis, hogy a művészi érték megvalósulásának módozataira nincsenek objektív „garanciák". Kis Pintér el tudja fogadtatni ezt a ma már kissé ómódinak tetsző, a mű hatását a tárgyilagosság látszata kedvéért sem tagadó személyes ihletettséget. Nem annyira elfogultság ez tehát (tanúsíthatják az értékítéletek!), hanem valami sajátos „megragadottság" állapota, egy bizonyos „Ergriffen-Sein", amely a kritikáig hosszabítja meg – s hangsúlyozottan nem impresszionista módon – az esztétikai hatást, mintegy közelítve a műfajt a műalkotáshoz.

Kulcsár Szabó Ernő

Kiss Ferenc: Az érett Kosztolányi.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 607 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár)

Valóban hézagpótló és úttörő irodalomtörténeti munka Kiss Ferenc Kosztolányi-monográfiája, a sokat vitatott Kosztolányi-életmű első átfogó – ha nem is teljes – áttekintése. A szerző 1919-től – melyet nemcsak Kosztolányi esetében, de nemzedékének legtöbbjénél is meghatározó jelentőségű korszakhatárnak tart – kíséri figyelemmel Kosztolányi pályáját és életművét. Nem életrajzi teljességre törekszik, hanem az életmű hiteles és arányos feltérképezésére: „Elsőrendű célom ugyanis ez volt: a súlypontok kijelölése s a mai kultúra arculatára is kiható művek értelmezése, értékelése" – vallja Kiss Ferenc.

A súlypontokat, a mű tartópilléreit biztos kézzel, érzékeny műértéssel, nagy filológiai apparátus birtokában jelöli ki Kiss Ferenc. Az első legfontosabb állomás *A szegény kisgyermek panaszai*, ezt követik az első regények: a *Nero, A rossz orvos*, a *Pacsirta*, majd az *Aranysárkány* részletes, a mű legbelsőbb rétegeit is feltáró elemzései. Majd ismét a költő – *A bús férfi panaszai* és a *Meztelenül* című kötetek költője lép előtérbe; utóbbi kötetet mint – viszonylagos – korszakváltást értékeli a szerző. A következő regény, az *Édes Anna* központi és kitüntetett helyet kap az életműben: „Csoda az Édes Anna. Csoda feketében. Bravúros mű, de nem külsőségeiben, lényegében az. Úgy fejezi ki a kor legnagyobb, legégetőbb társadalmi gyötrelmét, méghozzá konzekvensen, hogy közben hű marad egy apolitikus ars poetica törvényeihez is".

Külön fejezetek értékelik az újságíró, az esztéta, a kritikus, s végül a novellista Kosztolányi tevékenységét; a zárófejezet, a *Számadás* pedig Kosztolányi eszmei-művészi arculatának egy kevésbé ismert vonására, a közkeletű „európaisága" mellett mostohán kezelt magyarság-élményére hívja fel a figyelmet. A könyv az utolsó nagy versek – a *Hajnali részegség* és a *Szeptemberi áhitat* kivételes költői pillanatainak elemzésével zárul.

Kiss Ferenc műértelmezésében a mű a történelem és az egyéni életút szövevényeiből rajzolódik elő, nyeri el végleges képét. Szinte oknyomozói türelemmel és alapossággal fejti fel a mű születésének motívumait, összetevőit, determináns mozzanatait; legyen az világirodalmi példa, a magánélet egy-egy eseménye, vagy általános kórtünet. Így teljesebb és valóságosabb képet kapunk a művek korba-ágyazottságáról, társadalmi gyökereiről, élmény és mű összefüggéseiről.

A művek kapcsán tárul fel részletesen és árnyaltan Kosztolányi egyénisége, világképe, erkölcsi-szellemi világa; ez segít megérteni az életút olyan „kényes" mozzanatait is, mint az író 1919 utáni, méltatlan politikai szereplése. Kiss Ferenc nem próbálja menteni Kosztolányit, de nem játssza az ítélőbíró szerepét sem. Magyarázni, megérteni és megértetni szeretné a „történelem szorítóiban" vergődő, bizonytalan világszemléletű költőt; felfejteni a különböző megnyilatkozásai között feszülő ellentmondások okait.

Kiss Ferenc monográfiája nemcsak hasznos és fontos kézikönyv, irodalomtörténetírásunk jelentős teljesítménye (a gondosan elkészített névmutató, a művek jegyzéke is az előbbi funkcióját segíti), de érdekes, élményt adó olvasmány is. Nemcsak a műélményt éli újra át az olvasó a szerző segítségével, hanem közelről ismeri meg a kort is, melyben Kosztolányi élt és alkotott; s magát Kosztolányit, az embert is, a maga gyarlóságában és nagyszerűségében.

Erdődy Edit

Kiss Jenő: Emberközelből.
Tanulmányok, cikkek, visszaemlékezések. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1979. 382 l.

Kiss Jenő tanulmánykötete közel ötven év írásaiból válogat; a könyvet a műfaji sokféleség jellemzi: a szabályos könyvkritikán kívül (*Könyvek és írók*) megtalálható benne a magyar és román irodalom klasszikusaihoz, Petőfihez, Creangăhoz, Arghezihez, Coşbuchoz írott „ünnepi beszéd" épp úgy, mint a műfordítás kérdéseit boncolga-

tó elemzés vagy a riportok kérdéseire – a lapszerkesztésről, a család és alkotás viszonyáról, s az életút egyes szakaszairól – adott megannyi válasz. Kiss Jenő, az Erdélyi Helikon, s később a Termés köréhez tartozó költő könyvkritikát jobbára a harmincas években írt: rövid, lényegre törő bírálataiban többek közt Vas István, Jankovich Ferenc, Szabó Lőrinc, Toldalaghy Pál, Jékely Zoltán, Szemlér Ferenc és Horváth Imre korai verseskönyveit, Szabédi László novelláit és Grigore Alexandrescu verses fabuláit üdvözölte.

Ezektől a kritikai cikkektől bár nem áll távol a feddő hang sem – a recenzens például a kezdő Vas István szertelenségeit, Jankovich Ferenc verseinek „befejezetlenségét", Szabó Lőrinc szavainak „önhitető mákonyát" sem téveszti szem elől –, mégis inkább a költőtársról szinte miniatür arcképet formázó érzékeny pasztellrajzok. A hangulati beleélés mindőknek sajátja. Ahogy a kötet címe is mondja, Kiss Jenő mindig *Emberközelből* figyeli a világot: közelítésében sok az érzelmi elem, megértő tárgyilagosságában nem egyszer találkozások; ismeretségek anekdotikus fölidézésére is vállalkozik (Asztalos István, Bözödi György, Dsida Jenő, Szabédi László).

A könyv középpontjában a román és a romániai magyar irodalom áll; a harmincas évek könyvkritikáit kivéve, nem olvashatunk magyarországi könyvről, íróról és különféle, irodalom és művészet körébe tartozó jelenségekről sem. Viszont a fönt említett témákban Kiss Jenő érdeklődési köre annyival gazdagabb. Szívesen értekezik a Szemlér Ferenc-i versformáról, Bartalis János jelképpé nőtt bukolikus verseinek csendjéről, a kolozsvári irodalmi hetilap, az Utunk hőskorszakáról, Molter Károly varázsos egyéniségéről, a hajdani Termés szerkesztőségi légköréről.

Az *Emberközelből* végzett vizsgálódások legértékesebb része a román irodalmat, a román és magyar irodalom kapcsolatait s evvel együtt a műfordítást (gondjait, örömeit, műhely-problémáit) veszi fókuszába. Különféle alkalmak (évfordulók, elhalálozások) okán íródtak ezek a vallomásos hangú portrék, melyeknek hőseihez így vagy úgy, de Kiss Jenőnek, a költő-műfordítónak legtöbbször köze volt (Creangă, Coşbuc, Eminescu, Caragiale, Blaga). A műfordítás kérdéseit több esszé tárgyalja (*Egy munka műhelyéből, A szolgálat szellemében* s az *A fordító konokságáról* című beszélgetés), s számunkra öröm, hogy román részről is megvan e fontos híd-szerepet alázattal és nagy művészi érzékenységgel vállaló írókban a hajlam. A kortárs román líra egyik legnagyobb egyéniségét, a Petőfit, Adyt és József Attilát is megszólaltató Jebeleanut két írás köszönti; Kiss Jenő főleg a *János vitéz*-tolmácsolásban lát az eredeti műhöz méltó viszonyulást, a fordítói telitalálatokat jelző értéket.

Szakolczay Lajos

Kolozsi Tibor: Szabadkai sajtó (1919–1945).
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 517 l.

Kolozsi Tibor sajtómonográfiájának első kötetét – *Szabadkai sajtó (1848–1919)* – a szabadkai *Életjel* jelentette meg 1973-ban. Ennek a folytatása a mostani mű, mely több mint negyedszázad sajtótörténetét tárgyalja, hat nagy fejezetben. Kolozsi lelkiismeretes kutató; munkájának első kötetében egyhelyütt azt írja, hogy „lényegében

megközelítette a teljességet", vagyis csak azokat a lapokat nem vette figyelembe, amelyek a világégés (első világháború) vagy egyéb körülmények miatt elpusztultak. Egy-egy ritkaságot – például az 1848-as *Honunk Állapotát* – magángyűjteményről magángyűjteményre követett, de a lap úgy „elrejtőzött", hogy nem sikerült nyomára bukkanni. Ezek a kudarcok nem vették kedvét; látható ez abból is, hogy művének második kötete szintén a dokumentum pontosságát teszi meg kritériumnak.

A két világháború közti időszak szabadkai sajtója rendkívül gazdag. Szabadkán jelent meg többek között a *Bácsmegyei Napló, (Napló), Bácskai Hírlap, Szervezett Munkás*, az irodalmi-művészeti lapok közül a *Vajdasági Írás*, a *Kalangya* (egy ideig), a *Híd*, a *Tovább*, a pár számot megért *Kultúra, Világszemle, Jugoszláviai Magyar Írás* s nem utolsó sorban a *Jugoslovenski dnevnik* és a *Književni sever* stb. A redakciók munkásai közül olyan neveket tart számon a sajtótörténet – és az irodalomtörténet is! –, mint Dettre János, Csuka János (Aranyműves János), Csuka Zoltán, Szenteleky Kornél, Gál László, Herceg János, Majtényi Mihály, Laták István, Szirmai Károly, Szegedi Emil. Kolozsi Tibornak egyetlen lap sem holt betű – még a kézírással (írógéppel) készült, egy-két számnál többet alig élt újságok is fölkeltik figyelmét. Ki gondolta volna, hogy egy ifjúsági folyóirat, az *Őrtűz* fogja megteremteni azt a légkört, amelyben már – kezdetben szintén ifjúsági lapként – megszülethetett a *Híd.*

A sajtótörténész, aki a harmincas évek végétől maga is sok szerkesztőségnek volt (belső és külső) munkatársa, *A múlt folytatása* című fejezetben – noha ez kapcsolja tanulmányát a korábbi kötethez – egy merőben új helyzetet vázol föl: az első világháború után újból megjelent *Neven* például a délszláv állam megszületését is tudatosította. Az egykori magyar nacionalizmus helyébe lépett új, szláv nacionalizmus szintén arra törekedett, hogy nemzeti alapon megossza a munkásosztályt. Ebben a tanulmányban kapunk részletes képet a népszámlálások – meghamisítással elért – furcsaságairól is, a *Bácskai Hírlap* betiltásáról (s a *Neven* ezt célba vett mocskolódásáról), némely lapok (*Szabadkai Újság*) névcseréjéről, újraindulásáról, a *Bácsmegyei Napló (Napló)*, a legszínvonalasabb vajdasági napilap „becsületes informátor" szerepéről, a kisebbségi magyar újságírásban végzett szolgálatáról. Külön fejezetcímek – egy-egy ciklusban 8–10 tanulmány – jelzik a nagyobb kérdésköröket: *Pártok harca, Diktatúra és fasizmus, A megszállás évei*. Ezekben az írásokban a sajtótörténeti vizsgálódást át- meg áthálózza a társadalomrajz, a világpolitika és helyi (regonális) tükröződése.

Számunkra különösen két tanulmány érdekes: *A Képes Vasárnaptól a Kalangyáig* és *A Híd és családja*. Csuka Zoltán, az akkoriban Jugoszláviában élt emigráns költő érdemei letagadhatatlanok: ő indította 1928-ban a *Képes Vasárnap*ot, később ebből fejlődött ki a *Vajdasági Írás*, Szenteleky Kornél lapja – a jugoszláviai magyar írókon kívül szerepelt benne Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tamási Áron, Illyés Gyula, Sárközi György, Szabó Lőrinc is – és amikor anyagi körülményei miatt ez is megszűnt, szintén Csuka és Szenteleky hívta életre a *Kalangyát* (1932). A folyóiratnak az évek során olyan munkatársai voltak, mint Németh László, Nagy Lajos, Babits Mihály, Miroslav Krleža, Ivo Andrić. Amíg a *Kalangya* a „tiszta irodalom" elvét vallotta, a *Híd* bátran épített a munkásmozgalomra. A kolozsvári *Korunk*hoz hasonló profilja akkor vált érdekessé, amikor a népi irodalom alkotásait (Darvas József, Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Kovács Imre) is magába fogadta. Inkább dokumentumanyagával és kö-

vetkezetes állásfoglalásaival gyűjtötte maga köré a tömegeket; művészeti orgánumként nem volt jelentős. A sajtótörténet bibliográfiát, cím- és névjegyzéket is magába foglal.

Szakolczay Lajos

A komáromi Jókai gyűjtemény katalógusa.
Összeállította: Hegedűs Béla. Komárom, 1979. 43 l.

A komáromi Jókai Mór Városi-Járási Könyvtár az író halálának 75. évfordulóján számot vetett azzal a munkával, amelyet a könyvtár 25 éves fennállása alatt a Jókai gyűjtemény megteremtése és fejlesztése érdekében végzett. A modern Jókai-kutatás számára alapvetően hasznos lehet e gyűjtemény: a Nemzeti Díszkiadás, valamint a kritikai kiadások kötetei mellett az első kiadásokra, s a különféle sorozatokra is kiterjed gyűjtőkörük. Beszerezték az író életét, munkásságát feldolgozó tanulmánykötetet is, s kötetük végén pedig a folyóiratokban, napilapokban megjelent írások, cikkek bibliográfiáját adják. E kisebb terjedelmű művek ugyancsak fellelhetők a komáromi Jókai gyűjteményben.

J. J.

Komoróczy Géza: A šumer irodalmi hagyomány.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 731 l. (Elvek és utak)

Nemcsak a sumerológia iránt érdeklődőknek, hanem a legtágabb értelemben vett filológia valamennyi művelőjének ajánlható Komoróczy Géza munkája. Megfontolandó következtetésekre bukkanhat e tanulmánygyűjteményben az ősi irodalmak búvára, a folklorista, az egyetemes eposzkutatás szakembere, sőt az általános poétika, a verselmélet kutatója is.

A régi magyar irodalom szempontjából figyelmet érdemel a szerzőnek a szájhagyományozó eredetű epikáról szóló fejtegetése. Kiemelkedően fontos az a tétel, mely szerint „általános érvénye nem maguknak a formuláknak van, hanem inkább a formulákkal élő költői alkotásmódnak", másképp megfogalmazva: „... az eposzköltés alaptörvénye csupán annyi, hogy szükség van hozzá sztereotíp formulákra; maguk a formulák azonban nagyrészt csak az adott mű céljaira keletkeznek".

A „šumer vers elmélete" című tanulmányában – melyben többek közt azt bizonyítja, hogy a verselési rendszer a sumerban nyelvi eredetű és legfontosabb sajátossága az ismétlődés – Komoróczy a magyar vers ritmusának a kérdését is érinti. Csatlakozva *Vargyas Lajos* álláspontjához, a „magyar nemzeti versidomot" a magyar nyelv és beszéd törvényszerűségeiből tartja levezethetőnek, sőt – *Harmatta János* nézetével megegyezően – a versritmus nyelvi tényezők által való meghatározottságát egyetemes érvényű tételnek tartja.

A kötet értékét nagy mértékben növeli a rendkívül részletes és pontos, a további tájékozódást is jól segítő jegyzetapparátus.

K. P.

A konstruktivizmus.
Válogatás a mozgalom dokumentumaiból. A dokumentumokat válogatta és szerkesztette, a bevezető tanulmányt írta: R. Rajkay Éva. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 357 l.

„Le a művészettel! Éljen a művészet!" – kiáltja Kassák. 1921-et írunk. Mi sem jellemzőbb a századelő forrongó mozgalmaira, mint a szűntelen meghalás és a szűntelen újjászületés. A modern irodalom főnix-állapota a magyar olvasó számára, sajnos, még ma is csak érdekes zűrzavart jelent, legföljebb legyintések és lekicsinylések tárgya – ha tárgya egyáltalán.

Ezért felmérhetetlen hasznúak a Gondolat Kiadó sorozatának tetszetős kivitelű könyvei, melyek újabb darabja *A konstruktivizmus.* „A művészet átépítése nem a konstrukció útján, hanem a tárgyak kölcsönhatásainak segítségével a reális alapformák talaján" – fogalmazza meg a szó művészettörténeti jelentését Mácza János. Forradalom utáni korban vagyunk, 1922 táján már magyar konstruktivistákról is beszélhetünk. Ők teremtik meg a képarchitektúrát, „a konstruktivizmus képi formaeszközökkel teoretizáló, sajátos változatát". Az is sajnálatos sajátosság, hogy amikor a mozgalom magyar csoportjáról beszélünk, többnyire a bécsi csoportot kell jellemezzük. Uitz Béla, Kassák Lajos, Kállai Ernő, Hevesy Iván, Bortnyik Sándor, bécsi magyar emigránsok jelentették a mozgalom gerincét. Ugyanakkor a leideniek között találjuk Huszár Vilmost, a berlinieknél pedig nem kisebb neveket, mint Moholy-Nagy Lászlót, Péri Lászlót, Kemény Alfrédot. Írásaik a kötet jelentős részét képezik. Fontosak és jók az itt közölt szemelvények, mert a konstruktivizmus „Kassák kontra Uitz és a többiek" vitáról adnak viszonylag áttekinthető képet. Kiemelkedő jelentőségűek Uitz írásai (Jegyzetek a *Ma* orosz estélyéhez; Malevics-jegyzetek), a polémiában fenséges, a támadásokat méltósággal felvevő Kassák-kiáltványok (Képarchitektúra; Vissza a kaptafához); Moholy-Nagy és Kállai Ernő bölcs és mértéktartó esszéi (előbbi: Vita az új tartalom és az új forma problémájáról; utóbbi: Konstruktív forma és szociális tartalom; A konstruktivizmus).

R. Rajkay Éva gazdag válogatása nem csak általában ad képet erről a korszakról, a lehetőségekhez képest nyomon is követhetjük a mozgalom alakulását, belső forrongásait.

Z. T.

Kovács Sándor Iván: Zrínyi-tanulmányok.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 196 l.

Másfél évtized kutatómunkájával megalapozott Zrínyi-élmények szerveződtek tanulmányokká, s kerültek most a szerző újabb kötetébe. A tanulmányok, bár e könyvben újjárendeződtek, nem egy Zrínyi-kötet, hanem más jeles események alkalmából születtek: folyóiratokban, egyetemi előadásokon vagy tudományos üléseken megismerhettük legtöbbjüket.

Kovács Sándor Iván könyvében nyolc tanulmányt – szavaival: *filológiai esszét* – olvashatunk. A sorrendben első még 1966-os, a *Szigetvári Emlékkönyv* apropóján

született: *Az értelmes halál*, hármas mottóval hatásosan megelőzve, „a szigetvári Zrínyi eposzi nagyságrendű példájának mindig élő tanítására" emlékeztet. A gazdagon alátámasztott, bőséges idézetekkel pergő, a szigeti romvárnál Kölcseyt is asszociáló személyes írás a Zrínyiben lezajló „filozófiai tisztázáshoz" mostani filozófiai munkát is idéz a jegyzetekben, Ancsel Éváét „a szuverén ... humanizált halál emberi vívmányáról". *A siklósi harc és a szigetvári kirohanás* (Szimmetria és barokk kompozíció a „Szigeti veszedelem" III. és XV. énekében) eposzi idézetekkel újracsak elevenné tett elemzés. A primer szövegekre épülő táblázatokkal és a szakirodalom tanulságaival barokk szerkesztési elveket mutat fel, azt az Arany János-tételt dokumentálva Zrínyinél tovább, hogy „a compositio neki erős oldala". A *Zrínyi kősziklái* című tanulmány, miként erről a jegyzetekben is értesülhetünk, előadásként hangzott el egy barokkal foglalkozó tudományos ülésen. A kötetnek ez a legnagyobb apparátust felvonultató, földrajzilag s időben is a legintenzívebben széttekintő írása: Balassi Bálint „szerelmes éneke" Zrínyihez kapcsol, majd a természet antropomorfizáló ábrázolásának genezise és – példákkal illusztrált – legfőbb divatja olvasható, ezután a Zrínyi-könyvtár tanulságai, s a kortársak földrajzi élményei következnek. A „csaknem minden epicus kézen megfordult" (Arany) szikla-szél-erdő motívumot a világirodalomból is dokumentálja, s következik a legfőbb tanulság: Zrínyi Késmárk-motívumának végigkövetése „a legvégső, szép kiérlelésig" a XV. énekben. A jegyzetekben még sokáig folytatott motívumvizsgálatot a főszövegben *Ady Endre-* és *Hemingway*-asszociációk zárják. *Zrínyi, Arany és Ady igaza: a seregszámla* poétikai és hadtudományi tájékozottsággal „költögeti ... a szép, alvó szódaliát", az *enumeratio* értékű *seregszámlát* a seregszemle ellenében. *„Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó..."* (Kosztolányi Lucanusától Vas István Zrínyijéig) maradandó felismeréssel szolgál. Lucanus „Caelo tegitur, qui non habet urnam" maximájára tekintve, terjedelmes világirodalmi és hazai példagyűjtemény után olvashatjuk könyve talán legfontosabb irodalomtörténeti tanulságát: „Lucanus eposza Zrínyi irodalmi műveltségének alaprétegéhez tartozik". A jelenhez való kapcsolódás igénye most is továbblendíti: *Vas Istvánt* elemzi „Zrínyi kilenc soráról", végül *Csanádi Imrét* „tanúztatja", hogy ismét megfogalmazza e „tanulmány kiviláglani szánt tanulságát is: a hagyomány zsúfolt energiaforrás". *Zrínyi a „Kulcslyuk"-ban* (Magyarázatok Károlyi Amy „Kulcslyuk-líra" című verseskötetének néhány motívumához) és a *Venus triumfusa* (Jánosy István verse Zrínyi-motívumból és a „Szigeti veszedelem" Cumilla–Delimán-epizódja) jól előkészítve kapcsolódnak a megelőző esszékhez.

Tallózás Zrínyi Miklós könyvtárában és egy ismeretlen Zrínyi-arckép a legkonkrétabb közlése, s így nyilván szándékoltan kötetzáró. Informatív és tanulságos olvasmány Zrínyi Miklós könyvei között tett, kutatással egybekapcsolt rövid külföldi látogatásáról.

Kovács Sándor Iván kötete a múlt és a jelen, a tudományos tárgyszerűség és a személyesség állandó összekapcsolása, az irodalom s a társadalom régebbi és mai változásaira figyelő, tanulságokat kereső, gyors képzettársításokra mindig kész olvasó fontos vallomása.

Ötvös Péter

Könyv és könyvtár XII.
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Évkönyve. Debrecen, 1979. 293 l.

A debreceni Egyetemi Könyvtár évkönyvében ezúttal túlnyomórészt könyvtár- és irodalomtörténeti tanulmányok szerepelnek. *Kilián István* tanulmánya egy a könyvtárban található iskoladráma-gyűjteményt ismertet. A hosszas kutatás után előkerült kolligátum a kézdivásárhely-kantai minorita iskola gyűjteménye, amely a Kantán 1762-ben bemutatott színjátékokat őrizte meg. Ugyanezzel a korral foglalkozik *Szilágyi Ferenc* tanulmánya is, amely az *Első rímes anapesztusunk, 1770-ből* címet viseli. *Varjas János* verse azért érdemel figyelmet, mert adalékul szolgál Csokonai, Fazekas, Földi költészetének hátteréhez.

A XVI. század szellemi mozgalmaihoz kapcsolódik *Tóth Béla* tanulmánya: *Ramus hatása Debrecenben* és *Barlai Ö. Szabolcs* közleménye a *„Missio Transylvanica" tevékenységéről és könyvtárának sorsáról (1571–1603).* A forrásértékű possessor-kutatásról és a régi marginális bejegyzések vizsgálatáról *Czellárné Csiba Judit* számol be.

A statisztikai módszerek alkalmazásának érdekes példája *Korompai Gáborné* és *Csűry István* tanulmánya. Az első írás *A debreceni sajtó kutatásának történetét* elemzi, Csűry István dolgozata pedig a századvégi irodalom társadalomtörténetéhez szolgál fontos adatokkal. Az újszerű módszerek bemutatásából következik, hogy a kötet illusztrációs anyagát ezúttal statisztikai táblázatok helyettesítik.

Németh S. Katalin

Körmendy Kinga: A Knauz-hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa.
MTA Könyvtára, Budapest, 1979. 149 l. XVII t.

A fragmentum-kutatás irodalomtörténeti jelentősége szélsőséges értékek között mozoghat. Egyes kódextöredékek éppen csak igazolnak valamely ismert tényt, vagy jobb esetben színezik az összképet, mások meg valóságos fordulatot hoznak az irodalomtörténeti közgondolkodásban. Efféle nagyobb horderejű felfedezésre elméletileg mindenütt egyenlő esélye van a kutatásnak, de hogy ez nálunk mégis újabban vett csak lendületet, annak sokféle oka, magyarázata van.

Először is a történelmi viszonyok mostohasága folytán középkori könyvkultúránkról szinte elenyészően kevés biztos adattal rendelkezünk, másodsorban: legrégibb könyvtáraink középkori anyaga túlnyomórészt újkori vásárlások eredménye, végül harmadszor: szakmai jellegű utánpótlás-problémák is késleltették a töredékfeldolgozások beindulását. Közismert, hogy a fragmentumokkal való bánás speciális latin nyelvi ismereteket és sokrétű segédtudományi (kodikológia, paleográfia, teológia stb.) tájékozottságot követel meg, melyet megszerezni nálunk jelenleg csak postgraduális képzés formájában lehet. Mióta *Mezey László* körül kialakult egy ilyen, fiatal szakemberekből álló fragmentumkutató munkaközösség, a helyzet némileg javult, és az első eredmények – a megjelenés előtt álló nagy fragmentum-korpusz előhírnökeiként máris jelentkeznek. Közéjük tartozik Körmendy Kinga munkája is.

A szerző, könyvterjedelmű értekezéséhez nagy erudícióval megírt művelődéstör-

téneti hátteret állít, valósággal önálló könyvtártörténeti értekezéssé fejleszti azt a környezetrajzot, amelynek segítségével minden utalása könnyen szembesíthető az előzményekkel. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár középkori és újkori történetét ugyanis mintegy bevezetőül szánja csupán a Knauz-hagyaték liturgikus töredékeinek proveniencia meghatározásához. Hasonló megfontolások vezetik Esztergom és Garamszentbenedek kapcsolatainak részletezésekor is, ami viszont a possessor-meghatározás végett szükséges.

A módszeres forráselemzés kilenc kódextöredékre terjed ki: Missale ecclesiae Hungariae (XVI. sz.), Missale Pataviense (XV. sz.), Missale Ordinis Cisterciensium cum Proprio Hungarico (XV–XVI. sz.), Breviarium mos monasticum Ordinis Cisterciensium (XIV. sz. e.f.), Lectionarium monasticum (XII–XIII. sz.), Graduale Ordinis Fratrum Primi Eremite Sancti Pauli (XV. sz.), Antiphonale ecclesiae Hungaricae (XV. sz.), Antiphonale monasticum (XVI. sz. e.f.) és Vesperale Strigoniense (XVI. sz. e.f.). Az imponáló szaktudással végzett vizsgálat természetesen mindent nem oldhat meg, ezért inkább kötelességszerű fenntartásokat hangoztat, mintsem föltétlen bizonyosságokból áll. De még ez is jelentős előrelépés egy olyan területen, mint a fragmentum-kutatás, melynek szerény eredményeit tudományszakok sora fogja majd hasznosítani.

V. Kovács Sándor

A közvetítő. Egy irodalomtanár emlékezete.
Szerkesztette: Bálint Éva. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 330 l.

Kovács Endre középiskolai irodalomtanár 35 évig tanított, kiváló tanári tevékenysége mellett irodalomtörténeti tevékenysége és az irodalomoktatás reformjának előkészítésében betöltött szerepe is jelentős. Volt tanítványainak, munkatársainak változatos témakörű írásait gyűjti össze ez a tanulmánykötet, ezzel adózva *Kovács Endre* emlékének. A tizennégy dolgozat többsége először jelent meg nyomtatásban, néhányat pedig folyóiratbeli közlés után bővítettek, egészítettek ki a szerzők. (Egy megemlékezést és Kovács Endre *Néhány megjegyzés diákjaink művészeti neveléséről* című rövid írását is tartalmazza a kötet az általában egy-két ívnyi elemző szaktanulmányokon kívül.) *Szilágyi János György* és *Szepes Erika* az antik irodalom kérdéseivel, *Voigt Vilmos* a művészeti neofolklorizmus fogalmával foglalkozik. A Jókai-olvasás állomásairól írt *Németh G. Béla: Életképforma és regény* címen; *Szabolcsi Miklós* Karinthy Frigyesről foglalta össze kutatásait: *Halandzsa. Nyelv és valóság Karinthy Frigyes művében* címmel. *Vajda Kornél* Sík Sándor Esztétikáját elemzi, *Erős Ferenc* Lukács György 1' jelzőrendszer-elméletéről közöl tanulmányt (*Életpszichológia és művészetpszichológia*), Konrád György, Fejes Endre és Kertész Ákos regényeit *Bálint Éva* és *Veres András* új szempontból vizsgálja *A sikerképtelenség környezetrajza* címmel – Három magyar regény szociológiai szempontú tartalomelemzése alcímmel. *Radnóti Sándor* Pilinszky János és Schaár Erzsébet közös könyvét méltatja, fontos új adalékokkal gazdagítva a Pilinszky költészetéről szóló szakirodalmat. *Bánlaky Pál* szociológus a mai társadalmi struktúra-elméletekről közöl vázlatos áttekintést, *Trencsényi László A meseirodalom néhány kérdéséről* szól az újabb magyar gyermekirodalom alapján, végül *Szerdahelyi Istvánné* az utolsó tanulmány, amely a komplex művészettörténeti oktatás elméleti kérdéseit vázolja.

A szerény külsejű, félrevezető címmel a Tankönyvkiadónál megjelent kötet tanulmányaira érdemes felhívnunk az irodalomkutatók figyelmét: új ismeretek, új módszerek, fontos és továbbgondolható megközelítések maradnának ki tudományterületük végigpásztázásakor ezek nélkül.

R. Takács Olga

Kurrens időszaki kiadványok. A Magyarországon megjelent időszaki kiadványok bibliográfiája 1977.
Készült az Országos Széchényi Könyvtár Katalogizáló Osztályán, Kovács Ilona irányításával. Szerkesztette: Nagy Zsoltné. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 278 l.

Az Országos Széchényi Könyvtárba kötelespéldányként 1978. október 1-ig beérkezett, 1977-ben megjelent időszaki kiadványokat regisztráló bibliográfia a kiadványok bő címleírását, azonosító adatait és címutalóit közli. Teljes bibliográfiai leírásokat készít a tudományos, irodalmi-kulturális és szakmai kiadványokról, központi napilapokról, megyei és városi kiadványokról, tudományos igényű iskolai értesítőkről, naptárakról, évkönyvekről, az egyházak hivatalos kiadványairól, a periodikusan megjelenő szakbibliográfiákról és az országos dokumentációs intézmények referáló lapjairól. A kiadványokat alfabetikus rendben sorolja fel. A fontos, jól használható bibliográfia rövidítésjegyzékkel és testületi mutatóval zárul.

R. T. O.

A Kuun-kódex.
Hasonmás kiadásban közreadta a Magyar Helikon. Sajtó alá rendezte, az előszót írta és a jegyzeteket összeállította Varga Imre. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1979. 206 (201) + 339 l. (Bibliotheca Historica)

A kéziratos verseskönyvek kitüntetett értékei, nélkülözhetetlen forrásai régi magyar irodalmunknak. Vizsgálatuk többoldalú tanulságot eredményez abban a ritka esetben is, ha darabjai más, korábbi (nyomtatott, kéziratos) forrásokból esetleg már ismertek. Az 1858-ban az Akadémiának ajándékozott, s ajándékozójáról, Kuun Gyéza grófról *Kuun-kódex*nek elnevezett versgyűjtemény páratlanul becses: hatvanhét magyar verse közül tizenöt csak itt olvasható, ezideig egyéb forrásból nem dokumentálható. A kódex eddig nyomtatásban meg nem jelent változataival – melyek olvasása textológiai, költészettörténeti és irodalomszociológiai szempontból is rendkívül fontos – harminc versszöveg először csak most kerül közlésre. A teljes gyűjtemény hasonmás kiadása már ezért is nagyon indokolt vállalkozás.

A hat, illetve hét kéz írásában összeállt kódex két orientáló évszámot is tartalmaz, Toldy Ferenc óta az általuk jelzett intervallumot véljük az összeírás legvalószínűbb idejének: a 20. ének után – az első kéz írásával – 1621, s az 57. címében 1647 olvasható. A másolás, a XVIII. századi csekély pótlástól eltekintve, valójában lezárult a XVII. század közepén. Az első másoló, *Nagy Miklós* huszonöt éneke sok szempontból,

mennyiségileg mindenképpen a kódex legjelentősebb állománya. A szakirodalom azt véli róla, hogy azonos lehetett Csáky Istvánné Wesselényi Anna (1584–1649) hasonnevű udvarbírájával, s ez az énekeskönyv provenienciája szempontjából igen fontos támpont. (Még egy másolót ismerhetünk név szerint, a második kezet, *Csatári Pétert*, róla azonban feltételezéseink sincsenek.) A vegyes, ám elsősorban vallásos tartalmú kódex legtöbb világi darabját – politikai és vitézi verseket – Nagy Miklós írta le, utána csak az ötödik másolótól maradt fenn egy politikai paskvillus (50.), illetve a szintén terjedelmes anyagot összegyűjtő harmadiktól egy szerelmi allegória (51.), s egy részben világi tárgyú *Az mirigyről való szép ének* (57.). A vallásos énekekhez képest a világi tárgyú darabok száma tulajdonképpen kevés, ám közöttük olyan ritka értékek is vannak, mint a *Szép ének a gyulai vitézekről*, minden régi irodalmi gyűjtemény nélkülözhetetlen darabja.

A gyűjtemény énekeinek jelentős része XVI. századi, s összesen mintegy fele nem későbbi a XVII. század első évtizedénél. Többet ismerhetünk XVI. századi nyomtatott énekeskönyvekből, például Huszár Gál vagy Bornemisza Péter kiadásaiból, illetve az 1605–1607 körül kibocsájtott unitárius énekeskönyvből (mint például a *Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét* kezdetűt Balassitól). A vallásos énekek legtöbbje zsoltárparafrázis, olvashatunk azonban két bibliai históriát (az egyik, Eleázár papnak „mártíromságszenyvedéséről"); van a gyűjteményben „példázat, vitézek szájába adott istenes könyörgés, otthonuktól távollévők fohásza, rabságból szabadulásért könyörgő börtönének".

Minthogy a gyűjtemény darabjait különböző időben több kéz másolta, nem egységes alkotás. A tudományos vizsgálódás igénye az, amit *Varga Imre* alapos, az olvasót orientáló előszavában elvégez: „külön-külön kell foglalkoznunk az egyes másolóktól leírt énekanyaggal". Az előszó metrikai, s gondos hangtani vizsgálódások tanulságaival is szolgál.

A szöveggondozás is Varga Imre munkája. Nem egy helyen javított a szövegeken. Ez indokolt javításokat a főszövegben kurzívval jelzi (a kézírással így könnyen szembesíthető), s a versekhez írott, igényes filológiai apparátussal készült jegyzetekben, szó- és tárgyi magyarázatok között, külön is megindokolja. Varga Imre kiadása rekonstruálja a szövegek eredeti sorrendjét is: a kódexet először ismertető – s anyagából 24 darabot közlő – *Dézsi Lajos* nem vette észre, hogy a múlt századi bekötéskor a kézirat második részének eredetileg számozatlan lapjai összekeveredtek, s így például a 94. lapra másolt ének folytatása a 133. lapon van.

Az irodalomtörténeti szempontból rendkívül jelentős *Kuun-kódex* hasonmás kiadása feltétlenül nagy nyereség.

Ötvös Péter

Külhoni szövegtár.
Magyar Irodalmi Évkönyv, szerkeszti Bikich Gábor. Boston, 1979. 128 l.

Folyóirat helyett évkönyvvel jelentkezik az egyik legfrissebb amerikai magyar irodalmi-szellemi vállalkozás. Sejtésünk szerint *Borbándi Gyulának* igaza van, amikor arról ír, miért évkönyvet adtak ki, s miért nem folyóiratot indítottak el Bikich Gábo-

rék. „Kérdés, persze, hogy a nyugati magyar olvasóközönség elbír-e még egy folyóiratot. Valószínűleg nem, mint némely elvetélt kísérlet mutatta." (Az amerikai magyar irodalom intézményei, Magyar Mérleg II., 188. l.)

Az évkönyv első kötete – melyet Bibó István emlékének ajánlottak a szerkesztők és a szerzők – 1979 októberében jelent meg Bostonban, *Koncz Lajos* felelős kiadásában, 1000 példányban. Az anonim előszó a szövegtár lényegét így határozza meg: „A 'szövegtár' azért jó szó, mert nem ígér többet annál, mint amennyit nyújthat, vagyis különböző tárgyú és műfajú írások akár kiegyensúlyozatlan mennyiségét."

A bemutatkozó szám különböző tárgyú és műfajú írásokat tartalmaz – kiegyensúlyozott mennyiségben. *Bibó István* 1968–('69?)-ben kelt levelével kezdődik a művek sora, melyet Révai Andrásnak, Szabó Zoltánnak, Cs. Szabó Lászlónak és Sárközi Mátyásnak küldött, Londonba. A levél közreadója, *Szabó Zoltán* mély és méltó epilógust írt a fontos dokumentumhoz.

A Szövegtár másik érdekessége a *Prágay Dezső* által ismertetett 1574-es erdélyi útinapló. Írója *Pierre Lescalopier*, francia diplomata, IX. Károly követe, Balassi kortársa.

A nemes férfiú, kinek tiszte a Báthory István fejedelem és Mlle. Chauneuf, a francia királyi család egyik nőtagja közötti frigy nyélbeütése volt, 251 napos utazás után eredménytelenül tért haza. Útinaplója azonban – melyet az 1298-ban alapított Montpellier-i egyetem levéltárában őriznek – szerencsére fennmaradt.

Ebből tudjuk meg, milyennek látta a diplomata Erdélyt (hol 32 napot töltött), milyennek a királyi Magyarországot, s milyennek a Havasalföldet, Alexandru, román vajda birodalmát.

Lescalopier megemlékezik a magyar és a román szokásokról, érdekes és fontos adalékokkal szolgál magáról Báthory Istvánról, aki nem sokkal később, francia orientációját feladva, elfoglalja a lengyel trónt, s II. Zsigmond leányát, Jagellowna Annát veszi feleségül.

A mű címe: *Pierre Lescalopier francia diplomata útinaplója 1574-ben tett erdélyi utazásáról.*

A mű eredeti címe: *Voyage fait par moi Pierre Lescalopier l'an 1574 de Venice à Constantinople par Mer jusqu' à Raguse et le reste par terre et le retour par Thrace, Bulgarie, Walachie, Transylvanie, Hongrie, Allemagne, Friul et Marche Ivenisane – (vagy Iverisane?) jusqu' à Venice.*

Iktatószáma: Mp 385–5479.

Terjedelme: 67, kézzel írott oldal.

Az elmondottakból is kitűnik, a Külhoni Szövegtár érdekes, figyelemre méltó kezdeményezés. Reményünk lehet, hogy a kérész-életű amerikai irodalmi folyóiratok között mind rendszerességével, mind a színvonalával ki fog tűnni. Hiszen, e kettő a folyóiratok fennmaradásának elengedhetetlen feltétele – s talán az évkönyvekének is.

Zalán Tibor

Laczkó András: Irodalmi arcképcsarnok Somogyban.
Kiadja a Somogy megyei Levéltár és a Somogy megyei Pedagógus Továbbképzési Intézet, Kaposvár, 1979. 87 l. 7 tábla. (Iskola és Levéltár)

Ismeretterjesztő és oktatási céllal jött létre a kötet, mely a lokálpatrióta ügyszeretetről tanúskodik. A megye irodalmi arcképcsarnoka nem túl gazdag; sokan el is távoztak, mielőtt életművüket kiteljesíthették volna. Néhányan „Somogyországba" költöztek, mások őslakosként őrzik a pannon jelleget. Laczkó András a helyi pogánykori hagyományok felelevenítése után *Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai* és *Berzsenyi* helyi vonatkozású munkásságát tekinti át. Informatívabb természetű a *Roboz Istvánról* készített írás, akinek szépírói tevékenységénél fontosabbak az írókhoz-költőkhöz fűződő kapcsolatai: a Somogy c. hetilap szerkesztőjeként még Jókai-elsőközléseket is sikerült megszereznie. *Babay József* – a harmincas évek elején népszerű író, később a *Gábor diák* filmforgatókönyv és a *Három szegény szabólegény* c. költői játék szerzője – is méltatást kap, végül *Takáts Gyula* és *Sipos Gyula* portréja zárja az irodalmi arcképcsarnokot. A megidézett szerzők műveiből szemelvények is olvashatók a kötetben.

J. J.

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Magyar Színház – Napkelet.
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1979. 1469 + 1219 l.

A bibliográfiai füzetek *A* sorozatában megjelenő kiadvány folytatja a magyar irodalmi folyóiratok feltárását az első kötetben vázolt és követett elvek és a lehetőség szerint teljességre törekedve, azaz nem csak a mai Magyarország területén, hanem a határokon túl 1945-ig megjelent folyóiratokat is feltárja. (Kassai, párizsi és New Yorkban napvilágot látott lapok egyaránt megtalálhatók benne.) A pontos címleírás után a teljes munkatársi gárda felsorolása következik, illusztrált lapok esetében a képzőművészek neve is szerepel. A gyűjtés során nem talált évfolyamok, számok esetében a szerző feltűnteti, hogy ezeket nem látta. A kiadvány használhatóságát növeli, hogy a lapok utóéletéről, címváltozásairól is tudósít. Néhány érdekesebb lap nevét érdemes kiemelni: Márczius Tizenötödike (1848–1849), Mindenes Gyűjtemény (1789–1792), Napkelet (1923–1940). E kötetben 290 magyar folyóirat adatai találhatók meg.

R. T. O.

Lázár István: Örkény István.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 339 l. (Arcok és vallomások)

A monográfia szerzője a sorozat alcímének – alkotásai és vallomásai tükrében – megfelelően kétféle forrást használt könyve megírásakor: mindazt, amit Örkény írt, s amit róla írtak; és mindazt amit Örkény fontosnak talált elmondani, megírni magáról. Ez utóbbival különös szerencséje volt Lázárnak, hiszen nemcsak az íróval folytatott saját beszélgetéseinek magnetofonfelvétele állt rendelkezésére, hanem más, hasonlóképpen avatott kérdezőkkel folytatott disputák dokumentumai is: *Vitray Tamás* Ötszemközt című műsorának, vagy *Bertha Bulcsú* interjújának anyaga.

A kötet fejezetei Örkény életének és írói pályájának egy-egy korszakát jelölik címükben is (pl.: Az elszakadás, A háború, A száműzetés, A beérkezés); ahol jelentősebb fordulat következik be, ott ér véget az egyik fejezet, s kezdődik az új. (Néhány elkerülhetetlen előre- vagy visszautalástól eltekintve a szerző következetesen ezt a szerkesztési elvet követi.) És mégis: ezt a többször megtört pályát, a többször is újra kezdett életet Lázár István egységesnek látja és láttatja. Úgy véli, az a szemlélet, amely az *Egypercesek*, a *Tóték*, a *Macskajáték* vagy a *Pisti a vérzivatarban* íróját jellemzi, megtalálható már a korai *Tengertánc*ban is, sőt rejtve ugyan, de ott van a *Házastársak*, vagy akár a sok vitát kavart *Lila tinta* című műveiben is.

Különösen részletesen foglalkozik a *Tóték* 1967-es bemutatójával kezdődő, a végleges beérkezést hozó korszakkal. Bőségesen idéz kritikákból, tanulmányokból, melyek mind az örkényi dramaturgia titkát boncolgatják. Összefoglalva Lázár így látja e korszak lényegét: „Örkény egész pályája mindjobban ehhez hajol: az abszurdot nem szülni, kiagyalni, hanem föllelni az életben; az újra megtalált józan ésszel, tiszta logikával körültekintve venni észre és mindenre elszánt bátorsággal mutatni fel". S hogy ez a nyugat-európaitól oly fontos ponton, a perspektíva kérdésében különböző abszurd – vagy talán nem is abszurd, inkább valamiféle realitásba oltott groteszk – mitől válik oly sajátosan magyarrá, arra magának Örkénynek egy francia újságíró kérdésére adott frappáns válasza a felelet: „Abból indultam ki, hogy két ember, akinek szöget vernek a fejébe, feltehetően ugyanazt érzi, ha meghallja ezt a szót: kalapács. Én ezzel a szöggel a fejemben írok olvasóimnak, akiknek fejében szintén ott a szög".

Lázár István monográfiája egy felfelé ívelő, vagy inkább csúcsán levő, befejezetlen pályáról szól: a könyv nyomdai korrektúrája Örkény halálhírével egyszerre érkezett meg hozzá. Így ez a könyv – szerzőjének szándéka ellenére – a mai magyar irodalom egyik legjelentősebb és legegyénibb hangú alakjának teljes életművét elsőként feltérképező művé lett.

A kötetet gazdag képanyag teszi teljessé, a végén pedig, a sorozat hagyományainak megfelelően időrendi táblázat található.

N. I.

Nikolaus Lenau in Ungarn. Bibliographie.
Hrsg. von Antal Mádl und Ferenc Szász. Budapest, 1979. 230 l. (Budapester Beiträge zur Germanistik.)

A magyarországi Lenau-kutatás nélkülözhetetlen segédkönyvvel gyarapodott az Eötvös Loránd Tudományegyetem német tanszéke jóvoltából. A sokszorosított kiadvány feldolgozza a 150 éves Lenau-recepció minden fellelhető forrását, kötetes kiadványokat és folyóiratokat egyaránt. Az anyag gazdagsága miatt a szerkesztők igyekeztek a szerkezetet egyszerűsíteni, a hivatkozások ismétlésétől megkímélni az olvasót. Sajnálatos módon ez a törekvés nem járt egyértelmű sikerrel. A számokkal és egy-egy betűvel jelzett rövidítésrendszer a jól bevált bibliográfiai sziglagyakorlat helyett, körülményessé teszi a kötet használatát, első ránézésre egyenesen riasztó a tételeket követő számtenger. Az eligazító előszó alapos áttanulmányozása után tudja csak a biblio-

gráfia használója felmérni a szerkesztők áldozatkész munkáját és kiadványuk hasznosságát.

N. S. K.

Lengyel Balázs: Közelképek.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 496 l.

Lengyel Balázs 1939-től, több mint negyven éve figyeli értőn és érzékenyen az irodalom, elsősorban a magyar irodalom mozgásait. Ez a kötete – mely immár a negyedik a sorban – erről az esszéírói, kritikusi pályafutásról ad képet az olvasónak; a legrégibb beválasztott írás dátuma 1946, a legújabbé 1978. A gondosan válogatott gyűjtemény nemcsak művek puszta egymásutánja: felsejlik mögülük az a bizonyos látomás is, Lengyel Balázs látomása írókról, költőkről, művekről, s magáról az irodalmi folyamatról.

A könyv első részének – mely az *Esszék, elemzések* címet viseli – darabjai az irodalmi múlt és félmúlt témáival foglalkoznak, egyaránt merítve a magyar és a világirodalomból. Regény-, vers- és novellaelemzések, írókról, költőkről rajzolt vázlatok, portrék sorakoznak itt – látszólag minden rendszer nélkül. Ha jobban megnézzük az illusztris névsort, fel kell figyelnünk arra, hogy a válogatás igencsak következetes. Az a kritikus, esszéista szólal meg itt (mint ahogyan a válogatás többi részében is), annak a látomása kerekedik elénk, aki sohasem reked meg a már elfogadott értékítéletek és vélemények keretei között; aki felfedez és újrafelfedez, aki az ismeretlen, kevéssé ismert vagy kevéssé nyilvánvaló szépségeket és értékeket csillogtatja meg különös örömmel. S azé, aki az irodalmi folyamatban legszívesebben a változás pillanatát ragadja meg; az újnak, a másnak a kezdetét.

Felfedezi, mint „lappangó regényt", *Kemény János* önéletírását; felrajzolja a kevéssé méltányolt, halkszavú költő, *Dsida Jenő* költői arcképét. Műelemzéseiben is a még feltáratlan értékek után kutat: *Pap Károly* Nyolcadik stáció című regényét, *Gelléri* Hűvösvölgyi nászutasok című novelláját, *Illyés* és *Szabó Lőrinc* verseit úgy mutatja meg az olvasónak, hogy – a látszólagos egyszerűség csalóka burkát lehántva –feltárul a művek újszerűsége, sokrétűsége, megvilágosodik az alkotásfolyamat, élmény és mű kapcsolata, s pontosan kirajzolódik az egész életmű rendszerében elfoglalt helye is. Mint ahogyan *Füst Milán* és *Kassák* költészetében is az izgatja, hogy mennyire jelentenek újat, mást, addig ismeretlent a magyar irodalom folyamatában.

A kötet második része mai magyar költőkről szóló írásokat tartalmaz. A Nyugat harmadik nemzedékéből Weöres, Zelk Zoltán, Vas István, Jékely Zoltán, Rónay György, Kálnoky László, Takáts Gyula, Hajnal Anna költői arcélei villannak fel; az Újhold költői közül Pilinszkyről, Rákos Sándorról, Rába Györgyről, Szabó Magdáról rajzol portrét a szerző, Nemes Nagy Ágnes Között című versének finom elemzésével zárva a sort.

A *Közelképek* harmadik részének anyagát kritikusokról szóló esszék, az ifjúsági irodalommal kapcsolatos írások, s olyan cikkek alkotják, melyekben évfordulók, vagy egyéb alkalmak ürügyén szól – de nem az alkalmi írások felszínességével – többek közt Radnótiról, Ottlikról, Mándyról.

Erdődy Edit

Lichtmann Tamás: Pap Károly.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 204 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 99.)

Lichtmann Tamás kismonográfiája Pap Károlyról szólván, egy különös író különös világát, egy a maga nemében páratlan írói életművet mutat be. Papnak, köztudott, mindig is voltak hívei, de különösebb népszerűségnek vagy akárcsak ismertségnek soha nem örvendett az olvasók körében. Magatartása, írásainak különös világa így jórészt ismeretlen maradt a szélesebb olvasóközönség előtt, a kutatói ambíció pedig csak alkalmilag s esetlegesen fordult felé. Bár az utóbbi években némileg megélénkült a kutatás, Lichtmann Tamás könyve mégis úttörő mű; az első (kis)monográfia a „Pap Károly-jelenségről". Módszere, könyve fölépítése hagyományos; az életút rövid áttekintése után az életművet vizsgálja s mutatja be – műfajonként, de kronológiailag tagoltan. Azaz: voltaképpen monográfia helyett összeszerkesztett esszésorozatot kapunk; esszék sora bontja le az életművet. Ennek előnyei is, hátrányai is vannak. Előny, hogy végre – akárcsak e formában is – van teljes áttekintésünk Pap Károlyról. S előny az e formában megnyilvánult interpretációs-kedv, mely Lichtmann Tamás legfőbb erénye. Hátrány viszont, hogy az igazi monografikus szempontok így háttérbe szorultak. Pedig Pap Károly kritikai elsajátításában igencsak elkelt volna a monografikus földolgozások erős életrajzi, személyiség- és mentalitástörténeti alapozottsága. S bizonyosnak tetszik: az ideológiatörténeti szempontok fokozottabb érvényesítése is haszonnal járt volna. Lichtmann Tamás persze joggal él a speciális irodalmi szempontokkal; Pap Károly, minden különössége, szokatlansága ellenére, író volt. Lichtmann műbemutatásai, interpretációi így indokoltak is, hasznosak is: alapjai, kiindulópontjai a további interpretációknak, az életmű eddiginél részletesebb s intenzívebb földolgozásainak. E kismonográfia csak az első, úttörő kísérlet; a folytatásnak nem szabad elmaradnia.

L. A.

Lőrinc Péter: A Pleitz-ház tudományos kiadói tevékenysége a bánsági rónán.
Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék, 1978. 201 l.

A könyv sajtó-, tudomány- és művelődéstörténeti tanulmányai részletező alapossággal, de a szisztematikus áttekintés, mérlegelés igénye nélkül tárgyalják a múlt század második fele bánáti magyar tudományosságának és kiadó-, sajtótörténetének összefüggéseit, adatszerűségeit. A könyv folytatása a szerző *Bánát polgári magyar nyelvű társadalomtudománya a századforduló idején – 1880–1918* című, Újvidéken 1973-ban megjelent tanulmánygyűjteményének, amely a korszak szociográfiai irodalmát, szociológiai eredményeit összegezte. E kötet az 1847-ben Nagybecskereken alapított Pleitz-féle könyvkiadóintézet vállalkozásainak történetét dolgozza föl, számos könyvlistájával, gazdag forrásanyagával kissé rendszerezetlen, de rendkívül hasznos lelőhelyét adva a bánáti magyar művelődéstörténet adatainak. A tanulmányok első fele sokszoros tematikai átfedéssel a Pleitz Fer. Pál – Szabó Ferenc-féle kiadóház művelődéstörténeti sajátosságait elemzi, felsorolva a munkatársi gárda tagjait is, akik a 19. század vége eszmeáramlatainak hatása alatt vidéken teremtettek tudományos műhelyt és szerveztek széles olvasói bázist. A terület művelődéstörténeti problémáit vázoló fejezet a ház ki-

adásában megjelent Délvidéki Lapok, Neue Werschetzer Zeitung és Srpski Glas, Grossbecskereker Wochenblatt stb. munkatársainak sorában *Diener-Dénes*t, *Fényes Samu*t, *Jászi Oszkár*t, *Braun Róbert*et és *Szabó Ervin*t is említi, a bánáti magánkönyvtárak sorsáról és összetételéről beszámoló fejezet pedig elnagyoltságában is jellegzetes mentalitástörténeti képet ad a magyar polgári művelődés e szakaszáról, az olvasási szokásról, az érdeklődés irányairól stb. Tudománytörténeti szempontból fontos a bánáti tudós csoportok tevékenységét áttekintő, és a kiadóvállalat két jeles alakjának: Pleitz Fer. Pálnak és Szabó Ferenc történésznek a munkásságát összegző tanulmánya. A munkatárs Szentkláray Jenő nézeteit elemző munka pedig ideológiatörténeti tekintetben fontos értelmiségi kutató- és közéleti magatartástípust ír le. Könyve második felében a szerző a Történelmi, Nép- és Földrajzi Könyvtár néhány kötetének tartalmi ismertetését, valamint sajtó- és művelődéstörténeti adalékok sorát adja.

Csapody Miklós

Máder Béla: A Tudományos Gyűjtemény története Fejér György (1817–1818) és Thaisz András (1819–1827) szerkesztősége idején.
Szeged, 1976. (1979). 55 l. (Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József nominatae)

A tanulmány a XIX. század első fele legjelentősebb hazai tudományos folyóiratának, a Tudományos Gyűjtemény első évtizedének a történetét dolgozza fel. Három fejezetben tárgyalja a szerkesztőség elképzeléseit: az első fejezet a *Fejér György* szerkesztése idejére eső időszakot elemzi, amikor a nemesi eredetiség-program volt a folyóirat vezető elve. A szerkesztő-váltás után *Thaisz András* kezébe került a lap, aki a Tudományos Gyűjteményt „a közhaszon" érdekébe kívánta állítani.

A szegedi József Attila Tudományegyetem Könyvtárának kiadvány-sorozatában *Máder Béla* tanulmánya másodikként jelent meg, sajnálatos módon az 1976-os impresszumot viselő füzet csak 1979-ben került az érdeklődők kezébe.

N. S. K.

Mádl Antal: Írók történelmi sorsfordulókon.
Osztrák és német írók – magyar kapcsolatok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 260 l.

Mádl Antal szakfolyóiratokban megjelent tanulmányaiból és különböző fórumokon elmondott előadásaiból állította össze kötetét, mely – mint elöljáróban írja – „szellemi életünk német nyelvű érintkezésével" foglalkozik.

Tanulmányait két fejezetbe osztotta: az elsőbe a Vormärz időszakának, főként *Nikolaus Lenau* munkásságának szentelt írásait gyűjtötte. A szerző szerint Lenau a Rilke előtti korszak osztrák irodalmának legjelentősebb lírikusa. Költészetének tanulmányozása különösen az összehasonlító irodalomtörténeti kutatások számára jár haszonnal, hiszen ez jó alkalom a vormärzi-reformkori közép-kelet-európai atmoszféra érzékeltetésére. A tanulmányokban igazolódik az az előre bocsátott megállapítás, hogy

„az akkori magyar szellemi élet érintkezése a szomszédos német nyelvvel semmi esetre sem volt egyoldalú kultúrközvetítés nyugatról keletre, hanem egyenlő szellemi partnerek kölcsönösségen alapuló eszmecseréje".

Lenau élete és költészete két vonatkozásban bomlik ki e kötetben: egyrészt magyarországi kapcsolataira és hatására derül fény (*Lenau és Mosonmagyaróvár; Heine, Lenau és Petőfi; Karl Beck*), másrészt Lenaunak az osztrák irodalomban elfoglalt helyét látjuk pontosabban.

A tanulmányoknak ebben a csoportjában *Az osztrák századforduló* című jelentős korelemző tanulmánnyal kezdődően (Ödön von Horváth, Gerhard Fritsch; Irodalom és irodalomtörténetírás Ausztriában stb.) Mádl Antal Ausztria, az osztrákság specifikus szellemi, irodalmi jegyeinek a rögzítésére és vizsgálatára, a németségtől való elkülönülésnek a megfogalmazására tesz kísérletet – a Monarchia korában és a Monarchia szétfoszlása után.

A tanulmányok második csoportjának központi alakja *Thomas Mann.* Mádl részletesen foglalkozik Thomas Mann életének és művének magyar vonatkozásaival, a harmincas évek derekán tett magyarországi látogatásával (*„Fehérek közt egy európai". – Magyarország hozzájárulása Thomas Mann harcos humanizmusához*), és elemzi művének – főként a *Doktor Faustus*nak – magyar összefüggéseit, felderíti a regény magyarországi szereplőinek valóságos kilétét. Thomas Mann magyarországi tartózkodásairól szólva s a Doktor Faustus részleteire fényt derítve Mádl nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a növekvő fasizmus korában a magyarországi tapasztalatok és élmények az emigrációban élő írónak „ösztönző erőt" adtak.

Ódor László

Magyar Bálint: A Vígszínház története. (Alapításától az államosításig 1896–1949.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 545 l. (Műhely)

A Nemzeti Színház története a két világháború között című 1977-es könyve után a szerző egy másik, a század talán legjelentősebb színháza, a Vígszínház történetének monografikus feldolgozására vállalkozott. Ebben a munkában is, akárcsak az előzőben „valamiféle hiányzó láncszemet próbáltam megteremteni a személyes szempontú emlékirodalom és a magyar színészet történetének most kialakuló esztétikai felmérése között" – írja Magyar Bálint a kötet utószavában. A színháztörténetnek mint tudományos műfajnak is rangját kereső munka levéltárak, tudományos intézmények, elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára kiadatlan anyagának alapos, elmélyült ismeretére épül. Magyar Bálint gyakran az oknyomozó történetíró szerepét is vállalva mutatja be az 1896. május 1-én Jókai Mór *A Barangok, vagy a peoniai vajda* című szatírájával nyitó színház sikerekben és bukásokban egyaránt gazdag történetét. A magyar színészet megújulása idején – amelyet a Vígszínház megnyitásával egyidejűnek mondanak – három jelentős színház-koncepció él és harcol egymással szemben: az egyik a hagyományokat őrző Nemzeti, a másik a könnyedebb hangvételű, elsősorban az összjátékra hangsúlyt fektető Vígszínház, s a harmadik a Thália Társaság kísérletező társulata, amely azonban riválisának a Nemzetit tartja, s a Vígszínházat, elsősorban műsorpolitikája miatt lenézi, s nem tekinti ellenfelének.

Magyar Bálint a teljességében megmaradt irattár anyagára támaszkodva mutatja

be a Vígszínház történetét az alapítástól az államosításig; emlékiratok, egykori kritikák, levelek szolgálnak forrásul a színház tevékenységének, az előadások történetének, művészek életének és pályájának, a színházi stílus alakulásának s annak a történeti háttérnek megrajzolásához, amely a Vígszínház művészeti irányát is meghatározta. Nyomon követhetjük rendezők, színészek, színésznők, színművek sorsát, s azok az írók is feltűnnek a monográfiában, így Jókai Mór, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Szomory Dezső, Hunyady Sándor, akiknek darabjait a színház gyakorta műsorára tűzte.

A kötetet a Színháztudományi Intézet és az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára gazdag anyagából vett fényképek illusztrálják.

M. R. J.

Magyar gondolkodók 17. század.
A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Tarnóc Márton munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 1275 l. (Magyar Remekírók)

A régi magyar próza leggazdagabb és legváltozatosabb fajtája az értekező próza, amelybe a filozófiai írásoktól a politikai helyzetjelentéseken s a történetíráson keresztül a botanikai és orvosi tanulmányokig minden beletartozik. Ugyancsak változatos képet nyújt az írások műfaja is: tanulmány, levél, tankönyv, előszó, napló, végrendelet – minden formát adhat a közkeletű vagy egyéni gondolatok kifejtésének.

Ebből a hatalmas és rendkívül tarka anyagból válogat a Magyar Remekírók sorozatban megjelent kötet. A válogatás a nagyközönség számára készült, de a korszakkal foglalkozó történészek és irodalomtörténészek is érdeklődéssel forgathatják: sok esetben nehezen hozzáférhető forrásokat közöl, mert szinte csak a klasszikusnak elismert alkotók műveit találhatjuk meg modernebb kiadásban. *Tarnóc Márton* törekvése az volt, hogy valamennyi fő szövegtípus egy-egy képviselője helyet kapjon, s így nyújtson a lehetőségekhez képest teljes összképet a 17. századi magyar bölcseleti prózáról. Emellett nagy gondot fordított arra is, hogy a kiválasztott szövegek retorikailag, stilisztikailag a kor magyar nyelvének lehető legmagasabb színvonalán álljanak: ezáltal a magyar bölcseleti nyelv fejlődésének kezdeti szakaszát is figyelemmel kísérhetjük. Csak két esetben tesz kivételt a magyar nyelvűség követelménye alól: *Apácai Csere Jánosnak A bölcsesség tanulásáról* írt munkája és *Bethlen János* könyve, a *Rerum Transylvanicarum libri IV.* esetében; itt a művek egyedülállósága és a magas szintű gondolati tartalma teszik a közlést nélkülözhetetlenné.

A kötet két fő tematikai egysége: *Államelmélet és politikai gondolkodás*, illetve *Tudomány és művelődéspolitika*. Az első rész – bár sokkal rövidebb terjedelmű – a források csekély számának megfelelően átfogóbb, teljesebb képet ad, Bocskai szabadságharcától a Rákóczi-szabadságharc leveréséig. A század politikai gondolkodásának, államelméleti teóriáinak egész fejlődését felvázolja, a fejedelmi tükörök fordításaitól (*Draskovich János, Szepsi Korotz György, Pataki Füsüs János, Prágai András*) a harcra buzdító panaszokat is beolvasztva (*Alvinci Pétertől* a *Magyarország panasza* és a régebben *Zrínyi Miklós*nak tulajdonított *Siralmas könyörgő levél*), egészen a nagy teoretikusok és gyakorló politikusok konkrét politikai helyzetelemzéseiig és államigazgatási tanulmányaiig. Ide tartozik *Bocskai* és *Bethlen Gábor* végrendelete, *I. Rákóczi György*

Fejedelmi Parainesise, *Nádasdy Ferenc* oratiója, *Zrínyi* Török áfiuma és *II. Rákóczi Ferenc* kiáltványai.

A második rész anyagának válogatása jelentette a nehezebb feladatot, hiszen a mérhetetlenül gazdag értekező próza szinte minden ága ide tartozik, a filozófiától kezdve egészen az útleírásig és követi jelentésekig. Ezt a részt három fejezetre bontja Tarnóc: Filozófia, pedagógia, művelődésügy; Történetírás; Útleírások. Természetszerűleg az első fejezet a leggazdagabb és egyben a legszegényebb: ennek a területnek a bemutatásához külön kötetet kellett volna szerkeszteni. Így is szerencsésebb lett volna, ha az ismertebb és modern kiadásokban többszörösen is hozzáférhető klasszikusnak számító művek helyett (*Szenci Molnár Albert* előszói, *Apácai Csere János Enciklopédiá*ja) kevésbé ismert írásokat választ. Nagyon nagy örömmel üdvözölhetjük viszont *Kéri Sámuel* Keresztény Seneca-fordítását, amelyet teljes terjedelmében olvashatunk, és *Rimay* irodalomelméleti írásait. A fejezet legérdekesebb és szinte ínyenc darabja *Lippai János Pozsonyi kert*je.

A történetírások válogatása a szintén e sorozatban megjelent, *Kulcsár Péter* által kiadott *Humanista történetírók* kötetének kiegészítése, a magyarul írt történeti munkák közlése. Természetesen Tarnóc sem vállalkozott arra, hogy a korszak teljes történelmét felvázolja e munkák egybegyűjtése alapján, de szerencsés kézzel válogatta ki a részleteket, s így érdekes bepillantást nyerhetünk főleg Erdély történelmének legválságosabb szakaszába: a függetlenség elvesztésének korszakába.

Az útleírásokban viszont a régebben ismert világ nagy részét beutazhatjuk a magyar utazókkal: Nyugat-Európát *Szepsi Csombor Mártonnal*, a keleti területeket *Zalánkeményi Kakas Istvánnal*, Itáliát *Bezerédy Zsigmonddal*, Krétát és a görög szigeteket *Rozsnyai Dávid*dal, sőt még Egyiptomba is eljuthatunk *Borsos Tamás*sal.

A kötettel alapvető képet nyerhetünk a magyar értekező és bölcseleti próza kezdeti szakaszáról.

Uray Piroska

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1976.
Főszerkesztő: Pajkossy György. Szerkesztette: Lichtmann Tamás és Németh S. Katalin. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 456 l.

A terjedelmes kötet előszavában olvashatjuk, hogy „irodalomtudományunk első folyó, kurrens szakbibliográfiája ('repertóriuma') éppen száz éve, 1879-ben indult", mégsem az évforduló, hanem az egyre sürgetőbb igény tette szükségessé az e kötettel nyitó bibliográfiai sorozat elindítását.

A bevezető tájékoztatást ad az előzményekről: az Irodalomtörténeti Közlemények 1962–1976-ig terjedő éves irodalomtudományi bibliográfiájáról, melynek feladatát 1977-től a *Hungarológiai Értesítő* vette át; s az egyéb, folyamatban levő hasonló munkákról, és ígéri, hogy az eddigi, 1970-ig terjedő gyűjtés – amelyet évtizedeken keresztül mindmáig Kozocsa Sándor folytatott –, és e mostani, az 1976-os anyagot számbavevő kötet közötti hiátust, „az 1971–1975 időszakot egy összefoglaló kötettel hidalja át és ezzel kiadványa csatlakozik majd az 1970. évvel gyűjtésüket záró szakbibliográfiákhoz".

Igen nagy szükség van erre a sorozatra, hiszen az a nagyszabású vállalkozás, az az összefoglaló magyar irodalomtörténeti bibliográfia, amely az MTA Irodalomtudományi Intézetében Vargha Kálmán és V. Windisch Éva gondozásában készül, eddig első két kötetét jelentette meg, s a hét előkészületben levő kötet közzététele egy évtizednél hamarabb nem várható. Ez a minden egyéb korábbi szakbibliográfia használatát fölöslegessé tevő segédkönyv-sorozat azonban 1970-nel zárul. A további munka tehát erre a mostani kötettel nyitó sorozatra hárul!

A bibliográfiák használati értéke a kutató számára a könnyen kezelhetőségtől s az időszerűségtől függ. Az előbbinek a kötet szerkesztői tudásuk legjavát nyújtva igyekeztek eleget tenni a szakrend világos, egyszerű felépítésével, a feldolgozott hazai és külföldi tanulmánykötetek fölsorolásával is.

A bibliográfia számba veszi a magyar nyelvű kötetes szépirodalmat, könyveket, tanulmányokat, cikkeket a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet tárgyköréből, továbbá ezek kritikáit és recenzióit. Antológiák és tanulmánykötetek analízisét adja, s a függelék-fejezet világirodalmi kitekintése a magyar szakemberek bel- és külföldön megjelent munkáit sorolja fel.

A most megjelent kötet tehát az 1976. évre vonatkozóan tartalmazza a magyar irodalom és irodalomtudomány belföldi és külföldi bibliográfiai adatait, s gyűjtési köre igen széles: a szépirodalomtól az irodalomtudományon át a társadalomtudományok illetve társművészetek vonatkozó anyagáig – az „érdemi teljességre" törekedve – hatalmas területet regisztrál.

M. R. J.

Magyar könyvészet 1976. A Magyarországon megjelent könyvek bibliográfiája. Szerkesztette: a Magyar Nemzeti Bibliográfia Szerkesztősége. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. 777 l.

A magyar nemzeti bibliográfia rendszerében ez a nagyterjedelmű munka az első számítógéppel készült kumulatív, az 1976-os magyarországi teljes könyvtermést tartalmazó kötet. Az 1971-ben született könyvtárügyi döntés: a nemzeti bibliográfia számítógépes előállítása – több éves kísérletezés után 1977–78-ban elkészült az 1976-os dokumentumtermés számítógépes feldolgozása. *Fügedi Péterné* rövid (több nyelven is közölt) előszava pontosan tájékoztat a kiadvány szerkesztési elveiről, a leírások adatainak sorrendjéről, az egyes tételek szakcsoportjairól.

Több nyelvű a bibliográfia használatának tájékoztatója is. A kiadvány közli a szakcsoportok jegyzékét (ETO), a szakcsoportok betűrendes mutatóját, rövidítések jegyzékét, a hivatásos és nem hivatásos kiadók jegyzékét. Ezek között szerepelnek többek között a megyei tanácsok, a Dunabizottság, a múzeumok, különböző egyesületek, társaságok, egyházak is, a bibliográfia az ő kiadványaikat is regisztrálta. A kötet törzse – csaknem 500 oldal – a szakrendes rész, amely a 3940 tétel teljes címleírását szak szerinti csoportosításban, utalókkal, az esetek többségében példányszám-megjelöléssel, a feldolgozott kötetben található bibliográfiákra is utalva közli. A csaknem 250 oldal terjedelmű betűrendes mutató a tételszámokat, szépirodalmi művek szerzői esetében a születési és halálozási évszámot, a kötetben való szereplés minőségét (fordí-

tás, közreadás, utószó stb.) is feltünteti és a bibliográfiában való tájékozódáson kívül az 1976-os könyvtermésről is imponáló áttekintést ad. A kötet szinte felbecsülhetetlen szakmai értékét, tartalmi gazdagságát emeli a jól olvasható fényszedéssel készült szöveg technikai előállítása, a Nyomdaipari Fényszedő Üzem és az OSZK Sokszorosító Üzem gondos munkája.

R. T. O.

A magyar marxista filozófia a két világháború között.
Válogatás. Szerkesztette: Nyíri Kristóf. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 439 l.

Az ELTE Filozófiatörténeti Tanszéke körül szerveződő hazai filozófiatörténeti kutatások újabb állomása ez a kötet. A századelő bemutatását megkísérlő korábbi tanulmánygyűjtemény (*A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn.* Bp. 1977.) után most antológiát kapunk kézhez – ezúttal a két világháború közötti magyar marxista teoretikusok írásaiból. A gyűjteményben – Hermann István akadémikus bevezető tanulmánya mellett – sorrendben Rudas László, Fogarasi Béla, Gaál Gábor, Lukács György, Révai József, Varjas Sándor, Varga Jenő, József Attila, Madzsar József, Mód Aladár, Fábry Zoltán, Molnár Erik, Kemény Gábor, Bálint György, Sinkó Ervin, Gábor Andor, Földes Ferenc, Tamás Aladár, Bolgár Elek írásai kaptak helyet. Többségük egy-egy művel szerepel, néhány szerzőtől azonban több cikk is van a kötetben: Rudastól és Révaitól kettő-kettő, Gaáltól és Lukácstól három-három. Minden íráshoz magyarázó-informáló jegyzet kapcsolódik, közvetlenül a szöveg után; a kötet végén pedig az írásokkal szereplő szerzők életrajzi kislexikona áll. A magyarázatok többnyire jók és megbízhatók (bár nem hibátlanok); ezek együtt a kötet legnagyobb értékei. Hermann István bevezetése globális áttekintését adja a korszak marxista filozófiájának, s lényegében Hermann máshonnan is ismeretes felfogását ismétli meg (például a marxizmus és a freudizmus viszonyát illetően). A dolgozatok tárgya s „műfaja" a legkülönfélébb; könyvesszé, tanulmány, könyvnyi munka elé írt bevezetés, recenzió, sőt irodalmi publicisztika is van a válogatásban. Általános filozófiai „bevezető", különböző részletkérdések (nevelés, esztétika stb.) földolgozása, reflexív jellegű kritika egyként megtalálható benne. Sajnos, a kötet célja s a válogatás szempontjai sem Hermann bevezetéséből, sem máshonnan nem derülnek ki egyértelműen. Így nem tudható, hogy e válogatás a reprezentatív bemutatás igényével készült-e, vagy csak adalékokat kívánt szolgáltatni. Magából az antológiából az utóbbi következtethető ki, noha a cím és a bevezető inkább az előbbit sejteti. Nehezen képzelhető el ugyanis, hogy például Lukács György súlyát és jelentőségét híven kifejezheti a kötetbe fölvett három rövid írása. S bizonyos, hogy egykori súlyához mérten kevés művel szerepelnek olyan, egyébként különböző utakat befutó, más-más karakterű filozófusok is, mint Rudas László, Fogarasi Béla, Molnár Erik, vagy a húszas évekbeli Révai József. Ugyanakkor kérdéses, hogy a más szempontból jelentős Gábor Andor és Tamás Aladár irodalmi publicisztikája reprezentálni tudja-e a magyar marxista filozófia szóban forgó szakaszát. S ami a leginkább érthetetlen: lényegében véve kimaradt a kolozsvári Korunk nagyszerű elméleti anyaga is.

Az irodalmárok bőven, talán valóságos filozófiatörténeti jelentőségükön felül is szerepelnek a válogatásban. Sőt, mondjuk ki, a szerzők nem kis hányadára elsősorban

az irodalomtörténet tart igényt. Kár, hogy az irodalomtörténeti és filozófiatörténeti jellemzés nem mindig harmonizál. A filozófus József Attilától például más mű kellett volna a kötetbe, s költőnk filozófusi (nem művészetbölcseleti!) tevékenységét is az irodalomtörténet problematikusabbnak ábrázolta, mint Tütő László e kötetbeli mikrojellemzése.

Lengyel András

Magyar Mérleg I.
A magyarországi szellemi élet harminc éve (1948–1978). Szerkesztette: Saáry Éva. Svájci Magyar Irodalom és Könyvbarátok Köre, Zürich, 1979. 136 l.

Az alcím jóval többet ígér annál, mint amennyit a kötetbe foglalt hat írás valóra válthatott. Nem várhatjuk el a szerzőktől, hogy fölrajzolják harminc év teljes szellemi körképét, annak legfeljebb a vázlatához nyújthattak adalékokat és szempontokat. A szerkesztő ugyanis a Svájci Magyar Irodalom és Könyvbarátok Köre 1978-as tanulmányi napjain elhangzott előadásokat gyűjtötte össze, s a módszer és a stílus különbözősége, főként pedig a tárgy megvilágítására szánt terjedelem eleve határok közé szorította a három évtized vizsgálatát. S a hat tanulmány közül egy nem is a szellemi élettel, hanem a valóságos történelemmel foglalkozik, Gosztonyi Péter *Összeomlás és újrakezdés* címen arról értekezik, mi volt „1945 jelentősége a magyar nép történetében". A szerző a második világháborús magyar részvétel eseménytörténeti leírását összekapcsolja eseménykritikai értékeléssel, kimondatlanul is vitázva sok helyütt azzal a képpel, amit a negyvenes évek elejéről a magyarországi történettudomány festett. A többi öt írás szerzőjét – a nyugati magyar irodalom és szaktudomány neves képviselőit – szintén heves kritikai szenvedély fűti; tárgyáról, az *Építészeti műemlékvédelem*ről egyedül Piazza Péter szól elismerően, megállapítván, hogy az elmúlt harminc évben a műemlékvédelem jelentős eredményeket ért el Magyarországon. Teljesen más előjelű áttekintést ad Bogyay Tamás a történetírásról, történetkutatásról és szigorúan elmarasztalja a magyar filozófiai kutatást Hanák Tibor is *Nyolcasok a filozófiában* című rövid összefoglalása lapjain. Valamivel kedvezőbb összegezés bontható ki Dénes Tibor színházi életről szóló beszámolójából, melynek az az érdekessége, hogy a szerző könyvekből, cikkekből, fényképekből – és régi emlékeiből – készített „messzelátóval" olyan művészeti ágról ad értékelő krónikát, amelynek alapja az élményszerű azonosulás.

Határ Győző *Az Egyes Kérdések harminc év irodalmában* című esszé-pamfletje már ironikusan pongyola címével jelzi, hogy szerzője nem szokványos kritikai dolgozatnak szánta írását, hanem vitairatnak, szellemes dörgedelemnek és stílusmutatványnak, amely hol rejtetten, kétértelműen, félreérthetően, hol meg brutális nyíltsággal mond véleményt harminc év magyar irodalma legfontosabbnak vélt jelenségeiről. „Ezzel az áttekintéssel olyan kettős becsvágyat tűztem magam elé, mint még soha: hogy olvasóimban csalódást keltsek; és hogy amennyire csak lehet – ne derüljön ki, mit gondolok magam én" – írja bevezetőül és megbotránkoztatásként. Határ Győző nem éri el célját, ugyanis nem kelt csalódást, fölöttébb világosan beszél, csak érteni kell a nyelvén, s mindig sejthetjük, mit gondol ő maga, az irónia álarcában és önkisebbítő gesztusok kíséretében. Határ Győző az elmúlt harminc év irodalmából az általa

legfontosabbnak vélt három jelenséget nem képes megemészteni: azt, hogy a magyar irodalom erőteljes akromegáliás óriás és hogy tudata két fókusz köré rajzolható, az egyik az eszképizmus, a másik a cinkosságot föltételező ezópuszi nyelv. Részint a magyarországi összefoglalásokra, kritikákra is támaszkodva, ennek a háromtagú előfeltevésnek a fényében tekinti át a szépprózát és a lírát, zengő elismerést és gyilkos bírálatot bőven osztogatva szerzők, művek felsorolása, rövid jellemzése közben. Határ Győző kiválóan ismeri az új magyar irodalmat, rengeteg nevet, művet idéz, már-már bennfentes értesültséggel, bőven osztogatja elismerését, csodálatát is, a magyar irodalom csúcsára Szentkuthy Miklóst és Weöres Sándort helyezi, s a két műnem változásait a legfiatalabbak művéig követi nyomon. Hogy mennyire személyes különvélemény mindaz, amit telitalálatokkal és elfogultságokkal zsúfolt esszéjében előad, mi sem bizonyítja jobban, minthogy befejezésül „az elszakadottság állapotában" élő magyar író helyzetéről ejt néhány nagyon szomorú mondatot.

B. M.

A magyar sajtó története I. 1705–1848.
Szerkesztette Kókay György. Írta Fenyő István, Kókay György, Kosáry Domokos, T. Erdélyi Ilona, Ugrin Aranka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 832 l. (A magyar sajtó története. Főszerkesztő Szabolcsi Miklós. Sorozatszerkesztő Vásárhelyi Miklós.)

A magyar sajtó történetének négy vaskos kötetre tervezett feldolgozása a kezdeményezés nagyságát és jelentőségét tekintve is azoknak a nagyszabású vállalkozásoknak a sorába tartozik, amelyeknek keretében megjelent a hatkötetes *A magyar irodalom története*, a hetvenes években megkezdődött a *Magyarország története* köteteinek megjelenése, s megjelenik majd *A magyarországi művészetek története*, valamint *A magyarországi zenetörténet*. A sorozat főszerkesztője, *Szabolcsi Miklós* bevezetőjében maga állítja egymás mellé a magyar társadalomtudomány e nagyszabású vállalkozásait, jelezve ezzel is, hogy nem véletlen egybeesésekről, hanem tudatosan kidolgozott koncepció megvalósulásáról van szó. Ugyanez a bevezető tájékoztat *A magyar sajtó története* mostani és tervezett köteteinek céljáról, a szerkesztés elvéről is. Röviden utal a vállalkozás előzményeire, majd azokra a nehézségekre, amelyek a munka „határterület"-jellegéből adódnak: a kollektív munkában részt vevő történészek, irodalomtörténészek és sajtótörténészek álláspontját nem sikerült minden esetben közös nevezőre hozni. A feldolgozók figyelme a 18. század végéig gyakorlatilag a teljes anyagra kiterjedt; a későbbiek során, a sajtótermékek számának ugrásszerű növekedése következtében egyre erősebb szelektálás volt és lesz szükséges; ez érződik már a reformkori anyag tárgyalása során is. A szerkesztők eleve kizárták a feldolgozandó anyag területéről a különböző szaklapokat, s a tudománytörténet illetékességi körébe utalták őket – az első kötetben azonban ez az elv még nem érvényesült mereven. Végül a bevezető korrekt módon ismerteti azt a nézetkülönbséget is, amely a kötet egyik lektora, *Pándi Pál* és a szerkesztők-szerzők között kialakult a reformkor időhatárait illetően. A kötetben végül is az az elsősorban történészek által képviselt álláspont érvényesült, amely a reformkort 1830-cal indítja, s 1848-cal zárja; a forradalom és szabadságharc sajtójának tárgyalása így a következő kötetre maradt.

Az első kötet nyitó fejezetében (*A sajtó kialakulása* – Kókay György) az újságok-folyóiratok kiadásának európai és hazai előzményeiről kapunk rövid áttekintést, a könyvnyomtatást megelőző kéziratos publicisztikától kezdve a 18. századig. A második fejezet (*Hírlap- és folyóirat-irodalmunk a 18. században* – Kókay György) először a hazai latin és német nyelvű újságokat ismerteti, majd külön alfejezetben foglalkozik a jozefinizmus évtizedében meginduló magyar nyelvű lapokkal. Ugyancsak külön egységbe került a nemesi mozgalom és a jakobinus szervezkedés sajtója, valamint a hírlapkiadás szervezeti kérdéseinek ismertetése is. Végül a hírlapok után az utolsó alfejezetben a 18. századi hazai latin, német és magyar nyelvű folyóiratokról olvashatunk. A második nagy fejezet (*Sajtónk a magyar jakobinus mozgalom bukása után 1795–1832*) a felvilágosodáskori virágzás és a reformkor 30-as években kezdődő nagy fellendülése közé eső viszonylagos „apály" leglényegesebb periodikáival foglalkozik *Schedius* folyóirataitól (Kókay) az Erdélyi Muzéumon, a Tudományos Gyűjteményen és a Felső Magyar Országi Minerván át az első magyar esztétikai-kritikai folyóiratig, *Szemere Pál* Élet és Literaturájáig (Fenyő). A következő törzsfejezet (*A reformkor sajtója 1832–1840*) először röviden összefoglalja a reformmozgalom kialakulására vonatkozó leglényegesebb tudnivalókat, majd ezek szerves következményeként mutatja be az új típusú politikai sajtó előzményeit, mindenekelőtt *Kossuth* és *Széchenyi* lapjait (Kosáry), majd a szépirodalommal szorosabb kapcsolatban levő sajtóorgánumokra, *Bajza* Kritikai Lapokjára (Fenyő), a meginduló divatlapokra (T. Erdélyi), a tudományos (Fenyő) és az ismeretterjesztő (Ugrin) folyóiratokra tér rá. Külön alfejezetet kap a korabeli szellemi életben meghatározó szerepet játszó *Vörösmarty-Bajza-Toldy* triász lapja, Az Athenaeum (Fenyő), valamint az Ifjú Magyarország lapalapítási kísérletei (T. Erdélyi). Végezetül – s ez az idők megváltozott szelleméről önmagában is tanúskodik – egyetlen rövid alfejezetben olvashatunk a kor magyarországi német nyelvű hírlapjairól és folyóiratairól (Ugrin), amelyek a felvilágosodás idején még meghatározó jelentőségűek voltak. A kötet utolsó nagy fejezetében (*A negyvenes évek folyóirat- és hírlapirodalma a forradalomig*) a reformkor utolsó évtizede sokszínű sajtójáról kapunk áttekintést: a centralisták által kiadott Budapesti Szemléről (Fenyő), a mezőgazdasági szaksajtóról (Ugrin), a divatlapokról és a magas színvonalú elméleti-kritikai folyóiratról, a Magyar Szépirodalmi Szemléről (T. Erdélyi), valamint a kor alapvetően Kossuth és Széchenyi által befolyásolt politikai sajtójáról (Kosáry). A kötetet gazdag illusztrációs anyag egészíti ki, kézikönyvként való használatát pedig megkönnyítik a végén olvasható különféle mutatók: a rövidítési jegyzék, a feldolgozott vagy érintett folyóiratok címmutatója és a névmutató. A felhasznált szakirodalmat időrendbe szedve az egyes alfejezetek végén találjuk.

Szajbély Mihály

Magyari István: Az országokban való sok romlásoknak okairól.
Sajtó alá rendezte: Katona Tamás. Utószó: Makkai László. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 223 l. (Bibliotheca Historica)

A Bibliotheca Historica sorozat ismét egy nehezen hozzáférhető irodalmi ritkaságot tartalmazó kötetet jelentetett meg. Magyari István, XVI. századi lutheránus prédi-

kátor életéről viszonylag keveset tud az irodalomtörténetírás, munkája viszont annál híresebbé vált, hiszen nem kisebb egyéniség válaszolt rá, mint az ellenreformáció vezéralakja: Pázmány Péter. A kiadás utószavában *Makkai László* összefoglalja mindazt, amit Magyari életéről sikerült kideríteni és megvilágítja a mű keletkezésének hátterét és célját is. Magyari, amint ajánló levelében megvallja, kettős célt követett, egyrészt a lutheránus hit védelmére fogott tollat, másrészt tanácsul szolgál: „miképpen kell keresztyéni módon az pogánokkal hadakozni". Művében a református prédikátorok történelemszemléletét követi, de – miként az irodalomtörténeti kézikönyvben *Pirnát Antal* megállapítja – „benne indul meg az átváltás az ország problémáinak kizárólag bibliás, vallásos szemléletéből és interpretálásából annak közvetlen politikai meglátásához". Az 1602-ben megjelent munka szövegkiadását a sárvári vár mennyezetképeinek reprodukciói illusztrálják; méltán érdemelte ki hát a kiadvány az 1979-es év szép könyveinek szóló szakmai elismerést is.

Németh S. Katalin

Mátyás István: Móricz-novellák.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 94 l. (Műelemzések Kiskönyvtára)

Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára jelent meg a pedagógusoknak indított sorozat új kötete. A szerző rövid magyarázó bevezetést fűz az 1908–1909-től írott novellák bemutatásához, a választás szempontjait is közli ebben. A hét novella a következő: *Magyarosan; Tragédia; Szegény emberek; Kis Samu Jóska; A kondás legszennyesebb inge; Egyszer jóllakni; Komor ló* – ezeknek a jellegzetes műveknek elemzésével próbálja Mátyás István az írót jobban megismertetni, megértetni, művészetébe jobban behatolni. Támaszkodik a Móricz-kutatás eddig ismert eredményeire, röviden hivatkozik is rájuk az egyes novellák elemzésekor. Hagyományos elemzési módszerekkel halad végig egy-egy novella szövegén, jellemzi a szereplőket, a nyelvet, a szociális mondanivalót, kiemeli a jellegzetes móriczi fordulatokat; a dialógusok drámaiságát. A *Tragédia* és az *Egyszer jóllakni* című novellákat párhuzamosan vizsgálja, kimutatja: miben egyeznek, illetve különböznek, mennyiben más és több az egyik a másiknál. Helyszínek, személyek közötti ellentétek, a tragédia forrásai, a novellák írói üzenete – ezeket veszi sorra Mátyás István az elemzésben. A kötet a tanítási órákon jól használható segédeszköz.

R. T. O.

Mercurius Veridicus 1705–1710.
Az első hazai hírlap hasonmás kiadása Kenéz Győző fordításával, Benda Kálmán bevezetőjével. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 141 l.

1705. június 6-án jelent meg Lőcsén a Brewer-nyomdában a Mercurius Hungaricus első száma, amelynek és követőinek a célja az volt, hogy a külföldet tájékoztassa a Rákóczi-szabadságharc eseményeiről. A hadijelentéseket tartalmazó latin nyelvű lap címe a második számtól módosult – Mercurius Veridicus ex Hungaria-ra. Benda Kálmán

tömör eligazítása szerint a lap „középúton haladt a tárgyilagos történeti krónika és az irányított időszerű közlemények között". A megjelenés példányszáma nem ismeretes, az a valószínű, hogy legfeljebb 100 példányban nyomtathatták. A most megjelent fakszimile kiadás felmérhetetlen értéke, hogy az egy-egy példányban fennmaradt újság (illetve annak kéziratos tisztázatának) hasonmását közli, teljessé téve a Mercurius Veridicusról eddig szerzett ismereteinket. A fordítás Kenéz Győző munkája, a jegyzeteket Benda Kálmán írta.

N. S. K.

Mezey László: Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 281 l.

Mezey László, a magyar középkor irodalom- és művelődéstörténetének szaktudósa *Horváth János* úttörő szintézisei után, maga mögött tudva *Kardos Tibor*nak a magyar és az európai művelődés közösét kereső munkáit csakúgy, mint *A magyar irodalom története* első kötetét, az európai és a magyar műveltség kölcsönhatásának jegyében alapozta meg kutatásait; célul tűzve ki „Hungáriát Európa segítségével jobban megérteni". Méltán írja, hogy Pannóniában – antik rom-emlékek mellett – a provinciamúlt elevenen ható emléke az az úthálózat, amely a Dunántúlt és a történelmi haza délvidékét Európa nagy művelődési központjaival összekötötte. Ennek jelentőségét abban látja, hogy „A rex Pannoniarum országát [...] Itáliából, azután a Duna völgyén át a Rajna mentéről, végül Bizáncból tudták elérni (jó utakon) azok, akik az európai literatúrát hozzánk elhozták". Ez a tény pedig megjelöli azt a három – bizánci, itáliai és karoling – terrénumot, amelyekből a hatalmas klasszikus örökség művelődési elemei Magyarországra jutottak.

Mezey László szerint a legfőbb, középkorban továbbélő antik örökség az ars, a techné, vagyis a szabályozott, de a fizikai és szellemi tevékenységet nem megbéklyózó mesterségbeli szokások, előírások átvétele. Mindez, állítja a szerző, meghatározta a koraközépkor szellemi életét.

A literátus ember a grammatika ismerőjével kezdődött – olvassuk –, majd látjuk a többi követelményt is. Így az auktorolvasást, az alapvető irodalomtörténeti, irodalomelméleti és esztétikai ismereteket, majd a quadrivium mesterségeit. – Mindez általános bevezetése annak az elemzéssorozatnak, amellyel a szerző a három – Magyarország középkori műveltségét erősen befolyásoló – kulturális terrénumot bemutatja.

A mű további fejezetei a művelődéstörténet szempontjából fejtik ki Mezey László állítását, miszerint „Pannóniából Hungáriát István király alkotott". A szerző elemzi a magyarság honfoglalás előtti kapcsolatait a keleti kereszténységgel, annak elterjedését az Árpád-kori Magyarországon; nyelvészeti érvekkel (szlovén eredetű egyházi terminológiák) igazolja – Kniezsa István kutatásai alapján –, hogy a keresztény fogalomvilág asszimilációja már Szent István egyházszervezése előtt bekövetkezett; s hangsúlyozza a magyarországi kereszténység megalapításában – túl a bencéseken – a világi klerikusok szerepét.

Mezey László elemzi a magyarországi klerikus-réteg árnyalatait, a különféle bencés irányzatok követését, s elemzi Gellért püspök műveltségének összetevőit, s az általa

meghonosított iskoláztatás rendszerét. Utóbb igazolja, hogy klerikusok immár a hazai iskolákból is kerültek és hogy a *littera* és a *litteratura*, a latin írás és beszéd, s az auktorok olvasása immár eljutott Magyarországra. S kialakul a magyarországi latin költészet (énekszerzés) is.

Külön fejezet foglalkozik a bolognai befolyással, s két itáliai eredetű szerzetesrenddel, a dominikánusok és a ferencesek hatásával, majd újabb stúdium – a felsőiskoláztatás – sorsával Magyarországon, kitekintést adva ennek bolognai és párizsi kapcsolataira. *A deák és deákossága* fejezet-címszó alatt pedig vizsgálja a hazai értelmiség képzését. Összegzésként megállapítja: „A deák literatúrájának felsőbb fokát [...] a jogász és a papi utánpótlás nevelése tette".

Az Árpád-kor magyar műveltségének legszorosabban vett irodalmi kérdését a kötetzáró *Virágok virága* című fejezet tárgyalja, amely misztika-költészet-anyanyelv összefüggésrendszerében vizsgálja tárgyát. A ciszterciek, az Ágoston-rendiek és a dominikánusok műveltségéből és teológiai alapvetéseikből bontakoztatja ki a szerző a misztika útjaiból a költészet törekvéseit. S mind e lelki és attól elválaszthatatlan műveltségbeli tényezőkből (egyebek között Árpádházi Margit vallásosságából és a pálosok működéséből) eredezteti Mezey László az Árpád-kori latin költészetet, a csak nyomokban ismert (sejthető), anyanyelvi irodalmi kezdeteket, s a korai fejlődés betetőzéseként a *Mária-siralmat.*

M. T.

Mi lehet, mi lesz a gyermekem?
A Hét évkönyve 1979. A Hét kiadása, Bucureşti, 1979. 303 l.

A bukaresti magyar társadalmi, politikai és művelődési hetilap: A Hét második évkönyve, amely *Horváth Andor* és *Baróti Judit* szerkesztésében jelent meg, a nemzetiségi iskoláztatás jelen helyzetét tekinti át. Alig lehet túlértékelni e vállalkozást. Nyilvánvaló, hogy a nemzetiségi kultúra, sőt maga a nemzetiségi fennmaradás is az anyanyelvi iskoláztatáson alapszik. A nemzetiségi jogok közül a legfontosabbb: az anyanyelven történő tanulásé. Minden nemzetiségi politika vizsgája, hogy e jogot miként érvényesíti a gyakorlatban. A Hét évkönyve ennek a jognak a gyakorlását kívánja segíteni. Nemcsak azzal, hogy tüzetesen ismerteti a középiskolai (líceumi) szakosítás jelen helyzetét, azaz a továbbtanulás lehetőségeit; a közölt interjúkban is. E személyes hangú vallomások és beszélgetések beavatják az olvasót egy-egy hivatás, foglalkozás és szakma műhelytitkaiba. Az évkönyv ezért gyakorlati hasznú „kézikönyv", amely a pályaválasztás dolgában ad eligazítást a szülőknek és a fiataloknak. Egyszersmind művelődéstörténeti dokumentum, amely betekintést nyújt a romániai magyar iskoláztatás helyzetébe, a nemzetiségi pedagógia műhelyeibe.

Vasile Catuneanu, a Nevelés- és Oktatásügyi Minisztérium igazgatója például beszámol a magyar főiskolai diákok szakok szerinti megoszlásáról. Megtudjuk, hogy az 1977–1978-as tanévben a főiskolák nappali tagozatain 7497 magyar diák tanult. Közülük 3463-an a műszaki főiskolákon, 1491-en az orvosi egyetemeken és 1410-en a tanárképző intézetekben végezték tanulmányaikat. (Sajnos, nem tudjuk meg, hogy ez a szám milyen arányt jelent a főiskolai hallgatók összességén belül.) A beszélgetésből,

amelyet Bitay Ödön folytatott Demény Lajos történészprofesszorral, a főiskolai képzés gondjairól is értesülünk. A bukaresti Történettudományi Intézet tudós kutatója felhívja a figyelmet arra, hogy az utóbbi évtizedben megcsappant a múzeumokban, levéltárakban és könyvtárakban dolgozó magyar nemzetiségű kutatók száma, s ez nehézséget okoz az erdélyi gyűjtemények törzsanyagát alkotó magyar dokumentumok megfelelő gondozásában.

A Demény Lajossal folytatott beszélgetés rávilágít a romániai magyar történetírás eredményeire és gondjaira. Takács Lajos, az ismert jogtudós és nemzetiségpolitikus interjúja, amelyet Beke Györgynek adott, nem kevésbé fontos tárgyat ismertet: a nemzetiségi közélet szerveződésének történetét a negyvenes években, majd közvetlenül a felszabadulás után. Olyan közéleti hagyományokra hívja fel a figyelmet, amelyekre érdemes ügyelni a jelenben is. Hogyan függ össze a demokratikus közéleti hagyomány és a nemzetiségi iskoláztatás? A beszélgetések igazolják, hogy az anyanyelvi oktatás ügyét nem lehet elválasztani a közéleti demokratizmustól, a szocialista demokrácia ügyétől. A Hét 1979-es évkönyve ennyiben több, mint hasznos pályaválasztási és művelődéstörténeti ismeretek gyűjteménye.

Pomogáts Béla

Mikszáth Kálmán Összes Művei, 74. kötet. Cikkek és karcolatok 1887. január–1887. június.
Szerkesztik: Bisztray Gyula, Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Sz. Garai Judit és Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 398 l.

Immár a Mikszáth-kritikai kiadás 74. kötetét tarthatja kezében az olvasó. E kötetben kaptak helyet az író 1887. január és 1887. június között keletkezett cikkei, tárcái és karcolatai.

Hasonlóan az eddigi kötetekhez, ez is tematikus egységekre oszlik: az első részben a cikkek, karcolatok – a másodikban pedig a parlamenti karcolatok követik egymást szigorú időrendben. Cikkei zömükben a közélettel foglalkoznak, de találhatunk három irodalomtörténeti jelentőségűt is: egy előszót (*Az én kis világom*) és két kritikát (*Szeged írói, A Podmaniczky könyve*).

Ebben az időszakban választják meg Mikszáthot országgyűlési képviselővé, kormánypárti mandátummal. Megnő a parlamenti karcolatok jelentősége. Mikszáth ironikus szemüvegén keresztül szemlélhetjük azt a folyamatot, ahogy a Monarchia érdeklődése a később háborús tűzfészekké váló Balkán felé fordul.

A könyv több mint felét kitevő jegyzetanyag kimerítő felvilágosítást nyújt minden felmerülő kérdésre.

Mivel e publicisztikai írások döntő többsége külön kötetben nem látott még napvilágot, számos meglepetést tartogathat a Mikszáth-kutatók számára is.

H. J.

A Mindenes Gyűjtemény repertóriuma, 1789–1792.
Összeállította: Tapolcainé Sáray Szabó Éva. Budapest–Tatabánya, 1979. 230 l.

Az első komáromi újság, a tizennyolcadik század végi Mindenes Gyűjtemény repertóriuma a felvilágosodás magyar sajtótörténetének kutatói számára nyújt segítséget. Első magyar nyelvű ismeretterjesztő folyóiratunk történetéről, megjelenési körülményeiről a repertóriumot kísérő tanulmányból tájékozódhatunk. A kötet összeállítója időrendben közli a teljes cikkanyag címleírását, bőséges annotációkkal egészítve ki a gyakran semmitmondó címeket. Bár terjedelmessé teszi a kiadványt, mégis figyelemreméltó, hogy az eredeti szövegekből is ízelítőt adva a cikkmagyarázatok gyakran magából a lapból származnak. Ismeretterjesztő jellege ellenére számos irodalmi könyvismertetést is találunk a címleírások között, például *Bethlen Kata* könyvjegyzékének ismertetéséről, vagy az *Adriai tengernek Sirenája* 1779-es kiadásáról szóló beszámolót.

Az értékes repertóriumot – amely olvasmánynak sem érdektelen – részletes mutató teszi még jobban használhatóvá, amely személy- és földrajzi nevek, tárgyi címszavak, régi és mai névalakok közlésével segíti az eligazodást.

Németh S. Katalin

Móra Ferenc levelezéséből.
Sajtó alá rendezte Kőháti Mihály és Lengyel András. Kecskemét, 1979. 297 l.

Kétszáznál több kiadatlan, s tucatnyi már közzétett Móra-levelet tartalmaz a kiadvány. S természetesen a levelekhez tartozó kritikai jegyzeteket, életrajzi ismertetéseket, névmutatókat. Anyagát a Széchényi Könyvtár, a Tudományos Akadémia és a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárából gyűjtötték össze a sajtó alá rendezők, azzal a szándékkal, hogy a „biztonságos tájékozódást" segítsék elő a Móra-kutatásban. Az 1904-től 1934-ig pásztázó gyűjtés szinte a „teljes pályát" beláttatja, hiszen erre az időszakra esik az író tulajdonképpeni alkotói korszaka.

A levelek számottevő része Kiss Lajos etnográfushoz íródott Nyíregyházára, kinek Hódmezővásárhelyről elkerülése után is tartották a barátságot, kapcsolatot.

Az a tény, hogy a fennmaradó levelek több mint hetven címzetthez szólnak, arról árulkodik, hogy Móra nem akart, vagy nem tudott az ország déli szegletéből tartós kapcsolatokat kiépíteni.

A kötet legnagyobb haszna – amint azt Lengyel András a bevezetőjében leszögezi –, a „mórai karakter fölismertetésében van".

Ez pedig nem kevés, s ami még fontosabb: már nagyon időszerű is.

Z. T.

Móra István: Hazaemlékezések.
Szerkesztette: Péter László. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1979. 118 l.

Móra Ferenc testvérbátyjának önéletírása: kiskunfélegyházi és szegedi emlékei, gyermekkorának, diákkorának kedves alakjairól rajzolt portrék, a híres íróvá lett test-

vér gyermekségéről felidézett képek elevenednek fel a szerény külsejű kis kötet lapjain. Nagy szeretettel ír a Móra-házaspárról, családi szokásaikról, a meleg, meghitt légkörről, amelyben a Móra-gyerekek felnőttek. A kiadvány szerkesztője közli a Móra-családfát is, és alapos jegyzetanyaggal látja el a mára elfeledett hajdani költő és elbeszélő testvér visszaemlékezéseit. A Móra-életrajzíráshoz adott fontos kiegészítéseken kívül a kiskunfélegyházi helytörténetírásnak lehet értékes dokumentuma a jegyzetekkel, névmutatóval, bibliográfiával bővített könyvecske.

R. T. O.

Móricz Lili: Kedves Mária!
Móricz Zsigmond levelei Simonyi Máriához. Második, bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 433 l.

1973-ban jelent meg először ez a levélgyűjtemény, amelyből Móricz és a szép, sikeres színésznő, *Simonyi Mária* 1923-ban kezdett, s az író haláláig tartó kapcsolatának regényes története bomlik ki. Harminc évvel édesapja halála után Móricz színésznőlánya, Lili tette közzé a dokumentumokat, amelyekről első végigolvasásuk után így vélekedett: „Olyan hatalmas szenvedélyekre, harcokra, tragédiákra, szépségekre, mélységekre, boldogságokra és boldogtalanságokra nyitottam, melyek megijesztettek." A kapcsolat igaz, mély, őszinte alkotói egyesülésnek indult és majdnem húsz évig szerves része volt Móricz életének; erről tanúskodnak a levelek, melyek közelvisznek Móricz belső világához, mindennapjaihoz. Olyan önportrét rajzolnak Móriczról, amelyből nemcsak a szerelmes, az újraházasodó és a megromlott házasságban vergődő férfit ismerjük meg, hanem a hatalmas munkabírású, örökké dolgozó, az írást a legmasabbrendű szenvedélynek valló író műhelyébe is bepillanthatunk. Beavat terveibe, értékítéleteibe, gyűjtő és feldolgozó módszerébe, regényhőseit formáló élményeibe. A levelek között Móricz Lili szűkszavú, saját emlékeire is támaszkodó eligazító sorai kommentálják a bennük említett eseményeket. A második kiadás főként ezeknek az összekötő szövegeknek a bővítésével, pontosabbá tételével tér el az elsőtől. A legtöbb változtatás arra a korszakra vonatkozik, amikor még élt *Janka*, Móricz első felesége, akitől az első kiadásban nem idézett egy sort sem a leánya. Itt másfél ívnyi levél szerepel Jankától Móricz Zsigmondhoz. Első ízben jelenik meg nyomtatásban a *Fehér selyemben* című darab szövege is, pontos lélekrajz Móriczról. Az előző kiadáshoz képest itt új Móricz-levelek is olvashatók. Bővebb a *Magoss Olgá*hoz fűződő kapcsolat korszakát dokumentáló írások és jegyzetek szövege is. Mária leveleiből is közöl ez a kiadás ízelítőül néhányat, a házasságkötés utáni időszakból és a későbbi, időnkénti távollét idejéből. Az újonnan közölt Móricz-levelek egyik érdekessége a színházakkal folytatott tárgyalásokról szóló beszámolók, a másik egy 1930. augusztus 18-i keltezésű írás, amelyet soha nem küldött el, s amely az új házasságban csalódott író keserű, önironikus, önkritikus jegyzeteit tartalmazza. A későbbi levelek egy ideig újra kedves hangúak, szeretetteljesek; majd az elhidegülést tanúsító írások sora is kibővült: egyre kétségbeesettebb hangú, leszámoló, a válást előkészítő, eddig ismeretlen levelekkel. Az utolsó, *Elmúlás* című ciklus nem változott, főképpen közös anyagi ügyeik rendezésére vonatkozó levelek zárják az 1926. június 30-tól 1936. december 6-ig tartó együttélést végigkísérő le-

vélgyűjteményt. A könyvből kirajzolódik Móricz érzelmi élete, Simonyi Máriához fűződő kapcsolata, de az irodalomtörténészek számára munkamódszerének, alkotásmódjának pontos megismeréséhez is értékes segítséget nyújt Móricz Lili kötete.

R. Takács Olga

Zsigmond Móricz.
A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky. Toronto, 1979. 18 számozatlan l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 8)

Béky Halász Iván a torontói John P. Robarts Research Library hungarika-gyűjteményének Móricz-anyagát teszi közzé a bibliográfiai sorozat 8. füzetében, az író születésének 100. évfordulóján. *Bisztray György* a kötet élén álló rövid bevezetőben Gide, Joyce, Kafka, Proust mellé állítva Móriczot a huszadik század egyik legnagyobb prózaírójának tartja, s abbeli reményének ad hangot, hogy a modern európai próza további kutatásának szerves részévé lesz Móricz életműve.

A 84 bibliográfiai tételből 37 Móricz írásait (összegyűjtött, válogatott műveit, önálló köteteit, levelezését, műveinek fordítását), 47 pedig a róla szóló irodalmat veszi számba. A művek között 1912-es Nyugat-kiadások (*Harmatos rózsa, Magyarok*) és 1917-es Táltos-kiadás (*Vidéki hírek és más elbeszélések*) is szerepel.

A kötetet néhány Móricz-kiadás címlapjának és Móricz egy 1910-ben írt levelének hasonmása díszíti.

M. R. J.

Móricz Zsigmond közöttünk.
Szerkesztette: Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 285 l.

A Kántor Lajos szerkesztésében megjelent kötet a romániai magyar irodalom hódolatát tolmácsolja Móricz Zsigmond születésének centenáriumán. Móriczot, tudjuk, erős szálak fűzték az erdélyi magyar történelemhez és kultúrához. Nemcsak az *Erdély* című regénytrilógia, amely a fejedelemség viharos történetéből merítette tárgyát, személyes kapcsolatok is. Barátsága Kós Károllyal, Szentimrei Jenővel, Tamási Áronnal, Balogh Edgárral, látogatásai Erdély földjén 1914-ben, 1926-ban és 1941-ben. Ezek a látogatások nemcsak közönség-szervező körutak voltak, hanem személyes találkozások is az erdélyi magyarság és az erdélyi történelem nagy krónikása között. A születő nemzetiségi irodalom annak idején Ady zászlaja mellett Móriczét lobogtatta, s midőn az író halála után barátai és tanítványai emlékkönyvben rótták le kegyeletüket, ebben a könyvben a *Móricz Zsigmond ébresztése* című kötetben az erdélyi írók: Tamási, Szentimrei, Nagy István is kifejezték ragaszkodásukat, szeretetüket. A *Móricz Zsigmond közöttünk* című gyűjtemény most ennek az 1945-ben megjelent emlékkönyvnek az örökségét vállalja, részben anyagát is belőle meríti.

Személyes hangú emlékezésekben és irodalomtörténeti igényű tanulmányokban ad képet Móricz és az erdélyi magyar irodalom gazdag kapcsolatáról. Kós Károly a

személyes találkozásokat örökítette meg (még az Erdélyi Helikon 1939-es évfolyamában), és a barátság emlékeivel foglalkozik Bartalis János, Szentimrei Jenő, Molter Károly, Tamási Áron, Bözödi György, Balogh Edgár, Jordáky Lajos és Gellért Sándor írása is. (Ezeknek az írásoknak egy része eredetileg az Erdélyi Helikon 1942-es Móricz-emlékszámában látott napvilágot.) Szabó T. Attila, a tudós nyelvész Móricz Zsigmond és Kelemen Lajos együttműködését eleveníti fel. Tudnivaló, hogy Kelemen Lajos, a nevezetes kolozsvári levéltáros igazította el az írót az erdélyi történelem rejtelmeiben a regénytrilógia írása idején. Kovács György Móricz utolsó Erdélybe írott leveleit mutatja be. Érdekesek azok a művek is, amelyek a magyar író román irodalmi kapcsolatairól adnak beszámolót; Corneliu Codarcea és George Sbărcea emlékezéseire gondolok. A gyűjteményt Kántor Lajos jól tájékozott tanulmánya vezeti be és Gábor Dénes bibliográfiai munkája zárja. Ez utóbbi a Móriczra vonatkozó romániai magyar irodalmat gyűjti össze. A romániai magyar szellemi élet szép és hasznos kötettel ünnepelte meg a nagy író centenáriumát.

Pomogáts Béla

Móricz Zsigmond: A földtörvény kis kátéja.
Hasonmás-kiadás. Az utószót írta Remete László. Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1979. 34, 47, 16 + 23 számozatlan l.

A Mezőgazdasági Könyvkiadó Móricz Zsigmond 1919-ben megjelent írásainak – *A földtörvény kis kátéja,* a *Népszavazás a földreformról* és *A somogymegyei földmíves szövetkezetek* – hasonmáskiadásával ünnepelte az író születésének 100. évfordulóját.

Az e kötetben megjelentetett három önálló kiadvány eredetijével csak néhány nagy könyvtárunk büszkélkedhet. *Móricz Virág* bocsátotta a kiadó rendelkezésére azokat a jegyzeteket, amelyeket Móricz az országot járva készített s később cikkeihez felhasznált. A 60 oldalnyi kéziratból 13 hasonmását közli az ünnepi kiadvány, betekintést nyújtva Móricz alkotóműhelyébe is.

„Az összeállítás értékét – ahogyan *Remete László* utószavában írja – mégsem az eredeti példányok ritkaságjellege, bibliofil szempontok, hanem elsősorban az adja, hogy darabjai híven tükrözik egy vajúdó, a jövőt előrevetítő történelmi korszak gondolatait, meglátásait, érzéseit..."

M. R. J.

Móricz Zsigmond: O mors, bonum est judicium tuum.
Hasonmásban mellékelve a kézirat szövege. Bemutatja Nagy Péter. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 64 l. (Kézirattár)

A Móricz-centenárium jegyében született kiadványok sorába illeszkedik a Kézirattár-sorozat legújabb kötete. S nemcsak illeszkedik, hanem kiállítása, eddig publikálatlan dokumentumai és azok kommentárjai révén ki is emelkedik az évfordulós kötetek közül. Ugyanis a kötet, a címmel ellentétben nem csupán egyetlen, az életműben eddig eléggé talán nem is méltatott novella hasonmásközlésére szorítkozik; csupán a legfontosabb dokumentum kölcsönözte a címét. Mint *Nagy Péter* Holt vizekről élő vi-

zekre című kísérő-magyarázó tanulmányából kitűnik, Móricz kulcs-szerepet szánhatott e rövid, latin címmel ellátott művének: üzenet volt ez Simonyi Máriához, az életet, a folytatást választó író üzenete. Az írásmű hátterében ugyanis Móriczék olaszországi útján kívül más is áll. Az író 1925-ben, első felesége, Holics Janka öngyilkossága után néhány nappal a válságtól és a gyásztól menekülve és két nagyobb lányát is menekítve, Itáliába indul. Egy velencei temetés közepette ébred rá, hogy Janka halála egyúttal a nő vereségének beismerése is, így a címmé emelt temetési jelmondat (Óh, halál, jó a te ítéleted!) már a megnyugvás, az újrakezdett élet szimbólumaként győzelem a múlt és a halál felett. S ennyiben üzenet és program – önmaga és a színésznő számára.

A fakszimilében is közölt miniatür-remeklésen kívül a kötet középső egységében már a továbblépés dokumentumai: három, Simonyi Máriához címzett levél olvasható. Az első még Olaszországból datálódik – találkozhattunk vele a *Kedves Mária!*-ban is –, a másik kettő ezúttal lát először nyomdafestéket: bennük Móricz házassági ajánlatával és gyermekei jellemzésével.

Móricz Virág és Gyöngyi e kötet számára írt visszaemlékezései az olaszországi kirándulásra jelzik, hogy a gyermekekben nem hagyott igazán mély nyomot a velencei temetés-élmény, s ez azt látszik igazolni, hogy az írónál is a rejtett üzenet és cél emeli meg az egyébként köznapian egyszerű történetet.

Még két kiadatlan Móricz-írást tartogat meglepetésül a könyv. A *Csömör* című tárcanovella már az 1926-os, Simonyi Máriával tett olaszországi utazás emlékét őrzi, s valószínűleg fanyar, magyarság-ostorozó felhangja miatt nem jelenhetett meg készülése idején; olaszországi tárcáinak sorozatát „konstruktívabb" művel illett befejeznie az írónak.

Helyet kapott még a kötetben Móricz *Curriculum vitae*-fogalmazványa is, mely ugyancsak először kerül közönség elé.

Az írásos dokumentumokon kívül számos fénykép, kézirat-másolat, rajzok, levelek fotói teszik élményszerűbbé a kötetet a Petőfi Irodalmi Múzeum és az utódok jóvoltából.

J. J.

Móricz Zsigmond politikai vitái.
Szemelvénygyűjtemény. Szerkesztette: Nemeskéri Erika, Dr. Kovács Géza. Az előszót Nemeskéri Erika írta. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és az Országos Széchényi Könyvtár kiadványa. Budapest, 1979. 96 l.

A Móricz születésének 100. évfordulóján megjelentetett dokumentum-gyűjtemény a két világháború közötti évtizedek sajtójából vett szemelvényekkel eleveníti fel az író alakját. Nem a sikeres művészét, hanem a Kisfaludy Társaságból kizártét, az ellenforradalom idején destruktívnak minősített, s a jobboldali sajtó éles támadásának célpontjául szolgáló íróét.

A gyűjtemény többek között a Néplap, a Bécsi Magyar Újság, a Pesti Napló, Az Est, a Híd, a Korunk, a Nyugat és a Kelet Népe hasábjairól válogatott, Móricz írásain kívül *Kemény Gábor, Haraszti Sándor, Négyesy László, Lackó Miklós, Lukács György, Tóth László* tollából közöl cikkeket, megjelenésük időrendjében.

A kötet *Nagy Péter* Móricz Zsigmond-monográfiájából vett – e korszakra vonatkozó – részletekkel zárul.

M. R. J.

Műhely '79.
Szemelvények a Madách Könyvkiadó könyvterméséből, valamint a csehszlovákiai magyar kulturális sajtóból. Madách Kiadó, Bratislava, 1979. 280 l.

A *Műhely* című antológia (évkönyv) verseket, novellákat, riportokat, publicisztikai írásokat, vallomásokat, esszéket, tanulmányokat tartalmaz – a kiadó szerint „kedvcsináló olvasmány". Szerintünk jóval több: a csehszlovákiai magyar irodalom és művelődés egy évi leltára, hű tükre. Kézikönyvként is használható, hiszen az *Echó 1978* a Madách Könyvkiadó termésének sajtóvisszhangjából közöl szemelvényeket; méghozzá úgy, hogy a hazai (Új Szó, Hét, Nő) és a külföldi (magyarországi) lapokat és folyóiratokat is föllapozza (Tiszatáj, Kortárs, Magyar Nemzet, Alföld). A múlt évihez hasonlóan teljes bibliográfiát ad a csehszlovákiai magyar alkotók hazai sajtóban megjelent írásairól, műveiről. 1978-ban 40 költő publikált verset, huszonketten adtak közre szépprózai alkotást (regényt, regényrészletet, elbeszélést stb.), a gyermek- és ifjúsági irodalom 30 szerzőt – nagy részük költő – foglalkoztatott és 93-an voltak jelen tanulmánnyal, kritikával, esszével, ismertetéssel, megemlékezéssel és különféle (irodalmi, művészeti, színházművészeti, történelmi, néprajzi) cikkekkel. A csehszlovákiai magyar írónak 1978-ban a következő lapok álltak rendelkezésére: *Irodalmi Szemle, Hét, Új Szó, Nő, Új Ifjúság, Szabad Földműves, Kis Építő, Szovjetbarát, Tűzoltó, Tábortűz.* Köztük legrangosabb – érthetően – az évi 10 számot közrebocsátó pozsonyi irodalmi és kritikai folyóirat, az *Irodalmi Szemle.*

A *Mérlegen* című ciklusban *Lacza Tihamér* a műszaki és természettudományi képzettségű értelmiség szerepéről és helyzetéről ír, *Szilvássy József* az amatőr művészeti mozgalom jelenét és jövőjét tárgyalja („A csoportok működését nagymértékben befolyásolják az anyagi lehetőségek".). *Zalabai Zsigmond* pedig ember és könyv viszonyáról, s a művelődés (könyvkiadás) társadalmi vetületeiről értekezik. Ez utóbbiban olvassuk: a Madách Kiadó az 1968–1978 közötti évtizedben az eredeti magyar irodalom évi tételeinek a számát megduplázta (1969 – 11; 1978 – 25 mű), s a tematikai-műfaji differenciálódás is jelentős, hiszen a szépírók mellé fölzárkóztak a társadalomtudományokkal foglalkozó szakírók is. A csehszlovákiai magyar könyvkiadás három évtized alatt szlovákból 200, csehből pedig 335 művet juttatott el a magyar olvasóközönséghez – a magyarra fordított könyvek száma sokszor nagyobb volt, mint az eredeti kiadásé. Bár a kiadó nincs berendezkedve tudományos művek kiadására és a szlovákiai hungarológia megteremtésére, az utóbbi években, lehetőségeihez mérten segítette a hazai magyar tudományosság kibontakozását. (*Pöspöki Nagy Péter* címertörténeti könyvei, *Ág Tibor* népdalgyűjteménye stb.)

Turczel Lajos Gondolatok a harmadvirágzás kezdeteiről két évforduló kapcsán című tanulmánya a *harmadvirágzás* – Fábry Zoltántól az elnevezés – kibontakozását az 1948–1958 közötti időszakra teszi. (A jogfosztottság idején – 1945–48 között – irodalomról szó sem lehetett, hiszen hiányzott a magyar nyelvű sajtó!) Bár emlékez-

tet Fábry Zoltánnak a „semmiből való indulás" formulájára, a „hagyománytalanságot" sem veti el teljesen, egynémely hatásra figyelmeztet, vagyis: *Bábi Tibor* Adytól tanult, *Ozsvald Árpád* és *Dénes György* a népi mozgalom lírikusaitól, Erdélyi Józseftől és Sinka Istvántól. *Tőzsér Árpád* költészetén József Attila és Illyés Gyula hagyott nyomot, *Cselényi László*t pedig többek között Kassák Lajos ösztönözte az avantgarde kísérletekre. A magyarországi kortárs költők, Nagy László, Juhász Ferenc, Nemes Nagy Ágnes hatása is érvényesült a csehszlovákiai magyar lírikusok verseiben.

*Tóth László Egri Viktor*t, az első nemzedék prózaíróját kereste meg egy „ünnepi" – a nyolcvanadik születésnapot köszöntő – beszélgetésre. Az interjú *Egri* egész pályájára, a csehszlovákiai magyar drámaírás gondjaira is kitért; summája egyetlen mondat lehet: „A szívnek és szájnak bírnia, győznie kell elviselni gondjainkat, az élet terheit".

Szakolczay Lajos

Művelődéstörténeti tanulmányok.
Szerkeszti: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 260 l.

Jakó Zsigmond bevezetője szerint a kötet szerzői nemzetiségtörténetet írnak, amely „felöleli az erdélyi magyarság múltját, beleértve a tartományra annyira jellemző hármas együttélésből fakadó kapcsolatokat és kölcsönhatásokat is". A művelődéstörténetet is a legtágabban értelmezik, amelybe beletartozik a szellemi hagyományok mellett az anyagi kultúra is. Ennek a sokoldalúságnak hű tükre a most megjelent tanulmánykötet, amely számos tudományág képviselőinek érdeklődésére számíthat. Nyomdatörténeti áttekintést ad *Jakó Zsigmond* tanulmánya *A Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdájáról*, közölve a műhely nyomtatványainak jegyzékét is. *Christian Schesaeus* munkásságával és magyar vonatkozásaival *Bitay Ilona* tanulmánya foglalkozik. Könyv- és kiadástörténet a témája *Kelemen Béla* dolgozatának, amely *Joan Zobá*nak, a XVII. századi román nyelvű könyvnyomtatás egyik legtöbbet foglalkoztatott egyéniségének portréját rajzolja meg. Félévezred oktatástörténetét öleli föl *Sebestyén Kálmán* tanulmánya: *Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig*, közölve a kalotaszegi tanítók, iskolamesterek névsorát és működésük dátumát is.

A *Művelődéstörténeti tanulmányok* kötete a felsoroltakon kívül tartalmaz zene- és építészettörténeti tanulmányokat, nyelvészeti dolgozatot, feldolgoz levéltári adatokat és tárgyi emlékeket is.

N. S. K.

Nagy Imre: Följegyzések.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 354 l.

A hetvenes évek elejétől megélénkült romániai magyar művészettörténeti kutatás eddig 14 kismonográfiával fordult a század erdélyi magyar képzőművészetének legnagyobb alkotói, fórumai felé, Szervátiusz Jenő, Mattis-Teutsch János, Incze János, Fü-

löp Antal Andor, Szolnay Sándor és mások életművének első feldolgozásaival vetve meg az alapját egy majdani, az egész korszakot átfogó művészettörténeti munkának. E pályaképek együttesét teszi teljesebbé a művészek írásos örökségének közzététele: Nagy Albert, Nagy Imre, Márkos Albert autográf hagyatéka forrásértékű dokumentáció. A jelen kötet *Kányádi Sándor* bevezetőjét követő anyaga a festő és grafikus Nagy Imre (1893–1977) „hagyatéki hármaskönyve": az 1954–55-ben írott *Följegyzések*et, az 1937–38-as *Naplójegyzetek*et és a művészi hagyaték leírását tartalmazza. A Följegyzések összefüggő szövegű memoárja gazdag epikájú önéletírás, amely a csíkzsögödi szülőföld természeti-emberi világának meghatározó élményeit, a művésszé-érés iskoláit, hatásait és az utazásokat úgy összegzi, hogy az emberi-művészi vonzalmakon túl fény derül belőle a művészeti központoktól ugyan távol, de a korszak szellemi életében aktívan benne élő Nagy Imre személyes küzdelmeire és kapcsolataira. Az I. világháborúban való részvétele, pesti tanulmányai után a húszas évek közepén költözik végleg haza Erdélybe, ahol már mint Európa-szerte ismert művész kerül kapcsolatba a helikonistákkal, közelebbről Tamásival, Nyírővel, Benedek Elekkel, Balázs Ferenccel és Kuncz Aladárral, a Klingsor köréből pedig Hans Ederrel, Friedrich Kimmel, Otto és Emil Wittinggel. Domokos Pál Péterrel együtt dolgozik a népi kultúra élesztésén, 1937-ben részt vesz a Vásárhelyi Találkozón, a II. világháború alatt pedig szorosabb kapcsolata épül ki a népi írók gárdájával is; Budapesten éri az ostrom, amelynek kortörténeti értékű leírását adja. A Naplójegyzetek sorozata a tematikai átfedések ellenére visszamenőleg egészíti ki a Följegyzéseket, amelynek az elindulástól 1946-ig, a Magyar Népi Szövetség megalakulásáig tartó áttekintésébe kronológiailag jól illeszkedik. Rendkívüli értéke a könyvnek a *Függelék*, amely a művész végrendeletének részbeni közlése mellett a teljes képzőművészeti hagyaték pontos jegyzéke, szakszerű leírása. A Mikó Imre, Kányádi Sándor és Dávid Gyula szerkesztette kötet jó forrása, Gazda József Nagy Imre-monográfiájával (Kriterion, 1972.) együtt használandó alapszövege és adatgyűjteménye a kutatásnak.

Csapody Miklós

Nagy László: Adok nektek aranyvesszőt.
Összegyűjtött prózai írások. Válogatta és szerkesztette: Kiss Ferenc, a képanyagot összeállította: Nagy András. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 199 l.

Nagy László időben és térben elszórtan megjelent (vagy kéziratban maradt) prózai írásainak bármelyike külön-külön is figyelmet kelt, elgondolkodtat, de csokorba gyűjtve, ma már irodalomtörténeti értékű és becsű olvasmány.

A szerkesztők, *Kiss Ferenc* és *R. Takács Olga*, könnyen áttekinthető, értelmezhető renddé szervezték az itt közlésre szánt hetvennyolc rövidebb-hosszabb prózai írást, interjút. A kötet anyagát hét téma köré csoportosították: vallomások saját életéről (*Életem*), a költő felelősségéről (*Az aggodalom legyőzése*), a hétköznapok apróceprő visszásságairól (*Életfavágás*), üdvözlés és értékelés a fiatal vagy már befutott festőkről, költőtársakról (*Nap, homok, tenger; Mert csak a szíve gyalogolt*). A *Koccintás* és az *Adok nektek aranyvesszőt* cím alá sorolt művek egy része az idegen népek népköltését és költészetét közelíti meg a fordítás problematikáján keresztül, másik

része elemzi a szomszéd és távolabbi népek költészetének egyetemességét, s keresi a költészet nyújtotta találkozási pontok lehetőségeit. A ciklusokon belül a szerkesztők csak ott térnek el az időrendtől, ahol a tartalmi összefüggések ezt megkívánják; az egyes írások lelőhelyét és időpontját a kötet végén található jegyzet mutatja.

Gebri Mária

Nemes István: Radnóti Miklós költői nyelve.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 310 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Az Irodalomtörténeti Füzetek sorozatában ezúttal stilisztikai munkát kap kézhez az olvasó. Nemes István Radnóti költői nyelvének sokoldalú feldolgozására tett kísérletet. A vizsgálat anyaga: Radnóti egész életműve, beleértve prózai műveit is; módszere pedig a funkcionális stilisztika elvein nyugszik. A szerző sorra veszi – a hagyományos stilisztikai csoportosítást követve – a Radnóti költészetében kimutatható hangtani sajátosságokat, a szókincs jellegzetes elemeit, s képalkotásának jellemzőit. Foglalkozik a versmondattannal, s a versszerkezet, a formaszervezés meghatározó sajátosságaival. Felhasználja a stilisztikában igen elterjedt mennyiségi mutatók, különböző statisztikák módszerét is. Radnóti stílusát nem elszigetelten, önmagában elemzi, hanem a magyar líra fejlődésének egyik állomásaként; különös súlyt helyezve a Radnótit megelőző korszakra.

Nemes István tanulmánya igen sok hasznos adatot tartalmaz; korrekt és gondos munka. Ha nincsenek is benne az eddig kialakult Radnóti-képet átrajzoló, megváltoztató mozzanatok, s ha néhol kissé didaktikusra sikerültek is elemzései – a könyv fontos segédeszköz lehet az oktatásban és a Radnótival foglalkozó szakemberek számára egyaránt.

E. E.

Német filológiai tanulmányok. XIII.
Szerkesztette: Némedi Lajos. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1979. 362 l.

A szerkesztő az évkönyv anyagát mint a magyar és a kelet-német germanisták együttműködésének jelét az NDK megalakulása 30. évfordulójának szenteli. *Horst Haase* reprezentatív bevezetője összefoglaló képet ad az NDK–magyar főiskolai (felsőoktatási) közös bizottság tíz éves tevékenységéről, számba veszi az együttműködés eredményeit az oktatás és az oktatást segítő nyelvészeti és irodalmi szakmunka terén.

Mollay Károly a *Magyar Anjou Legendárium* német vonatkozásait foglalja össze, *Gárdonyi Sándor* pedig folytatja a bártfai névadás történetéről szóló tanulmányát; ezúttal a származás és a lakóhely szerinti átvételekből eredő csúf- és családi nevekre figyel, a XVI. század első feléből. *Beke Katalin* német hatások XVI. századi magyarországi érvényesülését vizsgálja, különleges jelentőséget tulajdonítva annak a kérdésnek, hogy a magyarországi német közösségek közvetlen hatásáról van-e szó, vagy a nyelvi átvételek tágabb történelmi, kultúrtörténeti tényezőkkel állnak-e összefüggésben.

Háromszáz, írásban dokumentált jövevényszónak rétegnyelvi vizsgálatát elvégezvén a szerző arra a megállapításra jut, hogy a XVI. századi német–magyar nyelvi kapcsolatokban – a magyarországi németség rovására – előtérbe nyomul, a történelmi változásokkal és helyzettel indokolhatóan, Bécs hatása. *Tóth Béla* azt tekinti át, milyen német nyelvű tankönyveket használtak Debrecenben, a XVIII. században. *Karl-Heinz Jügelt* a magyar színház történetéről először – 1798-ban a jenai Allgemeine Literatur-Zeitungban – tájékoztató cikket ismerteti. Ez az írás, mely „a fáradhatatlan magyar kultúrpropagandista", *Schedius Lajos* tollából származott, a kezdetektől a XVIII. század végéig, a legfrissebb fejleményekig foglalja össze a magyar színház történetét; jelentőségét mutatja, hogy a későbbiekben számos más kiadvány (például Sándor István győri enciklopédikus folyóirata, a Sokféle) is rá hivatkozott. Jügelt tanulmánya után közli az Allgemeine Literatur-Zeitungban megjelent szöveget. *Berczik Árpád* – mint az előző évkönyvben – ezúttal is *Hugo von Meltzl* komparatista folyóiratával kapcsolatban közöl tanulmányt. Miközben megismétli a Meltzl-től a világon elsőként megjelentetett komparatisztikai periodika tavaly közzétett mutatóit, figyelmét most a kolozsvári professzor *Lessing* iránti vonzalmára irányítja, elsősorban *A bölcs Nathan*nal kapcsolatos, a darab magyarországi népszerűsítésében végzett úttörő tevékenységét emeli ki. *Némedi Lajos* Bécsnek a felvilágosodáskori magyar irodalomra gyakorolt hatását összegezve érdekes adalékként említi meg egy Bécsben is tevékeny francia nyelvtanár: *Nicolas Hyacinthe Paradis* nevét és szerepét, aki Hessen-Homburg törpeállam gróf-uralkodóját rávette egy Société Patriotique elnevezésű társaság megalapítására. 1779-ben megjelent Bécsben és kapcsolatba lépett a testőrírók körével. Bessenyei késznek mutatkozott egy „Société Patrioticae Hungariae et Transsylvaniae" elnevezésű szervezet létrehozására. A nemzeti akadémiákból összeálló nemzetközi tudós szervezet terve a josephinizmus légkörében meghiúsult. *Sonkoly István* Lenaunak a magyar zeneirodalomra gyakorolt hatását foglalja össze. *Helmut Rudolf* a magyarországi német nyelvű irodalom mai szemléjét készítette el: fórumul a Neue Zeitung című napilap, az évenként megjelenő Deutscher Kalender és a pécsi rádió német nemzetiségi adásait, valamint a Tankönyvkiadó gondozásában megjelent antológiákat említi meg. 1973-ban megalapították a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének keretében a németül írók (Deutschschreibende) szekcióját, 1974 óta jelentetnek meg irodalmi antológiákat. A szerző fölfogása szerint ez az irodalom a magyar nemzeti irodalom része: „idővel erős ágává nőhet".

A kisebb közlemények közül említést érdemel *Varga József Sándor* Kazinczy Goethe-fordításairól szóló cikke. Kazinczy összesen 82 verset, illetve töredéket fordított németről, köztük a legtöbbet – tizenegyet – Goethétől.

Ódor László

Novák Zoltán: A Vasárnap Társaság.
(Lukács Györgynek és csoportosulásának eszmei válsága, kiútkeresésük az első világháború időszakában.) Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 303 l.

A monográfia a vitatott elnevezésű csoport tevékenységét (1915-től 1918-ig) és az általa 1917 tavaszán létrehozott Szellemi Tudományok Szabad Iskolájának működését tekinti át.

A Vasárnap Társaság történeti szerepéről és jelentőségéről – mint ezt a szerző is leszögezi – a különböző értékelések vitatkoznak. A kör tagjainak a későbbi magyar és európai szellemi életben betöltött szerepe azonban mindenképpen újból indokolttá teszi a velük való foglalkozást. (Elég csak néhány nevet említeni közülük: *Lukács György, Balázs Béla, Antal Frigyes, Mannheim Károly, Hauser Arnold* stb.) Korabeli szerepe a visszaemlékezők nosztalgiájából és a tanítványok „szeretetéből" kialakult legendánál jóval szerényebb, epizódikusabb, s maguknak a résztvevőknek az életművében is inkább ellentmondásos, mint egyértelműen felhajtó erejű.

Novák megkísérli felvázolni a kör tagjainak megtett útját: a századelő Magyarországa „szabadon lebegő" zsidó értelmiségieinek válságát, az asszimiláció megrekedését, szembefordulásukat a feudálkapitalista társadalmi berendezkedéssel, progresszív törekvéseik kilátástalanságát. A csoport – a tagok számára – menedéket, szellemi-lélektani támaszt, passzivitásuk látszólagos feloldását jelentette, de egyben az akkumuláció lehetőségét is további fejlődésük számára. Az első világháború a végsőkig kiélezte egzisztenciájuk válságát, ez okozta sajátos szellemi befelé fordulásukat.

A szerző – ez könyvének fő vonulata – részletesen elemzi a Vasárnapi-kör szellemi arculatát. Főleg Lukács György és Balázs Béla művei és megnyilatkozásai alapján meggyőzően bizonyítja, hogy etika-központú, erősen ezoterikus-filozofikus gondolkodásuk ezekben az években egyfajta modern vallásosság irányában mozdul el (az okkultizmustól a „vallásos ateizmusig" terjedő széles skálán). Nem világosak azonban sem az európai összefüggések, sem a korabeli magyar szellemi élethez való viszonyuk. (Például a Lukács-Babits vita, vagy az őket körülvevő idegenkedés mélyebb jelentését nem sikerült feltárnia a szerzőnek.)

Lukács György ellentmondásos szellemi fejlődése háború alatti szakaszának feltárása a könyv legnagyobb erénye. Az életmű interpretátorai hajlamosak csak annak egységét hangsúlyozni, velük szemben Novák Zoltán e rövid szakasz árnyalt elemzésével rávilágított a kitérőkre, zsákutcákra is. A Vasárnap Társaság éveiben a filozófus gondolkodásának idealizmusa, elvontsága, retrográd vonásai is „elmélyültek". És ide lehet tenni a legnagyobb kérdőjelet: az ugrás, amelyet Lukács a Naphegy utcából (itt voltak a kör összejövetelei) a Visegrádi utcába tett – a leírtak alapján – túlzottan nagynak tűnik. Még akkor is, ha a könyv utolsó fejezetében Lukács Tanácsköztársaság alatti irodalmi munkásságát elemezve a szerző rámutat korábbi gondolkodói énjének továbbélésére is.

Tanulságos a csoport holdudvarának, külső körének megrajzolása (*Szabó Ervin, Fülep Lajos, Bartók Béla, Kodály Zoltán* stb.), de nem részletezett a kialakult szellemi vérkeringés „hogyan"-ja. Ennek a kapcsolatnak a tisztázása talán egyértelműbbé tenné a magyar progresszió történetében betöltött szerepüket is.

Katona Imre József

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1976–77.
Szerkesztő bizottság: Bata Imre, Ferenczy Endréné, Haraszthy Gyula, Soltész Zoltánné, V. Windisch Éva. Felelős szerkesztő: Németh Mária. OSZK, Budapest, 1979. 527 l.

Az 1976–77-es évkönyv nemzeti könyvtárunk alapításának 175. évfordulója alkalmából jelent meg. Könyvtárpolitikai és könyvtártörténeti, művelődés- és sajtótörténeti, irodalomelméleti és -történeti tanulmányokat tartalmaz.

Somkúti Gabriella Az Országos Széchényi Könyvtár 1976–1977. évi működése címmel részletesen tárgyalja az osztályok és különgyűjtemények munkáját, az intézmény bibliográfiai és a nemzetközi információs szervezetekben végzett tevékenységét. A beszámoló tartalmazza a hungarica-gyűjtemény és a szerzeményezés statisztikai adatait, a könyvtár dolgozóinak névsorát. *Havasi Zoltán* a könyvtár alapításának, a gyűjtemény kialakulásának történetét vázolja fel, bemutatva azt a fejlődést, melynek eredményeként a magyar tudomány eszközévé, országos méretű intézményévé alakult (*A nemzeti könyvtár hazánk tudományosságában és közművelődésében*). A magyar könyvtárpolitika és könyvtárügy történetével foglalkozik *Zircz Péter A magyar könyvtárpolitika alapjai* című írásában.

Az évkönyv művelődéstörténeti tanulmányai közül elsőként *Szelestei N. László A Collectio Kazzaiana* című közleményére hívjuk fel a figyelmet. Ebben Kazzay Sámuel debreceni patikusnak, a 18 század egyik jelentős könyvgyűjtőjének irodalmi, bölcseleti és az egyéb tudományokra is kiterjedő könyvtárával ismertet meg a szerző. Ugyanennek a korszaknak iskolai viszonyaival, a diákság életkörülményeivel, a mai értelemben vett gimnáziumok kialakulásával foglalkozik *Fallenbüchl Zoltán* tanulmánya. Végigkíséri azt a folyamatot, melynek során kialakult a nép- és az elit-oktatási intézmények rendszere; bemutatja a „koldúsdiákok" és a kialakuló „honoratior-ifjúság" jellegzetes típusait. A 18. századi publicista és politikus kalandor *Trenk Frigyes* életéről, tevékenységéről ad hiteles képet a levéltári adatokra és az újabb szakirodalomra támaszkodó közleményében *Wix Györgyné (Trenk Frigyes 1790. évi politikai röpiratai).* Pontos bibliográfiát közöl Trenk írásairól, röviden ismerteti tartalmukat és kiadásuk történetét. *Somkúti Gabriella* tanulmányában a Teleki-könyvtár történetének egyik szakaszát dolgozza fel (*A Teleki-téka pere. A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár a múlt században*). Ismerteti az alapító, Teleki Sámuel végrendeletével kapcsolatos pereket és vitákat, betekintést nyújt azokba a dokumentumokba, amelyek hiteles adatokat tartalmaznak az ország egykor ötödik legnagyobb könyvtárának sorsáról és pusztulásáról.

Több jelentős tanulmány foglalkozik kiadástörténettel. *Soltész Zoltánné A velencei Franceschi-cég és Matteo Pagano nyomdásznév nélkül kiadott, 16. századi ritka nyomtatványai* című írásában a nyomtatványok azonosításának problémáit elemzi. *Borsa Gedeon A csízió kiadástörténete* című tanulmányában a „Cisio, az az: az Astronomiai tudománynak rövid értelemmel való le-irása" tizennégy különböző kiadását vizsgálja. Megállapítja megjelenésük idejét, azonosítja a nyomdákat, taglalja a könyvek művelődéstörténeti jelentőségét és utóéletét. *Nemeskéri Erika* dolgozata (*Egy kiadatlan Jókai-kézirat*) Jókai Mór ezidáig ismeretlen, s csak nem régen publikált művét (*Emléksorok 1848–49-ből*) elemzi. Ismerteti a kézirat előkerülésének, megvásárlásának, azonosításának körülményeit. Foglalkozik a mű keletkezésének történetével, ösz-

szehasonlítva az *Emléksorok*at az író hasonló tárgyú munkáival. *Markovits Györgyi* dokumentumokat tesz közzé *Bölöni Györgyné* önéletrajzi művének 1930-as franciaországi kiadásáról (*Eszmei és irodalmi találkozások. Egy magyar könyv francia visszhangjáról*).

A sajtótörténetet *Miklóssy János* („*A szép láncszemei*". Lapkezdemények az 1850-es években) és *Jeszenszky Géza A „Hungary", az első angol nyelvű magyar újság (1903–1917)* írásai képviselik.

Fried István a kelet-európai romantika ismérveit foglalja össze, rámutatva annak a nyugat-európai irodalmi áramlattól való eltéréseire (*A kelet-európai romantika néhány jellegzetessége*). *Bata Imre Ady Isten-élménye* címmel összefoglalást ad – az istenes- és halál-versek elemzésével – a költő istenfelfogásának módosulásairól. *Haraszthy Gyula Halász Gábor*ról – az intézmény egykori könyvtárosáról – rajzol portrét és vázolja fel a kor jelentős esszéistájának és tudósának életútját, méltatja irodalomtörténetírói tevékenységét. Megrendítő dokumentumokat publikál arról a kísérletről, mellyel a Széchényei Könyvtár vezetősége próbálta munkatársa életét megmenteni (*Halász Gábor és az Országos Széchényi Könyvtár*).

Az évkönyvet fotomásolatok díszítik. A tanulmányok végén idegen nyelvű tartalmi összefoglalót találunk.

Stauder Mária

Periszkóp 1925–1926. Antológia.
Összeállította, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta Kovács János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 524 l.

1925 márciusától 1926 januárjáig mindössze öt száma jelent meg a Periszkóp című folyóiratnak, Aradon adta ki a vállalkozó szellemű *Szántó György*, aki eredetileg festőnek készült, de szeme világát elvesztette, átnyergelt az írói pályára, amikor befutott, olvasmányos regényekkel aratott nagy sikert az olvasóközönség körében. A Periszkóp idejére esett írói pályakezdése, ekkor még másfajta, újító törekvések fűtötték. A folyóirat indításával nagyra törő terveket szőtt, a modern művészet apostolának szerepére készült: a magyar nyelvterület peremén az új európai művészet, a társadalmi és politikai élet, „az egyetemes haladás" eseményeinek szemmel tartására akart vállalkozni. Folyóiratát a havi szemle új típusának szánta, amelyben együtt jelent meg képzőművészet, irodalom, avantgardeizmus, technikai csoda, friss világesemény. A Periszkóp hasábjait megtöltő képzőművészeti reprodukciók a szerkesztő és munkatársai művészi igényességéről tanúskodtak, Picassótól Tihanyi Lajosig a legújabbak munkáiból adtak ízelítőt. Az irodalomból szintén a legfrissebb keletű irányokat, a konstruktivizmust és a szürrealizmust ismertette a folyóirat, és kifejezte csodálatát a műszaki-technikai haladás lenyűgöző eredményei láttán. Szántó György és munkatársai dicsőítették a technikát, lelkesedtek a gépekért, a repülő, a tengeralattjáró és a felhőkarcoló a modern kor jelképeinek alakját öltötte fel szemükben. Úgy voltak modernek, hogy minden újat elfogadtak, Picasso és a szürrealizmus mellett a jazzt, rögbit, bokszmeccset, filmet, a nagyvárosi élet attrakcióit és szórakoztató parádéit is. S a világeseményekről sem akartak lemaradni, fotókon mutatták be a nehézsúlyú bokszvilágbajnokot, a walesi herce-

get és az éjszakai Broadwayt, a csodált filmcsillagokat, meztelen táncosnőket és Gandhit – ahogy ezt a korabeli olvasó a képes magazintól elvárhatta. A Periszkóp több funkciót kívánt betölteni: egyszerre volt avantgarde művészeti, irodalmi folyóirat, ezen kívül színes revü és gyors tájékoztatást nyújtó újság is. A komoran erkölcsös Sinkó Ervin a bécsi Testvérben meg is rótta a lapot a magazin jellegért, amelyben a folyóirat amerikaias típusát, „a szellem elújságosodását", az álkultúra magvetőjét ismerte föl. Kassák sem volt elragadtatva tőle, iránytalannak tekintette, de azt azért méltányolta a szerkesztő munkájában, hogy valaki az isten háta mögött mer szakítani a múlttal, és újat próbál teremteni.

A Periszkóp valóban nem törekedett kizárólagosságra, nem egyetlen irányt tüntetett ki pártfogolásával. Szántó György inkább lelkesült, mint elmélyült programcikkei, az illusztrációk kiválogatása, a versek, novellák és drámák felsorakoztatása világosan jelezte, hogy a szerkesztő afféle nagy modern és avantgarde szintézisre törekedett, amelyben békésen megfért egymás mellett a morális expresszionizmus elragadtatottsága a konstruktivizmussal és a szürrealizmussal, s a fényárban úszó üvegvárosok oly ragyogónak tetsző utópiáival. A „tárgyház" (Sachhaus), a beton-falanszter ekkor még a teremtő géniusz művészi átszellemültségét hordozta magában, s épp úgy megváltást ígért, mint a vallásos elemekkel kevert expresszionizmus pánhumanizmusa vagy ennek az iránynak proletkultba áthajló válfaja. A Periszkóp íróinak egy részében is benne élt még az avantgarde messianisztikus álma: az új művészet segítségével a modern élethez, környezethez, felfedezésekhez illő életformát kell teremteni az embernek. Az avantgarde magazin ennek volt – lett volna – előhírnöke, szálláscsinálója, kísérleti terepe.

Kovács János antológiája elismerést érdemlően gondos munka. Bevezető tanulmánya irodalomtörténeti összefüggésekbe állítva mutatja be a folyóiratot, válogatása minden jellemző törekvést és fontos írót felsorakoztat, a kötethez csatolt jegyzetanyag aprólékosan pontos eligazítást nyújt az antológia kezeléséhez. Közli a Periszkóp repertóriumát is. S nem utolsósorban: a húszas évek közepe magyar avantgardjának nehezen hozzáférhető fontos dokumentumait adja az olvasó és a kutató kezébe azzal, hogy egyetlen kötetbe foglalja Bortnyik Sándor, Déry Tibor, Földes Sándor, Illyés Gyula, Szegi Pál, Szélpál Árpád és mások írásait.

B. M.

Pesti Ernő: Móricz Zsigmond.
Bibliográfia. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 529 l.

Móricz Zsigmond halálának 10. évfordulójára *Kozocsa Sándor* 1952-ben kiadott egy *Móricz Zsigmond irodalmi munkássága* című bibliográfiát, kis példányszámban, 14 képpel és a korabeli lehetőségekhez mérten alaposságra törekvően. Ennek a bibliográfiának a létrejöttéhez is komoly segítséget nyújtott. Pesti Ernőnek mégis hatalmas munkát kellett végeznie, hogy teljességre törekvő, 4758 tételt tartalmazó bibliográfiája valódi kutatási segédeszközzé válhasson. 1978. december 31-én zárta az anyaggyűjtést, a rendezéséről s a szerkesztési gondokról szűkszavú, hasznos tájékoztatást ad a bevezetőben. Három nagy csoportba osztva közli az adatokat: Móricz önálló kötetei; Móricz művei; a róluk szóló irodalom. Ezeken a csoportokon belül az időrendi, azon belül

pedig az alfabetikus sorrendet követi. Az óriási adathalmazban négyféle mutató segíti a tájékozódást, megbízható és pontos valamennyi. A napilapoktól az évkönyveken, tanulmánykötéteken át nemcsak hazai, hanem határon túli kiadványok feldolgozását is vállalta a szerző, s a felkutatott anyag mennyiségével és könnyen kezelhetőségével tiszteletet ébreszt a bibliográfia használóiban. A huszadik század egyik legnagyobb és legtermékenyebb magyar írójáról szöveg nélkül is vall ez a gyűjtemény, megerősít kutatói tételeket, újabb szempontokat ad a teljesnek még korántsem tekinthető Móricz-kutatáshoz, századunk prózájának jobb megismeréséhez. A Móricz születésének 100. évfordulójára megjelent kiadvány méltó tisztelgés nagy írónk emléke előtt.

R. T. O.

Petőfi Sándor: Bánk bán.
Bemutatja Kerényi Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 73 (3) l. (Kézirattár)

A Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárának Taxner-Tóth Ernőtől szerkesztett sorozata olyan kiadványtípus keretéül szolgál, amely szerencsésen egyesíti a gyűjtemény értékeinek bemutatását a tudományos alapokon nyugvó, magas színvonalú ismeretterjesztéssel: egyrészt kezünkbe adja a kézirat hasonmását, másrészt megkísérli rekonstruálni azt az alkotói helyzetet, amelyben a mű kézirat formájában testet öltött.

Kerényi Ferenc szakszerű gonddal elemeire bontva világítja meg azt a bonyolult lélektani szituációt, amelyben Petőfi költeménye, a fakszimilében mellékelt *Bánk bán* létrejött, s ennek kapcsán sikerül feltámasztania 1848-nak azt a nyugtalan, ellentétekkel terhes, sűrű atmoszféráját, amelyhez az utókor újra meg újra visszatér, hogy erőt merítsen és okuljon belőle.

Amikor Petőfi 1848 március végén, nevét sem hallgatva el, röplapon kiadta *A királyhoz* című költeményét, heves támadások érték: tiltakozások, ellenversek láttak napvilágot a „szeretett király" védelmében. Utóbb maga a költő is elismerte, hogy korábbi népszerűsége gyors hanyatlásának „fő oka" ez a verse volt. Bizonyára hozzájárult követválasztási kudarcához is: például egyik szabadszállási kortes-ellenfele „az öszvegyűlt nép előtt" egy bizonyos „Van szeretett Király" című versezetet olvasott fel a republikánus tanokat hirdető jelölt lejáratására. Petőfi a tanulságokon okulva elhatározta, hogy tollát elsősorban a tudatlanságban élő nép művelésének, öntudatra ébresztésének szolgálatába állítja: e program keretébe illeszkedtek azok a magyar történelemből vett verses példázatok is, amelyekkel – e közvetett úton – a népi tömegekbe oltott vak királyhűség lerombolására, királygyűlöletbe fordítására törekedett. Mivel e verseket az egyszerű olvasóknak szánta, a népnyelv köznapi kifejezéseivel, szólásaival tűzdelte meg őket. Feltehetőleg az is ösztönözte erre, hogy áprilisban megkezdődtek a Nép Barátja című, nagy példányszámú politikai-ismeretterjesztő néplap kiadásának előkészületei, s a költő, aki az e célból életrehívott „alválasztmány" tagja volt, abban reménykedett, hogy ezt az orgánumot a maga népművelő céljaira is felhasználhatja. Bár reménye nem teljesült, a tervezett vers-sorozat két darabja – elsőként a *Bánk bán* – e lap hasábjain látott napvilágot.

Petőfi nem tagadhatta meg önmagát: a költeményt áttüzesítő indulat szétfeszíti a történeti téma kereteit: a mű alig különbözik a közvetlen forradalmi tettre hívó szó-

zattól, a példázat mint puszta ürügy lepleződik le. Kétségtelen esztétikai fogyatkozás ez, amit a részletező elemzés (talán Kerényi ösztönös tapintatából) többé-kevésbé elkendőz. Nem használ a versnek a keresetten közvetlen-népies terminológia sem. Mindez nem csökkenti a kéziratnak mint tanulságos kordokumentumnak az értékét, annak pedig, hogy Petőfi forradalmi költészetének elidegeníthetetlen, szerves része, Kerényi tanulságos filológiai és ideológiai bizonyítékait szolgáltatja. A helyzetképet sokrétűen illeszti a történeti és irodalmi folyamatba: a keresztmetszetet hosszmetszetekkel kapcsolja össze. Magát a témát a 13. századi kezdetektől végigkíséri, s ezt indokoltnak tartjuk, hiszen Bánk bán alakja úgyszólván egyetemes jelkép a reformkorban; Katona József műve pedig mint irodalmi alkotás és mint nagyhatású színpadi mű természetesen nem maradhatott ki ebből az összeállításból. Petőfi verse, jegyzi meg Kerényi, ebből magából is megérthető és levezethető: nem feltételezi „egyéb feldolgozás vagy forrás ismeretét".

A szerző mindvégig fegyelmezetten kézben tartja, a központi gondolat köré koncentrálja, jól áttekinthetően tagolja különféle forrásokból származó és sok irányba mutató gazdag anyagát, mely Petőfi verse kritikai kiadásának jegyzetapparátusát úgyszólván kész állapotban kínálja. Kerényi válogatta az illúziót hatásosan elmélyítő, ízléses kivitelű illusztrációkat is.

Kiss József

Pomogáts Béla: Sorsát kereső irodalom.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 524 l. (Elvek és utak)

Pomogáts Béla új könyve esszégyűjtemény. Az esszé, különösen annak egyik változata, a portrévázlat régóta Pomogáts kedvelt műfaja; gyakran s kedvvel él vele. Voltaképpen e műfajban van igazán otthon, ez az a forma, mely leginkább megfelel alkatának és sokirányú érdeklődésének. S olvasói igény is, úgy tűnik, erre van leginkább. Úgy, mint korábbi esszégyűjteményei, ez is valóságos igényt elégít ki, Laczkó Gézáról, Déry Tiborról, Németh Andorról, Komlós Aladárról, Pap Károlyról, Lengyel Józsefről, Kolozsvári Grandpierre Emilről, Szentkuthy Miklósról, Ottlik Gézáról, Örkény Istvánról, Mészöly Miklósról olvashatunk könyve *Írók és eszmék* ciklusában. Illyés Gyuláról, Gulyás Pálról, Radnóti Miklósról, Vas Istvánról, Berda Józsefről, Zelk Zoltánról, Jékely Zoltánról, Takáts Gyuláról, Csorba Győzőről, Nemes Nagy Ágnesről, Kormos Istvánról pedig a *Magyar költők Európában* ciklusban. A kötet harmadik tömbje a *Költészet és látomás* címet viseli, s három, az előbbiektől némileg eltérő esszét tartalmaz: a „hosszú vers"-ről, Juhász Ferenc „párhuzamos eposzairól" s „Nagy László lovairól". Amint ez a lista is mutatja, Pomogáts nagy szegmentumát fogja át e kötetben a magyar irodalomnak. S többnyire olyan írókról tájékoztat, akik – akár meghaltak, akár élnek – „befutottak", presztizsük egyértelműen magasan áll. De akikről korántsincs még tiszta s világos: lényegében is, részleteiben is megbízható képünk. A bemutatottak életműve ráadásul majdmindig egy-egy irodalmi újítás, egy-egy eredményes vagy fontos irodalmi útkeresés története is. Maga Pomogáts ezt érezte bennük a legfontosabbnak; ezt hangsúlyozza a címben is, a „fülszövegben" is. Kár, hogy több írásra az „alkalmiság" nyomja rá a bélyegét, s általában – a műfaj adottságaiból fakadóan – vázlatos,

amit ír. Nem kedveli az élesen megfogalmazott problémafölvetéseket, s ezek kemény vonalú kibontását sem; ebben eltér az „igazi", a klasszikus esszéideáltól. Esszé-eszménye, amennyire írásaiból kivehető, a tájékoztató-méltató esszé. Az az esszé, amely széles körű, nagy anyagismeretet könnyedén fog össze, s arányosan megformálva ad elő – célja „csupán" az író s az életmű bemutatása, elfogadtatása, az olvasók „tudatába" való bevitele, nem pedig az életmű „szétszedése". E gyakorlatából következik, hogy azok az írásai a leghasznosabbak, melyek kevéssé földolgozott, kevéssé „elsajátított" írókról szólnak. Pomogáts tájékozottsága, az olvasói (s részben: kutatói) érdeklődés fölismerése ezekben érvényesül leginkább. Mindazonáltal minden dolgozat – különösen így, együtt, egy kötetbe gyűjtve – haszonnal forgatható.

L. A.

Ráday Pál: Lelki hódolás.
Sajtó alá rendezte: L. Kozma Borbála. A tanulmányt írta: Ladányi Sándor. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1977. [1979] 348 l.

A szép kiállítású, külsejében bibliofil igényeket is kielégítő könyvecske a szerző születésének háromszázadik évfordulójára jubileumi kiadásként készült, s bár ezt az évszámot viseli, bizonyára nyomdai okokból csak 1979-ben látott napvilágot.

A *Lelki hódolás* címet viselő imádsággyűjteményt Ráday előbb latinul fogalmazta magának, majd magyarra fordítva és énekekkel kiegészítve jelentette meg 1710-ben Kassán. A magyar pietista irodalom jeles alkotása a XVIII. században több kiadást megért, majd 1942-ben is megjelent. A jelenlegi szöveg az első kiadást veszi alapul, amiből a budapesti Ráday Könyvtár tulajdonában mindössze egy ismeretes.

A címadó munka mellett a kötetben Rádaynak eddig publikálatlan két másik műve is megtalálható. Az egyiket Cristoff Brandis német református prédikátortól fordította 1719-ben *Áhitatos imádságok* címen. A másik a *Kis Biblia* címet viselő bibliai idézetgyűjtemény, amit a szerző különböző gondolatokhoz társítva gyűjtött össze.

A kísérő tanulmány ismerteti Ráday Pál életét, politikai, egyházi, irodalmi működését, mintegy összefoglalva az olvasónak azt, amit ma tudni lehet a szerzőről. Itt olvashatunk a sajtó alá rendezés elveiről is. Ezek szerint az imádságos könyv hangsúlyozottan nem szöveghű és filológiai kiadványnak készült, hanem a mai olvasó számára, nemcsak irodalmi, hanem hitbuzgalmi élmény nyújtásának igényével. A régies szöveg bizonyos „modernizáláson" esett át, amely elsősorban a mai helyesíráshoz való igazítást jelenti, de érinti a régi, ma már nehezen érthető vagy félreérthető kifejezéseket is, amelyeket a sajtó alá rendező kicserélt. Az utószó ennek igazolásául elsősorban arra hivatkozik, hogy a mű későbbi kiadásai mind ezt a gyakorlatot követték.

A *Lelki hódolás* szövegében, ahol Ráday nem szabadon, hanem szó szerint idézi a bibliát, nem a korabeli, hanem a legújabb fordítás részleteit olvashatjuk. Ugyanígy járt el a sajtó alá rendező a szöveggyűjteményben, amelyben Ráday eredetileg csak a bibliai helyeket adta meg, de a mostani kiadás feloldotta ezt és közölte a textusokat ugyancsak a legújabb fordítás szerint. A kétszázötven év előtti és a mai nyelv hangulata az eredeti szöveg átírása után is elüt egymástól.

A kötetet az eredeti mű címlapjának, Ráday kéziratainak fényképe, valamint Rá-

day Pál és felesége Kajali Klára Mányoki Ádám által készített arcképeinek színes másolata zárja.

Kósa László

Miklós Radnóti: Forced March.
(Selected Poems). Translated by Clive Wilmer and George Gömöri. Carcanet, Manchester, 1979. 62 l.
Miklós Radnóti: The Complete Poetry.
Edited and translated by Emery George. Ardis, Michigan, 1980. 400 l.

Sok-sok évtizednyi keserves – külső érzéketlenség és belső vállalkozókedvhiány okozta – hallgatás után nemcsak prózánk, de költészetünk is kezd betörni a világirodalom kiadók, folyóiratok, bibliográfiák által szentesített köztudatába. Egyre több fordítás jelenik meg, részben a magyar Corvina kiadó segítségével, de örvendetes módon sokszor külföldi kezdeményezésre is.

A vállalkozások szaporodása néha a bőség olyan zavarát okozza, hogy szinte egy időben, egymástól függetlenül két angol nyelvű Radnóti-fordításkötet is megjelenik: válogatott versei Angliában, s néhány hónapra rá összes költeményei Amerikában. Mindkét könyv sajátos célkitűzések jegyében készült, egymástól igen eltérőek, összehasonlításuk azonban mindenképpen tanulságos – már amennyiben egy 62 lapos füzet és egy 400 oldalas, hatalmas tudományos apparátussal előállított könyv egyáltalán összehasonlítható.

A válogatás esetében a költő *Gömöri György* nyersfordításait az angol *Clive Wilmer* „szépmíves" magánvállalkozásként készítette el; *Emery George* ezzel szemben, bár egyedül, de monstre munkába fogott: magyarországi ösztöndíjjal, minden lehető segítséggel. Előszavából két oldalt foglal el azoknak a magyar szerveknek és személyeknek felsorolása, akik őt munkájában segítették. Emery George könyve nagyterjedelmű, alapos bevezető tanulmányt tartalmaz, amely áttekinti Radnóti pályafutását, szellemi környezetét, majd munkásságát, beleértve prózáját és műfordításait is. A versfordításgyűjtemény ugyancsak teljes: még a korai zsengéket és a humoros bökverseket is lefordította Emery George. A kötetet a versekhez írt – kritikai kiadást idéző – jegyzetekkel, valamint a magyar szakirodalom bibliográfiájával egészítette ki. Amennyiben akad az angolszász világban olyan kutató, aki nem tud magyarul, s mégis Radnótival akar foglalkozni – tudományos igényességgel is –, bizonyára nem nélkülözheti George könyvét, amely a legújabb magyar szakirodalommal is lépést tartva közvetíti angol nyelvre a hazai irodalomtörténetírás Radnóti-képét.

A Gömöri-Wilmer füzetnek egészen mások a céljai. A válogatásukban adott harmincegy verssel megkísérlik az európai költészet egészében a költő-Radnótit úgy fölmutatni, hogy – érett költészetének legjavát adva – az nemzedékének reprezentánsaként, Garcia Lorcához hasonlóan a kultúra egyetemes mártírjaként álljon a külföldi olvasó előtt. Rövid, hét oldalas, de igen magvas előszavukban is ennek megfelelően írnak a költőről, olyan új szempontokat is felvetve, amelyeket eddig a magyar kutatás mellőzött, s amelyek Emery George tanulmányából is hiányoznak. Gömöri és Wilmer Radnóti szellemiségének fő áramait zsidó származásában, majd katolizálásából

fakadóan az áldozatvállalás keresztény koncepciójában, illetve az európai humanista tradíció vállalásában keresik. Konklúziójuk igen érdekes: „A kései versek Radnótija alapjában véve keresztény sztoikus. A túlélés már másodlagos számára: tanúnak hívatott el a történelem nagy perében. Látomásainak egész struktúrája ekkoriban judeokeresztény, amelyet a szocializmus, mint vallásának világi komponense egészít ki. A *Nyolcadik ecloga* Náhum prófétája nemcsak dramatizálja a zsidó keresztény megvilágosodást, de Radnóti szocialista millenarizmusát is ehhez a hagyományhoz kapcsolja."

Nem könnyű értékelni-elemezni a műfordítások szempontjait, színvonalát. Az angol nyelv igen kevéssé alkalmas a klasszikus versmértékek, különösen a hexameter visszaadására, s rímkészlete is egészen más hatású, mint a magyaré. Radnóti klasszikus fegyelmű, s mégis igen lágy, melankolikus ízű sorait szinte reménytelen kísérlet angolban visszaadni. Mindkét fordító kompromisszumokra kényszerült. George fordításai szószerintibbek, érdekes módon mégis néhányszor távolabb jár az eredeti értelemtől, mint a született angol Clive Wilmer. Ritmusban, lejtésben, különösen a klasszikus metrumok átültetésében Emery George idézi hitelesebben Radnótit, s van néhány emlékezetes megoldása. Wilmer nagyobb szabadságot enged meg magának, s ezt előszavában indokolja is. A hexametert Thomas Hardytól kölcsönzött hatütemű, kevert verslábas hosszú sorral helyettesíti, s az *Erőltetett menet* mértékét hatütemű, de kötetlen szótagszámú sorokra cseréli fel. A versek dikcióját – utalva a Károlyi Biblia Radnótira tett hatására – az angol XVII. századi King James Bible kifejezéstárából gazdagítja. Vitatható viszont, hogy nem egy esetben a gondosan kimunkált rímeket szabad versbe ülteti át.

Mindezeket a szempontokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy tökéletes Radnóti-fordítás aligha készíthető. Emery George gyűjteménye elsőrangú dokumentum, szép kiállításban, sok fényképpel, illusztrációval. Költői erőben, tragikus atmoszférában – bírálható fordítói megoldásai ellenére is – a válogatott versek vékony füzete az erősebb.

Szőnyi György Endre

Rákóczi Ferenc: Vallomások – Emlékiratok.
Szerkesztette: Hopp Lajos. Fordította: Szepes Erika és Vas István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 987 l. (Magyar Remekírók)

A népszerű sorozat, amely az utóbbi időben örvendetesen megszaporodott számban közöl régi magyar irodalmi szövegeket, a *Vallomások*at és az *Emlékiratok*at egyetlen kötetben adja olvasói kezébe. A magyar közönségnek így először nyílik alkalma arra, hogy a két művet egyszerre s teljes terjedelmében élvezhesse, hiszen bár az *Emlékiratok* több kiadása rendelkezésére áll, a *Vallomások* Domján Elek közölte, hiányokkal terhes fordítása különben is nehezen hozzáférhető, s a további, csupán részleteket közreadó kiadásokból pedig természetszerűleg inkább csak kóstolót vehetett.

A jelen kiadvány az *Emlékiratok* esetében az 1978-as kritikai kiadásra támaszkodik.

A szerkesztő *Hopp Lajos*nak két megoldás között kellett választania: vagy a kro-

nologikus elvet alkalmazza a szövegek csoportosításakor, vagy ragaszkodik a műfajok szerinti szövegközléshez. Hopp Lajos az elsőt választotta, s így a szabadságharc eseményeit leíró *Memoires*-t a *Confessio* könyvei közé ékelte. Bevezető szavai szerint így a két mű összetartozása s genezise nyilvánvalóvá válik. Másrészt a *Vallomások*on belül is alkalmaz egy „időrendi szerkesztési kiigazítást". Az első könyvből a harmadikba teszi át az „Elmélkedés magányos beszélgetés formájában Lukács evangéliumának második fejezete fölött az Úr születésének éjszakáján" című traktátust, mivel 1719 utolsó napjaiban Törökországban készült. Eljárásának indokául tudja azt is, hogy az író sohasem tartja magát teljes következetességgel a műfaji elkülönítéshez.

E méltánylandó indokok ellenére célszerű nem elfeledkeznünk a másik megközelítés létjogosultságáról sem. Ez a következőkkel érvelhet: Rákóczi mégiscsak különbséget tett a két műfaj között: az egyik a „külső" tetteket tárja fel, míg a másik a szerző belső indítékaira koncentrál, az egyik latin, míg a másik francia nyelvű; a *Memoires* létrejöttében gyakorlatiasabb politikai megfontolások is szerepet játszottak (sőt, ezek voltak a döntőek), míg a *Confessio* esetében nem.

E fenntartás mellett szólhat esetleg az a tény is, hogy bizonyos események megismétlődnek a két műben. Az első megoldás keretein belül is további megfontolást érdemel, hogy a kétségtelenül jogos kronológiai érvek ellenére nincs-e valamiféle – esetleg teológiai – ok az említett Elmélkedés elhelyezésében. Esetleg felmerülhet, hogy nem véletlenül került az Úr születésén örvendező elmélkedés az eredendő bűnről szóló meditáció mellé.

A fordítások színvonalának értékelése nem ezen ismertetés feladata. A Vas István készítette *Memoires*-átültetés különben is polgárjogot nyert már. A kötetben Vas István „jegyzet"-ben idézi fel a fordítás megszületésének körülményeit. Azt is elmondja, hogy a sorozat e kötetében az Archivum Rákoczianum-beli szöveget néhány ponton megváltoztatta, azzal a céllal, hogy Rákóczi előadásmódjának eleganciája megőrződjék még akkor is, ha olykor eltekint az egészen pontos terminus technikusok használatától. „Vallomás"-ban számol be fordítói műhelyéről Szepes Erika, a *Confessio* magyarítója is. Kis esszéjéből képet alkothatnak az olvasók, hogy milyen kitartó, szívós, s ugyanakkor ihletett munkát igényel a mű fordítása; munkájához bizonnyal lesz még a szakirodalomnak kiegészítő észrevétele.

Takarékosan szűkre szabott jegyzetek segítik az olvasót a szöveg megértésében. Külön meglepetése a kiadványnak, hogy a szerkesztő Hopp Lajos *Az író Rákóczi* címmel szinte kismonográfiányi utószóban elemzi a fejedelem írásművészetét. Az életmű minden területét átfogó tanulmány jó útmutatást ad majd mindazoknak, akik nem érik be a szövegek elolvasásával. Az eligazodást segítő hasznos ötlet volt *Életrajzi adatok* címmel közölni Rákóczi Ferenc életének legfontosabb mozzanatait.

Balázs Mihály

Realizmus az irodalomban.

Realizmus, pártosság, népiség a mai magyar irodalomban. Szerkesztette: Szerdahelyi István. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 308 l. (Esztétikai Kiskönyvtár)

Az itt olvasható tanulmányok egy nagyobb kutatási program keretében készültek, de nem kollektív szintézisek, hanem egyéni produkciók. A marxista esztétika alap-

kategóriáinak alkalmazhatóságát vizsgálják, az utóbbi évek magyar lírájáról, prózájáról és drámáiról szólván. (A számvetések a 70-es évek végén zárulnak.) Szerdahelyi István bevezetője fogalomtisztító célzatú, a három kategória mai elemzői hasznosíthatóságáról szól, ugyanakkor megújításuk szükségességéről; abból a nyilvánvaló tényből kiindulva, hogy egyikük sem funkcionál kielégítően napjaink kritikai, műelemző és esztéta nyelvezetében. A lírával foglalkozó tanulmány (*Szilágyi Ákos* műve) az elmélet, a művészet és ideológia viszonya felől közelít tárgyához: a prózát (*Vasy Géza*) és a drámákat (*Tarján Tamás*) elemzők tárgyuk anyagszerű felmérése során kísérelnek meg tanulságokat levonni. A tanulmányok felépítése, fogalomhasználata, kategóriarendszere, minősítési alapja – s így végeredménye is meglehetősen eltérő.

A kötet célja elsődlegesen a fogalomhasználati konszenzus elősegítése mind a magyar, mind a nemzetközi marxista esztétikai gyakorlatban.

A. K.

A régi magyar vers.
Szerkesztette: Komlovszki Tibor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 455 l. (Memoria Saeculorum Hungariae 3.)

A kötet egyrészt irodalomtörténeti, másrészt poétikai érdekű – és értékű. Egyfelől a régi magyar költészet néhány kiemelkedő darabja nyer itt először műelemző méltánylást, másfelől próba is a kötet arra, hogy miként érvényesíthető napjaink korszerű műelemző gyakorlata a régi irodalomban; itt is alkalmazhatók-e azok az elemző módszerek, amelyekkel eddig jobbára a 19. század közepétől, a Baudelaire-től, Petőfitől, Aranytól kezdődő líratörténeti szakaszok reprezentáns műveit szokás fölmérni. E tekintetben a döntő különbség az – s erre újabb hangsúlyokat tesznek a kötet értekezései –, hogy a felvilágosodásig tartó irodalmi periódusok vizsgálatakor a filológiai szempontok megkerülhetetlenek – hiszen sok esetben nemcsak a szerzőség kérdéses, hanem magának az egzakt műelemzés anyagának, a szövegnek a hitelessége is. Továbbá a régebbi korokban nem lehet szó olyasféle alkotói autonómiáról, mint a 19. századtól kezdődően – ekkor a művészeteknek ugyanis még meghatározó eleme a kötelezően fölvett tradíció, a toposzok, közhelyek, imitációs motívumok allúziós rétege, azaz a minden „külsődlegestől" (előzmények, iskoláztatás, életrajz, kronológia, stílustörténet stb.) elszakított szövegvizsgálat aligha kecsegtet maradandó eredménnyel. *A régi magyar vers*ben olvasható elemzések gondosan ügyeltek a komplexitásra és a történetiségre. A legjavukat alapos szaktudományos akríbia jellemzi. Minden művizsgálat egy-egy részmozzanat vagy rész-szempont teljes bemutatása-érvényesítése felől tör a mű értelmezése felé. Hol a műfaj, hol a versszerkezet, hol a képstruktúra, hol a történelmi vagy eszmetörténeti háttér a kiindulópont. S nem kisebb alkotók művei kerülnek górcső alá, mint Kecskeméti Vég Mihály, Bornemisza Péter, Balassi Bálint (három verse is!), Rimay János, Szenci Molnár Albert, Nyéki Vörös Mátyás, Hajnal Mátyás, Koháry István, Petőczi Kata Szidónia, Faludi Ferenc. De érdekes és új momentumokat tudunk meg a *Szent László*-énekről ép úgy, mint a *Rákóczi Ferenc buzgó ének*éről, vagy *A szegénylegények ének*éről. Rokonszenves vonása a gyűjteménynek a szerzőgárda nemzedéki tágassága is, különböző „iskolák" adnak itt bizonyságot önmagukról egymásnak és az ol-

vasónak, s teszik a kötetet – mint műegészt – az utóbbi évek egyik kiemelkedő szaktudományos publikációjává.

Alexa Károly

Remenyik Zsigmond: A képzelgő lámpagyújtogató.
Válogatta és szerkesztette: Fogarassy Miklós. Az előszó és a fordítás Scholz László munkája. Utószó: E. Nagy Sándor, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 301 l. (Magyar Tallózó)

Tudtuk eddig is, hogy Remenyik Zsigmond életműve a XX. századi magyar irodalom egyik legeredetibb teljesítménye. Tudtuk azt is, hogy világlátásának – amely leginkább a Kassák-Bortnyik féle aktivizmussal s a szürrealizmusba játszó expresszionizmussal rokonítható – mélyebbre nyúló gyökere a rétegével szembeforduló dzsentri lázadása volt. S életművének búvárai – Ferdinandy György külföldi kutatásai nyomán – azt is kimutatták, hogy a szellemi magatartását kortársaitól megkülönböztető szemléletének és a hagyományos próza és az izmusok örökségét vegyítő írói módszerének közös forrása az a hat év volt (1920–1926), amelyet Remenyik Latin-Amerikában töltött. S mivel a későbbi, magyarul írott könyveiben is vissza-visszatért ez az élményanyag, e forrás mibenlétéről is volt sejtésünk. Leghitelesebben mégis az eddig szinte ismeretlen, spanyol nyelven írott művei vallanak erről az időszakról.

A képzelgő lámpagyújtogató című kötet két nagyobb egységre tagolható. Az elsőben a közvetlenül a Remenyik kiutazása után, a húszas évek elején keletkezett írások találhatók. Van közöttük avantgarde röplap, „tragédiának" nevezett, áradó szabadvers (vagy verspróza?) és „plakát" megjelölésű dokumentum. Ezek a művek – amint azt az előszóban a kötet fordítója, *Scholz László* alapos tárgyismerettel kimutatta – elsősorban az európai és a latin-amerikai izmusok kapcsolatainak és különbségeinek a szempontjából érdekesek, noha fényt vetnek arra is, hogy mit vitt magával Remenyik Kassákéktól, és mit szívott frissen magába Chilében.

A kötet második felét egyetlen kisregény foglalja el, a már idehaza, 1929-ben befejezett *Agrella isten ítéletei*, amelynek átdolgozott kivonata az író saját fordításában 1938-ban már megjelent a Szép Szóban. Ez a kisregény igazi olvasói élményt nyújt. Részben témájánál fogva (főhőse Agrella, a csavargó költő, amolyan tébolygó vad-zseni, aki a nyomor, a bűn s a szerelem pokol-bugyrait megjárva az emberi élet végső kérdéseire keresi a választ), de még inkább azért, mert Remenyik ifjúkori élményei és eszméi e művében törnek föl talán a legelementárisabb szenvedéllyel. Naiv zseni-hit, szenvedés-kultusz, mélyen emberi részvét s a rútban, a szennyben szinte vájkáló vadromantikus-naturális jelenetek, vitathatatlan erejű látomások olyan fantasztikus eleggyé olvadnak össze benne, hogy még a szélsőségek kedvelői is az egyik ámulatból a másikba esnek. Az élmény maradandóbb alapja mégis az, hogy a századelő szellemi lázadásának ezt a lényegében ismert tartalmát Remenyik olyan hihetetlen helyi színekkel festette meg, amilyen szélsőséges, kavargó, csodás-rettenetes, egyszóval képtelen – maga a latin-amerikai valóság.

Sajnos, az olvasói élvezetet csökkenti a magyar szöveg egyenetlensége. Használt volna a műnek, ha bátrabb a szerkesztő, s figyelmen kívül hagyva Remenyik *magyarí-*

tását, végig Scholz Lászlóval *fordíttatja*. Mert így bravúrosan lendületes oldalak váltakoznak benne bosszantóan esetlen, magyartalan szövegrészekkel.

Külön kiemelést érdemel E. Nagy Sándor zárótanulmánya, amely meggyőzően tárja fel Remenyik latin-amerikai élményeinek az egész életműre kisugárzó hatását.

Csuday Csaba

Ritoók János: Kettős tükör. A magyar–szász együttélés múltjából és a két világháború közötti irodalmi kapcsolatok történetéből.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 256 l.

Az erdélyi szászok történetének jelentékeny német nyelvű irodalma van (Friedrich Teutsch, Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch és mások munkáira gondolok), magyar részről azonban csupán Pukánszky Béla és újabban Sárközi Zoltán foglalkozott a szász–magyar együttélés kérdéseivel. Ritoók János könyvének ilyen módon úttörő érdemei vannak: hatalmas anyagismerettel, levéltári dokumentumok felvonultatásával mutatja be ennek az együttélésnek több mint nyolcszáz esztendős történetét. A szászokat, mint ismeretes, II. Géza a 12. század közepén telepítette le Erdély déli vidékein. Őshazájuk a Rajnától Flandriáig terjedt, de később Észak-Thüringiából és Dél-Bajorországból is érkeztek telepesek. A középkor folyamán számos kiváltságot kaptak, s az erdélyi fejedelmek is tiszteletben tartották autonómiájukat. A szász városokban: Nagyszebenben, Brassóban, Segesvárott, Medgyesen és Besztercén sajátos kultúra alakult ki, amely részben a német kulturális fejlődés, részben az erdélyi kultúrák hatását mutatta. A viharos erdélyi történelem során többször kerültek egymással szembe a szászok és a magyarok, az évszázados szomszédság, illetve együttélés mindazonáltal kialakította az együttműködést: a kulturális kölcsönhatásokat.

Ennek az együttműködésnek kezdődött új fejezete a trianoni békeszerződés után, midőn az erdélyi magyarság kisebbségi sorba került, a szászoknak pedig szövetségesre volt szükségük nemzeti kultúrájuk védelmében. Az erdélyi magyar középrétegek és a születő nemzetiségi irodalom ideológiáját: a „transzilvánizmust" a megerősödő szász szellemi élet is magáévá tette, s gyümölcsöző együttműködés kezdődött a közös erdélyi ideológia keretei között. A magyar és szász irodalmi élet kapcsolatait az Erdélyi Helikon, illetve a Brassóban megjelenő Klingsor írói köre szervezte. Közös irodalmi estek rendezése, írói találkozások és levélváltások, kölcsönös fordítások és publikációk jelezték a szépen fejlődő magyar–szász szellemi kapcsolatokat. Ritoók János érdekes dokumentumok tükrében mutatja be ennek történetét. Számos levelet és jegyzőkönyvet ad közre, közöttük Heinrich Zillich, Erwin Wittstock, Otto Folberth, Egon Hajek, illetve Áprily Lajos, Berde Mária, Kós Károly, Sényi László (a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság titkára) és Tamási Áron leveleit, a marosvécsi Helikon-találkozóknak az együttműködésre vonatkozó határozatait. A szépen fejlődő közös irodalmi akciónak a történelem vetett véget. Az erdélyi szászok vezetői 1932 után fokozatosan a nagynémet propaganda hatása alá kerültek, s a szász szocialisták, polgári liberálisok és egyházi vezetők erőfeszítései és tiltakozása ellenére lassanként behódoltak a náci demagógiá-

nak. Németország felé fordulva feladták az erdélyi szolidaritás gondolatát, s ennek következtében felbomlottak a magyar irodalmi élettel kialakított kapcsolataik. A Helikon írói a kérlelhetetlen antifasizmus álláspontjára helyezkedve próbálták visszatartani szász íróbarátaikat az új orientáció súlyos veszélyeitől, többnyire sajnos eredménytelenül. Pedig ez az orientáció súlyos tragédiák kiindulása lett: az, hogy az erdélyi szász szellemi és közélet számos vezetője, valamint a szász tömegek egy része a hitlerizmushoz csatlakozott, erősen befolyásolta a szász nemzetiség háború utáni történetét. Az erdélyi magyar–szász irodalmi összefogás így csupán nagyra hivatott kísérlet lehetett, amelynek igazi sikere – a történelmi körülmények megváltozása következtében – nem tudott kibontakozni.

Pomogáts Béla

Robotos Imre: Eszmék ütközésében. Tabéry Géza pályaíve.
Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1979. 188 l. + 8 mell. (Kismonográfiák)

Robotos Imre elsőnek vállalkozott arra, hogy monografikus igénnyel vegye számba a romániai magyar irodalom egyik kiemelkedő alakjának, Tabéry Gézának (1890–1957) munkásságát. Tabéry írói hagyatékának egyféle újrafelfedezése már korábban is Robotos nevéhez kötődött. Ő rendezte sajtó alá *Két kor küszöbén* című kötetét, amelyben Tabéry önéletrajzi írásait adta közzé 1970-ben, valamint az egyaránt két kiadást megért *Szarvasbika* és *Vértorony* című regényét.

Tabéry Géza indulásáról, a családi hagyományokról még elsősorban az író önéletrajzának első (és egyetlen megírt) kötetére alapozhatott a monográfia szerzője, a későbbiekben ezt mindegyre összeveti Tabéry regényeinek, elbeszéléseinek hőseivel. Mint könyve előszavában Robotos megállapítja, az író személyes sorsa és műve között nagyon sok találkozási pont van, eszméiről, vívódásairól, látomásairól, önmagáról számtalan esetben közvetlenül vall.

Tabéry Géza munkássága szervesen kapcsolódott a századforduló Nagyváradjának pezsgő művelődési és irodalmi életéhez, tulajdonképpen mindvégig a holnaposok, elsősorban Ady bűvöletében alkotott. Világnézeti eszmélkedése és írói kibontakozása Nagyváradhoz köthető. Élete végéig alig hagyta el szülővárosát, és számos írásában, többek között két regényében (*Fekete ablak* – 1936; *A Frimont-palota* – 1941) eleveníti fel a város történetét, ellentmondásos társadalmát. A leghaladóbb szellemű vidéki városként emlegetett Nagyváradhoz kapcsolódik újságírói, riporteri munkássága; az Adyt is egykor felkaroló Fehér Dezső szerződtette a Nagyváradi Naplóhoz.

Az első világháború utáni korszakban Tabéry egyike volt azoknak, akik irodalmi lapot alapítottak (Magyar Szó) az új szellemű irodalom népszerűsítésére, majd odaadó támogatója a későbbi romániai magyar irodalmi élet haladó törekvésű csoportosulásainak: a Napkelet munkatársa, a Haladás mozgalmának váradi alapembere, később a Helikon megbízásából ő írta meg az erdélyi magyar irodalmi mozgalmak első összefoglalását (*Emlékkönyv*, 1930), hogy aztán szembekerülve a Helikonnal, az Erdélyi Szépmíves Céhvel, létrehozza Berde Máriával, Károly Sándorral, Olosz Lajossal és Szombati-Szabó Istvánnal az Erdélyi Magyar Írói Rendet.

Tabéry alkotásainak értékelésén kívül Robotos Imre nagy teret szentel – joggal

– az író Ady-kultuszt ápoló szerepének. Tabéry ugyanis még ifjú jogász korában szoros kapcsolatba került Adyval, s haláláig sokat tett Ady költészetének népszerűsítéséért, az Ady és Csinszka közötti kapcsolat részrehajlásoktól mentes, elfogulatlan feltárásáért.

Szabó Zsolt

Rónay György: Hit és humanizmus.
Válogatta és szerkesztette: Hegyi Béla. Ecclesia, Budapest, 1979. 451 l.

Posztumusz kötet: Rónay György konfesszionális írásaiból, esszéiből Hegyi Béla tanítványi szeretetével szerkesztve.

A kötet az *Egy nap Rónay Györgynél* című poétikus ihletettségű portré-interjúval indul, majd négy egységre tagolódva, a hitében alakuló és fejlődő író és gondolkodó Rónay György, a laikus teológus „Deus-meus" világképét vázolja föl határozott kontúrokkal.

A történelem nyelvén fejezet a francia katolicizmus személyiségeit – Blondel, Mounier, Ozanam, Pascal, Teilhard de Chardin – és kisebb jelentőségű alakokat villant föl olvasói előtt, igaz, gyakran csak reflexív pillanatokra.

A kötet gerincét a *Zakeus a fügefán* című bibliai alapozású elmélkedésfüzér adja. Nem elvont értelmezések ezek, csak teológiai műveltséggel rendelkező olvasóknak szánva, hanem mindenkihez érthetően üzenő alanyi reflexiók. A *Szentek és szentképek* fejezet arcképcsarnokának személyiségei – Augustinus, Aquinoi Tamás, Anselmus, Keresztes Szent János és Bosco János kivételével – franciák és a barokk vallásosság figurái.

A *Párbeszédek* című fejezet a katolikus szó eredeti jelentését tükrözi, híven reprezentálva az emberi értékek teljességére nyitott költő magatartásának elvi-etikai pontjait. *Pascal* és *Sík Sándor*, *Babits* és *Ady* istenkeresésében társul szegődik; – kivételes érzékenysége alapján – esztétikai igényű tájékoztatást kínál az olvasónak a keresztény szellem és életérzés látens létéről a magyar irodalomban.

A kötetet *Hegyi Béla* Rónay című verse és *Sőtér István* nekrológja zárja.

Tóth Tibor

Rónay László: Devecseri Gábor.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 292 l. (Arcok és vallomások)

„1917. február 27-én született Budapesten – 1971. július 31-én, hosszú szenvedés után hunyt el" – közli az „Életrajzi adatok" című függelék Devecseri Gáborról. A két szélső pólus közötti gazdag és eredeti életpályát tárja fel Rónay László az Arcok és vallomások sorozatban: a lágymányosi aranykortól – amikor Babits, Kosztolányi, Karinthy, Somlyó Zoltán hatalmas árnyékában növekedett a költő-palánta – egészen a dolgozószobává alakított Kútvölgyi úti kórházi ágyig, a „hasfelmetszés előnyei"-nek páratlan írói bravúrjáig. Rendhagyó életpályát futott be, kivételes intenzitású életet élt Devecseri. Tizenöt évesen közös verskötete jelent meg *Karinthy Gábor*ral; Somlyó Zol-

tán előszavával. Felserdülve, a Pázmány Péter Tudományegyetem görög-latin szakának hallgatójaként egész életre meghatározó élménye lesz az antikvitás. Sorjázó verskötetei mellé felzárkóznak műfordításai is – köztük a legjelentősebb: a teljes Homérosz. Sokágú életművét tanulmányok, cikkek, drámák és prózai művek teszik teljessé.

Rónay László könyve rendkívül árnyalatosan, a maga sokrétűségében kíséri végig ezt a rendhagyó pályát és gazdag életművet. Nemcsak Devecseri, az ember arca: életművészete, szertelen életvezetése, az örömöket reneszánsz módra habzsoló alkata rajzolódik ki pontos pszichológiai érzékletességgel és szokatlan nyíltsággal, de költészete is irodalomtörténeti érvényű méltatást és elemzést kap, nem rejtegetve a költői életút gyengéit, buktatóit, a sematizmus éveiben való felhígulását sem. S betekintést nyerhet az olvasó azokba a korabeli fordítás-elméleti problémákba, vitákba is, melyekben Devecseri mindig az auktorok modern, a mai kor és műveltség számára élvezetes tolmácsolása mellett tört lándzsát, elméletben és gyakorlatban egyaránt.

Élvezetes és sok újat adó olvasmány ez a kötet; könnyed változatossága mögött széles filológiai ismerettár húzódik. A gazdag képanyag nemcsak az írót, műhelyét mutatja be sokoldalúan, de a változó korok levegőjét is feleleveníti az olvasó számára.

Erdődy Edit

Rosszijanov, O. K.: Realizm v novoj vengerszkoj proze 60–70-je godü XX veka. Izdatyelsztvo „Nauka", Moszkva, 1979. 150 l.

Oleg Rosszijanov széles körű filológiai, filozófiai, esztétikai felkészültsége lehetővé teszi, hogy a magyar irodalom jelenségeit egy tágabb, közép-európai, illetve európai esztétikai értékrendbe ágyazottan vizsgálja. Orosz irodalmi ismeretei, német filológiai iskolázottsága, friss tájékozódása a lengyel, cseh, bolgár, román irodalomban sajátos párhuzamokat kínálnak neki a magyar irodalmi alkotások elemzésénél.

Az esszé értékű *Bevezető* és *Utószó* öt tanulmányt foglal keretbe. A *Társadalmi összeütközések* c. írás a társadalmi átalakulás, fejlődés konfliktusaiból kiindulva két nagy realista prózateljesítményt állít párhuzamba – *Veres Péter*ét és *Déry Tibor*ét. A *Pályamunkások* és *A Balogh család története*, illetve a *Felelet* elemzéséből azt szűri le Rosszijanov, hogy ezek a művek sajátos színekkel gazdagították a realista regényirodalmat.

A regényforma módosulása, a kisebb epikai műfajok (kisregény, elbeszélés, novella) újabb térhódítása más természetű társadalmi konfliktusok, lelki folyamatok felbukkanását eredményezte a hatvanas-hetvenes évek magyar prózájában is. Elemzésének sarkalatos pontjai ez esetben Sarkadi, Fejes Endre, Kertész Ákos, Fekete Gyula, Somogyi Tóth Sándor ekkortájt megjelent művei. A műfaji és erkölcsi folyamatok jobb megvilágítását itt is a korabeli lengyel, bolgár, cseh irodalom alkotásainak ismerete segíti. E tanulmányának címe: *A „korlátozott" hős.*

A harmadik írás témája a magyar groteszk-szatirikus próza. Ez esetben Moldova, Örkény, Kertész Ákos, Karinthy Ferenc műveinek jobb elemzését Bulat Okudzsava szatírába-groteszkbe hajló történelmi regényeinek párhuzamos értékelése segíti.

„A körülmények regénye" c. tanulmányban Rosszijanov a magyar szociográfiai irodalom kialakulásának történelmi-társadalmi okait kutatja, s részletesen elemzi László-Bencsik Sándor *Történelem alulnézetben* c. művét. A szerző véleménye szerint a szociográfiai művek nagyban hozzásegítették a magyar olvasókat a társadalmi konfliktusok iránti fogékonysághoz, s ezért értette és érezte meg a magyar közönség Gelman szociográfiai fogantatású drámáinak konfliktusait (*Egy PB-ülés jegyzőkönyve*).

A kötet utolsó tanulmánya a *Parabolikus „jellemregény"* címet viseli. Rosszijanov ebben az utóbbi évtized egyik legnagyobb szovjetunióbeli magyar regénysikerét, Mesterházi Lajos *Prométheusz-rejtélyét* vizsgálja.

A kötet végén névmutató áll, amelynek érdekessége, hogy Rosszijanov csak a magyar szerzőket szerepelteti, így a tanulmányokban felvonultatott párhuzamok – legalábbis a mutatóban – rejtve maradnak.

Balla Gyula

Ruffy Péter: Világaim.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 541 l.

Ruffy Pétert Illyés Gyula „különös sorsú" írónak nevezi, akinek nem egyes művei jelentősek, hanem esszéinek, riportjainak, tárcáinak együttese emelkedik irodalmi rangúvá.

Tárcagyűjteményében Ruffy négy „világot" mutat be: a „nagyvilágot", a „hazai világot", a „szomszédos világot" és a „szétszórt világot". Mondanivalója világairól egyetlen gondolattal foglalható össze: a magyar anyanyelv, kultúra és történelem mélyen humanista szeretete és megbecsülése.

A magyar irodalommal foglalkozó esszéi rendkívül széles tárgykört foglalnak magukba: egyaránt érdekli az *Anonymus*-rejtély és legújabb esetleges megfejtője, Karsai Géza bencés történész; a *Ráday*-örökség sorsa, *Arany János* levelei, a *Babits*-hagyaték, *Ady* és *Csinszka* házasságának valódi, minden irodalmi pletykán túli értékei. *Móricz* Árvácskájának későbbi sorsa, a kortárs-barát *Urbán Ernő; Gárdonyi Géza* titkos naplója. A hazai valóságból kipillantva következik írásainak talán leglíraibb füzére: az országon kívül élő magyar írók, irodalom és anyanyelv sorsáról szóló elmélkedések és pillanatképek. Ennek a sorozatnak is legkiemelkedőbb része a „Nagy erdélyiek" ciklus, amelyben ifjúkora példaképeiről, barátairól ír: *Dsida Jenő*ről, *Tamási Áron*ról, *Gaál Gábor*ról, *Balogh Edgár*ról, *Kós Károly*ról, *Szabó T. Attilá*ról, *Sütő András*ról – nem feledkezve meg e névsorban *Corneliu Codarceá*ról, egy bukaresti román íróról és irodalomtörténészről sem, aki a magyar irodalomnak szinte hihetetlenül ismerő és értő barátja.

Ruffy Péter írásai nemcsak sokrétű és színes tartalmukkal kötik le a figyelmet, hanem olvasmányos, fordulatos stílusukkal is.

Uray Piroska

Sándor László: Hazánk: Kelet-Európa.
Irodalmi tanulmányok, cikkek, dokumentumok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 407 l.

Sándor László a két világháború között a haladó, elkötelezett irodalom és irodalompolitika úttörőjeként, Fábry Zoltán szövetségeseként, a Korunk c. kolozsvári lap csehszlovákiai szerkesztőjeként szerzett jelentős érdemeket. 1947–1962 között a kárpát-ukrajnai magyar kulturális életben tevékenykedett, azóta Budapesten él, több fontos tisztséget töltött be 1978-as nyugdíjba vonulásáig.

Újságcikkeinek, tanulmányainak gyűjteményét tartalmazza ez a szerző célkitűzését már címével jelző kötet. A magyar irodalom kelet-európai, szorosabb értelemben véve szlovák, cseh, ukrán és orosz irodalomhoz, kultúrához fűződő kapcsolatait mutatja be, valamint a csehszlovákiai magyar irodalom „elsővirágzásá"-nak néhány méltatlanul elfelejtett személyiségét, költészetét.

A kötet három ciklusra oszlik. Az első az Írókról címet viseli. Balogh Edgár, Győry Dezső, Vozári Dezső, Berkó Sándor, Forbáth Imre, Mihályi Ödön, Fábry Zoltán, Dömötör Teréz, Sellyei József, Tamás Mihály működéséről olvashatunk rövidebb-hosszabb beszámolókat, valamint áttekintést a kárpát-ukrajnai magyar irodalom legújabb fejleményeiről. A tanulmányok, a cikkek részben napilapokban, irodalmi folyóiratokban jelentek meg, részben elő- és utószóként látták napvilágot; mindegyikük közös vonása, hogy fontos információkat közölnek, nem egy esetben a személyes élmény, az emlékezés hitelével fölerősítve.

A ciklus második felében ukrán és cseh költőkről, írókról esik szó, sosem feledkezve meg az esetleges magyar párhuzamokról, érintkezésekről. Mint például F. X. Šaldáról szólva, akinek egyszemélyes lapját Németh László Tanú-jához hasonlítja.

Valamivel terjedelmesebb a Könyvekről c. ciklus. Részben a magyar Kelet-Európa-kutatás legjelentősebb egyéniségeinek tanulmánykötetét méltatja, pl. Sziklay Lászlóét, Dobossy Lászlóét, részben magyarra fordított szomszédnépi írók műveit, illetve ukránra fordított magyar műveket (ukrán Ady-verseket, *Az ember tragédiája* ukrán variánsát). Sándor László gondosan regisztrálja, bírálja a csehszlovákiai magyar irodalommal foglalkozó monográfiákat, bibliográfiákat, figyelme kiterjed kiemelkedő szovjet, cseh, szlovák írók műveire is.

Az utolsó ciklus a Korunk c. folyóirat körül végzett munkájáról közöl fontos adatokat. Így Gaál Gáborral való kapcsolatait, a Korunk 1938. évi előfizetési felhívását, levelezését Gaál Gáborral, Sinkó Ervinnel, Balázs Bélával és Lukács Györggyel.

Sándor László kötete a magyar publicisztika kelet-európai és kelet-közép-európai érdeklődésének értékes bizonyítéka. Az összegyűjtött anyag része e diszciplína „tudománytörténetének".

Fried István

Christianus Schesaeus: Opera quae supersunt omnia.
Ed. Franciscus Csonka. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 547 l. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova, tom. IV.)

A magyarországi latin irodalom kutatása, sajnos, sosem folyt rendszerességgel. Hiányoznak az alapvető segédeszközök: a bibliográfiák, szótárak és elsősorban a szövegkiadások. Éppen ezért a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk *Csonka Ferenc* vállalkozását, aki a BSMRAE újrakezdett sorozatában kiadta az egyik legérdekesebb XVI. századi hazai latin szerző, *Schäser Keresztély* (Christianus Schesaeus) összes fönnmaradt művét. Vele ugyan meglehetősen sokat foglalkoztak a régebbi időkben, de művei a legnagyobb szétszórtságban léteznek, némelyikből csak egyetlen korabeli nyomtatott példány áll rendelkezésre, s ha ez erdélyi közgyűjteményben van, akkor jelenleg hozzáférhetetlen.

Schesaeus – mint a kiadónak a kötet elő írott bevezetője (*Introductio. De vita operibusque Christiani Schesaei*) tájékoztat – 1535 körül született Erdélyben, Medgyes városában. Előbb Brassóban tanult, a *Honterus* által alapított iskolában, majd Bártfára ment továbbtanulni. Az akadémiát Wittenbergben végezte, ahol maga *Melanchton* is tanította. 1558-ban tért vissza Erdélybe, és előbb Kolozsvárott, *Dávid Ferenc* alatt volt diakónus, majd 1569-től szülővárosában pap. 1585-ban halt meg, az Erdélyben pusztító pestis következtében. Feliratos sírkővel ellátott sírja ma is a medgyesi templomban látható. Fő műve a *Ruina Pannonica*, amelyet négy könyvben adott ki Wittenbergben 1571-ben. Ugyanebben a kiadásban található a *Bellum Pannonicum*, három könyvben. A Kemény József gróf kéziratgyűjteményében található töredékes énekek időrendben áthidalják a Ruina négy éneke és a Bellum három éneke közötti időt, illetve folytatják az utóbbit. A kiadót ez arra indította, hogy folyamatos rendbe állítsa a különböző eredetű szövegeket, mivel föltételezi, hogy Schesaeus egész életében dolgozott ezen a nagy epikus vállalkozáson, s így létrejött e kiadásban egy tizenkét énekes kompozíció, amelyben az V–VIII. és a XII. éneket a kéziratból merítette. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy Schesaeus krónikás rendben haladt Szapolyai János halálától egészen Dobó István megöléséig (az első négy énekben), illetve Nagy Szulejmán utolsó hadjáratát verselte meg az események időrendjében a Bellumban, akkor jogosultnak tetszik ez az eljárás, amely így tehát az 1541-től 1571-ig történt magyarországi eseményeket – elsősorban természetesen a törökkel kapcsolatos és a két király vetélkedéséből fakadó dolgokat – tartalmazza. Viszont kétségtelen az is, hogy a két, nyomtatásban megjelent rész bizonyos hőseposzi konvenciók jegyében kerekre van szerkesztve és a köztes énekek krónikás anyagával az összeötvözés ezért lehetetlen.

A kötet tartalmazza ezen felül Schesaeus alkalmi költeményeit, zsoltármagyarázatát, és a neki tulajdonított vagy csak címről ismert műveket is. A zsoltármagyarázatban rendkívül érdekes a 9. zsoltár szapphikus strófában készült fordítása.

E zsoltármagyarázat különben a szerzőnek az a munkája, amelyből a legvilágosabban kiderül műveltségének jellege, amelyben elválaszthatatlanul összeforr a reformáció történetszemlélete, a klasszikus antikvitás tisztelete és a magyarországi, törökokozta pusztulás apokaliptikus általánosítása.

Reméljük, hogy a hézagpótló kiadás nyomán mind a történészek, mind az irodalomtörténészek kihasználják a szövegek nyújtotta kutatási lehetőségeket, mind az er-

délyi, illetve tágabb értelemben vett magyarországi eszmetörténet, mind a magyarországi latin irodalom műfajtörténete kapcsán.

Szörényi László

Schöpflin Aladár: Móricz Zsigmondról.
Válogatta és az előszót írta: Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 310 l.

A Móricz Zsigmond-centenáriumra megjelent kötet Schöpflin Aladár Móriczról szóló hatvan írásából ad közre bő válogatást. (Ötvenkét írását közli.) A kongenialis kritikus (Móricz nevezte így Schöpflint) már a *Hét krajcár* idején felfedezte Móricz tehetségét és figyelemmel kísérte egész írói pályáját.

Mint Réz Pál bevezetőjében figyelmeztet, „Schöpflin éppen a legfontosabbat vette észre. A móriczi életmű kulcsfogalmait, kulcsproblémáit". S ezt igazolják a kötet időrendbe gyűjtött dolgozatai.

A kötet nem egyműfajú írásokat tartalmaz. Zömmel kritikákat olvashatunk a *Hét krajcár*ról, a *Sáraranyr*ól, a *Légy jó mindhaláli*gról, a *Tündérkert*ről, majd a teljes *Erdély*-trilógiáról, a *Rokonok*ról, a *Rózsa Sándor* első részéről – hogy csak a legfontosabb prózai műveket említsük. Rendre közöl a kötet bírálatokat Móricz drámáiról is. (Az *Úri muri*ról például hármat: kettőt a drámáról, egyet a regényről.)

Schöpflin nemcsak Móricz különböző műfajait látja egységben, hanem írói pályáját is az új magyar irodalom áramában. Réz Pál is utal bevezetőjében az Ady-Móricz párhuzamra, amely nemcsak a költő ismert verséből derül ki, hanem Schöpflin tanulmányából is – *Az új magyar irodalom – Ady Endre és Móricz Zsigmond.*

Különös jelentőségük van a kötet azon írásainak, amelyek Móricz írói személyiségét vizsgálják: *Móricz Zsigmond* (Nyugat, 1911. december 1.), *Magyar írók otthonukban, – Móricz Zsigmond* – (levél és portré; Vasárnapi Újság, 1917. november 4.); *Móricz Zsigmond és az ifjúság* (Nyugat, 1927. június), *Móricz Zsigmond ötven éve* (Nyugat, 1929. július 16.); *Móricz Zsigmond Budapesten* (Nyugat, 1934. március 1.). *A magyar irodalom története a huszadik században* Móriczról szóló részlete az az elemzés, amelyet Schöpflin az *Életem regényé*ről és természetesen szerzőjéről ad (*Ahogy Móricz Zsigmond önmagát látja*); *Móricz írói magatartása* (Magyar Csillag, 1942. október 1.) és végül a nekrológ, *Móricz Zsigmond halálára* (Tükör, 1942. október), a többi Schöpflin-mű szemléletét, erkölcsi bátorságát és lényeglátását még egyszer felragyogtató, végső állásfoglalás.

Melczer Tibor

Sík Csaba: A Parthenon lovain innen és túl.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 344 l.

Gauguin egyik leveléből vett mondattöredéket emelve kötetcímmé Sík Csaba azt próbálja érzékeltetni munkájában, hogy a Parthenonban megtestesülő művészeteszményt nem lehet kizárólagossá tenni. Mert a Parthenonon innen ott van a primitív és az archaikus művészet, s a görög és reneszánsz művészeteszményen túl pedig

az avantgard. Sík Csaba kötetében többnyire képzőművészeti példákkal él. Így az *Izmus vagy forradalom?* című nagy esszében két kép összehasonlításával, párhuzamával kísérli meg a modern művészet értelmezését. Izgalmas tanulmányokat olvashatunk Brancuşiról, Schaár Erzsébetről. Az *Átlók és jelenségek* valójában tárlatkritikák, esszészerű jegyzetek a modern festészetről és szobrászatról.

Az irodalomtörténeti munkák közül kiemelkedik a *Füst Milán*ról (*Ítélet és Ádvent között*), *Kassák*ról („*...a fák azonban tovább énekelnek...*") és *Gelléri Andor Endre* önéletírásáról (*Egy önérzet története*) írt esszé. *Szerepek és helyzetek* címmel Sík Csaba a novella műfajáról beszél – *Kádár Erzsébet, Hunyady Sándor* és *Gelléri* egy-egy műve alapján. Hogy mennyire jártas Sík Csaba a modern lírában, azt *Juhász Ferenc*-esszéje (*Két évtized múltán – A tékozló országról*) bizonyítja. Esszéírásának jellemző darabja a *Bóka László*t megidéző *Arc a maszk mögött*, mely a tanulmány és a szépírói eszközöket is fölvillantó emlékezés sajátos vegyülete. A kötet végén *Egy lektor naplójából* olvashatunk részleteket. Írókról, művekről (például *Szabó Dezső Az elsodort falu*járól, *Hevesi András*ról) beszél itt Sík Csaba, de kritikusi, irodalomtörténészi ars poeticáját is kifejti. Meggyőződése, hogy a kritikának „elsőszámú feladata eldönteni, milyen esztétikai értékű alkotásról van szó, milyen szempontból bírálható, mi kérhető tőle számon."

Hatalmas ismeretanyag birtokában írta Sík Csaba e kötet tanulmányait, s nagy érdeme, hogy fölébe is tud emelkedni ennek a tudásanyagnak. Stílusa könnyed, szellemes, a legfinomabb árnyalatokat is érzékeltető.

Olasz Sándor

Somlyó György: „Másutt".
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 598 l.

Somlyó György már régóta nemcsak mint a kor áramlataira érzékenyen reagáló, míves költő, vagy az újlatin nyelvek költészetének értő és elsőrendű műfordítója ismeretes a magyar irodalmi közéletben, hanem mint a világirodalom – magyar irodalom kettősségének, a félmúlt és jelen költészet poétikájának elméleti vizsgálója is. Összegyűjtött tanulmányainak első kötetében (*A költészet vérszerződése*) a költészet poétikájával, fejlődésével, saját költői világának leírásával és kétségeivel foglalkozó írásokat adott ki, a második kötetben műfordítás-elméleti szakemberként szólal meg.

Szinte egyetlen irodalomnak sem olyan szerves része a műfordítás, mint a magyarnak. Ennek kialakulását két olyan tény is befolyásolta, amelynek hatalmas irodalma van, és literatúránk sajátos fejlődésével szoktuk magyarázni: későn kifejlődött, s nagy példák árnyékában növekedő irodalmunk legjelentősebb költői ezúton is gazdagították irodalmunk tárházát, másrészt pedig a magyar nyelv rendkívül alkalmas (és alkalmassá tett) bármely nyelvből vett versforma átvételére.

Somlyó György is e gondolatok tudatában alakította ki műfordítói gyakorlatát. Korábbi műfordítás-elméleti tanulmányainak és esszéinek tanúsága szerint gyakorló és elméleti műfordítóként is az volt a célja, hogy megteremtse a magyar olvasókban azt a belső világirodalmi közeget, amely korunkban minden nemzeti irodalom fejlődésének feltétele. E cél szolgálatában vette át és fejlesztette tovább nagy elődeinek versfordítói

gyakorlatát. Később, poétikai és szemantikai vizsgálódásai során merült fel benne a kérdés, hogy valóban annyira *formahűek*-e műfordításaink, a költői forma komplexebb szemlélete szerint is? Eddigi műfordítói gyakorlatunk – melynek megkülönböztetett és sajátos vonásait számontartják a világ műfordítás-elméleti szakemberei is – nem éppen olyan lényegi jegyeket áldozott-e fel a szó szerint vett forma-hűség oltárán, amelyek az eredeti alkotás legfőbb részei és értékei? Nem vált-e a magyar műfordítói gyakorlat belső műhelymunkává, amely éppen inkább elszakítja az olvasókat a világirodalom szerves folyamatától, mintsem részesévé teszi? Ezeknek a kérdéseknek elméleti megvizsgálása után, számos megfontolandó gyakorlati megoldási javaslatot mutatva, megfogalmazza tételét: „Versfordításunknak megint afelé kell fejlődnie, hogy olyan műveket hozzon létre, amelyek nemcsak a magyar költői nyelvnek már elért (ha nem már túl is haladott) eredményeit tükrözik, hanem 'oly lehetőségeit ígérik', amelyeket nélkülük csak sejteni, vagy még sejteni sem lehet. Ebben kell – és csak ebben lehet – méltó folytatóivá válnunk a magyar költői fordítás valóban kivételes hagyományának."

Uray Piroska

Sőtér István: Félkör.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 770 l.

A könyv formájával is, építésével is a szerző 1976-os gyűjteményét, a *Werthertől Szilveszterig* címűt követi. Annak tanulmányai a kései felvilágosodás, a romantika és a népiesség egyes jelenségeit tárgyalják, itt a romantika utáni kor írói és művei adják a vizsgálandó témákat, néhány általánosabb kérdéskör jobbára alkalomhoz kapcsolódó érintése mellett (a magyar költészet sajátosságai, a műelemzés új útjai, a realizmus, a stílus és stílustörténet stb.). A könyvbe felvett írások eltérő műfajúak, van köztük kismonográfia, esszé, előszó, emlékbeszéd, értekezés, vitacikk. A szerzői előszó két műfajra utal nyomatékosan: az esszére és az emlékbeszédre. S valóban ezek látszanak a legjobban megfelelni (az értekezés mellett) Sőtér tudósi egyéniségének. Mindkettőt a távlatosság jellemzi, a magaslati nézőpont, az apró tényeken túlfutó lendület, a lélektani elemzés igénye, és a mindezeket összefogó, átható személyesség. Sőtér személyessége érzékenységében, vonzalmainak és értékrendjének vállalásában jelentkezik, nem önmutogatást, felelőtlen ötlethalmozást jelent. A személyességre utaló tudósi érzékenységet különösen jól jellemzi egy *Széchenyi-előszó* (a Naplókhoz) és egy régebbi Mikszáth-esszé (*Mikszáth Kálmán időszemlélete*). Az előbbi az élet és az életmű határvidékének, azaz egy alkotó élet öntükrözésének vizsgálatából von le lélektani és műfaji következtetéseket; az utóbbiban példaszerűen koherens egy műfaj (az anekdota) és az időszemlélet (mint létfölfogás) összefüggéseinek tisztázása.

Időben mintegy négy évtizedet fognak át a tanulmányok szerzőjük tudományos pályáján. A legkorábbi az 1941-es Jókai-kismonográfia, az utolsó a Széchenyi-naplók 1978-as kiadásához írt – említett – előszó.

Ez a négy évtized irodalomtudományunknak is fontos, többszöri megújulást mutató korszaka. A szakma változásai, új felismerései és kényszerű irányváltásai Sőtér pályáján is nyomot hagytak. A lélektani érdeklődés, aztán a stílustörténeti kutatás, a rea-

lizmus-viták kora, majd az új pozitivizmus hullámai (stb.) éreztetik hatásukat Sőtér tanulmányaiban, a szempontválasztásban vagy a tárgykijelölésben, mégsem töredezett vagy eklektikus ez a pálya. Sőt azt mondhatnánk, hogy következetességben egyike a kevesekének, hogy megújulásai sokkal inkább a személyes fölismerések, mint történelmi kényszerűségek eredményei.

A gyűjteményes válogatás két főalakja a hozzávetőlegesen másfélszáz oldalon tárgyalt *Madách*, és *Jókai* a maga több, mint harmadfélszáz könyvoldalával. Az 1955-ös Madách-tanulmány korszakos érdemű. A Tragédia – mint tudjuk – egyik botránykövé, a „Tragédia-kérdés" egyik emblémája volt a Rákosi-korszak kulturális politikájának. (Bartók *Csodálatos mandarin*ja mellett.) Ezzel a kirekesztő szemlélettel perel a tanulmány, hatásosan, elemzéssel, az éles vitát kerülve. A korszak szaktudományának „jégtörő" darabjai közé tartozik, s mint ilyet illik számon tartanunk. Sőtér véglegesnek látszó álláspontját az *Álom a történelemről* című – ide is fölvett – kismonográfiában fejti ki (1965), igen ökonómikusan vezetvén benne a szálakat az élet, az életmű és a koreszmék felé *Az ember tragédiája* nagy szintéziséig.

Sőtér István tudományos pályájának egyik leghatásosabb fejezete a Jókai-könyv. A Franklin Társulat rendkívül igényes kismonográfia-sorozatának a Magyar Íróknak egyik legjobb, legmerészebb darabja volt. Újdonságai ma is érvényesnek látszanak. Ez is polémia – de ez sem vitairat. Jókai jobb megértéséért harcol, szép, beleérző élményvizsgálatokkal, a nosztalgia, az idill, az álom költőjének portréját adva. Nem egy elkésett romantikusét, egy felelőtlen és figyelmetlen regénygyárosét, hanem azét az íróét, akit méltán tarthatunk Krúdy Gyula ősének.

Természetesen nemcsak Madách és Jókai a kulcsalakjai Sőtér XIX. századának. Az arcképcsarnokban melléjük kívánkozik a monográfiával nyomatékosított *Eötvös* is, vagy a *Nemzet és haladás* szintézisének *Arany*-képe. A most újraközölt tanulmányok közül főleg azok kelthetnek nagyobb figyelmet, amelyeket a szerző első – évtizedekkel ezelőtti – megjelenésük óta kötetben nem publikált újra. S közülük is azok, amelyek egy-egy életmű megítélésében olyan szempontokat vonultatnak föl, amelyeket nem hasznosított eléggé az irodalomtudomány. Ilyen az említett Jókai-értékelés vagy a Mikszáth-esszé.

A magyar írókat és a magyar irodalom itt kitetsző folyamatrajzát a kor világirodalmának néhány reprezentatív alakjával foglalkozó értekezés ellenpontozza és hátterezi. A Thackeray- és Tolsztoj-, a Flaubert- és Keller-, a Zola- és Csehov-tanulmányok a (kritikai)realizmus fővonalát jelölik ki, azét a XIX. századi vonulatét, amely nem hagyható figyelmen kívül egy Eötvös, egy Jókai, egy Madách tanulmányozásakor sem.

Alexa Károly

Sükösd Mihály: Közelítések.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 285 l.

„Családi körben" – vallja Sükösd Mihály, s valóban: ezt a tőmondatot legújabb kötete mottójául is lehetne választani. Békésen megfér ugyanis egymás mellett a tizenhárom, teljesen eltérő témájú esszé – nem keltvén az olvasóban az egyfajta erőszakos kötetté szervezés rossz érzetét.

Az első részben – *Újabb változatok a regényre* cím alatt – összegyűjtött tanulmányaihoz a 20. századi világirodalom kiemelkedő regényírói szolgáltattak témát, mint James Joyce, Musil, Malcolm Lowry, Malamud, akikről a bőséges szakirodalom ellenére – Sükösd írása bizonyítják – még mindig lehet újat mondani.

A második rész nyolc dolgozata kizárólag hazai vonatkozású. *Illyés és a Hajszálgyökerek*, valamint *Nemzedék?* címmel (*Márkus István, Vekerdi László, Vitányi Iván* tanulmánykötetei kapcsán) tulajdonképpen esszét közöl az esszéről. A *Lukács György regényelmélete* ürügyén írt eszmefuttatással Sükösd megpróbál úgy közelíteni a hatalmas életműhöz, mint egységes egészhez, de közben nem téveszti szem elől az alkotások létező önértékeit sem. *Dobai Péter*t és a *Csontmolnárok*at azonban éppen egymáshoz tartozásuktól fosztotta meg a méltatás során. Mintha nem is íróról és regényéről lenne szó.

A legőszintébb elismerést a két terjedelmes pályakép, „arcképesszé" (*Sinkó Ervin*ről és *Illés Endré*ről), valamint a kötetzáró, kritikai hangvételű *Mezei József*-recenzió érdemli. Külön ki kell emelni a Sinkó-tanulmányt, mely nemcsak kiválóan időzítve látott napvilágot – gondolván itt napjaink Sinkó-reneszánszára, az éppencsak megjelent *Optimisták*ra és a kiadás alatt álló *Egy regény regénye*re –, hanem ez az írás tükrözi leginkább Sükösd Mihály rendezni és rendszerezni akaró-tudó esszéírói habitusát.

Szőnyi Etelka

Szabó Dezső: A kötél legendája.
Novellák. Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Nagy Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 332 l.

1945, az író halála óta az *Életeim* című kétkötetes műve és egy szerény kis válogatás (*Feltámadás Makucskán*) jelent meg. Születésének 100. évfordulójára tett hozzáférhetővé huszonnyolc, 1912 és 1932 között keletkezett novellát a Szépirodalmi Könyvkiadó, Szabó Dezső monográfusának válogatásában és rövid bevezetőjével. A gyűjtemény felvázolja Szabó Dezső ellentmondásos írói egyéniségét, érdeklődési körét; ízelítőt ad erőteljes, hatásos írásaiból, egyéni stílusából és nyelvének jellegzetességeiből. *Nagy Péter* az író tevékenységének kétarcúságát, ideológusi és szépírói ellentmondásait körvonalazza a rövid előszóban. A mai olvasó szemével elemzi a kötetbe gyűjtött írásokat, a nyelvi találékonyság ötlet-sziporkáit, a lírai expresszionizmus kifejeződéseit értékelve bennük. Két művet tart kiemelkedőnek: *A kötél legendáj*át és a *Feltámadás Makucskán*t. Pár sorban említi Szabó Dezső elméletírói, agitátori tevékenységének jelentőségét, befolyását kora értelmiségére. *Kassák*tól *Németh László*ig hatottak nyelvi eszközei, stílus-újításai, ezeknek pontos feltérképezése még a Szabó Dezsőről írott monográfiában sem történt meg, s a kor valamennyi prózaírójával kapcsolatban érdemes lenne alaposabban elvégezni ezt a hatásvizsgálatot. Ez a kötet a Szabó Dezső-problémákkal való újabb szembesítésre, a kutatás teljesebbé tételére serkentheti a huszadik század irodalomtörténetének íróit.

R. T. O.

Szalay Károly: Karinthy Ferenc alkotásai és vallomásai tükrében.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 252 l. (Arcok és vallomások)

„Szülőföldjeihez": a Lágymányoshoz, a Ferencvároshoz lélekben mindig hűséges, ám szüntelenül vándorló, nyughatatlan egyéniség portréja önvallomásokban és képekben elbeszélve: ezt lehetne röviden mondani az Arcok és vallomások sorozat Karinthy Ferencet bemutató kötetéről.

A könyv első két fejezete, a *Szülőföldjeim* és a *Tündérlak Magyarhonban* a „nem tipikus családot", elsősorban az apa, Karinthy Frigyes alakját idézi fel. Azt a különleges, de Karinthy Ferenc számára mégis természetes állapotot, amelybe beleszületett, s amely rengeteg szépséget, előnyt, ám sok gondot, küzdelmet is jelentett számára. Előnyt, mert ifjúkora mindennapos társasága volt Kosztolányi, Tóth Árpád, Tersánszky, Füst Milán, Heltai, Nagy Lajos, Hunyady Sándor, Somlyó Zoltán, hátrányt, mert örökös küzdelmet jelent a zseniális író-apa személyével. Hosszú ideig hadakozott az íróséggal, inkább lett volna tanár, nyelvész, sportoló, vizipólózó, minden egyéb, csak író nem. De az 1946-ban megjelent *Szellemidézés* végérvényesen, „jóvátehetetlenül" íróvá avatta a kortársak szemében is. Ám kibontakozása kezdetén, mint oly sok más kortársát, őt is eléri a sematizmus kényszerítő hatása, amely alól a groteszk, bizarr és az extremitás iránt fogékony, de még kiforratlan írói alkat nehezen vonhatja ki magát, annál is kevésbé, hiszen a *Kentaur*ral lezáruló első pályaszakasz végleges szakítást jelent sok mindennel – ifjúsággal, illúziókkal, nosztalgiákkal –, többek között a nyelvész-tudós pályával is. Most már az írói pályaválasztás tudatossága jellemzi. Néhány éves hallgatás után, 1953 második felében jelenik meg a *Budapesti tavasz*, amelyben a történelmi visszapillantás adott lehetőséget az írónak, hogy „megszabaduljon mindattól, amit 1949-ben, 1950-ben súlyos tehertételként magára vett, s csak azt őrizze meg ebből az időszakból, ami művészi továbbfejlődését szolgálja".

Az 1954-ben napvilágot látott riportkötetet, a *Hazai tudósítások*at az olvasók és a kritika is lelkesen fogadta, egyrészt a cikkek bátor, friss, valóságot feltáró szelleme, másrészt az írói riport színvonalát, „becsületét visszaadó" volta miatt. A kötet írásai közül különösen kiemelkedik a később drámában is földolgozott *Ezer év*, amelyet 1956-ban mutatnak be, s amely a következő évek magas művészi színvonalú dokumentumdrámáinak előképe.

Az 1958-es *Szellemidézés*, a dráma első változata, annak a belső kényszernek szülötte, amely a lángész apához fűződő viszony örökös tisztázását, újrafogalmazását követeli. A családi tárgyú novellák mellett a *Ferencvárosi szív* és a *Kék-zöld Florida* sporttémájú elbeszélései kitérőt, továbbra is régi emlékekhez fordulást jelentenek.

Az 1956 jelentette törés után 1959-ben jelennek meg a gyermekkora egykori színhelyét ismét felfedező riportok, a *Lágymányosi éjszakák*. A riport, a jellegzetes Karinthy-műfaj, amely nála nem a külső szemlélő elhatározott szándékú témakeresése, hanem az eseményeket belülről megélő, sokszor elszenvedő résztvevő műfaja. Szinte minden írói és emberi jellemvonását meglelhetjük e kötet írásaiban: a távolabbi és közelebbi múltat, finom iróniát, humort, nyelvészkedést, néhány anekdotát, tájleírást, a megjelenített világ, az események kellős közepéből beszélő írót.

A másik jellegzetes Karinthy-műfajjal, az egyfelvonásosokkal írói pályája csúcsaihoz érkezik el. A *Bösendorfer*, a *Duna-kanyar*, a *Víz*, a *Gőz* magányos, csődbe ju-

tott életek groteszk játékosságú drámái. Másfajta játék a *Gellérthegyi álmok*, a háború, a halálveszély mindent körülfogó külső-belső szorításában.

Az írói pálya bemutatását át- meg átszövi az ország- és világjáró barangolásokról, ösztöndíjakról, a leányfalui kis házról és a családról szóló vallomás, írásban és képekben.

A könyv a *Harminchárom* (1977) című, különböző időben született elbeszéléseket tartalmazó kötetnél szakítja meg az írói pálya bemutatását, érzékletes portrét rajzolván a „világcsavargó patriótáról".

A kötetet Karinthy Ferenc életrajzi adatai, megjelent műveinek jegyzéke és az idézett kritikák és tanulmányok sora zárja.

M. R. J.

Szemlér Ferenc: Harc szélmalmokkal. Kísérletek.
Eminescu Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 389 l.

A közelmúltban elhunyt költő, műfordító, prózaíró és esszéista utolsó könyveinek egyikében 38 irodalmi esszéjét, portréját, a fontos irodalomtörténeti adalékokat is tartalmazó fejtegetését gyűjtötte össze; bennük – noha számos írást különféle évfordulók tisztelgő alkalmai szültek – irodalmi eszményeinek, vonzalmainak, kapcsolatainak körvonalait is megrajzolja.

A könyv élén egy irodalom- és eszmetörténetileg egyaránt fontos írás áll, amely 1944 szeptemberére: a felszabadulás utáni legelső magyar nyelvű, Brassóban kiadott kiáltvány születésének körülményeire tekint vissza. Szemlér ekkor a Brassói Lapok szerkesztőségének munkatársaként Kurkó Gyárfással, Csákány Bélával és másokkal együtt részt vett annak a MADOSZ újjászervező bizottsága nevében kiadott kiáltványnak a szövegezésében, amely a magyar–román együttélés elveit és az új, demokratikus politikai berendezkedés sürgetését tartalmazza. A vázlat közli a kiáltvány eredeti, valószínűleg teljes szövegét is.

Egy kis vázlatban első, *Éjszakai kiáltás* című verseskönyve kiadásának előzményeire, a kort jellemző irodalomszociológiai helyzetre is visszatekint; kötete Áprily ajánlására, kellő előfizetés feltételével jelent meg a kolozsvári Minervánál. A könyv jellegzetes, és *A mirigy esztendejét* író Szemlér hangvételét idéző két darabja a 400 éves *Szenci Molnár Albert*hez és a 125 éve indult Brassói Lapok egykori szerkesztőjéhez, *Veszelyi Károly*hoz írott két fiktív levél; az utóbbi a MADOSZ-kiáltvány születésére és a Szemlér által szerkesztett *Népi Egység* című brassói napilapra is visszautal.

A kötetnek egyik nagy tömbjét alkotják a *Petőfi* egyetemességéről, az *Arany János*ról, *Gyulai Pál*ról, *Ady* A vörös Nap című verséről és a költő időszerűségéről, a *Kosztolányi*ról, *Babits*ról, *Krúdy*ról és *Bánffy Miklós*ról írott nagylélegzetű esszék, elemzések. *Áprily Lajos*ról szólva két, a költő jelenlétét tudatosító vállalkozás elemző kritikáját adja Vita Zsigmond monográfiáját és a Sőni Pál szerkesztette Válogatott verseket minősítve, s két szép esszét szentel *Olosz Lajos* és *Dsida Jenő* költői és műfordítói munkásságának. Közli a kötet Szemlérnek *Az Erdélyi Helikon költői (1928–1944)* című antológia (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973) elé írt összefoglalóját is, amelyben a Helikon tizenhét évfolyamának lírai anyagát elemzi Láng Gusztáv meg-

állapításai alapján és az egykori kortárs költő-vitapartner szemével, mai álláspontjáról. E vázlatban a Helikon arcélét, jellegét, irányulását és meghatározóit, történeti és irodalomszociológiai összetevőit illető észrevételei mellett a korabeli erdélyi magyar irodalom alapvonalait is vázolja, rövid jellemzésekben érintve *Áprily, Reményik, Tompa* triászának és *Bartalis, Balázs Ferenc, Bözödi György, Dsida Jenő, Kiss Jenő, Szabédi* és *Jékely* addigi teljesítményeit. Fontos és a kapcsolattörténeti tényen túlmutatóan érdekes írás a *Németh László* kiadatlan tanulmányait olvasó Szemlér emlékezése Németh egykori brassói látogatására, szerencsétlenül alakult, hallgatólagos és kölcsönös félreértést konzerváló viszonyuk kíméletlen feltárása és a teljesítmény előtti egyetértő tiszteletadás. A magyar irodalommal foglalkozó dolgozatokat egy *Méliusz József*et köszöntő kisportré, a Korom és koronát író *Szenczei László* méltatása (benne az *Erdélyi Enciklopédia* kiadói vállalkozására emlékező résszel), s egy *Radnóti*-portré zárja amelynek nóvuma Radnóti három erdélyi szász költőtől (*Adolf Mescendörfer, Erwin Neustaedter, Heinrich Zillich*) való, Klingsorban olvasott versének említése, amely kiegészül a szász költőkre való emlékezéssel.

Hat nagy esszé foglalkozik a román irodalom jelentős alakjaival: az Eminescuelőd költő és Cuza-barát külpolitikus *Vasile Alecsandri* pályájával, a Dante-fordító *George Coşbuc, Alexandru Macedonski, Tudor Arghezi* életművével, s szól írás *Octavian Gogá*ról (említve *Ady*val való kapcsolata első szakaszát csupán, a pesti találkozás és az első levélváltás tényét, bőségesen kitérve Goga Madách-fordítására és a Gogát fordító magyar költők tevékenységére), egy esszé pedig *Lucian Blagá*t idézi. A világirodalomra kitekintő művek *Dante, Walt Whitman* (és a fordító *Szilágyi Domokos*), *T. S. Eliot, Virginia Woolf, Edith Sitwell, Ezra Pound* jelentőségét méltatják, s egy kis fejezet az új angol költészetre is kitekint. A kötetet a könyvei közt merengő író esszéje és egy kevésbé jelentős ön(?)interjú zárja.

Csapody Miklós

Szepsi Csombor Márton: Europica varietas.
Bevezette: Kovács Sándor Iván. A szöveget gondozta: Kulcsár Péter. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 329 l.

Az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű útikönyv, az 1620-ban Kassán közreadott *Europica varietas* századunkban immár harmadik kiadásához érkezett. Az 1943-as könyvnapra kibocsátott szöveg, amelyet Szeremlei László álnéven *Gaál Gábor* jelentetett meg, elsősorban megjelenési körülményei miatt nevezetes, hiszen vele a „Németországnak kelletlen muzsikái" ellen tiltakozó szellemi ellenállás kapott hangot. A minden igényt kielégítő, korszerű kritikai szövegkiadás 1968-ban jelent meg a Régi Magyar Prózai Emlékek sorozat első köteteként. Ez a kiadás az alapja e mostani kötetnek is, amely elsősorban a szélesebb olvasóközönségre számít. A szövegközlés az olvasmányosság érdekében nem ragaszkodott a betűhív írásmódhoz, de megtartotta a szerző stiláris és egyéb nyelvi jellemzőit. *Kovács Sándor Iván* kísérőtanulmánya integrálja az elmúlt évtized kutatási eredményeit is, ugyanakkor tömör összefoglalását adja a Szepsi Csombor művéről szükséges tudnivalóknak. A kritikai kiadás kísérőszövegével szemben tartalmi újdonsága a mostani bevezetőnek az „utazási elméletek és az útleírás-

esztétikák tanulságait összefoglaló részlet". Az aprólékos jegyzetapparátus helyett itt csak a legfontosabb közlésekre szorítkoztak a kiadók, de nem mulasztották el a szómagyarázatok és a földrajzi nevek mutatójának összeállítását sem.

A kiadásnak köszönhető, hogy reneszánsz irodalmunk e páratlan alkotása nemcsak a szakemberek számára vált hozzáférhetővé, hanem a régiség iránt érdeklődő és nyelvét féltő nagyközönség is haszonnal forgathatja.

Németh S. Katalin

Szigethy Gábor: Shakespeare-t olvasó Petőfi.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 275 l. + 24 melléklet.

Két világirodalmi nagyság neve szerepel Szigethy Gábor könyvének címlapján: Shakespeare-é és Petőfié. Mégis, ami arra készteti az olvasót, hogy kézbe vegye a kötetet, nem pusztán a két név, hanem az azokat összekapcsoló tárgyeset és melléknévi igenév: Shakespeare-t olvasó Petőfi. Vajon mit olvasott ki a 250 évvel korábban élt nagy angol mester műveiből a 19. század derekán élő magyar költő? Nemcsak a kérdés eredeti és ötletes, az arra adott felelet is újszerű és figyelmet érdemlő. Szigethy Gábor négy különböző és egészében mégis egységes Petőfi arcképet és magatartás-típust vázol elénk művének négy nagy egységében. Megismerkedünk a színész Petőfivel, a drámaíróval, a költővel és legvégül a férfi alakjával zárja le a művet. Képet kapunk a kor és a költő viszonyáról – hiteles képet. Az első esszében Szigethy arra akar választ adni, hogy miért vonzotta a színészet a tizenhat éves kamaszt, arra keresi a választ, hogy mit jelentett az 1830–40-es évek fordulóján a színház és a színjátszás Magyarországon általában, és mit Petőfi számára. Tulajdonképpen nem sok dokumentumra, forrásra hivatkozhat az irodalomtörténész akkor, amikor az előbb felsorolt kérdésekre kíván válaszolni. Szigethy Gábor legfőbb, de kellő kritikával kezelt kiindulási alapja és forrása maga a költő. Nem ez az egyetlen út a megoldáshoz, azonban a kötetet olvasva érezzük, hogy ez is lehetséges. Sokkal több adattal megerősített a másik három tanulmány anyaga. A színész Petőfiből drámaíró lett és senki előtt nem titok, hogy „sem éltében, sem holtában nem övezte babérkoszorú a drámaíró Petőfi Sándor homlokát". Mégis ebben az időszakban találkozunk a Shakespeare-t olvasó Petőfivel. Olvas, ír, fordít – egy újabb magatartás megtestesítőjeként. *Zöld Marci, Tigris és hiéna,* a *Karaffa*-töredék jelzik ezeket az éveket. Szigethy nem akarja bebizonyítani ezekről a művekről, hogy méltatlanul elfeledett remekművek, inkább arra irányítja a figyelmünket, hogy feltétlenül szükségesek a hiteles Petőfi-kép megrajzolásához. A költőről szóló tanulmány szervesen kapcsolódik a sorba. Nem a népies, álmodozó, lírai Petőfi Sándor, hanem a töprengő, szenvedélyes, más után vágyakozó poéta képe vetül elénk. Egy Hamlet és egy Gloster alakját sejteti Szigethy egy pillanatra. A Shakespeare-hősök most már haláláig nem hagyják el a költőt. Az utolsó esszé hőse a férfi Petőfi, a Coriolánust fordító Petőfi, a március 15-én harca lelkesítő Petőfi, a coriolanusi tisztaságú és Coriolanusként elbukó Petőfi. Történelem és ember, politika és izzó hazaszeretet keveredését mutatja be Szigethy, kiteljesítve és egésszé komponálva Petőfi-képét.

Irodalomtörténész munkáit tartalmazza a kötet, látszólag laza szerkezetű műhelytanulmányokat. A látszat azonban ez esetben csal: szigorúan szerkesztett, jól fel-

épített, és ami talán a legfontosabb, közérthető esszéket nyújt át olvasóinak a Magvető kiadó. Vállalkozása, mellyel az irodalomszerető olvasókat és a tudományos kutatót hozza közelebb egymáshoz Szigethy Gábor *Shakespeare-t olvasó Petőfi* című művével, sikeresnek bizonyult.

Sipos Pál

Szilágyi Domokos: Válogatott versek és műfordítások. Kortársunk, Arany János. (Tanulmány.)
Sajtó alá rendezte: Szakolczay Lajos. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 630 l.

A tragikusan korán eltávozott romániai magyar költő munkásságának eddigi legteljesebb válogatása *Szakolczay Lajos* munkája. A kötetben megjelent versek mellett tartalmazza e kiadvány a hagyatékban föllelt anyag jó részét, valamint a korábban csak folyóiratokban napvilágot látott verseket, műfordításokat is. A *Kortársunk, Arany János* című kismonográfia első ízben 1959-ben jelent meg önálló kötetként. Irodalomtörténészek vitathatják Szilágyi Arany-esszéjét, az azonban bizonyos, hogy nem mindennapi tehetségű költő érdekes vállalkozásának vagyunk tanúi. Mai költő ír száz év előtti „kortársáról", úgy, hogy nem életrajzot vagy regényt vet papírra, hanem a költőelőd arcának „a másik – a nagyközönség előtt mindmáig árnyékos felének a fölvillantására" törekszik.

Szilágyi Domokos válogatott verseihez Szakolczay Lajos értő bevezetést írt.

N. S. K.

Szilágyi János: A Népszava irodalompolitikája 1919 és 1929 között.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 218 l. (Irodalomtörténeti Füzetek)

Nem véletlen, hogy sokkal jobban ismerjük a Népszava irodalmi szerepét a század első két évtizedében és a harmincas évek elejétől a II. világháború befejezéséig, mint a Tanácsköztársaság bukásától a világválság kitöréséig terjedő, közöttes időszakban, a húszas években. Mindazonáltal a szociáldemokrata irodalompolitika szürke évtizedének is vannak színes foltjai, figyelemre méltó mozzanatai. Elég, ha a lap *Kassák* körüli vitájára, a fiatal *József Attila* vagy *Nagy Lajos* Népszava-beli szereplésére és fogadtatására, a szerkesztőségnek *Hatvany Lajos*hoz való viszonyára utalunk. A korszak kutatójának mindenképpen érdemes közelebbről szemügyre vennie, hogyan helyezkednek el a szociáldemokrata irodalmi törekvések a háború, a forradalmak és a fehérterror utáni gyökeresen új politikai és szellemi közegben, az újjászerveződő irodalmi életben és az újonnan jelentkező nemzedékek mozgási mezőjében.

Aki ennek a tíz évnek a feldolgozására vállalkozik – mint *Szilágyi János*, az Irodalomtörténeti füzetek sorozatban megjelent kis könyvében –, hasznos hézagpótló munkát végez. A szerző által összegyűjtött és rendezett ismeret-halmaz jó alapanyagul szolgál a további feldolgozásra és a kutatás folytatására, időbeli kiterjesztésére ösztönöz.

Tverdota György

Szilágyi Júlia: A helyszín hatalma.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 227 l.

Szilágyi Júlia a kolozsvári Korunk szerkesztője. Az 1960-as évektől találkozhatunk kritikai jellegű írásaival, főleg az erdélyi lapokban. Swiftről kismonográfiája jelent meg 1968-ban. *A helyszín hatalma* címen első ízben kapunk válogatást esszéiből.

A gyűjtemény egyharmadának tárgya világirodalmi olvasói élmény: Shakespeare, Malraux, Beckett, Mauriac, Kafka, Duhamel, Thomas Mann, illetve a krimi, a mítosz mai értelmezésével kapcsolatos. A kötet nagyobb része, mintegy kétharmada, magyar irodalmi kérdésekkel foglalkozik.

A magyar irodalomról szóló írások többségükben – egy *Madách*- és egy *Déry*-tanulmányt kivéve – a közelmúlt és kortárs erdélyi írók világát hozzák közel. *Jancsó Béla*nak, az Erdélyi Fiatalok című folyóirat alapítójának, főmunkatársának egybegyűjtött cikkei, tanulmányai, valamint *Kuncz Aladár* kritikáinak kiadása kapcsán helyzetük történelmi korlátainak figyelembevételével törekszik pályafutásuk, nézeteik, ítéleteik tárgyilagos mérlegelésére. *Gaál Gábor* levelezését olvasva (1921–1945-ig, hatszázötvenöt levél), követi a Korunk megszületésének, fenntartásának, elvi következetességének gondjaival egybefonódó emberi pályát; megrajzolja a mostoha körülmények között és ellenére önfeláldozóan, céltudatosan vállalt szerkesztői feladatok mögött álló jellemet. Önéletrajzok, emlékezések nyomán illeszti össze a képet: mit jelent a Korunk a két világháború közötti olvasók számára. *Veres Péter, Nagy István, Méliusz József, Vas István, Balogh Edgár, Fábry Zoltán* vallomásai jelentik a forrást. A jelenkori erdélyi irodalmat a fiatalon meghalt *Szilágyi Domokos* költészetéről, *Székely János* vers- és prózakötetéről, *Panek Zoltán* regényéről, *Egyed Péter* verseiről, *Láng Gusztáv* kritikáiról írt esszéi képviselik. Kolozsvári és marosvásárhelyi írók találkozásáról szólva a vitás kérdések megidézésével, szenvedélyesen vállalat állásfoglalás megfogalmazása közben villan fel az irodalmi élet körképe. Szilágyi Júlia az egyes írói pályák, művek mögött is az egyetemes emberi kérdések felbukkanására utal, s a személy szerint számunkra címzett üzenetre. Nem ír bírálatot, elemzést, hanem a kor, a helyzet, az élet által felvetett emberi alapkérdéseket gondolja és gondoltatja tovább az olvasmányélmények nyomán. Az elmélyültséget könnyedséggel, szellemességgel társítja.

Amint erre a cím is utal, az írások gondolatvilágának középpontjában etikai alapkérdés áll: hogyan lehet szembeszegülni a helyszín hatalmával? Miként lesz a „formátlan végzetből vállalt és alakítható" sors?

Széles Klára

Szirmai Endre: A magányos óriás. II.
A Szirmai Károly Emlékbizottság és a Szirmai Károly Archívumok kiadása, München-Stuttgart, 1979. 142 l. + 50 műmelléklet.

A jeles vajdasági költő életműve dokumentumainak kiadása új kötettel gyarapodott. Amint *A hagyaték bővülése* című bevezető fejezetből megtudhatjuk, a jugoszláviai magyar könyvtárak és levéltárak, illetve a volt költőtársak gyűjteménye jóvoltából a Szirmai Károly működésére vonatkozó levél- és kézirat-anyag további gazdagodását remélhetjük.

A gyűjteményt bevezető, ahhoz nem szervesen tartozó részben *Szirmai Endre*, az író fia, *A magányos óriás* első kötetének visszhangjait ismerteti, majd apja első nyomtatásban megjelent elbeszélését (*Két lélek*) közli, mely 1910-ben jelent meg az Életben. A továbbiakban – *Bírálatok és szerkesztői vallomások Szirmai Károly leveleiben* címmel – a *Czakó Tibor*hoz írt Szirmai-levelekből olvashatunk florilegiumot azzal a céllal, hogy minél alaposabban megismerhessük Szirmai Károlynak, a szerkesztőnek irodalmi elveit és esztétikai nézeteit.

A jelentékeny számban gyarapodó levelek sorát *Rainer Maria Rilke* 1924-ben keltezett, Szirmai Károlynak címzett köszönő levele nyitja meg, amelyben érdekes gondolatok olvashatók a két költő „rokonságá"-ról. A leveleket, keletkezésük és a bennük kifejtett gondolatok szerint, két csoportba oszthatjuk. A magyarországi irodalom jeles képviselői (*Babits Mihály, Schöpflin Aladár, Lukács György, Sík Sándor, Németh László, Veres Péter, Gyergyai Albert*) többnyire a küldött köteteket vagy kéziratokat köszönik meg, illetve a Kalangyával kapcsolatos nézeteiket fejtik ki. Izgalmasak és tanulságosak viszont azok a sokszor ars poetica igényű sorok, melyeket a vajdasági magyar irodalom alkotói intéztek Szirmai Károlyhoz, részint szerkesztői működését tekintve, részint azt értékes szempontokkal gazdagítani szándékozva. A levelezésnek e része fontos dokumentumokkal árnyalhatja a jugoszláviai magyar irodalom történetét és önismeretének kérdéskomplexumát.

A gyűjteményt *Németh István* – az első Szirmai Károly-díjas magyar író levele és Aleksandar Tismának a díj 1977. (és nem, mint a gyűjtemény bevezetésében olvasható: 1937!) évi birtokosának Szirmai Károlyról írt vallomása teszi teljessé, majd egész sor műmelléklet zárja, melyek között a levelek fotokópiái és Szirmai Károly két unokája festményeinek és illusztrációinak reprodukciói láthatók.

Rónay László

Takáts Gyula: A harmónia keresése.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 385 l.

A költő Takáts Gyula esszékötete négy, tematikailag jól elkülöníthető csoportra oszlik. Az első (*A természet és a szép együtt egész*) tíz irodalomtörténeti igényű írást tartalmaz a magyar reneszánsz, a rokokó, a klasszicizmus és a romantika legnagyobb alakjairól: *Janus Pannonius*ról, *Csokonai*ról, *Berzsenyi*ről, *Kisfaludy Sándor*ról és *Petőfi*ről. Található köztük két forrásértékű publikáció is. Az egyik a *Kisfaludy Sándor ismeretlen levele Döbrentei Gáborhoz* címet viseli, s azon közlemények sorába tartozik, amelyek egy-egy – önmagukban véve talán kevéssé, tágabb összefüggéseiben azonban igen jelentős – adat birtokába juttatják az irodalomtörténetírást. A másik cikk címe: *Berzsenyi utolsó keltezhető verse.* A vers Somssich Pongráchoz íródott, s 1832-ben Pesten füzet formájában meg is jelentetett óda, melynek szerzőjeként Takáts Gyula Berzsenyit nevezi meg. A szerzőség bizonyítása során szó kerül a korabeli Somogy hatalmi és szellemi viszonyairól, Berzsenyi és Somssich Pongrác (Somogy megye alispánja, majd Pest megye főispánja) kapcsolatáról, s nem utolsó sorban a költő stílusának és – a korra jellemző – felvilágosult középnemesi szemléletének számos vonásáról.

E rész talán legjelentősebb esszéje szintén Berzsenyivel van kapcsolatban: a *Har-*

mónia és Diotima Berzsenyi és Hölderlin között von párhuzamot. Rokonságukat a „poétai szép" keresésének mindkét életműben betöltött központi szerepére alapozza a szerző. Csakhogy míg Hölderlin a transzcendencia felől közelít az evilági felé, s ezért szépségeszménye elvont, misztikus, addig Berzsenyi a 18. század racionalizmusának és a 19. század reformmozgalmainak határán fogalmazza meg a hasznos szépség eszményét.

A kötet második része (*Képek – emlékek, versek – barátok*) annyiban kapcsolódik az elsőhöz, hogy az itt közölt írások „főszereplői" is művészek, irodalmárok. A velük való kapcsolat azonban – túlnyomó többségében – már személyes élményen alapul; Takáts Gyula kortársairól van szó. Képzőművészekről (Rippl-Rónai József, Egry József, Martyn Ferenc, Würtz Ádám, Reich Károly), irodalmárokról (Weöres Sándor, Kiss Tamás, Kodolányi János, Lengyel Balázs, Kardos Tibor, Paolo Santarcangeli), valamint Fülep Lajosról, a filozófus-esztétáról. A fejezet dokumentumértékű anyaga az a huszonnyolc Rippl-Rónai-levél, amelyet a festő 1899 és 1916 között a Balkay-családnak írt (Dr. Balkay Béla ügyvéd volt Budapesten). Takáts Gyula a levelekhez írott bevezetőjében részletesen szól a korról és a művész akkori életkörülményeiről, eligazítván az olvasót az amúgy jelentéktelennek tűnő adatok és kusza utalások szövevényében.

A *Föld, ég átsüt a művön* ciklus mindössze négy írást tartalmaz. Valamennyi a szülőföldről, Somogyról szól. Mint minden író, költő, Takáts Gyula is fontosnak tartotta, hogy megfogalmazza szűkebb hazájához, annak népéhez, népköltészetéhez, tárgyakban, szokásokban, életformákban testet öltő szellemiségéhez való viszonyát. A *Népi műemlékeinkről* közelebb áll a történeti néprajzi tanulmányhoz, a *Balatoni évtizedek* pedig nem más, mint egy sajátos, esszéisztikus recenzió Bertha Bulcsú Balatonról szóló riportkönyvéről.

A kötetzáró ciklus (*Magamról és a mesterségről*) az önéletrajzi indíttatású – többnyire igen rövid – írásokat tartalmazza. Közülük az első három tarthat számot általános érdeklődésre (*Életrajzi levél Juhász Ferencnek, Diákemlékek az Új versekről, Az indulás és a Nyugat*), valamint a *Beszélgetés Bertha Bulcsúval.*

Mányoki Endre

Tandori Dezső: A zsalu sarokvasa.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 397 l.

Tandori Dezső nemcsak alkotója, hanem magyarázója is az irodalomnak. Kevés író mondhatná el magáról, hogy művészi gyakorlatában maradéktalanul kiaknázta e két terület kölcsönhatását. Tandori azok közé tartozik, akik értekező prózát írva sem mondanak le világképük kitágításáról: a címben leírt metafora úgy is olvasható, hogy az irodalom az értékek felkutatásának intézményét jelenti az ember számára.

A zsalu sarokvasa két nagy egységre tagolódik. Az elsőben Tandori a magyar irodalom keretein belül marad, a másodikban túllép a hazai alkotótípusok ismertetésén. A tanulmányok beosztásának rendezőelvéül a nyelv mellett feltehetően a világképek rokonsága szolgált.

Az első rész nyitó írása a *Kosztolányi-kettőshangok* című dolgozat. Kosztolányi

életművéhez csakis előítéletektől mentesen lehet közelíteni, mivel Kosztolányi stilizáló alkat volt, akit a műfaji követelmények gyakorta gúzsba kötöttek. Tandori kétféle *kettőshangzatot* fedez fel. Leegyszerűsített fogalmazással élve: egy műfajra és egy nyelvre vonatkozót. Az előbbi szerint a prózai művek alkotója néha teljesebben mutatja a lírikust, mint a költői szövegeké. A nyelvre vonatkozó kettősség a költői létszemlélet kifejezéséhez felhasznált nyelvi anyag esetlegességeit célozza meg. Tandori ez utóbbival foglalkozik részletesen.

Kosztolányi költészete átvilágítja századunk líráját: feltehetően ebből a tényből kiindulva fogalmazódott meg Tandoriban a *Szép Ernő*ről és a *Nadányi*ról szóló tanulmány ötlete. Az előbbit az választja el a Nyugat első nemzedékének legjobbjaitól, hogy nem teremtett új világképet; néhány viszonylagos önállósággal rendelkező verse azonban e nemzedék számos vívmányát előlegzi. Ezért Szép Ernő még akkor is megéri a felfedezéssel járó fáradságot, ha sokszor megelégedett szokványos költői fogásokkal. Nadányi költészetének éltetője a szerelmi érzés. Életműve a mérsékletesség és az egyszerűség fogalmaival jellemezhető. A *Kassák Lajos matériái* című írás kiragadott példákkal azt a folyamatot szemlélteti, amelyben Kassák – távolról sem egyszeri alkalomként – az avantgarde-tól messze eső költői iskolák eredményeit alkotó módon továbbfejlesztette. *Jékely Zoltán* lírája a legbensőbb szívügyei közé tartozik Tandorinak. Költészetének eredetisége mellett három dolgozatban is síkraszáll.

Tandori otthonosan mozog *Ottlik Géza* prózájában. A regényekről készült eszmefuttatások legnagyobb érdemeként az említhető, hogy a szerző mindkét mű világképét a szerkezettől teszi függővé. Gondolatmenetéből óhatatlanul következik az a megállapítás, hogy a *Hajnali háztetők* sem töredékes mű. Az íróról csakis rövid történeteinek szemügyre vétele után alakítható teljesebb kép: *A hegy lelke* című korai elbeszéléséből a világkép folytonosságára lehet következtetni. *Örkény* egyperceseinek kiindulópontjául az ötletesség szolgál, döntő szerepet azonban a szerkesztés kap bennük. A gondolat és a nyelv egymásra rétegzettsége révén hullik ki belőlük minden esetlegesség, a műfaj így teremti meg saját olvasásmódját.

A második rész művei közül bővebb kifejtést *Kafká*ról, *Musil*ról és *Karl Kraus*ról szóló három tanulmánya igényelne. Tandori szerint Kafkához lehetetlen csupán a regényei útján közelíteni, megismeréséhez új nézőpontot rövid prózai írásaiból nyerünk. Musil művének nem a befejezetlenség, hanem a töredékesség a meghatározója. *Az emberiség végnapjai* megértéséhez pedig a legfontosabb szempont a *nyelv* lehet.

Idézés, gondolatjel, zárójel: Tandori értekező műfaja írásjelekkel teletűzdelt próza. Értelmezés és önértelmezés szerves egysége.

Mohai V. Lajos

Tanulmányok.
A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének kiadványa, 10–11. füzet. *Sinkó Ervin-emlékkönyv.* Újvidék, 1977–78. 177 l.

A Hungarológiai Intézet *Bori Imre, Penavin Olga* és *Utasi Csaba* szerkesztette, Sinkó halálának tizedik évfordulójára megjelent tanulmánykötetében az irodalom- és művelődéstörténeti dolgozatok, műelemzések két csoportba rendeződnek: az első hat

írás – a magyarországi egyetemi acták jellegéhez hasonlóan – a kutatók egyéni műhelymunkájának eredményeit egy-egy nagyobb vállalkozás részlettanulmányainak közzétételével jelzi, a második írásegyüttes pedig öt végzős hallgató szakdolgozatának nyit teret. Líraelméleti szempontból és a költői pálya egészét tekintve is figyelemre méltó megállapításokat tesz terjedelmes *Füst Milán*-tanulmányában *Bányai János*, aki a költői nyelv elméleti problémáit is taglalva vizsgálja meg Füst lírai nyelvét, „azt a költői anyagot, amit a vers mutat meg, mégpedig mint a nyelv teljes képéből kiválasztott, sajátosan grammatizált és strukturált nyelvi valóságot". Bányai elemzi Füst pesszimizmusának világszemléleti alapjait is, felderítve a szóihlet jelenségének működési mechanizmusát a versteremtő helyzetek létrehozásában, amit Füst Milán költészete egyik döntő sajátosságaként ír le.

Bori Imre Krúdy *Őszi utazás a vörös postakocsin* című regényének betéteit elemezve a Krúdy-szövegek keltette sajátos effektusként értelmezi a betétek mikrorealista hitelű, hangulatteremtő szerepű és jelentésmódosító újdonságát, fölmérve a jelenség szerepét a pálya egyes szakaszaiban.

Gazdagon adagolt, elemző részletességű tanulmány *Bosnyák István*nak Sinkó 45 utáni pályáját, életművét áttekintő ideológiatörténeti vázlata, amely etika és forradalom, erkölcs és mozgalom alapösszefüggéseinek módosulását elemzi Sinkó utolsó két évtizedének a szerző által hármas szakaszosságúnak tartott fejlődésmenetében. Bosnyák a sinkói pályát széles kortörténeti, irodalom- és művelődéspolitikai összefüggésrendszerbe állítva tárgyalja; elemzését *Csáky S. Piroska* olvasásszociológiai, könyvtörténeti szempontból hasznos Sinkó-dolgozata követi, amely a Hungarológiai Intézetben őrzött hagyaték különgyűjteményének eddig föl nem dolgozott 1637 kötete alapján vázolja Sinkó művelődéstörténeti érdeklődését, megjelölve az egyes művek származását, jelezve a különféle irodalmak arányát Sinkó könyvtárában.

Gerold László színháztörténeti tanulmánya ugyancsak Sinkó Ervin emléke előtt tiszteleg, a szerző a századelő ismert budapesti színtársulatának, a Thália Társaságnak nagybecskereki, pancsovai és szabadkai vendégszereplését kíséri nyomon rendkívüli alapossággal – fölhasználva a korabeli sajtó adatait –, jelezve a társulat helyét a korszak művelődési életében, s e vendégszereplés színháztörténeti fontosságát a délvidéki modern magyar színjátszásban.

Penavin Olga az egyetemi oktatás egyik hasznos gyakorlati formájának, a néprajzi, lexikográfiai, szociolingvisztikai terepgyakorlatoknak az eredményeiről számol be.

A tanulmánykötet második csoportjában *Túri Gábor* tanulmányának kivételével (*Ács Károly* versfordításai) a szakdolgozatok mindegyike *Sarkadi Imre: A gyáva* című kisregényének elemzésére vállalkozik; a dolgozatok a szegedi egyetem és az újvidéki bölcsészkar tudományos diákköreinek közös, 1977-es szegedi Sarkadi-ülésszakának anyagai, szerzőik *Mák Ferenc, Faragó Kornélia, Csányi Erzsébet* és *Túri Tibor.*

Csapody Miklós

Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945.
Szerkesztette: Lagzi István. Budapesti Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ. Budapest – Szeged, 1979. 123 l.

A kötet a szegedi József Attila Tudományegyetem Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszéke, a Lengyel Tájékoztató és Kulturális Központ és a Polonisztikai Munkaközösség által 1979. szeptemberében megtartott tudományos ülésszak előadásait tartalmazza. A második világháború alatti magyarországi lengyel emigráció a magyar–lengyel kapcsolatok történetének egyedülállóan érdekes fejezete. 1939 és 1944 között a lengyel menekültek gazdag kulturális és irodalmi tevékenységet fejtettek ki. A szegedi ülésszak két előadása foglalkozott a kulturális kapcsolatok kérdéseivel. *D. Molnár István* a menekültek irodalmi tevékenységét mutatta be, elsősorban a Magyarországot és a magyarokat ábrázoló irodalmi műveket. A legszínvonalasabb alkotások közé tartoznak *Kazimiera Iłłakowiczówna* nálunk született versei és *Stanisław Vincenz* esszéi. *Héjj Klára* a lengyel sajtó irodalmi vonatkozásairól számolt be előadásában. Ekkor ismerkedtek meg kultúránkkal és irodalmunkkal a későbbi műfordítók közül *Kazimiera Iłłakowiczówna, Tadeusz Fangrat*, a tudósok sorából *Jan Reychman*, a varsói egyetem magyar tanszékének későbbi professzora.

K. Gy. Cs.

Tardy Lajos: Régi hírünk a világban.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 330 l.

Tardy Lajos történettudós jórészt a Magyar Nemzetben közreadott publicisztikai megfogalmazású írásaiból gyűjtött össze egy kötetre valót, Magyarország és külföld kapcsolatát nyomozva nyolc évszázadon át. Az összeállítás bevallott célja az érdekesség felkutatása, a figyelem felkeltése még kidolgozatlan témák, fehér területek iránt. Tardy kötetéből az irodalommal foglalkozó szakember is kaphat inspirációt, hiszen a hazánkat érintő idegen, illetve a külföldet megismertető magyar útleíró-irodalom számtalan érdekességét sorakoztatja fel a szerző. Csupán ízelítőül ragadva ki néhány címet: *Az első orosz útleírás Magyarországról, XVI. századi magyar útleírás a Szentföldről és Egyiptomról, Puskin magyar kapcsolatai, Jókai és Grúzia.*

Külön ki kell emelnünk a kötet tipográfiáját, valamint azt, hogy Tardy Lajos élvezetesen megírt könyvét sok tanulmányozásra érdemes, gonddal válogatott illusztráció (térkép, metszet) díszíti.

N. S. K.

Thuróczy János: A magyarok krónikája.
Fordította Horváth János. Magyar Helikon, 1979. 563 l. (Bibliotheca Historica)

A pompás kiadvány, melyet az 1488-ban készült ősnyomtatvány akkori díszkiadásának színezett fametszetei illusztrálnak (Gottl Egon felvételei), a viruló sorozat eddig legnagyobb teljesítménye. Nem külleméért azonban, hanem a misszió miatt,

amit teljesít: történeti irodalmunk bízvást botrányosnak nevezhető adósságát rója le végre-valahára legnagyobb hatású krónikásunk munkájának közkinccsé tételével. Bármily hihetetlenül hangzik is, tény és való, hogy Thuróczy János, aki a 15. század végén összefoglalta és betetőzte a középkori hazai krónikaírás eredményeit, és ezzel utat nyitott az akkori legmodernebb, humanista igényű feldolgozások előtt, akinek munkássága úgyszólván a 19. század második feléig, talán még azon is túl meghatározta a magyarság történeti tudatát, és rögzítette azt az ismeretanyagot, ami régibb múltunkról idehaza és külföldön tudni illett, ez a Thuróczy János mindeddig ismeretlen volt a szakma legbelsőbb körein kívül. Olvasóinak tábora a latintudással együtt fogyatkozott, napjainkra szinte-szinte már semmivé. Történeti irodalmunk legtávlatosabb jelentőségű alkotásának nem volt teljes magyar nyelvű szövege. Persze, az anomália, amit Horváth János most kiegyenlített, nem alaptalan: magának a latin szövegnek sincs megbízható, modern kiadása; hozzáférhető sincs. Talán ez sem hihető, de ez is való: a *Chronica Hungarorum*ot utoljára 1744-ben adták ki. (Igaz, egypáran újra lenyomtatták ezt még a 18. században.) A használható latin szöveg hiánya nyilván nem egyet riasztott vissza azok közül, akik egyébként talán hajlottak volna a dologra. Kedvezőbb feltételek mellett sem lett volna könnyű feladatuk: a középkorias latinsággal fogalmazott mű izzadságos próba elé állítja azt, aki meg akar bírkózni vele, a legfelsőbb szintű ismereteket követeli mind a klasszikus, mind a hazai latinságban, a középkori irodalomban, történelemben. Mondanunk sem kell, micsoda körültekintést és invenciót követel a történelmi, jogi, teológiai, filozófiai terminusok modern és közérthető magyar megfelelőinek megkeresése, méghozzá úgy, hogy tartalmukat is megőrizzék. Horváth János – úgy látszik – könnyedén megbírkózott feladatával, ámbár meg kell mondanunk, munkájának részletekbe menő értékelésére csak akkor lesz majd lehetőség, ha egyszer láthatóvá válik az az eredeti textus, amihez hozzámérhetjük. A jelek szerint az említett 1744-es Schwandtner-féle kiadásra támaszkodott, de a korábban már vitatott részeknél igénybe vette a szerzői kéziratnak tekinthető ősnyomtatvány szövegét is.

A kötetben tehát most már olvasható a teljes krónika magyarul, utószóként a fordító torzónak maradt tanulmánya, egyben utolsó, sajnálatosan töredékes írása, meg a szöveghez csatlakozó jegyzetanyag (Boronkai Iván gondozásában): három híján 800 megjegyzés, hogy kiegészítse, magyarázza, pontosítsa, a történettudomány mai álláspontjához szabja a Thuróczy által közölteket.

Kulcsár Péter

Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a középkorban.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 396 l.

A középkori Erdélyben csupán az elemi ismeretek oktatására nyílt lehetőség a káptalani iskolákban, a magasabb szintű, korszerű tudás és szakismeret kizárólag a külföldi egyetemeken volt elsajátítható. Az egyetemjárás adatainak számbavétele ezért Erdély középkori művelődéstörténetének vizsgálatához nélkülözhetetlen feladat. Tonk Sándor a *peregrinatio academica* történetét kíséri nyomon a kezdetektől, a XII. század végétől 1520-ig, a rendelkezésre álló, hozzáférhető források teljességre törekvő feldolgozásával. Könyvének nyitó fejezeteiben áttekintést ad a középkori egyetemalapítások

társadalmi előfeltételeiről s az egyetemalapítások kronológiai rendjéről. Tüzetesebben ismerteti Párizs és Bologna egyetemének kialakulását, fakultásait, szervezeti felépítését, mert ezek mintául szolgáltak a későbbi egyetemalapítások számára. Bemutatja az itáliai és a közép-, valamint kelet-európai (prágai, krakkói, bécsi stb.) egyetemek kialakulásának történetét is.

A források töredékes volta ellenére Tonk Sándor 2496, külföldi egyetemen tanuló erdélyi diák tanulásáról tud adatokkal szolgálni. Ez a szám tekintélyes ugyan, de nem elhanyagolható körülmény, hogy az egyetemekre beiratkozott diákok közül igazolhatóan csak 521 fejezte be tanulmányait. A diákok többsége elkezdte tanulmányait, de különféle (főként anyagi) okok következtében befejezni nem tudta, s csak kevesen szerezhették meg a baccalaureus vagy a magister címet. A diákok túlnyomórészt a bölcsész-fakultáson vizsgáztak, a jóval hosszabb tanulmányi időt követelő orvosi és (különösen) teológiai karokon viszont csak elenyésző számban.

Már a XII. század végén megjelenik egy erdélyi diák a párizsi egyetemen, a külföldi egyetemek rendszeresebb látogatása azonban csak a XIV. század közepétől figyelhető meg, létszámuk állandó növekedése pedig a század utolsó negyedétől. Legtöbben a közelibb bécsi és krakkói egyetemet látogatták. Tonk Sándor vizsgálatai szerint kezdetben kizárólag az egyházi, káptalani jövedelmekre támaszkodó klerikusok, vagy főrangú származásúak kereshették fel a külföldi – párizsi és itáliai – egyetemeket, s csak a XIV. századtól indul meg az alacsonyabb sorból (a városokból, kisnemesi, szabadparaszti rétegekből) származó ifjak egyetemjárása. Tonk Sándor sokoldalú jellemzést ad diákjainak sorsáról: felidézi az egyetemekre való utazás fáradalmait, bemutatja az egyetemi diák-közösségek mindennapjait, az oktatás anyagát, jellegét és a vizsgákat. Fejtegetéseit számos, az adatokat jól áttekinthető-idéző táblázat, grafikus ábrázolás kíséri, s könyvének mellékleteként pedig közli a külföldön tanuló erdélyi diákok teljes névsorát és a tanulmányaikkal kapcsolatos adatokat.

A könyv eredményei alapot adnak a további kutatáshoz, főként az egyetemjárt középkori erdélyi értelmiségi réteg általánosabb művelődéstörténeti szerepének vizsgálatához.

Komlovszki Tibor

Tőzsér Árpád: Genezis.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 166 l.

A csehszlovákiai magyar líra egyik legeredetibb, keveset publikáló költőjének új könyve, a *Genezis*, kísérlet; a többnyire régi, kötetekből már ismert versek közé Tőzsér Árpád esszéit is beiktatta, s evvel olyan ok-okozati összefüggésbe állította verseinek egyik csoportját, amely közelvisz a vágyott célhoz: „egy emberi és költői eszmélet kialakulását, történetét nyomozza visszafelé az időben."

A *Genezis* öt fejezete (*Vetítés, Meditaciones del Quijote, Nyelvtáj, Szégyen, Jövőn innen, múlton túl*) közül a *Nyelvtáj* csak prózát közöl, és interjú zárja a kötetet, mintegy foglalatát adva a bevezető esszében (*Előszó helyett: Gyalog egy vers határában*) megfogalmazott gondolatnak.

Tőzsér versciklusokat összekötő vallomás-sora arról a nemzedékről beszél, amely

– a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején – a magyar határon átszökdösve végezte Magyarországon az iskolát, s a „jégtörő február" (a magyar nemzetiség jogainak visszaállítása) után nem fogadta el a fölkínált magyar állampolgárságot, hanem visszament a szülőföldjére tanulni, dolgozni. Ez az érzékeny, szülőföldhöz való ragaszkodás szemléletét is meghatározza: az egyetemes magyar irodalmon belül azokat az írói értékeket is a csehszlovákiai magyar irodalom előzményei közé sorolja – ebben a hagyományt alakító-kereső törekvésében rokon a jugoszláviai Bori Imrével –, amelyek (például Szenci Molnár Albert, Mikszáth művei) a szűkebb haza (írói, erkölcsi, társadalompolitikai) arculatát is formázták. Bár Tőzsér „palóc-élménye" más, mint Mikszáthé – saját szavaival: „többnyire komorak, sokszor tragikusak" –, a magyar próza klasszikusában azt a művészt tiszteli, aki hangot tudott adni a provincia dolgainak, s evvel egyben egyetemessé tette egy jellegzetes népcsoport (és táj) embereinek küzdelmét.

Figyelemreméltó az is, amit *Gömörország* (A szlovákiai magyar irodalom faluja) kapcsán Tőzsér a szintén Gömörből származó szlovák íróval, Valdimír Mináč-csal némiképp vitatkozva (annak meglátásait kiegészítve?) mond. Mináčot elsősorban, érthetően, Gömör szlovák jellege érdekli, s „a fordulat előtti magyarosító törekvések" szempontjából érzi Gömört 'elvágottnak', míg Tőzsér a beszélt nyelv dallamvilágában látja a határt: „A tőle keletre és délkeletre eső magyar nyelvterületekről a nyelve vágja el." Az a nyelv, amely – saját megfigyelései is megerősítik ebben – „gazdag intonációja, a magas és alacsony hangfekvéseket bravúrosan váltogató zengése miatt a más nyelvjárásokon nevelkedett magyar fül számára talán nem is hat magyarnak".

Tőzsér, verseiben főképp,. de esszéiben is, fölmutatandó „tárgyához" mindig elsősorban gondolati úton közelít, de analizáló hajlama nem zárja ki – s erre a *Genezis* szép példa –, hogy ne szóljon érzelmi tartományáról (szülőföld, haza, nyelv). Legfontosabbat, saját gondolatain messze túlmutatót, éppen a dunaszerdahelyi fiatal íróbarátaihoz küldött „levélben", a *„Nyelvtáj" és irodalom*ban mond. *Forbáth Imre* 1938 utáni elnémulását (s ha írt is verset, az nem volt jó) nem csupán a fasizmus uralomrajutása és Csehszlovákia széthullása magyarázza, hanem az is, hogy a költőnek „először a londoni emigrációban, később az ostravai, majd a teplicei idegen nyelvűségben egyszerűen megszakadt a kapcsolata a *beszélt magyar nyelvvel* (Tőzsér kiemelése!), a költészetnek azzal a mindenkori *kristályos matériájával* (Forbáth kifejezése), amit a nyelvészek Saussure óta *parole*-nak hívnak, de amit én inkább a nép élő, eleven, naponta alakuló költészetének neveznék". S mikor Tőzsér azt mondja, hogy a Magyarország határain túl élő magyar írók fokozottabb mértékben vannak kitéve a Forbáthnál fölmutatott veszélynek, arra is felel, hogy miben látja e veszély elhárítását: az erős kritikai és önkritikai érzékben.

Szakolczay Lajos

Tudományos-fantasztikus, utópisztikus, fantasztikus művek bibliográfiája.
Összeállította: Cs. Bezerédy Ágnes, Csiszár Jolán. Kiadja a II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, Miskolc, 1979. 434 l.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján jelentek meg a magyar literatúrában a tudományos-fantasztikus irodalom első hírnökei, s mindössze egy évtized kellett hozzá,

hogy nálunk is diadalutat fusson be ez a műfaj. 1972-ben indult meg a Galaktika, a sci-fi irodalom antológiája, *Kuczka Péter* szerkesztésében, amely már túlhaladt a 40. számon, s kezdeti 20–30 ezres példányszám után most már 100 ezer példányban jut el az olvasókhoz. A nagyszámú érdeklődő igényét elégíti ki a Kossuth és a Móra Kiadó tudományos-fantasztikus könyveket közreadó sorozata is. A sci-fi alapja és lelke a meglevő eredményekre épített tudományos spekuláció: a jövő – jóval ritkábban a múlt – tudományos mezbe öltöztetett mítosza. Van benne bőven adagolt képzeleti anyag, jóslat, prófécia, futurológiai töprengés, irracionális ábránd és álom.

Ezt a műfaji sokarcúságot vették figyelembe a miskolci II. Rákóczi Ferenc Könyvtár kiadásában napvilágot látott bibliográfia összeállítói (a szerkesztőkön kívül az anyaggyűjtésben még további nyolc szakember is részt vett). A kiadvány az 1970-ben megjelent bibliográfia javított és bővített második kiadása, a magyar nyelven – vagyis magyar szerző tollából és külföldi szerzőtől fordításban – megjelent tudományos-fantasztikus, utópisztikus, fantasztikus művek jegyzékét adja, a kezdetektől 1975-ig bezárólag, 2644 tételt sorolva fel. A feltárt anyag két nagy részre tagolódik. Az első a szépirodalmat tekinti át, hagyományos műfaji bontásban (regény, elbeszélés, vers, egyéb), a második a szakirodalmat fogja össze, figyelemre méltó rend szerint (anticipáció, fantasztikus hipotézisek; tanulmányok az SF témaköréből; életrajzok, könyvismertetések, kritikák; bibliográfiák). Kitekint a bibliográfia a fantasztikus művészetre, a film- és képzőművészetre, és külön fejezetet kapott az SF konferenciák, klubok, szövetségek működéséről beszámoló cikkek regisztrálása is. Név- és címmutató teszi jól áttekinthetővé és könnyen használhatóvá az óriási anyagot feltáró bibliográfiát.

B. Hajtó Zsófia

Váci Mihály összegyűjtött művei.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 1590 l.

A költő eddigi legteljesebb, nem kritikai kiadásához *Illyés Gyula* írt rövid bevezetőt. Az utószóban *Váci Mihályné* – a kötet sajtó alá rendezője – ismerteti a könyv felépítését, az eredeti megjelenésektől eltérő módosításokat és azok indoklását. Az első részben a lírai költemények találhatók az egyes kötetek megjelenési sorrendjében. Az elbeszélő költemények csoportjában – szám szerint négy tartozik ide – ez a kötet közli először teljes terjedelmében a *Délnek úszó jéghegyen* címűt. A költő halála után *Toldi feltámadása* címmel megjelent összegyűjtött prózai írásai alkotják a harmadik csoportot, ebből öt kisebb cikket kihagytak és az eredeti koncepciót – a jobb áttekinthetőség végett – némileg átrendezték.

G. M.

Vadas József: A konstruktőr. (Kassák Lajos képzőművészeti munkássága.)
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 179 l.

Az új megállapításokat tartalmazó, világos szerkezetbe foglalt tanulmány a képzőművész Kassák pályáját tekinti át. Legfőbb értéke, hogy nem elégszik meg Kassák-

nak az avantgarde képzőművészetről és irodalomról szóló programnyilatkozatai, manifesztumai, tanulmányai értelmezésével és kommentálásával, hanem a teoretikus-ideológus gondolati útjának fölrajzolása mellett részletesen foglalkozik grafikáival, konstruktivista és hagyományos formájú képeivel, tipográfiáival, reklámterveivel. A képzőművész Kassák munkáinak ezt a fajta elemző bemutatását mindeddig nélkülöznünk kellett. A hatvanas években, amikor az avantgarde-kutatás Magyarországon is lendületet kapott, általában az avantgarde elfogadtatására, művészettudományi értelmezésére, legfőbb vonásainak tudatosítására volt szükség. Vagyis arra, hogy az irodalomtörténet és a művészettörténet bebizonyítsa: az avantgarde nem a modern irodalom (művészet) rothadási terméke, nem a dekadencia mocsári virága, hanem számos értékes kezdeményezés, forradalmi kísérletezés kútfeje. Ezt az elméleti tisztázó munkát a képzőművészet területén Aradi Nóra, Körner Éva, Németh Lajos, Passuth Krisztina, Szabó Júlia végezte el és csak ilyen alapozás után lehetett gondolni a részlettanulmányokra, a művek elemzésére, a pozitív és negatív tendenciák szétválasztására. Vadas József kismonográfiája – építve az elméleti kutatásokra, a terepfölderítők munkájára – ezt a részletekig hatoló elemzést végezte el, sikeresen, sok eredeti megfigyelést közölve tárgyáról.

A tanulmány áttekinti Kassák egész életművét, a tízes évektől a hatvanas évekig, középpontba állítva képzőművészeti munkásságát. A szerző abból indul ki, hogy Kassák elsősorban író volt, s noha például a húszas évekbeli képzőművészeti tevékenységét rendkívül magasra lehet értékelni, mindenkor a költő és a prózaíró műve a meghatározó, ami nélkül képarchitektúráját sem lehet igazán megérteni. Vadas József nemcsak érintőlegesen foglalkozik Kassák irodalmi alkotásaival, hanem – ahol szükséges, így a tízes-húszas évekről szólva – elemzően tárgyalja a verseket, hogy föltárhassa az összefüggéseket szépirodalom és képzőművészet között.

Ugyanilyen kapcsolatokat kereső szándékkal vizsgálja Kassák ideológiai-politikai megnyilatkozásait és nézeteit. Kassák műve, kiváltképpen az avantgarde-periódusban, erős ideológiai-világnézeti-politikai töltést kapott; megértéséhez tehát szükséges a politikai helyzet áttekintése is. A szerző nem tér ki a bonyolultabb kérdések taglalása elől, ez föltétlenül javára válik a dolgozatnak, még akkor is, ha egyik-másik megállapítását elnagyoltnak kell tekintenünk.

A tanulmány árnyalt gondossággal elemzi Kassák festői, képzőművészeti pályáját és ezzel együtt, persze csak vázlatosan, áttekinti a magyar képzőművészeti avantgarde történetét is. Vadas tanulmányának ez a tulajdonképpeni tárgya, melyet kiválóan ért és ismer; jól tájékozott a nemzetközi vonatkozások rengetegében és a számba vehető szakirodalomban is. Hozzáértéssel elemzi Kassák konstruktivizmusát, képarchitektúráját, kollázsait, montázsait, grafikai műveit, plakátterveit, tipográfiai elgondolásait, hagyományos modorban festett képeit. Részletesen foglalkozik Kassák képzőművészeti írásaival, kritikáival és két ilyen tárgyú könyvével. Legjobban épp azok a fejezetek sikerültek, melyekben Vadas a képzőművész Kassák műveit ismerteti és értékeli. Érdemes külön kiemelni, hogy a szerző méltányoló hangon ír Kassák munkáiról, de nem hallgatja el kritikai észrevételeit sem. Rámutat művei gyarlóságaira, kezdetlegességeire és következetlenségeire is.

A kismonográfia írója az avantgarde egész történetét tartja szem előtt, ami azt jelenti, hogy tanulmánya művészettudományi szempontú. Összefüggő egésznek tekinti a

művészetet és az ún. alkalmazott művészetet: költészet, szépprózа, festészet, építészet, iparművészet, reklámgrafika nem különül el egymástól éles határokkal; egyik tevékenységi forma a másikat magyarázza és értelmezi. Ez a módszer hozzásegítette Vadas Józsefet ahhoz, hogy felismerje az átmeneteket, például azt, hogyan kapcsolódott egymáshoz a húszas évek elején Kassák művében a vers, versgrafika (vizuális költemény), a tipográfiai kompozíció; a kollázs és a képarchitektúra; vagy a kollázs és fotomontázs.

Kassák elsősorban író és mint írónak van kiemelkedő szerepe a 20. századi magyar és közép-európai művészetben. A tanulmány az író Kassák jobb megértéséhez is fontos adalékokat, szempontokat, esztétikai megfigyeléseket nyújt, elsősorban avantgarde korszakához, de nemkülönben az 1945 utáni tevékenységéhez, az ötvenes-hatvanas évek alkotói periódusához. Neo-konstruktivista képei közelebb visznek lírája mélyebb megismeréséhez és távolabbi analógiaként, az új-avantgarde egynémelyik irányának, így a konkrét költészet, vizuális irodalom alkotóelveinek megsejtéséhez is.

A szép kiállítású könyv, melynek borítóját a Kassák-tanítvány Fajó János tervezte, 32 oldal fekete és 4 oldal színes mellékletet is tartalmaz.

B. M.

Vajda János Összes Művei. VII. Publicisztikai írások 1855–1864.
Szerkeszti: Barta János. Sajtó alá rendezte: Miklóssy János, Seres József, M. Varró Judit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 990 l.

Közismert tény, hogy Vajda János életműve nemcsak a 19. század második felének lírájában központi jelentőségű, hanem kora sajtóviszonyaiban is. Ezt a tényt bizonyítja most új oldalakról, új ismeretek sokaságával a kritikai kiadás vonatkozó kötete, amely szorosan kapcsolódik a *Politikai röpiratok*at egybegyűjtő darabhoz (VJÖM VI.).

Kényszerkatonáskodása és egy-két hivatalnoki esztendő után 1855-ben lett Vajda a Magyar Sajtó munkatársa, és hírlapírói tevékenysége – hol publicistaként, hol szerkesztőként – szinte haláláig hézagtalan. Ennek a munkának első periódusát dokumentálja az ÖM jelen kötete a költő életének nagy törésvonaláig, 1864-ig, amikor Bécsbe kényszerült távozni, ellehetetlenülvén a hazai irodalmi viszonyok között. A kötet a Magyar Sajtóban és a Pesti Naplóban közölt glosszák mellett a Vajda által szerkesztett Nővilágban és Csatárban megjelent cikkeit gyűjti össze: glosszákat, „leveleket", tárcákat, szemléző és publicisztikai írásokat. Az ismert és az újonnan felfedezett, azonosított művek így együttesen jelentősen árnyalják Vajda eme pályaszakaszát, de újdondászi működését általában is: mindenfajta közügy iránti érzékenységét, közművelő hevületét, igazságkereső szenvedélyét, villogó elmeélét, aktualitásérzékét, s a kortársak egy részétől értetlenséggel fogadott sajátos „párton kívülien" pártos politikai fölfogását. A kötet legfontosabb újdonsága, hogy meghúzza azokat a koordinátákat, amelyek között Vajda újságírói és szerkesztői munkáját kifejtette. Sajtóbeli tevékenységének visszhangja természetesen *a költő* megítélését is meghatározta. Így újabb vonásokat tudunk fölrajzolni Vajda személyiség-képére, jobban látjuk elmagányosodásának folyamatát, a rideg különc szerepébe kényszerülését, hiszen nemcsak „ultrademocraticus iránya" volt sértő bizonyos körök számára, de egyénisége is. Véleménye nem ritkán sértés, határozottsága elfogultság, eredetisége személyeskedés. E tekintetben különösen

tanulságos a Csatár „Kispuskatűz" rovata, ahol – egyebek mellett – Arany-ellenes elfogultságának is hangot adott.

Alexa Károly

Valóság és varázslat.
Tanulmányok századunk magyar prózairodalmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára. Szerkesztette: Kabdebó Lóránt. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1979. 322 l.

Századunk két nagy írójának centenáriuma adta az ötletet, hogy egy tanulmánykötet világítsa meg prózairodalmunkat, s a Móricz és Krúdy által is képviselt műfajokat. A *Kabdebó Lóránt* által szerkesztett kötetben irodalomtörténészek és kritikusok mutatják be – egy-egy alkotó vagy műalkotás tükrében – a 20. századi prózánkat. A megközelítési módok különbözők: a műhelytanulmánytól a vitairatig, a vallomásig sokféle írás olvasható a *Valóság és varázslat*ban.

A századunk első jelentős regényét alkotó *Kaffka Margit*ról (mint előfutárról) – a *Színek és évek*et elemezve – *Bodnár György* ír. „A Színek és évek impresszionista természete mindenekelőtt a kompozícióban nyilatkozik meg" – állapítja meg.

A valóság vonzásában (Móricz-problémák) című részben négy tanulmányt találunk. *Tóth Dezső Móricz Zsigmond forradalomszemléletéhez* címmel a *Tündérkert*ről, Báthory és Bethlen alakjáról ír. Tóth Dezső szerint „Bethlen Gábor alakja sokban tisztább és egyértelműbb, mint Báthoryé. Karakterében és Báthoryhoz való viszonyának jelentésében az fejeződik ki: ha ilyen tragikus sorsuk volt a magyar forradalmaknak, akkor hát ne így, lázadással és forradalommal törjünk a tündérkert megvalósítására, de békés, kitartó polgári szorgalommal...". *Kántor Lajos* a balladisztikus novellaforma történetét vázolja föl *Bródy*tól, *Mórics*tól *Tamási Áron*ig és *Sütő András*ig. Nagy Péter a *Barbárok*at elemzi. *Pomogáts Béla Riport és novella (Móricz Zsigmond a bádogváros lakói között)* címmel értekezik. *W. Somogyi Ágnes* a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményéből 38 fotót közöl.

A varázslat műhelye (Krúdy-problémák) című fejezetet *Sőtér István* tanulmánya (*Krúdy és a megállított idő*) vezeti be. Proust és Krúdy módszerét összevetve Sőtér úgy látja, hogy „a megtalált idő helyett Krúdynál: megállított idővel találkozunk". *Bori Imre* az író utolsó pályaszakaszának kérdéséhez szól hozzá, s a *Purgatórium* című kisregényben a közlő-leíró törekvések erősödését emeli ki. *Kemény Gábor* dolgozata Krúdy stílusát – az állandóság és változás szempontjából – világítja meg. *P. Macht Ilona* 52 Krúdy-képet gyűjtött össze.

A *Kortársak* című részből kiemeljük *Németh G. Béla* írását, mely líra és epika váltakozását vizsgálja a *Kosztolányi*-életműben, *Szegedy-Maszák Mihály* az *Esti Kornél*-novellák jelrendszerét, tér- és időbeli viszonyait, az elbeszélő helyzetet, s a világképet elemzi. *Rónay László* Babits *Timár Virgil fia* című kisregényéről ír. *A feleségem töténetét*, Füst Milán regényét *Kis Pintér Imre* kulcsműként, összefoglaló, szintézisigényű alkotásként tárgyalja. *Tarján Tamás Tersánszky J. Jenő* regényeinek egyes szám első személyű előadásmódjából indul ki, *Kelevéz Ágnes* pedig a két *Karinthy*-regény (*Utazás Faremidóba, Capillária*) és *Szathmáry Sándor Kazohíniá*ja közötti tematikai és

szemléletbeli összefüggéseket tárja föl. – A *Felvillanó arcok a harmincas évekből*, a *Tudósítás az új világról* és a *Visszatekintés* címek alatt *Komor András, Márai Sándor, Hevesi András, Gelléri Andor Endre, Kassák Lajos, Illyés Gyula* és *Ottlik Géza* prózájáról olvashatunk tanulmányokat.

Olasz Sándor

Vázlatok Arany Jánosról.
Kiadja az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke, Budapest, 1979. 191 l.

Az ELTE XIX. századi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének kiadványa a tanszék nyolc munkatársának tanulmányát tartalmazza. A címben szereplő „vázlatok"-at az előszó azzal magyarázza, hogy az írások egy egyetemi szemeszter széljegyzetei, anyaguk még nem véglegesen befejezett. E megszorítás ellenére új Arany-értelmezést ígér olvasóinak.

A nyolc tanulmány közül négy egy-egy vers elemzése, értelmezése – az 1850-es évek elejétől Arany pályája végéig. *F. Mándi Ildikó* (Élmény és hangulat. Arany János: Hajnali kürt) az 1851-es Hajnali kürtöt erősen zenei fogantatású versnek tartja, zenei szerkezeteket és hatásokat keres benne, zenei terminusokkal írja le. *Mikó Krisztina* A walesi bárdok-kal foglalkozik A helytállás példázata című írásában, a magatartásformák szimbólumrendszerét vizsgálja. *Alexa Károly* (A megbékélés költészete. Arany János: A lepke) A lepke című vers alapmotívumát indoeurópai mitológiai háttér segítségével elemzi. *Csűrös Miklós* (Ez az élet... Versértelmezés) Arany e kései versében kevesebb szkepszist, de több halálvágyat tételez, mint a korábbi elemzések.

Filológiailag a legkiérleltebb *Kiczenko Judit* (Az elnyomatás költészete. 1850.) tanulmánya. Egyetlen év, 1850 szellemi légkörét és változásait vizsgálja. *Nagy Miklós* rövid kötetzárója nemcsak Aranyról, hanem Aranyról *is* szól: Goethe magyar utóélete a XIX. század közepén címmel. *Mezei József* kötetnyitó írása (A „magyarok szimfóniája". Jegyzetek Arany Jánosról) jelzi címében a legátfogóbb újraértelmezési szándékot. Arany epikáját tárgyalja a szakirodalom eredményei alapján. *Gergely Gergely* (A nemzeti „fájdalom" lírája. Arany János négy verséről. 1849–1861.) a Válság idején, a Kertben, a Mint egy alélt vándor... és a Magányban című verseket egy élménykör variációiként vizsgálja.

A kötet az ELTE sokszorosító üzemében készült, sajnos, elég sok sajtóhibával.

Zentai Mária

Velikaja Oktjabrszkaja Szocialiszticseszkaja Revoljucia i vengerszkaja literatura.
Nauka, Moszkva, 1979. 301 l.

A Nagy Októberi Szocialista forradalom és a magyar irodalom című tanulmánykötetnek a szerkesztőbizottsági előszóban is megfogalmazott célja az, hogy bizonyítsa: az 1917-es októberi oroszországi forradalom hatása nem korlátozódik a magyar Tanácsköztársaság időszakára, és a későbbiekben sem kizárólag az elkötelezetten marxis-

ta-leninista eszmeiségű művészek és irodalmárok gondolkodására gyakorolt befolyást, hanem az egész haladó magyar szellemiségre, beleértve annak szinte valamennyi képviselőjét és irányzatát.

A kötet – két részben – kilenc magyar és két szovjet szerző tizenhárom tanulmányát foglalja magában. A két fő fejezet (*Az irodalmi folyamat fő szakaszai és tipológiai sajátosságai*, illetve *A magyar szocialista irodalom kiemelkedő képviselői*) a címekben megadott tematikától némileg eltér, ugyanis a második részben kapott helyet Botka Ferenc *A szocialista realizmus útján (A magyar szocialista irodalom a Szovjetunióban)* című filológiai-művelődéstörténeti tanulmánya, amely kevésbé kapcsolódik a fejezet portréihoz és pályaképeihez, mint az első rész Lengyel Béla-tanulmányához (*A szovjet irodalom Magyarországon*), valamint Oleg Rosszijanov *A szocialista realizmus geneziséről a magyar irodalomban (történeti-tipológiai megközelítés)* című írása, amely nyilvánvalóan a kötetszerkezet zártsága okán került e fejezet – s egyben az egész anyag – végére, bár tematikailag ez is az első részhez tartozik inkább, mintsem a másodikhoz.

A kötet tanulmányainak sorát *Szabolcsi Miklós* korrajza nyitja meg (*A szocialista forradalmak korszaka és a húszas-harmincas évek haladó magyar irodalma*). A szerző ebben átfogó képet ad a magyar történelem és társadalom legfőbb sajátosságairól a tárgyalt periódusban, s ezek függvényében láttatja a magyar irodalmi élet jelenségeit és tendenciáit. Több szempontból is nélkülözhetetlen a külföldi olvasó számára e tanulmány ismerete. Magyarország gazdasági-társadalmi-politikai fejlődése jelentős mértékben eltér a kor Európájának országaiétól, így a Szovjetunióétól is. Ahhoz, hogy az olvasó megfelelően értelmezhesse a magyar irodalmi alkotásokat, ezen objektív meghatározottságokkal tisztában kell lennie. Szabolcsi Miklós írása e célnak megfelelően különválasztja a kor irodalmi alapirányzatait (szocialista forradalmi irodalom, népi-demokratikus irodalom, humanista irodalom), megjegyezve, hogy minden esetben szükséges az ideológiai és esztétikai-poétikai szempontok együttes érvényesítése, valamint azt, hogy ezek az irányzatok nem merev korlátok közt futottak; számos átfedés, számos határeset található az egyes életművek illetve alkotások között. A tanulmány másik igen fontos része az irodalmi folyamat időbeli periodizálása. A szerző – a magyar irodalomtörténeti kutatásoknak megfelelően – hat korszakot különböztet meg. Az 1917–19-es időszaktól, melyet Ady Endre neve fémjelez, a harmincas évek végéig, a negyvenes évek elejéig, amikor az erősödő fasiszta fenyegetés még erősebben polarizálta a magyar irodalom erőit, de amely periódusban a megosztottság ellenére is igen jelentős ellenzéki irodalom bontakozott ki az országban.

A továbbiakban a szerző a vázolt elvnek és korszakolásnak megfelelően részletesen áttekinti a két világháború közti magyar szellemi élet legfontosabb színtereit (a folyóiratoktól a könyvkiadásig) és irodalmi irányzatait.

Az első rész tanulmányait *Köpeczi Béla A szocialista realizmus: az új korszak művészete* című írása vezeti be. A szerző ebben a szocialista realizmus elméleti alapvetését adja, elsősorban a marxizmus klasszikusainak művei alapján, s többnyire külföldi irodalmárok példájára hivatkozva.

A fejezet egyik legjellemzőbb tanulmánya *József Farkasé (A Magyar Tanácsköztársaság irodalma és helye a szocialista világirodalomban)*. A szerző mindenekelőtt a proletárdiktatúra jelentőségét méltatja, ezen belül is annak kulturális politikáját. Meg-

állapítja, hogy a tanácskormány művelődéssel kapcsolatos kezdeményezéseit a haladó értelmiség legnagyobb része a kezdetektől fogva támogatta. Ennek okaként azt nevezi meg, hogy e kultúrpolitika nem zárta ki a nem szocialista érzelmű művészeket sem az irodalmi életből, ellenkezőleg: megadta minden alkotónak a további kibontakozás lehetőségét.

József Farkas ugyanakkor nem feledkezik meg a Tanácsköztársaság korának belső ellentmondásairól sem. Ezek kulturális vetületeként azt a lassú polarizációt említi, amely az idő haladtával az egyes irányzatok között, illetve ezeken belül végbement. „A haladó írók és művészek egy része nem értette meg a polgársággal szembeni forradalmi terror szükségességét és félreállt, elsősorban azok, akiket pacifizmusuk állított a tanácshatalom oldalára" – írja. E belső ellentmondások pregnánsan jelentkeztek a Kassák köré csoportosult avantgarde soraiban. A tanulmány írója nem feledkezett meg az irodalmon kívüli művészeti ágakról sem: Uitz Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Pór Bertalan, Ódry Árpád és Beregi Oszkár nem csak a nevével szerepel a cikk oldalain.

Illés László A magyar szocialista és antifasiszta irodalom történetéből című írása a szocialista irodalom eseményeit a munkásmozgalom szempontjából tárgyalja. A művészieket így szükségképpen háttérbe szorítják a történeti-ideológiai szempontok, ám e „negatívumért" kárpótolja az olvasót az a tényanyag, amely segít eligazodni a kor Európájában és a szovjet politika alakulásában.

Jurij Guszev A húszas-harmincas évek magyar és szovjet költészetének tipológiájához című tanulmánya a magyar mellett a korabeli szovjet költészetet is vizsgálódási körébe vonja. Az irodalmi komparatisztika és hatáskutatás eszközeivel elemzi a két irodalom mechanizmusait és eredményeit. Guszev véleménye szerint az adott időszakban a magyar és a szovjet irodalom lényegileg hasonló tendenciákat mutat. Az azonos vonalú fejlődésről alkotott véleményét arra alapozza, hogy mind a szovjet, mind pedig a magyar irodalomban három egymástól különböző írócsoport, irányzat létezett: az elkötelezett, pártos baloldaliak; a szélsőjobb oldalon álló, a reakciót kiszolgáló írók; és az e két tábor között ingadozó értelmiségiek, a polgári humanisták. Guszev természetesen disztingváltan szemléli e tendenciákat, hiszen azok nem egyforma súllyal voltak jelen a két ország irodalmi életében, ám végezetül megállapítja: „Íly módon a magyar forradalmi költészet... ugyanazokat az etapokat járja be, mint a szovjet".

Oleg Rosszijanov már idézett tanulmánya szintén összehasonlító irodalomtörténeti jellegű. A tanulmány legérdekesebb lapjai azok, amelyeken a szerző párhuzamokat állít fel. Ezek között különösen helytálló a Csehov – Kosztolányi és Móricz – Tolsztoj korreláció, s meglepő voltában is elgondolkodtató a Gogol – Mikszáth párhuzam. A tanulmány – a többi írástól eltérő – sajátossága az, hogy szempontjai alapvetően poétikaiak, s csak kisebb mértékben történetiek és ideológiaiak.

A két filológiai igényű tanulmányt célszerű együtt tárgyalni. *Lengyel Béla* kimutatja, hogy a szovjet irodalom egyáltalán nem volt ismeretlen a magyar olvasóközönség előtt. Már a húszas években megjelentek a magyar folyóiratokban Majakovszkij, Blok, Brjuszov, Jeszenyin, Fagyejev és Szejfulina művei. Elsősorban a szocialista lapok közöltek szovjet irodalmat (100 %, Társadalmi Szemle), de a polgári orgánumok sem nélkülözték a modern orosz szerzők műveit. (Főként a szatirikus regényeknek és elbeszéléseknek volt olvasótáboruk a polgárság körében, Ilf-Petrov, Olesa és Zoscsenko műveinek.) Fontos szerepet vállaltak a határon túli magyar folyóiratok is a

szovjet kultúra megismertetésében. (Korunk, Kassai Munkás, Új Szó, Az út, Magyar Nap – a szomszéd országokban, illetve az amerikai Új Előre, a Kultúrharc, a Szabad Magyarság és a párizsi Mond és Szikra című folyóiratok.)

A könyvkiadás terén is jelentős eredmények születtek. A két háború között – sok esetben, a cenzúra miatt, más címen, megváltoztatott nevekkel, de az eredetihez mégis hűen – a hazai olvasók kezébe kerülhetett többek között Gorkij *Anya*, Gladkov *Cement* és Fagyejev *Vihar* című regénye.

Lengyel Béla a továbbiakban megemlékezik a szovjet film, színház, zene és képzőművészet magyarországi térhódításáról is.

Botka Ferenc tanulmánya azt mutatja, hogy a szovjet olvasó ebben a korban kevesebb információt kapott a magyar irodalomról, mint a magyar a szovjetről. A moszkvai könyvkiadás elsősorban az emigráns magyar kommunista írók műveit jelentette meg: Karikás Frigyest, Zalka Mátét, Illés Bélát, Hidas Antalt. A moszkvai magyar folyóiratok sem közöltek gyakran magyar szépirodalmat, tevékenységüket elsősorban – irodalmi téren – a szovjet irodalom szemlézésére korlátozták.

A második rész íróportrékat és pályaképeket tartalmaz. *Király István* Komját Aladárról (*Komját Aladár, az első magyar kommunista költő*), *Illés László* Nagy Lajosról, *Koczkás Sándor* Radnóti Miklósról tett közzé a szovjet olvasó számára alapvető jelentőségű, eligazító tanulmányt. Ez a fejezet tartalmazza *Szabolcsi Miklós* József Attila-írását, amely – miként a bevezető tanulmánya – az életművet oly módon helyezi el a korban, hogy a történeti tények a költészet esztétikai minőségét támasztják alá, s teszik érthetővé a magyar irodalomban kevéssé járatos szovjet olvasó számára. (*József Attila és helye a szocialista magyar és világirodalomban – 1905–1937*)

Fenyő István Illyés Gyuláról írt tanulmánya (*Költői tudósítás a Szovjetunióról – Illyés Gyula: Oroszország*) egy mű elemzésén keresztül mutatja be az író világnézetét, költői és politikai irányultságát.

Végezetül meg kell jegyeznünk, hogy nagyon hiányzik a könyv végéről a – magyar tudományos publikációkban szokásos – név- és tárgymutató, és az idegen nyelvű összefoglaló. Továbbá sok kívánni valót hagy maga után a magyar nevek és címek szedése, valamint az orosz szöveg gondozása is.

Mányoki Endre

Venezia e Ungheria nel contesto del Barocco europeo.
A cura di Vittore Branca (Atti del convegno di studi promosso e organizzato dalla Fondazione Giorgio Cini, dall'Accademia Ungherese delle Scienze, dall'Istituto per le Relazioni Culturali di Budapest – Venezia, 1976. november 10–13.), Firenze, Leo S. Olschki editore, 1979, Civiltà Veneziana, Studi sorozat, 33. kötet.

Mint a hosszú címleírásból is kitetszik, az olasz–magyar kulturális kapcsolatok jegyében zajló, örvendetesen gyakori tudományos konferenciák egyikére készült – s most kötetbe foglalt – tanulmányokat veheti kézbe az érdeklődő. A túlnyomó többségükben olaszul, illetve részben franciául és angolul olvasható előadások Velence és Magyarország kapcsolatát vizsgálják, az európai barokk általános összefüggéseiben, irodalom- és művészettörténeti, történelmi, illetve elméleti megközelítésekben. A kötet

szerkesztése is figyelembe veszi a nagyszámú (27) tanulmány tematikai és műfaji szórását, és éppen azt a sokoldalúságot bontakoztatja ki, amelyet az egyes írások, illetve összességük tükröz.

Az *általános művészetelméleti*, illetve részben *történeti* tanulmányok *Ettore Paratore* (Barocco storico e Barocco categoriale), *Giorgio Bárberi Squarotti* (Introduzione al Barocco letterario), *Bán Imre* (L'aristotelismo, fondamento del pensiero filosofico nell'età barocca), *Alberto Vecchi* (Barocco e controriforma), *Makkai László* (Homme et nature dans la cosmologie du Seicento), *Klaniczay Tibor* (La formazione della poetica e della teoria d'arte del Barocco) és *Sante Graciotti* (Il doppio volto del Barocco) nevéhez fűződnek. De ide tartozik még *Gian Alberto Dell'Acqua* képzőművészet-elméleti (Problemi del Barocco e del Manierismo nelle arti figurative) és *Pach Zsigmond Pál* gazdaságtörténeti (Levantine trade and Hungary in the XVIth–XVIIth centuries) tárgyú írása is.

Külön lehet említeni az *italianisztikai*, illetve *általános filológiai* dolgozatok kis csoportját is: *Hajnóczy Gábor* (La sopravvivenza dell'antropomorfismo rinascimentale nei trattati di architettura seicenteschi), *Sárközy Péter* (La crisi del Barocco e le discussioni arcadiche della fine del Seicento) és *Bitskey István* (La predicazione: uno dei generi principali della letteratura barocca dell'Europa centrale) írását, hozzátéve, hogy az utóbbi kettőben, ha marginálisan is, de már jelen van a (magyar) összehasonlító szempont.

A legtöbb tanulmány természetesen *kapcsolattörténeti vagy összehasonlító szempontú. Tolnai Gábor* e tárgykörben is általánosabb előadásán kívül (Il Barocco ungherese e il mondo mediterraneo), a tanulmányok egy része szorosabban filológiai természetű: *Garas Klárá*é (Rapporti artistici tra Ungheria e Venezia nell'epoca del Barocco), *Carla Corradi*é (Una curiosa eco veneziana della guerra contro il Turco in Ungheria), *Rózsa György*é (La riconquista di Buda nell'arte del Seicento in Italia), *Raoul Gueze*-é (Echi di storia ungherese nel Diario di un dignitario pontificio del secolo XVII: Carlo Catari), *Ruzicska Pál*é (Pietro Pázmány traduttore di Tommaso da Kempen) és *Anton Maria Raffó*é (Appunti sull'atto di fondazione del „Collegio ungarico" di Bologna). Más írások – az összehasonlító szempont erősebb jelenlétéből következően is – inkább az elemző jelleget domborítják ki: *Jan Ślaski*é (Le tarde poesie religiose di Bálint Balassi e la contemporanea lirica polacca e italiana), *Amedeo Di Francesco*é (Concezione etica e modelli epici italiani nell'Assedio di Sziget di Miklós Zrínyi) és *Király Erzsébet*é (Impegno etico e fede religiosa in Tasso e in Zrínyi). Nem választható szét a két szempont *Szörényi László* dolgozatában (L'ideale eroico del Barocco nel poema gesuitico neolatino in Italia, in Ungheria e nell'Europa centro-orientale). E helyt kívánkozik említésre a kötetet záró négy történelmi tanulmány is, amelyek Velence és Magyarország kapcsolatát a törökellenes harc összefüggésében vizsgálják: *Benda Kálmán*é (Les Uscoques entre Venise, la Porte Ottomane et la Hongrie), *Zimányi Verá*é (L'attività commerciale dei Conti Zrínyi nel secolo XVII: i loro rapporti con Venezia), *Angelo Tamborrá*é (Guerra al Turco e rivolta nobiliare in Ungheria nella seconda metà del Seicento: Galeazzo Gualdo Priorato) és *Nagy László*é (Il contributo veneziano nella guerra contro il Turco in Ungheria).

Mint a leírásból is látható, a magyar vonatkozásokat tekintve a törökellenes harcok nemzetközi összefüggései és Buda visszafoglalása (valamint ezek irodalmi-művésze-

ti visszhangja), illetve személy szerint *Pázmány Péter* és *Zrínyi Miklós* alakja szerepel hangsúlyosan a tanulmánykötetben, művészetelméleti szempontból pedig a barokk kategóriájának különböző (szellemtörténeti, filológiai, történeti, poétikai stb.) megközelítései hívják fel magukra a figyelmet.

A könyvet korabeli képanyag és a Cini alapítvány által támogatott kiadványok részletes, alapos és irigylésre méltóan gazdag – kutatók számára igen hasznos – bibliográfiája egészíti ki.

Szkárosi Endre

Veres Péter: Gondviselő társadalom.
Válogatta: Bata Imre. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 230 l. (Gyorsuló idő)

„Amit legjobban tudok, azt talán 'életszociológiának' nevezhetnénk" – vallja magáról egyik, e kötetben is közölt tanulmányában Veres Péter. Az állandó és folyamatos közéleti jelenlét dokumentumaiból, az írónak az épülő szocialista társadalomról készített feljegyzéseiből, segíteni, javítani, megújítani akaró szándékát kifejező eszszéiből, „életszociológiai" írásaiból válogatta a Veres Péterről 1977-ben portrémonográfiát kiadó Bata Imre ezt a kis gyűjteményt. A legjellegzetesebb Veres Péter-i gondolatokat, töprengéseket, a cselekvésre mozgósító rövidebb-hosszabb tizenhat írást ugyanaz a szenvedélyes érdeklődés jellemzi, mint amelyekkel irodalmunk e markáns egyénisége pályáját kezdte, amelyekkel a népi mozgalom értékeinek megteremtéséhez hozzájárult. Egy évtizedet (1960–1970) fognak át ezek a ma is érvényes, megszívlelendő töprengések. Patriotizmusról, ifjúságról, a „fogyasztói társadalom" visszásságairól, a humán értelmiség szerepéről, az oktatás gondjairól, továbbtanulás és szelekció problémáiról és más társadalmi kérdésekről írott bölcs és humanista gondolatok. Minden felmerülő gondról – születésszabályozástól a „guvernamentális" gondolkozás szükségességéig – megejtő szuggesztivitással, szubjektivitással, gazdag élettapasztalatainak vérbeli íróhoz méltó megjelenítésével szól Veres Péter. Érdemes újraolvasni az igen szerteágazó életműből gonddal, körültekintően válogatott, „okos életrendre" felhívó dolgozatokat.

R. Takács Olga

Vezér Erzsébet: Lesznai Anna élete.
Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 150 l. (Nők a történelemben)

A sokoldalú – lírikus, prózaíró, kritikus, képzőművész – Lesznai Anna életműve ha tartalmaz is figyelemre méltó alkotásokat, nem meghatározó jelentőségű. Tevékenysége azonban hosszú ideig szerves része a magyar progresszió áramlatának (Nyugat, Vasárnapi Társaság, bécsi emigráció, s a harmincas években újra idehaza). Olyan kiemelkedő alkotókkal volt kapcsolatban és kölcsönhatásban, mint *Ady Endre, Lukács György, Jászi Oszkár, Kassák Lajos, József Attila.*

Az életrajz tényeit és az életmű legfontosabb mozzanatait összegyűjtve Vezér Erzsébet megkísérli – a keretek szabta lehetőségeken belül – a részletek és az egész ér-

tékelését is. A költő és regényíró Lesznai központba helyezése valószínűleg jogos, de ezzel helyét a magyar irodalom huszadik századi történetében még vázlatosan sem jelöli ki. Személyes kapcsolataiban összekötő szerepe volt a századelő különböző irányzatai – így a radikálisok, a Nyugat és a Vasárnapi-kör között. Vezér Erzsébet biográfiája vázlatos és népszerű formája ellenére is hézagpótló jelentőségű.

Katona Imre József

Węgierskie wyznania. (Eseje i rozwazania o kulturze.)
Wybór, wstęp i opracowanie Jerzy Robert Nowak. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1979. 396 l.

Magyar vallomások címmel jelent meg lengyelül a mintegy húszíves válogatás századunk magyar esszéirodalmából. A kivételes vállalkozás *Jerzy Robert Nowak* nevéhez fűződik, aki a magyar történelem és irodalom legjobb ismerői közé tartozik Lengyelországban. A kötet bevezetőjében érdekes képet nyújt a lengyel olvasóknak az esszé szerepéről a magyar irodalomban. Nemcsak a műfaj fejlődéséről kíván tájékoztatni, hanem a magyar gondolkodás múltjának legfontosabb dilemmáiról is. Művelődéstörténeti áttekintése lehetővé teszi, hogy a lengyel olvasó eligazodjék az egyes szövegekben szereplő személyek és események külföldön kevéssé ismert részletei között. Századunk magyar esszéjét a lengyel szerző irodalmunk igen fontos műfajának tartja, mely lényeges szerepet játszott a magyar és európai gondolkodás szinkronba hozásában.

A válogatás és a szerkesztés munkáját is J. R. Nowak végezte el, az esszék nem a megjelenés ideje szerint kerültek egymás mellé, hanem tematikájuk szerint. Az esszé műfaját meglehetősen tágan értelmezte a válogató, fölvett a gyűjteménybe kifejezetten publicisztikai műveket is. Századunk klasszikus írói közül szerepel többek között a lengyel kötetben: Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Németh László, Szerb Antal, Déry Tibor. Helyet kapott a kötetben Bajcsy-Zsilinszky Endre, Bálint György, Lukács György és Kodály Zoltán egy-egy írása. Az újabb nemzedékeket Klaniczay Tibor, Fekete Sándor és Gyurkó László képviseli. A *Magyar vallomások* című kötet reprezentálja a műfaj kiemelkedő teljesítményeit, és újabb történelmünk néhány nagy kérdését is bemutatja.

Kiss Gy. Csaba

Weöres Sándor-bibliográfia.
Összeállította Zimáné Lengyel Vera. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1979. 168 l. (Mai Magyar Költők)

A *Weöres Sándor-bibliográfia* szerkezete eltér a *Mai Magyar Költők* bibliográfiasorozatban eddig megjelent művekétől. Az összeállító elhagyta a költő életpályáját összegző bevezető tanulmányt, s nem él a „hangulatfestő" versek közreadásával sem. Helyette kis antológiába gyűjtötte a „weöresi humánumot, etikát, ars poeticát tükröző vallomásokat, vélekedéseket". Újdonság még: az életrajzi adatok is tételszámot kaptak,

hogy a névmutatóban kivetülhessen azoknak a kortársaknak, mestereknek, barátoknak a személye is, akik a költő életében említésre érdemes szerepet játszottak. A bibliográfus szerint a *Levelezéséből* című fejezet beiktatását is hasonlóak indokolták: a fölvett levelek nem csupán életrajzi adatokat tartalmaznak, hanem rávilágítanak egy-egy mű – magától a szerzőtől származó – keletkezéstörténetére. Az anyagrendezés más újságot is hozott: ha egy-egy műről írott tanulmány (kritika) az életmű részével-egészével *általánosan* is foglalkozik, két helyen szerepelhet: az egyes műveket leltározó kritikák összességében – és a „róla szóló" tanulmányok közt is. A tárgyi, illetve műfaji besorolás mellett az évekre bontott kronológián belül a *betűrend* a szerkesztési alapelv. Ettől csak a *Híradások, tudósítások* című fejezet tér el: „aktualitását csak a megállapítható legszorosabb időrend adhatja meg".

A bibliográfia 783 tételt foglal magába; az *Életrajzi adatok* maga 59 tételszámból áll. Az 1913-ban született költőnek 1934-ben jelenik meg az első kötete (*Hideg van*), s tizenöt éves korában írott versét Kodály Zoltán már földolgozta, illetve megzenésítette. Első kötetének kritikusai között szerepel *Illyés Gyula* (Nyugat) is. Weöres sok műfajú életművét a bibliográfia jól tagolja: a költő versen és műfordításon kívül esztétikai stúdiumokkal is foglalkozott, írt elbeszélést – ez volt első közlése; *HIR*, 1928 –, drámát, gyermekverset, bábjátékot, tanulmányt, esszét, kritikát, költészettörténeti antológiát (*Három veréb hat szemmel*) állított össze. Némelykor saját és más versét is (képpé fogalmazta) – illusztrálta.

A bibliográfia egyik legérdekesebb fejezete a költő folyóiratokban (kötetekben) publikált leveleit tartja számon. A legrégibb keltezésű levél (1933. szeptember 27.) Babits Mihálynak íródott, de a címzettek között van például Kosztolányi Dezső, Várkonyi Nándor, Cserépfalvi Imre, Vas István, Kis Tamás. Weöresnek több mint félszáz megzenésített műve és műfordítása van; életművéből 17 nyelvre fordítottak: angoltól szlovénig, olasztól litvánig. A névmutatóban közel 700 név szerepel.

Szakolczay Lajos

Wir kämpften treu für die Revolution.
Studien zur Geschichte der ungarischen sozialistischen Literatur. Hrsg. v. M. Szabolcsi, F. József, L. Illés. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 584 l.

Az eddig még csak német nyelven megjelent tanulmánygyűjtemény a magyar szocialista irodalom történetét feltáró előző – magyarul is, németül is közreadott –, 1977-es *Rohanunk a forradalomba* című tanulmánykötet szerves folytatása. A kötetek koncepciója azonos: a külföldi olvasók számára is megközelíthetővé kívánják tenni a magyar szocialista irodalom elvi és történeti problémáit. Ezeket a kérdéseket az előszó és a bevezető (*Szabolcsi Miklós* és *Illés László* munkája) pontosan meghatározza, majd a huszadik század magyar irodalmát kutató irodalomtörténészek tollából származó írások járják körül a témát. *A kezdetektől a szintézisig* címen Komlós Aladár, Király István, József Farkas, Béládi Miklós, Szabolcsi Miklós, Illés László és Tolnai Gábor – Ady Endre, Kassák Lajos, Komját Aladár, József Attila, Nagy Lajos, Radnóti Miklós, Benjámin László és Lengyel József életművére és a szocialista próza kezdeteire fordítják figyelmüket. Többek között az avantgarde és szocializmus sokat vitatott kapcsolatait tárják fel az átlagosan mintegy másfél-két ívnyi terjedelmű, kortörténeti hát-

teret, fejlődéstörténeti mozzanatokat és műelemzéseket egyaránt tartalmazó, átfogó tíz írásban. Az antifasiszta és szocialista irodalom legnagyobb művészei mellett *Íróportrék* címen hét másik írónak (Balázs Béla, Barta Sándor, Gábor Andor, Zalka Máté, Illés Béla, Karikás Frigyes és Hidas Antal) a szocialista irodalom megteremtésében betöltött szerepéről, jelentőségéről, munkáiról, emigrációs tevékenységéről rajzol fel néhány fontos vonást Szabolcsi Miklós, Tálasi István, Diószegi András és Garamvölgyi József. A harmadik fejezet címe: *Kritikusok.* Itt Gaál Gábor, Fábry Zoltán, Bálint György, Révai József és Lukács György munkásságáról E. Fehér Pál, Varga József, Koczkás Sándor, Bodnár György és Kenyeres Zoltán tanulmányai olvashatók, néhányat közülük magyar nyelven még nem is publikáltak a szerzők (például a Lukács György és a magyar kultúra kapcsolatát kutató írást). A külföldi olvasók szempontjait figyelembe vevő, jól megválogatott bibliográfia Botka Ferenc szaktudását dícséri. Agárdi Péter pontos, alapos, jól kezelhető „kislexikona" a szerzőkről, a történelmi-politikai eseményekről, a társadalmi és irodalmi mozgalmakról és a tárgyalt korszak legfontosabb sajtótermékeiről jól egészíti ki a századelő és a két világháború közötti mozgalmas időszak értékelését segítő, hasznos kiadványt, amely a szocialista világirodalom történetével foglalkozó kutatók számára hézagpótló értékű és jelentőségű.

R. Takács Olga

Z dziejów polsko-węgierskich stosunków historycznych i literackih.
Pod. red. Istvána Csaplárosa i Andrzeja Sieroszewskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 1979. 286 l.

A varsói egyetem Magyar Tanszékének újabb évkönyve tartalmazza két tudományos tanácskozás (a *Rákóczi Ferenc*, illetőleg *Ady Endre* évfordulója alkalmából tartottak) referátumait, közzétesz történeti és irodalmi kapcsolatainkkal foglalkozó tanulmányokat, továbbá összegyűjtötte a lengyelországi hungarisztika néhány fontos bibliográfiáját.

Az 1976-os Rákóczi-ülésszakon elhangzott előadások inkább történelmi kérdésekkel foglalkoztak; *Csapláros István* előadása számított kivételnek, a *Rákóczi-induló* lengyelországi elterjedését és a lengyel irodalomra tett hatását mutatta be. Az Ady-ülésszak referátumai közül igen érdekes a horvát irodalommal foglalkozó *Jan Wierzbicki* tanulmánya a *Krleža*-életmű és *Ady* költészetének kapcsolatairól, különösen az 1930-as Ady-esszé elemzése tanulságos. A magyar költő lengyelországi fogadtatását *Joanna Trzcińska-Mejor* mutatta be.

Tizennégy tanulmány foglalkozik a két irodalom kapcsolataival, irodalmi és művelődéstörténeti párhuzamokkal. Módszertani tekintetben nagy mértékben különböznek az egyes dolgozatok, a filológiai adatfeltárástól kezdve a hagyományos kapcsolattörténeten át a tipológiai párhuzamok vizsgálatáig – elég sokszínű a paletta. Nagy pozitívuma a legújabb tanszéki évkönyvnek, hogy viszonylag sok tanulmány érint 20. századi témát. A *Lengyel László* című magyar gyermekjáték szövegének újabb értelmezésére vállalkozik *Teresa Zalesińska*, a korábbi szakirodalom és saját kutatásai eredményeképpen azt bizonyítja, hogy I. (Várnai) Ulászlóról szól a szöveg. *Csetri Elek* romániai magyar tudós az 1830–31-es lengyel szabadságharc Erdélybe menekült katonái-

nak sorsát mutatja be, új adalékokkal gazdagítva a reformkori lengyelbarátságról alkotott képünket. *Aleksander Korol Arany János* életművének lengyel vonatkozásaival foglalkozik. A második világháború lengyel emigrációja sokrétű kapcsolatokat épített ki a magyar irodalmi élettel, *Elżbieta Cygielska-Gutman Áprily Lajos* „lengyel levelezését" mutatja be adatgazdag tanulmányában; *Molnár István* pedig *Kazimiera Iłłakowiczówna* lengyel költőnő érdeklődését bizonyítja nyelvünk és irodalmunk iránt. (Ami többek között háború alatti és utáni műfordítói tevékenységében mutatkozott meg.) A *Németh László*-oeuvre kitűnő lengyel ismerője, *Andrzej Sieroszewski*, ezúttal a magyar író kelet-európai tájékozódásában a lengyel mozzanatok föltárására vállalkozott. *Wisława Szymborska* és *Nemes Nagy Ágnes* költészetének összehasonlító elemzésére tesz kísérletet *Teresa Worowska* a lírai világkép néhány párhuzamos vonása alapján. *Kerényi Grácia* saját versfordítói tapasztalatának néhány tanulságát mutatja be dolgozatában. A kötetet a varsói Magyar Tanszék munkatársainak publikációs jegyzéke, továbbá a tanszéken benyújtott diplomamunkák és komparatisztikai jellegű szemináriumi dolgozatok (1952–1978) bibliográfiája egészíti ki.

Kiss Gy. Csaba

Magyar nyelvészet, 1979

Pótlások az 1977–1978. évi könyvismertetésekhez

Eurasia Nostratica – Festschrift für Karl Heinrich Menges.
Herausgegeben von Gyula Décsy und Christo D. Dimov-Bogoev. Komissionsverlag Otto Harrassowitz – Wiesbaden (Hamburg), 1977. Band I–II. 216 l. + 8 t., 257 l. + 2 t. (Bibliotheca Nostratica)

Az emlékkönyv az USÁ-ban készült, de az NSZK-ban jelent meg. 56 tanulmányt tartalmaz. A két kötetben összesen 14 egyesült-államokbeli, 9 nyugatnémet, 7 szovjet, 4 svéd, 4 magyar, 3 japán, 2 török, 2 lengyel, valamint egy-egy bolgár, kínai, angol, finn, kanadai, román, svájci és indiai szerző emlékezik meg a nyelvtudomány e kiváló képviselőjéről, és járul hozzá kutatásaival a kelet-európai népek nyelvével és kultúrájával foglalkozó eddigi tudományos eredményekhez. Magyar nyelvészeti vonatkozású munkák is helyet kaptak a jubileumi kiadványban. A Párizsban megjelenő Irodalmi Újság 24. évfolyamában *Fleischmann Margit* közzétett egy Petőfi-verset „Még egy iccét" címmel. *Matúz József* itt szereplő tanulmányában kétségbevonja a költemény hitelességét. *Németh Gyula* összefoglalja a magyar törzsnevek eredetével foglalkozó kutatásainak eddigi eredményeit, dolgozatának jelentős részét azonban a török népnevek jelentéstana alkotja. A nevek keletkezését és jelentését nyelvtudományi és történeti megközelítésben vizsgálja. A névmagyarázat fő nehézségét az etnográfiai anyag pontos ismeretének hiánya okozza számára. Tanulmányában a *hunok* nevének eredetéről szól. – *Hazai György*, a Mengesről írt elismerő sorokon túl a török-magyar kapcsolat kezdeti szakaszával foglalkozik, s közvetítő nyelv után kutat. Több, a XV–XVI. századból származó okmányt tesz közzé, amely jelentős bizonyítékot szolgáltat a diplomáciai kapcsolatokban meglevő kétnyelvűségre.

Leveles Andrea

Paul Flach: Die deutschen Gassennamen der Stadt Baja und der umliegenden Ortschaften.
(Ledermüller), München, 1977. 78 l. (Die Deutschen aus Ungarn – Schriftenreihe der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn in Bayern. 12.)

Baja Bácska azon kevés helységéhez tartozik, ahol már a XVII. században megvetette lábát a németség, és így a város fejlődésében jelentős szerepet játszott. Ugyanakkor ezen a területen több nemzetiség is élt, így pl. magyarok, bunyevácok és szerbek. Ennek következtében sokáig egymás mellett használták a német, magyar, illetve szláv nyelvű utcaneveket, amelyek többnyire egymás tükörfordításai voltak. A szerző Baja utcaneveinek keletkezéséről ad történeti áttekintést. Ezzel a tanulmánnyal az volt a célja, hogy a régen feledésbe merült, német és magyar utcanevek, valamint a velük kap-

csolatos egyéb információk segítségével bepillantást nyújtson a város múltjába és fejlődésébe. Nemcsak Baja, hanem a város gazdasági és kulturális vonzáskörébe tartozó helységek utcaneveivel is foglalkozik. A német nevek mellett mindig közli az utcanevek mai megfelelőjét: pl. *Rettig Gasse* (Retek utca), ma *Vasvári Pál utca*. A könyvet három várostérkép, rövidítés-, forrás-, valamint tartalomjegyzék egészíti ki.

Leveles Andrea

Paul Kárpáti und Hans Skirecki: Taschenbuch – Ungarisch.
VEB Verlag Enzyklopädie. 7. überarbeitete und erweiterte Auflage. Leipzig, 1977. 198 l.

A kibővített, átdolgozott kiadás megjelentetésével az volt a szerzők célja, hogy olyan nyelvkönyvet adjanak a magyarul tanulni vágyók kezébe, amely biztos nyelvtani alapot nyújt. A 24 hét alatt elvégzendő anyag alkalmas az egyéni, autodidakta nyelvtanulásra is, mert a könyv végén a szerzők közlik a gyakorlatok helyes megoldását. A tankönyv szókincsanyaga főleg a hétköznapi beszédszituációk kifejezéseit tartalmazza. Különös hangsúly esik a megfelelő helyesírás és kiejtés elsajátítására. Az egyes leckék anyagán túl fordítási gyakorlatok, nyelvtani, illetve témakörök szerinti tárgymutató, magyar–német, német–magyar szójegyzék, valamint a hanglemezek alapjául szolgáló gyakorlatok is megtalálhatók a könyvben.

Leveles Andrea

Matijevics Lajos: Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adattára.
Magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézete kiadása, Újvidék, 1977. 128 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 3.)

A kötet bevezetése a földolgozás módjairól tájékoztatja az olvasót. Ismerteti az adattár fölépítését, a nevek közlési módját, helyesírását és a kötetben szereplő községeket. Rövid jellemzést ad Kishegyes körzetéről, a kishegyesi kommunáról. Két átnézeti térképet kapunk: az egyik a Vajdaság egészének bemutatása, megjelölve benne a vizsgált területet, a másik pedig ennek a kisebb területnek a kinagyított térképe a rajta fekvő helységekkel.

Az adattár a községek kezdőbetűi szerinti sorrendben tárja föl a neveket. A helységek népi és történeti neveinek fölsorolása után értékes helytörténeti, telepítés-történeti fejezet következik, amely egészen napjainkig (az 1971. évi népszámlálásig) ad fontos és hiteles adatokat. A helynevek (bel- és külterületiek, utca-, tér-, ház-, falurész-, út-, dűlő-, határrész- stb. nevek) betűrend szerinti fölsorolásban szerepelnek az egyes községeken belül. Mindegyik tétel a hivatalos vagy kikövetkeztetett köznyelvi alakkal kezdődik, amely után a magyar és szerb-horvát népi nevek állnak kiejtés szerinti lejegyzésben. Valamennyi névnek megkapjuk a *hol?, honnan?* és *hová?* kérdésre felelő toldalékos alakjait. Új bekezdésben adja a szerző a névre vonatkozó megjegyzéseit, népi névmagyarázatát, kiegészítését, a név eredetére vonatkozó adatokat, néprajzi vonatkozású megfigyeléseket stb.

A kötet a földrajzi köznevek szótárát is tartalmazza. Kontrasztív nyelvi vizsgálatokra is kitűnő lehetőséget ad ez a szótár.

Hajdú Mihály

Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny. – Tanulmányok a magyar–szlovák összevető nyelvvizsgálat köréből.
Szerk.: Sima, F., Buzássyová, K. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 271 l.

A tanulmánygyűjtemény – amint arra az előszó is utal – elsősorban didaktikai célzatú. Dolgozatai aszerint oszlanak két csoportra, hogy viszonylag közvetlenül, vagy pedig bizonyos teoretikus átkapcsolásként irányulnak a kitűzött feladat teljesítésére. Így például kifejezetten a „közvetlennek" a szolgálatában fogant *Török Matild*nak a magyar tanítási nyelvű iskolák tanulói szlovák nyelvtudását értékelő közleménye, illetve a két nyelv eltéréseit tükröző típushibák számbavétele (ejtéshibák, hibás szóhasználat, tévesztés a nyelvtani nem megválasztásában s a szószerkezetek ilynemű egyeztetésében, bizonytalanság a visszaható „sa" használatában, az igei aspektus megkülönböztetésében stb.). A szerző másik írásában (Az igevonzatok kérdése a szlovák és a magyar nyelvben) az ige intenciójára épülő oktatási modellről szól. A mondatközpontú nyelvoktatás tengelyében álló igevonzat jelentőségét hangsúlyozza többek közt *Bertók Imre* magyar nyelvű tanulmányában is (A szlovák és a magyar nyelv kontrasztív jelenségei), amelyben a kontrasztív mondattani, alaktani és szófajtani jellemzők áttekintését kísérli meg. A tagadás és tiltás szabályait és eszközeit mutatja be a szlovákban és a magyarban részletesen *L. Kučera.*

A gyakorlati alkalmazás és a korrespondeáló lexikológiai vizsgálódás és elméleti indoklás szervesen ötvöződik *Sima Ferenc*nek a magyar–szlovák és szlovák–magyar iskolai szótárak szerkesztési ismérveit, a feldolgozás menetét, a jelentéstani és stilisztikai egyenérték kérdését taglaló fejtegetésében.

A grammatikaelméleti szempontok kerülnek a középpontba *Ján Horecký* tanulmányában (A passzív igenem kérdéskköréhez a szlovák és a magyar nyelvben). Bevezetésként kifejti, hogy az igenem nyelvtani kategóriájáról csak olyan nyelvek esetében beszélhetünk, amelyekben a cselekvő és a szenvedő alak valamennyi átható igénél megvan, s az utóbbi kifejezése rendszerint szintetikus jellegű (ilyen például a latin). Mint tudjuk, a magyarban az így felfogott oppozíció hiányzik. A szerző a szenvedő jelentésű magyar igealakoknak és igenévi szerkezeteknek, valamint a szlovákban ezekkel megfeleltethető visszaható „sa" összetevőjű igealaknak (*stavia sa*) s a „leíró" passzívumnak (*je stavaný*) az egybevetése során a szenvedő jelentést egyetemesebben mint az ún. diatézis lexikai-grammatikai kategóriáját határozza meg, amelyet az ige intenciójának, az aktánsoknak és a szintaktikai kategóriáknak egymásra vonatkoztatásaként, az adott esetben tehát a deagentív mondatszerkesztésnek a függvényében kell követnünk.

Klára Buzássyová a vizsgált nyelvtani sajátságot (A határozottság kategóriája a magyarban és a szlovákban) tartalmi, „mélyszerkezeti", azaz logikai-szemantikai – kifejező eszközeivel a főnév aktualizálását biztosító – kategóriának minősíti. Maga az aktualizáltság pedig nem a mondat, hanem csupán a főnévi csoport szerkezetében visz-

szatükröződő tartalmi vonatkozás, amelynek folyományaként a főnév mint a nyelvi rendszer egysége a nyilatkozat konkrét egységévé válik. A szerző a határozottság három fajával számol: egyértelmű azonosítás (egyediség), nem egyértelmű, valamint osztályt jelölő, s Dezső Lászlót idézve elemzi a deiktikus, anaforikus, a szövegösszefüggésre, a közléshelyzetre támaszkodó s az egyediségből következő azonosítást. (Vizsgálatában kitér a határozottságnak s az aktuális mondattagolásnak a kapcsolatára is.)

Juraj Furdík A nyelvtani nem és az egyeztetés a szlovákban és a magyarban című tanulmányában – mások véleményétől eltérően – arra a következtetésre jut, hogy a magyar nyelv bizonyos szóképzési és mondattani mintái a szláv nyelvek tanulásakor elégséges alapot nyújtanak a nem szerinti egyeztetés elsajátításához. E vonatkozásban vizsgálja a női személynevek, a nőstény állatok és az ivadékok megnevezésének szóalkotási típusait, továbbá a mondatbeli főnévi-melléknévi, főnévi-mutatónévmási és főnévi-igei egyeztetés jelentésbeli és alaki összetevőit.

Zeman László Adalék a szlovák és a magyar szakterminológia konfrontatív vizsgálatához című dolgozatában mint példafeltárót választja a kémiai nevezéktant. Ez ugyanis a szakszókincs olyan részlegét képviseli, amelyben szembetűnően nyilatkoznak meg a két nyelv terminológiai használatában érvényesülő tipológiai függőségű nyelvi sajátságok. Nyilvánvalóvá válik a nemzetközi nomenklatúrára alapozott magyar, és a nemzeti nyelv lehetőségeit jelentős mértékben kiaknázó szlovák és cseh kémiai elnevezések közti különbség.

Az előbbiekben összefoglalásszerűen ismertetett (s a magyar–szlovák összevető nyelvvizsgálat indulásának tekinthető) kötetünk felfogásában s a benne foglalt tanulmányok jellegéből következően nem mondható egységesnek. Az ismertetésben kiemeltek alapján azonban egyfajta vonalvezetés mégis kirajzolódik, mégpedig az, hogy az egymást kölcsönösségükben kiegészítő nyelvtani kategóriák szerinti tárgyalásmód és az igei irányultságnak – feltehetően a folytatásban kiegészülő – jelentésközpontú vizsgálata képezi nyelvtudományi-módszertani hátterét.

Zeman László

Kecskés László: Komáromi mesterségek.
Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1978. 265 l.

Korán iparosodott városaink közül a XVIII. sz. elején Komárom – Brassó, Buda, Kolozsvár és Nagyszeben mögött – az ötödik legnépesebb település volt. A forgalmas vízi- és közút mellett fekvő város nagyarányú fejlődését mutatja a kézműipar erőteljes fellendülése, az iparosok számának gyors emelkedése. Kecskés László – maga is komáromi mester-dinasztiák leszármazottja – sorra veszi a legjelentősebb mesterségeket, és részletesen leírja azokat. Bevezetőként általános jellemzést ad Komárom település- és gazdaságtörténetéről, a céhekről és a városi polgári életről, majd ismerteti az alábbi mesterségeket: aranymosó, vizimolnár, csizmadia, halász, ötvös, asztalos, hajóács és szekeres. Különös alapossággal foglalkozik a halászok és szekeres gazdák munkájával, életével. Ezek a leírások elsősorban néprajzi, ipartörténeti szempontból érdekesek, de tartalmazzák a legfontosabb mesterségszavakat is, ezért a szakszókincsvizsgálatok hasznos forrásául is szolgálhatnak. Különösen értékes a halászat szakszó-jegyzéke, ez azon-

ban Herman Ottó mesterszótárán alapul. Személy- és helynévi adatok is igen nagy számban találhatók a könyvben.

Fodor Katalin

Magyar helyesírási szótár.
Szerkesztette: Szabó T. Attila, Balogh Dezső, Gálffy Mózes, Kelemen Béla. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 718 l. (Kriterion Kézikönyvek)

A Kriterion Könyvkiadó kiadványa az egyetemes magyar helyesírási szakirodalom legjobb hagyományainak méltó folytatója.

A Helyesírási Tanácsadó Szótár (Bp., 1967.) és a Magyar Értelmező Kéziszótár (Bp., 1972.) nyomdokain halad mind felépítésében, mind módszerében: az első rész a szabályokat rögzíti a magyar helyesírási gyakorlat három alapelve szerint. A második rész, a szótár, az erdélyi szóhasználatnak megfelelően adja közre a magyar nyelvi anyagot, s ezáltal mintegy összekötő kapcsot teremt a magyarországi köznyelv és az erdélyi magyar nyelv között. A szójegyzék példaanyaga a helybeli nyelvhasználatot mutatja be, az erdélyi nyelvjárási sajátságoknak is teret engedve. A szócikkek felépítésében annyiban tér el forrásától, a Helyesírási Tanácsadó Szótártól, hogy következetesebb igyekszik lenni az egy címszó alá vonható bokrosításban. Így pl. a több szóban előforduló előtag gyakran szerepel címszóként. A tömörítést szolgálja az is, hogy bizonyos szavakhoz zárójelbe tett utótag vagy toldalék kapcsolódik.

A szótár nem veszi fel az idegen szavakat, a földrajzi neveket és a szakszavakat, ezek ugyanis a sorozat többi tagjában már megjelentek. (Például a Fizikai Kislexikonban, vagy a Földrajzi Kislexikonban.)

Gombocz Eszter

Melius Péter: Herbárium Az Fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel sajtó alá rendezte Szabó Attila. A tanulmány *Nyelvállapot és helyesírás* című fejezetét írta és az összehasonlító növénynév-jegyzéket összeállította Kabán Annamária. A mutatókat Sz. Tóth Magda készítette. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 518 l.

A Kriterion „Fehér-könyvek" sorozata 1978-ban jelentős új kötettel gyarapodott: az első magyar nyelvű természettudományi kézikönyv alapos bevezető tanulmánnyal, bő jegyzetanyaggal, összehasonlító növénynév-jegyzékkel, növénynév- és személynév-mutatóval ellátott szövegkiadásával. A kiadvány az eredeti munka négyszáz éves évfordulójára jelent meg.

A sorozat egészéhez igazodva a kötet sajtó alá rendezője a tudományos feldolgozás és a szélesebb olvasói tájékoztatás igényét egyaránt szem előtt tartja. A Melius Péter és a kolozsvári Herbárium című bevezető tanulmány a korabeli európai tudományos élet szélesebb összefüggéseibe ágyazva vizsgálja többek között a természettudományos irodalom kezdeteit Erdélyben, valamint a Herbárium európai kapcsolatait. Melius Péter életútjának felrajzolásában, műveinek értékelésében, a Herbárium körültekin-

tő bemutatásában a szerző kellő kritikával és tárgyilagossággal használja föl a jórészt Fialowski Lajos nevéhez fűződő régebbi irodalmat, valamint Gombocz Endre, Bán Imre, Halmai János, Natter-Nád Miksa, Incze Gábor, Botta István és mások újabb kutatásainak eredményeit. A Herbárium nyelvállapotát és helyesírását elemző Kabán Annamária foglalkozik a magyar növénynevek eredetével, lexikológiai és szemantikai sajátosságaival, Melius magyar botanikai terminusainak forrásaival és utóéletével.

A szöveg átírása az MTA könyvtárában levő Ráth/32 jelzetű példány fénymásolatai alapján készült, felhasználva az 1962-es kiadást is (Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 23.). Az átírás és jegyzetelés fő szempontja az olvashatóság és a közérthetőség; a szakembernek ily módon a mellékelt hasonmás-lapok alapján kell megítélnie, hogy saját igényeit kielégíti-e vagy sem. (Talán szükséges és feltétlenül hasznos volna, ha a sorozat szerkesztői az említett szempontok szerint a továbbiakban rögzítenék és közölnék a szövegek átírásának alapelveit.)

A Herbárium egyes szakaszaihoz fűzött bő jegyzetek minden esetben tartalmazzák a megfelelő részben szereplő és azonosítható növények mai tudományos nevét, valamint a magyar, a román és a német hivatalos elnevezést.

A korabeli botanikai terminológiában való tájékozódást nagyban elősegíti a XV–XVII. századi legfontosabb nyomtatott és kézírásos források magyar növényneveinek teljességre nem törekvő összehasonlító jegyzéke (444–488. l.). Ennek fő célja a Meliustól használt nevek előzményeinek, illetőleg utóéletének bemutatása, de viszonylag bőven tartalmaz olyan növényneveket is, amelyek a Herbáriumban nem szerepelnek.

Melis Péter Herbáriuma távolról sem csak botanikatörténeti vagy orvostörténeti kuriózum, ezért újrakiadása sem tekinthető csupán a négyszáz éves évfordulót köszöntő kiadói gesztusnak. Egyaránt fontos kézikönyve nemcsak az említett szűkebb szakterület kutatóinak, hanem a magyar botanikai terminológia történetét fürkésző filológusnak, valamint a népi növényismeretet és a népi gyógyászatot tanulmányozó néprajzkutatónak is.

Péntek János

Suhonen, Seppo – Tervonen, Viljo: Unkarin kirjakieli.
Suomen Kurjallisuuden Seura, Helsinki, 1978. 32 l. (Hungarian the Literary Language)

Finnországban már száz évvel ezelőtt is tanultak magyarul, s azóta számos magyar nyelvkönyv látott napvilágot. A közeli jövőben a helsinki egyetemen már önálló szakként is otthont kap a hungarológia. *Márk Tamás*nak a közelmúltban megjelent kétkötetes magyar nyelvkönyve mellett a haladók és a társalgási fokon levők számára a magasabb szintű nyelvi képzéshez jól és sokoldalúan összeválogatott szöveggyűjtemények is szükségesek. Ezt a célt szolgálja a két ismert szerző füzetkéje, amelynek rövid szemelvényei klasszikus magyar íróktól és neves tudósoktól származnak, mintegy ízelítőt adván a magyar irodalmi nyelvből. A füzethez egy magnetofon-kazetta is tartozik, s ennek szalagján megelevenednek a leírt szövegek – megkönnyítve az olvasást, a tanulást, mintát adva a magyar nyelv helyes ejtésére és hanglejtésére.

Domokos Péter

Szabó Kálmán: Játékos nyelvtan – Játékos helyesírás.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 198 l.

Szabó Kálmán a comeniusi tanításból: a tanulás és az érdeklődés közti összefüggésből indul ki. A kötet olyan játékos nyelvhelyességi és helyesírási feladatokat tartalmaz, amelyek az általános és középiskolai anyanyelvi órákon, sőt, vetélkedőkön is felhasználhatók. A játékok szervezéséhez, lebonyolításához, értékeléséhez a szerző a bevezetőben nyújt segítséget. A feladatok legtöbbször komplexek, anyaguk figyelmet keltő: sok a népi eredetű, friss, humoros szöveg, s egyik sem zárt egység, valamennyi magában hordja a módosítás lehetőségét. A tanulók tehát szinte észrevétlenül rögzíthetik az egyébként csak nehezen elsajátítható szabályokat.

A kötet 1978-ban a Kriterion Kiskalauz sorozatban Romániában is megjelent.

Gombocz Eszter

István Vöő: Dictionar de proverbe roman–maghiar.
Editura ştiinţifica şi enciclopedica, Bucureşti, 1978. 146 l.

Hallatlan nagy szorgalommal gyűjtötte össze a szerző a román nyelv közmondásait az eddig közreadott szakirodalomból, a nép nyelvéből, a mindennapi élő beszédből. Több mint kétezer színes, érdekes adatot sikerült föltárnia az élet legkülönbözőbb területeiről. Ezeket a közmondásokat a kiválasztott román vezérszavak alapján betűrendbe szedte, s valamennyit magyar jelentéssel látta el. Természetesen a közmondások nagy részénél megtalálta azt a magyar kötött szókapcsolatot, magyar közmondást, amely értelem szerint megfelelt a román eredetinek, s így nem betűről-betűre történő fordításokat találunk a magyar nyelvi részben. Még olyankor sem alkalmazza a szerző az egyszerű fordítást, mondhatni tükörfordítást, amikor nincsen a magyar szólás- és közmondásgyűjteményekben megfelelője a román eredetinek. Ilyenkor a nyelv rugalmasságát fölhasználva adja meg az értelmileg megfelelő, de stílus- és hanghatás szerint is hasonló magyar változatot, szinte új magyar frazeológiai egységet alkotva a román mellé. Fordításának lelkiismeretességére jellemző, hogy a nagyobb eltérések, különböző szóhasználat esetében közli a szószerinti fordítást is, de éppen a fölhasználhatóság, a magyar anyanyelvűek számára való könnyebb megértés céljából a megszokottabbat, a már eddig is ismert szókapcsolatokat adja. Ilyen például a 673. közmondás, amelynek fordításában kétszer is alkalmazza a zárójeles megoldást: Se poate pazi un sac de purici, o turma de iepuri, dar nu o femeie! Könnyebb száz (egy zsák) bolhát megőrizni, mint egy (rossz) asszonyt! Előfordul az is, hogy két magyar megfelelőt is talált némelyik román közmondásra. Az 1922. számú adat egyrészt erre példa, másrészt arra, hogy a szerző a nyelvjárási szókincset is fölhasználta a fordításban, a köznyelvben ismeretlen szavak magyarázatát is megadva: Tilhar la tilhar trage. Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. Gubás ebnek fanos (durva szőrű) eb a társa, latornak lator a barátja.

Hajdú Mihály

1979

L. T. András – M. Murvai: How to Say It in Hungarian.
An English-Hungarian Phrase-Book with Lists of Words. 6., átdolgozott kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 238 l. 1 térképmelléklettel.

Az először 1961-ben megjelent társalgási zsebkönyv anyagát az 1970-es évek nyelvállapotának megfelelően frissítették fel a szerzők. Az első részben témakörök szerint csoportosítva találjuk meg azokat a magyar szavakat, amelyek az utazással, a szállással, a vásárlással, a szórakozással stb. kapcsolatosak. A második rész tartalmazza a társalgás, a mindennapi beszéd leglényegesebb szavait, leggyakrabban használt mondatait. A kötet utolsó néhány lapján található függelékben helyet kapott a leggyakoribb feliratokat és cégtáblákat felsoroló szójegyzék is.

Sipos Pál

Arbeiten zur deutschen Philologie XIII.
(Német Filológiai Tanulmányok)
Veröffentlichung des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur der Lajos Kossuth Universität Debrecen. Debrecen, 1979.

Ebben a számban tovább folytatódik *Gárdonyi Sándor* tanulmánya a bártfai névadás történetéről (l. a XI. és XII. kötetet: 1977., 1978). Munkájának e fejezetében a származás és lakóhelyszerinti vezeték- és ragadványnév-átvételt vizsgálja, továbbra is az 1418-tól 1450-ig terjedő időszakban. – *Beke Katalin* itt publikált dolgozata a XVI. századi német jövevényszavak területi elterjedését és megoszlását veszi szemügyre. Összefoglalja jövevényszavaink foglalkozási ágak és időszakok szerinti megoszlását, illetve arra a kérdésre keres választ, van-e korreláció a földrajzi és a foglalkozási ágak szerinti besorolás között.

Leveles Andrea

Marianne Sz. Bakró-Nagy: Die Sprache des Bärenkultes im Obugrischen.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 141 l. (Bibliotheca Uralica 4.)

A kultúrtörténet legérdekesebb és legszövevényesebb problematikájú kérdéseinek egyike a tabu. Kialakulása, mibenléte és története régóta foglalkoztatja a tudományt, különösen a néprajz és a nyelvészet szakembereit. Minden kor a maga meghatá-

rozó szemléletének megfelelően kereste a magyarázatot, a rendszerezés lehetőségeit. Köztudott, hogy nyelvünkben ún. „tabuszók" pl. a *farkas* és a *szarvas* (az egykori *farkas állat, szarvas állat* jelzős szerkezetekből megmaradt „elvonások"). Kevesebben tudják már, hogy miért is alakultak így a régi magyarok nyelvében ezek a körülírások, miért nem kaptak az említett állatok direkt neveket, amilyen pl. a *hal* és a *lúd*. (Nyilván valamiért „szent"-nek tartották, tisztelettel övezték ezeket a lényeket; lehettek pl. egyes nemzetségek „ősei" is.)

Legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és az osztjákok mindennapi életében, de különösképp ünnepeikben s bizonyos ünnepi szokásaikban mind a mai napig meghatározó jelentőségű a tabu. Társadalmi – gazdasági – kulturális körülményeik érthetővé teszik ezt a jelenséget. Leghíresebb és a szakirodalomban is gazdagon taglalt hagyományuk a rendkívül színes és gazdag dramaturgiájú medveünnepi színjáték. A medvével kapcsolatban semmit sem neveznek nevén, testrészeit sem, a vele összefüggő cselekvéseket sem, még az elejtését sem. Minderre külön, speciális nyelv – az ún. „medveműnyelv" szolgál. E nyelv magyar szempontból sem érdektelen; magyar nyelvészeti, néprajzi és folklorisztikai kapcsolatai beható vizsgálatot érdemelnének.

Az obi-ugor medveműnyelvről már igen sokan és igen sokat írtak, a teljes anyagot azonban Bakró előtt még senki sem próbálta meg feldolgozni. Bakró-Nagy Mariann a nyelvészet módszereivel és eszközeivel – a jelentéstant helyezve az előtérbe – mintegy 500 adatot elemez és rendszerez. E kérdéskör első monográfiáját kézikönyv minőségben minden bizonnyal haszonnal forgatják majd a rokontudományok művelői – elsősorban az ősi magyar hitvilág és a néprajz kutatói.

Domokos Péter

Balogh István: A társadalmi információ.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 342 l.

Információ, információelmélet, kommunikáció – napjainkban sokszor hallott és használt fogalmak. Pontos, általánosan elfogadott meghatározásuk, vagy a tanulmányozásukhoz szükséges örökérvényű módszer kidolgozása azonban mégsem egyszerű, sőt – mint az utóbbi néhány évtized kutatásai is bizonyítják – szinte lehetetlen.

Balogh István könyve példa arra, hogy az azonos cél (a társadalmi információ fogalmának tisztázása) eléréséhez többféle, egyaránt helyes út is vezethet. A szerző tanulmányában azt vizsgálja, hogy miben áll a társadalmi mozgásforma információs folyamatának társadalmi sajátszerűsége, és mik ennek törvényszerűségei. Kiindulópontja alapvetően eltér az előzőleg megjelent hasonló témájú művekétől. A szerző ugyanis nem azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi módon lehet a természettudományok és a matematika eszközeivel leírni a társadalom információs folyamatait, hanem úgy véli: az információ tanulmányozása matematikai, kibernetikai módszerekkel elvileg lehetséges ugyan, de specifikumát kizárólag a társadalomtudományok ragadhatják meg.

Az újszerű, filozófiai alapú megközelítési mód természetesen nehézségeket is jelent a kutató számára. A marxista filozófiából eddig hiányzott a szisztematikus jel-elmélet. Balogh István könyvének több mint felét ennek az alapvető problémának a hi-

potetikus kidolgozása foglalja el. *A jel* című nagy fejezet részletesen vizsgálja a jelentés kérdéskörét, majd rátér a különböző jelformák tárgyalására, melynek során az index, a szimptóma és a szimbólum után eljut az általános jelforma, a jel problémájáig. A második nagy rész *Jelrendszerek* címszó alatt a jelformák kölcsönhatásával, információkkal és információelméletekkel, valamint a kommunikációval foglalkozik.

Sárosi Zsófia

Baranyai Decsi János: Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája. Szeben, 1596. Hasonmás kiadás. A szöveget gondozta: Varjas Béla, a kísérő tanulmányt írta: Kurcz Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 135 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua X.)

A magyarországi anyanyelvű humanizmus a XVI. században bontakozott ki. A Komjáthy Benedek, Pesti Gábor, Sylvester János munkásságával induló, Bornemisza Péterrel folytatódó sorhoz kapcsolódott a század végén Baranyai Decsi János is. A humanista-reformációs fordításirodalom hagyományai mellett a humanista történetírás is hatott rá. Munkásságának csúcsa – egyéb művei – útinaplója, filozófiai írása, jogszabály- és szólásgyűjteménye) mellett – Sallustius-fordítása. A XVI. század végi erdélyi társadalmi-politikai vonatkozásai mellett elsősorban stílustörténeti, nyelvi szempontból jelentős ez a fordítás, amely a magyar irodalmi nyelv kialakulása, további fejlődése szempontjából is fontos mérföldkőnek tekinthető.

A fakszimile kiadás az MTA tulajdonában levő teljes példányról készült, néhány helyen kiegészítve a jobb állapotban fennmaradt és az OSZK tulajdonát képező csonka példány szövegrészleteivel.

Fodor Katalin

Barla Gyula: Nyelvtan, stílus, iskola.
Válogatta és a bevezetést írta: Szathmári István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 150 l.

Barla Gyulának, a tanárnak és tudós kutatónak „a stílusra, a stíluselemzésre, a stilisztikára és ezek eredményes tanítására vonatkozó" dolgozataiból ad válogatást a tanulmánykötet. A bevezetés a szerző életútját és munkásságát méltatja.

A tanulmányok legnagyobb része a nyelvtanórai stíluselemzés témakörébe tartozik. Anyanyelvi nevelésünk eredményesebbé tételének útját a szerző a nyelvtan- és stilisztikaoktatás korszerűsítésében látja. Barla beszámol arról, hogy milyen lehetőségeket kínál a hangok, a szavak (főként a szójelentés és a szóhangulat) és a mondatok világa a stilisztikai elemzésre. A könyvből ötleteket kapnak a gyakorló magyartanárok „sajátos szerkezetű stíluselemzési órák" tartásához. Számba veszi a szerző azokat a módszereket, eljárásokat, amelyek lehetőséget adnak a stilisztikai elemzésre a fogalmazás és a nyelvhelyesség tanítása közben. Bőséges példaanyaggal bizonyítja, hogy a műelemzések közben is lehet nyelvi vizsgálatot végezni, és ehhez mintát is ad.

A kötetet Barla Gyula tudományos munkásságának bibliográfiája – *A. Molnár Ferenc* összeállítása – zárja.

A. Molnár Ildikó

Benkő László: Az írói szótár. A szépirodalmi nyelv és stílus lexikográfiai feldolgozása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 276 l.

A könyv célja: „az írói szótár sajátságainak – az elméleti, elvi feltételeknek és a megvalósítás módszereinek – részletes vizsgálata". Az írói szótárak hozzásegítenek „az illető író, költő műveinek tudományosan megalapozott elemzéséhez és biztosabb esztétikai értékeléséhez". Anyagot szolgáltatnak az irodalomtudomány és a nyelvészet számos ágának. Kulcsot adnak a nagyközönség számára „az egyes életművek értő olvasásához", sőt „a tágabb értelemben vett nyelvművelés érdekeit is szolgálják".

A könyv az írói szótár történeti, elméleti és gyakorlati kérdéseit fejtegeti. – A nyelvtudomány és az írói szótár viszonyának vizsgálatakor Benkő megállapítja, hogy az általános (egynyelvű) szótárakat a társadalmi igény (az egységes nemzeti nyelvek megteremtésének, fejlesztésének igénye), míg az írói szótárakat a szaktudományi (filológiai) igény hozta létre. Az írói szótár azonban nemcsak a szaktudomány közvetlen szükségletét elégíti ki, hanem normatív értéke is van. Az írói szótár műfaji sajátosságait, funkcióját vizsgálva a szerző az alábbiakban foglalja össze a modern írói szótár követelményeit: a kiválasztott korpusz teljes szóanyagának feldolgozása, a kontextusban történő bemutatás és a nyelvi (szemantikai, grammatikai és stilisztikai funkció szerinti) minősítés. Az írói szótár legfejlettebb típusának Benkő a funkcionális, értelmező-minősítő szótárt tartja. Nemcsak a különböző szókincsfeldolgozási, szótári formákról ad áttekintést, hanem 12 értelmező-minősítő szótárral is megismerteti az olvasót. A bemutatást az első modern értelemben vett írói szótárral, Blanc Dante-szótárával kezdi, majd külföldi példák után bemutat két magyar írói szótárt (a *Juhász Gyula*-szótárt és a *Petőfi*-szótár első kötetét). Az egyes szótárak jellemzésekor a szerző kitér az alapul vett korpusz anyagára, a címszó-megállapítások sajátosságaira, a stilisztikai és grammatikai minősítések rendszerére, az utalásokra és a statisztikai adatokra. Szól a gépi feldolgozású szótárak előnyeiről és hátrányairól, és bevonja az ismertetésbe a gépi feldolgozású szótárak keretében megjelenő gyakorisági szótárakat, névszótárakat és idézetszótárakat is.

Az elméleti jellegű eszmefuttatás után az írói szótár gyakorlati kérdéseit tárgyalja. A címszók megállapításának nehézségeiről szólva Benkő meg is határozza az írói szótár szemszögéből nézett szófogalmat. Felhívja a figyelmet a szófaji minősítés nehézségeire, és arra is utal, hogy ezért az írói szótár gyakran kényszerül „óvatosságra figyelmeztető" szófajiság-kiegészítő jelölések alkalmazására. A továbbiakban a toldalékok feltüntetésének és a statisztikai adatolásának a kérdéseivel foglalkozik Benkő. A szótárírás legnehezebb kérdése az értelmezés. A címszók, a variánsok, a szófajiság és a mennyiségi adatok egzakt módon megragadható tényezők. A szónak viszont a legfontosabb sajátossága az, hogy jelentése van. Az írói szótár legjelentősebb feladata a címszók jelentésének, mégpedig az írói korpuszban érvényes jelentésének megállapítása. Ez a munka csak a kontextus figyelembe vételével végezhető el. Olvashatunk még a tulajdonnevek jelentéséről, a jelentések szétválasztásáról és rendszerezéséről, valamint a kontextus kijelöléséről. Tisztázza Benkő a stilisztikai minősítő rendszer kialakításában figyelembe veendő elvi szempontokat, és bemutatja a Juhász Gyula-szótár stilisztikai minősítő rendszerét. A költői képpel foglalkozva a szerző megkísérli vázolni az egyszerű szintagmaként értékelt kép költői képpé válásának útját. A címszó értelmezésén,

szófaji és stilisztikai minősítésén kívül szükség van a szintaktikai szerep megállapítására is, bár ebben a kérdésben megoszlik a nyelvészek véleménye. Benkő megismerteti az olvasót a Juhász-szótárban alkalmazott szintaktikai minősítő rendszer legfontosabb szempontjaival is. Végül az adatgyűjtés, szerkesztés és ellenőrzés munkálataihoz ad gyakorlati tanácsokat.

A könyv gazdag bibliográfiájában a szerző felsorolja a legkülönfélébb típusú 258 írói szótárt és a 473 egyéb forrásmunkát. E rész használatát külön névmutató is segíti. A függelékben röviden beszámol a Juhász Gyula-szótár csaknem két évtizedes munkálatairól.

A kötetet rövidítésjegyzék és névmutató zárja.

A. Molnár Ildikó

A beszédintonáció néhány elméleti, módszertani és gyakorlati problémája. Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja: az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1979. 138 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 3.)

A füzet az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Fonetikai Munkabizottsága által rendezett nyilvános tanácskozásnak: a Fonetika '78-nak az előadásait tartalmazza.

Deme László Grammatikai képlet és akusztikai képlet címmel tartott előadást. *Szende Tamás* a hangtulajdonságok felhasználásának rétegeit tekintette át. A beszédfolyamat intonációs elemzésének és az intonáció fonetikus lejegyzésének munkáját *Bolla Kálmán* végezte el. *Bartók János* vizsgálatának középpontjában a szűkebb értelemben vett kötetlen beszéd ritmusa állt. *Vértes O. András* néhány hangtulajdonság történeti változásával foglalkozott (a hangszínezet, a köznyelvi hangfekvés, a dörgő hang, a hang zeneisége). *A. Molnár Ildikó* az élőbeszéd hezitációs jelenségeit vizsgálta egy 12 és fél perces hanganyagban. *Gósy Mária* egy percepciós hanglejtésvizsgálatról számol be. Teszteredmények alapján alkot képet a beszéddallam egy fajtájáról, majd a technikai eszközök regisztrálta adatokkal igyekszik megerősíteni a korábbi vizsgálatok eredményeit. *Erdélyi Alisza* és *Kapusi Gyula* az agynak a beszédfolyamatok szervezésében betöltött szerepével foglalkozott. *B. Fodor Katalin* a nyelvjárásokat jellemző sajátos fonetikai tulajdonságokról ír. A gyermeknyelvi intonációt teszi mérlegre *Kassai Ilona. Subosits István* és *Vinczéné Bíró Etelka* arra ad választ, hogyan nyilvánul meg a monotónia a dadogók beszédében. A hadaró beszéd dallama a témája *Vasné Kovács Emőke* és *Kassai Ilona* előadásának. *Olaszy Gábor* az intonációs vizsgálatok eszközfonetikai hátterével foglalkozott. *Surányi Ibolya* a refrénről tartott előadást. *Pintér Nándor dr.* és *Bolla Kálmán* tanulmánya a rendeződő cerebellaris dysarthria fonetikai vizsgálatáról számol be: a kóros beszéd fonetikai jegyek szerinti elemzését ismerteti.

A kötetet a Fonetikai Munkabizottság hírei zárják.

Polónyi Szilárd

Dobos B. Magda: A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 143 l.

A nominális szerkesztésmóddal kapcsolatos magyar és román nézetek ismertetése után a szerző így határozza meg a vizsgált stilisztikai eljárást: „a nominális szerkesztésmód ragtalan névszói elemekből, az állítmány szerepét is betöltő határozókból tevődik össze, illetve egyetlen névszóból áll. A szerkezet tagjai között nincs predikatív viszony." Bár ez az eljárás szórványosan korábban is jelentkezett, csak a XX. században vált divatjelenséggé. Dobos az impresszionista stílus keretében kutatja a nominális szerkezetek stilisztikai értékét. Az impresszionisták a valóságot nem bontják elemeire, céljuk a dolgok, jelenségek, pillanatnyi fölvillantása. Az ilyen gyorsan váltó képek, felsorolások kedveznek a nominális szerkesztésmódnak.

Öt olyan nyugatos szerző (*Babits Mihály, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád* hét verses és nyolc prózai kötetének) nominális szerkesztésmódját vizsgálja Dobos, akinek életművére vagy irodalmi pályafutása egy-egy szakaszára jelentős hatást gyakorolt az impresszionizmus. Sorra veszi a nominális szerkesztés főbb mondatformáit, és táblázatban közli ezek százalékarányát a vizsgált szerzőknél, külön a versekben, külön a prózában. Rámutat e stilisztikai eljárás funkciógazdagságára.

Mivel „a nominális szerkesztésmód állandó korrelációban van azzal a nyelvi mezővel, amelyben megjelenik", szükséges a nominális szerkesztésmód és a szövegkörnyezet kapcsolatának viszgálata. Csoportosítja a szerző a nominális szerkezeteket a szövegben elfoglalt helyük (bevezető, zárórész, tetőpont) alapján. Kutatja a nominális szerkesztésmód és a vele társuló egyéb stilisztikai eszközök, eljárások együttes hatását.

Az öt költő nominális szerkesztésmódjában megmutatkozó hasonlóságokat és különbségeket is bemutatja Dobos. Vizsgálja e szerkezetek gyakoriságát, formai sajátosságait, stilisztikai funkcióit az egyes pályaszakaszokban, és rámutat az egyéni sajátosságokra.

Megállapítja, hogy *Babits* egész életművében jelentős szerepet játszik a nominális szerkesztésmód. Leginkább a különálló értelmezős szerkezeteket kedveli Babits – tömörítő, valamint jellemzést szolgáló funkcióval.

Juhász Gyula legjellemzőbb szerkezetfajtája az állítmányszerepű határozóval alkotott mondat.

Kaffka Margit nominális szerkesztésmódját az érzéki benyomásokból összeálló laza képek jelentik. Jellemző Kaffka példáinak funkciógazdagsága.

Kosztolányi Dezső 1919-ig tartó impresszionista korszakának egyik legfontosabb stilisztikai eszköze mind a versekben, mind a novellákban a nominális szerkesztésmód. Az impresszionista ábrázolás szolgálatában állva hangulatkeltő mellékfunkciót lát el, és jelzőhalmozással, szinesztéziával társul. 1919 után a mondanivaló egyszerűsödésével együtt e szerkesztésmód gyakorisága csökken, és előtérbe kerül tömörítő funkciója.

Tóth Árpád nominális szerkezeteinek elsősorban hangulatkeltő funkciójuk van. Az öt nyugatos közül nála a leggyakoribbak az elszakított értelmezős szerkezetek, és tömörség, hangulati hatás, valamint lényegkiemelő erő szempontjából az ő költészetében emelkednek a legmagasabb fokra.

A könyvet összefoglalás, rövidítés- és irodalomjegyzék teszi teljessé. A kiadvány román nyelvű kivonatot is tartalmaz.

A. Molnár Ildikó

Études Finno-ougriennes. Tome XIII.
Akadémiai Kiadó et A. D. É. F. O., Budapest – Paris, 1976. [1979.] 273 l.

E folyóirat újabb száma is – immár megszokottan – változatos, színes, „komplex" tematikájú. Finnugrisztikai és turkológiai – főként nyelvészeti – tanulmány éppúgy helyet kapott benne, mint a szűkebb értelemben vett hungarológia. A szerzőgárda – mint mindig – ezúttal is nemzetközi. A szakcikkek közül magyar vonatkozású (vagy részben az) *A. Sauvageoté* (ugor alaktan), *Bátori Istvánné* (magyar mondattan), *Erdődi Józsefé* (az időszámítással kapcsolatos magyar nyelvtörténeti és jelentéstani, valamint névtani vizsgálatok), *Szemerényi Oszvaldé* (jövevényszókutatás – „délnyugat iráni jövevényszók a magyarban és a törökben") és *Ginter Károlyé* (kontrasztív nyelvészeti kutatások a finnugor és indo-európai nyelvek között – magyar tanulságokkal). A „krónika" és a „recenziók" rovatában is találunk magyar vonatkozásokat, megemlékezést és rövid értékeléseket magyar szerzők könyveiről.

Domokos Péter

A fordítás elmélete és gyakorlata.
Szerkesztette Ferenczy Gyula. Kiadja a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 1979. 166 l. (Felsőoktatási Pedagógiai Tanulmányok)

1977 novemberében az ELTE Bölcsészettudományi Karának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, valamint Fordító- és Tolmácsképző Csoportja egésznapos szakmai ankétot rendezett a fordítás és tolmácsolás kérdéseiről. Az ülésen elhangzott előadások és hozzászólások láttak napvilágot ebben a kiadványban.

A fordítás mind a mai napig elhanyagolt területe a nyelvtudománynak, pedig – mint az itt közölt előadásokból is kiviláglik – egyszerre merülnek fel jelentéstani, szövegtani és mondattani kérdések. *Antal László* rövid írásában a fordítás és a tartalom kapcsolatáról fejti ki nézeteit, valamint bemutat egyfajta fordítás-mechanizmus modellt. *Balázs János* a fordításelmélet és a szövegtan összefüggéseit vizsgálva a műfaji sajátságok figyelembe vételére és a történeti vizsgálódások szükségességére hívja fel a figyelmet. Érdekes kérdéseket érint *Dániel Tamásné*, amikor a fordítástechnika fogalmáról ír. Bemutatja azt a háromszakaszos műveleti rendet, amely a szöveg átültetésének módszeres szabályozója. A kötet szerkesztője, *Ferenczy Gyula*, Szövegnyelvészet és fordítás című írásában a szövegtani és tartalomelemzési kérdésekkel foglalkozik. Általános problémákat vet fel *Hell György* (Szövegértés és fordítás), valamint *Karcsay Sándor* Szakszöveg – szakfordítás című tanulmánya, amelyben fogalmak definiálására is kísérletet tesz. Konkrét fordítási kérdésekkel foglalkozik *Aniot Judit, Klaudy Kinga, G. Láng Zsuzsa* és *Zalán Péter* érdekes írása. A kötetet az ankét résztvevőinek hozzászólásai zárják le.

Sipos Pál

Hangtani tanulmányok.
Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja: az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1979. 200 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 4.)

A kötet előszavában *Bolla Kálmán* az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztályán az 1976–1980-as időszakra tervezett egyéni és közös hangtani kutatásokról szól. Ezek eredményeiből közöl részleteket a tanulmánygyűjtemény.

Szende Tamás a szünet genezisét, a közlési rendszerben elfoglalt helyét, a beszédfolyamat funkcióit stb. vizsgálja, majd a junktúrával foglalkozik. *Bolla Kálmán* tanulmányának az orosz magánhangzók akusztikai analízise és szintézise a témája. A köznyelvi kiejtéssel különböző fonetikai helyzetekben kiejtett 34 magánhangzót elemzi. *Kassai Ilona* két írással jelentkezik. Az elsőben a magánhangzók és mássalhangzók találkozásakor végbemenő változásokat vizsgálja. Másik tanulmánya a gyermeki beszéd szupraszegmentális elemeinek világába viszi el az olvasót. *Olaszy Gábor* azt vizsgálja, hogy mi a zönge szerepe az egyéni hangszínezet kialakításában. *Gósy Mária* tollából szintén két tanulmányt olvashatunk. Az elsőben az akusztikai paramétereket és a nyelvi funkciót vizsgálja a beszéddallam és a nyomaték percepciójában, a másikban gyermeknyelvi hangképzéssel foglalkozik: a pergetett (*r*) hang elsajátításának jellegzetességeit elemzi T. A. beszéde alapján. *Vértes O. András* a történeti hangstilisztika egyik alapkérdéséről ír, másik tanulmányában pedig *Kovács Sebestyén Endre* doktori diszszertációját (A hebegésről. Pest, 1841.) ismerteti.

A kötet végén a Fonetikai Munkabizottság híreit, valamint tíz új kiadvány recenzióját olvashatjuk.

Polónyi Szilárd

Horváth László: Az oksági viszony a magyar okhatározói mellékmondatokban.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 92 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 29.)

Az oksági viszony a való világ egyik legáltalánosabb összefüggése. Horváth László az okhatározós alárendelő mondatot veti vizsgálat alá, azt a nyelvi formát, amely a leggyakrabban fejezi ki az oksági összefüggést. Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk az okság fogalmáról és nyelvi kifejezéséről, szükséges volna azonban a mondatnál magasabb nyelvi szintek vizsgálata is.

Az – egyébként közismert tételeket tartalmazó – elméleti bevezetőt a konkrét nyelvi elemzés követi. Előbb a kötőszavak és az utalószavak alakja és használata alapján tekinti át részletesen az okhatározós összetételeket, majd a dolgozat legjobban kimunkált és egyben legértékesebb részében az okhatározói mellékmondat stilisztikai és kommunikatív kérdéseivel foglalkozik. Gazdag példaanyagát a szépirodalmon kívül a tudományos-ismeretterjesztő irodalomból és a sajtó nyelvéből válogatta.

Papp Lajos

Huszár Ágnes: A predikatív viszony szintaktikai kategóriái.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 63 l. (Nyelvtudományi Értekezések 101.)

Az értekezés célja a mondat két fő részének, az alanynak és az állítmánynak, s ezek kapcsolatának vizsgálata. A nemzetközi szakirodalomban öt alapvető felfogás ismeretes az alany és az állítmány viszonyáról: a paralelizmus-felfogás, az alany primátusát valló elképzelés, a hozzárendelés-felfogás, a mondatmag-koncepció és az állítmány primátusát hirdető koncepció. A tanulmányt ezek ismertetésével kezdi Huszár Ágnes, majd szerves folytatásként bemutatja a fenti felfogások hazai megjelenési formáit. Ezután felteszi a sokat vitatott kérdést: szintagma-e az alany és az állítmány kapcsolata. A szerző a határozott nemleges válasz után rátér egy sajátos predikatív viszony, az azonosító mondatban jelentkező predikatív viszony történeti tárgyalására.

A tanulmány második részét az aktuális mondattagolással kapcsolatos történeti és elméleti kérdések alkotják.

A harmadik, utolsó részben hasznos törekvéssel találkozunk: Huszár Ágnes azt vizsgálja, hogyan alkalmazhatók a tudományos kutatás eredményei a mindennapi tanítási gyakorlatban. Véleménye szerint a vitának – a puszta vagy a szerkezetes mondatrészeket keressék-e ki a tanulók – feltétlenül a szerkezetes elemzésmód javára kell eldőlnie. Fontosnak tartja az aktuális tagolás iskolai tanítását is – ez a mondat, a beszédmű árnyaltabb elemzését tenné lehetővé, és egy lépéssel közelebb vinne egy beszéltnyelv-központú oktatáshoz.

Sárosi Zsófia

Kassai Ilona: Időtartam és kvantitás a magyar nyelvben.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 73 l. (Nyelvtudományi Értekezések 102.)

A dolgozat célja kettős: egyrészt az időtartam szempontjából jellemezni a teljes magyar hangállományt, vázolni e hangtulajdonság nyelvbeli fejlődését, változásait, és rendszerezni az időtartam fonológiai aspektusait, másrészt felmérni az időtartam nyelvi értékét két szélső helyzetben (minimális párokban és spontán beszédben).

Bevezetőjében a szerző rövid történeti áttekintést ad az időtartam gazdag és hosszú múltra visszatekintő szakirodalmáról.

Az időtartam és a nyelvi rendszer általános kérdéseiről szólva bemutatja a beszédbeli időtartam aspektusait (artikulációs, akusztikai és percepciós), sorra veszi, mely tényezők befolyásolják a beszédfolyamaton belül a beszédhang fizikai időtartamát, tisztázza a fizikai időtartam és a nyelvi időtartam (kvantitás) viszonyát, valamint a mássalhangzóhosszúság két fonológiai fogalmát: a geminátát és a hosszú mássalhangzót.

Az időtartam és a kvantitás problematikájának föltárásakor a fizikai és nyelvi időtartam jellemzőit vizsgálja a magyar magánhangzó- és mássalhangzó-rendszerben. Áttekinti a beszédhangok időtartamával kapcsolatos vizsgálatok eredményeit, és összeveti ezeket az adatokat saját mérési eredményeivel. Bemutatja, hogy miként befolyásolják az alábbi tényezők – a hangkörnyezet, a hangsor terjedelme, a beszédhang helye a hangsoron belül, a hangsúly, a hangmagasság, a beszédtempó és az érzelmek – a ma-

gánhangzók és mássalhangzók időtartamát. Felhívja a figyelmet a hosszú magánhangzók és a szóvégi hosszú mássalhangzók rövidülésének tendenciájára, valamint a magánhangzók és a mássalhangzók ejtésében egyaránt megfigyelhető időtartam-ingadozásra. Megállapítja, hogy a hosszú magánhangzók időtartamának a korábbi 100–120 % helyett már csak 60 %-kal kell meghaladnia a rövid magánhangzók időtartamát és hogy a hosszú mássalhangzók időtartamának átlagosan legalább 50 %-kal kell nagyobbnak lennie, mint a rövidekének. A szerző utal arra, hogy a magyar fonetikai szakirodalomban nincs eldöntve az a kérdés, hogy a rövid mássalhangzó oppozícióbeli párja a hosszú mássalhangzó, vagy a gemináta. A mássalhangzó-csoportok Kassainál az időtartam-növekedés szerint a következők: likvidák, nazálisok, zöngés zárhangok, zöngés réshangok, zöngétlen zárhangok, zöngés affrikáták, zöngétlen réshangok, zöngétlen affrikáták. E téma lezárásaként a szerző felméri a rövid-hosszú oppozíció relevanciáját a magánhangzó- és a mássalhangzó-rendszeren belül.

Végül a spontán beszéd időtartamviszonyait vizsgálva azt kívánja megállapítani a szerző, hogy milyen eltolódás következik be a fizikai és a nyelvi időtartam összefüggésében olyan beszédanyagon belül, amely hordozza az élőbeszéd minden velejáróját. Három beszélő (2 nő, 1 férfi) összesen 11 367 fonémából álló beszélgetése adta Kassai vizsgálatának anyagát. A ténylegesen kimért hang összesen 4 093. A mérések alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a spontán beszédben a hangok időbeli meghatározottsága még inkább relatív. „Bizonyos határértékek között... a beszélők szabadon alakítják ki a maguk egyéni időtartamviszonyait."

A tanulmányt táblázatok teszik szemléletessé, és gazdag irodalomjegyzék egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Kiss Jenő: Mihályi Tájszótár. (Rábaköz).
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 76 l. (Nyelvtudományi Értekezések 103.)

A gyors társadalmi, technikai és termelési átalakulás, és az ezt tükröző nyelvi és kulturális integrálódás rohamosan elmossa a nyelvjárási szókincs jelentős és sajátos részét. Ez a tény különösen nagy jelentőséget ad a regionális tájszótárak, a nyelvjárási és néprajzi gyűjtések publikációjának. Ezek egyik legújabb, szép eredménye a Mihályi Tájszótár. A könyv „az egyik legtörzsökösebb magyarságú, legsajátosabb magyar nyelvjárású vidék" (Pais Dezső) pusztuló szókincséből ad ízelítőt. Az anyagot az először 1198-ban említett és azóta folyamatos lakosságú Mihályi faluban gyűjtötte az itteni nyelvjárást anyanyelveként beszélő szerző. A gyűjtésnél a passzív megfigyelésen kívül regionális tájszótáraink és az ÉKSZ nem köznyelvi adatai szolgáltak segédeszközül. A Tájszótár, csekély számú kivételtől eltekintve, csak a köz- és irodalmi nyelvben ismeretlen szavakat tartalmazza. A valódi vagy tulajdonképpeni tájszavakon kívül jelentésbeli és több alaki tájszót is találunk a gyűjteményben. Ez utóbbiak közül azokat, amelyeknek köznyelvi megfelelőjével való azonosítása problematikus lehet (pl. zséter = sajtár). A szócikkekben a köznyelvi, illetve a kikövetkeztetett köznyelvi alakok után a nyelvjárási alakokon kívül a jelentés, legtöbbször az ezt megvilágosító példamondat, gyakran pontos néprajzi leírás és egyéb megjegyzés is szerepel. Itt találunk utalást az il-

lető szó – az 1970–1976 közötti állapotnak megfelelően – szociális érvényességére is. Ez lehet: a) szociális érvényű, b) visszaszorulóban levő, c) visszaszorult vagy kihalt. Valamennyi feldolgozott adat az élő, beszélt nyelvből ered. A kötetet etimológiai, nyelvjárási, stilisztikai, kultúrtörténeti, gazdaság- és településtörténeti, valamint néprajzi szempontból egyaránt haszonnal forgathatjuk. A szótári rész mellett ugyanis – az alapos módszertani eligazításon kívül – a falu történetével foglalkozó, tömör, de átfogó leírást is találhatunk, valamennyi idevonatkozó könyvészeti adattal.

Cs. Meggyes Mária

Kolozsvári Grandpierre Emil: Herder árnyékában.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 253 l. (Gyorsuló idő)

Szép, értékes hagyománya a magyar irodalomnak, hogy művelői többsége a nyelvet nem puszta eszközként használja alkotásaiban, hanem önálló megnyilatkozásokban is megírandó tárgyul választja. *Arany János* sokat idézett szavait követően pedig – miszerint: „A nyelvnek is törvényeit: / Széppé, jóvá mi tészi: / Nyelvész urak jobban 'tudják', / A költő jobban 'érzi' " – szinte önálló témává vált számos költőnk és írónk életművében a nyelv, sőt a nyelvtudomány is. *Kosztolányi* majd *Illyés* klasszikussá vált nyelvészeti publicisztikája óta a legújabb időkben Kolozsvári Grandpierre Emil vállalta irodalmunkból az író-nyelvész önkéntes szerepét. Mint minden közleményében, nyelvészeti cikkeiben, vitairataiban és esszéiben is elegáns, gunyoros, fölényes, s olykor nagy hévvel (de nem mindig a célba találva) éppenséggel a nyelvészek ellenében is védi a nyelvet. Jó ügyért harcol, viaskodik, civakodik; a kiejtés, a helyesírás, a szókincs – szóhasználat – argó kérdései egyaránt foglalkoztatják, a káros (vagy károsnak vélt) jelenségek (pl. a szakmabeliek liberalizmusa is, dogmatizmusa is) aggasztják, ingerlik. Nem véletlenül szán külön tanulmányt (s emeli ezt kötete élére is) „Herder árnyéká"-nak, azaz hírhedett jóslatának a magyar nyelv pusztulásáról. „A mi műveltségünk történetében – vélekedik K. G. E. – most kezdődik a beszéd elfelejtésének korszaka..., ha idejekorán meg nem akadályozzuk." A romlás útjában hatásos akadály lehet például *Pázmány* beszédeinek és írásainak tanulmányozása. Pázmányról írt szenvedélyes esszéje joggal hiányolja műveltségünkből a magyar nyelv csodálatos művészének munkáit, amelyeknek mindenképp ott lenne a helyük *Szenci Molnár Albert* és *Károli Gáspár* sokszor kiadott és gyakran méltatott művei mellett.

Domokos Péter

Kossa János: Nyelvünk fűszerszámai.
Válogatta és bevezette: Lőrincze Lajos. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 380 l.

A kötet anyagát Lőrincze Lajos válogatta a szerző korábban megjelent három kötetéből, valamint újabb írásaiból. Ő írt bevezetőt is a könyvhöz. A 83 dolgozatban a jugoszláviai magyar nyelvhasználat vétségeit tűzi tollhegyre Kossa. A hibák megítélésében a Magyarországon alkalmazott nyelvművelő elveket követi.

A számbavett vétségek közül számossal itthon is találkozunk. Nálunk is gyakori

a névelők hibás elhagyása vagy helytelen használata, és az *ami*-nek mint kötőszónak a felcserélése az *amely*-lyel. Félreértésre adhat okot a birtokos jelző ragjának elhagyása, és a helytelenül használt *viszont, miután, ugyanakkor* kötőszó. Nyelvhasználatunk mindennapi botlásai közé tartoznak az ismertetett ragozási, szórendi vétségek, az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének az elmaradása. Rámutat arra a szerző, hogy a divatszavak az állandó használat következtében unalmassá válnak, elértéktelenednek. Az agyonhasznált, elkoptatott szavak, szókapcsolatok helyett szinonímák egész sorát ajánlja. Harcol az idegen szavak felesleges használata ellen. Egy-egy felkapott idegen szó (teenager, hobby) helyett tucatnyi ízes magyar kifejezést javasol. A mondatszerkesztési hibák közül részletesen foglalkozik a könyv a hely és az idő mértéktelen és zavaró kiemelésével. Ugyanitt hasznos tanácsokat is kapunk a mondatszerkesztéshez. Szót emel Kossa a kacifántosság, terjengősség, dagályosság ellen csakúgy, mint a képzavar, a szóláskeveredés, valamint a sántító hasonlatok használata ellen. Szembeszáll nyelvhelyességi babonákkal is (pl. a *-va, -ve* határozói igenév és létige kapcsolatának kerülése). Vizsgálati anyagát főként az újságírói nyelvből meríti, de hoz példákat a mindennapi beszédből is. Felhívja a figyelmet arra, hogy a „familiáris, vulgáris szavak, bizalmaskodó, henye kifejezések és a komolytalan, hányaveti hangnem igénytelenné" teszi a sajtó nyelvét.

A cikkek nagy része a szerb-horvát nyelv hatásából eredő vétségekkel foglalkozik. A szerb-horvát szavak beleszövődése a magyar beszédbe mindennapos jelenség a vegyes lakosságú területen. Kossa megpróbálja feltárni az alkalmi kölcsönszavak (*guzsva, stos, veza, tezga*) közkedveltségének, elterjedtségének okait is. Számba veszi a szerző a kétnyelvűségből következő leggyakoribb hibákat: a személyes névmás fölösleges használatát, többes szám alkalmazását páros testrészek megnevezésekor, a sokféle vonzatkeveredést, vonzattévesztést és az idegenszerű mondatszerkesztést. Felhívja a figyelmet a jugoszláviai helynevek határozóragos alakjainak ingadozására és az asszonynevek felemás használatára is.

Kossa munkája nemcsak nyelvművelő könyv, hanem nyelvi, nyelvészeti ismeretterjesztő kiadvány is. Az érintkező nyelvek eltérő jellemzőinek, legfontosabb nyelvi sajátosságainak bemutatása közben feltárja e nyelvek természetét, belső logikáját. A nyelvi logikát nem formális jelentésben használva, hiszen „a nyelv nem logikus, sem nem illogikus, hanem alogikus". A magyar nyelv eredetisége a nyelvi rendszerben és a szemléletmódban mutatkozik meg. Az indogermán nyelvekben nincs kettős, sőt hármas tagadás, mint a magyarban. A magyar a rokonságot jelölő szavakat birtokos személyraggal használja, és testrészeinket is személyraggal szoktuk említeni. Mi, magyarok ritkábban használjuk a személyes névmást, mint az indoeurópai nyelvek valamelyikén beszélők, hiszen a magyarban a rag fölöslegessé teszi a személy megjelölését. A nyelvek közötti szemléleti különbség leginkább az állandósult szókapcsolatokban, szólásokban, szállóigékben, közmondásokban mutatkozik meg. Ezért a szó szerinti fordítás a szólásokban megengedhetetlen. Amikor ezeket a különbségeket boncolgatja Kossa, olvasóiban az anyanyelvi tudatot is felébreszti, és ráébreszti a magyarul beszélőket anyanyelvük gazdagságára is.

A kötetet névmutató egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II.
Kőrösi Csoma Társaság – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kiadása, Budapest, 1979. 480 l. (Budapest Oriental Reprints. Series A.2.)

A sorozat első kötetét, Ligeti Lajos negyven tanulmányának a gyűjteményét már bemutatta a Hungarológiai Értesítő (1979. I. évfolyam). A mostani vaskos kötet újabb negyven kiváló tanulmányt tartalmaz Ligeti gazdag életművéből. Ezek közül a legkorábbi 1924-ben, a legkésőbbi pedig 1979-ben jelent meg a magyar és nemzetközi tudományos közélet legkülönbözőbb fórumain: folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben. Legtöbbje ma már szinte hozzáférhetetlen, csak nagyobb könyvtárak polcain található meg, s így közreadásuk elsősorban a fiatalabb kutatónemzedék érdekében fontos és hasznos, hiszen a tanulmányok mindegyikének igen jelentős a tudományos értéke, mondanivalója a mához is szól, mind tartalmában, mind módszereiben példamutató. A kötet szerkesztője, *Schütz Ödön* tematikailag csoportosította a cikkeket.

Az első néhány munka Mongóliával, a mongol nyelvvel, annak rokonaival, a magyarsággal való kapcsolatával foglalkozik. A legizgalmasabb útleírásokkal vetekszenek azok a jelentések, amelyeket kutató útjairól küldött a szerző az 1920-as években. A nép történelmi eseményeivel éppen úgy megismerkedhetünk ezekből, mint a korabeli politikai és társadalmi viszonyokkal, a nyelv emlékeivel, jellegzetes sajátságaival, rokonságával, a szomszédos nyelvekre gyakorolt hatásával stb. Különösen vonatkozik ez Afganisztán nyelveinek az ismertetésére, de történeti szempontból a magyar nyelv keleti kapcsolataira is.

A tanulmányok jelentős hányada foglalkozik névtudományi kérdésekkel. A magyar történeti nevek közül a *Gyarmat, Jenő, Álmos* és *Kündü* kapott részletesebb tárgyalást, de a tulajdonnevek mellett népnevek (*magyar, baskír, király*) megfejtései is helyet kapnak a kötetben. Különösen érdekes ez a legutóbbi, amely *kerel, keral* alakban 'magyar' jelentéssel élt egy darabig a mongoloknál.

A következő tanulmánycsoport a rovásírás különböző kérdéseire ad választ. Ezek között vannak összehasonlító jellegűek (*A kazár írás és a magyar rovásírás*) és kiegészítő jellegűek (*A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje*) is, de akad tudománynépszerűsítő is, mint például amelyik a margitszigeti kolostorrom rovásírásos kövének eredetiségét cáfolja.

A tudománytörténet tárgykörébe tartoznak azok a tanulmányok, amelyek a magyarországi kelet-kutatás helyzetét, a csuvas-magyar, mongol-magyar nyelvhasonlítás állapotát mutatják be, vagy nagy magyar tudósok (*Gyarmathi Sámuel, Gombocz Zoltán*) életművéhez szolgáltatnak adalékokat.

A tanulmánygyűjtemény utolsó fejezete szintén névtani témájú: a magyarság régi török eredetű neveivel foglalkozik. Itt újból szóba kerül *Álmos* neve, ezen kívül pedig több óvónév, törzsnév, tisztségnév és személynév (*Géza, Saroldu, Karoldu, Jutocsa, Tas, Ákos, Ajtony*) magyarázata is helyet kap.

A kötetet Ligeti Lajos műveinek bibliográfiája zárja le, amely 260 tankönyv, tanulmány, értekezés, cikk könyvészeti adatait sorolja föl.

Hajdú Mihály

B. Lőrinczy Éva: A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 492 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 19.)

A magyar nyelvi valóság tényeinek és összefüggéseinek rendszerszerű föltárása még nem történt meg kielégítő mértékben, s a szerző szerint éppen a hangtan területén vannak törlesztendő adósságok. Ehhez elsősorban az adatok hiányoztak, amelyek nélkül nem lehet általános érvényű következtetéseket levonni. Az *Új Magyar Tájszótár* több mint hatszázezer adata végre lehetőséget adott egy ilyen jellegű nagy összegzés megvalósítására, s ezt az anyagot használta föl a szerző vizsgálatainak elvégzéséhez.

Elsősorban azokat az adatokat gyűjtötte össze a szerző, amelyek a nyelvjárásokban és a köznyelvben (esetleg a kikövetkeztetett köznyelvi formában) a mássalhangzó-találkozásnál ejtéskülönbséget mutatnak. Az elvi és módszertani problémák fölsorakoztatásából megtudjuk, hogy részben történeti (legalább 70 esztendőt magában foglaló), részben pedig szinkrón anyag gyűlt itt össze, amelyet azonban a szerzőnek szinkrón szemlélettel és módszerrel kellett megközelítenie – a történeti háttér megtartásával és a diakrónia tapasztalatainak és tanulságainak fölhasználásával.

Megadja a vizsgált alapegységeket, vagyis azoknak a mássalhangzó-kapcsolódásoknak a mutatószerű ábécés rendjét, amelyek előfordultak az óriási anyagban, s amelyeknek részletes tárgyalására kitér a könyvben. Összesen 804 oppozíciót mutat be a szerző, amelyeket a mássalhangzók száma és minősége alapján csoportosít.

Az egyes típusok tárgyalása a köznyelvi hangtalálkozások és a megfelelő nyelvjárási hangok bemutatásával kezdődik, amit az egyes konkrét hangok, hangtalálkozások fölsorolása követ. Ezeknek mindegyike után bőséges példaanyagot találunk. A típus magyarázata statisztikai adatok közlésével indul, amelyben sokoldalúan tárgyalja a szerző a mássalhangzó-kapcsolódások eseteit, hangkörnyezetükkel együtt. Utána a földrajzi megoszlást mutatja be, amelynek alapján megállapítja, hogy melyik magyar nyelvjárásra jellemző a jelenség.

A vizsgálatok után betűrendes mutatóban kapjuk meg a példaként szereplő 1624 morféma tárgyalási helyét, illetőleg helyeit, amennyiben több helyen is fordult benne elő mássalhangzó-kapcsolódás. A decimálszámok föloldásai az egész könyv földolgozási rendszerét mutatják be szemléletesen és logikusan. Gazdag irodalomjegyzék és angol nyelvű összefoglaló zárja le a munkát.

Hajdú Mihály

Magyar Nyelvjárások. XXII.
A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Évkönyve. Szerkeszti Kálmán Béla és Sebestyén Árpád. Debrecen, 1979. 174 l.

Csűry Bálint tevékenysége óta Debrecen a magyar nyelvjáráskutatás fellegvára. Itt szerkesztette a Magyar Népnyelv köteteit Bárczi Géza és Szabó T. Attila, s most már harmincadik éve jelenik meg itt a magyar dialektológia egyetlen önálló periodikája. A szerkesztés és kiadás nehézségeit mutatja, hogy az 1975-ben megjelent XXI. kötetet csak négy esztendő múlva követte a mostani. Változatos témájúak az évkönyv

tanulmányai. Az 1976-ban elhunyt *Márton Gyula* például arról ír, hogyan terjed az asszociatív *å*-zás az udvarhelyszéki nyelvjárásban. Tudvalevő, hogy a kolozsvári magyar nyelvészek abszolút sűrűségű kutatóponthálózattal szerkesztettek nyelvatlaszt Udvarhelyszék környékéről is, és ez az atlasz biztos támpontot nyújt a jelenségnek 23 községben való vizsgálatához. A szerző nemcsak körülhatárolja az asszociativ *å*-zást, hanem – helyhez kötve – annak erősségi fokozatait is megállapítja.

Gálffy Mózes grammatikai témával foglalkozik. Azt vizsgálja, milyen egyeztetési eljárások jellemzik a marosmagyarói nyelvjárást, külön elemzi a szám- és személybeli egyezéseket, az igeragozással kapcsolatos egyeztetési eljárásokat, s kitér a nem egyeztetéses szerkezetekre is.

Az ungi nyelvjárás névszótőrendszeréről *Kótyuk István* ír. Elsősorban a többalakú tövekkel foglalkozik, s az eddigi rendszerezéseket megtartva mutatja be gazdag példaanyagon az ungi nyelvjárásban a köznyelvvel való egyezéseket, még szemléletesebben és teljességre törekedve pedig a különbözőségeket, eltéréseket.

Sebestyén Árpád névutóhasználatunk főbb sajátságairól szól. Megállapítja e szóosztály ősi voltát, a névutók szófaji kategóriájának átmenetiségét, és statisztikai adatokat közöl az egyes névutóknak a különböző stíluskategóriájú művekben való előfordulási gyakoriságáról.

Kiss Jenő folytatja a sorozat XIX. kötetében megkezdett valódi tájszavainak magyarázatait a rábaközi Mihályiból.

A névtan kutatói számára hasznos *Kálmán Béla* cikke: Buda vidéki helynevek a 18–19. századból. A szerző gazdag és sokoldalúan rendszerezett helynévtárat közöl a székesfehérvári és veszprémi püspökségek levéltáraiban található canonica visitatiók alapján. A községekként csoportosított nevekhez térképmellékletet és betűrendes mutatót is ad a teljes névanyagról.

Tudománytörténeti téma is helyet kapott a kötetben: *D. Mátai Mária* a moldvai csángó nyelvjárás első kutatójának, Gegő Eleknek az életét és munkásságát mutatja be. Elsősorban Gegő 1836-ban megtett moldvai kutatóútjáról, az ott összegyűjtött, majd publikált nyelvi-nyelvjárási megfigyeléseiről ír.

Jakab László a debreceni „Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék" (1914–1952), *Keresztes László* a debreceni önálló „Finnugor Nyelvtudományi Tanszék" (1952–1977) történetéről számolt be 1977-ben, a tanszék önállósulásának 25. évfordulóján, s ezeknek az előadásoknak az anyagát teszi közzé a kötet.

Munkácsi Bernát még nyomtatásban meg nem jelent szógyűjtését *Kálmán Béla* mutatja be. *Kniezsa Veronika* a skót nyelvjárások kutatásairól ad érdekes ismertetést. *Kálnási Árpád* a fehérgyarmati járás helynevei összegyűjtésének módszereiről, vitás kérdéseiről, eredményeiről számol be. *Lévai Béla*, Peremszókincsünk orosz elemei címmel, a Debrecen környéki nyelvjárás ötven év feletti nőrétegében kutatja a főleg emlékezetben élő orosz szavakat.

Szép számmal közöl még a kötet ismertetéseket és bírálatokat, végül nyelvjárási szöveglejegyzéssel fejeződik be, ahol *Kálnási Árpád* nyújt betekintést Szabolcs-Szatmár megye északkeleti részének népnyelvébe.

Hajdú Mihály

Magyarlakiné Gregor Etelka Zita: Kosztolányi Dezső lírájának mondatszerkezetei. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 109 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 28.)

A szerző nagy feladatra vállalkozott: a Nyugat egyik legmarkánsabb stílusteremtő művészének lírai életművét közelítette meg grammatikai módszerekkel. Kosztolányi költeményeinek mondat-építőelemeit vizsgálva a szerző funkcionálisan szemléli a szintaktikai szerkezeteket, keresve ezek specifikus jegyeit grammatikai és stilisztikai szempontból egyaránt. A mondattani jellegzetességeket vizsgálva próbálja elénk tárni Kosztolányi Dezső versalkotói módszerének egyes elemeit.

A dolgozat szerkezetileg két fő részre osztható: az elsőben Magyarlakiné Kosztolányi Dezső Halotti beszéd című versét elemzi, a gyakorlatban mutatva be a későbbiekben alkalmazott vizsgálati módszereket. A rendkívül tömör és célratörő elemzésben a szerző érzékletesen mutatja meg, hogyan lehetséges az 52 soros szabad vers szerkezeti egységeihez a mondatszerkezetek vizsgálata során eljutni. A második nagy egységben kerül sor Kosztolányi életművének részletes vizsgálatára. A szerző előbb röviden összefoglalja a versek központozásával kapcsolatos megfigyeléseit, majd lépésről lépésre elemzi és kommentálja a költő műveiben előforduló leggyakoribb mondattípusokat, a tőmondatoktól az összetett mondatokig. Külön egységben tárgyalja az értelmezős szerkezeteket, melyekkel Kosztolányi oly sok versében találkozhatunk. A dolgozat befejező részében a kommunikáció és szövegszerkezeti egységek kapcsolatáról szóló fejezet sajnos nem pótolja a hiányt: a szerző nem vállalkozott vizsgálati eredményeinek rendszerezett összefoglalására.

Sipos Pál

Magyarország földrajzinév-tára. II.
A Kartográfiai Vállalat kiadása.
Baranya megye. Bp., 1978. 43 lap + 1 térk.
Somogy megye. Bp., 1978. 53 lap + 1 térk.
Fejér megye. Bp., 1979. 33 lap + 1 térk.
Komárom megye. Bp., 1979. 27 lap + 1 térk.
Tolna megye. Bp., 1979. 33 lap + 1 térk.

A sorozat 1978-ban indult. Első négy kötetét a Hungarológiai Értesítő II. évfolyamában ismertettük. Az a négy füzet Győr-Sopron, Vas, Veszprém és Zala megye helyneveit tartalmazta. A most ismertetendőkkel majdnem teljessé válik tehát a Dunántúl hivatalos helyneveinek a közzététele, csupán Pest megye egy kis része nyúlik át erre a területre, amelynek az adattárát nyilván a későbbiekben kapjuk majd meg.

A füzetek közzétételének célja ezúttal is az, hogy meghatározzák azokat a helyneveket – a nagyobbaktól a legkisebbekig –, amelyek a hivatalos névhasználatban kötelező érvényűek.

A bevezetések szövege majdnem teljesen azonos az egyes füzetekben, csupán a példaanyag alkalmazkodik a tárgyalt megye neveihez. Az adattárak beosztása is követi az eddigi gyakorlatot: először betűrendben fölsorolja a helységek neveit, azonosító

számaival együtt, utána rövidítésjegyzéket ad, majd az összes névadatot közli betűrendben, végül pedig községenként sorolja betűrendbe az oda tartozó helyneveket.

Mindegyik kötethez – éppen úgy, mint az eddigiekhez – egy 1 : 150 000-es térképmelléklet csatlakozik.

A kötetekben szereplő névanyag elsősorban hivatalos igényű, de a névtani kutatás, s ezen keresztül a magyar nyelvtudomány számára is sok hasznos ismeretet nyújt. Alapjai lehetnek ezek a füzetek az országos méreteket öltő nagy helynévgyűjtésnek: tájékoztató, segítő jellegűek a helyismereti kutatásokban, végül pedig nemcsak megmentenek, hanem a közhasználatban is tartanak sok olyan dűlőnevet, amelyet esetleg a táblásított gazdaságok mellőztek volna, nem tartottak volna rá igényt.

Hajdú Mihály

Matijevics Lajos: Az utca nyelve.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 115 l. (Forum Kiskönyvtár)

Matijevics Lajos könyve a nyelvnek arról a rétegéről szól, amellyel akarva-akaratlanul is szinte naponta találkozunk jártunkban-keltünkben. Olykor csak a kifejezések nyílt durvasága döbbent meg bennünket, máskor azonban egy-egy szó ötletessége, vagy egy szókapcsolat humora ragadja meg figyelmünket. Matijevics Lajos az utca nyelvéről ír – a jugoszláviai Vajdaság utcáinak nyelvéről. A három éven át, 1975 és 1979 között gyűjtött anyag ebben a kis kötetben élvezetes olvasmánnyá áll össze. Matijevics célja nem tudományos igényű nyelvészeti munka közrebocsátása volt: a szóalkotás tettenérését, a szókincsgyarapítás módjainak bemutatását tartotta elsődleges feladatának. A találó címeket viselő (pl. Kinek rötyi, kinek spicli, Randesz egy csinya kéglovicccsal, Ha cvikkert használunk, különben nézünk ki), jól szerkesztett és példákkal, szövegrészletekkel bőven illusztrált fejezetek, amellett, hogy szórakoztató olvasmányok, egy-egy fontos nyelvészeti jelenség bemutatását is tartalmazzák. Az imént idézett fejezetcímeket viselő írások közül például az első a szinonimika, a második az utcanyelvi képzők hangulatteremtő erejével, míg a harmadik az idegen nyelvi elemek kérdésével foglalkozik.

Matijevics könyvétől távol áll, hogy normatív értékítéletet mondjon az utca nyelvéről. Közreadja az összegyűjtött anyagot, és maga az anyag készteti az olvasót arra, hogy véleményt formáljon, ítéletet mondjon. A Forum Kiskönyvtár újabb kötete tehát dokumentum: hiteles képet fest egy adott időszak nyelvi rétegéről, és a nyelven keresztül mutatja be egy társadalmi réteg kommunikációs szubkultúráját.

Sipos Pál

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete.
3., bővített kiadás. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Kovalovszky Miklós. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 518 l.

Új, immár harmadik és bővített kiadásban jelent meg a közelmúltban elhunyt kiváló magyar nyelvésznek, O. Nagy Gábornak a mintegy 350 magyar szólás eredetét

bemutató nagyszerű könyve. A könyv előszavában Kovalovszky Miklós számol be O. Nagy tudományos pályájáról, cikkeiről, könyveiről, s arról a nagyszabású gyűjtőmunkáról, amelyet a magyar frazeológiai kincs megmentése érdekében végzett. Sorai az el nem végzett munkáról, a félbemaradt művekről is szólnak: egy készülő, vagy éppen elkezdett nagy szólásmagyarázó szótárt, „szólásetimológiai" tárat hagyott hátra. Ennek néhány cikkét, folyóiratokban megjelent szólásmagyarázatait (számuk 30) is tartalmazza ez az új kiadás, ezekkel több az első kettőnél.

Bővebb azonban maga a bevezetés is, amelyet a szerző kandidátusi téziseinek, a szólások eredetét ismertető tanulmányának részleteivel egészített ki, alakított teljesebbé a sajtó alá rendező Kovalovszky Miklós. Ebben a bevezetésben olvasmányosan, mindenki számára könnyen érthetően kapjuk a szólások mibenlétének meghatározását, eredetük alapján történő rendszerezését. Így a történeti kutatások eredményei nyilvánulnak meg a fölosztás alapját jelentő eredetekben (boszorkányhit, középkori szokások, ősi temetkezési eljárások stb.), de a természeti megfigyeléseken alapulók nagy részében is. A szólások használatáról, a gondolkodásmódot tükröző jellegéről is tájékoztatást kapunk. Részletes elemzés alapján tesz különbséget a szerző a szólás és közhely között.

Az egyes szólások magyarázatai az előző kiadásokkal megegyező szerkezeti elvet követik (legtöbb esetben teljesen azonosak).

Hajdú Mihály

Németh Marietta: A Példák könyve jelzős szerkezetei.
Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 125 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 30.)

Németh Marietta a jelzős szerkezetek és összetételek XVI. századi állapotát vizsgálja a Példák könyvének nyelvi anyagán. Leírásában nyomon követhetjük a jelzők XVI. századi nyelvi változásait, kettősségeit, ingadozásait, ugyanakkor az adatoknak a mai nyelvvel való összevetése révén további fejlődésükről is képet kapunk. A szerző a jelzők fajtái szerinti csoportosításban mutatja be az anyagot.

Sárosi Zsófia

Névtani Értesítő. 1–2. szám.
A Névkutató Munkaközösség időszakos kiadványa. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1979. 76 + 92 l.

Az első füzet bevezető szavai szerint ez az új sorozat – tanulmányok és kisebb adatközlések megjelentetése mellett – tájékoztatni kívánja az olvasókat a névtudomány különböző területein folyó munkákról, eredményekről, s kisebb híreket, észrevételeket is közöl a névtan legkülönbözőbb területeiről. Az egyes számok szerkezeti felépítése is ennek megfelelő. Első helyen az egész terjedelemnek több mint felét elfoglaló *Tanulmányok, cikkek, adatok* című rovat áll. Ezt igen gazdag *Szemle* rovat köve-

ti, amely magyar és külföldi szakirodalomról ad részletes ismertetést, alapos tájékoztatást. A 2. számban *Műhely* rovat is található, amelyben a jugoszláviai magyar helynévgyűjtésről, az MTA Régészeti Intézetében készülő Helynévazonosító Tár készüléséről és a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének névtani kéziratairól olvashatunk. Mindkét számban van *Figyelő* címmel egy kisebb rovat. Ebben a legkülönbözőbb területek névtani vonatkozású megjegyzéseire hívják föl a szerzők a figyelmet. A *Krónika* az időszerű névtani hírek rovata. Mindegyik számot angol nyelvű összefoglalás zárja.

Ennek az új sorozatnak a legértékesebb és legfontosabb része természetesen a tanulmányokat, rövidebb tudományos dolgozatokat közlő rovat. Az első számban *Kálmán Béla* a magyar családnevek kialakulásáról, változásáról ír, *Mező András* Félegyháza nevének etimológiáját adja meg. *Hajdú Mihály*, Helynevek vándorlása a XV. században címmel a délvidéki Keve, Bálványos és Szkorenovác helyneveknek lakosaival együtt a Csepel-sziget környékére történő áttelepülésére mutat rá. *Kaszás József* a jugoszláviai Lendva környékének névanyagára építi föl cikkét, amelyben az egy nyelven belüli kettős-hármas névalakok kialakulásának okait vizsgálja. *Solymár Imre* és *Solymárné E. Katalin* Bonyhád nevének történeti előfordulásait adta közre. *Fényes Zoltánné* a komlói szakmunkásképző intézet vájártanulóinak ragadványneveit gyűjtötte össze és rendszerezte.

A második számban *Fabó Kinga* azt a kérdést fejtegeti, hogy hol a névtan helye a társadalomtudományok között. Olvashatunk a ragadványnevek problematikájáról, a nemesi előnevekről mint a ragadványnevek egy különös kategóriájáról (*Mizser Lajos* tollából). *Hajdú Mihály*nak a magyar névtudomány műszavairól szóló cikke vitaindító jellegű, s olyan kérdéseket vet föl e területről, amelyeknek megoldása a szakkifejezések egyöntetű használatát eredményezné, s ezt nagyon kívánatosnak tartja. Ehhez a témához szól hozzá *Rácz Endre* és *Bachát László* írása, valamint *Szabó T. Attila* levelének egy részlete. Mindannyian az egységes terminus technicusok használatát tartják helyesnek, de különböző kifejezések meghonosítását, illetőleg megtartását igénylik.

Hajdú Mihály

Penavin Olga – Matijevics Lajos: Ada és környéke földrajzi neveinek adattára.
Magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézete kiadása, Újvidék, 1979. 167 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 4.)

Immár negyedik kötetéhez érkezett a jugoszláviai magyar nyelvészek nagy helynévgyűjtő vállalkozása.

A földolgozás módszereinek ismertetése után Ada és környéke rövid bemutatása olvasható, amelyet két átnézeti térkép (az egész Vajdaság és az „adai kommuna") szemléltet. Az adattár községek szerint, azok betűrendjében halad. Az egyes községeken belül is betűrendben kapjuk a helyneveket. Minden község nevéről nyelvjárási és történeti adatokat sorolnak föl először a szerzők, majd viszonylag gazdag helytörténeti bevezetést írnak. A helynevek föltárása természetesen megegyezik az eddigiekkel. A hivatalos vagy kikövetkeztetett köznyelvi nevek fett szedéssel állnak a névcikk élén, amit közvetlenül követ a népi, nyelvjárási névalak fonetikus lejegyzésben. Valamennyi

névnek szerepelnek a helyhatározóragos alakjai, s ahol szükséges és lehetséges, részletes magyarázat, nyelvészeti, névtani, néprajzi, helytörténeti kiegészítés zárja le a névcikket.

Ebben a kötetben is két fontos mutató van: a magyar földrajzi köznevek magyaroktól följegyzett alakjainak a mutatója és a más nyelvű köznevek más nemzetiségiektől gyűjtött mutatója. (Természetesen az első mutatónak egyik fejezete az idegen eredetű földrajzi köznevek magyarok által használt alakjait tartalmazza itt is.) Az adatközlők, adatgyűjtők, ellenőrzők névsora és az irodalomjegyzék zárja le a gazdag anyagú és kiváló szerkesztésű könyvet.

Hajdú Mihály

Péntek János: A kalotaszegi népi hímzés és szókincse.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 326 l.

A néprajztudomány és a nyelvtudomány összefüggésének igazolására keresve sem lehetett volna jobbat találni, mint ez a könyv, amely egyaránt szolgálja mindkét szaktudományt.

A bevezetésben először a kalotaszegi nyelvjárást mutatja be a szerző röviden. Szól a népi szókincs kutatásának történetéről, a gyűjtés módszertani kérdéseiről, a kutatott földrajzi területről. A nyelvjáráskutatás számára újszerű és módszertanilag leghasznosabb a kötet népi szakszókincs-monográfiáról írott fejezete, amelyben Péntek János kifejti a néprajzi leírás és a szótári földolgozás kettős elvének fontosságát, a lexikológia vizsgálati területét és módszereit.

A kötet néprajzi leírásában következetesen érvényesül a nyelvészi, dialektológiai szemlélet, s az alapanyag, hímzőfonál, színek, eszközök, kész munkák stb. leírásakor mindig megadja a fonetikailag pontos lejegyzésű nyelvjárási szót. Különösen érdekes és fontos ez az írásos hímzés részletes leírásakor, a motívumok és minták részletes fölsorolásakor, hiszen ezekben a fejezetekben számtalan valódi és jelentésbeli tájszó szerepel.

A népi öltözet hímzett darabjainak bemutatásakor a néprajzi és nyelvészeti szempontot egy harmadik egészíti ki: a szociológiai. Péntek minden egyes ruhadarabnál kitér azokra a társadalmi viszonyokra, amelyek között az öltözékek kialakultak, s szól használatukról, azokról a munkákról, amelyek alkalmával viselték őket.

A könyv nagyobbik részét kimondottan nyelvészeti kérdések töltik ki: a kalotaszegi népi hímzés terminológiájának szóföldrajzi és jelöléstani elemzése. 44 térképlapon mutatja be a legfontosabb 58 fogalom megnevezésének elterjedését a vizsgált területen, s ezekből szűri le következtetéseit. Egybeveti a szakszókincset más belső nyelvtípusok szókészletével, majd leíró szempontból osztályozza a népi terminológiát. Alapos vizsgálatnak veti alá morfológiai szempontból is a szakszavakat. Részben statisztikai módszerekkel, részben az egyes morfémák elemzésével állapítja meg a vidék jellemző sajátságait. Ugyanezt a vizsgálódást elvégzi a jelentéstan területén is, ahol különböző táblázatok segítségével szemlélteti a jelentések számának, a származékoknak, összetételeknek és szószerkezeteknek az összefüggéseit.

Nagyon érdekes és újszerű az a szemiotikai megközelítés, amelynek alapján a

hímzés jelfunkciójáról ad tájékoztatást. (Utal a hímzés az életkorra, családi állapotra, ünnepekre, eseményekre stb.)

Pontos fonetikai lejegyzésű és a témával mindig kapcsolatos, gazdag szöveglejegyzései után adja a szerző a tulajdonképpeni szótárt, amely egyben szó- és tárgymutató is. Közlésének módszerei (jelentésmegadásai, helységre való utalásai, ahol szükséges, ott népnyelvi adatai stb.) egyben hasznos regionális szakszótárrá teszik ezt a szójegyzéket.

A szemléltetést 23 színes és 134 fekete-fehér fénykép szolgálja, amelyek számozatlan lapokon, mellékletekként vannak csoportosítva a könyv különböző helyein.

Hajdú Mihály

Pesty Frigyes Helynévtárából. I. Jászkunság. II. Külső-Szolnok.
Közzéteszi: Bognár András. Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár és a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét–Szolnok, 1978–1979. 406, 331 l.

Pesty Frigyes 1864–65-ben végzett hatalmas helynévgyűjtése már régóta kimeríthetetlen kincsesbányája a magyar helytörténeti kutatásoknak, nyelvészetnek, névtannak stb. Mindeddig azonban rendszeres közzétételére nem került sor, csupán részleteket idéztek, vagy kisebb területek anyagát adták közre az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hatalmas mennyiségű adatból. Most két megyei könyvtár összefogásával, sokszorosítási eljárással, csupán hatszáz példányban, de sokkal könnyebben hozzáférhető formában, sorozatban jelenik meg ez a fölbecsülhetetlen értékű adathalmaz. A gyűjtemény falvanként különböző minőségű és mennyiségű helynevet, hozzájuk fűződő nyelvészeti, néprajzi, helytörténeti kiegészítést tartalmaz – a népi magyarázatoktól a tudós fejtegetésekig.

Mindkét kötet bevezetője ismerteti azt a területet, amelynek helyneveit tartalmazza a könyv. Utána közreadja Pesty Frigyesnek az 1864-ben szétküldött kérdőívét és a hozzá mellékelt utasítást, amely a gyűjtésre, a nevek összeírására vonatkozott. Végül pedig a közzététel elveit sorolja föl a szerző. Ezek közül a legfontosabb a teljességre törekvő (törlést, javítást is bemutató) betűhív olvasatban való közlés. Az eredeti kézirat lapszámait is föltüntetik a lapszélen.

Az anyag közlése a községek betűrendje szerint történik. Az egyes községeken belül a névadatok az eredeti kézirat sorrendjében találhatók, minden változtatás nélkül, a mellettük szereplő magyarázatokkal, kiegészítésekkel, megjegyzésekkel. A keltezést és az összeállítók, aláírók neveit sem hagyták el a közléskor.

Mindkét kötetben két-két mutató található. Az egyik a helységek szerint veszi betűrendbe az oda tartozó neveket, a másik pedig a teljes kötet névanyagát tartalmazza, ugyancsak betűrendben. Ezekkel a mutatókkal minden szempontból kiválóan használható adattárat kaptak kézbe a magyar helynevek kutatói, a néprajzosok, helytörténészek s a területek népének múltja iránt érdeklődő olvasók.

Hajdú Mihály

Raisz Rózsa: Tudományos tevékenységi formák a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1904-től 1945-ig terjedő működésében.
Budapest, 1979. 30 l. + Függelék. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 152.)

A magyarországi bölcsészkarok tanrendjéből sok egyéb mellett érzékenyen hiányoznak a tudománytörténeti kollégiumok. Az átlaghallgatók túlnyomó többségének nincs (honnan lenne?) áttekintése tanult szakja tudománnyá alakulásának állomásairól, gondjairól, összefüggéseiről más szakágazatokkal, elavultan is fontos „alapműveiről", legjelentősebb művelőinek tevékenységéről – s végül: a tárgy helyéről a tudományok hazai rendszerében. Az elsajátítandó ismeretek áradatában nem lehet már helye az intézmények (köztük az alma mater s a társegyetemek) históriájának sem, miként a nemzeti tudományokat felkaroló legfontosabb társaságok (Néprajzi, Irodalomtörténeti, Történelmi stb.) előéletéről is legfeljebb jubileumi megemlékezésekből értesülhet a szakfolyóiratokat forgató érdeklődő. Raisz Rózsa hiánypótló munkája tömör összefoglalása és elfogulatlan értékelése a Magyar Nyelvtudományi Társaság négy évtizedének. Áttekintésének külön becse a társasági üléseken 1905 és 1945 között elhangzott 576 előadás pontos felsorolása. Mivel az előadások jelentős hányada nyomtatásban nem jelent meg, csak e számbavételből értesülhetünk arról, hogy ki, mikor, s milyen témáról adott elő a napjainkban is örvendetesen életerős Társaságban. Nem is kevés meglepetés érheti itt a lajstromot átlapozó filológust (tehát nem csupán a nyelvészt)! A füzetet két fénymásolat zárja: a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapszabályai, illetve az e társaság alapítására kibocsátott „fölhívás".

Domokos Péter

J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 208 l.

A könyv nemzetközi kitekintéssel veszi vizsgálat alá a névtudomány különböző kérdéseit, és sok új eredménnyel gazdagítja az általános és a magyar onomatológia ismeretanyagát.

A szerző tudatosan aránytalan munkát alkotott: elsősorban azokat a részterületeket vizsgálta meg alaposan, amelyek eddig elhanyagoltabbak voltak mind a magyar, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban. A névtípusok között ilyenek az állatnevek, márkanevek, árunevek, tárgynevek, intézménynevek, címek stb., de ide tartoznak a más tudományterületekkel határos névélettani kérdések is, mint például a névesztétika, névstilisztika, irodalmi névadás, amelyek egyaránt érintik a nyelvtudomány, irodalomtudomány, néprajz, szociológia problémaköreit, s amelyekről talán éppen ezért még elég keveset tudunk. Mindennek következtében az olyan területeken, ahol már jelentős eredményeket tud fölmutatni a névtudomány, a szerző nem törekedett mélyreható kutatásokra, de ott is áttekintette az eddigi megállapításokat, összegezte az eredményeket, és új szempontokat vetett föl.

Elsősorban az általános névtani kérdések megválaszolására törekedett messzemenő következetességgel. Ilyen a tulajdonnév mibenléte, funkciója, szerkezete, jelentése, jelentésszerkezete, a bennük rejlő általános jegyek megragadása és megvilágítása.

A többelemű nevek rendszerezése a különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek közös sajátságai alapján történik. Itt megkülönbözteti a jelzős, viszonyszós, mellérendelő és mondatokból kialakult neveket.

A név jelentésének összetevőit alapos részletességgel vizsgálja meg, s az önkényes névadás mögött is fölkutatja a determináló tényezőket, akár történeti, akár társadalmi, szociográfiai jellegűek is ezek.

A társadalmi háttérnek a névelemekkel való együttes vizsgálata főként a személynevek vonatkozásában egyértelmű, s erre nagy súlyt is fektet a szerző. Minden névelemmel kapcsolatban megvizsgálja a kialakulás korára jellemző történelmi-társadalmi körülményeket, s szemléletesen bizonyítja a nevek alakulásának ezekkel való összefüggéseit.

Külön fejezet foglalkozik az állatnévadással. Ennek népi és hivatalos, törzskönyvi rendszereit is megvizsgálja. A tárgynevek közé sorolja a hajók, autók, ágyúk, harangok, hangszerek, drágakövek stb. neveit, amelyek még ilyen részletességgel soha nem kerültek tárgyalásra magyar névtudományi szakkönyvben. Sok átmeneti kategória (népnév, törzsnév) is helyet kap a munkában.

Terjedelmes fejezet foglalkozik a helynevekkel. A terminus technicusok problémáin kívül a nevek rendszerezését is megadja a könyv, de nem térhet ki minden részprobléma végleges megoldására. Az intézménynevek elburjánzása nehéz föladatok elé állítja a névtan kutatóit. Meg kell állapítaniok, hogy nem minden intézménynévszerű szókapcsolat tekinthető tulajdonnévnek, s nem tartozhat a névtan hatáskörébe annak eldöntése, hogy melyik az önálló, szuverén jellegű intézmény-egység, melyre vonatkoznak a tulajdonnévi nyelvi, helyesírási szabályok, melyek a közszavak, vagyis olyan intézményrészek, amelyeknek önállósága nincs, tehát neve, körülírása nem tulajdonnév.

A szellemi alkotások nevei (könyvek, képzőművészeti alkotások, filmek, zeneművek stb. címei) ugyancsak sok vitatható kérdést vetnek föl, s ugyanolyan átmenetet is képezhetnek a tulajdonnevek és köznevek között, mint az áru- és márkanevek. Olvashatunk még szófajváltásról, tulajdonnévi metaforákról, gyakorlati névhasználati problémákról, neveknek az irodalmi művekben való megjelenéséről, lefordíthatóságukról, idegen szövegben való megjelenési formáikról stb. Végül az irodalmi művek valóságos és fiktív neveit, a velük történő jellemzéseket elemzi.

Hajdú Mihály

Szende Tamás: A szó válsága.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 256 l.

A kötet a nyelv jelentőségének sokoldalú bemutatásával kezdődik. Párhuzamot von az emberi beszédtevékenység és az állati „kommunikáció" között. Megrajzolja az emberi nyelv társadalmi hátterét, a nyelv és társadalom szoros kapcsolatát, elválaszthatatlanságát. Az egyéni nyelvhasználat szerves része a magatartásformának, s kifejezője a társadalom közegében való elhelyezkedésnek. Ennek az eszközeit ismerteti a szerző tudományos alapossággal és megfelelő részletességgel. Új megvilágításban tárja az olvasó elé a beszédszerveket, hangjelenségeket, a közlés formáit, a hangok különböző sa-

játságait, az egész emberi beszéd megnyilvánulását és mellékjelenségeit (szünet, suttogás, gesztus, proxémika stb.). Bemutatja a beszédelemek „szerveződését", a hangkapcsolatokat, szótagokat, a szavakat, frázisokat, a beszédszituációkat. Részletesen foglalkozik a nyelv jel természetével, a jelek rendszerével, jelentésével, jelentésviszonyaival, a közlés tartalmi sajátságaival.

Jelentős fejezetben tárgyalja a szerző a kommunikációs kapcsolatok zavarait, amelyek tulajdonképpen a „válságot" okozzák. Ezek között a hallgatás és elhallgatás különböző fajtái (okai) kapnak első helyen megvilágítást. Utal a történelmi, kultúrtörténeti eltérésekre, az emberek életkor, társadalmi helyzet szerinti különbségeire.

Szabályokba foglalva közli a szerző az üres, csupán kapcsolattartó funkciójú beszéd ismérveit. Jól ismertek valamennyiünk számára ezek a főleg időjárásról folyó beszélgetések, de hogy ilyen törvényszerűségek szabályozzák, az még kevés kutatóban merült föl. A közlések motiváltságáról, tudatos vagy öntudatlan dimenzióeltolásáról is új megállapításokat olvashatunk. Külön fejezetek foglalkoznak a helyzeti befolyásoltság, a hazudás és a szóözön közismert, de itt más megvilágításba helyezett és tudományos vizsgálatnak alávetett jelenségeivel.

A szó zavarai között az új szavak használatának problémái, a szóképek köznyelvi használata, a fogalom és szó egymástól való elszakadása (eufemizmus, affektív jelentés) szerepel. A kommunikációs folyamat zavarai között a célzás, kétértelműség, félreértés, a személyiség háttérben maradása, a közhely és a zsargon bemutatása és magyarázata kapott helyet. Az utolsó fejezetben – a magyarországi közlés-hagyományokról szólva – a magyar nyelv stílusrétegeit és a csoportnyelveket is bemutatja a szerző. Terjedelmes bibliográfia zárja a kötetet.

Hajdú Mihály

Szíj Enikő: Magyar nyelvkönyv. (Kursz vengerszkovo jazüka). Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 630 l.

Szíj Enikő munkája komoly hiányt pótol az idegen anyanyelvűek számára készülő magyar nyelvkönyvek sorában: a magyar nyelv iránt érdeklődő, oroszul tudó embereknek nyújt segítséget. Már az olvasmányok szövegéből is látszik az, hogy a könyv elsősorban a fiatalabb nyelvtanulókhoz szól, hiszen az olvasmányok szereplői fiatalok, egyetemisták. Szíj Enikő az élő magyar nyelv tanítására vállalkozik több mint 600 oldalas munkájában: a soha nem használt, tankönyvízű mondatok helyett a magyar fiatalok szájából gyakran hallható kifejezéseket és fordulatokat épített be a leckék anyagába. A szerző jó iramú tanulásra készteti a könyv használóit, s valószínű, hogy a 26 leckére osztott anyag valóban elvégezhető másfél-két év alatt. Az olvasmányok felépítésüket tekintve is erősen hangsúlyozzák azt, hogy Szíj Enikő a biztos nyelvtani ismeretek elsajátíttatása mellett a beszédkészség kialakítását tekinti fő célnak. Csoportos tanulás esetén a könyv használói hamar kedvet kaphatnak a nyelv tényleges használatára.

Feltétlenül szólni kell a tankönyv utolsó néhány leckéjében található országismereti részről. A korábbi fejezetekben már említett földrajzi és történelmi ismereteket a szerző a 22. leckében történelmünk vázlatos (de mindig pontos) áttekintésével, a 26.

leckében Magyarország természeti és gazdasági földrajzának rövid összefoglalásával egészíti ki. Nagy segítséget jelent ezekhez a részekhez a könyv belső borítóján levő Magyarország, illetve Budapest térkép. A magyar költészet remekei közül Ady Endre egy és József Attila két verse szerepel a könyvben.

A tanulók és a nyelvtanárok munkáját megkönnyítik a könyv befejező részében található nyelvtani táblázatok, valamint a sok szempontból újszerű (a tanulók igényeit figyelembe vevő), majdnem 3000 szót tartalmazó magyar–orosz és orosz–magyar szótár is. Külön szójegyzékben is szerepelnek a növény- és állatvilág szavai, a foglalkozások elnevezései és az országok, nyelvek és népek nevei.

Szíj Enikő tankönyve igen alapos munka, amelyben a szerző – csak helyeselhetően – magasra emeli a mércét.

Sipos Pál

A szövegtan a kutatásban és az oktatásban.
Szerkesztette: Szathmári István és Várkonyi Imre. Budapest, 1979. 148 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 154.)

A kötet az 1978-ban Kaposvárott rendezett szövegtani konferencia anyagát tartalmazza. Ezt az előadássorozatot a Magyar Nyelvtudományi Társaság vándorgyűléseként szervezte a Társaság a kaposvári Tanítóképző Főiskola közreműködésével. – A szövegtannak mint nyelvészeti részdiszciplínának új életre kelését, jelentős föllendülését dokumentálják a tartalmas előadások. Ezek egy része a szövegtan általános elméleti kérdéseivel, tartalmával, módszereivel, a nyelvészet más ágazataihoz való viszonyával stb. foglalkozott. *Balázs János* – többek között – a szövegszerveződés grammatikai és jelentéstani eszközeit elemezte. A szövegtan, a szövegelmélet és a szövegnyelvészet fogalmi értelmezése, egymáshoz való viszonyuk tisztázása nélkülözhetetlen a további tudományos kutatás szempontjából is. *Károly Sándor* nemcsak e kérdésben fejtette ki álláspontját, hanem korszerű jelentéstani alapról a szövegben uralkodó jelentéstani viszonyokat is sokoldalúan vizsgálta, rendszerezte. Szövegjelentéstani kérdésekről szólt még *Antal László:* előadásában a mondatjelentés és a mondattartalom közti különbségeket tárta fel. Magának a szövegnek a sajátosságaira irányult *Deme László* figyelme, amikor „a szöveg alapkérdéseiről" beszélve olyan alapvető fogalmak definícióját adta meg, mint a szöveg, a szöveg kommunikációs tényezői, a szövegmű és fajtái. A szövegmondatok jelentésbeli és nyelvtani kapcsolódásainak törvényszerűségeit *Békési Imre* vizsgálta. A szövegépítkezést – egyebek között – a beszélő és a hallgató közös előismeretei is befolyásolják. E hatás érvényesüléséről beszélt (konkrét szövegek alapján) *Bánréti Zoltán.* Három előadás a generatív nyelvszemlélet szövegtani alkalmazását mutatja be sok tanulsággal (*Andor József, Bókay Antal, É. Kiss Katalin*), *Amadik Tamás* pedig a szövegtan történeti előzményei között egy antik retorikával ismerteti meg a hallgatókat.

A konferencia előadásainak másik csoportja a szövegtan egyik alkalmazott területéhez, a szövegtan oktatásához kapcsolódik. A téma fontos és aktuális, annál is inkább, mivel a középiskolai anyanyelvi oktatást a mostani (új) tanterv szerint a nyelvhasználat-központúság jellemzi. Ezzel együtt a szövegtan oktatása a tanító- és tanár-

képzésben is helyet kapott. Ezekről a kérdésekről szólt *Bencédy József, Szende Aladár, Jobbágyné András Katalin, Szirmay Endre* és *Zsolnai József.* Az eddigieket egy szociolingvisztikai felmérésről szóló beszámoló egészíti ki, amely általános iskolai tanulók körében méri a szövegalkotási készséget. (*B. Fejes Katalin*)

A szövegtan sok szállal kapcsolódik más tudományágakhoz. Ezt emelte ki *Benkő Loránd* elnöki megnyitójában és *Szathmári István* a zárszóban, hangot adva annak az általános véleménynek, hogy milyen nagy szükség van (illetve volt) a sokféle nézet szembesítésére, közös feladataink megbeszélésére.

D. Mátai Mária

Tanulmányok a regionális köznyelviség köréből.
Szerkesztette: Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 146 l. (Nyelvtudományi Értekezések 100.)

A tanulmánykötet nemzeti nyelvünk rétegei közül a regionális köznyelv kutatásának elméleti és módszertani problémáival foglalkozik. Felveti a regionális köznyelviség fogalmának meghatározásában, a tematikai, gyűjtési és feldolgozási megközelítésben felmerülő nehézségeket. Célja az, hogy bepillantást nyújtson a különböző kutatóhelyeken (MTA Nyelvtudományi Intézete, ELTE, JATE, szombathelyi Tanárképző Főiskola) párhuzamosan folyó munkálatokba, felvesse ezek különbözőségeit és problémáit, lehetőséget teremtsen összevetésükre és nehézségeik, valamint tapasztalataik feltárására. Mivel hazánkban a regionális köznyelvi kutatások nem tekinthetnek nagy múltra vissza, így az alapvető fogalmi meghatározások, a tematikai lehatárolás, a sajátos módszerek tisztázása még folyamatban van. A kötet mindegyik tanulmánya részletesen foglalkozik a kutatás elméleti megtervezésével, a kutatópontok, az adatközlők, a gyűjtendő anyag tematikai és formai kritériumainak a kiválasztási lehetőségeivel, illetve ezek nehézségeivel. A cikkek végén általában részletes bibliográfiát találhatunk. A kötet, függelékként, a ceglédi gyűjtésnél használt, teljes kérdőívet is tartalmazza, amely jó kiindulási alapul szolgálhat továbbiak készítéséhez. A tematikai, módszertani és feldolgozásbeli sokszínűség is az útkeresést, a kísérletezést tükrözi. A közölt anyagok Győr, Nagykóny, Pápa, Szombathely, Cegléd és Orosháza regionális köznyelvének vonásait dolgozzák fel különböző szempontok szerint. Találunk olyan tanulmányt, amely főként a tematikai és módszertani körülhatárolással és problematikával foglalkozik, van, amelyik néhány kiragadott morfológiai jelenséggel, mondatszerkezetek vizsgálatával, illetve hangtani sajátosságokkal. A kötetben *G. Varga Györgyi, Balogh Lajos, Posgay Ildikó, Zilahi Lajos, Horváthné Bernáth Róza* és *Szabó József* tanulmányait találhatjuk. A kötet vitaindító munkának készült. A szerzők és szerkesztők várják „a szakemberek segítő szándékú megjegyzéseit, tanácsait és bírálatát".

Cs. Meggyes Mária

Tóth István: Tollseprűk. Hogyan írjuk? – Hogyan mondjuk?
Kiadja a Dunántúli Napló szerkesztősége. Pécs, 1979. 203 l.

Több mint húsz évet élt meg a Dunántúli Napló nyelvművelő rovata, Tóth István Tollseprűje. A két évtized során megjelent majdnem háromszáz írásból nyújt most át egybegyűjtve az olvasóknak 127 cikket a pécsi napilap szerkesztősége. Hogyan írjuk? – Hogyan mondjuk? – áll a kötet címe alatt, azonban az írások tetemes hányada nem „csupán" nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkozik, hanem gyakran szótörténeti, illetve szociolingvisztikai problémákat is tárgyal. A nyelvművelő jellegű cikkek mellett számos ismeretterjesztő dolgozatot is találunk. Ezekben a nyelvtörténeti és helyesírástörténeti kérdésekkel foglalkozó részekben Tóth István a jelentéstani és ortográfiai érdekességek egész sorával ismerteti meg a nyelvtudományi szakirodalomban kevéssé járatos olvasókat. A száznál több egybegyűjtött írásból majdnem negyven foglalkozik a szaknyelv, illetve a rétegnyelvek problémáival. A napilapban megjelenő cikkekben a szerzőnek módjában állt szinte a keletkezés pillanatában rögzíteni és megítélni a különböző argó szavakat.

A *Lőrincze Lajos* köszöntő soraival végződő kötet a Mecseki Ércbányászati Vállalat segítségével jelent meg.

Sipos Pál

Új magyar tájszótár. I. A–D.
Főszerkesztő: B. Lőrinczy Éva, szerkesztő: Hosszú Ferenc, főmunkatársak: Kovács Teréz, S. Meggyes Klára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 1053 l. + 24 térkép.

Hosszas előmunkálatok után megjelent végre a magyar nyelvjáráskutatás nehezen nélkülözött kézikönyvének első kötete. A főszerkesztő részletesen beszámol az előszóban az új tájszótár előzményeiről, anyaggyűjtésének, szerkesztésének történetéről. Ebből megtudjuk, hogy 1950-ben indult meg a cédulázás az MTA Nyelvtudományi Intézetében és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, és 1960. december 31-ével zárult le az anyaggyűjtés. Több mint félmillió adat gyűlt össze ez idő alatt, s ennek egynegyedét, mintegy 150 ezret foglal magában az első kötet. Ez az adatmennyiség hozzávetőlegesen 28 ezer szócikk között oszlik meg. Az 1890 és 1960 között megjelent, nyomtatott és kéziratos, nyelvjárási és néprajzi jellegű munkákban föllelhető teljes tájszóanyagot tartalmazza. Mindennek elsősorban azért van nagy jelentősége, mert ezek az adatok eddig a legkülönbözőbb forrásokban szétszórtan lappangtak, s a tudományos kutatás számára szinte teljesen hozzáférhetetlenek voltak.

Érdemes ezeket a forrásokat alaposabban is szemügyre vennünk, mielőtt a szótárról, a szócikkekről és az adatföltárás módszereiről szólnánk. Majdnem negyven lapon keresztül sorolja föl a bevezető azt a 2393 forrást, amelyet a gyűjtőmunka során átkutattak és kijegyzeteltek. A tulajdonképpeni értékét pedig az adja, hogy nagyobb részük kézirat! Kétségtelen viszont az is, hogy ezek nagyon heterogén források: kiérlelt, folyóiratokban megjelent cikkektől önkéntes gyűjtők lejegyzéséig minden található közöttük. Ezek egységbe foglalása és egyensúlyba hozása különösen nehéz föladata lehetett a szócikkíróknak és szerkesztőknek. Kettős célt tűztek maguk elé a szó-

tár alkotói: olyan dialektológiai adattárakat kívántak a kutatók rendelkezésére bocsátani, amely fölmenti őket a források megkeresésétől; egyúttal szótárt is készítettek, amelyben összevonják, általánosítják és elvonatkoztatják a konkrét nyelvi tényeket.

A szótár az alaki tájszók közül azokat tartalmazza, amelyekben a köznyelvitől eltérő mássalhangzó-hasonulás, mássalhangzó-elhasonulás, hangátvetés, hangkivetés, mássalhangzó-torlódás föloldása, anorganikus hangbetoldás, affrikálódás, dezaffrikálódás, palatalizálódás, depalatalizálódás, nyúlás, rövidülés, magánhangzók zártabb, nyíltabb, labiálisabb, illabiálisabb ejtése, hangrendi átcsapás, magánhangzó-hasonulás, -elhasonulás, hiátus keletkezése, megszüntetése vagy népetimológia található. A jelentésbeli tájszók közül csak a jellegzetes néprajzi, népművészeti tárgyak neveit, s a jelentős nyelvi szereppel bírókat találjuk meg a szótárban. A föllelt valódi tájszavak mindegyikét fölvették a szótárba. Végül olyan állandósult szókapcsolatok, frazeológiai egységek is szerepelnek, amelyeknek a dialektológiai jellege nyilvánvaló.

Az önálló szócikkek fölépítése a következő. Első helyen a köznyelvi alak áll, amelyet tulajdonképpeni tájszavak esetében a leggyakoribb változat, vagy a magyar hangtörvények figyelembevételével köznyelviesített forma helyettesít. Ezt követi a szófaji minősítés, majd kurzív szedéssel a szó nyelvjárási előfordulása a forrásnak megfelelő alakban, csupán a kezdőbetűjét egységesítve kicsire. Amennyiben hangalakváltozatai vagy ejtésmódozatai vannak a szónak, valamennyit fölsorolja a szótár. Ezután közli a földrajzi lelőhelyet, utal az adat forrására, és megadja a tájszó jelentését, illetőleg jelentéseit. Példamondatot csak akkor vesz föl, ha annak bizonyító funkciója van, ha kiegészíti a megadott jelentést. Közli a szócikk az állandósult szókapcsolatokat, végül különböző utalásokat tartalmaz (pl. a már megjelent regionális szótárakra, nyelvatlaszra stb.). Ezzel fölhívja a kutató figyelmét, hogy mit kell és mit érdemes még megnéznie a keresett szóval kapcsolatban.

A szótárban előforduló helyneveket külön jegyzékben is fölsorolja a tájékoztató rész. Ebben a szócikkek tartalmazta alakban kapjuk meg a nevet, s mellette a mai hivatalos névformát, akár határainkon belül, akár pedig kívül esik a helység. A tájékozódást 24 különböző méretű és méretarányú térkép segíti.

Az egyes szócikkek terjedelme nagyon változó. Szótárt ugyan ritkán szoktak „olvasni", inkább csak megkeresnek benne valamilyen adatot vagy adatokat, utánanéznek egy-egy szó jelentésének, elterjedtségének stb. Ez a szótár azonban kivétel. Bármelyik címszó anyagát olvasmányként lehet élvezni, hiszen a szavak különös színe, néha zenéje, de mindenképpen szokatlansága, expresszivitása nemcsak a szakember számára, hanem az értő és érdeklődő átlagos műveltségű olvasó számára is öröm, élvezet.

Hajdú Mihály

Zsemlyei János: A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 239 l.

A kötet célja annak tanulmányozása, hogy a kölcsönszók miként idomulnak az átvevő nyelvjárás rendszeréhez szókészlet- és jelentéstani, valamint hang- és alaktani tekintetben. A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás a mezőségi nyelvjáráshoz tartozik, a tulajdonképpeni Mezőségtől nyugatra és Kalotaszegtől keletre levő sávon fekszik. Itt

közepes erősségű a román hatás. A vizsgált magyar tájszólással érintkező román tájnyelv átmeneti jellegű, a Körös-vidéki meg a moldvai nyelvjárás találkozásának környékén beszélik. A gyűjtést 3000 adatot tartalmazó kérdőív segítségével 1965 és 1969 között végezte a szerző, majd kiegészítette passzív megfigyelése során feljegyzett adatokkal és szövegfelvételekkel. A kutatópontok száma 30.

A szókészlettani szempontú vizsgálat során a román kölcsönszavakat fogalomkörönként csoportosítja Zsemlyei. Rámutat arra, hogy a kölcsönszavak legnagyobb része az emberrel kapcsolatos fogalomkörbe tartozik. Ami a szófaji megoszlást illeti, a kölcsönszavak 70 %-a főnév, 13 %-a ige, 8 %-a melléknév. A tanulmányozott kölcsönszavak legnagyobb hányada (73 %-a) az átvevő nyelvjárás szókincsében elfoglalt helye szerint tájszó. Utal arra is Zsemlyei, hogy a kölcsönszavak ismeretében és használatában megfigyelhetők nemek és nemzedékek szerinti eltérések. A jelentés kérdéseit véve szemügyre, megállapítja, hogy a kölcsönszavak legnagyobb hányada (80 %-a) egyjelentésű. Megfigyelhető, hogy az átadó nyelvbeli jelentésstruktúra a magyarban általában leszűkült. Vizsgálja a szerző a poliszemantikus viszonyokat is az átadó és az átvevő nyelvben. Megállapítja, hogy a kölcsönszók nagyobb részben megőrizték eredeti jelentésüket, vannak azonban olyan szavak is, amelyeknek módosult a jelentése az átvevő nyelvben. Itt a homonímiával és a motiváció kérdésével is foglalkozik. A kölcsönszavak funkcióját vizsgálva rámutat arra, hogy a legtöbb átvett szó szinonímasor-gazdagító szerepben él a tájszólás szókészletében.

A könyv legterjedelmesebb része a hangtani jelenségeket vizsgálja. Ebben azt tárja föl Zsemlyei, hogy miként változnak meg az egyes kölcsönszavak román megfelelőiben levő hangok az átvevő nyelvjárásban. Mindenkor figyelembe veszi mind az átadó, mind az átvevő nyelvjárásbeli hangkörnyezetet, a magánhangzók esetében pedig a hangsúlyos, illetőleg hangsúlytalan helyzetet is. A mássalhangzók kapcsán bemutatja az egyes hangok megfeleléseit, vizsgálja a mássalhangzótöbblet keletkezési okait és a mássalhangzó-torlódás viselkedését. A magánhangzó-megfeleléseken túl a palato-veláris összhang kérdésével is foglalkozik. Megállapítja, hogy a román nyelvbeli vegyeshangrendűség az átvevő nyelvjárásban is megmarad.

Az alaktani vizsgálat során azt veszi számba, hogy miként illeszkednek bele az átvevő nyelvjárásba morfológiai tekintetben a román kölcsönszavak: a főnevek a magyarba átkerülve elvesztik nemüket, és a tővégi magánhangzók alapján illeszkednek bele egyik vagy másik tőtípusba. Hasonlóan viselkednek a melléknevek is. Érdekes megfigyelés, hogy a kölcsönszók többsége hímnemű alakban gyökeresedett meg. Az igék úgy illeszkednek bele a magyar igék alaktani rendszerébe, hogy általában fölveszik az *-l* végződést. Segítheti az ige alaktani beilleszkedését az igekötő fölvétele is. Az alaktani fejezetet a román kölcsönszavak származékainak, a velük alkotott összetételeknek, állandósult szókapcsolatoknak és a belőlük szóelvonással vagy kontaminációval létrejött alakoknak a vizsgálata zárja.

Zsemlyei mennyiségi egybevetéseit jól használható táblázatok teszik szemléletessé. A könyvet bőséges szakirodalom- és rövidítésjegyzék, valamint román nyelvű rezümé egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Magyar néprajz, 1979

Pótlások az 1978. évi könyvismertetésekhez

Búza, búza, de szép tábla búza. („Grîu, grîu, lan frumos de grîu").
Arad környéki népballadák és népdalok. (Balade şi cîntece populare din jurul Aradului.) Apácai Bölöni Sándor és Gulácsi Zoltán gyűjtése. Kiadja az Arad Megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Arad Megyei Irányító Központja. Arad, 1978. 79 l.

A kétnyelvű cím megtévesztő, mert a kis kötet egynyelvű, és kizárólag magyar folklórt tartalmaz, szám szerint negyvenkilenc darabot, balladákat, szerelmi és tréfás dalokat, katonadalokat, betyárdalokat és keserveseket. A gyűjtők a szövegeket dallamaikkal együtt adják közre, és kiadványuk céljául a közművelődés támogatását jelölik meg. Könyvecskéjük azonban ennél nagyobb jelentőségű. Nem azért, mert anyaga felfedezés számba megy, hanem mert a magyar nyelvterület szóban forgó része néprajzi gyűjtés szempontjából a legelhanyagoltabbak közé tartozik. Aradon 1882-ben jelent meg legutóbb népköltési kötet (*Kálmány Lajos: Szeged népe*. II. kötet), magát a vidéket pedig önálló népköltési gyűjteménnyel csupán *Kovács Ferenc: Iratosi kertek alatt* című munkája képviseli (megjelent Bukarestben, év nélkül, az 1950-es évek második felében). A mostani könyvecske mindössze hat község folklórjából nyújt ízelítőt. A közreadott darabok egységes szóhagyományról tesznek bizonyságot, minden tekintetben beleillenek a dél-alföldi magyar folklórba, pedig a hat település lakossága a magyar nyelvterület különböző tájairól származik: akad a török hódoltságot átvészelt közösség (Vadász), Szeged környékéről való (Majláthfalva), Orosházáról és közvetve a Dunántúlról idekerült (Fazekasvarsánd), és föltehetően észak-magyarországi eredetű is (Nagyvarjas, Kispereg, Magyarpécska). A kiadványt zenei mutató és Mózer István szerkesztő rövid utószava zárja.

Kósa László

Dávid András: Délszláv epikus énekek – magyar történeti hősök.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 308 l.

Dávid András munkája a XIV–XVI. század között élt hiteles magyar történeti személyekkel foglalkozó délszláv–szerbhorvát – beleértve a Crna Gora-it is, szlovén, macedon, boszniai és hercegovinai mohamedán – énekhagyományt foglalja össze. Az elemzés alapjául szolgáló szövegek a délszláv epikus énekhagyomány sajátos részét alkotják, s a szerző ennek az értékes anyagnak többszempontú vizsgálatát végzi el könyvében.

Az öt nagyobb egységre bontott munka bevezetőjében hangsúlyozza, hogy célja

a délszláv hősepika egy-egy magyar személye költészeti portréjának felvázolása. A kötetben négyszáz szöveget elemez, ezeknek kb. egytized része *bugarštica* (hosszúsoros ének), míg nagyobbik hányaduk rövidsoros *guszlár ének*. Dávid András összegező munkájának célja még a délszláv-magyar énekköltészet kölcsönhatásának kimutatása, valamint a rokonvonásokat mutató énekköltői tradíció közös forrásainak feltárása. Feltevése szerint a magyar hősökről szóló délszláv énekhagyománynak elsősorban a hosszúsoros része mutat rokonvonásokat az egykori magyar nyelvű históriás énekköltészettel.

Könyve második részének fejezeteiben bemutatja a délszláv epikus énekhagyományban felbukkanó magyar hősökre vonatkozó legkorábbi adatokat. Foglalkozik a *Nagy Lajos* – Kralj Lauš, valamint *Filippo Scolari* (Ozorai Pipo) – Filip Madžarin személyét megéneklő szövegekkel, utóbbi alakjával kapcsolatban megjegyzi, hogy a délszláv epikus énekhagyomány magyar hősei közül az egyedüli, akinek költészeti emléke negatív szerepkörben maradt fenn.

A harmadik rész a *Hunyadi János és köre* címet viseli, benne *Jagello Ulászló*ról – Kralj Vladislav és *Székely János*ról – Banović Sekula, *Hunyadi János*ról – Sibinjanin Janko és a *Szilágyi Mihály*ról – Mihailo Svilojevic szóló énekhagyomány kapott helyet. A szerző egyebek mellett hangsúlyozza, hogy az Ulászló-hagyomány két, tematikailag önálló énekréteg jegyeit sejteti: a várnai csatával foglalkozó az első, míg a második a későbbiek során alakult a várnai csatát tárgyaló énekekből. A Székely Jánosról szóló epikus énekek és románcok között valamennyi délszláv nyelvterület képviselve van, népszerűségének oka mindenekelőtt Hunyadi Jánossal való rokonságában keresendő.

Az európai hírű törökverőről, Hunyadi Jánosról szóló énekhagyomány kimagasló mind az énekek számszerűségét, mind változatos tematikáját tekintve. Az énekek tipológiai rendszerezése során – 160 szöveg foglalkozik Hunyadival! – tizenhárom önálló csoportot határozott meg a szerző.

A munka negyedik részének fejezeteibe a *Mátyás király* – Kralj Matijaš és *Dóczy Péter* – Petar Dojčin tetteit megéneklő szövegeket sorolja a szerző. Mátyás király alakját, Hunyadi Jánoséhoz hasonlóan, változatos énekhagyomány mutatja be. Szükséges kiemelni, hogy a szerbhorvát énekhagyomány mind tartalmi, mind formai szempontból lényegesen elüt a szlovéntól, utóbbi jellegzetessége, hogy Mátyás király benne fantasztikus, költött események hősévé válik.

Az összefoglaló részben a szerző kiemeli, hogy a délszláv epikus énekek magyar történeti hőseivel foglalkozó rétegében nem mutatható ki egységes vezéreszme, mert az énekanyag a hősök szerint tagolódik egymástól eltérő csoportokra. Feltételezi, hogy a török veszély feltűnését megelőző énekköltői gyakorlatnak adott újabb impulzust a törökök elleni közös harc, hiszen magyar történeti hősök ebben a korábbi énekköltészetben is előfordultak. Hunyadi föllépésével következik be ennek a már tradicionálisan meglevő énekköltészetnek a felerősödése és szétsugárzása, s vele párhuzamosan a régebbi énekköltészet háttérbe szorulása.

Kiss Mária

Görcsös Mihály: Debrőd története és népi gazdálkodása.
Kassa, 1978. 156 l.

Debrőd község Szlovákiában a Szepes-Gömöri Érchegység délkeleti részén, a Bódva folyó jobb partján, Jászó és Szepsi városkák között fekszik. Görcsös Mihály sokszorosított doktori disszertációjának az adja az értékét, hogy Kassa térségéből évtizedek óta nem jelent meg magyar néprajzi munka. A történeti rész nem ad rendszeres falutörténetet, hanem elsősorban a földrajzi nevekre, a településtörténetre, valamint az írott források és a szóhagyományok viszonyára tér ki. A néprajzi rész az állattartást és a földművelést, kiemelten pedig a község fontos iparágat, a *mészégetést* tárgyalja.

K. L.

Mórocz Károly: Kodály Zoltán nyomában.
Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, Bratislava, 1978. 272 l.

Ismert dolog, hogy Kodály Zoltán gyermekkorának színhelyén, Galántán és környékén kezdte népdalgyűjtő munkáját. A mátyusföldi magyar népi dallamok az ő műzenei feldolgozásai és pedagógiai munkássága révén váltak a magyar nemzeti kultúra kincsévé és jutottak el a világ számos hangversenytermébe, operaszínpadára. Mórocz Károly galántai gimnáziumi tanár a legnemesebb hagyományokon indult el, amidőn a galántai magyar gimnazisták segítségével több mint egy évtizede széles körű népköltészeti gyűjtőmunkát kezdett Mátyusföldön és a szomszédos csallóközi községekben. (Távolabbi vidékről származó szöveg csupán néhány található a kötetben.) Mórocz célkitűzése nem az volt, hogy megvizsgálja, mi lelhető föl az 1970-es években Kodály századeleji gyűjtéseiből, hanem a példa nyomán minél több népköltészeti alkotás rögzítését tartott feladatának. A kötet rendeltetése, minthogy a szlovák pedagógiai kiadó jelentette meg, elsősorban pedagógiai: elmélyíteni a tanulók népköltészeti ismereteit és a szülőföld szeretetét. Az egyes fejezetekhez írt műfaji-magyarázó bevezetések is ezt a célt szolgálják. A gyűjtemény értéke mégis tudományos, mert *Ág Tibor*, a legkitűnőbb szlovákiai magyar zenefolklorista vállalta a nagy számú dallam lejegyzését, a szövegeket pedig pontos adatokkal kísérve lehetőleg nyelvjárási pontossággal közlik.

Legnagyobb teret kaptak a balladák (1–59. sz.). Köztük klasszikus régi rétegbe tartozót is találunk, többségük azonban új stílusú. A népdalok (60–99. sz.) szerelmi és katonadalokra oszlanak. Külön fejezetet kapott a munkásfolklór (100–110. sz.). A gyermekjátékokat (111–127. sz.) altatók, dalok, mondókák és kiszámolók képviselik. A hajdani hangszeres zene a dudanótákkal (128–134. sz.) van jelen a kötetben. Tarka összetételű a népszokások folklórja, melyben a lakodalomhoz kapcsolódó szövegek vannak túlsúlyban (135–149. sz.). A vágfarkasdi farsangi tőkehúzást önálló részben írta le a szerző. A népmeseként közölt tizenhárom folklóralkotás között hiedelemtörténeteket is találunk. A kötetet a mátyusföldi népi díszítőművészettel foglalkozó rövid összefoglalás és a hagyományos népélet ma is látható emlékeiből készült színes fényképösszeállítás zárja.

Kósa László

Nagy Miklós: Acsalag (Története és néprajza). Acsalag néprajza idős Bendes József elbeszélése után.
Sinzing, 1978. 105 l.

A Hanság déli részén, a Rábca közelében fekvő kisközségről a szerző – akinek szülőfaluja Acsalag – 1696-tól talált levéltári adatokat. Lakói jórészt a lápból éltek, az Esterházyak uradalmában tartoztak robotolni. A történeti részben olvashatunk a lápi irtásokról, a dűlőnevekről, a lakosság számának alakulásáról, a régi építésmódról (18–19. század), a templomról, iskoláról, bíróválasztási szokásról. A nagyobbik rész néprajzi tárgyú: pásztorélet, bakterjárás, jeles napok, névnapok, legényavatás, lakodalom, szolgafogadás, móring, keresztelő, komatál-vivés, virrasztás, temetés, böjti ételek, kenyérsütés, disznóölés, aratás, cséplés, szénamunka, kendermunka, ruházkodás, vásárok, történeti néphagyomány, gyermekjátékok tarka együttesének leírása mutatja be a kis lápi község hagyományos kultúráját. A szerző, aki a Német Szövetségi Köztársaságban saját kiadásában jelentette meg könyvét, néhány érdekes helyi dokumentumot is közöl (adóslevél, móringlevél).

K. L.

Találkozás Bereggel.
Szerkesztette: Mező András. Kiadja a vásárosnaményi Nagyközségi-Járási Könyvtár. Vásárosnamény, 1978. 458 l.

A történeti Bereg vármegyének ma egy kis része, tízegynéhány község tartozik Magyarországhoz. Ezek gazdasági és kulturális központja az ugyan már a Tisza bal partján épült Vásárosnamény, mely azonban eredetileg szintén beregi helység. E táj mindeddig kevéssé volt képviselve a magyarországi helyismereti irodalomban, a harmincnyolc írást tartalmazó kötet ezt a hiányt igyekszik pótolni. Néhány természetrajzi fejezet mellett a legnagyobb teret a történeti tárgyú dolgozatok, visszaemlékezések kapták. Köztük régészetit, műemlékvédelmit, kuruc témájút egyaránt találunk, legtöbbjük azonban a közelmúlt eseményeivel foglalkozik. A néprajzot *Szabó László*nak a húsvéti tojásokról, *Fazekas Gyulané*nak Bereg népművészetéről, *Molnár Mátyás*nak a kuruc és Rákóczi-hagyományokról szóló írásai, valamint *Csiszár Árpád* összefoglalója a Beregi Múzeumról és *Erdész Sándor* megemlékezése *Babus Jolán* etnográfusi működéséről képviselik. Tizenhárom alkotás szépirodalmi fogantatású. *Féja Géza, Tamási Áron* és *Szabó Pál* művei mellett kaptak helyet a fiatalabb írónemzedékekhez tartozó alkotók.

K. L.

Varga Gyula: Egy falu az országban. (Kismarja életrajza a felszabadulásig.)
Debrecen, 1978. 291 l. (Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Közleményei 33. sz.)

A magyar néprajzi irodalom falumonográfiákban viszonylag szegény. Igaz, hogy a néhány érdemes munka közt világhírnévre szert tevő is akad (*Fél Edit* és *Hofer Tamás* átányi vizsgálata), de ez egyedül nem pótolja a hiányokat, és mindeddig nem tá-

madtak követői. Varga Gyula most olyan monografikus munkát készített, amely a helytörténettel összeforrott néprajzi kutatás számára modellként szolgálhat.

Kismarja, ez a Nagyváradtól mintegy húsz kilométerre észak-nyugatra fekvő község, sajátos utat járt meg a magyar történelemben. Bocskay Istvántól 1606-ban nyert szabadalomlevele kivette a mindenkori földesúri hatalom alól. Ezt a kiváltságot nagyjából-egészéből 1848-ig sikerült lakóinak megtartaniuk. Szabadparaszti közösségként éltek jobbágyfalvak gyűrűjében. Helyzetük sok tekintetben hasonlított a jászkun és a hajdú helységek státusához, de voltaképpen azokénál is szabadabb volt. Mindemellett nem mondható ellentmondás-mentesnek, mert például mezővárosi szervezettel kormányozták önmagukat, holott maga a község sosem érte el sem életmódjában, sem nagyságában a mezővárosi szintet. A vármegyei életben nemesi jogállású közösségként kezelték a falut, pedig lakói sem armálissal, sem kollektív nemességgel nem rendelkeztek. Varga Gyula munkájának érdemét emeli, hogy ennek a „rendhagyó" múltú községnek a monográfiáját készítette el úgy, hogy az érvényes a „nem-rendhagyó" történetű községekre is.

Módszertani kiindulásához adva volt az említett kiváltságolás mint kezdőpont, és „végeredményként" egy, a 20. század derekáig környezetéhez viszonyítottan erős hagyományszerűségben élő közösség. Logikus előfeltevésként merül föl, hogy a szabadparaszti kiváltságok szabadabb fejlődést, gazdasági és kulturális föllendülést, a jobbágyterhek alatt nyögőkhöz képest virágzó helyzetet hoztak létre. Noha mindezen tényezőknek a csírái megvoltak Kismarja életében és műveltségében, mégsem így történt. Varga Gyula rendszeresen számba veszi a kismarjai parasztközösség fejlődését befolyásoló tényezőket: ír a természeti környezetről (szűk határ, mocsaras-erdős vidék), a korlátozott gazdasági terjeszkedésről (az állattartás dominált a gazdaságban, de csak puszta-bérlettel és ezzel együtt földesúri szolgáltatások vállalásával tarthatták fenn), a viszonylag kiegyensúlyoztt birtokviszonyokról (igazán vagyonos, tehetős réteg nem alakulhatott ki), a demográfiai korlátozottságról (a közösség mindvégig viszonylag kis létszámú maradt). Különösen a helység népesség-története tartogat módszertani újdonságokat. A szerző elkészítette a községnévsort, mely négyszáznegyvenkilenc folyamatosan helyben lakó család jelenlétét ábrázolja grafikai megoldással. Mellettük tanulmányozható az időszakosan fölbukkanó nevek lajstroma is (1650–1945). Továbbá száz parasztcsalád férfiági leszármazási táblázata jól szemlélteti a demográfiai hullámzást. Kiderül, hogy mindössze tizenkilenc családfa vezethető háromszáz éven át. A népesség elsősorban bevándorlással és nem belső újratermelődéssel szaporodott. Az őslakos családok sorra szegényedtek el, kihaltak vagy eltűntek a faluból. Kikövetkeztethető már a 18–19. században is valamifajta születésszabályozás. Még számos más tanulság adódik, bár homályos pontok is maradnak, mert a forrásanyag hiányosságai megakadályozták a kutatót szándékának megvalósításában.

A gazdasági korlátozottság hozzájárult annak a mentalitásnak a kitermelődéséhez, amely a konzervatív gazdálkodási módok, eszközhasználat, szemlélet megtartója volt – gyakran már az anakronizmus határáig. Ezt erősítette a kiváltságolás társadalomszervezeti hatása is. A mezővárosi igazgatási mintát követő községvezetés, az előjogok védelmében tömörült közösség környezettől elütő identitást szült, melynek a hagyományokhoz való fokozott ragaszkodás mellett az erős befelé fordulás volt az egyik legfontosabb vonása.

Varga Gyula mindvégig szervesen és szerencsésen ötvözi a történeti és a néprajzi anyagot. Forráshasználata a lehető legszélesebb körű. Gazdag és terjedelmes jegyzetei számos olyan fontos megállapítást és adatot rejtenek, amelyeket mondandója fő vonalába nem tartott beillesztendőnek. Kutatásai több évtizedre nyúlnak vissza. Kismarja ugyanis szülőfaluja. Ez a tény azonban nem úgy érvényesül a kötetben, ahogyan a hasonló vállalkozásokban gyakran szokott, hogy a szerző elkötelezettsége objektív ítéleteit befolyásolja. Varga Gyula elkötelezettsége tisztán a tudós kutatóé, akinél a hely ismerete is kizárólagosan a tudományos ismeret szolgálatában áll. Lehetetlen nem érezni, hogy a szerző a helyszíneken otthonosan mozog, a szereplők és a következmények közvetlen ismerősei, akár a közelmúltról, akár a távolabbi ősökről esik szó. A kötetet számos fénykép, térkép és grafikon teszi szemléletesebbé.

Kósa László

1979

Antologie de cultură populară bihoreană. Vol. 1. Balade.
Szerkesztette: Crăciun Parasca és Fábián Imre. Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă Bihor. Oradea, 1979. 239 l.

A Bihar megyei közművelődési központ és a Miron Pompiliuról elnevezett folklór-kör által tervezett bihari népköltési gyűjtemény Nagyváradon kiadott első kötete román és magyar népballadákat tartalmaz: szám szerint ötvenhét román és harmincegy magyar balladát. A magyar anyag szerkesztője, *Fábián Imre* rövid előszavából megtudhatjuk, hogy az első világháború befejezése óta nem folyt szervezett magyar népköltészeti gyűjtés a romániai Biharban. A megszakadt hagyomány felélesztését vállalta az 1971-ben megalakult folklór-kör magyar tagozata. Első vállalkozásuk a nagyváradi magyar napilap, a Fáklya támogatásával lezajlott népballada-gyűjtés volt 1972-ben. A válogatás az azóta megszaporodott gyűjteményt reprezentálja „klasszikus balladák", „vígballadák", „betyárballadák" és „új balladák" címszavak alatt csoportosítva a szövegeket. A gyűjtés kéziratos anyagáról a 431. sorszámig haladó mutató ad tájékoztatást. A balladák származási helye túlnyomólag az Érmellék, a Fekete-Körös völgye és Nagyszalonta. A kötet tartalmazza az adatközlők és a gyűjtők jegyzékét is. Anyaga jól illeszkedik az utóbbi évtizedben megsokasodott magyar népballada-publikációkhoz, melyek a magyar nyelvterület különböző tájain láttak napvilágot. Csak sajnálható, hogy kis példányszámban nyomtatták ki és könyvárusi forgalomba nem került.

K. L.

Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar néprajz.
Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 747 l.

Balassa Iván és Ortutay Gyula közös műve elsősorban azért érdemel különös figyelmet, mert a magyar népi kultúra első szintézise óta majdnem fél évszázad telt el (*A magyarság néprajza I–IV.* 1933–1937.) és néhány kisebb terjedelmű munkát nem számítva, nem akadt mű, mely hasonló módon kívánta összefoglalni a magyar néprajzi ismereteket.

Ortutay Gyula már nem érhette meg a könyv megjelenését. Betegen írta a népköltészetről szóló fejezeteket. A könyv nagyobb része Balassa Iván munkája. Nevük mellé közvetlenül odakívánkozik a többi „társszerző" listája, de terjedelmi okokból lehetetlen fölsorolni őket. Azokról a grafikusokról és fotoművészekről van szó, akiknek rajzai és térképei, fekete-fehér és színes fényképei – összesen több, mint hatszáz il-

lusztráció – kísérik a szöveget, és teszik mondandóját szemléletessé. A kötet kiállítása olyan pompás, hogy a magyarországi néprajzi kiadványok sorában kevés párja akad.

A bevezető fejezetek a magyar néprajztudomány történetét és mai szervezetét, továbbá a magyarság etnogenezisét, valamint néprajzi tájait és csoportjait mutatják be. A könyv törzse három fő részre tagolódik: a *társadalmi,* az *anyagi* és a *szellemi* kultúra tárgyalására.

A korábbi összegzésekhez képest újdonság, hogy a népi társadalom önálló nagy fejezetet kapott. A magyarországi néprajztudomány története ugyanis hosszú ideig úgy alakult, hogy ez a kérdéskör elsősorban más területek részeként foglalkoztatta a kutatókat. Az itt közölt fejezet a család, a rokonság és a szomszédság intézményét ismerteti részletesebben, majd a jellegzetesebb társadalmi csoportokat jellemzi, végül érinti a falu-szervezet, az egyházi hatás és az árucsere kérdéseit. A viszonylag szűkebb tematika és az anyagközlő-leíró jelleg figyelmeztet arra, hogy a meglevő eredmények mellett még óriási adósságai vannak a társadalomnéprajznak mind a kutatásban, mind a modern módszerek érvényesítésében.

Az anyagi kultúra bemutatása jóval szervesebb és terjedelme is többszörösen meghaladja a társadalomnéprajziét. Ez a magyar néprajz legkiegyensúlyozottabban fejlődő, célkitűzéseiben leginkább folyamatos ágazata. Számos vonatkozásban kapcsolódik a társadalmi fejezethez; az anyagi műveltséggel szorosan összeforrott szokásokra és hiedelmekre is kitér, amelyek különben a folklór-fejezetben kaptak bővebb teret. Jól kimunkált területei a település és az építkezés, az állattartás, a földművelés, a táplálkozás és az öltözködés, mind nagy kutatási hagyományra és igen gazdag tényanyagra támaszkodnak. A népi díszítőművészetnek ebben a fő fejezetben való tárgyalását a rövid előszóban maguk a szerzők is vitathatónak tartják, mégis a korábbi tudománytörténeti hagyomány folytatása mellett döntöttek. Igaz, a közvetlenül utána következő folklór-részfejezetek ugyancsak a népi műveltség esztétikai mércével mérhető alkotásait tárgyalják, s így a díszítőművészet elválasztása átmeneti-átvezető területként is fölfogható.

Az erősen hagyományszerű címet viselő *szellemi műveltség* főfejezet tengelyében a népköltészet áll, azon belül a legnagyobb hangsúly a három központi műfajra, a dalra, a balladára és a mesére esik. Ortutay Gyulának különösen az utóbbi kettő volt szoros kutatási területe. Amit itt olvasunk, összegzése életműve folklorisztikai vizsgálatainak. Kapcsolódóan sok szó esik még a táncról és a zenéről, majd a mondáról és a kevésbé ismert kisebb epikus műfajokról, mint amilyenek a szólások és közmondások, találós kérdések. A népköltészetet a szokások és a hiedelmek színes világának rajza követi.

Az egyik zárófejezet a magyar népi műveltség helyét Európa közepén, „Kelet és Nyugat között" jelöli ki. A másik zárófejezet a szocialista kultúra jelenében és jövőjében keresi a népi műveltség helyét, miközben kritikus nézőpontból veszi számba napjaink folklorizmusát. Ez a zárórész összegzi és kiemeli az elsősorban tudományos ismeretterjesztő szerepet betöltő kötet közművelődési jelentőségét.

„Könyvünk az egész magyar népi tudás vázlatos áttekintését kívánja nyújtani..." – írják a szerzők az előszóban. Később többször visszatér „mentegetőzésként", hogy a terjedelem korlátozottsága miatt mi mindenről nem írhattak. A magyar népi kultúra valóban olyan gazdag és rétegzett, ma már oly mélységben ismerjük, hogy

két szerzőnek – még ha a leírás dominál is munkájukban – valóban nagy feladatot jelentett egy kötetben összefoglalni az ismereteket. A könyv nemcsak ezeknek az ismeretekben szükségszerűen megmutatkozó tematikai és földrajzi aránytalanságaira figyelmeztet, hanem a továbblépés fontosságára és irányára is, a történeti és az összehasonlító vizsgálatok előtérbe helyezésére, a társadalomtörténeti szempontok szervesebb érvényesítésére, amelyre most a nagyarányú fölhalmozott anyag birtokában minden korábbinál jobb lehetőség nyílik.

A századfordulón kezdte tevékenységét a magyar néprajz első nagy nemzedéke. Az ő munkásságuk a húszas-harmincas években teljesedett ki. A továbbvivő és újító fiatalok többsége a falukutató mozgalomban kapta a néprajz indító élményét. Közéjük tartozott a folklórkutatást megélénkítő és annak irányt mutató Ortutay Gyula, és hozzájuk tartozik a gazdálkodás néprajzában munkálkodó Balassa Iván is. Könyvük a magyar néprajzban mintegy fél évszázada kialakult hagyományos szemlélettel és módszerrel készült, elsősorban az általuk legjobban ismert, két világháború közötti népélet rajzát adja. Ez a korszak ismerős nemcsak a kulturális jelenségekre figyelő magyar néprajzi szakirodalomból, hanem a magyar szépirodalom és a szociográfia számos 20. századi alkotásából is. A magyar népi kultúra tradicionális életének utolsó, de még sok régi hagyományt őrző szakasza volt ez, mely azonban minden korábbinál szembeötlőbben viselte magán a társadalmi változások jegyeit.

Kósa László

Barabás Jenő – Gilyén Nándor: Vezérfonal népi építészetünk kutatásához.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979. 185 l.

A régóta nélkülözött kézikönyv a népi építkezés kutatóinak legszélesebb tábora számára készült. Kettős célkitűzést valósít meg: rendszerbe foglalja a település- és építkezéskutatás legfontosabb ismereteit és egyben gyakorlati útmutatást nyújt az adatfelvételhez, a kutató munkához. A szerzők az igényesség és szakszerűség alapján közérthetően, egyszerű és világos gondolatkifejtéssel tárgyalják a sokrétű témák. Ilyen módon nemcsak az etnográfusok és műszaki szakemberek, a múzeumi és műemléki intézmények, hanem az iskolai és honismereti szakkörök, vagy a különösebb felkészültség nélküli érdeklődők is alapvető útmutatást, vezérfonalat kapnak kézhez a kiadvány révén.

Az etnográfusok és építészek tevékenységének összehangolását szolgálja még a szerzőknek az a figyelemre méltó törekvése, hogy egységes terminológia-rendszert állítanak az eddigi, meglehetősen zavaros és következetlen megnevezésformák helyébe. A műszaki építészeti nyelvhasználatra épülő ajánlott szakkifejezéseket jól áttekinthető rajzokhoz (174 ábra) és tömör leírásokhoz kapcsolják. A gyakorlathoz formátumában is igazodó kiadvány tematikailag két nagy részre tagolódik: a tárgyvizsgálatra (leírásra) és a felmérésre. Az előbbi – *Barabás Jenő* munkája – foglalkozik a helyszíni vizsgálatra való felkészüléssel, a településforma meghatározásával, az épületkiválasztás, szemlézés kérdéseivel, az épület tüzetes vizsgálatával, azaz leírásával, amihez új szempontot nyújt a bontási vizsgálat. A dokumentálás műszaki módszerét: a felmérést *Gilyén Nándor* mutatja be számos gyakorlati tanács kíséretében. A helyszínrajz és épületfelmérés

ismertetésén túl a fényképezés hasznosítására is kitér. A kötet anyagát az ajánlott szakkifejezések jegyzéke, valamint német, angol és orosz nyelvű összefoglalás teszi teljessé.

Selmeczi Kovács Attila

Barna Gábor: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 277 l.

A szerző a Hortobágy vidékének földművelő és pásztor-paraszti rétegeinek népszokásait és hiedelmeit vizsgálja, figyelembe véve a kétféle életmód által meghatározott eltéréseket és kapcsolatokat. Anyaga a századfordulótól szinte napjainkig terjed, túlnyomó többségében azonban a század első felére vonatkozik. Barna Gábor kutatásában külön hangsúlyt kap az állattenyésztés és a pásztorélet folklorisztikus jelenségeinek leírása.

A kötet három fő fejezetre tagolódik: A hiedelmek mítikus alakjai; Jeles napi szokások és hiedelmek; A pásztorkodás szokásai és hiedelmei.

A hiedelmek mítikus alakjai közül különösen nagy teret szentel a „természetfeletti erejű személyek", a boszorkány, táltos, gyógyítóember, veszettorvos, halottlátó, tudós pásztor, tudós kocsis tevékenységéről szóló hiedelemtörténeteknek, élményelbeszéléseknek. A természetfeletti lények közül a lidérc, a szecskó, a kísértet, a váltott gyerek, a vízibornyú és a markoláb alakjáról szól. Összefoglalóan megállapítja, hogy a Hortobágy környéki nép és a pásztorok hiedelemvilágában nagyobb szerepük volt a természetfeletti erejű személyeknek, mint a természetfeletti lényekről szóló hiedelemtörténeteknek. A pásztorok hitvilágában a táltoshit nem erősebb, mint a paraszti hitvilágban – állapítja meg a korábbi felfogással szemben. A természetfeletti erejű személyek közül a halottlátónak van máig is ható szerepe. Míg a parasztok és a pásztorok hiedelemvilágának összevetése nem mutatott különbséget, addig a települések, településcsoportok ilyen jellegű összehasonlítása annál nagyobb eltérésekre utalt. Például a szecskó, markoláb alakja csak a Hortobágy nyugati szélén ismert, és a tudós embereket is csak meghatározott körzetben ismerték. A nemek vonatkozásában megállapítja, hogy míg a boszorkány-, halottlátó-, kísértet hiedelem-tudásanyaga a nőké, a tudós pásztorról, tudós kocsisról, gyógyítókról a férfiak beszélnek szívesebben.

A jeles napi szokások és hiedelmek megírásánál Barna Gábor a saját – terepen gyűjtött – anyagára támaszkodott elsősorban. A gazdasági évhez igazodva a tavaszi ünnepkörrel kezdi a népszokások és hiedelmek számbavételét, naptári rendben haladva a jeles napok és ünnepek sorában. Az eltérések ez esetben is a táji tagolódással magyarázhatók, de a vallási különbségek is szerepet játszanak. A mágikus jellegű szokások a századfordulóra már szűnőben voltak. A szokások hordozói tekintetében is társadalmi devalválódás figyelhető meg.

A harmadik fejezetben a pásztorkodás szokásait és hiedelmeit a pásztorélet legfontosabb mozzanataihoz kapcsolva írja le.

Összegzésében megállapítja, hogy a pásztorok nem különültek el a földművelő lakosságtól, és a falu társadalmának egyik rétegét képviselték. Természetesen bizonyos szokásokat és hiedelmeket szívósabban fenntartottak a pásztorok, így például az állattartással kapcsolatosakat, ugyanakkor természetismeretük is nagyobb volt a parasztokénál.

A Hortobágy kulturális képe nem egységes. A szerző kulturális övezeteket vázol fel. Táblázatban is szemlélteti a kultúra táji tagoltságának és az egyes kultúrelemek előfordulásainak összefüggéseit. A kulturális övezetek kialakulásának kérdését is vázlatosan áttekinti.

Rövidítések jegyzéke, a felhasznált irodalom, térképek, s végezetül 50 fényképfelvétel zárja ezt az anyagban gazdag kötetet.

Tátrai Zsuzsanna

Bartócz József: Mezei grófok és más mesterségek.
Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1979. 151 l.

Nem kevesebbet tűzött ki célul ez a könyvecske, mint a „nem kézműves" céhek történetének és életének rövid ismertetését. A közvélemény ugyanis a céh szó hallatán vagy olvastán elsősorban iparosok érdekvédelmi társulásaira gondol. A szakemberek előtt ismert, hogy a halászoknak, pásztoroknak (különösen a juhászoknak), a kertészeknek, vincelléreknek, kocsisoknak, sőt a vőfélyeknek is volt céhük vagy ahhoz hasonló egyesületük, a feudalizmus századaiban Magyarországon. A felsoroltakon kívül Bartócz József szól még a kosárfonók, parasztok, favágók céheiről is, amivel megkérdőjelezi eredeti célkitűzését, hiszen a „nem kézműves" meghatározás rájuk csak megszorítással alkalmazható. Műve – bár tárgyválasztását tekintve úttörő – eredeti, új ismeretanyagot nem tár föl, csupán ismeretterjesztésre törekszik.

K. L.

Bellon Tibor: Nagykunság.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 255 l.

A 13. században Magyarországra került kunok egy része a mai Nagykunság területén telepedett le végleg. Nomád életmódjukat és kun nyelvüket azonban a következő évszázadokban fokozatosan elvesztették. A 16. században már teljesen hasonultak a környező magyarokhoz, és a Délvidékről érkező magyar menekültek végleg átalakították az egykori kun szállásterület képét. A 20. századra a kun nyelvnek és műveltségnek hiteles emléke már csak töredékekben maradt fenn. A terület a középkorban jelentős kiváltságokat élvezett, amelyeket átmeneti visszaesés után változott formában a 18. században sikerült lakóinak megújítani (redemptio). A szabadparaszti fejlődés, amelynek lehetőségei adottak voltak, mégsem bontakozhatott ki akadály nélkül a Nagykunságban, mert a korabeli magyarországi piac- és áruviszonyok nem kedveztek a terület gazdasági fellendülésének. Noha a Nagykunság népi kultúráját tekintve a 18–19. században a legfejlettebbek közé tartozott Magyarországon, társadalmát sok konzervatív vonás jellemezte.

Bellon Tibor könyve szükségszerűen sokat foglalkozik a Nagykunság történeti múltjával, hiszen a történeti sors alakulása szinte napjainkig rányomja bélyegét a terület speciális fejlődési útjára és népi kultúrájára. A néprajzi anyag bemutatásának hangsúlya az anyagi kultúrára esik. Azon belül a külterjes gabonatermesztésre és állattartás-

ra. Megismerkedik az olvasó a települések szerkezetével (osztott települések, tanyavilág) és a falusias külsejű mezővárosok építkezésével, továbbá a kunsági helységek differenciált társadalmával, amelynek legfőbb osztóereje volt a későfeudalizmusban és a jobbágyfelszabadítás utáni évtizedekben is a redemptioban való részvétel. Jól sikerült fejezet „a családi élet rendje", amely a családi élet és a munka szerveződésének és szervezésének törvényszerűségeit rajzolja meg. További fejezetek foglalkoznak a népszokásokkal és a hitvilággal, majd a kötetet a népi kultúra átalakulásáról tett megjegyzések zárják. Az érdeklődő válogatott irodalomjegyzékben tájékozódhat a Nagykunság néprajzának szakirodalmáról. A kötetet archiválís és a legutóbbi években készült fényképfelvételek illusztrálják.

Kósa László

•

Borsod megye néprajzi irodalma. III. (1968–1978).
Összeállította Fügedi Márta és Viga Gyula. Technikai munkatárs Bánfalvi Ferenc. Miskolc, 1979. 127 l. (A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai IX.)

Az azonos című kiadvány első kötete 1958-ban, a második 1970-ben látott napvilágot. Az elmúlt évtizedben megélénkült néprajzi érdeklődés megnövelte a néprajzi publikációk számát is. A borsodi bibliográfia ezt a címanyagot gyűjtötte össze, általában követve a magyar néprajzi bibliográfiák rendszerét. A témák szerinti osztást szerzői és földrajzi mutató egészíti ki. Mind a tudományos kutatók, mind a honismereti mozgalom munkásai haszonnal forgathatják.

K. L.

•

Bura László – Fejér Kálmán – Petkes József: Szatmár vidéki néphagyományok. Népdalok és szőttesek.
Kiadja a Szatmár megye Művelődési és Szocialista Nevelési Bizottság és a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Szatmár megyei Irányító Központja. Szatmár, 1979. 135 l.

Az a táj, amelynek népi kultúrájából e kiadvány ízelítőt nyújt, a mai romániai Szatmár megye, a kevésbé ismert magyar néprajzi vidékek közé tartozik. Több kisebb egységet, a Szamoshátat, az Ecsedi-láp környékét, a Szilágyság egy részét és az Avas magyar lakta községeit foglalja magába. Legutóbb épp az egyik szerző, *Bura László* kötete adott hírt ma is virágzó folklórjáról (*Szatmári népballadák*, Bukarest, 1978). Ugyanő írt bevezetőt ehhez a gyűjteményhez *Néphagyománykutatás Szatmár megyében* címmel, amelyben számot ad a vidék néprajzi kutatása legutóbbi harminc esztendejének eseményeiről. Elsősorban helyi erőknek köszönhető, ami történt, és ezt a kiadvány függelékében található szatmári néprajzi bibliográfia is tanúsítja, mely mindenekelőtt a helyi sajtóra (magyar, román, német vonatkozásban egyaránt) támaszkodik. A közzétett ötvenhét népdalt *Fehér Kálmán* jegyezte le és látta el a megfelelő zenei mutatókkal. A kötet eredetileg bizonyára két külön füzetnek készült, mert a szőttesekről szóló rész a népköltészetitől teljesen függetlenül helyezkedik el benne. A

könyvecskét *Petkes József* írása vezeti be, amely tájékoztatja az olvasót a szőttesek fajtáiról és felhasználásukról. Az anyagközlő részben nyolcvanöt rajzolt szőttesminta található. E hasznos kiadvány közvetlenül közművelődési célokat szolgál, de tartalma jelesen gyarapítja a néprajz tudományos ismereteit is. Kívánatos volna folytatása, a gyűjtés más falvakra való kiterjesztése.

Kósa László

Dám László: Bevezetés az etnográfiába.
(Jegyzet.) Debrecen, 1979. 66 l. (Folklór és etnográfia 3.)

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén elhangzott alapozó néprajzi kollégium vázlatát adta közre Dám László, a tanszék adjunktusa. Az egyetemi hallgatók fölkészülését és tájékozódását segítő jegyzet olyan fontos elméleti kérdésekkel foglalkozik, mint a néprajz fogalma és helye a tudományok rendszerében, a kultúra és a társadalom értelmezése a néprajztudományon belül, a kultúrák és társadalmak alapvető típusai a legegyszerűbb gyűjtögető-zsákmányolóktól az európai parasztkultúrákig. A jegyzetet rövid, magyar nyelvű, tájékoztató irodalomjegyzék zárja.

K. L.

„...édes Hazámnak akartam szolgálni..." Kájoni János: Cantionale Catholicum; Petrás Incze János: Tudósítások.
Összeállította: Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1979. 1519 l.

Kájoni János (1629–1687) római katolikus lelkész, ferences szerzetes tevékenysége igen széles körű volt, elsősorban az egykori Csíkszékhez és környékéhez kapcsolódott. Kiterjedt munkássága az egyházi irodalom területeit (énekszerzés, liturgia) fogta át, de ismeretesek botanikai és történeti művei is. Korának jelentékeny egyházszervezője foglalkozott még zeneszerzéssel, orgonaépítéssel. Legjelentősebb munkája a *Cantionale Catholicum* címet viselő római katolikus egyházi énekgyűjtemény, melynek első kiadása 1676-ban Csíksomlyón látott napvilágot.

Petrás Incze János (1813–1886), ugyancsak római katolikus lelkész és szerzetes, azon ritka moldvai magyar származású értelmiségiek közül való, akik felsőfokú tanulmányaik után megtartották magyar nemzetiségüket. Ebben nagy szerepet játszott az a tény, hogy felső iskoláit a reformkori Magyarországon végezte, ahol erős nemzeti öntudatot szerzett. Így vált a moldvai magyarok 19. századi története és élete egyik legjelentősebb megörökítőjévé, népi kultúrája első tudatos gyűjtőjévé.

Kájoni és Petrás működésének feldolgozása *Domokos Pál Péter* fél évszázados szaktudományi munkásságának két jelentős területét képviseli: a régi magyar zenei emlékek kutatását és a keleti magyar népcsoportok néprajzi-művelődéstörténeti vizsgálatát. Az egy kötetben kiadott, két, egymástól jól elváló munkát elsősorban tehát a szerző érdeklődése fűzi össze.

A csíksomlyói nyomda kezdetleges viszonyai nem tették lehetővé Kájoninak, hogy a szövegekhez a dallamokat is mellékelje. Kotta hiányában csupán megjelölte,

hogy melyik ének melódiájára szól a vers, de sokszor még ennyit sem tett. Domokos Pál Péter nem kisebb feladatot vállalt és teljesített, mint az eredeti kiadás szövegéhez megkereste a dallamokat. Munkáját a korábbi és kortársi énekgyűjtemények, nyomtatott és kéziratos források átvizsgálásával, továbbá a néphagyományban fennmaradt vallásos énekek felhasználásával végezte el. Kájoni énekeskönyve a középkori, középkorvégi magyar katolikus énekek hatalmas gyűjteménye, összesen nyolcszázhúsz latin és magyar nyelvű szöveget tartalmaz.

Petrás Incze János életében döntő fordulat volt megismerkedése *Döbrentei Gábor*ral. A reformkorban jelentkezett a tudatos érdeklődés a történelmi magyar határokon kívül élő magyar népcsoportok sorsa iránt. Petrás gyermekkori élményeit ifjúkori tanulmányaival összevetve megértette, mennyi sajátságos kérdése van a moldvai csángómagyaroknak. Történetük iránt is érdeklődött, s így jól megválaszolhatta Döbrentei kérdéseit, melyek a moldvai magyarság életének aprólékos részleteit tudakolták. Domokos kilencvennyolc szöveget közöl, melyek – négy kivételével – Petrás tollából származnak. Legnagyobb részük levél Döbrenteihez, a többit a Szent László Társulathoz, a Magyar Nyelvőrhöz és ismeretlen személyekhez címezte írójuk. Mellettük olvashatók Petrás népköltészeti és népnyelvi közlései, melyek a Magyar Nyelvőrben *Rokonföldi* álnéven jelentek meg.

Domokos Pál Péter több évtizedet felölelő nagy munkájának hű tükrét képezik az énekeskönyvhöz és a Petrás-iratokhoz készített jegyzetek. Mind Kájoniról, mind Petrásról életművüket áttekintő, életrajzi adatokat tartalmazó külön tanulmányt írt. Az egész könyvhöz pedig *Történeti áttekintés* címmel néhány oldal híján száz lapra terjedő bevezetőt készített. A bevezető kettős célt kíván elérni. Részint bizonyítani, hogy a magyar nyelvű templomi éneklés nagy hagyományú, már első nyelvemlékeink is tanúskodnak róla. Részint fölvázolni a moldvai magyarság sokévszázados történetének kereteit. E két, egymástól távoleső tárgykörnek kétségtelen vannak találkozási pontjai, ezeket a szerző hangsúlyozza is, gondolatmenete azonban sajátosan egyedi: messzemenően előnyben részesíti a mondanivalójához szükséges tényeket, azokat gyakran nem meggyőzően csoportosítja, ugyanakkor számos, a tárgyhoz tartozó adatot mellőz. Különböző értékű megállapítások és kutatási eredmények kaptak helyet a bevezetőben. Például a szerző kétségbe vonja az Apor-, a Bécsi és Müncheni-kódexekben megőrzött bibliafordítások huszita jellegét, másfelől számos, általa fölfedezett iratot és oklevelet ismertet a moldvai magyar katolikusokra vonatkozóan a vatikáni levéltárból. A 16–17. századi Magyarország vallási viszonyaival kapcsolatosan több gyenge érvvel alátámasztott szubjektív megállapítása van. A hivatkozott szakirodalomban viszonylag kis teret kapott az utóbbi három-négy évtized történeti-településtörténeti-néprajzi anyaga. A gazdag jegyzetanyagban a jelzetek sokszor nem teljesek, olykor egymásnak ellent is mondanak.

A bevezető tanulmányt és az életmű-értékelő részeket számos fénykép illusztrálja. Köztük oklevelek képei, tárgyi emlékek, helyszínek fotói. Külön említést kíván a kötet kivitele, gondos nyomdászi megformálása.

Kósa László

Énekes poézis.
Válogatás Pálóczi Horváth Ádám „Ó és új mintegy ötödfélszáz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé" című 1813. évi kéziratos dalgyűjteményéből. Válogatta Katona Tamás. Szakmailag ellenőrizte, az utószót és a szövegekre vonatkozó jegyzeteket írta Küllős Imola. A zenei részt gondozta és a dallamokra vonatkozó jegyzeteket írta Domokos Mária. Magyar Helikon, Budapest, 1979. 461 l.

A maga korában oly népszerű Pálóczi Horváth Ádám költeményeit mindeddig nem lehetett modern kiadásban olvasni. (Az *Ötödfélszáz énekek* 1953. évi kiadása kritikai szempontok szerint készült, kis példányban látott napvilágot.) A mostani válogatást a címben fölsorolt szakember-kollektíva az érdeklődő nagyközönség számára, de filológiai igénnyel készítette el.

Pálóczi Horváth Ádám művelődési konzervativizmussal igyekezett élete fő célját, a magyar hagyomány sokoldalú ápolását és érvényre juttatását elérni. Sajátos „fontolva haladás"-i koncepciót dolgozott ki magának, és az irodalom népies irányának képviselője volt. Mindez nem akadályozta abban, hogy a más irányt és ízlést követő kortársakkal jó kapcsolatokat tartson fönn. Írói tevékenysége legalább annyira szerteágazó, mint amilyen széles skálán mozog nevezetes dalgyűjteményének tartalma is. A válogatás – híven az eredeti dalgyűjtői elképzeléshez – fölvett a kötetbe politikai dalt, szerelmi dalt, táncnótát, egyházi éneket, csúfolót, trágár és obszcén szövegeket, bordalokat és mulatónótákat. Minden műfajból számos darabot, amit a korban énekeltek. Pálóczi Horváth sok régi folklorisztikai értékű szöveget, korabeli népdalt is lejegyzett, de fölvette antológiájába saját és más költők verseit is. (Ez utóbbiak nem szerepelnek a mostani kiadványban.) A szövegek gondozása a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárában található eredeti kéziratok és az 1953. évi kritikai kiadás figyelembe vételével készült.

Küllős Imola kísérő tanulmánya Pálóczi Horváth Ádám életrajzát áttekintve fölidézi a költő közkedvelt, színes alakját, a társasági figurát, a korabeli nemesi érzésvilág képviselőjét, a politizáló, polihisztorkodó, de főleg vidáman élni szerető embert. Sokágú írói működéséből a kötet tárgyához igazodva elsősorban a költői pályát hozza így közelebb az olvasóhoz.

A gyűjtemény kétszáztizenegy darabját részletes szöveg- és zenei jegyzet kíséri, melyet függelékként talál meg az olvasó. A szép kiállítású könyvet a budapesti Néprajzi Múzeum birtokában levő 19. századi, jellegzetes dunántúli pásztorművészeti tárgyak színes fényképfelvételei illusztrálják.

Kósa László

Erre alá a Baranya szélén. 50 népdal Berze Nagy János gyűjtéséből.
Szerkesztette és a dalok lejegyzését átigazította: Várnai Ferenc. Közreadja a Baranya megyei Népművelési Tanácsadó a berkesdi, a bicsérdi, a nagyharsányi, a nagykozári, a nagypeterdi, a pellérdi és a szentlőrinci községi tanácsok és a Szentlőrinc-Tarcsapusztai Állami Gazdaság anyagi támogatásával. Pécs, 1979. 102 l.

A pécsi közművelődési intézmények és tanácsi szervek évtizedek óta folyamatosan ápolják a baranyai folklór legnagyobb gyűjtője, *Berze Nagy János* emlékét. A kibo-

csájtott művek sorában a legfrissebb a népköltési gyűjtő születésének századik évfordulójára jelent meg. A közreadott ötven népdalt a *Baranyai magyar néphagyományok* első kötetéből válogatták, a hibás eredeti lejegyzést kiigazítva. A rövid bevezető Berze Nagy Jánost méltatja, ugyancsak őrá emlékezik az utószóban fia. A könyvecske nyomdai kiállítása igen gondos és szép munka. Kár, hogy a fényképillusztrációk jellegtelen – többségükben néprajzinak nem nevezhető – tárgyukkal nem töltik be szerepüket.

K. L.

Fazekas Mihály: Kunmadaras juhászata.
Karcag, 1979. 250 l. + 119 kép.

Kunmadaras juhászata a Hortobágy délnyugati részén elterülő legelőkön – mindmáig számottevő jelentőségű. Ezt a több évszázados hagyománnyal rendelkező foglalkozást mutatja be Fazekas Mihály alapos leíró tanulmányában. Anyagfeldolgozása helyszíni gyűjtésre – nyelvészeti szempontból is hasznosítható szövegközlésekre – és a XVIII–XIX. századi levéltári adatokra támaszkodik.

A szerző elöljáróban rövid áttekintést nyújt a település juhászatának történeti alakulásáról, amelyben a redemptio nyomán, a XVIII. század közepétől mutatkozik meg lényeges fellendülés. Mivel ezen a vidéken nem voltak uradalmak, a paraszti állattartás különböző szerveződési formái (gazdák, gazdatársulatok, pásztorok saját juhászata stb.) nem mutatnak szembeötlő eltérést egymástól. Figyelemre méltó történeti-néprajzi adatokat kapunk a juhászat típusainak számbavétele során a pásztorfogadásról és bérezési formákról, vagy a földközösség emlékét a közelmúltig megőrző legelőhasználatról. A folytonosság jellemzi a legeltetést, a juhász pusztai életét, amit a szerző gondos aprólékossággal ír le. Majd bemutatja a pásztorépítmények változatait, a juhászat hasznát jelentő gyapjú-, hús- és tejfeldolgozás módjait. Foglalkozik a juhászok vagyoni helyzetével, természetismeretével, az állatgyógyítás gyakorlatával, és ízelítőt ad a juhászok szokásairól, hitvilágából. A kötetet orosz és francia nyelvű összefoglalás, valamint változatos képanyag zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Fügedi Márta: Mezőkövesd és vidéke hímzései. I. Szálánvarrott vászonhímzések. II. Szabadrajzú hímzések.
Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1979. I. 16 l. + 33 tábla; II. 15 l. + 40 tábla.

A mezőkövesdi matyóknak közismerten jeles helye van a magyar népművészetben. Az azonban már kevésbé tudott, hogy ez a színpompás és gyakran túlságosan cifrázott díszítőművészet alig néhány évtizede divatozik a matyók körében, kialakulását nagy mértékben külső érdeklődés; majd idegenforgalmi nevezetessége siettette. A Fügedi Márta által összeállított, két füzetre tagolódó album a kiszínesedés előtti, döntő többségében piros-kék színnel varrott 19. századi minták válogatott anyagát tartalmazza. A három matyó helységen (Mezőkövesd, Tard, Szentistván) kívül a borsodi Bükkalja szomszédos községeinek (Cserépfalu, Cserépváralja, Bogács) hímzései ezek,

melyek nagy részét a mezőkövesdi, miskolci, debreceni, egri gyűjtemények és kisebb részben a budapesti Néprajzi Múzeum őrzik.

Az első füzetbe kerültek a legjellemzőbb szálánvarrott díszítmények, a másodikba pedig a lapos-, lánc- és huroköltéssel készült szabadrajzú hímzések. Az első füzet mustrái – az északabbra fekvő négy községből – elsősorban az ünnepi vászonneműeket (lepedővég, párnahaj, surc, kalácskendő, abrosz) díszítették. A szabadrajzú hímzések viszont viseleti darabokon és lepedővégeken találhatók. Mindkét füzetben olvasható bevezető, melyben a kiadványok összeállítója röviden elemzi és magyarázza a közreadott mintalapok anyagát. Ismerteti a díszítmény, a szerkezet és motívumok leginkább jellemző sajátságait, az öltéseket és a szegélydíszeket. Az érdeklődő megismerkedhet a hímzéseket hordozó textilekkel, a viseletben és a lakberendezésben betöltött funkciókkal. A bevezető írásokból kikerekedik a hímzések története, nyomon követhető adataikból, miként vált alapjává a nagytáji környezet hímzéskultúrájába pontosan illeszkedő régi stílusú hímzésfajtának, mely egyedien jellemzi Mezőkövesdet és a két szomszédos, matyóként számon tartott községet.

K. L.

Gunda Béla: Ethnographica Carpatho-Balcanica.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 427 l.

A tanulmánykötet a Kárpátok és a Balkán népi kultúrájának sokoldalú vizsgálatát nyújtja. A 26 tanulmány, amely angol, német és francia nyelven az elmúlt évtizedekben a legkülönbözőbb európai és amerikai szakfolyóiratokban, kiadványokban jelent meg, kötetbe rendezve mintegy szintézissé áll össze. Ez az impozáns méretű tematikus anyag egyrészt bizonyítja, hogy a különböző nyelven beszélő népeket az azonos műveltségi elemek számtalan szála fűzi egymáshoz, másrészt tanúsítja, hogy az élesszemű, elméletileg alaposan felkészült kutató a hagyományos műveltség egyes történeti folyamatainak rekonstruálásához még számtalan olyan emléket talál, amelyet korábban az etnográfusok alig vettek észre, vagy interpretálásától távoltartották magukat. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza Gunda Béla, hogy „a terepen való munka ugyanazt jelenti az etnológus számára, mint a laboratórium a fizikusnak vagy kémikusnak. Terepmunka nélkül a néprajzkutató üvegbúrában él, elveszti kapcsolatát a néppel, s éppen a funkcionális vizsgálatok válnak számára lehetetlenné".

A földrajzilag rendkívül széles terepkutatás anyagát a szerző még kiterjedtebb múzeumi és szakirodalmi adatokkal ötvözi. Nagy hangsúlyt helyez azoknak a gazdasági és társadalmi okoknak a vizsgálatára, amelyek a kulturális elemek és komplexumok fennmaradására hatottak (pl. a vadászat, halászat, domesztikációs törekvések, építésmódok terén), és egyben feltárja a kulturális elemeknek az emberekhez, társadalomhoz fűződő kapcsolatát, elterjedését, rétegeit. Anyagvizsgálatában következetesen érvényesíti a „tárgy és szó" elvét, valamint szem előtt tartja Fredrik Böök svéd etnológus azon gondolatát, mely szerint a műveltség a változásban és újjáteremtésben él, s nem az egyformaság és a múlt mozdulatlanságában.

A tanulmánykötet első tematikai egységét a népi vadászat köréből készült tanulmányok alkotják, amelyek többsége magyar nyelven még nem látott napvilágot. Szé-

les táji-történeti kapcsolatot idéz az álcázott vadmegközelítés módjainak, a nyestfogás eszközkészletének, az ékcsapdák elterjedésének bemutatása. Külön is említést érdemel a daru vadászatának és domesztikációjának az alföldi népéletben betöltött szerepének összefoglalása, valamint a dobrudzsai tatárok vadászatának leírása. A halászat néhány archaikus, sajátos módjával (mérgező, szigonyos, hurkos) két tanulmányban foglalkozik a szerző. A pásztorkodás témakörébe tartozó vizsgálatok középpontjában – a bevezetőként elmondottaknak megfelelően – a pásztorkodás mint kulturális tényező, a pásztorok társadalmának szerveződése, a vándorpásztorok szerepe, a pásztorok jeladásainak módjai és kommunikatív tartalma, valamint a nyájőrzés mágikus elemei állnak. Szintén a társadalmi tényező aspektusából ismerkedhetünk meg a népi építkezés több olyan lényeges kérdésével, mint a társadalmi szervezet befolyása az építkezés fejlődésére, a nagycsaládszervezet és a hosszúházak, udvarközösségek összefüggésére, a Balkánfélsziget munkakunyhóinak szerepére, a magyar parasztszoba térbeosztására, annak társadalmi funkciójára és kultikus jelentőségére. A szerző felsorakoztatja azokat a tényezőket, amelyek a Dunántúl és a Keleti-Alpok területének kulturális kapcsolatát bizonyítják. Felidézi a „betyárkenyér", a pásztorok megemelt kenyérjárandóságának feledésbe merülő emlékét, tanulságos képet rajzol a koldus szerepéről egy falu társadalmában. Elemzi a mese funkcióját egy cigányközösségben, a hagyományban ragadva meg az introvertáció és extrovertáció típusait. Áttekinti egy antik hagyomány továbbélését a román és szerb folklórban (a kolumbácsi légyről), és foglalkozik Amerika szerepével a magyar néphagyományban.

A tanulmánykötetet záró módszertani tanulmányok is konkrét tárgyi anyagra épülnek és tovább szélesítik Gunda Béla sokrétű munkásságának kereteit. Erről tanúskodik a *Szex és szemiotika*, az *Innováció és tradíció* című írása, valamint a különböző generációk szerepének értékelése a néphagyomány oldaláról.

A tanulmánykötet anyagát 182 szövegközi kép illusztrálja és a szövegben előforduló helységek jegyzéke zárja.

Selmeczi Kovács Attila

Gundel Imre – Harmath Judit: A vendéglátás emlékei. A pesti, budai és óbudai fogadók, vendéglők, serházak, kávéházak, mulatók, cukrászdák és egyéb vendéglátóhelyek életéből.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 361 l.

A magyarországi néprajzi irodalomból hiányzik az ún. „városi néprajz", mellyel a nyugat-európai, dél-európai és a skandináv szakirodalomban bőven találkozhat az érdeklődő. A hiány oka a városi fejlődés és a városi élet fogyatékosságában, valamint a magyar néprajzi kutatás más irányú beállítottságában egyaránt kereshető. Gundel Imre és Harmath Judit könyve sem „városi néprajzi" műnek készült, magyarországi viszonylatban leginkább a művelődéstörténet címszava alá sorolható, témáját tekintve azonban kimeríti az Európában általánosan használt „városi néprajz" fogalmát.

Három fejezetre tagolódik. Az első rész vázlatos áttekintés a magyar konyha, a magyarországi cukrászat, étkezési kultúra, iparszerű vendéglátás, üzlethálózat történetéről. Bizonyos, hogy a szerzők szándéka szerint csupán a bevezető funkcióját látja el,

mert tárgya sokszorosan részletezhető és bővíthető, nélküle azonban a könyv csonka maradt volna.

A második rész alkotja a kötet törzsét, terjedelemre is legnagyobb helyet foglal el. A könyv alcíme pontosan leírja, miről szól. Üzletfajták szerint alfejezetekbe foglalva adja elő igen gazdag anyagát, amely sokszínűségével, rétegezettségével, adatgyűjtésének széles körével nemcsak a laikus olvasót, de a téma múltját ismerőket is megragadja. Bizonyos kronológia és topográfiai kötöttség megtalálható az egyes fejezetekben, de a szerkezet laza, az olvasót az egymást túlszárnyalni kívánó vendéglők, a mind több látnivalót kínáló mulatók vagy az ismétlődően szerencsét próbáló bérlők, tulajdonosok, kocsmárosok láncolata vezeti egy szinte véget érni nem akaró budapesti sétán. Hogy mégsem válik unalmassá a könyv, abban része van a szerzők jó stílusának és annak a változatosságnak, melyet a bemutatott vendéglők, fogadók, szállodák, kávéházak, cukrászdák és orfeumok kínáltak a különböző korok enni-inni, szórakozni vágyó embereinek. Leginkább a kiegyezéstől az első világháborúig tartó évtizedek szerepelnek, de bőven helyet kaptak az előző korok és a két világháború közti időszak is, valamelyest halványabban van képviselve az államosított vendéglátás napjainkig nyúló története. A kiegyezés korának bő tárgyalása méltán kapott hangsúlyt, hiszen ebben az időben nőtt gyorsan világvárossá Budapest, nagy mértékben szaporodott vendéglátó helyeinek száma, sokasodott típusuk is. A társadalmi élet színterei voltak a kocsmák, éttermek, szállodák. A könyv erénye, hogy széles körű szakirodalmi és szépirodalmi adatgyűjtéssel mindenütt dokumentálja, mikor és melyik kávéház, kiskocsma, vendéglő szolgált írók, költők, művészek, zenészek, politikusok, tudósok, egyesületek, pártok, neves baráti körök, asztaltársaságok törzshelyéül. Híres művek, politikai elhatározások, tervek hol születtek, melyik szerkesztőség hol dolgozott. Mindemellett egyenlő figyelmet fordít a vendéglősökre, nemcsak a tulajdonosokra és bérlőkre, hanem a személyzet minden rendű-rangú tagjára. Így párhuzamosan rajzolja meg a fogyasztók szokásait, viselkedését, mentalitását az őket kiszolgálók életmódjával, s teszi teljessé a magyar főváros polgári vendéglátó helyi kultúrájának rajzát.

Az egészen rövid harmadik nagy fejezet a „vegyes ízelítő" címet viseli. Benne szó esik étlapokról, étel- és italkülönlegességekről, pincérekről, szaksajtóról, nemzetközi kapcsolatokról és sok más egyéb, a vendéglátással kapcsolatos dologról. Megtalálható itt a szerteágazó Gundel vendéglős-família családfája, amely önmagában is meggyőzően példázza a mesterségbeli tudás nemzedékről nemzedékre való öröklődését és egyben halmozódását, mind magasabb színvonalra kerülését. De itt látható a hajdani tabáni kiskocsmákról készült térkép is.

A könyv nagyobbik részét Gundel Imre írta. A stílus azonban egységes és a tartalom hasonlítható egy jó vendéglős vállalkozói kedvéhez, aki igyekszik kínálatának legjavát nyújtani, de ugyanakkor gondol arra, hogy ha nem ezt teszi, tönkremegy, tehát számol a veszélyeztető tényezőkkel is. A kötet olvashatóságát és érdekességét növelik a korabeli illusztrációk. Nem filológiai pontosságú munka ez a mű, az emlékanyag tetemes része forrás nélküli, föltehetőleg a szerzők személyes emlékeiből, továbbá újságokból, folyóiratokból származik, de a több mint másfélszáz tételt számláló irodalom, mely jegyzetekkel kapcsolódik a főszöveghez, értékes könyvészeti anyagot jelez. Végül a vendéglátóhelyek és a szereplők hatalmas tömegében név- és helynévmutató igazítja el az olvasót.

Kósa László

Hajdú-Bihar népi építészete.
Főszerkesztő: Szőllősi Gyula. Kiadja a Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága. Debrecen, 1979. 333 l.

A Hajdú-Bihar megyei Tanács Műemléki Albizottsága az elmúlt évek folyamán több reprezentatív kiállítású kötetet adott ki, melyeket a gondos kivitel mellett minden alkalommal az általános problematika és a helyi kérdések tárgyalásának együttese jellemzett. A népi építészettel foglalkozó tanulmánykötetre is érvényes ez a megállapítás. Az első három tanulmány azt vizsgálja, milyen elméleti és gyakorlati elgondolásokra támaszkodik a népi műemlékvédelem. Mindhárom írás országos kitekintésű, mindben helyet kapott a meditatív és a vitázó elem. *Biky Gábor* a népi építészet hagyományainak felhasználási lehetőségeiről ír a mai építészetre vonatkoztatóan. *Mikolás Tibor* az újonnan létrehozott Hortobágy község példájából kiindulva adja elő gondolatait a korszerű falusi építészetről. *Barcza Géza* számsorokkal és az eredmények számbavételével mutatja be a népi műemlékvédelem hazai három évtizedes fejlődését.

A kötet nagyobbik hányadát kitevő öt tanulmány a népi építészet etnográfus szakembereinek tollából származik. A mai Hajdú-Bihar megye több eltérő történeti multú tájegységet foglal magába. Ezek népi kultúrája inkább rokon mint különböző, de mindegyiknek megvannak a maga sajátosságai. A tanulmányok, más-más szempontból kiindulva, eredeti gyűjtések és a szakirodalmi eredmények filológiai pontosságú fölhasználásával készültek.

Sápi Lajos a debreceni polgári és cívis-építkezés emlékeiről, mindenekelőtt a lakóházról ír. Figyelme a későközépkorig terjed, a régészeti emlékeket is számba veszi. *Dankó Imre* a debrecenihez sok tekintetben közel álló hajdúsági lakóház néprajzi bemutatására vállalkozik. Egy fokkal szerényebb és kevésbé polgárosult mezővárosi építkezés bontakozik ki tanulmányából. *Varga Gyula* a bihari síkság, *Dám László* a Sárrét népi építkezésének monografikus jellegű összefoglalását készítette el. E két szomszédos táj hagyományai szintén sokban emlékeztetnek egymásra. Varga Gyula sok történeti adattal tárgyalja az építőanyagokat, az építkezési módokat – és nemcsak a lakóházakat, hanem az összes építményt. Dám László törekvése is ugyanez, a sárréti építkezés írásából valamelyest archaikusabbnak tűnik föl a bihari síkságénál. Dám László külön rövid dolgozatot készített a hajdú-bihari szőlőskertek népi építkezéséről is. Mindegyik dolgozatot nagy számú fénykép, alaprajz, metszet, fölmérési rajz illusztrálja. Függelékként a tanulmányok orosz, angol és német nyelvű tartalmi összefoglalói olvashatók. A kötet előszavát Szabó Imre megyei tanácselnök, bevezetését Angyal László, a megyei albizottság elnöke írta.

Kósa László

Hentz Lajos: Mezőberényi szőttesek.
A Békési Műhely különszáma. Kiadja a Megyei Művelődési Központ. Békéscsaba, 1979. 59 l. + 60 tábla.

Hentz Lajos tanulmánya olyan tájról nyújt részletes beszámolót, melyet az eddigi szakirodalom nem tartott számon a szőtteseiről nevezetes vidékek között. Mezőbe-

rény nagyközségnek többségben magyar lakossága mellett német és szlovák lakói is vannak. A szerző, aki korábban is a három nemzetiség néprajza érdemes vizsgálatát végezte tanulmányaiban, ezúttal ugyancsak a hely és kultúrája alapos ismeretéről tett bizonyságot. A rövid történeti és társadalomrajzi bevezető után a kendermunka múltját mutatja be. Ezután tér rá a szőttesek fajtánkénti ismertetésére: ágyneműk, háztartási textíliák, a gazdaságokban használt szövött anyagok. Külön fejezet foglalkozik a vásznak minőségével és mennyiségével. Értékes adalékokat szolgáltat a már-már teljesen feledésbe merült gyapjúszövésről is. A szövés technikája mellett a legterjedelmesebb rész a díszítésekkel foglalkozik. Széles körű a szakirodalom használata, a történeti adatokkal a levéltári forrásokat is megszólaltatta Hentz Lajos. Igen gazdag a kötet illusztrációja, a fényképek és a rajzok egyaránt szemléletesek. A tanulmány betekintést enged egy viszonylag korán polgárosulásnak induló mezővárosi szintű közösség paraszti műveltségének reprezentáns rétegébe.

K. L.

Így teltek hónapok, évek...
Öt önéletrajz. A szövegeket válogatta és gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta Salamon Anikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 400 l.

Öt erdélyi paraszti önéletírást tartalmaz a kötet, Salamon Anikó előszavával, s a kötet végén található, szerzőket bemutató jegyzetével, tájszótárával.

Az életrajzírók Erdély más-más tájáról származnak, más-más társadalmi rétegből. Életútjukat a táj is, társadalmi helyzetük is, de egyéniségük is meghatározta. Dávid Albertné Csobot Borbála a bukovinai Andrásfalváról került a Hunyad melletti Csernakeresztúrra. Hagyományos paraszti közösség szolgált keretül életéhez, amelyet korai árvaság, durva, gonosz, iszákos férj tett elviselhetetlenné. Írását az asszonyi beletörődés, megadás hatja át. Nyelve tömör, szép, balladákat idéző. A Kis-Küküllő mentéről Marosvásárhelyre került Botos Amália a gyermeklányok cselédsorsát, a városi élet perifériájának mikrovilágát írta meg. Életírásával oldotta magányát, erősítette önmagát. Magyar István Pikó a Maros-menti Magyarózdon élte le, szenvedte végig életét. Írása panasz: tehetséggel áldottan is csak keserűségeket kellett megélnie. Stílusa időnként Tamási Áronra emlékeztet, bár a humor távol áll tőle. A gyergyócsomafalvi Czirják Gergely nem kis megpróbáltatások árán kovácsnak tanult. Kisvárosi mesterek portréi, az inasélet gyötrelmeinek nagy gonddal megírt fejezetei kerültek ki keze alól. Máthé Mihály sorsa válik el leginkább a többiekétől: majdnem „úr" lett; szabó, aki kényes lehet ruhájára, fehérneműjére, s életét gyakran érezhette boldognak, beteljesült szerelmek, s öregségében az írás adta örömök által. Kivételes helyzete megkérdőjelezheti azt a feltevést, amit a négy másik életrajzíró pályája sugall: csakis a nehézsorsú, de jobbra vágyó emberek – akiknek tehetsége csak fogékonyságban, érzékenységben nyilvánulhat meg –, csak azok írják meg életüket, mert a tehetségnek meg kell mutatkoznia, formát kell kapnia, s a szenvedést el kell mondani.

Nagy Ilona

Imreh István: Erdélyi hétköznapok. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakáról.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 346 l.

Az empirikus forrásokon alapuló erdélyi magyar társadalom- és gazdaságtörténeti kutatások fokozatos szintemelkedését jól bizonyítja Imreh István új kötete, amely nagyjából az 1750–1850 közti évszázad viszonyait tárgyalja. A munka három és fél évtized termésből tartalmaz válogatást. A tanulmányok közül 14 már korábban is napvilágot látott folyóiratokban, míg a *Céhbeli kézművesek, népi mesterek és vásárlókörük* című dolgozat itt jelenik meg először.

A tárgyalt időszakban Erdély – a Partiummal együtt – a Habsburg-birodalom különálló részeként közvetlenül volt alárendelve a bécsi centralizált igazgatásnak, éppen úgy, mint az akkori Magyarország, de a nagy fokú és erőteljes behódolás ellenére – a Bécstől való nagyobb távolság folytán – jobban megőrizhette nemzeti, illetőleg hagyományos vonásait.

A két ország politikai-igazgatási elkülönültsége csak részben járt a feudális fejlődés társadalmi és gazdasági viszonyokat illető esetleges külön útjának kialakulásával. Erdélyben az évszázados közjogi kiváltságok és az azokra épülő fontosabb társadalmi struktúrák változatlanul fennmaradtak, legfeljebb árnyalatokban színesebbé váltak vagy lassabban követték a magyarországit. A két ország között a kulturális kapcsolatok mellett a gazdasági és a családi jellegüek sem nagyon változtak. Ugyanakkor a szürke hétköznapok rendjében Erdélyen belül sajátosságok mutatkoztak a magyarok, a szászok és a románok külön életében, de Imreh István nagyon helyesen nemcsak az eltérésekre, hanem a kapcsolódó pontokra is hangsúlyt helyezett.

A könyv tartalmában három részre osztható. Az első rész *Székelyek a múló időben* címet viseli és a székely társadalom, gazdaság korabeli viszonyait több oldalról vizsgálja. A székelyek az erdélyi rendi társadalomban kiváltságos rétegként helyezkedtek el. Imreh István azonban kimutatja, hogy a szabad székelyek nem voltak társtalanok Erdélyben, mert különböző mértékben hasonló szabadságot, csoport-kiváltságokat szász és román etnikai csoportok is élveztek. 1764 után a határőri intézmény a régi székely kiváltságok nagy részét megszüntette és sokan kerültek szolgasorba.

Új feldolgozást nyújt Imreh István a földközösség formáiról Aranyosszéken. A „bogáthi szabad föld" és a Hurkajuki Társaság még 1933-ban is meglevő veteményes (káposztás, kender) földje szántóközösség, tehát nem legelő-, rét-, vagy erdő, amelyek közösségben való maradása egyébként Erdélyben nem lenne ritkaság.

A székelyföldi földesúri gazdálkodásról szóló tanulmány társadalomtörténeti szempontból is nagyon értékes. Erdélyben ugyanis igazi úrbérrendezés nem volt, de Mária Terézia olyan adórendszert vezetett be, amelyben elkülönítette az úrbéri és az allodiális földeket. A székely örökség azonban nem vált adóalappá, tehát róla a földesúr a jobbágyot anélkül mozdíthatta ki, hogy ezáltal a kincstár adózási érdekeit sértette volna. Ez a körülmény azután lazábbá tette a jobbágy jogát a földhöz, mint ez Magyarországon volt, és számtalan öröklési vitához vezetett. Imréhnek ezzel sikerült a jobbágytulajdon új oldalát és tartalmát megvilágítania. A társadalmi néprajz szempontjából a könyvnek talán az a legérdekesebb fejezete, amelyben a szerző a határőrkatonaság területéhez egykor tartozott Sepsibodokon a feudális társadalmi tagolódás még

ható tényezőit veszi számba. E községben ugyanis eléggé elkülönültek a nemesség jogállásához hasonló katonarendűek a jobbágyoktól, és ennek nyomai még a hatvanas években is fellelhetők voltak. Mindkettőtől viszont gyökeresen eltértek a jövevények, az elmúlt száz év során a községbe új betelepülők szokásai, életmódja és tudatvilága, akik a hanyatló, kihaló katona- és jobbágynemzetségekkel szemben a hódító, a vagyonosodó lakosságot alkották.

A könyv második fejezetének *Munkálkodó emberek a bomló feudalizmusban* a címe, s ebben Imreh István sorra vizsgálja azokat a sajátos feudális viszonyokat, amelyekben a földesúr és a robotoló jobbágynép, a havasgazda földesúr és a fakitermelő paraszt, a céhbeli kézművesek, a népi mesterek és vásárlóik álltak, továbbá a manufaktúraiparban a munkaadó és a munkás kapcsolatát. Végül a harmadik fejezet *A változásra munkálódó emberek* sorsából mutat be néhány személyes példát, így az 1848-as magyar szabadságharchoz technikai újításokkal hozzájárult *Gábor Áron*t és a gépgyártó *Rajka Péter*t.

Imreh István kötetében az egyes tanulmányok önmagukban is értékesek, de megfigyelhető, hogy ezeket tendenciózusan válogatta össze. Komponálásának az a célja, hogy Erdély valamennyi egymásra utalt, de céljait és eszközeit a hétköznapok igényeihez eltérően igazító társadalmi osztályánál és rétegénél bemutassa a feudalizmus bomlásának folyamatát s egyszersmind munkájából kitűnjék: a spontán események egymást osztályhatárokon kívül, a vallási és a nemzetiségi hovatartozástól függetlenül is erősítették s ebben a kiváló személyiségek éppen úgy részt vettek, mint a tömegek.

Imreh István könyvének a dinamikája éppen arra épül, hogy a hétköznapok gondjaiban élő, küszködő, szorongó, a gazdasági és a társadalmi problémákat önérdekből feloldani törekvő kisemberek feszültsége viszi előre a történelmet. A gondolkozó kisemberek, a kétkezi munkások, a szabad és megkötött parasztok, a céhes és a mesterkedő kézművesek – szinte azonos időben, egymástól sokszor függetlenül – alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek végül is a feudalizmus bomlásához vezetnek. A történetüket objektíven feldolgozó Imreh István pedig mindvégig képes áttekinteni a szerteágazó anyagot és az értékelésben is az események fölé tud emelkedni.

Tárkány Szücs Ernő

Kós Károly: Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 524 l.

A néprajzkutató Kós Károly tanulmányai az elmúlt évtizedben sorozatnyi gyűjteményes kötetben jutottak el az olvasók széles köréhez. A történeti Erdélyt, de gyakran azon kívül eső területeket is átfogó érdeklődése, gyűjtőútjainak termékeny volta, vizsgálati szempontjainak sokasága még azokat is meglepi, akik a korábbi szakmai publikációk hozzáférhetőségének nehézségeit legyőzve elmondhatták, hogy ismerik kutatói érdeklődésének fő irányait. Újabb és újabb dolgozatok kerültek elő asztalfiókjából, részint olyanok, melyeket korábban románul tett közzé, részint pedig közöletlenek. Ezek némelyike több mint harminc évvel ezelőtt fogalmazódott.

Kós Károly évtizedekig dolgozott múzeumban. Jelen kötetének vezérfonala a muzeológusi munka során elsajátított hatalmas tárgyismeret. Milyen szerepet játszanak

az ember életében a munkaeszközök, milyen munkaszokások kapcsolódnak hozzájuk, egyáltalán mekkora egy-egy munkaeszköznek az ismerete, a hozzá tapadó közösségi hagyomány. A kötetben találhatók továbbá dolgozatok, melyek csupán lazán kapcsolódnak a központi gondolathoz, mivel azonban a népi kultúra olyan területeivel foglalkoznak, amelyeken az emberi munka játssza a legfontosabb szerepet, méltán társulnak a többihez.

Az első tanulmánycsoport összetétele a legvegyesebb, egészen archaikus eszközök és a néprajzban viszonylag kevés figyelemre érdemesített anyagok (kő, szaru, agancs) számbavételétől fejlett munkaeszközökig (ekék, fogatok) terjed. A második tanulmány-csoport jóval egységesebb tartalmú, ma már jórészt kihalt, de a közelmúltban még fontos, viruló mesterségekkel foglalkozik (lakóépület-ácsolás, malomkővágás, fazekasság, szűcsmesterség). Végül a harmadik egységben található dolgozatok tárgya már nem a munkaeszköz, hanem a munka szervezése, közösségi helyzete, a kapcsolódó szokások alakulása.

Kós Károly figyelme elsősorban a romániai magyar közösségek népi kultúrájára irányul, de korábbi érdeklődéséhez híven ebben a kötetben is találunk román népi kultúrával foglalkozó írásokat is. Mostani könyvében publikált tanulmányainak többsége észak- és nyugat-erdélyi vegyes nemzetiségű tájakra vezető gyűjtőútjainak tanulságait foglalja össze. Az anyagi kultúra területén bonyodalmas feladat az etnikumokhoz szorosan kötődő jelenségek szétválasztása. Sokkal inkább jellemző, hogy a népi iparok mindkét nemzetiség számára készítenek használati tárgyakat, leginkább külön-külön annak ízlése szerint, mint a mezőségi magyar szűcsök vagy a járai fazekasok román vásárlók számára, a bedecsi román ácsok és a csicsói kőfaragók magyar megrendelőknek.

A legszárazabbnak vélt tárgyi néprajzi téma is tartogat fontos tanulságokat az erdélyi népek kulturális különbségeire és kapcsolataira nézvést. Például az erdélyi guzsalyok és fonási módok változatos formái pontosan követik a román, a magyar és a szász vidékek polgárosultsági fokát. A kő-, csont-, fa-, agancs-munkák többsége eldugott, földrajzilag elszigetelt román községekből származik. Ezzel szemben a nem nagy múltra visszatekintő bivalytartás kifejezetten a kapitalizálódó vidékeket jellemzi, a paraszti vállalkozó kedv és a korlátozott anyagi lehetőségek találkozásának sajátos eredménye.

A munkaszokások és munkaszervezés témáját taglaló dolgozatok Kós Károly kevésbé ismert érdeklődésének tanúi. Ha mindenáron kategorizálni kívánjuk őket, akkor a társadalomnéprajz körébe utalhatók. Közülük leginkább kiemelkedik a Szék nagyközség igazgatási rendjéről, belső önkormányzatáról szóló. Jelentős anyagra támaszkodva fölrajzolja egy szerves paraszti közösség képét, a paraszti önigazgatásnak olyan, a 20. századra is épen maradt állapotát, melynek kevés párját találjuk meg néprajzi leírásainkban. A jelenig tartó kutatói érdeklődés példája a szatmári Avasújváros gazdálkodásának átalakulását követő dolgozat (kb. 1860–1970 között). Az olvasó szívesen látott volna bővebb számbeli adatsorokat is, minthogy a téma természete ezt megkívánja. A zárótanulmány, mely Mezőköbölkút házasságkötési szokásának évszaki, havi, napi eloszlását vizsgálja 1787–1945 között, bőven tartalmaz ilyeneket. Ebben az írásban Kós Károly egyedülálló kísérletet tett a szokások és munkához való viszony változásának kimutatására.

Kós Károly könyveit a szerző saját rajzainak, szemléletes illusztrációinak nagy száma is vonzóvá teszi.

Kósa László

Kresz Mária: Népi szűcsmunka.
Corvina Kiadó, Budapest, 1979. 72 l. (Magyar Népművészet 9.)

A Corvina Kiadó egyidejűleg világnyelveken is megjelenő sorozatának legújabb kötete a magyar népi díszítőművészet és viselet találkozásának egyik legjelesebb megnyilvánulásával foglalkozik. A bőrruhák készítése a magyar népi kultúra legrégibb ismert rétegébe nyúlik vissza, *Kresz Mária* ezt a nagy múltat nemcsak a ruhadarabok szabásában, hanem az ornamentikában is fölfedezni véli. Ezúttal azonban csupán a felsőtestet takaró, juhbőrből készült szűcsmunkákat veszi számba tanulmányában, a többi ruhaféleséget mellőzi. Legelőbb a mesterség történetét tekinti át, számos adattal illusztrálva azt. Rangját és fontosságát jelenti, hogy a legkorábbi, magyarországi céhre vonatkozó adat a kassai szűcsök 1307. évi szabadalomlevele és árszabályzata. További fejezetek szólnak a szűcsmunka történetének fontos eligazító „adatairól", azaz a ruhadarabok szabásáról és díszítéséről. Ezek egyszerű és bonyolultabb változatai, illetőleg a díszítés módjainak válfajai (rátét, hímzés, sallang, szirony stb.) őrzik a korábbi divatok emlékét, és tanúskodnak a könnyen romló, ezért a múzeumi gyűjteményekben kevés korai emlékkel képviselt múltjáról. A tanulmány második fele a négy magyarlakta nagytáj (Erdély, Alföld, Felföld, Dunántúl) osztásában mondja el, amit a néprajzi kutatás a szűcsmunkáról tud. A szerző többször kitér a szomszédos népek hasonló ruhadarabjaira is, mert a magyar szűcsök gyakran dolgoztak szlovák és román vevőknek, mint ahogyan ezt a zalatnai magyar mestereknek a könyvben bőven szereplő érdekes emlékanyaga is tanúsítja. A rajzok és a fekete-fehér fényképek mellett a tanulmányt *Szelényi Károly* nagyon szép színes felvételei teszik szemléletessé.

K. L.

Kuoliaaksi tanssitettu tyttö. Unkarilaisia kansanballadeja.
Valikoinut ja suomentanut Viljo Tervonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 1979. 72 l.

Két éven belül a második magyar népköltészeti kiadvány jelent meg Finnországban a Finn Irodalmi Társaság gondozásában. Mindkettő szerkesztője, összeállítója és fordítója: *Viljo Tervonen.* Az első, a *Tonavalta puhaltaa* című népdal-válogatást az 1979-ben kiadott népballadagyűjtemény követte (magyarul: *A halálra táncoltatott leány*), mely legszebb népballadáinkból huszonötöt szólaltat meg finnül.

Tervonen tolmácsolásában remekül párosul a ritmus- és dallamérzékenység a folklorista számára elengedhetetlen filológiai precizitással, s alapos nép- és nyelvismeretéből következő fordítói hűségigényét szerencsésen egészíti ki az a másik törekvése, hogy „élvezhetők" is legyenek a balladák az olvasó számára. Magyar segítőtársai közt éppúgy megtaláljuk a folklórkutatót, mint a költőt. Amint előszavában említi, még

Ortutay Gyula biztatta, hogy lásson hozzá a balladák fordításához, majd a válogató és fordító munkában *Vargyas Lajos, Kriza Ildikó* és *Képes Géza* voltak segítségére.

A kötet így egyszerre tölti be a szakszerű tudományos kiadvány és a „daloskönyv" szerepét. Az előbbi a dallam- és a kétnyelvű szövegközlés, valamint az imponálóan gazdag és alapos eligazító apparátus eredménye. A fordításokat *Vargyas Lajos* balladatípusokról szóló tanulmánya kíséri. Előtte a fordító előszavában is találunk hasznos elméleti és gyakorlati tájékoztatást. A záró részben pedig a balladák legfontosabb adatait tartalmazó táblázat, a lelőhelyekről készült térképvázlat és a legfontosabb irodalom sorakozik. A kolozsvári *Gy. Szabó Béla* hangulathoz illő fametszetei, a levegős, tiszta szövegtükör és a világos tagolás külön érdemei a kiadványnak.

A válogatás elsősorban a magyar balladák régebbi rétegére terjed ki. Megtalálható benne klasszikus balladakincsünk majd minden gyöngyszeme (*Kőműves Kelemenné, Júlia szép leány, Kádár Kata, A csudahalott*), beleértve a vígballadákat is (*Sírdogáló János, Kétféle menyasszony*). Főleg a székely és a moldvai csángó balladákra épített a fordító. Ezek teszik ki az anyag mintegy kétharmadát.

Szopori Nagy Lajos

Lajos Árpád: Nemesek és partiak Szuhafőn.
Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1979. 71 l. (Borsodi Kismonográfiák 8.)

A magyar néprajzi kutatásban mindeddig méltatlanul elhanyagolt terület volt az egykori nemesi állású lakosság tömegeinek vizsgálata, jóllehet számos vonatkozás bizonyítja, hogy köz- vagy kisnemesség az ország mintegy 5 százaléknyi lakossága, jelentős szerepet játszott a magyar népi kultúra sorsának alakulásában és voltaképp műveltségük nagy részben bele is tartozott a népi kultúrába. Lajos Árpád tanulmányának az ad jelentőséget, hogy az első magyar néprajzi vizsgálat, amely napvilágot látott és kizárólagosan egy hajdani kisnemesi közösség életét kutatja.

Szuhafő kisközség az egykori Gömör megye Magyarországhoz tartozó részén, közvetlenül a csehszlovák–magyar határ mellett fekszik. Korábban szervesen beletartozott a nagy számú gömöri református nemesi községek sorába. Lakossága hagyományosan két, jól elkülönülő csoportra oszlott: a nemesek és a jobbágyok leszármazottaira. Az utóbbiakat a helyi szóhasználat „partiak"-nak emlegeti, mivel a falu közepén („derekán") lakó nemesektől elkülönülten, a település szélén, a dombosabb részeken laktak. A tanulmány anyagának összegyűjtése idején részint az emlékanyagban, részint elevenen éltek a két társadalmi csoport különbözőségei. A nemesek utódai általában jobb módúak voltak a nem nemeseknél. Kulturális változásokat, divatokat hamarabb és könnyebben befogadtak, műveltségük inkább polgárosult, kevesebb archaikumot őrzött meg, mint amazoké. A különbségek leginkább a lakáskultúrában, a gazdálkodásban, az öltözködésben mutatkoztak meg, jóllehet mindkét csoport hagyományos paraszti életmódban élt. A nemesek utódai vezető szerepet biztosítottak a maguk számára mind a világi, mind az egyházi élet irányításában, sőt még a gyerekek csoportos játékainak vezetését is birtokolták. Kevesebb eltérés mutatkozott az ünnepi szokások és az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások megtartásában. Mindkét csoport, különösen a nemesi származásúak, endogámiára törekedtek.

A kötetet *Tálasi István* rövid írása vezeti be, amelyben a társadalomkutatás fontosságáról és a kisnemesi rétegek szépirodalomban is gyakran megörökített alakjairól olvashatunk. Függelékként kapcsolódik a tanulmányhoz az 1976-ban elhunyt Lajos Árpád műveinek válogatott jegyzéke, valamint a kézirat lezárása idején keletkezett önéletrajza (1955). A kötetet tizenhárom fénykép illusztrálja és német nyelvű összefoglaló zárja le.

Kósa László

A magyar folklór.
Szerkesztette: Ortutay Gyula. Írták: Dömötör Tekla, Katona Imre, Martin György, Olsvai Imre, Ortutay Gyula, Voigt Vilmos. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 594 l.

A magyar folklór egyetemi oktatását 1950 óta segítették sokszorosított jegyzetek. Ezek között sorrendben a legutolsót Dömötör Tekla, Katona Imre, Ortutay Gyula és Voigt Vilmos írták: második, bővített változata több kiadást ért meg. *A magyar folklór* című tankönyv ezzel nem azonos, nemcsak tartalmasabb, hanem szellemében frissebb, adatokban gazdagabb, hivatkozásai tágabb kitekintést tesznek lehetővé a rokontudományok felé.

Voigt Vilmos bevezetője áttekinti a magyar egyetemi folklóroktatás történetét a kezdetektől – azaz Erdélyi Jánosnak az 1860-as években a sárospataki református főiskolán tartott népköltészeti előadásaitól napjainkig – és az oktatás számára eddig készített jegyzeteket, segédanyagokat.

Az 1. fejezet (Katona Imre) a folklór és a folklorisztika általános problémáiról szól. Az egész kötet számára irányadó a folklór fogalmának körülhatárolása. Megkülönbözteti az osztálytársadalmak előtti fokon élő népek művészetét, vallását, egész tudattartalmát jelentő *ősfolklór*t, vagy a mai természeti népek viszonylatában használatos (sokak által kifogásolt) *primitív folklór*t és az osztálytársadalmak alávetett osztályának egész társadalmi tudatában fellelhető jelenségek összességét. Ez utóbbi magában foglalja a folklór jellegű művészeteket, a vallást és a köznapi tudatot is. A tankönyv elsősorban a folklórművészet tárgyalását tekinti feladatának.

A folklorisztikáról és kutatásának történetéről szóló fejezetet (Voigt Vilmos, Ortutay Gyula és Katona Imre) nemzetközi kitekintés vezeti be. A magyar népköltészet felfedezésére, a népköltészeti gyűjtések megindulására, majd a tudományos vizsgálatok kezdeteire vonatkozó adatok jórészt ismertek már a korábbi jegyzetekből is, bár megjegyzendő, hogy a századforduló folklorisztikája még feldolgozásra és a mostaninál talán pozitívabb értékelésre érdemes. Az elmúlt harminc év alatt történt kutatások összefoglalása, különösen az intézmények tevékenységének ismertetése, a közös vállalkozásoknak nevezett munkák számbavétele, a tudományközi együttműködés és a szomszédos országokban folyó magyar folklórkutatás elemzése fontos és hasznos újdonsága a kötetnek. Ugyanez vonatkozik a folklorisztika általános bibliográfiájára (Voigt), amely ugyan az összegyűjtött anyagnak csupán harmadát tartalmazza (ez a terjedelmi korlát a lényegretörés okán erény is lehet), mégis a legjobbnak tekinthető az eddigi néprajzi bibliográfiák sorában. A társtudományok bibliográfiái, néprajzi (folklorisztikai) érdekeltségű adatainak összefoglalása, vagy a nacionalizmus, nemzeti ha-

gyomány témakörének, a marxista társadalomelmélet, esztétika és filozófia néprajzi-folklorisztikai vonatkozásainak feldolgozása tágítja nagy sugarúvá a folklór körét.

A 3. fejezet szerzője, Voigt Vilmos, a kutatástörténet áttekintése után honfoglaláskori epikánkat a nyelvészet segítségével nyomozza. Középkori krónikáink vizsgálata során kitér az *Anonymus* krónikájában elbeszélt Ősbő és Velek történetére, amely feltehetően egykorú a honfoglalás eseményeivel. Megoldatlan kérdések sorakoznak feudalizmus-kori epikánk körül: „a kuruc kori epikus folklór az a réteg, ameddig a múlt században gyűjtött folklóralkotásokból, illetve levéltári források által megőrzött korabeli adatokból következtethetünk".

Katona Imrének a balladáról készített összefoglalása a legújabb elméleti kérdéseket is tárgyalja, széles nemzetközi kitekintéssel és a legfrissebb szövegközlésekre is ügyelve. Legtöbb figyelmet a történeti tagolás kidolgozásának és a balladaéneklés mikéntjének szentelt.

Sokszempontú és hatalmas forrásanyagra támaszkodó a meséről szóló fejezet (*Voigt*): magyarul ez a legteljesebb ilyen tárgyú összefoglalás. Különösen jó a fejezet végén a szakbibliográfia (még az előkészületben levő könyvekre is utal). Külön tárgyalja a szerző a mese formai jegyeit, esztétikumát: ez utóbbi esetében sajnálatos, hogy *Nagy Olga* könyvét még nem használhatta (*A táltos törvénye*. Bukarest, 1978.), pedig kifejezte ilyen mű iránti óhaját: bárcsak a mesekutatásban is „megvolna a mese érdekessége, találékonysága, szellemessége!"

A mondáról írott összefoglalás (Dömötör Tekla) a műfaj jellegéből adódóan, a monda definiálását, műfaji körülhatárolását és osztályozását helyezi előtérbe.

A kisepikai prózaműfajok (Voigt Vilmos): 1) proverbiumok, 2) találósok, 3) rigmusok, jelszavak, 4) tréfás és humoros rövid prózaműfajok (anekdota, vicc), 5) egyszerűbb elbeszélések. Legnagyobb multú a proverbiumok kutatása, a legtöbb újdonsággal a városi kultúrába is beágyazódott műfajok feltárása szolgálhat. Ez utóbbinak bemutatása a szaktudomány számára is tartogat meglepetéseket.

Katona Imre tekintette át a népi lírát, folklorisztikánk egyik legkiművelteb ágát. Összefoglalóan itt találkozunk először a legutóbbi népi líra-kutatások eredményeivel. (Osztályozási kísérletek, nemek és korcsoportok szerinti tagolódás stb.)

A gyermekfolklórról (Katona Imre) röviden esik szó. *Szokás. Dráma* címmel a népszokás és népi színjátszás kiérlelt összefoglalását kapjuk. (Dömötör Tekla) Bár a könyv a folklórművészet tárgyalását tűzte ki elsődleges céljául, nem nélkülözhette a hitvilág bemutatását. (Dömötör Tekla) Kiemelendő a boszorkány-perek tanulságait elemző részlete.

A zene (Olsvai Imre) és a tánc (Martin György) bevonása a folklór-tankönyv témái közé az egyetemi oktatás eddig meglehetősen gyenge pontjain fog, remélhetően, segíteni.

A folklór stilisztikája (Katona Imre) és esztétikája (Voigt Vilmos) összefoglaló fejezetet kapott a tankönyv végén.

Nagy Ilona

Magyar Néprajzi Lexikon. 2. kötet. F–Ka.
Főszerkesztő: Ortutay Gyula. Budapest, 1979. 752 l.

A Magyar Néprajzi Lexikon 1977-ben útjára indított első kötetét a hazai és a külföldi sajtó, valamint a szakemberek egyaránt elismeréssel fogadták. Ennek bevezetőjében a főszerkesztő, az azóta elhunyt Ortutay Gyula már jelezte, hogy a nagy vállalkozás irányítója és szervezője, az MTA Néprajzi Kutató Csoport a szakszerkesztők közreműködésével a lexikon valamennyi kötetének összeállítását lényegében befejezte és a kiadótól függ megjelenésük. Két évet kellett várnunk, hogy a második kötetet is kézbe vehessük.

Az új kötet a szerkesztés egységes elvei folytán minőségében sem különbözik az elsőtől. Értjük ezen a szócikkek tudományos értékét éppen úgy, mint a megfogalmazás tömörségét, zártságát, mindazonáltal olvasmányosságát, s a szövegekhez gazdagon kapcsolódó illusztrációkat. A fényképek használhatóságát növeli, hogy nemcsak a tárgy bemutatására törekszenek, hanem azt eredeti miliőjében hozzák elénk. A régi képek szerencsésen egészítik ki az újakat és a kötet szemléltetésben visszamegy 80–100 évre is (például a hódmezővásárhelyi Plohn-gyűjtemény fényképeivel).

A második kötet szócikkei tartalmukban éppen úgy átfogják a néprajztudomány valamennyi ágát és fő problémáit, mint az elsőé, csak a betűsor játéka folytán most más témák kerültek kidolgozásra. Érdemes felettük rövid szemlét tartani és megfigyelni, ahogy a szócikkek betorkollnak a néprajztudomány fejezeteibe.

A sorrendet az elvi jellegű meghatározások, a terminológiai kifejezések feloldásai kezdik, lényegében tehát az etnológiai megközelítésű fogalmak kifejtései adják. Megtudjuk például, hogy mi a folklorizáció, a funkcionalizmus, a gazdasági antropológia, mit értünk innováción stb.

A lexikon nagy súlyt helyez a néprajzi csoportok, a néprajzilag fontos tájak, városok megörökítésére. Az elsőhöz olyan fogalmak tartoznak, mint például Fekete-Körös völgyiek, vagy a gyimesi csángók, a hajdúk. A második kötet fontos tájként említi például Hegyalját, a Jászságot, Kalotaszeget, Hétfalut, a városok közül például Hódmezővásárhelyt.

A társadalom ilyen előtérbe helyezése mellett szükségszerű volt a társadalomnéprajzi témák felszínre kerülése is. Szakszerű megfogalmazásokat kapunk olyan elvont fogalmakról, mint például a feleség, a foglaló, a gazda, a hitbér stb., amelyeknek egyúttal a történeti hátterükre is fény derül.

A legváltozatosabb témacsoportok az emberi foglalkozásokhoz fűződnek. A lexikon kimerítően tárgyalja többek között a földművelést, a halászatot, a gyűjtögetést, a galambászatot; az iparból megismertet a gombkötővel, a gerencsérrel, tehát azzal a fazekassal, aki az agyagból fazekat, korsót és tálat egyaránt készít. Az agyagművességhez tartozik a világhírű habán kerámia bemutatása is. A lexikonban találunk először összefoglaló leírást a földes talajú ház díszeiről, a homokrózsáról és a vízvirágról.

Mi mindenre használta népünk a fát? Az építkezéstől a faragásig a népi eszköztárban, díszítőművészetben a famegművelés fajtái és formái kimeríthetetlenek (például a festett famennyezetek, a kapuk, a fejfák és a haranglábak).

A szokások minden fajtájára kapunk adalékot a Magyar Néprajzi Lexikon új kötetében. A naptári napokhoz fűződő szokások közül csak a farsangot, a Gergely-járást

és a húsvéti locsolást emeljük ki, amelyek főleg az iskoláskorú gyermekek körében a közelmúltig is népszerűségnek örvendtek. Az étkezési szokások gazdagságára csak a gömböc, a hurka és a kalács emlékeztethetik az olvasót. Az öltözködés ruhadarabjai közül a fersinget, ezt az erdélyi alsószoknya-fajtát, a kabátféle gubát, a régi gatyát, a felföldi szűrt említhetjük. A népi gyógymódok közt a füstölést, betegségnevek között a fenét, a gutát, a hideglelést találjuk meg.

A folklór minden válfaját gondosan illusztrálja a kötet: mese-, monda-, népdal- stb. típusok; bennük szereplő hősök, mint például Fehérlófia; példabeszédek, mint például a felfuvalkodott békáé. A népi táncok címszavai is kimerítőek; csak néhány példát említünk közülük: fegyvertánc, gencsi verbunk, hajnaltánc, kállai kettős, kalákatánc.

A lexikon nem feledkezik meg az alkotó emberről sem. A népi alkotókról, mint például a mesélő Fedics Mihályról vagy a faragó Gyurkó Pálról éppen olyan árnyalt, de mégis tömör szócikk készült, mint a néprajztudomány gyűjtő, feldolgozó vagy megőrző kutatóiról, például Földes Lászlóról, Györffy Istvánról, Herman Ottóról vagy Kálmány Lajosról.

A szerkesztés helyes elvei szerint a szócikkek kitérnek a tudománytörténetre is. Bár szervezeti és publikálási szempontok alapján a néprajztudomány története áll a középpontban, de valójában majdnem minden kutatási eredményben megjelenik a társtudományok művelőjének munkája: a történészeké, a szociológusoké, az irodalmároké, az építészeké stb. Az interdiszciplináris együttműködésnek a történeti nyomai szinte minden szócikkben fellelhetők, de főleg olyanokban, mint falukutatás, hungarológia stb.

A Magyar Néprajzi Lexikon második kötetét is azzal a megnyugtató érzéssel tesszük le, hogy a néprajzi kutatók a szakmai lexikonoknak nemzetközi szinten is az egyik legjobbját alkották meg. A nemzeti eredményeknek ily módon való összefoglalása alapot teremt az összehasonlításra, és egyúttal a közvéleményt is szakszerűen tájékoztatja.

Tárkány Szücs Ernő

A magyar parasztság életének átalakulása. Válogatott bibliográfia (1945–1965). Umwandlung des Lebens des ungarischen Bauertums. Ausgewählte Bibliographie (1945–1965). Összeállította: Katona Imre. Budapest, 1979. 127 l. (Folklór–Társadalom–Művészet.)

Az eredetileg néprajzi szempontú válogatás helyet ad a felvett kilencszáztíz cím között minden olyan írásnak, amely a parasztság életének korabeli átalakulását tárgyalja. Fő egységei a következők: I. Gazdasági élet, a mezőgazdaság fejlődése általában; II. Mezőgazdasági termelőszövetkezetek – szövetkezeti parasztság; III. A paraszti társadalom strukturális változásai; IV. Országjárás – falukutatás; V. Település – építkezés – lakberendezés; VI. Az új életmód, társadalom és kultúra kutatása. A kiemelt egységeken belül még számos alegység segíti a tájékozódást a függelékben található név- és földrajzi mutatóval kiegészítve. Bár a válogatott bibliográfia – hatalmas célkitűzésével magyarázhatóan – csak töredékét adja a vonatkozó címeknek, hasznos segéd-

eszközül szolgálhat a korszak és a tárgy iránt érdeklődőknek. Mindezek mellett szemléletesen tükrözi, hogyan foglalkozott a kortárs tudós, író, politikus, értelmiségi a magyar parasztság életének legdöntőbb két évtizedével. A bibliográfia kétnyelvű, mind az egyes szakok, mind a címek német fordításban is olvashatók a magyar mellett.

K. L.

Manga János: Palócföld.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 323 l.

A palócok kutatásának fontos szerepe volt az önálló magyar néprajztudomány megszületésében. A 19. század folyamán számos tanulmány és könyv látott napvilágot, mely részint vélt őstörténeti szerepükkel foglalkozott, részint értékes adatok rögzítésével gyarapította népi kultúrájuk ismeretét. Az érdeklődés irántuk később sem lankadt. Manga János könyvének első fejezete a „palóc historiográfiá"-t tekinti át. Röviden ismerteti a legfontosabb tanulmányokat, tekintet nélkül arra, hogy hiteles forrásokra támaszkodnak, vagy olykor délibábos hipotéziseket tartalmaznak. Végül maga úgy foglal állást, hogy a korábban már szinte az egész északi nyelvterületet palócnak tekintő felfogással szemben Nógrádra szűkíti a Palócföld határait és hozzákapcsolja a szomszédos Ipoly-völgy eredetileg Honthoz tartozó, továbbá a keleti olalon a Borsod és Heves megye szélein fekvő községeket. Mindvégig hangoztatja azonban, hogy a határok elmosódók, hiszen a *palóc* eredetileg gúnynév, melyet a legutóbbi időkig nem szívesen vállaltak a táj lakói. Az elhatárolás tehát sokkalta problematikusabb lehet legtöbb magyar néprajzi vidékhez viszonyítva.

Ezek után Manga János nem követi a Gondolat Kiadó sorozatának eddigi mintáját, nem kíván a kultúra minden területéről képet adni, csupán néhány jellegzetesnek tartott ágáról: lakóépület és vele összefüggésben a nagycsalád, gazdálkodás, viselet és hozzákapcsolódóan a szőttes és a hímzés, hiedelmek és szokások a családi életben, ünnepi népszokások, népdalok, népi hangszerek, táncok.

Manga Jánost születése, neveltetése, iskoláztatása és munkahelye élete jelentős hányadában az általa Palócföldnek nevezett tájhoz kötötték. A fölsorolt témakörök a gazdálkodás kivételével munkásságának kedvelt, leginkább visszatérő érdeklődési területei voltak. Mindezek a körülmények, továbbá hogy a szerző a kézirat befejezése után röviddel váratlanul elhunyt, a könyvet egy életmű zárókövévé, egyfajta foglalatává teszik. Az eddig megjelent publikációk és kutatási eredmények összegzése, valamint nagy számú, általa először itt közzétett gyűjtési adat mellett csak sajnálható, hogy a szerző mindvégig tartózkodott az összehasonlítástól és a szintetizálás kísérletétől. Anyagának értelmezése a jövő feladata.

A posztumusz kötetet *Bakó Ferenc* rendezte sajtó alá, az ő tollából származik a rövid utószó is. Figyelmet érdemelnek a képmellékletek, Manga János és Bakó Ferenc eredeti fényképfelvételei, melyeknek túlnyomó többsége először került közlésre.

Kósa László

Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 439 l.

A magyar néptánckutatás az utóbbi negyedszázadban jelentős eredményeket ért el, melyek lehetővé teszik a magyar néptánckultúra szintézisének elkészítését. Ennek elsőrendű feltétele a hatalmas – európai viszonylatban is jelentős – táncanyag rendszerezett kiadása. Martin György munkájának időszerűségét az adja, hogy a jelzett forráskiadás tánctípus-monográfiák nélkül aligha valósítható meg. A cél érdekében a magyar szakirodalomban első ízben kísérelte meg, hogy egy táncműfaj jellegzetességeiről, elterjedéséről, regionális változatairól, fejlődéséről és interetnikus kapcsolatairól összegző képet adjon.

Vizsgálatának tárgya a magyar néptánc-kincs régi stílusrétegébe tartozó énekes körtánc. A bevezető rész a táncforma ősiségéről szól: a középkorban egész Európában elterjedt, népszerű volt, a 20. században azonban már csupán a Balkánon mondható általánosnak, másutt csak régies kultúrájú peremterületen maradt fönn. A bevezetés vázolja a hazai kutatás alakulását és a tudományos feldolgozás szempontjait ismerteti, melyek a következők: I. A funkció: 1. népi táncnevek, terminológiák; 2. a táncban részt vevők száma, neme, kora; 3. a tánc alkalma, alkalmazásának körülményei; II. Zenei tényezők: 1. énekes hangszeres kíséret; 2. kísérő dallamok állandó vagy alkalmi jellege; 3. kapcsolódó dallamfajták; 4. a körtáncok szövegi sajátosságai; III. Formai jegyek: 1. körformálás módja, összefogódzás; 2. körmozgás; 3. lépésfajták; 4. táncszerkezet.

Az I. fejezet, mely *A magyar körtáncdialektusok és -típusok* címet viseli, a fenti szempontok következetes alkalmazásával sokoldalúan elemzi a magyar anyagot. A magyar nyelvterületen a 20. századra három, egymással nem összefüggő területen maradtak fönn a körtáncok. Ezek közül a legváltozatosabb a déli táncdialektus, melyen belül Martin gazdag példaanyaggal illusztráltan bizonyítja a szlavóniai legénytáncok régiségét, a dél-dunántúli karikázók kapcsolatát a tavaszi párválasztó körjátékokkal, a sárközi és Duna-menti körtáncok archaizmusát és újabb fölvirágzását, jellemzi a Kalocsa-vidéki „fércelés" eredetére nézve legfiatalabb, még élő karikázó típusát. A déli körtáncok mind formakincsük, mind a kísérő énekanyag szempontjából a legrégiesebbek és a leggazdagabbak. Leginkább idézik a körtáncok tavaszi idényhez kötődésének emlékét. Az északi táncdialektus ugyancsak énekhanggal kísért legénytáncként maradt fönn. Dallamai új stílusúak, funkciója azonban régies szokást őrzött meg: böjthöz, lakodalomhoz kötődik. Formakincse a déli csoporthoz hasonlítva egyszerű és egysíkú. Az erdélyi körtáncdialektus esetében a szerző kimutatja az egymás mellett élő népcsoportok tánckultúrájának regionális eltérését, fejlődési fáziskülönbségeit. Nem kötődnek a tavaszi idényhez, hanem lakodalmi vagy táncszüneti táncokként élnek. Erdélyben megtalálhatók a hangszeres kíséretű vegyes körtáncok is, a *lassú magyar* (Mezőség) és a *sűrű magyar* (Kalotaszeg). Ezek a régibb típusok közé tartoznak, míg a magyar körtáncok legfiatalabbika a többfelé ismert *körcsárdás* kifejezetten az új stílus reprezentánsa. Az első fejezet ennek elemzésével zárul.

A második fejezet végzi el a magyar körtáncok összehasonlító vizsgálatát. A déli dialektus sok szálon rokon a szomszédos balkáni területek anyagával, de számos attól eltérő vonása hangsúlyozza önálló karakterét. Az északi dialektus a szomszédos szlo-

vák körtáncokkal teljes hasonlóságot mutat, míg az erdélyi körtáncok párhuzama a közvetlenül szomszédos románság hasonló táncaival szembetűnő. Martin a magyar anyagon alkalmazott elemzési módszerrel tekinti át a magyar körtáncok helyének kijelöléséhez szükséges módon az északi szláv körtáncokat és a balkáni énekes lánctáncokat. Végezetül sajátos kísérletet tesz egy tánctörténeti forrás (Thoinot Arbeau: Orchésographie) lánctáncokra vonatkozó részének sokoldalú folklorisztikai bemutatására.

Az összefoglaló rész tömören tartalmazza a kötet eredményeit. Itt talált módot a szerző arra, hogy egészen röviden kijelölje a jövendő kutatás feladatait, melyeket a további intenzív gyűjtésben, a gyermekjátékokkal való összevetésben, a népzenei anyag táncszempontú értelmezésében és az összehasonlító vizsgálat kiterjesztésében képzel el.

Külön figyelmet érdemel a kötet terjedelmes és részletes segédanyaga: a dallampéldák gondosan elkészített jegyzetei, a kinetogramok és adataik, az irodalom- és rövidítésjegyzék, a filmjegyzék, a szótagszám-, ritmus-, kadencia- és dalszövegmutató, a táncmotívumok mutatója, a táncnév- és tárgymutató, a helynévmutató, a térképek jegyzéke, a képek forrásmegjelölésének listája.

Német nyelvű összefoglaló zárja a néptánckutatás, de az egész magyar folklorisztika szempontjából is kimagasló és egyedülálló monográfiát, mely a jövőbeli hasonló munkáknak példaadó lehet.

Tátrai Zsuzsanna

Műveltség és Hagyomány.
A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének évkönyve XIX. Ethnographica et Folkloristica Carpathica. Tom. I. Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1979. 195 l.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének évkönyve, az immár két évtizedes múltra visszatekintő *Műveltség és Hagyomány* új idegen nyelvű sorozatot kezdett *Ethnographica et Folkloristica Carpathica* címmel. A német, angol, francia nyelven közölt tanulmányok, mint a cím is hangsúlyozza, a Kárpát-medence népeinek népi kultúrájával foglalkoznak. A rövid szerkesztői előszó a térségben élő népek kulturális kapcsolatainak sokrétűségére és nagy múltjára hívja föl a figyelmet. Az évkönyv új sorozata különös tekintettel lesz az interetnikus kapcsolatokra, többek közt szem előtt tartja a magyarság központi földrajzi helyzetét, mely a „kulturális híd" szerepében, a közvetítésben is kifejeződött. A tizenöt tanulmány többsége valóban igazodott is a szerkesztői elképzeléshez. Több szerző korábbi magyarul megjelent munkájának újabb változatát vagy nagyobb tanulmányának összefoglalását adta közre.

Az általában rövidebb és anyagukat erősen tömörítő tanulmányok között viszonylag terjedelmesebb és jegyzetanyagában a kötetben leggazdagabb a *Dankó Imréé*, mely a Kárpát-medence árucsere és migrációs kapcsolatait tekinti át (*An Outline of Migration Interlinked with the Exchange of Goods in the Carpatian Basin*). Monografikus igénnyel ír a burgonya termesztéséről és felhasználásáról *Kósa László (Kartoffelanbau in Ungarn)*, az archaikus lombtakarmány elterjedéséről és változatairól *Paládi-Kovács Attila (Laubfutter in der ungarischen Viehhaltung)*, a kévekötőfa típusairól

Selmeczi Kovács Attila (Der Garbenbindestock im Karpatenbecken). Dám László tudománytörténeti aspektussal a magyar ház eredetkérdéséhez szól hozzá *(Zur Frage der Genese des ungarischen Hauses). Szabadfalvi József* tanulmánya az alföldi külterjes sertéstartás emlékeit tekinti át *(Zur extensiven Schweinenzucht auf der Grossen Ungarischen Tiefebene).* Ugyancsak regionális témakörű *Béres András* dolgozata, mely a Hortobágyon legeltető idegen, főleg erdélyi pásztorokról szól *(Des bergers étrangers à Hortobágy et à sa region). Elméleti tárgyú Ujváry Zoltán* írása a népszokások változásainak folyamatairól *(Über dies Prozesse der Veränderung von Volksbräuchen und Riten). Barna Gábor* a szakirodalomban a Nyugat-Dunántúlról és Erdélyből ismert regölés szokásának földrajzi kiterjesztését végzi el részint recens, részint archív adatok alapján, a magyar nyelvterület több vidékére vonatkozóan *(Zur Frage der geographischen Verbreitung der Regős-Bräuche). Voigt Vilmos* a magyar-délszláv folklórkapcsolatokról közöl kutatásra ösztönözni kívánó vázlatot *(Aspects and Perspectives of South Slavic–Hungarian Interrelations in Folklore). Kurucz Albert* tanulmánya a magyarországi szabadtéri múzeumok építésének tudományos koncepcióit hasonlítja össze a hasonló közép-európai objektumokkal *(Paralellen und Unterschiedlichkeiten in der wissenschaftlichen Konzepzion der mitteleuropäischen und ungarischen ethnographischen Freilichtmuseen).*

Négy tanulmány nem tartozik szorosan a magyar néprajz tárgyköréhez. Kettő Derenk egykori lengyelek lakta magyarországi faluval, egy a dáciai só- és vasbányászattal, egy pedig a 15–16. századi alföldi délszláv lakosságmozgással foglalkozik. Minden tanulmány után rövid magyar nyelvű összefoglaló olvasható.

Tátrai Zsuzsanna

Nagy Dezső: Az amerikás magyarok folklórja. I–II.
Folklór Archívum 8. Budapest, 1978. 328 l.
Folklór Archívum 11. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1979. 186 l.

A múlt század óta Amerikába szakadt magyarok folklórjának jellegzetes darabjait mutatja be a gyűjtemény. A példák javarésze a század első két évtizedéből való, amerikai magyar lapokból.

Az I. kötet elején közölt 140 népdal jól példázza a kivándorlók mezőgazdasági munkás eredetét, s azt az átalakulást, melyet az idegen nyelvi környezet és a gyári munkás-életforma hozott létre. Így keletkeztek a magyar népdalok jellegzetes amerikás magyar variánsai. Az amerikás folklór tipikus megnyilvánulásaiként közli Nagy Dezső az emlékkönyvbe való rigmusokat, amerikai magyar vőfély-könyvek verseit, tréfás siratókat, a nevető fejfaköltészet darabjait, a gyakran tréfás hangú imádságokat, katonanótákat, kortesdalokat. Bemutat az amerikás magyar lapokban névvel jelzett hírversek, munkásversek, farmerversek közül is néhányat. Jellegzetes amerikás műfajként említi a verses és prózai hirdetéseket. A jókívánságoknak átkozódások formájában való kifejezésére 175 példát közöl. Az álmoskönyveket is a parodizálásra való hajlam és a humor jellemzi. Kétszáztizenhárom példát hoz a szerző e témára. Verses és prózai időjóslások, közmondások, aforizmás hasonlatok, viccek, adomák, felköszöntőkönyv-

részletek, végezetül az amerikai nyelv jellemzése szótára zárja az I. kötetet. A II. kötet további anekdotákat és szólásokat közöl, több mint 600 példát.

Tátrai Zsuzsanna

Népi gyermekjátékok Baranyában (magyar–délszláv–német).
Gyűjtötte, szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta: Komlósi Sándorné Nagy Piroska. Pécs, 1979. 152 l.

A Nemzetközi Gyermekév alkalmából jelent meg a kötet, részint azzal a céllal, hogy a megyében élő magyar és nemzetiségi gyermekek számára (óvodákban, iskolákban, művelődési házak gyermekfoglalkozásain) feleleveníthető játékokat közöljön, részint azért, hogy gyűjtési, feldolgozási útmutatóként szolgáljon a honismereti szakkörök számára.

A játékleírásokat rövid módszertani tanulmányok vezetik be: „A gyermekjátékok szerepe a nevelésben"; „Hogyan tanítsunk népi gyermekjátékot?"; „A népi gyermekjátékok gyűjtésének módszerei".

A gyermekjátékok szöveg, dallamleírása mellett a játékleírást rajzos ábrák egészítik ki. A magyar anyagot a kiolvasók, hívogatók közlése után játéktípusok alapján rendszerezte *Komlósiné Nagy Piroska:* páros játékok, körjátékok, kiforduló játékok, leánykérő játékok, fogyó-gyarapodó játékok, hidas-átvonuló játékok, sorjátékok, lopójátékok, mozdulatutánzó játékok, táncos játékok, teremjátékok (Társasjátékok), zálogos játékok, futójátékok, labdajátékok, sportjátékok.

A magyar játékleírásokat két rövid fejezetben délszláv és német népi játékok néhány típusával egészíti ki eredeti nyelven, de a szövegek magyar fordításával.

A játékokról a kezdősorok abc-rendjében a helység, a gyűjtő és az adatközlő nevével ad eligazítást, tájékoztatást.

A játékok korcsoportok szerinti ajánlásával, s végezetül az ajánlható irodalommal zárul a kötet.

Örömmel üdvözölhetjük az ilyen típusú kiadványokat, melyekben nemzetiségi anyag is szerepel, s amelyek nemcsak a helyi hagyományok felelevenítésére, nemcsak nevelési célokra hasznosíthatók, hanem a szaktudomány számára is.

Tátrai Zsuzsanna

Néprajzi Közlések. III.
Szemelvények a CSEMADOK Központi Bizottsága Néprajzi Albizottsága tagjainak gyűjtéseiből. Kiadja a CSEMADOK Központi Bizottsága, Bratislava, 1979. 109 l.

A csehszlovákiai magyar nemzetiség körében csak az elmúlt tíz év távlatában eshet szó szervezett önkéntes néprajzi gyűjtésről. A korábbi tevékenység leginkább a látványos, színpadra alkalmazható jelenségek (viselet, tánc, szokás stb.) feltárására irányult, ezt szorgalmazta a CSEMADOK KB is. A néprajz egyéb területeit felölelő önkéntes gyűjtőmunka jobbára irányítás, szaktanácsadás nélkül folyt és folyik jelenleg is. Ezeknek a gyűjtőknek teremt fórumot a Néprajzi Közlések kiadványsorozata, mely

friss publikációival akkor is nagy fontosságú a tudomány számára, ha a munkák egy része a teljesség igénye nélkül született és szakmai szempontból kivánnivalókat hagy maga után.

A mostani kötetbe *Gágyor József* a tallósi ún. Maticza-malomról, *Nyitrai Dezső* a dunamocsi vízimolnárokról írt értékes, okiratokat is bemutató dolgozatot. *Gyöpös Zoltán* Vágfarkasd földrajzi neveit gyűjtötte egybe, *Csáky Károly* az Ipoly-menti palócok körében jegyzett fel szerelemre vonatkozó s a gyermekszüléssel kapcsolatos varázsló eljárásokat. Adattár tartalmazza *Csókás Ferenc* bényi gyűjtését: bakterénekeket s szokásleírásokat. Említésre méltó a legényavatásról és az újoncok búcsúztatásáról készített leírása. *Jókai Mária* Gimesről, *Száraz Pál* Nagykérről közöl gyermekjátékokat.

Nagy Ilona

Néprajzi kutatások Nyírlugoson. II. Gazdálkodás.
Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Nyíregyháza, 1979. 172 l. (Jósa András Múzeum Kiadványai 15.)

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének hallgatói az 1970-es évek elején tanáraik irányításával monografikus vizsgálatot folytattak Nyírlugoson. Ezúttal már a második tanulmánykötettel jelentkeznek, melynek tartalma mindenekelőtt az anyagi kultúra tárgyköréhez kapcsolódik. *Dobrossy István*, aki a legterjedelmesebb dolgozat szerzője, a földművelés bemutatására vállalkozott. Nagyobb kitekintéssel a gazdálkodás egészébe illeszti be a község földművelését, mely az egyoldalú szemtermesztés és a kapások túlsúlyától az utóbbi évtizedekben a belterjes kultúrák felé mozdult el. *Balázs György* a rét- és szénagazdálkodásról írt rövid tanulmányt. *Ráduly Emil* a szarvasmarhatartás szerepének vizsgálatával azt példázza, hogy az emlékezettel még elérhető extenzív tartási vonások ellenében fél évszázada már teljes túlsúlyra jutott az istállózás. Ugyanakkor a földművelés primátusa is vitathatatlanná vált a község gazdasági életében az állattenyésztéssel szemben. *Dankó Éva* a teherhordás eszközeiről és módjairól írt. Végül *Bihari Anna* tanulmánya szervesen egészíti ki a gazdálkodási fejezeteket. A háziállatokkal kapcsolatos hiedelmek és szokások összegyűjtésével bizonyítja, hogy az archaikus elemeket megőrző gazdálkodásnak párhuzamosan irracionális jelenségek a velejárói.

K. L.

A Néprajzi Múzeum kéziratgyűjteményének katalógusa. I–II.
Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 5/A, 5/B. MTA Néprajzi Kutató Csoport – Néprajzi Múzeum Budapest, 1979. 340 + 297 l.

A kötetekhez a gyűjtemény kezelője *Forrai Ibolya* írt bevezetőt. Ebből megtudható, hogy az adattár több mint száz év hivatásos és önkéntes néprajzi gyűjtőinek az egész magyar nyelvterületről származó, különböző tárgyú néprajzi leírásait gyűjti össze és eredeti népi kéziratokat is tartalmaz.

A katalógus 13 090 tételt, az 1977 végéig beleltározott anyagot közli a leltárkönyvek alapján. A címjegyzékben a kézirat leltári száma, a gyűjtő vagy szerző neve, a gyűjtés helye és ideje szerepel a leltári számok növekvő rendjében.

A két kötet még nem foglalja magába a bevezetőben előre jelzett földrajzi- és tárgymutatót, ami az eligazodáshoz feltétlenül szükséges.

Tátrai Zsuzsanna

Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből.
Szerkesztette Lukács László. Székesfehérvár, 1979. 79 l. (Az István Király Múzeum Közleményei. B-sorozat 33.)

Fejér megye a legutóbbi időkig a ritkábban kutatott magyarlakta vidékek közé tartozott. Ennek valószínűleg az az oka, hogy nincsenek színes népművészettel dicsekvő községei, melyek – különösen a múltban – vonzották a néprajzi gyűjtőket. Az 1950-es évektől élénkült meg a néprajzi érdeklődés a Fejér megyei tájak, a Velencei-tó környéke, a Vértesalja és a Mezőföld iránt. E kötet írásait azoknak az amatőr néprajzkutatóknak a munkáiból válogatta a szerkesztő, akik a múzeumokban dolgozó szakember leghívebb segítőtársai. Az elmúlt tíz év néprajzi pályázatai közül valók. *Szkladányi Károly* egy pátkai kisparaszti gazdaság eszközkészletét és a pátkai uradalmi cselédek egykori életét írta le. *Gelencsér József* dolgozata arról szól, hogyan készítik a tövisboronát Sárkeresztesen. A leggazdagabb anyag *Bogár János* tanulmányában olvasható a gyúrói népszokásokról. *Stefanovics Katalin* a mezőkomáromi szokásokat és hiedelmeket tekintette át. Igen érdekes *Hortoványi András* beszámolója a székesfehérvári gyerekek ma is élő játékairól. A tanulmánygyűjteményben, melyhez *Pesovár Ferenc* készített bevezetőt, két olyan írás is található, mely a megyében élő németek néprajzával foglalkozik (móri kádárok, isztiméri karácsonyi szokások).

K. L.

A Néprajzi Tanszék harminc éve.
Debrecen, 1979, 23 l. (Folklór és Etnográfia 4.)

1949-ben a debreceni egyetemen létrehívták a sorrendben harmadik magyarországi néprajzi tanszéket. A három évtizedes jubileum alkalmából a Kossuth Lajos Tudományegyetemen ünnepséget tartottak (1979. december 7–8.), s az itt elhangzott beszédeket tartalmazza a tanszéki kiadványként napvilágot látott füzet. *Ujváry Zoltán* tanszékvezető egyetemi tanár köszöntője után *Barna Gábor*nak a tanszék történetéről, *Dám László*nak az oktató-nevelő munkáról és *Dankó Imré*nek a tudományos tevékenységről szóló szövege olvasható. Mindegyik írás elsősorban megemlékező, adatszolgáltató jellegű, mintsem értékelő összefoglalás.

K. L.

Nyárády Mihály 90 éves.
Nyíregyháza, 1979. 30 l. (Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5.)

Nyárády Mihály a tiszteletére kiadott füzet megjelenésekor, 1979 őszén, a magyar néprajztudomány művelői között a legidősebb volt. Szabolcsi birtokosként még Györffy Istvántól, kortársától kapta az első ösztönzéseket a népi kultúrával foglalkozáshoz. Hajlott korában lett „hivatásos" szakemberré, a Jósa András Múzeum (Nyíregyháza) igazgatójává, majd főmunkatársává. Munkássága szorosan kötődik szülőföldjéhez. Néhány helytörténeti és helyismereti tanulmány kivételével a néprajz különböző területeiről szólnak adatközlő-leíró cikkei. Különösen kedvvel foglalkozott a népi gazdálkodással, de néptánccal és mesekutatással is. Egykori munkahelye egy régebbi jeles tanulmányának (*A Nyírség nemesházai;* először megjelent 1935-ben) és egy kéziratrészletnek (*Voltak-e ólaskertek Nyíregyházán?*) közlésével köszöntötte. A tiszteletére kiadott füzetben olvasható még *Németh Péter* megyei múzeumigazgató rövid üdvözlete, *Erdész Sándor* volt kollégája méltató tanulmánya és a *Páll István* által összeállított életmű-bibliográfia.

K. L.

Paládi-Kovács Attila: A magyar parasztság rétgazdálkodása.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 542 l.

A magyar gazdaságnéprajzi kutatások kiemelkedő eredménye *Paládi-Kovács Attila* monográfiája, amely nemcsak a népi állattartás vizsgálatát, hanem a munkaeszköztörténeti kutatásokat is jelentősen előbbre viszi. Az egész magyar nyelvterületre kiterjedő recens anyag – túlnyomóan a szerző saját gyűjtése – átfogja a rétgazdálkodás teljes munkafolyamatát, kartográfikusan is rögzíti az egyes eszköztípusokat, használati módokat, terminológiákat.

A magyar rét- és takarmánygazdálkodás történeti alakulásának fontosabb korszakait beható nyelvészeti, gazdaságtörténeti, eszköztörténeti elemzés révén a IX–X. századtól követi nyomon a szerző. Rámutat a korán kialakuló rétgazdálkodás belső fejlődésének súlyára, megvilágítja azokat a körülményeket, amelyek hatására a földközösségi tulajdonformák a rétgazdálkodásban sokkal erőteljesebben és tovább fennmaradtak, mint a földművelés területén. Önálló fejezetben vizsgálja a szénatermelés ökológiai feltételeit, táji eltéréseit, a széna értékesítésének, a piac szerepének történetileg változó körülményeit. Majd részletesen foglalkozik a rétek birtoklásának formáival, elemzi a rétek helyzetét a faluközösségi, földesúri, paraszti tulajdonviszonyok között, valamint számba veszi az eltérő bérleti formákat. Tanulságos történeti, terminológiai anyagot sorakoztat fel a réttulajdon mérése, jelölése és őrzése köréből.

A rétművelés munkatechnikájának, a kaszáló gondozásának bemutatását a takarmánykészítés munkafolyamatának és munkaeszközeinek leírása követi. Ennek kapcsán kerül sor a takarmány megjelölésére szolgáló terminológiák és a szénamunkálatok neveinek vizsgálatára, a kaszának és tartozékainak széles történeti-tipológiai elemzésére, a szénaszárítás változatos módjainak rendszerezésére, a gereblye- és villaformák eszköztörténeti értékelésére. E vizsgálatok következetesen szem előtt tartják az európai kuta-

tások legújabb eredményeit is. A monográfia szerzője mintaszerűen rendszerezi a széna szállításának módjait. Külön tárgyalja az emberi erővel és járművekkel (taligával, kocsival, szánnal) végzett teherszállítás tájilag eltérő sajátosságait. A munkafolyamattal összefüggésben részletes képet rajzol a munkaerő és munkaszervezet alakulásáról. Foglalkozik a robotmunkával, a bérmunka egyes formáival, a társasmunka alkalmaival és megszervezésével, a szénamunkások életkörülményeivel. Terjedelmes fejezetet alkot a takarmány tárolásának vizsgálata, amely a szabadban való tárolás számos módja után a különböző tárolóépületeket veszi sorra.

Az alaposan (159 szövegközi képpel és 41 térképpel) dokumentált monográfia számos új megállapítást tesz a Kárpát-medence magyarságának rétgazdálkodásáról. A korábbi véleményekkel szemben bizonyítja, hogy a magyar takarmánygazdálkodás sokkal inkább belső fejlődés eredményeként alakult ki, mint szláv hatásra. Ezt támasztja alá a magyar szénagazdálkodás kétszázat is meghaladó műszavának vizsgálata, számos szótérkép értékelése mellett a tárgytörténeti és eszköztipológiai elemzés is. Tárgytörténeti szempontból legtanulságosabbnak a hosszúkasza és a hozzá kapcsolódó szerszámok (gereblye, hajlított favilla) elemzése mutatkozik. Ezek a X–XII. század táján elterjedt eszközök a XX. század első feléig jelentős változáson mentek át, de mindvégig központi szerepet játszottak a rétművelésben. A szerző többek között rámutat, hogy az Alföldön a szénagazdálkodás számos újítása a munkaerőhiányból következő történeti racionalizálás eredménye, amely a XV. századtól követhető nyomon. Végső tanulságul megállapítja, hogy a magyarság szénagazdálkodása sem mennyiségi, sem minőségi tekintetben nem maradt el a többi közép-európai nép szénagazdálkodásának színvonalától.

A Kárpát-medencében megragadható történeti-néprajzi eredmények nagyobb táji összefüggéseket sejtetnek, amelyek pontosabb körülhatárolásához hasonló monografikus feldolgozásokra lenne szükség Közép-Európa más területéről is. *Paládi-Kovács Attila* monográfiája remélhetőleg inspiratív hatást fog gyakorolni ennek megvalósítására.

Selmeczi Kovács Attila

Paraszti társadalom és műveltség a 18–20. században. IV. Az ülésszak felszólalásai. Szerkesztette: Hofer Tamás, Kisbán Eszter, Kaposvári Gyula. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, Damjanich János Múzeum, Szolnok, [1979] 216 l.

A Magyar Néprajzi Társaság 1974-ben azonos címmel tartott vándorgyűlést Szolnokon. Az előadásokat előzetesen kiadták három külön kötetben, *Faluk, Mezővárosok, Tanyák* címmel. A negyedik, egyben zárókötet technikai akadályok miatt tetemes késéssel látott napvilágot. A korábban közreadott előadásokhoz fűzött hozzászólásokat tartalmazza, szám szerint huszonnyolcat. A hozzászólások elsősorban a tanyák és a mezővárosok kérdésköréhez kapcsolódtak. Tematikájuk sokoldalú, az apró részletkérdésektől az elméleti igényű általánosításokig terjed. A konferencián több külföldi szakember is részt vett, akik részint magyarországi témákat, részint párhuzamos jelen-

ségeket kutatnak. A tematika interdiszciplináris megközelítésének igényét fejezte ki más szakterületek (történetírás, településföldrajz) kutatóinak jelenléte és hozzászólása.

K. L.

Pénovátz Antal: Vajdasági magyar néprajzi kalauz.
Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 127 l. (Forum Kiskönyvtár)

Pénovátz Antal tollából igen hasznos kis kötet látott napvilágot, mely a vajdasági magyar néprajzi kutatások, különösen az anyagi kultúra-vizsgálatok megsokasodott eredményeit teszi le összegezve az olvasó asztalára. Elmondható, hogy e viszonylag nem nagy terjedelmű munka megismertet a jugoszláviai Vajdaság közel fél milliót számláló magyar lakossága népi kultúrájának fontos vonásaival.

A középkori nemesség a másfél évszázados török hódoltság alatt csaknem teljesen elpusztult, szétszóródott, a táj újratelepítése a 17. század végétől követhető nyomon. A magyar telepesek a magyar nyelvterület különböző vidékeiről kerültek új lakóhelyükre, elsőként a Dunántúlról, majd később Szeged környékéről, a Jászságból, Pest, Heves, Nógrád és más megyékből. Néprajzi képük – magától értetődően – nem volt egységes, de a különbségek már a megérkezés időszakában halványulni kezdtek. Előírások szabályozták például az építkezésüket, elsősorban a telekrendszer kialakulását. A fejlődés úgy alakult, hogy maga a lakóház és berendezése a szomszédos alföldi területekével mutatott legnagyobb rokonságot. Plasztikus képet fest a néprajzi kalauz írója a Vajdaság, de különösen a Bácska jellegzetes települési formájáról, a *szállás*ról (tanya). Lakói – a *szállásiak* – lényegében kétlaki életet élnek, mert a faluban vagy a városban van az állandó otthonuk, ahol a munkából kiöregedett szülők is laknak. Megismerkedhet az olvasó a továbbiakban a jellegzetes vajdasági gazdasági épületekkel, közöttük a csöves kukorica tárolására emelt *góré*val, a *pévásfészer*rel és másokkal. Foglalkozik a szerző a különböző mezőgazdasági munkákkal, munkafolyamatokkal. Jelentős teret szentel pl. az aratás, a cséplés, a kendermunka bemutatására, kevesebbet a viseleti darabokra.

A vajdasági magyarok folklórkincse változatos és sokrétű: a lírai dalok mellett az epikai műfajok jelentős részének töredékes maradványai a legutóbbi időkig föllelhetők voltak körükben. Találóan jegyzi meg Pénovátz Antal, hogy: „Népköltészetük szinte keresztmetszete az egyetemes magyar népköltészetnek; tükrözi azoknak a vidékeknek a hagyományvilágát, ahonnan az idetelepülők származnak, és hű képe annak az újra és újra végbemenő átalakulásnak, amely a megváltozott viszonyok között történt." Szokásviláguk, hiedelmeik, dramatikus játékaik, táncaik új hazájukban számos új elemmel is bővültek, de igen sok archaikus vonást is őriznek. Pénovátz Antal kötetét fényképek és irodalomjegyzék egészíti ki.

Kiss Mária

Ráduly János: Elindultam hosszú útra. (A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái.)
Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 147 l.

Maros megye (Románia) kicsiny magyar községe, Kibéd az utóbbi évtizedben újra magára vonta a népi kultúra iránt érdeklődők figyelmét. Nagy kitartással, kiváló ráérzéssel találta meg Ráduly János faluja énekes kultúrájának értékeit. A *Kibédi népballadák* 1975-ös közzétételével a falu teljes balladakincséről kaphattunk átfogó képet, míg most egyetlen énekes, *Ötvös Sára* balladáit szedte csokorba. Az előbbi kiadványhoz hasonlítva, nemcsak új ballada-változatokkal ismerkedhetünk meg, hanem egyetlen énekes ballada-repertoárján keresztül bepillantást nyerhetünk a műfaj korábbi életébe. Ráduly János a jóemlékezetű, széphangú énekest többízben meghallgatta és így az adatok arról is tanúskodnak, miként alakult egyetlen ballada az idők folyamán.

Ötvös Sárának, e magyar ajkú cigányasszonynak ballada-ismeretéről ad átfogó képet ez a kiadvány. Az énekes, aki maga írástudatlan – miként szülei voltak –, emlékezetében őrizte azt a hatvan balladát, amit a kötet tartalmaz, és további tizenhármat, valamint többszáz egyéb dalt, világi és egyházi éneket. Ezek együttesen mindmind kiváló emlékezőtehetségét, énekesi adottságát mutatják. Leginkább figyelemre méltó a balladák közül a *Barcsai*ról és a *Kőműves Kelemennéről* szólóak, de az újabb keletkezésűek sem kevésbé értékesek, hiszen a népköltészet életének, alakulásának legékesebb bizonyítékai. Így van ez a prózává vált balladákkal is, mint például a Kinizsi Pálról szóló alkotás esetében, amelyben egy eddig ismeretlen összefüggés tárult a folkloristák elé.

Ráduly gondos adatgyűjtése és a falu életének, múltjának ismerete révén feltárul a kötetben számos eddig kevéssé tudott tény. Ezek közül hadd emelem ki a balladaéneklés lakodalmi, virrasztóbeli szokását. A balladák a hosszan elnyúló lakodalomban, az éjszakákon át tartó virrasztóban világi jellegük ellenére is helyet kaptak. Sokszor etikai mondanivalójuk is köti őket az alkalomhoz. A lakodalom kiváló időpont a szerelmi, családi témájú balladák előadására, de a halotti virrasztó is megfelelő lehetőség nemcsak a halott élete főbb eseményeinek számbavételére, hanem minden megrázó haláleset eléneklésére. Úgy tűnik, korunkban már csak cigányoknál fellelhető szokás maradványa a virrasztóbeli balladaéneklés. Nem lehet attól eltekinteni, hogy az erdélyi cigányság egy része, különösen a muzsikusok, magyarnyelvűségükkel, az archaikus kultúrkincshez való ragaszkodásukkal, megőriztek számos, korábban ismert dalt, balladát, mesét, szokásformát. Ötvös Sára kiváló példája ennek a megtartó, továbbéltető egyéniségnek. Parasztinál mozgalmasabb életmódot élvén, az énekest sok hatás érte, az ország számos vidékén megfordulva újabb és újabb ének-stílussal, ballada-ismerettel gyarapodva alakította saját énekkultúráját.

Ráduly nemcsak a kiváló énekes bemutatására vállalkozott ebben a monográfiájában, hanem egyúttal előrevetítette a ballada ismeretének, fennmaradásának perspektíváját is. A falu egész dalkincsének feltárása után, az énekesekkel kialakított jó kapcsolat és alapos tárgyi ismeret segítségével tényszerűen – sokszor szürkének látszó számadatokkal – bebizonyítja, hogy a hagyományos közösségi élet felbomlásával, a kultúra változásával, a hivatásos művészet terjedésével és sok más egyéb ok miatt a balla-

daéneklés mind kisebb teret kap. Így tehát az Ötvös Sárához hasonló tehetségek ismeretanyagának módszeres feltárása nemcsak időszerű, de sürgető feladat is.

Kriza Ildikó

Rozmaringkoszorú. Szlovákiai magyar tájak népköltészete.
Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Kósa László. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 622 l.

A népköltészeti válogatást a szlovákiai magyar néprajzi tájak, néprajzi csoportok ismertetése vezeti be: Csallóköz, Mátyusföld, Zobor-vidék, Garam mente, Ipoly mente, Gömör, Kassa vidéke, Bodrogköz népe életének jellegzetes vonásaival. *Kósa László* ezután tudománytörténeti áttekintést nyújt e tájak gyűjtőiről a 18. századtól fogva napjainkig, valamint szól azokról a mozgalmakról, intézményekről, kiadványokról, melyek a szlovákiai magyar népi kultúra kutatására és ápolására létesültek.

A jegyzetekhez írott bevezetőjében a kötet összeállítója elmondja, hogy reprezentatív gyűjteményt kíván az olvasónak nyújtani, melyben elsődlegesen esztétikai szempontok érvényesülnek, de arra is ügyelt, hogy lehetőleg minden műfaj és minden táj képviselve legyen. A válogatás dallamokat nem közöl. Leszögezi, hogy nem tudományos igényű és nem kritikai szövegkiadványról van szó. Hozzávetőlegesen másfél évszázad, többnyire nehezen hozzáférhető, szétszórtan közölt népköltési anyagából, valamint kéziratos gyűjtemények eddig nem publikált darabjaiból tevődik össze a kötet anyaga. Az emberi életutat követő műfajcsoportok a következők: Bölcsődalok (11), Gyermekmondókák és játékdalok (134), Párosítók (17), Szerelmi dalok (110), A lakodalom költészete (62), A jeles napok költészete (53), Bordalok és mulatónóták (26), Táncmondókák és kurjantások (20), Dudanóták (16), Tréfás és gúnydalok (16), Csúfolók (39), Szólások (159), Mesék (30), Mondák és hiedelemtörténetek (22), Ráolvasások és imádságok (14), Találós kérdések (42), Éjjeliőr kiáltások (7), Halászdalok (8), Munkásdalok (2), Aratódalok (7), Szolgadalok (5), Pásztordalok (14), Katonadalok (50), Balladák (45), Betyárdalok (16), Bújdosóénekek (7), Rabénekek (10), Amerikás dalok (7), Keservesek és panaszdalok (11), Siratók (5). Amint a zárójelben jelölt számok összege mutatja, közel ezer népköltészeti alkotást foglal magába az antológia.

A korábbi népköltési gyűjtemények hagyományait tiszteletben tartó kötetet korszerűvé teszi a jó érzékkel megválogatott anyag, a műfaji, tematikai sokoldalúságra való törekvés, a világos szerkesztés, a tudományos igényű jegyzetek. A kiadvány külső megjelenésében is vonzó: a szövegek jól áttekinthető, levegős elhelyezésével, az egyes fejezeteket bevezető, hangulatot keltő, stilizált népművészeti ihletésű grafikákkal. Az utóbbiak *Varga Lajos* munkái.

Tátrai Zsuzsanna

Sebestyén Ádám: Bukovinai székely népmesék. I. Fábián Ágostonné meséi.
A nyelvészeti gondozást végezte, a szójegyzéket összeállította és *A bukovinai székelyek nyelve* című tanulmányt írta: Rónai Béla. Jegyzetekkel ellátta: Kovács Ágnes. Kiadja a Tolna megyei Tanács V. B. Könyvtára, Szekszárd, 1979. 392 l.

„Fábián Ágostonné vagyok, a csúfoló nevem Rudi Mári. Így ismernek jobban az andrásfalviak. Andrásfalváról jöttem 1941-ben, s most Kakasdon lakom". Így kezdődik a bukovinai székely mesemondó asszony bemutatkozása a népmesegyűjtő falubéli, Sebestyén Ádám mikrofonja előtt. Fábiánné dajka a Kakasd-belaci óvodában, ha mesél, hallgatósága legtöbbször kisgyerekekből áll, noha a felnőttek számára is van mondanivalója. Kilencven meséje alkotja Sebestyén Ádám négy kötetre tervezett gyűjteményének első darabját. Fábiánné hallomásból és olvasmányai útján gyűjtötte össze repertoárját, amelynek darabjait kellő érzékkel alakította saját egyéniségéhez és hallgatósága kívánalmaihoz. Meséi nem terjedelmesek, igyekszik rövidre fogni ott, ahol lehet. Előadásmódja élvezetes, nyelve fordulatos, kifejezései pontosak, találóak.

Kovács Ágnes jegyzetekkel segített elhelyezni a meséket a magyar és a nemzetközi folklorisztika által számontartott változatok között.

Nagy Ilona

Secoşan Elena, Kósa-Szánthó Vilma, Kardalus János: Portul popular din judeţul Harghita. Hargita megyei népviselet.
Csíkszereda, 1979.

A Hargita megyei Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottság, valamint a Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Hargita megyei Irányító Központja kiadásában látott napvilágot a mai Hargita megyéhez tartozó vidékek népviseletéről szóló kétnyelvű kötet. Tulajdonképpen három tanulmányt tartalmaz eredetiben és magyar, illetve román fordításban, három viselettípusról. *Kardalus János* a kötet szerkesztője a tanulmányok elé írott bevezetőjében nagy vonalakban vázolja az általános tudnivalókat. A zömmel az egykori Udvarhely és Csík megye területén létrehozott Hargita megyében három viselettípust különböztet meg tájegységekbe sorolva: *román* népviselet a Gyergyói-medencében (Galócás, Maroshévíz, Marosfő, Salamás, Várhegy, Vasláb); a Bélbori-medencében (Bélbor, Holló, Tölgyes); a Tatros forrásvidékéről (Bükkloka, Lóvész), valamint a Nagy-Küküllő mentéről Románandrásfalván; *székely* népviselet: az egykori Csík-, Gyergyó- és Kászonszék, Udvarhelyszékről pedig a Gagy-, a Homoród-, a Nagy-Küküllő- és a Nyikó-mente községeiben; *csángó* népviselet: a Tatros forrásvidékéről Gyimesfelsőlok és Gyimesközéplok községhez tartozó „patakok"-ban.

Secoşan Elena a *Román népviselet* című tanulmányában sorra veszi a női viseletet – ezen belül a hajviseletet, a fejrevalókat, az inget, a katrincát vagy lepelszoknyát és az övféléket; a férfi viseletet alig érinti. Sajnos, nem mindig köti helyhez is az egyes viseletdarabokat, az sem mindig derül ki, hogy melyik vidékre gondol.

Kósa-Szánthó Vilma a *Székely népviselet* című tanulmányában foglalja össze a mai és a ma élők emlékezetében még meglevő viselet-darabokat, megállapítva róluk, hogy ma már többnyire ünnepi és színpadi öltözetek. Számba veszi a női viseletet,

ezen belül a hajviseletet, a fejrevalókat, az alsóruhákat (alsószoknyákat, az inget), a felsőruhákat (rokolya, mellény, kötény), a posztó- és bőrruhákat, valamint a lábbeliket; a férfi viseletet, ezen belül a hajviseletet, az alsóruhákat (ing, gatya), a felsőruhákat (harisnya, lajbi, bundafélék, szokmány) és a lábbeliket.

Ugyancsak Kósa-Szánthó Vilma a szerzője a *Csángó népviselet* című tanulmánynak, amelyben néprajzi szempontból egyik leghagyományőrzőbb vidékünk lakóinak, a gyimesi csángóknak a viseletét írja le. Részletesen ismerteti a vászonruhákat, s alapos részletezéssel veszi szemügyre az inghímzéseket. A gyapjú- és bőrruháknak is fokozottabb figyelmet szentel, mint a székely népviselet leírásakor. Húsz színes, 38 fekete-fehér tábla, 75 szövegközti fénykép és 41 rajz növeli a kötet használhatóságát.

Szabó Zsolt

Szeghalom. Történelmi, néprajzi és földrajzi tanulmányok.
Szerkesztették: Miklya Jenő és Szabó Ferenc. Kiadja: Szeghalom Nagyközség Tanácsa, Szeghalom, 1979. 679 l.

A Békés megyei helytörténetírás az elmúlt másfél évtizedben jó nevet szerzett magának. Monográfiák sora íródott és látott napvilágot: Orosháza, Mezőberény, Vésztő, Gyoma és legújabban Szeghalom története. Kezdetektől helyet kaptak a néprajzi tanulmányok is a helységek múltját többé-kevésbé a teljesség igényével tárgyaló tanulmánykötetekben. A szeghalmi tanulmánygyűjtemény tizenöt dolgozatából kilenc történeti tárgyú, egy természetföldrajzzal, öt pedig néprajzzal foglalkozik.

Miklya Jenő Szeghalom történeti mondái címmel arra tett kísérletet, hogy a község régebbi múltjára utaló helyi hagyományokat összegyűjtse és értelmezze. Ezek közt valószínűen műköltői eredetűt és tisztán folklórértékűt egyaránt találunk. Az előbbiek folklorizációja is tanulságos. Többségük a török korhoz kapcsolódik, pusztulásokról, menekülésekről szól, de akad olyan is, mely korábbi századokhoz kötődik. A földrajzi nevek magyarázatául szolgáló mondák színes rétegét alkotják a helyi népköltészetnek. *Bereczki Imre* ugyancsak a történeti hagyományt választotta vizsgálata tárgyául: a jobbágyvilágét és 1848/49-ét. Anyagának nagyobb részét az 1947–48. évi, ún. országos centenáriumi gyűjtés alkalmával jegyezte le. Előzőleg is alkalma volt olyan idős emberekkel beszélni, akik jól ismerték a helybeli volt 48-as honvédeket és az események más kortárs tanúit. Gazdag anyagát szakirodalmi és történeti adatokkal egybevetve adja elő, számos értékes megállapítással gyarapítva a tárgyra vonatkozó ismereteket.

Bellon Tibor terjedelmes tanulmánya a magyar néprajz kiforrott módszertani eredményeit hasznosítva Szeghalom paraszti gazdálkodásával foglalkozik. A határ alakulásának szemléje után az állattartás és a földművelés különfajta ágazatait tárgyalja, tekintettel az elmúlt évtizedek szerkezeti változásaira, a régi életmód emlékeire. *Cs. Tábori Hajnalka* a 20. századi paraszti lakáskultúra változásairól ad néprajzi gyűjtést összegző képet. *Tábori György* a helybeli ruházkodás leírását nyújtja, a 19–20. század fordulójára összpontosítva figyelmét. Mindhárom tanulmány dokumentálja, hogy a sárréti mocsarak lecsapolása után Szeghalom kiszabadulván földrajzi zártságá-

ból, a Tiszántúl más mezővárosi szintű közösségeihez hasonlóan a polgárosuló kulturális fejlődés útján járt.

Kósa László

Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin: XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I–II.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 245 + 191 l.

A magyar népzenetörténet jelentős eredményeket vallhat magáénak annak ellenére, hogy a kottaírást évszázadokon keresztül igen kis mértékben művelték. A XVI. század dallamait *Csomasz Tóth Kálmán* gyűjtötte egybe és adta ki 1958-ban, a XVII. századi dallamforrásokat pedig *Papp Géza* publikálta 1970-ben. Ennek a két kötetnek az anyagára támaszkodva Szendrei, Dobszay és Rajeczky feltárták azokat a dallamokat, amelyek még ma is a nép ajkán élnek, népzenei gyűjtésekben találhatók meg. Ennek az összehasonlító zenetörténeti munkának eredményeként közel kétszáz népzenei adat előzményeit lajstromozták a szerzők. Feladatuk nem volt könnyű, mert a dallamrokonság felkutatása sok gondot okozott, el kellett különíteni a valóságos összetartozást a puszta hasonlóságtól, rokonhangzástól épp úgy, mint a stílusrokonságtól.

A magyar népzene történeti gyökereit illetően úgy tetszik, különösen gazdag az apokrif énekhagyomány, a szokások költészete (ezen belül is a lakodalom és a virrasztás). Továbbá a gyermekfolklór őrizte meg a legtöbb régi dallamot. Az új gyűjtések és a rendkívül nagy mennyiségű 20. századi feljegyzés tanúsága szerint a ballada, a tánc és a történeti aktualitások zenéje sokkal mozgékonyabb. Mindenesetre ténynek kell elfogadni, hogy a népi emlékezetben igen nagy számú a több évszázados múltra visszanyúló dallam. Ennek ellenére mégsem lehet ma már azt a zenei gazdagságot feltárni, ami a korábbi időkre jellemző lehetett, mert az egykorú források száma kevés, az adatfelvételek esetlegesek, nem karakterisztikusak és a népi emlékezet ezeknek nem adekvát követője. Tehát a jelen kiadványban felsorolt adatoknál lényegesen több a XVI–XVII. századig visszanyúló dallam, de mivel az egykorú feljegyzés a kiindulópont, nem lehetett bevonni a többit a történeti összehasonlításba.

A kiadvány első kötete – a *Régi Magyar Dallamtár* rendjét követve – tartalmazza a dallamtáblázatokat. A második kötet a kottákhoz kapcsolódó jegyzeteket, forrásjelzeteket, szövegszemelvényeket és mutatókat közli. A jegyzetek áttekintést adnak az összehasonlítás mértékéről, a magyar nyelvterületen való elterjedettségről, a variációk főbb jellegzetességeiről. Alkalmanként arra is lehetőség nyílik, hogy egy-egy dallamnak a szokásokhoz, alkalmakhoz kapcsolódására is utaljanak a szerzők. Különösen figyelemre méltó, hogy a XVI–XVII. században feljegyzett dallamok egy részénél mód van egy korábbi időszakra utalni, a középkori előzményeket kimutatni. Így tehát sok dallam esetében többszáz éves folytonosságot lehet nemcsak föltételezni, hanem bizonyítani is. Különösen jól látható ez a gregorián dallamoknál.

Az összehasonlítások során, a dallamok és jegyzetek együttes ismeretében nemegyszer száznál is több forrás birtokában a szerzők kimutatják, hogy bár nyugati eredetű dallamról van szó, ami az egyházi énekeskönyvek nyomán terjedt el, mégis népénekké vált, országosan ismertté lett, a népdalokra jellemző kvintváltó szerkezet pedig lehetővé tette, hogy világi és egyházi szövegre egyaránt alkalmazzák.

Nagy anyagismerettel, jó módszertani felkészültséggel Szendrei Janka, Dobszay László és Rajeczky Benjamin a magyar népzenetörténet számára alapvető kézikönyvet állítottak össze, amely nélkülözhetetlen a nemzetközi összehasonlító zenekutatásnál is.

Kriza Ildikó

Szenti Tibor: A tanya. Hagyományos és átalakuló paraszti élet a hódmezővásárhely-kopáncsi tanyavilágban.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 274 l.

Összefoglaló néprajzi könyv még nem jelent meg a mai tanyáról, pedig a közéletben sokan már évtizedek óta úgy beszélnek róla, mint amely szinte kizárólag termelési és igazgatási akadályt jelent, nem pedig az átalakuló paraszti életben felhasználható települési formát. Szenti Tibor riasztóan emlegeti, hogy a könyvének anyaggyűjtése során még látott, megfigyelt és lefényképezett tanyák alig egy évtized után már eltűntek és a hódmezővásárhelyi külterület tájképe teljesen átalakult: a tanyai iskolák nagy részét és a tanyákat lebontották vagy romként elhagyták, a dülőket egybeszántották, az emberek elköltöztek a nagyüzemi termelésre rendezett területről.

Szenti könyvének fő jellemzője a tárgyi világ sokoldalú megközelítése és ábrázolása. Kitűnő eszközöket vett igénybe. Lévén tősgyökeres hódmezővásárhelyi lakos, így a város társadalmi és gazdasági viszonyait közelről ismeri. Azt a tanulságos módszert követte, hogy sorban felkereste szűkebb családjának tanyára került ágait, felderítette történetüket, majd a szomszéd tanyákat vette hasonló módon szemügyre, végül pedig idegenekhez is bekopogtatott kérdéseivel, fényképezőgépével, vázlatkönyvével.

Százötven évre visszamenőleg megírja családja történetét, és azt is felkutatja, hogy családja számára mit jelentett a tanya, milyen épületfajtákat használtak, hogyan gazdálkodtak, gondolkoztak, miben hittek. Ilyen módon Szenti Tibor képes a tanyai élet szinte valamennyi problémáját teljes összefüggésrendszerükben feltárni és megőrizni.

Értékes megállapításokat és megfigyeléseket százával idézhetnénk a könyvből, amelyeket csak az menthetett meg a tudomány számára, akinek legbizalmasabb szokásaikat is bátran elmesélhették a tanyán lakók, és akinek volt mit és hogyan kérdeznie.

Szenti Tibor könyve időszerű mondanivalójú, mert nemcsak a múltról ír, hanem fölteszi a kérdést: a tanyáknak és a tanyai embereknek valójában mi a jövőjük? Igaza volna a hetedhét országba elmenekült Olasz Tódornak, aki bedeszkázta, „megvakította" tanyája ablakszemét?

Végkövetkeztetése az, hogy a tanya létező, emberi tartózkodásra alkalmas településforma, amellyel felelősen számolni kell. A tanya és környezete között kölcsönös kapcsolat áll fenn, amelyben pozitív és negatív hatások egyaránt érvényesülnek. Ilyen módon válik Szenti könyve tanulságossá a szociográfia és a néprajz iránt érdeklődők mellett a közigazgatás szakemberei számára is.

Tárkány Szücs Ernő

Szilágysági magyar népzene.
Közzéteszi Almási István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 336 l.

Almási István kötetének előszavában számba veszi a szilágysági népzene feltárásában eddig elért eredményeket. Bár *Bartók Béla, Lajtha László, Kodály Zoltán* is gyűjtöttek ezen a vidéken, még 1974-ben is azt kellett megállapítania *Jagamas János*nak, hogy a Szilágyság népzenei képét a meglevő adatok birtokában nem lehet felvázolni. *Almási István* 1963–1976 között 23 szilágysági faluban 234 előadótól 985 dallamot vett hangszalagra. Ehhez hozzászámítva *Gurka László* és *Kallós Zoltán* gyűjtéseit, a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Társadalomtudományi Központja Etnográfiai és Folklór Osztályának archívumában 1163 szilágysági dallam található.

A szerző hangsúlyozza, hogy gyűjtőterülete nem azonos a mai Szilágy megye egészével: a Belső-Szilágy falvai, tehát a Tövishát, Kraszna környéke és a Berettyómente felső szakaszának népzenéjét tartalmazza a kötet. Ennek a vidéknek a falvait a hagyományőrzés, a kisnemesi származásból adódó sajátos értékrend, ízlésvilág jellemezte. Kós Károly illette e tájat a „nótás Szilágy" névvel: Almási igen találónak érzi ezt a jelzőt, még akkor is, ha nem csupán népdaléneklésre vonatkozik. Gyűjteménye a stílusrétegeket és a tágabban értelmezett népzene körébe tartozó dallamokat illetően azt mutatja, hogy a „népdalok és a műdalok közötti átmeneti réteg dallamainak, valamint a műzenei eredetű dallamoknak van a legnagyobb szerepük". A szorosabban értelmezett népdalok között gyakoribbak az újstílusúak. A kutatás mégis a legrégibb rétegnek, az ötfokú régi stílusú dallamoknak a feltárására összpontosult. Számos ilyen dallamot talált Almási István a legfiatalabb korosztály repertoárjában is, kettőt ezek közül pedig éppenséggel csak fiataloktól hallott.

Értékes megfigyeléseket tett a dalok egyéni előadásmódjában megnyilatkozó különbségekről, a tájra jellemző sajátosságokról. A hangterjedelem bővülését például a helyi változatképző erők működésének tulajdonítja. A szilágysági dalosok határozott pentatónia-érzékével magyarázza, hogy számos új stílusú dallam hangsora is tiszta ötfokú. Szól a daléneklési alkalmakról is, majd részletesen elemzi a hangszeres zene helyzetét, jelenlegi állapotát.

Összefoglaló megállapítása, hogy Belső-Szilágy a zenefolklór szempontjából az erdélyi népzenei dialektushoz tartozik. (Tájnyelvileg részben a Szamosháthoz, részben Biharhoz, néptáncát illetően a Felső-Tisza vidékéhez.) A szerző külön érdeme, hogy sohasem esik az általánosítás hibájába: pontosan megmondja, hogy mely dalok hol, mikor és kiknek a száján hangzanak fel, s melyeket őriz már csupán az emlékezet. Nehogy azt higgye a könyvet forgató, hogy a Szilágyság népe egyetlen kórusként tudja elzengeni ezt az impozáns repertoárt.

A dallamok sorrendjét zenei szempontok szabják meg: előbb a szöveges dallamok (a kötetlen formájú dallamokat követik a kötött – strófikus – szerkezetű dallamok), majd a hangszeresek következnek. Bőséges jegyzetek, szómagyarázatok és tájékozódást megkönnyítő mutatók zárják a kötetet.

Nagy Ilona

Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely: A parasztok állapotáról Magyarországon. Válogatta, szerkesztette, a bevezetést és az életrajzokat írta Zsigmond Gábor. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 435 l. (A magyar néprajz klasszikusai)

A két kimagasló egyéniség – Tessedik Sámuel és Berzeviczy Gergely – kezdte Magyarországon a parasztság gazdasági, politikai, kulturális és társadalmi kutatását. A felvilágosodás eszméiből táplálkozó munkásságuk az ország legnagyobb létszámú termelő osztályának helyzetét akarta jobbítani – anyagilag és szellemileg egyaránt. Céljukat pedagógiai, fölvilágosító munkával és reformokkal kívánták elérni. A 19. század elején önálló tudományszakká váló magyar néprajz azonban csak mérsékelten merített elképzeléseikből, és nem követte őket a parasztság sokoldalú vizsgálatának útján. Később iránya szinte teljesen a kulturális jelenségek felé fordult. Csupán az 1930-as években ismerték föl, hogy a kultúra tanulmányozása a társadalmi viszonyok kutatása nélkül csonka, egyoldalú képet eredményez. Tessedik és Berzeviczy mint a magyar néprajz-tudománytörténet alakjai, *Ortutay Gyula* tanulmányai nyomán váltak kutatási előzménnyé és példává a társadalmi érdeklődésű etnográfiában. A kötet nagyobb részét Tessedik írásai töltik meg: *Önéletírás; A parasztember Magyarországban; Szarvasi nevezetességek.* Berzeviczy a *Magyarország kereskedelméről és iparáról* szóló mű egy vonatkozó fejezetével és *A parasztok állapotáról és természetéről Magyarországon* című tanulmányával szerepel. *Zsigmond Gábor* bevezetője a közölt művek elemzésére és értékelésére szorítkozik.

K. L.

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat néprajzi kiadványai.

A magyarországi Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Budapesten és a vidéki városokban évente változó számú és változó tárgyú módszertani jellegű kiadványt bocsájt ki. Ezek között néprajzi tematikájúak is találhatók, melyek vagy az érdeklődők tájékozódását kívánják kielégíteni, vagy előadási vázlatul szolgának. *Kriza Ildikó: A magyar népballada* Bp., 1979. 43 l.) címmel a ballada kialakulásának történetébe ad bepillantást, és különfajta balladatípusokat elemez. *K. Csilléry Klára: A magyar népművészet történetéről* szóló füzetében (2. javított kiadás, Bp., 1979. 48 l.) tárgyát korszakok szerint tekinti át, és magyarázó szöveget ad egy népművészeti diasorozathoz. *Fél Edit* és *Hofer Tamás* az egyik legjobban ismert magyar néprajzi csoport hagyományainak összefoglalását készítette el (*Vázlat a matyókról.* Bp., 1979. 39 l.). Ebben a füzetben is helyet kapott egy diakép-sorozat kísérő szövege. *Kerecsényi Edit Zala megye néprajzi csoportjai* (Bp., 1979. 40 l.) címmel a mai megye határai között rajzolja meg a jellegzetes néprajzi tájak képét és nyújt magyarázatot az e tárgyról készült diasorozathoz. Hasonló a témája a *Viga Gyula* szerkesztésében megjelent füzetnek: *Néprajzi vidékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. I. Az Aggteleki-karsztvidék néprajza,* (Miskolc, 1979. 53 l.). *Kunt Ernő* néprajzi és *Beluszky Pál* szociológiai tanulmányát tartalmazza részletes bibliográfia kíséretében.

T. Zs.

Ujváry Zoltán: Népszokások és szójátékok.
(Jegyzet) Debrecen, 1979. 197 l. (Folklór és Etnográfia 2.)

A KLTE néprajzi előadásainak anyagához kapcsolódik a jegyzet, mely nemcsak a hallgatóknak, hanem a szakterülettel foglalkozó néprajzosoknak is hasznos információkat nyújt.

A jegyzet első fele elméleti kérdésekkel foglalkozik. Meghatározza és példákkal is illusztrálja a szokáselem, funkcióelem, valamint a funkcióátvétel fogalmait. Vizsgálja az individuum szerepét a népszokásokban. Áttekinti az e kérdésre vonatkozó nemzetközi és hazai kutatást. Ugyancsak konkrét példákkal támasztja alá az individuum szerepét és jelentőségét a népszokások életében. A népszokások és rítusok változásának folyamatait formai és funkcionális szempontból veszi szemügyre. Az agrárszokások vizsgálata kapcsán az adaptálás és a diffúzió fogalmát elemzi, vagyis az egyik szokáskörből, illetve foglalkozási körből egy másikba átkerülő szokásokat és rítusokat, illetve egy feltételezett alaprétegből, kultuszból kiáramló rítusokat és szokásokat, melyeket maga a földművelés alakított ki. Az agrárszokások terjedésével illusztrálja az átadás-átvétel kérdéseit, a migráció szerepét, konkrét példái az aratási hagyománykörből valók. Az elméleti kérdésekkel foglalkozó rész zárófejezete a *A magyar népszokások szláv kapcsolatainak kérdései a településtörténet összefüggésében. Róheim* megállapításával szemben, aki szerint „a magyar néphit szláv néphit" – a szláv és egyéb idegen hatást elismerve, Ujváry Zoltán leszögezi: „A magyar néphit és népszokás egy bizonyos rétege idegen eredetű, a hagyomány hordozóival együtt magyarrá vált néphit és népszokás". (76. l.)

A jegyzet másik felében *Jeles napok – téli ünnepkör* cím alatt ismerteti – nemzetközi párhuzamokkal – a Márton-nap (november 11.), András-nap (november 30.), Ádvent, Miklós-nap (december 6.), Luca-nap (december 13.), karácsony, regölés, betlehemezés szokásait, hiedelmeit, a téli napforduló különböző rítusait, mágikus és nem mágikus cselekvéseit, vízkereszt, háromkirályok, farsangi ünnepkör jellegzetes vonásait.

A jegyzet következő fejezete *A jeles napok és a dramatikus szokások összefüggései az agrárkultusszal* – betekintést ad a témával kapcsolatos elméleti megnyilvánulásokba, ugyanakkor számos nemzetközi és hazai példát nyújt. Az utolsó fejezet a Kárpát-medence népszokásainak interetnikus kapcsolatait elemzi.

Tátrai Zsuzsanna

Vargyas Lajos: Balladáskönyv.
Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 173 l.

A magyar népballada iránti érdeklődés világszerte megnőtt. A nemzetközi kutatás számára világossá vált, hogy az összefüggések láncolatában a magyar népköltészet speciális helyet foglal el. Vargyas kutatásai a ballada-kincs feltárásában igen fontos eredményt értek el. Különösen *A magyar népballada és Európa* című kétkötetes monográfiája – amely 1976-ban látott napvilágot – vonta magára a figyelmet. A népköltészet művészi értékei felé forduló nagyközönség számára ebből válogatta Vargyas azt

a hetven típust, amely e *Balladáskönyv*ben olvasható, s mintegy a legszebb alkotásokat reprezentálja.

Az irodalmi közkinccsé lett balladák a nép ajkán mindig csak énekelt változatban éltek, így Vargyas nagy hangsúlyt helyez arra, hogy dallammal együtt tegye közzé a balladákat, illetve csak a függelékben említ néhány régi, dallam nélküli feljegyzést, tekintettel azok magas művészi színvonalára, költői értékére.

A könyv elsősorban a művészi élvezetet, a ballada iránti szeretetet tartja szem előtt, de nem mellőz bizonyos szakszerűséget. Így például megtartja az esztétikai-történeti rendszerezési elvet: elválasztja a tragikus balladákat a vígballadáktól, balladaszerű daloktól, továbbá külön csoportba sorolja a tartalmi egységet mutató betyárballadákat, és stiláris sajátságok miatt elváló újabb keletkezésű (19. századi) balladákat. Mindehhez nagyon tömör jegyzetanyagot is mellékel az olvasó tájékoztatására, mindenekelőtt a balladák származására és elterjedésére vonatkozóan. A rövid bevezetés pedig általános kitekintést ad balladaelméleti kérdésekről, az eredetről, a formakincsről, a stilisztikai gazdagságról. Így összességében nemcsak tetszetős, de igen hasznos is kiadványa, amely minden népballada iránti érdeklődő számára gazdag példatárat, hiteles dallamanyagot és sommás kitekintést kínál.

Kriza Ildikó

Vétessék ki szóló szívem. (Szlovákiai magyar népballadák).
Közzéteszi: Ág Tibor és Sima Ferenc. Gondolat Kiadó, Budapest – Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979. 467 l.

Apró kiadványokból, elszórt adatközlésekből régóta tudjuk, hogy a szlovákiai magyarság balladakincse igen gazdag. Mégis meglepetés az az 54 típusba sorolt 162 balladaváltozat, amit a kötet tartalmaz, különösen akkor, ha tudjuk, hogy *Ág Tibor* közel tízszer ennyiből válogatta. De nemcsak mennyiségével nyűgöz le ez a válogatás, hanem különös költői szépségével is. A balladaköltészet mindig tartogat rejtett szépséget, időszerűséget, ez művészi szükségszerű velejárója, mégis például a vetélkedőének vagy a „Bagoly asszonyka" ballada gazdagon variált jelképes kifejezéseivel még a szakembereknek is meglepetést tartogat.

Külön fel kell hívni a figyelmet a címadó balladára, mely eddig egyetlen változatban került elő. Valószínűleg töredék, mert a szerelembe belehalni kívánó lány tragédiáját szólaltatja meg, de a szándék hátteréről semmit sem árul el, ezáltal válik még megragadóbbá, bárki által átérezhető közös emberi élménnyé.

A balladák régi, klasszikus rétege mellett – amelyet a szakemberek az összehasonlító kutatásban messzemenően figyelembe vesznek – különösen érdekesek az újabb keletkezésűek, a 19. századi balladák. A változatok jól mutatják, hogy a felvidéki magyarság folklórja együtt haladt, fejlődött más magyarlakta területek népköltészetével. Ismerte és beépítette szájhagyományába a ponyvákon terjesztett hírverseket, balladákat, rémtörténeteket. A régi hagyományból ezek az alkotások számos archaikus elemet illesztettek magukba, következményképpen a magyar népköltészetnek egy sajátos ágát jelentik. A középkori és az újabb, 19. századi balladák közé illesztett betyárballadák mintegy átmenetet jeleznek. Számszerűségben, s ez egyben elterjedtségét, népsze-

rűségét is jelenti – a gyilkosság-kaland dominál. A gyűjtőknek sikerült több helyi betyárballadát találniok, ami ugyanezt a tendenciát mutatja.

A balladák jegyzetei az alkotások életéről, elterjedtségéről, a gyűjtéssel kapcsolatos fontos tényezőkről, a szövegekhez fűzött értelmezésekről, esetleges lokalizálásról adnak hiteles képet. Ág Tibor a felvidéki magyarság népköltészetének kiváló ismerője és gyűjtője, ezzel a reprezentatív gyűjteménnyel átfogó képet adott az egész vidék balladaköltészetéről; *Sima Ferenc* gondos szöveg-lejegyzései pedig a források hitelességét biztosítják.

Kriza Ildikó

Die Volksgruppen in Österreich.
Integratio XI–XII. Eigentümer, Herausgeber, Verleger und für Inhalt verantwortlich Ernő Deák. Wien, 1979. 307 l.

Az 1970-es évek etnikai reneszánsza a nemzeti államnak tudott Ausztriát sem kerülte el. Vajon milyen a helyzete a soknemzetiségű monarchia súlyponti állama örökösében a kislétszámú, nem német ajkú népcsoportoknak? A szerkesztő, *Deák Ernő* az előszóban meditál a nemzetiségek általános jogairól, az anyanyelvről, a kétnyelvűség előnyeiről és problémáiról, a népcsoportok sajátosságai megőrzésének fontosságáról. Ő maga is jelzi, hogy nem gond nélküli ez a kérdéskör sem a közelmúlt, sem a jelen Ausztriájában. A kötet tartalmából pedig világosan kiderül, mennyi gazdasági és politikai, társadalmi és nyelvi hatás nehezíti az ausztriai nemzetiségek megmaradását. Az Integratio évkönyvben kiadott tanulmánygyűjtemény első összefoglalási kísérlete a témának. A szerzők között történészeket, szociológusokat, tisztviselőket, antropológust, lelkészt, írót, újságírót találunk. Egy részük születésileg az osztrák többséghez tartozik, más részük az illető kisebbség tagja, vagy ahhoz anyanyelvén, kultúráján keresztül kötődik. A kötet nem ígér teljességet, de a szerzői kollektíva összetettsége önmagában is jelzi, hogy a nemzetiségi-kisebbségi lét modern, mai kérdéseinek többségét érintik, elemzik a közreadott írások. Külön értéke, hogy a tárgyhoz tartozó dokumentumokból is bőven közöl: törvény, rendelet, petíció és más iratok eredeti szövegükben olvashatók az egyes tanulmányok mellékleteként.

Az első részben találhatók az általános megközelítést tartalmazó tanulmányok, a nemzet és a nemzetállam-fogalmak eredetéről, a Saint Germain-i békeszerződés kisebbségvédelmi rendelkezéseiről és a ma is érvényes osztrák kisebbségjogi helyzetről.

A második részben tanulmánycsoportok foglalkoznak a szlovén, a horvát, a magyar és a cseh nemzetiséggel. A történeti visszapillantás olykor a középkorig ér, de a legtöbb szerző a századfordulónál korábbra nem nyúl vissza, vagy a két világháború közötti korszak viszonyait, mint a maiak alapját, vagy a jelen helyzetet vizsgálja. Általánosnak mondható a jogtörténeti, a szociológiai, különösen a nyelvszociológiai szempont. A kulturális állapotok elemzését is többen illesztették írásuk központi kérdései közé.

A magyar vonatkozású tanulmányok sorát *Harald Prickleré* nyitja meg: *Zur Problematik der deutsch-magyarischen Siedlungsgrenze und die magyarische Siedlungen im Burgenland.* Annak a településtörténeti kérdéskörnek a vázlatát nyújtja, mely-

nek különben tekintélyes irodalma van. A Burgenlandra vonatkozó magyar nyelvű szakirodalom főleg ilyen irányú. *Ladislaus Trieber* írása a magyarul beszélő népesség helyzetét vizsgálja a statisztikák tükrében: *Die ungarisch sprechende Bevölkerung des heutigen Burgenlandes seit 1900. Gyenge Imre*, amint dolgozatának alcíme is jelzi, saját megfigyeléseit rögzítette: *Die Wandlungen der burgenländischen Ungarn. Ein Augenzeugenbericht.* Olyan fontos kérdéseket érint, mint a nyelvhasználat, az öntudat, a Magyarországgal való kapcsolat, de számot próbál vetni a jövővel is. *Michael Sozan* amerikai antropológus Alsóőr községben végzett vizsgálataiból adja közre a partnerválasztással kapcsolatos fejezeteket (*Die Partnerwahl als ein besonderes Problem im Leben der ungarischen Minderheit*). Végül, bár nem kifejezetten magyar tárgyú, de a magyar kisebbséget is érinti *Peter Csoknyai* terjedelmes statisztikai áttekintése Burgenland nyelvi viszonyainak alakulásáról és annak előzményeiről. A korábban is német nyelvű többség által lakott területen a német nyelv mind nagyobb előretörése regisztrálható (*Die sprachliche Entwicklung der burgenländischen Bevölkerung zwischen 1900 und 1971*). A fölsorolt tanulmányokból egyértelműen kitűnik a burgenlandi magyar kisebbség nagyarányú számbeli fogyása, anyanyelvi művelődésének beszűkülése, nemzeti öntudatának erős kopása. A magyar nyelv tudásának valamelyes fölértékelődésével kapcsolatosan csupán az 1970-es években Magyarország és Ausztria között megélénkült turista- és látogató-forgalom hozott némi változást.

Kósa László

Magyar zenetörténet, 1979

Balázs Béla – Bartók Béla: A Kékszakállú herceg vára.
Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 55 l.

A könyv tipográfiailag látványos módon közli Balázs Béla teljes szövegét (ideértve a színpadi utasításokat is), amelybe időnként beleszövi az opera zenei anyagának hosszabb-rövidebb motívumait. Az egyes szövegoldalakhoz *Kass János* készített illusztrációkat. A hét oldal terjedelmű utószót *Kroó György* zenetörténész és kritikus, Bartók színpadi műveinek egyik elemzője írta. A mű létrejöttének ismertetése, majd a Kékszakáll-monda irodalmi, színpadi és zenés-színpadi feldolgozásainak bibliográfiája után részletesen elemzi az opera tartalmi mondanivalóját, végezetül annak rövid zenei elemzését adja.

Mindent egybevetve, a kiadvány eléri célját: Bartók operájának magas művészi szinten történő népszerűsítését.

G. M.

Boros Attila: 30 év magyar operái.
Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 237 l. (Zeneélet)

Amikor Pierre Boulez kiadta a jelszót, hogy az operákat el kell söpörni a föld színéről, a szenzációra éhes lapok a műfaj haláláról kezdtek cikkezni. Az opera azonban a jelek szerint nem éri végóráit. Vannak persze érdekes kísérletek megújítására, de szívósan él tovább a hagyományosabb, látványosabb, elsősorban az énekes teljesítményekre koncentráló műforma is. A magyar opera mindenesetre azokat a hagyományokat őrzi, melyeket *Erkel Ferenc* nemzedéke teremtett, s bár a zenei kifejezés híven követi korunk muzikális anyanyelvének változását, alakulását, a végeredmény mégis leginkább a látványosság és a zenében kifejlődő karakterisztikus elemek szerencsés – és világméretekben is figyelmet keltő – szintézise felé mutat.

Boros Attila a Zeneélet sorozatban megjelenő könyvében az utóbbi esztendőkben egyre tekintélyesebb magyar operajátszás történetét foglalja össze. Módszere aránylag egyszerű, világos és áttekinthető: ismerteti a bemutató körülményeit és szereplőinek névsorát, majd a mű cselekményét, végül pedig – és ez könyve legértékesebb része – áttekintést közöl fogadtatásáról.

A magyar operának is megvoltak a maga kisebb-nagyobb válságai, melyek hol a zenei anyagból magából, hol a régebbi, indokolatlan kultúrpolitikai elvárásokból születtek. (Ez utóbbiaknak esett áldozatául bemutatásakor *Kodály – Balázs Béla* szövegére

írt – *Czinka Pannája*.) Ezek azonban alkalmi kitérők voltak, s újabban olyan izmos tehetségek, mint *Ránki György, Szokolai Sándor* és *Petrovics Emil*, ismét diadalra vitték a műfajt. Külön érdekessége az opera magyar történetének, hogy a legtöbb esetben igazi irodalmi értékek szolgáltak a szövegkönyv alapjául, sőt, a világirodalom klasszikus remekműveinek színpadra állítására is történtek értékes kísérletek. A szerző jelentős érdeme, hogy a vidéki városok operatársulatainak maradandó bemutatóit is áttekinti. Könyve értékes, mértékadó objektivitással tájékoztató dokumentum.

Rónay László

Erzsébet Hegyi: Solfege According to the Kodály concept. II.
Editio Musica, Budapest, 1979. 563 l.

A kötet egy több könyvből álló sorozat része. Elismerésre méltóan gazdag zenei példatárát adja a renaissance, a barokk és a bécsi klasszicizmus zenei anyagának, mindezt a Kodály-módszerbe építve, annak „zenei olvasókönyve"-ként.

A Kodály-módszer világszerte nagy érdeklődést keltett, s a zenei nevelés új lehetőségeire irányította a szakemberek és a pedagógusok figyelmét. Hegyi Erzsébet hatalmas gyűjteménye elsősorban az ő munkájukat teheti könnyebbé és teljesebbé. Jelen kötet a funkcionális harmónia kérdéskörét állítja középpontjába, s annak különféle megnyilatkozási formáit követi nyomon a zenetörténet jelzett korszakainak anyagában.

R. L.

Így láttuk Kodályt.
Harmincöt emlékezés. Szerkesztette: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 335 l.

Kodály Zoltán zenetörténeti jelentőségének felmérését alighanem az elkövetkezendő évtizedek kutatói fogják elvégezni. Ahhoz, hogy megértsük, mit jelentett egyénisége, szerepe az egyetemes magyar kultúrtörténetben, nélkülözhetetlen azoknak az adatoknak, emlékeknek összegyűjtése és rendszerezése, melyeket kortársai, tanítványai, s mindazok, akik személyes közelségében lehettek, mondhatnak el róla. Ezt a munkát végezte el most Bónis Ferenc, s gyűjteményéből tapintható közelségben merül föl Kodály személyisége, egyénisége.

Az emlékezők legtöbbje a meghatott tisztelet hangján szól róla, érezni, hogy nem tudnak szabadulni rendkívüli szigorától, összeszedettségének hatásától. Kodály különös és különleges egyéniség volt, mindig a dolgok lényegét igyekezett megragadni, és hallatlan következetességgel ösztönözte tanítványait, hogy tehetségük szerint próbálják kiteljesíteni az általa kezdeményezett zenei irányzatot, s felszínre hozni a népi kultúrának azokat az emlékeit, melyeket már-már betemettek az évszázadok. Kétségtelen, hogy e célja elérésére a legmagasabb mércét szabta, s ha jónak, helyesnek érezte, nem idegenkedett egyfajta konzervativizmustól sem.

Hatása a magyar művészet minden területére kisugárzott. Az irodalmat éppúgy

megtermékenyítette útja és példája, mint a képzőművészetet. (Manapság irodalmi körökben sokszor olvashatunk az úgynevezett bartóki „modell"-ről. Valójában inkább kodályi „út" ez: a népi kultúra gyökereiig való fáradságos ásás, s bizonyos mértékű bizalmatlanság a látszólag gyökértelen modern törekvések irányában.) A kötet egyik legszebb írása való *Illyés Gyulá*tól, aki *Bevezető egy Kodály-hangversenyhez* című versének születéséről vall. Szívesen olvastuk volna például Weöres Sándor emlékezéseit is, aki egy időben rendszeres kapcsolatban állott Kodállyal.

Törvényszerű, hogy az emlékezésgyűjtemények nem egységes színvonalúak. Nem az az *Így láttuk Kodályt* című gyűjtemény sem, melyben emelkedett, költői hitvallások (*Szabolcsi Bencéé*) mellett inkább a személyes emlékek kevésbé fontos és reveláló köreit idéző írások is szerepelnek. Ám a kötet egésze igazi és fontos „hommage", mely a most kezdődő elmélyült kutatómunkát sok vonatkozásban segítheti, ösztönözheti.

Rónay László

Ki kicsoda a magyar zenei életben?
Szerkesztette: Székely András. Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 418 l.

Amint a kiadvány bevezetésében olvassuk, a kiadó régóta szükségét érezte, hogy „felállítsa a magyar zenei élet személyi kataszterét". E nem túlságosan biztató módon megfogalmazott – különben helyes – törekvés érdekében a szerkesztők kérdőíveket küldtek a várható adatközlőkhöz, s maguk a beérkezett anyag rendezését, megszerkesztésének munkáját végezték el. Akitől nem érkezett válasz, annak – mint a bevezetésben olvassuk – „személyiségét tiszteletben tartották", magyarán: nem szerepel a kötetben. Csak néhány kiemelkedő személyiség esetében tettek kivételt, ezeknek adatait a közkézen forgó lexikonok segítségével közölték. A beérkezett válaszokat „tiszteletben tartva" csak a legkirívóbb pontatlanságaikat javították.

E legalább is vitatható szerkesztési elvek nyomán meglehetősen vegyes értékű gyűjtemény jött létre, melyből megtudhatjuk, kinek milyen képe alakult ki önmagáról, s milyennek látja helyét a magyar zenei életben, de hogy ez valóban elfoglalt helye-e, az olykor kétséges. Mint ahogy kérdéses maradt az is, vajon mit értsünk a „magyar zenei élet" fogalomkörén? Véleményünk szerint beletartozhatott volna ebbe – legalábbis részesedésének arányában – az irodalom és a költészet; azok a költők és szövegírók mindenesetre, akiknek műve alkalmat adott a zenei alkotás létrejöttére.

A „Ki kicsoda?" divatját éljük. A jobb kiadványok valamilyen módon – ha mással nem, hát a terjedelmi arányokkal – orientálni igyekeznek olvasóikat. Jó lett volna, ha a jelen könyv is megteszi ezt, mert így, jelenlegi formájában, inkább tiszteletre méltó adatgyűjtemény, mely bizonyára örömet szerez annak, aki nevét olvashatja benne, s bánatot annak, aki eligazítást vár tőle.

Rónay László

Molnár Antal: A zene birodalmából.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 197 l.

Meglehetősen szerény válogatást kaphatunk a magyar zenetudomány egyik legjelentősebb alakjának munkásságából, ám így is képet nyerhetünk az életmű szerteágazó érdeklődési köreiről, ízelítőt Molnár Antal stílusának érzékletes voltáról, megközelítési módjának tágasságáról. A könyv a zeneirodalom minden jelentős korszakából tartalmaz egy-egy jelentékeny tanulmányt. Valamennyinek közös jellemzője az író etikai és morális kiindulású vizsgálódási módszere, melynek körvonalai annak idején megjelent *Zeneesztétikájá*ban is kirajzolódtak. (E művének teljes változatát kéziratban őrzi az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára.) Talán ezért is állt elsőnek *Bartók* és *Kodály* mellé, s nem véletlen, hogy e könyv középpontjában is a róluk szóló írások állnak. (Ugyanakkor el kell mondanunk, hogy éppen az erkölcsi indítékok miatt Molnár Antal sokáig meglehetős fenntartásokkal fogadta az úgynevezett modern zene egyes kísérleteit. *Az új zene* című könyvében például súlyos elmarasztalással szólt Sztravinszkíjról.) Elsősorban Bartók életművében látja a kor adekvát kifejezését, a huszadik század legfontosabb emberi törekvéseinek maradandó zenei megnyilvánulását. Általában is vezérlő elve írásainak az idő kérdése. Nagyon sok műalkotás ítéletét éppen a múló idő mondta ki: vannak egyes korszakoknak nagy sikerei, melyek a következő századokkal már nem találják a kapcsolatot, s vannak ez utóbbi koroknak is nagy felfedezései (gondoljunk csak Bach újrafelfedezésének példájára). Molnár Antal szerint általában is csak azok az alkotások állhatják a múló percek ostromát, melyek minden szempontból az általános emberi kifejezésére törekszenek, s nem engednek a divatos ízlés csábításának. Mindezt rendkívül színesen, érdekesen, egy-egy korszak teljes műveltségi anyagát mozgósítva mondja el, a zenei ismeretterjesztés legmagasabb színvonalán, ennek legjobb példáit teremtve írásaiban.

R. L.

Nemcsik Pál: Zenei köztudat és nemzetiségi politika.
Zeneműkiadó, Budapest, 1979. 202 l.

A szerző kutatásai ahhoz az ismert társadalomtudományi tételhez kapcsolódnak, miszerint a politikai mozgalmaknak, irányoknak, ideológiáknak megvan a maguk kulturális és ezen belül a jellegzetes zenei kifejeződésük. Terepkutatása színhelyéül az egykori Gömör vármegye, valamint a szomszédos borsodi és hevesi peremvidékek területét választotta. Olyan tájat, melyet a szlovák-magyar nyelvhatár szel ketté, s amelynek nemcsak modern nagyipara van, hanem a késő-középkor óta virágzó jellegzetes bányászata és kézműves központjai is. Alkalmas tehát sokfajta társadalmi réteg és csoport zenei köztudatának, zenei ismereteinek tanulmányozására.

Az utóbbi két fogalom a szájhagyományban élő, vagy még eleven, vagy már emlékezetbe süllyedt zenei repertoár összességét jelenti. A néptömegek zenei kultúrájának ilyen szempontú vizsgálata a magyar zenekutatásban viszonylag ritka, hiszen alig ismerünk olyan munkát, mely a népdal mellett, az operett, műdal, kuplé, politikai dal stb. orális szerepét egyidejűleg vizsgálná. Nemcsik Pál az elmúlt száz esztendő, szűkebben

1860–1945 közötti időszak tömegzenei anyagában tallózott. Az általában vett parasztságon belül a vándormunkások és idénymunkások zenei tudása és a szlovák vándoriparosok zenei emlékei érdekelték. Sorra vette azokat az intézményeket (katonaság, egyház, iskola, dalárdák), amelyek a zenei köztudatot választott korszakában elsősorban formálták. Nyomon követte a magyar és a szlovák kivándorlók, a magyar környezetbe érkező és megmagyarosodó szlovák családok dalait. Milyen hatással voltak a vidék lakosságára a pánszlávizmus, a magyar és a szlovák nacionalizmus és irredentizmus, végül a munkásmozgalom. Hatalmas anyaga – mind az idézetek formájában közreadott élmények és interjúrészletek, mind pedig a nyolcvanöt közreadott dallam – fontos forrás a nemzetiségi politika története, a kultúrák találkozása kutatóinak.

K. L.

Klasszikus magyar zenei és irodalmi alkotások hanglemezfelvételei

A magyar királyi udvarok zenéje 1490–1526. (Hungaroton SLPX 11983–4)

Abban a kivételes értékű sorozatban, mely a meglehetősen gyér és bizonytalan forrásanyagra támaszkodva a régi korok hazai zenei életét igyekszik rekonstruálni, ezúttal a Mátyás király halálát követő negyedszázadról kapunk képet a Camerata Hungarica (művészeti vezető: *Czidra László*) és az Ars Renata (művészeti vezető: *Virágh László*) együttesek előadásában.

Mátyás udvarában élénk, színvonalas volt a zenei élet, elsősorban feleségének, Beatrix királynőnek köszönhetően, aki férje halála után is Budán maradt, s udvarában továbbra is foglalkoztatta a kor ismert és megbecsült muzsikusait. A következő korszak zenei életét és ízlését mégsem az ő jelenléte határozta meg. 1522-ben került Budára II. Lajos király meghívására *Thomas Stoltzer*, aki Mária királynő udvari karmestere lett. Stoltzer a kor német zenéjének igazi, gótikus hagyományait hozta el, s ezzel egyszersmind új anyaggal termékenyítette meg a hazai zenei életet, melyre ekkoriban a legnagyobb hatást *Paul Hofhaimer* és *Heinrich Finck* gyakorolták. Mindketten igen tehetséges muzsikusok voltak – Hofhaimer Európa-szerte ismert orgonista –, de művészetüket elsősorban a németalföldi orientáció jellemezte. Thomas Stoltzer ezzel szemben makacsul, szinte konzervatív módon ragaszkodott a német késői gótika zenei formanyelvéhez. Műveinek fölépítésére leginkább egyfajta szabadság a jellemző: nála sosem érvényesül előre meghatározott struktúra, a zenei anyag szabadon, a spontán ihletésnek engedve, önmagát szabályozza. Fejlődésében azonban fordulópontot jelentett Budára érkezése, minden valószínűség szerint itt ismerte meg alaposabban *Josquin* iskolájának nyelvét, mely már Mátyás udvarában is népszerű volt. A flamand zenével való kapcsolat a magyarázata, hogy Stoltzer, a gótika öntudatos mestere, Budán a reneszánsz zene képviselője lett. Ebben a fordulatban szerepe lehetett annak is, hogy a budai udvarban a zeneköltő alaposabban megismerkedhetett Luther tanaival, melyek a királynő környezetében igen népszerűek voltak. Stoltzer életművében ekkor jelennek meg a zsoltárok, amelyekből négy feldolgozást is készített. Jelentős és értékes életútját – legalábbis a budai udvar zenei életében betöltött ösztönző szerepét – talán hatásosabban mutatta volna ezek közül valamelyik, s nem az itt szereplő két német dal, mely inkább az invenciózus formaművészt reprezentálja.

A németalföldi zene rendkívüli hatásáról az 1540-ben befejezett *Lublini orgonatabulatúrás kézirat* is árulkodik. Ebben ugyanis Josquin des Prés és Jannequin művei is szerepelnek, mintegy annak bizonyságául, hogy Kelet-Európa zenéjét jellemezte ugyan bizonyos mértékű belterjesség, ugyanakkor azonban befogadta és elismerte a legértékesebb európai kezdeményeket is. Ezért is jogos, hogy a lemezen négy táncot hallhatunk Jan Lublin kéziratából.

Jól dokumentált képet kaphatunk e lemezkiadvány alapján a kor másik jelentős

művészének, *Heinrich Fincknek* munkásságáról is. Az ő életútja nem kötődik oly szorosan Budához, mint Thomas Stoltzeré, de életének elszórt adatai alapján valószínűsíthető, hogy 1490 körül tett hosszabb utazása során a budai udvarban is megfordult. Magyar vonatkozása életének, hogy Krakkóban I. Zsigmond környezetében élt (Zsigmond korábban magyarországi herceg volt). A működéséről szóló egyetlen forrásanyag unokaöccsének, az ugyancsak zenész Hermann Fincknek *Practica Musica* (1556) című munkája, melynek előszavában közli unokabátyja életútjának egyes állomásait. Műveinek az kölcsönöz különös érdekességet, hogy nem idegenkedik bennük kifejezetten humoros hangzási effektusoktól sem, melyek rendkívül hálás előadási darabbá teszik némelyiket. E lemezen művészetének minden jellemzőjéből kapunk rövid ízelítőt.

Az udvari zene megszólaltatására a reneszánsz stílus két legkiválóbb hazai ismerője vállalkozott. Mind a Camerata Hungarica, mind az Ars Renata együttes számos sikeres hangversenyen bizonyította rátermettségét és biztos stílusismeretét. Külön is érdemes kiemelni az utóbbi együttes szólistáinak (Zádory Mária, Kiss Mária Ina, Virágh László, Andrés Santa Maria Gonzales, Sziklai János, Andrejcsik István és Kuncz László) virtuóz teljesítményét.

Pilinszky János versei a költő előadásában. (Hungaroton SLPX 13838)

Mindig kivételes élményt jelent, ha a költő szólaltatja meg saját verseit, hiszen a legkiválóbb szavaló sem képes az értelmezés hasonló autenticitásának megvalósítására. Amikor *Maár Gyula* mint rendező, azt a megoldást választotta, hogy Pilinszky Jánosra bízza verseinek tolmácsolását, egyben egy sajátos előadóművészi teljesítmény életre hívásában is segédkezhetett, hiszen a költő rendkívül szuggesztív tolmácsa a verseknek, s olyan légkört teremt, mintha azok a megszólaltatás egyszeri pillanatában születnének. A lemezen a következő költeményeket hallhatjuk (az előadás sorrendjében): *Amiként kezdtem, Van Gogh, Trapéz és korlát, Mire megjössz, Impromtu, A szerelem sivataga, Bűn és bűnhődés, Telehold, Elég, 1970. december 22., Vázlat, Életfogytiglan, Verés, Kráter, In Memoriam F. M. Dosztojevszkij, Sztavrogin elköszön, Francia fogoly, Ravensbrücki passió, Harmadnapon, Aranykori töredék, Vesztőhely télen, Merénylet, Egy titok margójára, Két arckép: Bronte, Rembrandt, Apokrif, Kettő, Sztavrogin visszatér, Terek, Hölderlin, Introitusz, Négysoros, Egyenes labirintus, Utószó, Fabula, Szabadulás.*

E felsorolás alapján Pilinszky költészetének ismerői számára nyilvánvalóvá lehet, hogy a rendező bizonyos mértékig megváltoztatta a versek keletkezésének időpontját és egy minél hitelesebb belső fejlődési folyamatot igyekezett felrajzolni, hogy aztán annak megfelelő pontjain e líra igazi nagy teljesítményeit mutassa föl. A folytonos elmélyülés első lényeges láncszeme a magára maradt ember tragikus helyzetértékelése. Pilinszky számára nem véletlenül visszatérő téma Dosztojevszkij, illetve a Dosztojevszkij-hősök. Hite szerint a magányos ember bűn és bűnhődés kettős kötelékében él, s innen kell kiküzdenie a „Harmadnapon" bizonyosságát.

Aligha egy lemez kapcsán kell felidéznünk azokat a sokféle, olykor igen lényeges megfigyeléseket tartalmazó elemzéseket, melyekben a hazai irodalomtudomány kiváló művelői tettek kísérletet Pilinszky János költészetének elemzésére és megértetésére. Az általuk rajzolt – olykor meglehetősen ellentmondásos – képet Maár Gyula bizonyos pontokon továbbgondolja és korrigálja is. A lemez vallomása szerint ugyanis az „et resurrexit tertia die" diadalmas öröme után már a világvégi boldog pillanat következik,

melyet születésekor ismét felvált „Isten hallgatása" a *Vesztőhely télen*ben. Ezt a jellegzetesen egzisztencialista gondolatot és képet a magányos ember paradox, lezárhatatlan tépelődése teszi még tragikusabbá és feloldhatatlanabbá: „Megtörtént, holott nem követtem el, – és nem történt meg, holott elkövettem" (*Merénylet*).

Maár Gyula tehát egy önmagába visszatérő kört rajzol fel e lemezen, a küzdő és gondolkodó ember földi útjának szenvedéstörténetét, melyet csak ritka pillanatokban enyhíthet az a fény, mely elsősorban a *Szálkák* verseit hevíti át. Hiszen a költő sorrendben egyik utolsó költeménye, a lemezt záró *Szabadulás* maga is ennek a soha nem enyhülő szenvedésnek és újra meg újra feltámadó reménynek ábrázolása: abban a képzeletbeli poggyászban, melyet a versbeli készülődő maga mellé helyez, voltaképp egész elintézetlen élete ott lapul, bűnei éppúgy, mint apró örömei, s ezek együttese ismét „felsebzi". Ezeknek az élet és a gondolatok által kapott sebeknek is hiteles dokumentuma Maár Gyula lemeze, mely kivételesen szép kiállításban jelent meg (a borító grafikáját Rész István készítette), s fekete-fehér színével a megélt passió komor gyászát sugározza.

Nagy László. (Hungaroton SLPX 13842)

A *Zolnay Pál* rendezésében megjelent lemez – mely, sajnos, már a költő halálának dátumát is feltünteti – a következő műveket tartalmazza: *Rege a tűzről és a jácintról, Szárnyak zenéje, Jártam koromban, hóban, Menyegző, Ki viszi át a szerelmet.* Valamennyit *Berek Kati* előadásában hallhatjuk.

Az előadó kiválasztása egyben az értelmezés minőségét is magába rejti. A mai magyar előadóművészetnek Berek Kati az egyik legeredetibb jelensége. Előadásából hiányzik mindenfajta romantikus elrajzolás, pátoszra való törekvés. S ha Nagy Lászlótól kölcsönöznénk előadói modorának mottóját, keresve sem találhatnánk kifejezőbbet a lemezen is megszólaló *Szárnyak zenéje* néhány soránál:

Dolgozik minden,
nincs kegyelem.
Fény zaklatja a Földet,
szűköl a táj,
de terem.

Az élet reménytelenségében felvillanó remény, a látszólagos értelmetlenségben megnyilvánuló rend, a kiszolgáltatottság teremtette elhivatottság és feladatvállalás szép vallomása szólal meg Berek Kati előadásában. Sajátos deklamálásával, eredeti, sosem befejezés és lezárás felé mutató hanghordozásával is érezteti Nagy László lírájának nyitottságát. Ugyanakkor nagyon erősen hangsúlyozza e költészet tanító jellegét, azokat a paradigmatikus elemeit, melyek küldetésessé tették legjobb verseit. „Jaj lenne Berek Katinak – írta Nagy László –, ha akkor lehelne rózsát, ha éppen kavicsot kéne csikorgatnia, és viszont, akár egyetlen versen belül. Jaj lenne, ha pillanatnyi mókus-voltából oroszlánná lényegülni képtelen volna". Az átlényegülésnek ezeket a ritka perceit megcsodálhatjuk e lemezen is. Az előadóművésznek rendkívüli feladatot jelent például a *Rege...* előadása, hiszen abban az érzelmek különféle árnyalatait kell érvényre juttatnia, anélkül, hogy megtörné az egész építmény egységes voltát, lendületét. A látomásosságot egyesítenie kell a regősének puritán egyszerűségével, ősi hangulatával, hogy aztán a kifejezés bonyolult, szeszélyesen indázó modernségéből eljusson a népi imádságok archaikus világába. Berek Katalinnak nagy teljesítménye, ahogy ezeket a különféle ele-

meket egységbe fogja, s ahogy ezek előadásában magától értetődő természetességgel válnak az egységes költői szándék különféle arculataivá.

Rendkívül szépen sikerültek a rövidebb versek is a művésznő tolmácsolásában. Nem lehet megrendültség nélkül hallgatni a *Jártam én koromban, hóban* befejező szakaszának önvallomásos hittevését, mely Nagy László egész költészetére, egész költői alapállására kisugárzott:

Köröttem kúsza az élet,
kúsza a sorsom,
Vértezz hittel, hűséggel állig,
akkor én a halálságig
belédfogódzom.

A lemez *Koczkás Sándor* ismertető szövegével jelent meg, a címlapon *Molnár Edit* kifejező fotójával. Az ismertető tömör, szép esszé, mely e rövid terjedelemben is példamutatóan foglalja össze Nagy László lírájának lényegét, maradandóságának okait.

Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül. (Hungaroton SLPX 13824–25)

A kiadvány „Az év hanglemeze 1979" díját nyerte el, s már ez is jelezheti kivételes értékét is, az iránta megmutatkozó érdeklődést is. Ebben nyilván annak is része van, hogy az írót *Latinovits Zoltán* személyesíti meg. A lemezt *Kaposy Miklós* szerkesztette, *Marton Frigyes* rendezte.

A szerkesztőnek természetesen rendkívül nehéz feladata volt, hiszen két óránál valamivel rövidebb időbe kellett sűrítenie a mű egészét. Kaposy Miklós – részben talán az író megszemélyesítőjének egyéniségére is gondolva – drámának értelmezte az *Utazás*... -t. Alaposan meghúzta, különösen annak középső, leíró jellegű részeit, s részletesebben mondatja el a betegség kifejlődésének tüneteit tartalmazó fejezeteket és magát a műtétet. Közben valamelyest a szövegen is alakított, ami egyes helyeken természetes, hiszen a kihúzott részek után logikusan kell kapcsolódnia a következőknek, másutt viszont vitatni lehet némelyik szövegváltozatát. Fölösleges a Karinthy-szöveg eredetijében szereplő többesszám helyett egyesszámot alkalmaznia, s kár volt itt-ott az újabb – és egyáltalán nem bevett – nyelvhasználatnak engedve néhol beiktatnia az „egy" határozatlan névelőt. Ezzel együtt – és azt is hangsúlyozva, hogy Karinthy munkájának jónéhány színét, szellemes részletét hiába is keresnénk a lemezen, hiszen nem volt mód előadásukra – megrendítő élményt szerez e képzeletbeli nagy utazás lemezfelvétele. Ez elsősorban a belőle oroszlánrészt vállaló Latinovits Zoltán érdeme, aki felejthetetlen színészegyéniségének minden hangját megszólaltatja. A népes szereplőgárdából emlékezetes *Psota Irén* alakítása, aki az író feleségének egyéniségét is nagyszerűen felidézi, s egy epizód pillanatára emlékezetünkbe vésődik *Gálvölgyi János* hangja is.

Az *Utazás a koponyám körül* – mint már mondottuk – drámává változott, melynek első csúcspontja a betegség jelentkezése, az a pillanat, amikor az író kijelenti: „Ekkor indultak meg a vonatok". (A hallucinációt kitűnően érzékelteti *Troszt Margit*, aki a felvétel zenei anyagát állította össze.) Ettől kezdve azt a folyamatot követhetjük nyomon indokolt részletezéssel, ahogy elhatalmasodnak a betegség tünetei, s ahogy ezeket az író mind tudatosabban értelmezi, diagnosztizálja, miközben bekövetkezik nála is „a létezés bizonyosságának elvesztése", amit Latinovits Zoltán különös érzékenységgel szólaltat meg. (Érdemes felidéznünk, milyen következetesen juttatja érvényre az

író saját kiemeléseit is, melyeket annak idején a könyv szövegében kurzívval jelölt. Latinovits minden ilyen kurzivált résznek külön nyomatékot ad, mintegy jelezve, hogy sosem a művészi teljesítmény, hanem az írói szándék érvényre juttatása a művész első feladata.)

A felvétel néhány részletének nagyszerű megoldását külön is érdemes kiemelnünk. Egészen elsőrangúan sikerült az a jelenet, melyben az orvosok és a medikusok lelkes buzgalommal kapkodják ki egymás kezéből a szemtükröt, mert az „eset" érdekel mindenkit, a beteg maga érdektelenné válik. Ekkor szólal meg révetegen az író – azaz: megszemélyesítője, a színész – és csak ennyit mond: Uraim... Mindnyájan felé fordulnak, s kicsit kedvetlenül eszmélnek rá, hogy „az érdeklődés középpontjába került papilláján kívül" maga is jelen van. Elsőrangú annak a folyamatnak előadása, ahogy elterjed a hír, s mindenki vérmérséklete szerint kommentálja Karinthy betegségét.

A felvétel legdöbbenetesebb része az operáció elmondása. Latinovits Zoltán itt páratlan hatást ér el fokozásával, ahogy a beteg kíváncsiságától eljut végül a műtét közben fellobbanó szadizmusa érzékeltetéséig.

A lemez sikeréhez bizonyára hozzájárult ügyes kiállítása is: a címlapon Karinthynak az operáció után készült fényképei láthatók, a belső borítókon montázsok a kor sajtójából, mely szenzációként tálalta az eseményeket, a hátlapon a mű első kiadásának címlapja, Karinthy és felesége, s az, akinek félig-meddig ugyancsak regénye az *Utazás a koponyám körül:* „a mosolygó Olivecrona".

Rónay László

Romániai magyar hanglemezek

Nem kell különösebb erővel bizonygatni, mily fontos szerepet játszik a színház a szomszéd országokban élő magyar nemzetiség művelődésében. A hagyományok Erdélyben a legnagyobbak – itt van a magyar színjátszás bölcsője –, hiszen *Kótsi Patkó János* már a kezdet kezdetén (1793-tól 1808-ig vezette a kolozsvári színtársulatot) arra törekedett, hogy a „holt betű" értékei megelevenedjenek, s minél messzibbre sugározzanak. Tudásának, ízlésének és erélyes föllépésének volt köszönhető, hogy a színház megindulásának első évében már igazi Shakespeare-kultusz virágzott Kolozsvárott, akkor, amikor Pesten és a külföldi nagyobb színházakban még az angol drámaköltőhöz sem mertek nyúlni. Alig telt el negyedszázad és a Rhédey-ház báli terme helyett már állandó színpadra költözhettek a színészek: a legendás Farkas utcai színházban 1821-ben hangzott föl először a magyar szó. *Janovics Jenő*, a huszadik századi magyar színházművészet egyik legsokoldalúbb egyénisége, a kitűnő rendező mondotta: *„A színház saját korának eleven képe.* Múlt idők emlékeztetője. Jövendő napok prófétája. *A színházban teremtő erő van"*.

Elévülhetetlen szavak. A mai romániai magyar színház sem akart mást: tudatosítani egy-egy mű (dráma, oratórium, különféle tematikus összeállítás) jelentőségét, s a nézőt (hallgatót) beavatni mindabba, ami egy kicsit álom is, egy kicsit föloldó pillanat is, de sokszor harc: a „fölvetett fő méltóságát" s a nemzetiségi élés (sors) kibeszélhetetlen igazságát költészetté avató valóság. A bukaresti Román Televízió magyar adásai

sokat tettek azért, hogy a jelentősebb színházi előadások (*Sütő András* drámaciklusa – *Egy lócsiszár virágvasárnapja, Csillag a máglyán, Káin és Ábel* – Harag György rendezésében), illetve azok televízióra formált változatai megmaradjanak az időnek. Ugyanez a – irodalmat, művészetet népszerűsítő – munka szólított a kamerák elé olyan neves alkotókat, mint az író Kós Károly, Balogh Edgár, Méliusz József, a színész Kovács György, a kilencven év fölött is aktív versmondó György Dénes. Film készült Dsida Jenőről, Balázs Ferencről, a festő Nagy Albertról s másokról. A magyar nyelvű rádióadások – az önálló stúdióval rendelkező kolozsvári és marosvásárhelyi magyar rádió – is sokat segítettek az irodalom népszerűsítésében. Hogy egy-egy (sajnos, ma már nem élő) klasszikus hangja visszaidézhető, sőt hanglemezre átmenthető, a szinte fölbecsülhetetlen értékű hangarchívumoknak köszönhető.

A romániai magyar hanglemez – csak sokkal modernebb körülmények közt – ugyanazt az irodalmat, színházművészetet, magyar szót terjesztő-népszerűsítő munkát végzi, mint a két háború közötti időknek legendás előadóművészei, Tessitóri Nóra vagy György Dénes. A lemezeket az *Electrecord* bocsátja közre, váltakozó példányszámban (igaz, némelykor van mód a hanglemezek utánnyomására is); hogy csak a frissebbeknél – az 1979-ben születetteknél – maradjunk: a *Ha egyszer hangod támad* (Horváth Imre versei) 2700, a *Vadrózsák* (Székely népköltészet – Ádám Erzsébet előadásában) 2600, a *György Dénes szaval* (Áprily Lajos, Szombati Szabó István, Dsida Jenő és Olosz Lajos versei) 1600, az archív felvételekből összeállított *Kós Károly: Vallomások* 1800, a Benedek Elek meséit tartalmazó *Világszép Nádszál kisasszony* 5500 példányban jelent meg. Az 1979-es év az utánnyomásokat tekintve is gazdag – az *Electrecord* gyakorlata az, hogy az utánrendeléseket folyamatosan egészíti ki –; ekkor került újra a boltokba: a *Mesél Kányádi Sándor* (Napsugár lemezek) 400, a korábbi nagy sikerű *Fagyöngy* (Romániai magyar költők versei, csángó népdalok és népballadák Illyés Kinga előadásában) 350, a *Petőfi a hídon* (vers, publicisztika, levél – Banner Zoltán) 450, az *A kor falára* (többek között Ady, Áprily, Dsida, József Attila, Radnóti, Salamon Ernő, Karinthy Frigyes, Méliusz József, Kányádi Sándor, Illyés Gyula, Zelk Zoltán versei – Kovács György) 150, az *Ady* (vers, levél, publicisztika – Varga Vilmos) 250, a *Lírai oratórium* (Válogatás Szilágyi Domokos verseiből – Illyés Kinga) 150, a *Rejtelmek ha zengenek* (József Attila szerelmes versei és levelei – Ádám Erzsébet) 150, a *Konsza Samu* gyűjtéséből válogatott *Népmesék* (Nemes Levente) 200 példányban.

A föntieken kívül még meg kell említeni két korábbi lemezt: a *Mondj igazat* (Válogatás a Korunk költészetéből – 1976) Boér Ferenc versmondását dícséri; az előadóművész a világlíra klasszikusai, Lucian Blaga, Bertold Brecht és tehetséges román költők (Ioan Alexandru, Marin Sorescu) mellett magyar költőket is interpretál: Nagy László, József Attila, Radnóti, Salamon Ernő, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Király László egy vagy több költeményét. Székely János marosvásárhelyi költő *Dózsa* című poémájából pedig – némi rövidítéssel – Nemes Levente formált igazi monodrámát (1977); értelmezése a drámaköltemény tanulságát visszhangozza: (Dózsának) „a nép szabadulását mindhalálig szolgálnia kell".

Az elmondottakból látható: a romániai magyar hanglemez – itt nem szólhattunk a zenei (opera, népdal, népdalfeldolgozások, népzene stb.) fölvételekről – sok irányból építődik: van úgy, hogy a hagyománytudat klasszikusokat „értékel át", tesz modernné olyképpen, hogy életművük igazságait mára szólóan visszhangozza (Petőfi, Ady), más-

kor egy-egy irodalomtörténetileg is értékes életmű (Szilágyi Domokos, Horváth Imre) kap a versmondóművész „beavatkozásával" erősebb hangsúlyt. Nem ritka az sem, hogy a művet interpretáló személye kerül a középpontba – Kovács György történelmet is visszhangzó hanglemeze ilyen vállalkozás –, s a választott költők, írók (értéküket ez nem kisebbíti) csak hozzásegítenek a művészegyéniség kibontakozásához. A legszerencsésebb s talán leggyümölcsözőbb azonban, mikor két nagy egyéniség – költő (író) és előadóművész – találkozik. Ezt a ritka pillanatot tette feledhetetlenné Illyés Kinga Szilágyi Domokos-lemeze, a *Lírai oratórium.*

A versmondó avval becsüli meg a romániai magyar irodalom fiatalon meghalt klasszikusát, hogy nem törekszik szolgai másolásra. A vers – találóbb szóhasználat itt: a versszimfónia – csak alkalom személyisége kibontására. Lászlóffy Aladár joggal írta lemezbeajánlásában: „A legnagyobb tehetségek törvénye, hogy mindig összhangban élnek a soronkövetkező legfontosabb szellemi feladatokkal". A jellemzés Szilágyi Domokosra utal – arra a merészségre, mellyel a költő Bartók példája nyomán a semmi partjaiig is elmerészkedett, nem röstellvén minduntalan a huszadik század iszonyatait és borzalmait megszenvedő ember gyöngeségére figyelmeztetni –, de valamennyire az ő versét kibontó Illyés Kingára is. Nem véletlen, hogy a költőt megszólaltató hanganyag a népdalok, keservesek, siratók (népi) világát idézi – és ellentétként, például a *Kényszerleszállás* című nagy vers előadásában, a kakofónia és dzsesszhatásra épült dizőz-imitáció elidegenedett légkörét. Vagyis: szellemi feladata nem kevesebb: átértékelni a kort és jelezni: ilyen volt és ilyenné lehet – ha egyáltalán adódik még lehetőség töprengésre – az ember.

A *Lírai oratóriumot* egy régebbi Illyés Kinga-hanglemez vezette be, egy-egy itt hangsúlyt kapott törekvés (a versértelmezés árnyaltsága, érzelem és gondolatiság váltakozása stb.) már a *Fagyöngy*öt is jellemezte. Például az, hogy a modern vers – akkor Szilágyi Domokos *Bartók Amerikában* című költeményének elmondása bizonyította –, anélkül, hogy föladná célját: az ember sem lehet kisebb, mint a kozmikum, bátran építkezhetik a népköltészetből is. Csak tudatosan kell vállalnia az embernek önmagát és – újból tekintsünk Bartókra! – ahonnan jött: a hazát s a népet, s tágabban: a Duna-táji (közép-európai) sorsok egybefonódottságát, a nemzetköziséget. A *Fagyöngy*ön ez a két pólus fér meg békésen egymás mellett: a népköltészet – csángó népdalokból eredő – fájdalma, s a jól észrevehető átváltozás: miként érzi ezt a modern (romániai magyar) költő. Mondjuk Kányádi Sándor a *Fától fáig*ban – nemrég bizonyosodhattunk meg arról, hogy összefoglaló jellegével ez a vers tulajdonképp a *Halottak napja Bécsben* című poéma előzménye –, vagy az egyértelmű riadtságot mutató *Kérdések*ben. Illyés Kinga „irodalomtörténeti" vázlatában helyet kapott még Horváth István (*Tornyot raktam*), Farkas Árpád (*Mikor az öreg emberek mosakodnak*), Lászlóffy Aladár (*Férfiak*), Király László (*Aszály*) és Hervay Gizella (*Levél helyett*).

Banner Zoltán pódiumán (*Petőfi a hídon*) a romantikus lobogás és szabadságvárás (követelés!) „emberi" színei az egyeduralkodók. Az előadóművész alkatából következik az érzelmeket sem takargató interpretálás, ahogy Bodor Pál írja: „Petőfije nem fanyarodott modernné, nem idegenedett el sem önmagától, sem századától, sem kora stílusától – Banner Petőfije az önfeledtségig Petőfi". Mindez igaz, és az is, hogy „döntően XIX. századi költő", a szerkesztés azonban nem feledkezik meg arról, hogy ez a költő – szabadságvárásával, jog és egyenlőség követelésével – Erdélyben szólal meg, a

hetvenes években. Az *Egy gondolat bánt engemet* című versnek, s a *Szeptember végénnek* és a *Föltámadott a tenger*nek talán azért oly nagy a sikere. A műsor mondanivalóját a *Petőfi a hídon* jól adja vissza.

Varga Vilmos Ady-lemezét is a helyi szín – a nagyváradi születésű színész-előadóművész nézőpontja – teszi érdekessé; miszerint azt a költőt szólaltatta meg, kinek köze volt Váradhoz: a forradalmi hevület ma is éltető lehet. Hiszen Varga – többek közt *A tűz csiholója*, a *Magyar jakobinus dala*, a *Dózsa György unokája*, a *Harc a nagyúrral*, a *Fölszállott a páva*, s az *A Hortobágy poétája* megidézésével – Adyt ébreszti. Azt a poétát, aki „Új szavakkal szólt a népek testvériségéről, akiket a történelem, a közös bánat, az egyformán síró folyók tettek elválaszthatatlanul rokonná" (Bajor Andor).

Kovács György üzenete keserűbb, ahogy lemezének címe mondja, *A kor falára* írja versét, azt az egyetlen egyet, amit ő sűrített kedvenc költők anyagából. Halál előtti utolsó nagy nekikészülődése ez a lemez-vallomás, amikor már fárasztó volt a színpad deszkáin való jelenlét. Érzik ez a hangból is: József Attila *Kész a leltár*a az ő számvetését is magába foglalja, Méliusz József *Elégia Attiláért* című hatalmas poémájának részlete – Háború volt! – az ő kiúttalan fájdalmával is sikolt. Egyértelmű értelmezése arra enged következtetni – Méliusz, a jóbarát köszönti így –, hogy ő, a *Hang*, úgy szól, mint az „elmenő nemzedék végrendelete". Keserű megvilágosultsággal, összegzőn. Kovács György ehhez az utolsó szerepléshez Radnóti Miklóst (*Töredék*), Áprily Lajost (*A kor falára*), Salamon Ernőt (*Magányos*), Illyés Gyulát (*Menedék*), Heltai Jenőt (*Szabadság*), Horváth Imrét (*Eminescu*), Dsida Jenőt (*Tavalyi szerelem*), Geo Bogzát (*A csúcs*), Eugen Jebeleanut (*Keserűen, Imádság*) hívta meg társnak – s nem utolsó sorban Ady Endrét (*Elbocsátó, szép üzenet*) és Mihai Eminescut (*Nem izgat, hogy mit beszéltek*). A hanglemez sugallja: a pódiumnak felelőssége van; Méliusz József szavával: „A Hang, a versek mellé – egy darab európai történelem!"

Jobbára eddig azokat a hanglemezeket említettük, amelyek az 1969-es évet előkészítették és sokszínűségükkel megalapozták. 1969-ben egy figyelemre méltó kezdeményezés is történt: az *Electrecord* útjára indította a romániai magyar írók (költők) hangját megőrző nagylemez-sorozatot. Banner Zoltán a sorozat első lemeze, a *Ha egyszer hangod támad* (Horváth Imre versei) megjelenése alkalmából sajnálattal nyugtázza, hogy az előadóművészek az elmúlt öt évben elhunyt költőkkel, Bartalis Jánossal, Olosz Lajossal, Szilágyi Domokossal, Horváth Istvánnal, Szemlér Ferenccel együtt már nem állhatnak a mikrofon elé; az ő lemezük már csak a rádióstúdiók szalagtárában fennmaradt alkalmi felvételekből szerkeszthető meg.

A Nagyváradon élő Horváth Imre érzékeny „kísérőtársra" talált Banner személyében. Banner első Horváth Imre-estjét 1966-ban mutatta be, *Fénylő szavak* címmel. Azóta még jobban elmélyült a filozófikus „négysorosok" költőjének lírájában. Horváth Imre verseivel kapcsolatban már Gaál Gábor a „japáni papucsot" említette, vagyis a kis forma szinte egyeduralmát; s azóta sokan a gondolat tömörítésének azt a lebilincselő formáját üdvözlik, amelyben az ellentétek – fény és árnyék, fönt és lent, magasság és mélység, élet és halál – összeszikráztatása adja tulajdonképp az élményt. A *Ha egyszer hangod támad* különlegessége abban van, hogy az előadóművész mellett hallhatjuk a költőt is. Az előadóművésszel megegyező vagy attól eltérő versfölfogását, saját művének értelmezését. Horváth Imre az alábbi költemények tolmácsolásával – „ma-

gyarázatával" – segíti lírájának befogadását: *Őrhelyem, Várad, Fizikailag Margittán, szellemileg Váradon, Nincs tisztesség a földön, Horog, Fűért, fáért, Béke, Gyertya, Nyár, Hiábavalók, Atom-vízió, Gyónás, Kérdőjelek, Szabadság* stb. Banner Zoltán versmondásának középpontjában az *A sárga ház* áll; de az ő hangján hallhatunk többek közt olyan verseket, mint a *Ki ez?*, az *Árnyak*, a *Ha egyszer hangod támad, Halottak, Megölt madár, Gyűrű, Aradi elégia, Köztetek élek, Küldetés.*

Ádám Erzsébet lemezét (*Vadrózsák*) nemcsak a népköltészeti hagyomány tudatos vállalása teszi értékké, hanem az is, ahogyan a Kriza János által fölgyűjtött anyagot értelmezi. Kettő segíti ebben: a pontos szövegismeret és a szép magyar – a tájnyelvi változatokat is híven visszaadó – (ének)beszéd. Sütő András a vállalkozás nagyságát és Kriza székely népköltési gyűjteményének egyedülvalóságát a folyamatban látja. „...ez a népköltészet adta nekünk Mikes Kelement és Tamási Áront. De részint Bartókot és Kodályt is: a népiségnek valóságos értelmét, a félremagyarázhatatlant. S ha már Bartókot is fölemlítettük, hozzá kell tennünk: a székely népköltészet nem egymagában és elszigetelten virágzott föl Európának e keleti tájain. Bartókot székely népballadák vezették tovább a Kárpátok ösvényein – a román folklór gyöngyös erdeibe". Sütő azt is jelzi, hogy az Ádám Erzsébet által megszólaltatott darabok „megannyi oltóág nyelvünk és művelődésünk számára". Találó az a mód, ahogyan az előadóművész Kriza *Vadrózsák*jának lapjait fölütötte: keretes játékot készített – ebben nagy segítségére volt a mezőségi zenét játszó, egy-egy művet ének (és zene) hangon megszólaltató *Barázda* együttes –, s nem csupán a nagy balladák (*Kőmíves Kelemenné, Budai Ilona, Júlia szép leány*) ragadták meg figyelmét, hanem kisebb – hangulatilag az összekötő szerepet játszó – darabok is. Gyakran csak részleteket mond (énekel) – például a 388. számú, *„Szivárvány havassán / Felnőtt rozsmarintszál"* kezdetű népdalból az első négy versszakot –, máskor többször ismétel; s együtt megszólalása a zenével sem ritka. A hanglemez egységes, jól megszerkesztett egész, nehéz belőle valamit is kiemelni. Az elkurjongatott táncszók éppúgy a helyükön vannak – közben lakodalmas zene szól –, mint a szerelmesét fájdalommal hívó panaszok, vagy *Az aranyszőrű bárány* interpretálása.

Az 1979-es év romániai magyar hanglemez-szenzációja az archív fölvételekből összeállított Kós Károly *Vallomások*. Kós Károly (1883–1977) életműve – építészete, irodalmi és képzőművészeti munkássága – abból a talajból sarjadt, amit úgy hívunk: Erdély. Innen kapta a munka szeretetét, népközösségének szolgálatát. Tartást és hitet is, hogy elképzeléseit – több nemzedék munkájára támaszkodva – megvalósíthassa. Többször is beszámolt róla, ez sohasem ment könnyen. Gátolta az írígység, az innen is onnan is kisajátítani akaró „ferdeszeműség", a kisszerű körülmények egész sora. Ő kilencven éves korában is szellemileg friss maradt, s noha életének utolsó évtizedeiben már önálló művet nem alkotott – a *Kolozsvári testvérek* című regénye sajnos nem sokkal a kezdetek után megszakadt –, jelen volt – mértéket adott – a romániai magyar szellemiségnek.

A hanglemez anyaga két nagyobb csoportra osztható: az elsőbe azok a fölvételek tartoznak, amelyek a saját műveit (abból részleteket) fölolvasó írót mutatják be (*Budai Nagy Antal históriája, Találkozásaim Móricz Zsigmonddal, Tanya a hegyen*), a második rögtönzött vallomásokat, beszédeket tartalmaz. Alig lehet megilletődés nélkül hallgatni, hogy az író mily pontosan beszél még a leghétköznapibb életmozzanatokról is (dohányzás, evés-ivás s egyéb szokások). Fölfedezés számba azonban azok a hangfölvéte-

lek mennek, melyekben életművéről, munkájáról, szülőföldhöz való vonzalmáról szól. (*A Babeş-Bolyai Egyetem diákjai előtt 1973-ban szabadon megfogalmazott ars poetica; A 90 éves Kós Károly ünneplői körében; Az építész Kós Károly válasza a Korunk Galéria vendégeként 1975-ben.*)

A hetven esztendős író a *Budai Nagy Antal históriája* és a *Varjú nemzetség* geneziséről vall, miszerint a *Budai Nagy Antal* tulajdonképp azoknak a kicsi embereknek a krónikája, kik „szépet álmodtak, nagyot akartak". Büszkén mondja, minden írását olyannak akarta, hogy az(ok) „ne csúfolják meg Mikes Kelemen, Petőfi Sándor és Ady Endre áldott emlékezetét". Az egyetem diákjai előtt életútját és a körülményeket ecsetelte, minduntalan hangoztatván, mily öröme tellett mindig az építésben („nagy dolog alkotni"), s hogy minden cselekedete nyílt volt, melyet az idő s a helyzet határozott meg. „Csak annak van értéke, amit az ember a saját talajából növeszt ki" – s közben Bartókot és Kodályt hozza föl példának, kik saját népükből merítettek, akárcsak Arany, Petőfi, Katona József. Itt hangzik el: kötelessége az embernek, hogy a maga népét szolgálja, aki kihúzza magát ez alól, az népének árulója.

A kilencvenkét éves író a kezdő lépéseket említi, ahonnan jött: a kolozsvári Református Kollégiumot, melyet Apáczai Csere János alapított, s amit őneki jelentett: „ebben a szellemben növekedtem fel". Elfogódottan, nagy szerénységgel mondja: „sokban tévedtem, de sokban talán igazam volt". Jólesik neki és örömmel nyugtázza, hogy a fiatal építészek igazolják az ő törekvéseit. Más helyütt panaszkodik: „nincs semmi gondom, s ez nagy baj; addig él az ember, amíg van dolga és gondja".

A Kós Károly hangját megörökítő hanglemez a *Tanya a hegyen* egyik részletével zárul: „Fél Kalotaszeget láthatom innen a tanyáról és a Dimbu Cruciiról meg a Riszegről, úgy, hogy megösmerem a falukat és a határokat és fél Kalotaszegen túl megláthatom innen fél Erdélyország hegyláncait, gerinceit és csúcsait a Meszesi-hegyektől a Láposi- és Besztercei hegyekig és a Kelemen havasig. Ezt mind láthatja az én szemem innen, és mindig, amikor csak akarom, és ez mind az enyém, és senki sem veheti el tőlem, amíg itt élhetek..."

E szép, vallomásos hanggal szemlénk be is fejeződhetne. De a romániai magyar hanglemezek – ígért – folyamatossága, illetve abba vetett hitünk kell, hogy legyen a zárókép. Várakozásunkat csak növeli, hogy az *Electrecord* több, archív anyagra támaszkodó hanglemez elkészítését tervbe vette.

Szakolczay Lajos

Jugoszláviai magyar hanglemezek

A jugoszláviai magyar író, színész és előadóművész nem oly ismert, mint romániai kollégái: jugoszláviai magyar hanglemezről úgyszólván nem is beszélhetünk. Próbálkozásokról igen. Abban a reményben, hátha a jövő változást hoz, s az eddig megjelent két *Symposion-lemez*t újabbak követik, s egyszer talán lehetőség nyílik a (szabadkai és újvidéki) rádió és az újvidéki televízió hangarchívumának föltárására is. Sok színész önálló estjéről hallottunk (Árok Ferenc, Jónás Gabriella, Daróczi Zsuzsa, Bicskei István, Soltis Lajos, Ladik Katalin), amelyek megérdemelnék a hanglemezre rögzítést. S vajon Sinkó Ervin, Majtényi Mihály fölolvasását nem lehetne-e valamelyik ar-

chívumból előkeresni; s a nagy öregek (Herceg János, a Híd-alapító Lévay Endre, Lőrinc Péter) is ösztönözhetnék egy-egy hanglemez elkészítését. A jugoszláviai magyar művelődés még kellően nem figyelt föl erre a népszerűsítő, s egyben muzeális (megőrző) tevékenységre, mely a hagyománykutatás és -ápolás egyik – jövőben sokszorosan visszatérülő – része lehetne.

Ma még csupán három jugoszláviai magyar lemezt ismerünk: az egyik – *Ladik Kataliné* – félig-meddig magánvállalkozásban készült és a hangpoétika (a vizuális költészet hanggal való megjelenítése) tárgykörébe tartozik (1976 – Belgrád). A másik kettő az újvidéki folyóirat, az *Új Symposion* mellékleteként jelent meg (kis hányada önálló terjesztésben is kapható volt); *Domonkos István:* Kuplé; Tiszáról fúj a szél (mindkettő 1979-ben).

Domonkos István nagy verse, a *Kormányeltörésben* számtalan pódiumon, több művész tolmácsolásában elhangzott már, s a huszadik századi magyar líra értéke. A *Kuplé*, mely a költő megzenésítésében és előadásában került lemezre – Domonkos korábban híres dzsesszmuzsikus volt –, valójában a *Kormányeltörésben* című költeménynyel megkezdett utat folytatja. A „dicső Magia Polla" refrénként való ismétlődése, s a rímek szándékolt összecsendítése igazi kuplé-hangulatot eredményez. Minde mögött ott a kiábrándult, a gyermekkort elveszítő, sokszor megcsalatkozott költő fájdalma. „s szaporodtak az idiódiákok / a leltározó finánszok / nagy anyánk dicső Magia Polla / reszkettem de mégis / beálltam a sorba / rimérek poéterek rimászok / ítészek ideászok kritikászok / miért ástok / a levegőbe futóárkot / s ég-e a veréb tolla / dicső Magia Polla".

Domonkos előadóművésznek is kiváló, szétszedi a verset, dallamot ismétel, s ahol a szöveg úgy kívánja – „eljönnek végül az úri hentesek / a hamvasztóipari bennfentesek" – kakofóniába, hörgésekbe megy át a hangja. A *Kuplé* interpretálása nagy előadóművészi pillanat.

A *Tiszáról fúj a szél (Symposion lemezek 2.)* népzenei jellegű: a csókai Móra Ferenc Művelődési Egyesület ifjúsági citerazenekarának három népdalelőadását rögzíti (*Kék ibolya búnak hajtja a fejét, Volt egy lovagom..., Az anyósom olyan tiszta*). A felvétel értékét Burány Béla szavaival érzékeltetjük: „*A Tiszáról fúj a szél* kislemez valamennyi dallama a még Bartók által meghatározott, régi stílusú, ősi dallamaink közül való, elsősorban az Alföld dallamcsoportjából. Tiszta forrásból kínálnak tehát, szinte csak kortynyit, szíves kínálással. Az előadott változatok Vajdaságban kerültek szalagra, a Tisza-vidék bácskai és bánáti oldalán".

Szakolczay Lajos

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

Kongresszus

I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1981. augusztus 10–14 között rendezte meg kongresszusát, a magyarságtudomány szakembereinek első nemzetközi tudományos tanácskozását a Magyar Tudományos Akadémia Székházában Budapesten.

A kongresszus előestéjén, augusztus 9-én tartotta a Társaság Végrehajtó Bizottsága negyedik ülését az Akadémia Elnöki Tanácstermében, amelyen megvitatta a kiküldött albizottságok (Jelölő Bizottság, Alapszabály Bizottság) előterjesztését, s döntött a Lotz-emlékérmek odaítéléséről. Elfogadta a titkárság munkájáról, a Társaság pénzügyi gazdálkodásáról, valamint kiadványairól, folyóiratairól szóló beszámolót, és meghallgatta a Szervező Bizottság elnökének tájékoztatását az I. Hungarológiai Kongresszusról.

Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus 1981. augusztus 10-én, 9 órakor az Akadémia Dísztermében tartotta megnyitó ülését. A kongresszus védnöke *Pozsgay Imre* művelődési miniszter és *Szentágothai János*, az MTA elnöke volt. A megnyitó ülésen az Előkészítő Bizottság elnöke, *Szabolcsi Miklós* üdvözölte a megjelenteket; a művelődési miniszter képviseletében *Tóth Dezső* miniszterhelyettes, az Akadémia nevében Szentágothai János köszöntötte a kongresszust. A Társaság elnökének, *Bo Wickman* professzornak üdvözlő szavaival és a Lotz-emlékérem átadásával zárult az ünnepélyes megnyitó.

Délelőtt 10 órakor plenáris üléssel kezdődött a tudományos tanácskozás, amelyen az első témakör – A magyar filológia (hungarológia) oktatása Magyarországon kívül – főelőadásai hangzottak el. Délután öt szekcióban mintegy 40 kisebb előadás, referátum kapcsolódott a főelőadásokban elhangzottakhoz, bemutatva a határainkon túl folyó magyar nyelv- és irodalomoktatás speciális kérdéseit, eredményeit és nehézségeit.

Hétfőn este a kongresszus tiszteletére Szentágothai János, az MTA elnöke fogadást adott az Akadémia Várbeli Kongresszusi Termében.

A kongresszus második napján délelőtt a Díszteremben a második témakör – A magyar vers – három főelőadását hallgatták meg a részvevők, a hozzájuk kapcsolódó referátumok délután négy szekcióban hangzottak el. Délután került sor arra a kerekasztal-értekezletre is, amelyen A külföldi lexikonok és enciklopédiák magyar vonatkozású címszavainak kérdéséről, s egy adatbank lehetséges létrehozásáról esett szó.

Augusztus 12-én, szerdán egésznapos kiránduláson vettek részt az érdeklődők, választva a nógrádi néprajzi túra, illetve a Pest megyei kastélyok megtekintése között.

Csütörtökön, 13-án délelőtt a második témakör további főelőadásaival folytatódott a konferencia, melyekhez öt szekcióban kapcsolódtak a referátumok.

A kongresszus utolsó napján, pénteken délelőtt négy szekcióban tanácskoztak a magyar verssel foglalkozó kutatók. Ebben a témakörben összesen mintegy száz előadás

hangzott el. A szekció-ülésekkel egyidőben A készülő hungarológiai kézikönyvről rendezett kerekasztal-értekezleten vettek részt az érdeklődők.

Pénteken délután a kongresszus lezárásaként tartotta meg a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság második Közgyűlését az Akadémia Dísztermében.

Bo Wickman elnök üdvözlő szavai után a Közgyűlés elfogadta a napirendet, majd Klaniczay Tibor főtitkári beszámolója és Sivirsky Antalnak, a Számvizsgáló Bizottság elnökének tájékoztatója hangzott el az alakuló közgyűlés óta végzett munkáról és pénzügyi gazdálkodásról. A két beszámolót követő vita után a Közgyűlés elfogadta a főtitkár és a Számvizsgáló Bizottság jelentését.

A beszámolók után Sinor Dénes alelnök, az Alapszabály módosító bizottság elnöke ismertette az új alapszabály tervezetét, amelyet kisebb módosításokkal a Közgyűlés egyhangúlag elfogadott.

Ezután a Jelölő Bizottság elnöke, Szeli István alelnök terjesztette a bizottság javaslatát a Közgyűlés elé. A Végrehajtó Bizottság új tagokkal való kiegészítésére, új tiszteleti tagok választására vonatkozóan hangzott el javaslat.

A Közgyűlés bizalmát kifejezve meghosszabbította a jelenlegi vezetőség megbízását a következő közgyűlésig, amikor az új alapszabály elvei szerint kell majd választást tartani. Egyúttal kisebb változtatásokat hagyott jóvá a Végrehajtó Bizottság személyi összetételében. A Végrehajtó Bizottság tagjai közé választotta Domokos Gézát (Románia), Mikko Korhonent (Finnország), Richard Pražákot (Csehszlovákia), Szathmári Istvánt (Magyarország), Vargyas Lajost (Magyarország).

A Közgyűlés a Jelölő Bizottság javaslatát elfogadva a magyarságtudomány kimagasló művelőit a Társaság tiszteleti tagjai közé választotta: Bán Imre (Magyarország), Astrik Gabriel (USA), Ligeti Lajos (Magyarország), Vladimír Skalička (Csehszlovákia), Cs. Szabó László (Anglia), Tamás Lajos (Magyarország).

A Közgyűlés végül határozatot fogadott el a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus időpontjáról és helyéről.

A Közgyűlés megelégedéssel vette tudomásul Szeli István alelnök tájékoztatását, és köszönetét fejezte ki a Végrehajtó Bizottság jugoszláviai tagjainak a következő kongresszus érdekében tett eddigi fáradozásukért és kinyilvánította, hogy örömmel tartaná meg a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust Jugoszláviában, feltehetően Újvidéken, 1986-ban. A Közgyűlés felhatalmazta a Végrehajtó Bizottságot, tegye meg a szükséges további lépéseket, és felkérte a Végrehajtó Bizottság jugoszláviai tagjait, hogy folytassák ezirányú fáradozásaikat.

Bo Wickman elnöki zárszavában megállapította, hogy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság első nagy erőpróbája, az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus jól sikerült, s az eredményekkel meg lehetünk elégedve, s így teljes bizalommal tekinthetünk a Társaság és a magyar filológiai kutatások jövője felé. Végül a Végrehajtó Bizottság és a kongresszus minden résztvevője nevében köszönetét fejezte ki a Szervező Bizottságnak munkájáért.

A kongresszus utolsó napján, pénteken este a Társaság bankettet rendezett a Gundel Étterem Kongresszusi Termében.

M. R. J.

Kitüntetések

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Lotz János tiszteletére emlékérmet alapított a Magyarország határain kívül élő kutatók és oktatók a magyarságtudomány műveléséért, terjesztéséért végzett kiemelkedő munkásságának elismerésére.

A *Lotz János-emlékérmet*, Ligeti Erika szobrászművész alkotását, első alkalommal Budapesten, az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1981. augusztus 10-én a Társaság elnöke, Bo Wickman adta át.

Kitüntetésben részesült *Csapláros István*, a varsói egyetem magyar tanszékének nyugalmazott professzora, *Eva Martins*, a stockholmi egyetem docense, Lotz János egykori tanítványa, *Penavin Olga*, az újvidéki egyetem magyar tanszékének professzornője, *Vladimír Šmilauer*, a prágai Károly Egyetem nyugalmazott professzora, *Viljo Tervonen*, a filológiai tudományok magisztere, a budapesti egyetem egykori finn lektora és *Szent-Iványi Béla*, a berlini Humboldt Egyetem magyar tanszékének nyugalmazott professzora.

M. R. J.

Bo Wickmannak, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének beszéde az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1981. augusztus 10-én

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége nevében tisztelettel és szeretettel üdvözlöm az első Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus védnökeit, valamennyi részvevőjét és vendégeit. Szeretném tolmácsolni a vezetőség hálás köszönetét a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy vendégül látta első kongresszusunkat, s anyagi és erkölcsi támogatásával lehetővé tette annak megrendezését.

Ez a kongresszus fordulópont nemcsak fiatal társaságunknak, hanem az egész tudományszaknak, a magyar filológiának illetve hungarológiának a történetében is. Első ízben kerül sor a magyar nyelv, irodalom, néprajz és művelődéstörténet kutatóinak, egyetemi oktatóinak nemzetközi seregszemléjére, melyen országhatároktól és nemzeti hovatartozástól függetlenül összegyűltek a szakterület művelői. Az a tény, hogy négy évvel ezelőtt Nyíregyházán mintegy száz magyar és nem magyar kutató elhatározta nemzetközi társaság létrehozását a magyar filológia fokozott művelése érdekében, annak a jele volt, hogy a hungarológia immár nemzetközi diszciplínává fejlődött. Hogy a Társaság alapítói helyesen ismerték fel a fejlődésnek eme tendenciáját, azt az elmúlt évek tapasztalatai messzemenően igazolták. Négy év alatt a Társaság taglétszáma túlhaladta a 700-at, s ennek csaknem a fele Magyarországon kívüli szakemberekből áll. Első kongresszusunk most újabb nagy előrelépést jelent ezen az úton, hiszen a Társaság céljaival való egyetértés, a szolidaritást kifejezésre juttató csatlakozás után most már a közös munka megkezdéséről van szó, a magyar filológia fontos kérdéseinek nemzetközi keretben való vizsgálatáról és megvitatásáról.

Mindez azt jelenti, hogy a magyar filológia megszűnt kizárólag a magyarok ügye

lenni. A magyarok számára a hungarológia továbbra is a nemzeti tudományok összességét jelenti, a világ számára ugyanakkor ez a tudományszak egy sajátos civilizáció sokoldalú vizsgálatával foglalkozó tudomány, hasonlóan a más civilizációk kutatására kifejlődött tudományszakokhoz. Minden egyes nemzeti civilizáció önálló alkotóeleme az egyetemes emberi kultúrának, s ezen belül külön értéket képvisel. Megőrzése, sajátságainak a kutatása, értékeinek a kiemelése, megismertetése, a világ kultúrájába való beillesztése és beépítése egyformán érdeke az adott nemzetnek és az egész emberiségnek. Társaságunk és kongresszusunk ezen a kettősségen belül a nemzetközi szempontot és érdeket képviseli, és meg vagyok róla győződve, hogy jelentékenyen előre fogja vinni a magyar civilizáció nemzetközi téren való vizsgálatát és megismertetését.

Ennek a fordulatnak a jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha egy kissé a múltra pillantunk. Nem is kell messzire mennünk: negyven-ötven évvel ezelőtt csak egészen kivételesen akadtak a magyar nyelvterületen kívül olyan tudósok, akik komolyan hozzájárultak a magyar filológia műveléséhez. Aurélien Sauvageot, C. A. Macartney, Lotz János ritka kivételek voltak akkoriban, munkásságuk azonban jelezte már, hogy a hungarológia komoly érdeklődésre számíthat a legkülönbözőbb országok tudósainak a körében is. Az ő, és a hozzájuk hasonlók úttörő munkájának volt az eredménye, hogy lassan egyre többen kezdtek magyarul megtanulni és magyar filológiával is foglalkozni. Én magam is részben Lotz János ösztönzésének köszönhetem, hogy bekapcsolódtam a hungarológia nemzetközi művelésébe, s éppen ezért nagy örömömre szolgál, hogy Társaságunk a ma első ízben kiosztásra kerülő Lotz-emlékéremmel adózik e nagy tudós érdemeinek.

Félévszázaddal ezelőtt még csak igen kevés egyetemen és főiskolán oktatták a magyar nyelvet és irodalmat Magyarország határain kívül. Ma viszont már több mint hetven ilyen felsőoktatási intézményt tartunk számon. Ez a szám önmagában is mutatja, mennyire megérett a helyzet a magyar filológia művelőinek nemzetközi összefogására.

Amikor ennek a jelentős előrehaladásnak a jegyében első kongresszusunk megkezdi munkáját, meg szeretném ragadni az alkalmat, hogy megköszönjem azt a nélkülözhetetlen erkölcsi és anyagi támogatást, melyet Társaságunk kezdettől fogva kapott mostani vendéglátónktól, a Magyar Tudományos Akadémiától. Megköszönöm a Magyar Népköztársaság művelődési miniszterének és a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, hogy vállalták kongresszusunk védnökségét, s kongresszusunk megrendezését anyagilag is segítették. Megvannak így a feltételei, hogy a most kezdődő kongresszus előadásaitól és vitáitól bizton várhatjuk jelentős új eredmények bemutatását, a különböző országokból idesereglett hungarológusok termékeny eszmecseréjét. Társaságunk vezetősége nevében ehhez kívánok eredményes munkát és sok sikert.

Tóth Dezső miniszterhelyettesnek
a művelődési miniszter képviseletében elmondott beszéde
az I. Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1981. augusztus 10-én

Tisztelt Kongresszus!

A Művelődési Minisztérium nevében tisztelettel köszöntöm a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszusát, annak minden részvevőjét; megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel külföldi vendégeinket.

A Művelődési Minisztériumnak ez az üdvözlete egyáltalán nem formális, nem protokolláris, hiszen e minisztérium feladata, szerepe szerint mélyen érdekelt az Önök kongresszusának sikerében. Érdekelt, mert a magyarságra vonatkozó tudományos diszciplínák határainkon kívüli oktatásának kérdéseiről van szó, aminek eredményei nyilvánvalóan elősegítik hazai oktatási önismeretünket. Mint ahogyan a magyar vers problémáinak nemzetközi megközelítése minden bizonnyal irodalmi tudatunkat – ezen belül élő költészetünk alkotói tudatát is – gyarapítani hivatott.

Egy ilyen típusú kongresszusnak azonban konkrét témáin túlmutató jelentősége van: más hasonló vállalkozásokkal együtt a nemzeti és az egyetemes érdekű, az emberileg sajátos és az emberileg egyetemes tudományos egymásra vonatkoztatásának fóruma, e kölcsönhatás tudatosításának és gazdagításának rendkívül jelentős alkalma.

Egy ilyen jellegű tanácskozásnak nyilván van, hogy úgymondjam, nemzeti oldala. Mint ahogyan a szlavisztikának, anglisztikának, germanisztikának vagy romanisztikának megvannak a maguk magától értetődő központjai – a hungarológiának is természetes „anyaműhelye" Magyarország, a magyarországi tudományos-szellemi élet. S e tekintetben hazudnánk, ha nem vallanánk be: örülünk annak, hogy nemzeti tudományaink iránt szerte a világon érdeklődés mutatkozik, s e növekvő figyelem jegyében folyik azok művelése, oktatása, s hogy ennek révén nemzeti kultúránk, nyelvünk, irodalmunk nagyvilágban való jelenléte gyarapszik, ami viszont azt is segíti, hogy sajátos szellemi értékeinkkel hozzájáruljunk az egyetemesen emberi gazdagításához. S a hungarológia e nemzeti oldaláról közelítve vagyunk hálásak is külföldi kollégáinknak, örülünk annak, hogy e tudományág első kongresszusát hazánk láthatja vendégül.

De e kérdésnek van egy ettől elválaszthatatlan másik oldala is. Minden, aminek nemzeti karakterisztikuma van – így a hungarológia is –, csak viszonyítás révén képes önmagát művelni, egyáltalán hitelesen megfogalmazni. A sajátosat soha nem lehet merő önszemlélet alapján, teszem azt, egy zárt etnikai-nemzeti szemlélet alapján körvonalazni. Illetve ha ez történik – s erre a két világháború közti hazai hungarológiában akadt példa –, az könnyen vezethet a nemzeti sajátságok túldimenzionálásához, a nemzeti tudományok úgymond „sorstudományokká" való misztifikálásához, mindenesetre tudományos érvényük csorbításához.

Állító módon tehát úgy kell fogalmaznunk: a nemzeti tudományok anyaországbeli művelésének hiteléhez elengedhetetlen a tudományos szellemi atmoszféra nemzetközi nyitottsága, s a magyar tudományosság is csak ennek a talaján tehet eleget azoknak a kötelezettségeknek, melyek rá mint a hungarológia központi műhelyére hárulnak. Szűkebb értelemben biztosítéka ennek a magyarországi szlavisztika, romanisz-

tika, anglisztika és így tovább – általában a nemzetközi filológia intenzív művelése; közvetlen előmozdítója pedig éppen az, amit ennek a mostani kongresszusnak nemzetközi jellege fejez ki. Egyszerűen szólva azért, mert a nemzetközi, tehát a sokhátterű, sokszempontú megközelítés a hungarológia magyarországi és általános művelésének tárgyilagosságát, objektivitását biztosítja. E tekintetben a viszonyítás, az együttműködés és tapasztalatcsere nemzetközisége a hungarológia szigorúan tudományos jellegének egyik legfontosabb garanciája.

Hadd tegyem hozzá rögtön: egyszersmind tudományos továbbfejlődésének is nélkülözhetetlen záloga. A magyar nyelvészet, irodalomtörténet, néprajz lényegében túljutott a tartalmi és kodifikáló szintézisek – az összegző kézikönyvek, a szótárak, a lexikonok – munkáján, s napjainkban tudományos módszereiknek, eszközeiknek, ezzel együtt tudományos szemléletüknek továbbfejlődése szempontjából, ha lehet mondani, az eddigieknél is nélkülözhetetlenebb előmozdítója a nemzetközi kitekintés szélesítése, a nemzetközi együttműködés elmélyítése, az így szerzett új, a hazaiétól eltérő látószögek tapasztalatainak felhasználása, nem egyszer a feltáró kutatómunka konkrét eredményeinek szerves adaptálása.

Mindez természetszerűleg függ össze azzal, hogy az ún. nemzeti tudományok egyben a humán tudományok, az emberrel foglalkozó tudományok körébe tartoznak. Elvont ember a valóságban nem létezik. Mindegyik valamilyen nemzetileg, nyelvileg, etnikailag körülírható közösség tagja. Az ilyen, bizonyos mértékig nemzetinek nevezhető tudományág nemzetközi művelése mégis szükségképpen jár együtt az általános emberi fejlődés közös törvényszerűségeinek tudományos megismerésével, egyidejűleg és szükségképpen gyarapítva az emberi nem nyelvileg, nemzetileg konkrét sokszínűségének feltárását, és hat – a maga korlátozott erejéig ugyan, de jótékonyan – ellentétektől tagolt emberi világunk alapvetően közös érdekeinek, mindenekelőtt békevágyának érvényesítésére.

S ha már éltünk azzal a jelzős szerkezettel, hogy „humán", azaz az emberre közvetlenül vonatkozó tudományok – akkor egy ilyen nemzetközi találkozónak napjainkban olyan figyelmeztető jelentősége is van, hogy e tudományágakat nem szabad valamilyen másodlagos, amolyan „megtűrt" szerepkörbe szorítani. Nem hiszem, hogy a különböző tudományágak hierarchikusan rangsorolhatók. A tudományágak sokasága végső soron az élet dolgainak, illetve az emberi szemléletnek a sokoldalúsága mentén szerveződtek. Ha mai világunkban a különböző társadalmi formációk szerinti értelmezésben, de mégis minden társadalmi formációra kiterjedően a termelési, technikai, műszaki, gazdasági kultúrával összefüggő kérdések, s ennek kapcsán tudományágak kerültek is előtérbe, ez aligha jelentheti a filológiai tudományok elvi egyenrangúságának bármifajta kétségbevonását. Sőt, ha figyelembe vesszük, hogy a gazdaságban, termelésben egyre fontosabbá válik az ún. emberi tényező, akkor a szellemi kultúra hagyományainak és értékeinek ápolására szövetkezett tudományos diszciplínák időszerű jelentőségéhez sem férhet semminemű kétség.

Kérem, engedjék meg, hogy mindezek okán, mindezzel valamelyest hitelesítve ismételjem meg a Magyar Népköztársaság Művelődési Minisztériumának tiszteletteljes üdvözletét és kívánjak a kongresszusnak eredményes munkát, külföldi vendégeinknek pedig ezen túlmenően hasznos és kellemes magyarországi tartózkodást.

Szentágothai Jánosnak, a Magyar Tudományos Akadémia elnökének beszéde az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megnyitó ülésén, 1981. augusztus 10-én

A Magyar Tudományos Akadémia nevében szeretettel köszöntöm a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagjait és vezetőségét, illetve az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus valamennyi részvevőjét. Hagyományaival összhangban cselekedett Akadémiánk, mikor örömmel vállalta, hogy otthont ad az új nemzetközi társaság első kongresszusának. Hiszen a Magyar Tudományos Akadémia a múlt századi nemzeti mozgalom szülötte és létrejöttekor a magyar nyelv és irodalom művelése, tágabban a nemzeti tudományágak fejlesztése állt munkája előterében. Azóta a társadalomnak a tudomány iránti igényei sokat változtak, a különböző tudományok rohamosan fejlődtek és újak keletkeztek, ami szükségessé tette, hogy Akadémiánk tevékenységének belső arányai az elmúlt 150 év alatt jelentősen megváltozzanak: a magyar filológiai, illetve a hungarológiai kutatások mellett egyre nagyobb arányokban bontakozott ki a többi társadalomtudományoknak, s különösen a természettudományoknak, s újabban a műszaki tudományoknak a fejlődése. A Magyar Tudományos Akadémiának ma valamennyi tudományág hazai fejlődéséért kell felelősnek lennie, s nem kötelezheti el magát egyoldalúan egyik vagy másik tudománycsoport mellett, ami azonban semmiképpen sem jelenti, hogy ne kívánná továbbra is megkülönböztetett figyelemmel gondját viselni a magyar nyelv-, irodalom- és néprajztudomány ügyének.

E törekvés bizonyságai azok a szervezeti feltételek, amelyeket az Akadémia a II. világháború óta a hungarológiai tudományok számára biztosított. Létrehozta ezeknek a tudományágaknak a központi tudományos műhelyeit, a megfelelő akadémiai intézeteket. Az Akadémia Nyelvtudományi, Irodalomtudományi és Néprajzi Intézetei kereken 250 munkatárssal rendelkeznek, ami lehetővé tette, s lehetővé fogja tenni a jövőben, hogy a nagy koncentrációt, sok kutató kollektív munkáját kívánó alapmunkák elkészüljenek. Így jöhetett létre a Magyar Nyelv Értelmező Szótára, a Történeti Etimológiai Szótár, a Magyar Nyelvatlasz, a hatkötetes magyar irodalomtörténet, a magyar klasszikusok kritikai kiadásai, s van készülőben a Magyarság Néprajza s számos más nagy vállalkozás. Még szembetűnőbb Akadémiánknak a magyar filológia számára nyújtott támogatása, ha a publikációk mennyiségét nézzük: az elmúlt harminc év nyelvészeti, irodalomtörténeti és néprajzi akadémiai kiadványainak száma felülmúlja az azt megelőző száz évét.

A hungarológia műveléséhez az Akadémia természetesen nemcsak saját intézményei révén igyekszik hozzájárulni, de felkarolja és támogatja a más intézményekben, így az egyetemeken, a közgyűjteményekben folyó munkálatokat is. Fokozott érdeklődéssel figyeltünk fel az utóbbi évtizedekben a magyar nyelv és irodalom kutatása és egyetemi oktatása terén a határainkon kívül folyó munkálatokra, megnyugvással regisztrálva, hogy a magyar filológia fokozatosan nemzetközi kutatási területté, tudományággá fejlődik. Mikor pedig a magyar filológia legkiválóbb külföldi és hazai képviselői megérettnek látták az időt arra, hogy sor kerüljön a hungarológia művelőinek nemzetközi összefogására, Akadémiánk örömmel tette meg a kezdeményező lépést, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság alakuló közgyűlésének összehívásával, amire

négy évvel ezelőtt Nyíregyházán került sor. E négy esztendő alatt az új nemzetközi társaság igazolta a hozzáfűzött reményeket, életerős, nagy létszámú társasággá fejlődött s kezdeményezéseivel, kiadványaival sikeresen tette meg a hungarológia nemzetközi szervezéséhez szükséges lépéseket. A Magyar Tudományos Akadémia örömére szolgál, hogy anyagi és erkölcsi segítségével hozzájárulhatott a Társaság munkájához; és erre a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság természetesen a jövőben is számíthat.

Az új Társaság eddigi tevékenységének a legfontosabb állomása ez a most megnyíló kongresszus, a magyar filológia művelőinek ez az első nagy nemzetközi seregszemléje. Ilyen minőségben történelmi jelentőségű állomás ez a hungarológia fejlődésében; s az Akadémia örömmel könyvelheti el, hogy erre éppen az ő falai között kerül sor. Még egyszer köszöntöm a kongresszus valamennyi részvevőjét, s köztük külön tisztelettel a hungarológia nagy számú külföldről érkezett kiváló képviselőjét, s kívánok a Magyar Tudományos Akadémia részéről az Önök munkájához sok sikert.

Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson elhangzott előadások

I. A magyar filológia (hungarológia) oktatása Magyarországon kívül

Ingrid BEJACH (Berlin, DDR): A berlini Humboldt-Egyetemen folyó német-magyar nyelvi összehasonlító kutatások
BEÖTHY Erzsébet (Amsterdam, NL): A befejezett és a folyamatos cselekvés a magyarban és a hollandban. Az igekötők funkcionális eltérése
Carla CORRADI (Bologna, I): Mit kívánnak az olaszok a magyartanuláshoz?
CSANDA Sándor (Pozsony, CS): A Komenský Egyetem Magyar Tanszékének filológiai munkásságáról
CSAPLÁROS István (Varsó, PL): Magyarvonatkozású filológiai kutatások Varsóban
Madeleine CSÉCSY (Nizza, F): A magyar nyelv tanításának francia vonatkozásai
DIENES Ottó (Lille, F): A magyar nyelv és kultúra oktatásának kérdései egy francia egyetemen
ÉDER Zoltán (Budapest, H): Magyar nyelvismeret – magyarságismeret
Holger FISCHER (Hamburg, D): A hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában
FRANK Gabriella (Budapest, H): A magyartanítás lehetőségei Ausztriában
GALAMBOS Ferenc (Alsóőr, A): Magyarságtudományi Intézet megszervezése egyetemtől függetlenül
Danilo GHENO (Fireznze, I): A magyar filológia oktatása és kutatása Olaszországban
GINTER Károly (Budapest, H): A magyar-indoeurópai kontrasztok és a magyartanulás
HAJDÚ Péter (Budapest, H): Magyar nyelvoktatás – uralisztikai stúdiumok
JAKÓCS Dániel (Szeged, H): A magyar filológia oktatása a Leningrádi Állami Egyetemen
JANURIK Tamás (Szeged, H): A hungarológia helyzete és távlatai Franciaországban
KÄFER István (Budapest, H): Hungarikumok a szlovák középfokú oktatásban

KERESZTURY Dezső (Budapest, H): A berlini Magyar Intézet története
KORNYA László (Debrecen, H): A hungarológia oktatásának lehetőségei a berlini Humboldt Egyetemen folyó fordító- és tolmácsképzés keretében
KOVÁCS László Lajos (West-Lafayette, USA): Fontosabb magyar gyűjtemények Észak-Amerika könyvtáraiban az oktatás szolgálatában
LIZANEC Péter (Uzsgorod, SU): A magyar nyelv és irodalom oktatása az Uzsgorodi Állami Egyetemen
Klara MAITYINSZKAJA (Moszkva, SU): A magyar filológia (hungarológia) oktatása a Szovjetunióban
MAYER Klára (Moszkva, SU): Magyar nyelv, magyar kultúra
MÁTÉ Jakab (Budapest, H): A hungarológiai oktatás helyzete és távlatai a Román Szocialista Köztársaságban
MOKUTERNÉ KATUS Elvira (Szófia, BG): Magyar nyelvtanítás Bulgáriában, különös tekintettel a bolgár és a magyar hangrendszer különbözőségére
NAGY Károly (Somerset, USA): Adalékok az Anyanyelvi Konferencia történetéhez. (Felelősségérzetből fakadt források)
Karl NEHRING (München, D): Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland
NÉMEDI Lajos (Debrecen, H): A magyar nyelv oktatása külföldieknek a Debreceni Nyári Egyetemen (1931–1981)
Giovan Battista PELLEGRINI (Padova, I): A magyar filológia oktatásának története Páduában és Olaszország más egyetemein, és az olasz filológia oktatása Magyarországon
Jean PERROT (Párizs, F): Les études hongroises en France: bilan et perspectives
Richard PRAŽÁK (Brno, CS): A cseh hungarisztika kialakulásának története
RÁKOS Péter (Prága, CS): A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában
RÉDEI Károly (Bécs, A): A magyar filológia oktatása Ausztriában
Andrzej SIEROSZEWSKI (Varsó, PL): A magyar filológia felsőfokú oktatása Lengyelországban
Denis SINOR (Bloomington, USA): A hungarológia helyzete az Egyesült Államokban
Manana SZALADZE (Tbiliszi, SU): Magyar nyelvoktatás a Tbiliszi Idegennyelvek Főiskoláján
SZELI István (Újvidék, YU): A hungarológiai oktatás és kutatás Jugoszláviában
SZÍJ Enikő (Budapest, H): A magyar mint cél- és eszköznyelv a moszkvai Lomonoszov Egyetemen
VÁRDY S. Béla (Pittsburgh, USA): Az amerikai–magyar történelemkutatás úttörői
WOJATSEK Károly (Lennoxville, C): A hungarológia művelése Kanadában
ZAICZ Gábor (Dánia, DK): Hungarológia és finnugrisztika Dániában

II. A magyar vers

Zsuzsanna Bjørn ANDERSEN (Birkerød, DK): Vers, versszerűség, próza
Robert AUSTERLITZ (New York, USA): A magyar vers nyelvi és metrikai alapjai

Sava BABIĆ (Újvidék, YU): Petőfi népies verseinek szerb-horvát fordításai
Enikő MOLNÁR BASA (Washington, USA): Possibilities for Hungarian Literature in the United States
BÉLÁDI Miklós (Budapest, H): A magyar dadaista vers
BENKŐ Loránd (Budapest, H): Néhány filológiai kérdés az Ómagyar Mária-Siralom körül
Marianna D. BIRNBAUM (Los Angeles, USA): A humanista ellen-modell: Radnóti Miklós Második eclogája
BODNÁR György (Budapest, H): A költői nyelv és a 20. századi magyar költészet
BODOLAY Géza (Budapest, H): Néhány verstani kérdés a felvilágosodás korának és a reformkornak az elméleteiből
BÓKAY Antal (Pécs, H): A lírai vers típusai a kései József Attila költészetében
BONYHAI Gábor (Budapest, H): A vers mint az értelmezés tárgya
BORI Imre (Újvidék, YU): A versszerűség kritériumai a XX. századi magyar költészetben
Dalma H. BRUNAUER (Potsdam, USA): A Kosztolányi-versek fordításáról
BÜKY László (Szeged, H): A versbefejezés grammatikájához
Marinella D'ALESSANDRO (Nápoly, I): Az ezredik szó (Lesznai Anna költészete)
DEME László (Szeged, H): A vers szövege és hangzása
ELEKFI László (Budapest, H): Mi a jambus?
ERDÉLYI Zsuzsanna (Budapest, H): Az archaikus népi imádságok középkori összetevői
FEHÉR Erzsébet (Budapest, H): Adalékok a korai magyar avantgarde poétikájához
Alekszandr Pavlovics FEOKTYISZTOV (Moszkva, SU): Mordvin irodalom magyarul – magyar irodalom mordvinul
Albert Lange FLIFLET (Stend, N): A finn és a magyar Kalevala
FUTAKY István (Göttinga, D): Magyar vers – német nyelv. Megjegyzések néhány újabb műfordítás kapcsán
Éva GEREVICH-KOPTEFF (Helsinki, SF): Magyar versek elemzésének problémái idegen ajkúak számára
GÖMÖRI György (Cambridge, GB): A magyar vers fordításának lehetőségei és útjai más nyelvekre
GÖRÖMBEI András (Debrecen, H): Néhány szempont a „hosszú-ének" poétikájához
GUNDA Béla (Debrecen, H): Babits Mihály költészete és a néphagyomány
HOLL Béla (Budapest, H): A középkori magyarországi latin liturgikus versköltészet és a vulgáris egyházi ének
HOPPÁL Mihály (Budapest, H): A Toldi mitológiai háttere
HORVÁTH Iván (Budapest, H): Repertorium metricum
Marlene KADAR (Toronto, C): The Tragic Motif in the Ballad of „Kádár Kata"
KÁLMÁN Béla (Debrecen, H): A magyar népdal ősi öröksége
KANYÓ Zoltán (Szeged, H): Vers és kommunikáció
Paul KÁRPÁTI (Berlin, DDR): A magyar jambikus vers németül
KECSKÉS András (Budapest, H): Irányzatok és álláspontok a magyar verselméletben
KERÉK András (Oxford, USA): A gyermekvers metrikája
KOCZISZKY Éva (Szeged, H): A XIX. századi magyar vers poétikája

KŐSZEGHY Péter (Budapest, H): Vitás kérdések a Balassi-kutatásban
KRIZA Ildikó (Budapest, H): A népdal átalakulása a pittsburgh-i magyarság körében
KUN András (Debrecen, H): A korai Nyugat tulajdonképpeni (lírai) költészetfelfogása
KÜLLŐS Imola (Budapest, H): Folklór – kéziratos énekköltészet – irodalom
LÁNG Gusztáv (Kolozsvár, R): Tóth Árpád és az expresszionizmus
Georg LÜCK (Berlin, DDR): Illyés Gyula viszonya a magyar népköltészethez
MARTINKÓ András (Budapest, H): Nyelvi kérdések a magyar versnek más nyelvekre való fordítása során
Ivan Petrovics MEGELA (Kijev, SU): A magyar költészet Ukrajnában
MELCZER Tibor (Budapest, H): A költészet mint azilum Batsányitól Radnótiig
MIKÓ Krisztina (Budapest, H): A magyar népdal ritmikai anyagának beépülése a műköltészetbe 1772-től 1850-ig
MIKÓ Pálné KÉKES Marianna (Budapest, H): Csokonai-versek első fordításai
MÓSER Zoltán (Budapest, H): József Attila és a népdal
NÉMETH G. Béla (Budapest, H): A prózai illetve a verses megformálás arányviszonyairól a magyar irodalomban
NYÍRI Antal (Szeged, H): A „törlit" igének és társainak vallomása a Szabács viadala eredetéről
NYIRKOS István (Debrecen, H): A rím nyelvi szerepéről
PAPP Ferenc (Debrecen, H): Vers, konkordancia, asszociáció
PUSZTAI Ferenc (Budapest, H): Régi magyar vers – régi magyar nyelv
Paolo SANTARCANGELI (Torino, I): A magyar vers fordításának lehetőségei és útjai olasz nyelvre
Peter A. SHERWOOD (London, GB): Language Typology and the Translation of Modern Hungarian Poetry into English
SIVIRSKY Antal (Hága, NL): Sambucus (Zsámboki János /1531–1584/) latin emblémáinak flamand fordítása (1566)
SZABÓ G. Zoltán (Budapest, H): Poliszémia és szintaxis (Petőfi múlt századi német fodításairól)
SZABÓ Győző (Padova, I): Magyar versek olaszul
SZABOLCSI Miklós (Budapest, H): A versszerűség néhány kritériuma a jelen magyar költészetben
SZATHMÁRI István (Budapest, H): A két világháború közötti magyar költői stílus és az izmusok
SZEGFÜ László (Szeged, H): Pogánykori hősénekeink utolsó évszázada
SZENDREY Tamás (Erie, USA): Vörösmarty költészetének történelemszemlélete
SZILÁGYI Ferenc (Debrecen, H): A magyar versmondat néhány újabb jelensége
SZILÁGYI Péter (Budapest, H): A XX. századi magyar költészet poétikájáról
SZŐKE György (Budapest, H): Az áthajlás csecse becse. Az enjambement funkciójáról
SZŐLLŐSY-SEBESTYÉN András (Szeged, H): A beszéd és a vers dallama
M. TAKÁCS Lajos (Debrecen, H): Nagy László verseinek ukrán és orosz fordításai
Karol TOMIŠ (Pozsony, CS): József Attila versei szlovák fordításban
TÓTH Éva (Budapest, H): Magyar versek spanyolra fordításának kontrasztív problémái
VÁCZY Péter (Budapest, H): Honfoglaláskori hősi énekeink nyelve és előadásmódja

VÁRDY-HUSZÁR Ágnes (Pittsburgh, USA): Az amerikai magyar irodalom kezdetei, Pólya László költői arcképe
VARGYAS Lajos (Budapest, H): A magyar versritmus nyelvi alapja
Wolfgang VEENKER (Hamburg, D): Phonologisch-statistische Untersuchungen an ungarischen Verstexten verschiedener Epochen
Alfons WELTER (Prága, CS): A magyar vers csehre fordításának néhány fontosabb problémája
Karol WLACHOVSZKÝ (Pozsony, CS): A XX. századi magyar költészet szlovák fordításairól
ZALABAI Zsigmond (Pozsony, CS): A versszerűség kritériumainak módosulása, mint a nemzetiségi léthelyzet és a csehszlovákiai magyar nyelvállapot művészi tükrözésének eszköze
ZEMAN László (Pozsony, CS): Adalék Ady lírája szlovák fordításainak kérdésköréhez

Közgyűlés

Klaniczay Tibor főtitkári beszámolója
a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság második Közgyűlésén,
Budapesten, 1981. augusztus 14-én

Tisztelt Közgyűlés!

Társaságunk első négy esztendejének tevékenységéről, pontosabban a vezetőség, illetve a titkárság munkájáról kell röviden számot adnom a tisztelt Közgyűlésnek, illetve Társaságunk tagjainak.

Az 1977. augusztus végén tartott nyíregyházi alakuló közgyűlés után haladéktalanul megkezdődött a szervező munka, mindenekelőtt a titkárság felállítása. Minthogy a Társaságnak létrejöttekor még semmiféle anyagi bázisa sem volt, a munka megindítását a MTA jelentős támogatása tette lehetővé: biztosította s azóta is biztosítja a titkárság működésének költségeit, s az egyik akadémiai épületben helyet is biztosított számára.

A legelső teendő a tagság toborzása volt, pontosabban a magyar filológiával tudományos szinten foglalkozó szakemberek tájékoztatása a Társaság létrejöttéről, s felkérésük arra, hogy legyenek a Társaság tagjai. Ez a tagtoborzás fokozatos és folyamatos volt, s eredményeivel messzemenően meg lehetünk elégedve.

1978 nyarán 449,
1979 nyarán 556,
1980 nyarán 654,
jelenleg, 1981 nyarán pedig 762 tagja van Társaságunknak.

A tagság megoszlása jól érzékelteti társaságunk nemzetközi jellegét:
428 tag van Magyarországról,
334 a többi, mégpedig pontosan 29 országból.

Azoknak a hungarológusoknak a száma, akik a Társasággal kapcsolatot tartanak, s érdeklődéssel kísérik munkáját, ennél még nagyobb, hiszen vannak számosan, akik valamilyen megfontolásból, sokan csak bármiféle adminisztratív kötöttségtől való idegenkedés miatt, nem léptek be formálisan a Társaságba, de szolidárisak vele.

Így megnyugvással könyvelhetjük el, hogy a legelső és legfőbb kezdeti célkitűzést, nevezetesen szakterületünk művelőinek nemzetközi tömörítését ebben az első periódusban sikerült eredményesen megvalósítanunk.

Szomorú kötelességem megemlíteni, hogy Társaságunknak e négy rövid év alatt nemcsak gyarapodásáról, de veszteségeiről is szólhatunk. A Társaság néhány tagja elhunyt, legyen szabad közülük csak a három elhunyt tiszteleti tagot név szerint említenem: Komlós Aladárt, Emil Boleslav Lukačot és Kustaa Vilkunát.

Társaságunk létrejöttével megoldódott a magyar filológiának a nemzetközi tudományos szervezetek rendszerébe való beépítése. Mint ismeretes, a filológiai jellegű tudományágak nemzetközi szervezeteinek van egy csúcsszerve, a Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes (FILLM), s az egyes szervezetek a FILLM-en keresztül kapcsolódnak a felsőbb szervezetekhez, és végül az UNESCO-hoz. Társaságunk megalakulása után nem sokkal hivatalosan kérte felvételét a FILLM-be, s miután annak elnöksége megállapította, hogy Társaságunk az előírt kritériumoknak megfelel, 1979-ben tartott elnökségi ülésén a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot regisztrálta, 20. tagegyesületeként. A hónap végén kezdődik a FILLM soron következő kongresszusa, ahol a bureau ülésén már Társaságunk képviselője is részt vesz. A FILLM ezutáni kongresszusain pedig Társaságunk bármely tagjának joga lesz részt vennie, illetve ott előadással szerepelnie.

Tájékoztatásul közlöm, hogy a valamely nyelvhez, illetve nyelvcsaládhoz kapcsolódó diszciplínák közül a FILLM-ben eddig a következő nemzetközi társaságok szerepeltek: a francia, az angol, az olasz stúdiumok szervezetei, a germanisztika, hispanisztika, szlavisztika, skandinavisztika nemzetközi társaságai, valamint a nem sokkal mielőttünk megalakult nemzetközi nederlandisztikai társaság. Ha mindezt Európa térképére felvetítjük, akkor megállapíthatjuk: valóban legfőbb ideje volt, hogy a magyar civilizáció kutatása is betagolódjék ebbe a nemzetközi együttesbe.

Az alakuló közgyűlés óta Társaságunk Végrehajtó Bizottsága minden évben egyszer ülést tartott a napirenden levő kérdések megvitatására és eldöntésére. 1978-ban és 1979-ben Budapesten, 1980-ban Finnországban, Turkuban ült össze a Végrehajtó Bizottság. Ezeken az üléseken a Végrehajtó Bizottság tagjainak többsége mindig részt vett. Külön köszönetemet kell kifejeznem a vezetőség tagjainak e részvételükért, azért, hogy egy kétnapos ülés érdekében három kontinensről hajlandók voltak összejönni és tanácsaikkal, véleményeikkel, javaslataikkal lehetővé tenni a Társaság munkájának továbbvitelét.

A Végrehajtó Bizottság üléseinek napirendjén újra visszatérően a következő legfontosabb témák szerepeltek:

a) a Társaság tagságának kérdése, vagyis az új tagok tudomásul vétele és a további tagfelvételek
b) a most lezáruló kongresszus, illetve a mai közgyűlés előkészítése
c) a Társaság folyóiratai

d) a Magyarországon kívüli hungarológiai egyetemi és főiskolai oktatás segítésének kérdése

e) a hungarológiát érintő egyéb tervek, javaslatok.

A mostani kongresszus megrendezése mellett, a Társaság legjelentősebb tette a *Hungarológiai Értesítő* című folyóirat megindítása volt. A négy év előtti alakuló közgyűlés részvevői emlékeznek rá, hogy már ott felvetődött egy magyar nyelvű tájékoztató folyóiratnak és egy nem magyar nyelvű hungarológiai szakfolyóiratnak a megindítása. E kettő közül az elsőt sikerült már eddig megvalósítanunk. A Hungarológiai Értesítőt mindenki ismeri, s így nem szükséges külön bemutatnom. Azt hiszem, szaktudományunk minden művelőjének gondot okozott a tájékozódás nehézsége. Fontos publikációk jelentek meg, amelyekről nem vagy csak nagy sokára szerezhettünk tudomást, hiszen igen nehezen, sokszor csak személyes kapcsolatok útján ért el egyik országból vagy kontinensről a másikra valamely fontos tanulmány, könyv híre. A Hungarológiai Értesítő eredményesen kezdte el ezt a hiányt betölteni. Bár még nem tud százszázalékos teljességgel számot adni minden publikációról, hiszen az értesülések megszerzése sokszor rendkívül nehéz, mégis a publikációk túlnyomó többségéről tájékoztat. És ha a Társaság tagjai, illetve valamennyi hungarológus segíti ezt a munkát, amint azt már eddig is számosan tették, s gondoskodik arról, hogy kiadványait, különnyomatait a szerkesztőség megkapja, vagy legalább a bibliográfiai adatokat megküldik nehezen hozzáférhető s valahol elszigetelten megjelenő közleményekről, akkor ez a munka egyre tökéletesebb lesz.

A Társaság vezetősége részéről ezúton köszönöm meg a folyóirat szerkesztőinek, munkatársainak, a bibliográfiák, recenziók, beszámolók készítőinek az áldozatos és sokszor hálátlan munkáját. Kérem, tekintsenek el attól, hogy mindazok nevét felsoroljam, akik munkájának ezt az eredményt köszönhetjük, s csak Jankovics József szerkesztő munkáját emeljem ki, mint aki a munka és a nehézségek legnagyobb részét vállalta. És természetesen nagy köszönettel tartozunk a Magyar Tudományos Akadémiának, mely a folyóirat megjelenéséhez szükséges anyagi eszközöket biztosította.

A Hungarológiai Értesítő mellett a Társaság vezetősége folyamatosan foglalkozott egy világnyelveken megjelenő, új kutatási eredményeket közlő nemzetközi hungarológiai folyóirat szervezésével. A Társaság tagjait körleveleinkben erről tájékoztattuk; a folyóirat címe *Hungarian Studies*; évente két számban, tíz-tíz íven fog megjelenni, szerkesztő bizottságának elnöke Sinor Dénes alelnök úr lesz.

A folyóirat sikerének biztosítása érdekében jövő évben propagandakampány indul, hogy a várható érdeklődésről és a várható keresletről ha nem is biztos, de megközelítő képünk legyen. E helyről is kérem a Társaság valamennyi tagját, hogy segítse ezt, hasson oda, hogy intézete, tanszéke, s mennél több egyes szakember is, pozitív választ adjon majd erre az érdeklődő felhívásra, hiszen elsőrendű érdeke minden kollegánknak egy ilyen folyóirat megindítása. Mert hiába vannak viszonylag szép számmal jó magyar nyelvű szakfolyóirataink, a nemzetközi tudományosságban a hungarológia addig nem tud igazán jelen lenni, amíg nincs egy szerte a világon hozzáférhető szakorgánuma. Be kell vallanunk, hogy az elmúlt esztendőben e folyóirat megindításának az előkészítése kissé lanyhábban ment, mert a kongresszus ügyei titkárságunk munkáját szinte teljesen igénybe vették. A kongresszus után azonban újult erővel fogunk hozzá a folyóirat megindításához, s reméljük, hogy hamarosan kedvező eredményről számolhatunk be.

A hungarológia művelésének legfontosabb, Magyarországon kívül pedig csaknem kizárólagos bázisai az egyetemeken, főiskolákon működő magyar tanszékek, lektorátusok. Ezért kezdettől fogva a vezetőség igen nagy figyelmet szentelt ennek a kérdésnek. Különösen törekedtünk arra, hogy az egyetemeken, főiskolákon magyart tanító kollegáink bekapcsolódjanak a Társaság munkájába mint tagok, vagy legalábbis kapcsolatot tartsanak vele. Ennek a munkának egyik nehézsége az volt, hogy senki és semmiféle szerv sem tudta pontosan, hogy szerte a világon, hol, kik tanítanak magyar nyelvet és irodalmat. Ezért határoztuk el az erre vonatkozó adatok összegyűjtését, s egy kis brosúrában való közzétételét, melyet nyilván mindenki ismer. E munka elvégzéséért e helyen is tolmácsolnom kell a vezetőség köszönetét Domokos Péter tagtársunknak, aki e vállalkozást sikerre vitte. Tervezzük hamarosan a brosúra újabb, tökéletesített és korszerűsített kiadását, amihez kérem a társaság tagjainak segítségét, vagyis az adathelyesbítések bejelentését, tévedések korrigálását.

Örömmel állapíthatom meg, hogy az e brosúrában szereplő tanszékek, lektorátusok, egyetemi intézetek közül ma már alig egy-két olyan van csak, ahol a tanárok, vagy azok egyike-másika ne lenne tagja, vagy legalábbis levelezőpartnere Társaságunknak. Feladatunknak tekintjük, hogy ahol eddig tartózkodást tapasztaltunk, oda is rendszeresen eljuttassuk a Társaság munkájáról szóló tájékoztatásokat, remélve, hogy előbb-utóbb mindenkit, aki komoly színvonalon oktatja a magyart, illetve műveli a magyar filológiát, tagjaink sorában fogjuk üdvözölhetni.

A Magyarországon kívüli hungarológiai oktatás fontosságának az érdekében került sor arra, hogy e kérdéskör első kongresszusunk egyik témája lett. Az itt elhangzott sokféle szempont, izgalmas felismerés és javaslat páratlan gazdag anyagot szolgáltat ahhoz, hogy a jövőben még tervszerűbb és eredményesebb munka folyjék ezen a téren. Minthogy a Művelődési Minisztérium jóvoltából ennek a témakörnek az előadásai külön kötetben fognak napvilágot látni, reméljük ez a gazdag tapasztalatkincs belátható időn belül széles körben hozzáférhető lesz, s kiindulópontul szolgál majd további kezdeményezéseknek.

A Társaság vezetősége az említett központi feladatok mellett, egyes tagjainak kezdeményezésére számos más üggyel is foglalkozott. Ezek sorába tartozott a Lotz-emlékérem létesítése, melynek kiosztására most került sor első ízben.

Kezdeményezés történt egy hungarológiai alapkönyvtár-jegyzék összeállítására, abból a célból, hogy megkönnyítse a különböző intézetek, tanszékek magyar tárgyú könyvanyagának a kiegészítését, illetve új könyvtárak létesítését. Ez a jegyzék sok megfontolás és javítás után el is készült, mintegy 3000 tételt tartalmaz, oly módon, hogy felvázolja egy ideális hungarológiai kézikönyvtár tervét. Egy olyan kézikönyvtárét, mely lehetővé teszi a magas színvonalú egyetemi oktató munkát és kiindulópont lehet bármely hungarológiai kérdés kutatásában. Bár a maga teljességében ez az ideális könyvtár bizonyára sehol sem fog megvalósulni, mégis hasznos vezérfonalul szolgálhat, és bizonyára sok helyen meg lehet majd közelíteni. Terveink szerint ezt a címjegyzéket a jövő évben meg szeretnénk jelentetni.

Fontos kezdeményezés volt a különböző enciklopédiák magyar címszavai kérdésének a napirendre tűzése. Először Sivirsky Antal, majd Bak János tagtársunk hívta fel a figyelmet az ügy fontosságára, hiszen a magyarságról, illetve a magyar civilizációról szóló ismeretek egyik főforrásának tekinthetők az enciklopédiák, s ezért igen fontos,

hogy ezek címszavai pontos, a tudomány mai eredményein alapuló és objektív képet adjanak a magyar népről, nyelvéről, történelméről, irodalmáról, kultúrájáról. Társaságunknak természetesen nem lehet beleszólása abba, hogy különböző enciklopédiák mit közölnek, illetve, hogy azok cikkírói hogyan tálalják a magyar anyagot. Segítséget adhat azonban ahhoz, hogy elháruljanak az információhiányból eredő nehézségek. El kell ugyanis ismerni, hogy bár az utóbbi évtizedekben sok jó kézikönyv, bibliográfia született, mégis távol állunk attól, hogy bárhol a világon könnyen, gyorsan s nem csak magyar nyelven hozzá lehessen férni a magyar civilizációra vonatkozó pontos és megbízható adatokhoz. E kérdés fontosságára való tekintettel tűztük ezt a témát kongresszusunk napirendjére, kerekasztal-értekezlet formájában, s bízunk benne, hogy a lezajlott tartalmas eszmecsere nyomán sikerül a közeljövőben konkrét lépéseket tennünk.

Másik ilyen terv, s egyúttal kongresszusunk másik kerekasztal-értekezletének a tárgya egy kézikönyv megírása, mely a hungarológiába való bevezetés feladatát hivatott megoldani. Kósa László kollégánk készített el erre vonatkozó érdekes tervet, mely ha megvalósul, akkor olyan hézagpótló kézikönyv birtokába jutunk, mely egyrészt információs alapot jelent majd, másrészt lehetővé teszi a legfontosabb kérdésekben való gyors, első tájékozódást, de ezen felül hozzásegít a hungarológia tárgyának, mibenlétének a tisztázásához is.

Tisztelt Közgyűlés! Az elmondottakban a Társaság vezetőségének munkájáról adtam számot, ami nem azonos a Társaság tagságának a munkásságával, s még kevésbé a magyar filológia terén folyó munkák, kutatások mérlegével. Az igazi munka az íróasztalok mellett és a könyvtárszobákban folyik, vagyis maga a kutatás, mely szerte a világban sok száz kiváló szakember s egyre tekintélyesebb számú tudományos intézet, illetve egyetemi tanszék jóvoltából nap mint nap hozza létre a magyar filológiai tudományok újabb és újabb eredményeit. Társaságunknak nem lehet feladata ezt a számos országban és intézményben folyó kutatást irányítani, de még az sem, hogy programot adjon számára. A tudományos kezdeményezések csak a kutatóktól jöhetnek. Társaságunk tagjaitól, vagy nem-tagjaitól. Társaságunk csak fórumot, a nemzetközi eszmecsere lehetőségét hivatott biztosítani, és segíthet megjavítani a magyar filológia oktatásához, kutatásához szükséges feltételeket. A vezetőség és a titkárság munkája az elmúlt periódusban elsősorban ez utóbbiakra irányult. Vagyis úgy fogalmazhatnám, hogy a különböző szervezési, gyakorlati kérdések álltak előtérben, és a vezetőségi üléseken kevesebb szó eshetett arról, hogy mely szaktudományi kérdések napirendre tűzését kellene szorgalmazni. Több volt a tudományszervezés, mint maga a tudomány. Ez azonban egy fiatal nemzetközi társaság életében elkerülhetetlen. Most azonban, hogy túljutottunk az első nagy erőpróbákon, ennek az aránynak változnia kell fokozatosan.

Éppen a szervezési feladatok előtérben állása folytán hárult fokozott teher és felelősség a Társaság titkárságának munkatársaira. Ezt az alkalmat ragadom meg arra, hogy a Végrehajtó Bizottság nevében megköszönjem a titkárság valamennyi volt és jelenlegi munkatársának az áldozatos, fáradságos, de mindig lelkes és eredményes munkáját.

Kérem a tisztelt Közgyűlést, fogadja el beszámolómat, adjon segítséget a vezetőség további munkájához, s legyen elnéző azokért a kisebb-nagyobb gyakorlati-technikai gyengeségekért, melyek a vezetőség eddigi munkájában előfordultak.

Sivirsky Antalnak, a Számvizsgáló Bizottság elnökének jelentése

Tisztelt Közgyűlés!

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság bevétele a tagdíjakból, a Magyar Tudományos Akadémia, a Művészeti Alap Irodalmi Osztálya és a Művelődési Minisztérium szubvenciójából, továbbá nyomtatványaink nyereségéből áll.

A tagdíjak befizetése kezdettől fogva nehézségekbe ütközött, részben valutáris, illetve átutalási okokból, talán egyéni feledékenység miatt is, de a tagdíjfizetési morál évről évre javult: 1981-ben meg fogja közelíteni a 60%-ot. A Végrehajtó Bizottság, illetve titkárságunk nagy engedékenységet tanúsított, de ennek társaságunk érdekében véget kell vetni. A tagdíjakból befolyt összeg felhasználásáról a Végrehajtó Bizottság még nem hozott döntést.

Tulajdonképpen a Magyar Tudományos Akadémia tartja fenn a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságot. A Művészeti Alap és a Művelődési Minisztérium is hozzájárul a költségek fedezéséhez, nagy mértékben az idei első Hungarológiai Kongresszus kiadásainak vállalásában.

Értesítőnk fogadtatása világszerte nemcsak erkölcsi siker volt, hanem értékesítése hasznot is hozott. Reméljük, hogy ez a jövőben folytatódni fog.

Kiadásaink zöme a titkárság személyi és dologi kiadásaiból és a Végrehajtó Bizottság üléseinek valamint a Közgyűlésnek költségeiből áll.

A titkárság egy teljes állású és váltakozó számú félállású tisztségviselőből áll. Az adminisztráció eddig két szobában történt, amit a Számvizsgáló Bizottság 1978-as jelentése szerint már nem tartott elegendőnek. Ez a helyzet rövidesen javulni fog.

A Végrehajtó Bizottság a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1977-ben történt megalakulása óta kétévenként ülésezett, 1980-ban Turkuban, az előző években Budapesten. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság a Végrehajtó Bizottság külföldi tagjai részére Budapesten szállást biztosított.

A legnagyobb kiadást jelen közgyűlésünk, illetve a kongresszus jelenti. Erre az említett szubszidiensek nagy összeget bocsátottak rendelkezésünkre; az elszámolásra későbbi időpontban kerül sor.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság hálával adózik a nagyfokú támogatásért és kéri a tagokat, hogy ne maradjanak el tagdíjuk befizetésével. Az értékes kiadványokon kívül a Hungarológiai Kongresszus is bebizonyította, hogy a tagság nagy előnyöket jelent.

Kérem a Közgyűlést, beszámolómat elfogadni szíveskedjék.

*

Ezt az alkalmat ragadjuk meg, hogy megköszönjük ERICH F. RIEGERnek (Karlsruhe, NSZK) és REINHARDT-RAGÁLYI ILONÁnak (Bonn, NSZK) azt a pénzösszeget, amelyet a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság folyószámlájára, a Társaság munkájának támogatására átutaltak.

Műhelyek

Petőfi Irodalmi Múzeum

Kézirattár

A tár az irodalmi, a történelmi s az egyéb jellegű kéziratok három nagy, több évtizedes múltra visszatekintő budapesti gyűjtőhelye (az Országos Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár s a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára) mellett a kéziratos emlékek új gyűjtő- és megőrzőhelyeként 1970-ben jött létre. Létrehívásához az alapot azok a kéziratok szolgáltatták, amelyek az előző másfél évtizedben, 1954-től, az intézmény alapításától kerültek a Petőfi Irodalmi Múzeum tulajdonába. E kéziratos anyag mennyiségét tekintve, érthetően, jóval alatta marad a nagy hagyományokkal rendelkező tárak gyűjteményének, a kéziratok száma és forrásértéke mégsem volt lebecsülhető. Az 1970-ig begyűlt kéziratok nem kis hányada ugyanis XIX. és XX. századi irodalmunk legnagyobbjainak tolla alól került ki. A legbecsesebb értéket Petőfi, Ady és József Attila kéziratai jelentették. A Petőfi-kéziratok és levelek a Petőfi Irodalmi Múzeum jogelődjének tekinthető Petőfi-ház gyűjteményének alkották egykor legféltettebb részét, a József Attila-kéziratok többsége pedig korábban annak az intézménynek a tulajdonában volt, amely a Budapesti Történeti Múzeum egyik részlegeként a Bajza utcai Petőfi-házban József Attila Múzeum néven 1949 júliusában jött létre, s amely későbbb önállósulva a Petőfi Irodalmi Múzeum nevet vette fel. Az Ady-kéziratok (ezek száma jóval meghaladja a többi közgyűjtemény Ady-kéziratainak mennyiségét együttvéve) és levelek az előbb említettekkel szemben már kivétel nélkül az 1954 után megindult gyűjtőmunka eredményeként halmozódtak fel. A múzeumalapítást követő kéziratgyűjtés jó ideig az irodalmi kiállítások rendezésének alárendelt tevékenység volt. A kéziratok szerzeményezése csak az 1960-as évek elejétől vált a múzeum munkájának önmagában, a kiállításoktól függetlenül is vállalt részévé. Ennek legfontosabb következménye az volt, hogy míg az előző években kizárólag kiemelkedően fontos írók egyedi kéziratainak megszerzését tekintette a múzeum célnak, 1960 után mind több teljes írói hagyaték, illetve kéziratos gyűjtemény megvételére vagy más úton való beszerzésére került sor.

A kéziratszerzeményezés, a múzeumi kéziratgyűjtemény létrejöttének története alapvetően meghatározta az 1970-ben megszervezett kézirattár jellegét. Abból adódóan, hogy a szerzeményezés a tudományos nagykönyvtári kézirattárakéhoz képest meglehetősen későn vette kezdetét, a múzeumi gyűjteménybe csak gyéren került a múlt század közepét megelőző időből származó kéziratos anyag. Sőt, a XIX. század második feléből való kéziratok is inkább csak egyedi értékük s kevésbé mennyiségük folytán érdemelnek említést és figyelmet. A múzeumi kézirattár tehát alapvetően újkori, ezen belül is mindenekelőtt XX. századi gyűjteményként jött létre, s azóta is ilyenként funkcionál. De a tár létrehozásakor ezen túlmenően is más jelleget kapott, mint a kéziratok három másik nagy hazai őrzőhelye. Az utóbbiak az írói kéziratokon kívül természetszerűen gyűjtötték a történelmi, vallástörténeti, néprajzi s egyéb vonatkozású kéziratos emlékeket, a Petőfi Irodalmi Múzeum azonban mindig is az irodalomtörténeti érdekű kéziratokra koncentrált. Ebből következően 1970-ben egy speciálisan irodalmi

kézirattár jött létre, amely más tematikájú kéziratok beszerzésére a későbbiekben sem törekedett, s ma sem törekszik. A tár jellege kapcsán még egy sajátosságról kell szólnunk. A múzeumi kézirattár a szó legszigorúbb értelmében csak a kéziratok tára. Vagyis, ellentétben a tudományos könyvtárak hasonló részlegeivel, nem őriz lapkivágatokat, fotókat, aprónyomtatványokat, dedikált könyveket stb., s csak akkor vesz fel állományába ilyeneket, ha azokon *kézirat értékű* rájegyzések találhatók. Mindezt a múzeumi struktúra, a speciális tárak léte teszi lehetővé, melynek folytán pl. egy-egy hagyatékból a lapkivágatok, az aprónyomtatványok, a szokványos ajánlásokkal ellátott könyvek a múzeumi könyvtár lapkivágat-, aprónyomtatvány-, illetve dedikált könyvek gyűjteményébe kerülnek, a fényképek, grafikák a Művészeti Tár fotó-, vagy grafikai gyűjteményébe és így tovább.

Mint már szó volt róla, létrehozásakor a múzeumi kézirattár viszonylag kis anyaggal rendelkezett. A kéziratos állomány azonban a 60-as évektől megváltozott szerzeményezési gyakorlat s a javuló anyagi lehetőségek következtében rohamosan gyarapodott. Ennek eredményeként a tár ma több, mint 200 ezer kéziratos egységet őriz. Ezen belül igen nagyszámú írói hagyaték és nem egy gyűjtemény található. Ezek – akár csak vázlatos – ismertetésére itt nincs mód, csupán arra vállalkozhatunk, hogy megnevezzük közülük a legfontosabbakat. A hagyatékok sorából Ady Lajos, Áprily Lajos, Balázs Béla, Barta Lajos, Barta Sándor, Basch Loránd, Benedek Elek, Benedek Marcell, Bibó Lajos, Bóka László, Bölöni György és Bölöni Györgyné, Darvas József, Déry Tibor, Devecseri Gábor, Falu Tamás, Farkas Antal, Feszty Árpád és Feszty Árpádné, Füst Milán, Gara László, Gellért Oszkár, Gereblyés László, Gulyás Pál, Gyagyovszky Emil, Hajnal Anna, Heltai Jenő, Horváth Henrik, Jankovich Ferenc, Juhász Géza, Kemény Simon, Keszi Imre, Kóbor Tamás, Kolmár József, Komlós Aladár, Koroda Miklós és Pál, Lénárt Sándor, Lesznai Anna, Lovászy Márton, Löffler A. Pál, Mácza János, Mihályi Ödön, Mikes Lajos, Molnár Erzsébet, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Nádass József, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Németh Antal, Peterdi Andor, Petri Mór, Pogány Béla, Reményik Sándor, Remenyik Zsigmond, Szucsich Mária, Telekes Béla, Tersánszky Józsi Jenő, Török Sándor, Tuba Károly, Várnai Zseni és Vértes György hagyatékát kell felemlítenünk, a gyűjtemények közül Darnay Kálmán, Espersit János, Fenyő Miksa és Szalay József gyűjteményét, mint amelyek leginkább tarthatnak számot a kutatás érdeklődésére. A felsoroltakon kívül említést érdemel még, hogy a múzeum kézirattárában található a Gyóni Géza Irodalmi Társaság és a Petőfi Társaság egyaránt igen terjedelmes iratanyaga, nagyszámú írói kézirattal, továbbá a Dante, a Franklin és a Révai Kiadó iratainak nem csekély része.

A különböző hagyatékok, gyűjtemények s más kéziratos egységek előbbi lajstromából jól tükröződik az, amiről fentebb már szó esett, a múzeumi kézirattár irodalmi s ezen belül is döntően XX. századi jellege. Ám e tény ellenére is fel kell hívni a figyelmet két dologra. Egyrészt: a tár viszonylag kis volumenű XIX. századi anyagában igen fontos dokumentumok sora található. A Petőfi-gyűjteményen kívül – egyebet nem említve – elég ezzel kapcsolatban csak Berzsenyi Dániel s a Berzsenyi család irataira, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Kisfaludy Károly, Kisfaludy Sándor, Arany János, Tompa Mihály, Sárosi Gyula, Jókai Mór, Toldy Ferenc, Mikszáth Kálmán és Tolnai Lajos szépszámú kéziratára, levelére utalni. Másrészt: a gyűjteményezés mindenkori irodalmi, irodalomtörténeti szempontjai dacára a múzeumi kézirattárba – elsősorba a kü-

lönböző hagyatékok, gyűjtemények részeként – meglehetősen sok történeti és művészettörténeti értékű dokumentum (Széchenyi István, Kossuth Lajos, Görgey Artúr, Tisza Kálmán, Jászi Oszkár, Károlyi Mihály, Rippl-Rónai József, Tihanyi Lajos és mások levelei, kéziratai) került. Mindebből következik, hogy noha a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára mindenekelőtt a XX. századi magyar irodalmi kutatás egyik fontos forrásbázisa, a tár anyagát esetenként nem nélkülözhetik a magyar történettudomány s a magyar művészettörténet művelői sem.

Láng József

Könyvtár

A Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtára funkcióját tekintve alapvetően különbözik más tudományos szakkönyvtáraktól. Itt ugyanis a könyv nemcsak az irodalomtudományi kutatás eszköze, hanem kiállítási tárgy, kortörténeti dokumentum is, amely nélkül egyetlen kiállítás sem képzelhető el.

A könyvtár legfontosabb feladata, hogy irodalmunk első kiadásait gyűjtse. Kiállításainkon legtöbbet ezek a kötetek szerepelnek, amelyek ugyanakkor a tudományos kutatás forrásai, elsősorban a szövegkiadások sajtó alá rendezésekor.

A könyvtár másik kiemelt feladata az irodalmi és irodalomtörténeti érdekű folyóiratok gyűjtése. Külön kell szólni a kisnyomtatványokról, az újságkivágatokról (amelyeknek értékét a korabeli, gyakorta az írók saját gyűjtésű anyaga adja) és a gépiratokról, amelyek bár kis terjedelmű különgyűjtemények, mind a kiállítások rendezését, mind pedig a tudományos kutatást segítik.

Könyvtárunkban helyet kapnak a világirodalom kiemelkedő értékű, főként klasszikus alkotásai és irodalomtörténeti munkái. Mellékgyűjtőkörünk az általános művek (lexikonok, enciklopédiák, bibliográfiák), ideológiai, filozófiai, történeti, művészettörténeti és egyéb alapvető munkák beszerzésére terjed ki.

A könyvtár törzsállományát az 1907-ben alapított Petőfi-háztól örökölte, amely megalakulása óta módszeresen gyűjtött minden Petőfire és Jókaira vonatkozó dokumentumot. Ebben az igen gazdag anyagban Petőfi valamennyi első kiadású kötete s szinte minden olyan történettudományi és irodalomtörténeti munka megtalálható, amely a reformkorral, 1948–49-cel, Petőfi és Jókai munkásságával foglalkozik. E gyűjtemény őrizte meg Jókai magánkönyvtárát is: többek között a regényei forrásául szolgáló kiadványokat. Amikor 1954-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum megalakult, nyilvánvalóvá vált, hogy ez a gyűjtemény nem alkalmas a megnövekedett igények kielégítésére. A könyvtárnak egyetlen évtizeden belül kellett beszereznie a meglehetősen szerteágazó és könyvészeti emlékekben gazdag korszakok dokumentációját – Kölcsey, Vörösmarty, Arany, Mikszáth, Ady, Móricz, József Attila első kiadású műveit, azokat a folyóiratokat, amelyekben alkotásaik megjelentek, s végül a rájuk vonatkozó irodalomtörténeti feldolgozásokat –, hogy a múzeum kiállításain irodalmunk haladó hagyományait, a reformkor irodalmát, majd Petőfi, Ady és József Attila alkotómunkásságát bemutathassa.

A hatvanas-hetvenes években egész sor írói hagyaték is a múzeum tulajdonába került, így Bálint György, Bölöni György, Gábor Andor, Gellért Oszkár, Gulyás Pál,

Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Keleti Artur, Révai József hagyatéka, az említettek gazdag könyvtárával. E szerzemények beáramlásával szinte ugrásszerűen megnőtt a könyvtár állománya.

A gyűjtemény periodikumairól is hasonlókat mondhatunk. A Petőfi-ház könyvtárában a Petőfi és Jókai munkásságával kapcsolatos sajtótermékek szerepeltek. Athenaeum (1837–1843), Életképek (1844–1848), a Jókai szerkesztette Délibáb (1853–1854) stb. Évtizedes intenzív gyűjtőmunka eredményeként került a könyvtár állományába a Koszorú (1863–1865), Budapesti Szemle (1873–1940), a Nyugat és a Magyar Csillag (1908–1944), a Szép Szó (1936–1939), a Tanú (1932–1936), a Válasz (1934–1949) és mindazok a főbb tudományos források – Egyetemes Philológiai Közlöny (1877–1948), Irodalomtörténeti Közlemények (1890–), Magyar Nyelv (1905–), Magyar Nyelvőr (1872–), Századok (1867–) –, amelyek a tudományos kutatást lehetővé tették.

Szocialista irodalmunk emlékeinek gyűjtése is fontos feladatunk. Balázs Béla, Barta Sándor, Benjámin László, Komjáti Aladár, Mácza János műveinek első kiadásait sikerült állományba vennünk.

Folyóirataink a Társadalmi Szemle (1932–1934), Kortárs (1929–1931), a Híd (1937–1938), az Új Március (1925–1931), a Modern Szemle (1914), az Új Világ (1919), Az író beleszól (1937), újabban a Kalangya (1932–1944), az Erdélyi Helikon (1926–1945), a Korunk (1926–1941) sorozatával gazdagodtak. A xeroxmásolást a meglevő állomány kiegészítésére használjuk, olyan sorozatok esetében – Magyar Írás (1921–1926), A Toll (1929–1939) –, melyek eredetiben való kiegészítése már gyakorlatilag megvalósíthatatlan.

Az állomány ma meghaladja a százezer egységet. Az utóbbi időben bekerült számos írói hagyatékból még emeljük ki a legnagyobbakat, Móricz Zsigmond, Déry Tibor könyvtárát. A hagyatékok teljes egészükben csak ritkán és különlegesen indokolt esetben kerülnek állományba. Alaposan megfontolt válogatással csak a szükséges és a legértékesebb művek gyarapítják a gyűjteményt. Mielőtt e hagyatéki könyvtáraknak a múzeum számára érdektelen anyaga más intézmények tulajdonába kerül, elkészül a hagyaték teljes katalógusa. Így a kutatók bármikor, a könyvek nélkül is, teljes képet kaphatnak a hajdani írói műhelyről.

Gyűjtőkörünk néhány sajátos vonása a címleírási és katalogizálási gyakorlatot is meghatározza. Bizonyos mértékig eltérve az általános könyvtári szokástól a katalógus a megszokottnál jobban részletezi a kiadványok képzőművészeti vonatkozásait: az illusztrátor személyén kívül feltünteti a borítófedél vagy borítólap készítőjének nevét is. Minden esetben jelezzük a kötetek provenienciáját, az esetleges dedikációkat, vagy azt, hogy a kiadvány milyen írói hagyatékból származik. A katalógus mind a dedikáló személye, mind a dedikált kötet egykori tulajdonosa szerint is nyilvántartja az állományt, s külön katalógusrészleg tartalmazza a sorozatokat és az egyes írói hagyatékokat.

A periodikumok betűrendes és időrendi katalógusban egyaránt regisztrálva vannak.

Gulyás Klára

A nagyközönség kevésbé tartja számon, de a szakmabeliek és a tömegkommunikációs orgánumok igen gyakran veszik igénybe, alaposan kiaknázzák gyűjteményünket, a Petőfi Irodalmi Múzeum mintegy 15 éves múltra visszatekintő Művészeti Tárát.

A körülbelül húszezer képzőművészeti alkotást és mintegy húszezer fényképfelvételt tartalmazó tár „gyűjteményezési profilját" tekintve országos viszonylatban is egyedülálló. A gyűjtésnél elsődleges szempontunk ugyanis az, hogy a hozzánk kerülő művek egy irodalmi személyiség, valamely jelentős irodalmi alkotás vagy eszme képi megfogalmazását nyújtsák. A festménytárra, grafikai gyűjteményre, szobor- és éremgyűjteményre tagolódó képzőművészeti részlegünkben a magyar irodalmi élet vezető személyiségeinek a lehetőség szerint művészi kvalitásban is jelentős portréit találhatjuk, valamint az irodalmi alkotásokhoz készült figurális, illetve nonfiguratív illusztrációkat. E gazdag vizuális forrásanyag gyarapításánál az esztétikai-művészettörténeti normák mellett figyelemmel kell lennünk az adott író élete, életműve szempontjából meghatározó, nemegyszer pusztán dokumentatív jellegű alkotásokra, a „csak" korfestő vagy szociológiai aspektusból érdekes művekre is.

Törekvésünk egyrészt az, hogy a tár múltból örökölt s elsősorban a korábbi évszázadokat bemutató, művészileg igényes képzőművészeti alkotásainak sorát teljesebbé tegyük, másrészt az, hogy minél szélesebb körből gyűjtsük az irodalmi személyiségek és témák ihlette kortárs képzőművészeti alkotásokat. Az előbbiekhez főként írók, képzőművészek hagyatékának megvásárlása, igen gyakran ajándékozás útján jutunk, az utóbbiak létrejöttét mi magunk is elősegítjük, többek között a jelentősebb évfordulók alkalmából meghirdetett pályázatokkal, kiállításokkal (például Babits Mihály-, Ady Endre-, József Attila-évfordulók esetében).

Neves művészek – Barabás Miklós, Lotz Károly, Beck Ö. Fülöp, Kernstok Károly, Tihanyi Lajos, Márffy Ödön, Bokros Birman Dezső, Kondor Béla, Kornis Dezső, Varga Imre stb. – alkotásai mellett tárunk egyik jellegzetes gyűjteményét alkotják a képzőművészeti tehetséggel is megáldott írók, költők (például Madách Imre, Jókai Mór, Kisfaludy Károly, Tersánszky Józsi Jenő) grafikái, festményei, kisplasztikái.

Az utóbbi években vásárlás és hagyatékok révén újabb jelentős művekkel bővült gyűjteményünk, birtokunkba kerültek többek között Kazinczy Ferenc őseit-családját ábrázoló XVIII. századi olajfestmények, Rippl-Rónai József által festett íróportrék, Kondor Béla nagyszámú irodalmi illusztrációja, Déry Tibor művész-barátainak (Tihanyi Lajos, Bernáth Aurél, Borsos Miklós) kiemelkedő művei.

A képzőművészet mellett a másik vizuális művészeti ág, a fényképezés is jelentős helyet kap tárunkban. Több ezer – fotóművész vagy amatőr fotós által készített – kópia található gyűjteményünkben. Köztük olyan ritkaságok, mint Petőfi Sándor egyetlen hiteles arcmása (dagerrotípia), Kossuth Lajos és Reményi Ede ősfotói, valamint Ady Endre fényképészének, Székely Aladárnak főként íróportrékat tartalmazó hagyatéka.

A tár munkatársainak tudományos igényű kezdeményezése a hazai irodalmi fényképikonográfia megalapozása. E fotókötetek összeállítói a teljesség igényével igyekeznek az adott íróról, költőről – annak születésétől haláláig – készített valamennyi még fellelhető fényképfelvételt összegyűjteni, feldolgozni és a *Fotótéka* című ikono-

gráfiai sorozatban a nagyközönség számára is hozzáférhetővé tenni. E témakörben ez ideig Ady Endréről, Krúdy Gyuláról, Móricz Zsigmondról, József Attiláról és Jókai Mórról jelentek meg publikációk, s a közeljövőben kiadásra kerül a Karinthy Frigyesről és Tóth Árpádról összeállított, hasonló műfajú „fényképalbum" is.

E. Csorba Csilla

Hangtár

A Petőfi Irodalmi Múzeum hangtárában található hanganyag keletkezési idejét tekintve két csoportra oszlik. A lényegesen kisebb részt az ún. *archív felvételek* alkotják, amelyek a két világháború között készültek, természetesen nem hangszalagon, hanem hanglemezen rögzítve. Ezek a rádió archív felvételei közül vagy írói hagyatékokból kerültek a múzeum hangtárába. A Babits-hagyatékhoz tartozó lemezeken például Babits saját verseit szavalja, Karinthy vicceket mesél, dalt énekel, karcolatait olvassa fel. Az értékes anyag megóvásának érdekében az eredeti felvételről több átjátszás is készült, melyek már minden érdeklődő számára hozzáférhetők.

A hangfelvételek többsége a múzeum által végzett *rendszeres gyűjtőmunka* eredménye. Egy-egy témakör feldolgozása során a hangfelvételek szövege az *Irodalmi Múzeum* című sorozatban könyv formában is megjelenik. A felvételek és a belőlük készült kötetek négy főbb tematikai csoportokat alkotnak.

A gyűjtés első és legfontosabb célja írói, költői visszaemlékezések, vallomások készítése, a mai magyar irodalom rendszeres feltérképezése. Szinte valamennyi jelentős íróval készült hangfelvétel, melyek között vannak ma már muzeális értékű beszélgetések is. Füst Milán, Kassák Lajos, Szabó Lőrinc hangját is őrzik a szalagok. Az Irodalmi Múzeum sorozatnyitó *Emlékezések* című kötete ezeket az értékes irodalomtörténeti dokumentumokat gyűjtötte össze, többek között Dienes Valéria, Lesznai Anna, Lukács György visszaemlékezését publikálta.

A hangfelvételek második részét képezik az ún. „célbeszélgetések", ahol elsősorban nem az interjú alanya, hanem a beszélgetés tárgya lényeges. Ismerősök, barátok, rokonok emlékeznek a kor legnagyobb alkotóira. Ilyen típusú beszélgetések gyűjteménye például a *Kortársak Kassák Lajosról* című kötet. Nagyon gazdag az Adyval kapcsolatos visszaemlékezések anyaga, és a könyvalakban nem publikált, József Attilára vonatkozó dokumentumgyűjtemény is. Többek között Cserépfalvi Imre, Fejtő Ferenc és Ignotus Pál emlékezik a költőhöz fűződő kapcsolatára.

Az előző csoporthoz hasonló „célbeszélgetések" alkotják a felvételek harmadik részét, de itt nem az alkotói személyiség, hanem az irodalmi élet egy-egy jelensége fűzi közös fonalra az interjúkat. A két világháború közötti baloldali folyóiratok szerkesztőinek, munkatársainak emlékezéseit rögzíti például a *Búvópatakok* című kötet, és ehhez hasonló dokumentumokat közöl a *Vallomások a Nyugatról* is.

S végül a hangtár felvételeket készít vitaüléseken, emlékesteken és író-olvasó találkozókon is. Példaként említhető a Nyugat konferencia alapján készült *Vita a Nyugatról* című kötet, a Szabó Dezső-emlékülés anyaga, vagy a Korunk-évforduló vitaköte-te, az *50 éves a Korunk.*

Az utóbbi évek új tematikai egysége az írói életmű-interjúk gyűjteménye. Ez idá-

ig Rónay Györggyel, Benjámin Lászlóval, Nemes Nagy Ágnessel, Csanádi Imrével, Gáll Istvánnal készült hangfelvétel.

A kutatómunka segítése érdekében a múzeumban található hanganyagot részletes név és tárgyszó katalógus dolgozza fel, valamint az értékes hangfelvételekről gépiratok és átjátszások készülnek.

Kelevéz Ágnes

Szimpózium a magyar népi kultúráról Pittsburgh-ben

A magyar néprajzkutatás eredményeinek elismeréseként 1980 folyamán első ízben rendeztek az Egyesült Államokban tudományos tanácskozást a magyar néprajztudomány témaköréből. A tanácskozás színhelye a pennsylvaniai Pittsburgh volt, 1980. április 15–16-án. Ebben a nagykiterjedésű városban jelentős számú magyar lakosság él. Az 1970-es népszámlálásra alapozott becslések szerint – a harmadik-negyedik generációs leszármazottakat is beleértve – tízezerre tehető a számuk. A színes etnikai arculatú városban létrejött a kelet-európai népművészettel foglalkozó intézet a több mint száz éves Duquesne University mellett. Az intézet – teljes nevén Duquesne University Tamburitzans Institute of Folk Arts – 1979–1980-as tanévben vendégprofesszorként fogadta e sorok íróját, a budapesti MTA Néprajzi Kutató Csoport főmunkatársát. Ez az objektív adottság teremtett lehetőséget ahhoz, hogy az intézet profiljához igazodó tudományos ülésszakot rendezzünk. A szervezést az intézet igazgatója, Walter W. Kolar, az egyetem történész-professzora, Várdy Béla és jómagam vállaltuk.

A szimpózium keretét a „Magyar Kulturális Hét" adta, témája a magyar népi kultúra tágabban értelmezett területét ölelte föl és tíz résztéma kérdéseinek feltárására vállalkozott. A vendéglátó intézmény fő érdeklődési körének megfelelően a nyitó előadás, amelyet *Kriza Ildikó* tartott a *Magyar népművészet történeti rétegei* címmel, reprezentatív képet adott a 19. században felfedezett népművészet előzményeiről, alakulásáról, fejlődéséről. Feltárta a kortársi népi díszítőművészet történeti stílusörökségét és bemutatta fő irányait, válfajait. Ezt követte egy, a mai falu társadalmáról szóló előadás. *Sozan Mihály* (Slippery Rock) saját, a Győr megyei Tápon folytatott szociálantropológiai kutatásainak tanulságait összegezte, és vetette egybe burgenlandi terepmunkájával. Ő is, miként *Hollós Marida*, a jelen falusi társadalom néprajzi aspektusú feltárását tűzte ki célul, és kritikailag ismertette tényanyagát.

A változatos magyarországi népszokásokról, életfordulókhoz és jeles napokhoz fűződő hagyományról *Dömötör Tekla* (Budapest) szólt, felvillantott számos, nem kellőképpen ismert, kézikönyvekben ritkán tárgyalt szokást, azok hátterét, történeti, rituális összefüggését. Ezt követte *Dégh Linda* (Bloomington) a varázsmese mágikus elemeinek változásairól szóló előadása. Tanulságos példákkal illusztrálta, hogyan kapnak modern technikai vívmányok helyet és szerepet a mesében, miként változtatják meg az új elemek a hagyományos struktúrát, és hogyan tudatosítja a mesemondó a modernizálást.

Az amerikai magyarság történetéről, kultúrájának vizsgálatáról két fő összefoglaló előadás hangzott el. *Várdy Béla* és *Várdy Huszár Ágnes* (Pittsburgh) az eddigi eredményekről, az emigrációs magyarsággal foglalkozó írásokról, irodalmi, művészi, kulturális alkotásaikról adott részletes, bő tájékoztatást. *Molnár Ágoston* (New Brunswick) pedig a kurátorsága alatt működő American Hungarian Foundation eredményeit, problémáit, munkáját tárta a hallgatóság elé.

A magyar néprajzi kutatási módszerek és az amerikai antropológia közötti óriási különbségről, az eredmények nem ellentmondásos, de mégsem egymásnak megfelelő

jellegéről *Máday Béla* (Washington, D.C.) adott igen hasznos kitekintést. A tudományszak történetéből és a társadalom eltérő típusú fejlődéséből magyarázható ugyanis az az objektív különbség, ami a magyarországi kutatók tudományos szempontjai, illetve az amerikai szakemberek elképzelései között fennáll. Máday Béla rávilágított arra is, hogy mindkét kutatási módszer jelentősége elsősorban a saját értékrendszerében mérhető. Sajnos, a gyakorlat nem ezt mutatja, éppen ezért indokolt az áthidaló kutatások megteremtése, a kisszámú kezdeményezés továbbfejlesztése.

Speciális, jól megszerkesztett előadás hangzott el a népzenéről *Benjamin Suchofftól* (New York). Bartók Béla több világhírű kompozíciójának előzményeit, népzenében, népies műzenében való gyökerezését tárta föl kiválóan válogatott példák segítségével. A kétnapos ülésszakot, amelyen igen sok hozzászólás, további problémákat feszegető megjegyzés hangzott el, *Magyar Kálmán* és *Magyar Judit* (Bogota, N.J.) előadása zárta. Az Amerikai Magyar Folklór Centrumot létrehozó és irányító házaspár a magyar néptánc dialektusairól, valamint az amerikai néptáncmozgalomról tartott tájékoztatást. Adataik bizonyítják, hogy korunkban az amerikai magyarság körében a néptáncnak kultúra-megtartó, közösség-összetartó szerepe van. A hazai előképektől elszakadt táncház-mozgalom sajátos tartalommal telítődött, fejlődését nem a tudomány előrehaladása, a szakmai igényesség, hanem a társadalmi alakulás öntörvénye határozza meg.

A szimpózium egészében lehetőséget adott egy jobb, átfogóbb tájékozódásra a magyar népi kultúra egyes témáiban, és az amerikai magyarság iránti érdeklődést előtérbe helyezte. Az előadások teljes terjedelemben a DUTIFA saját kiadványaként látnak napvilágot. A szimpóziummal egyidejűen egy kisebb kiállítás nyílt meg magyar népművészeti alkotásokból, valamint 10 néprajzi rövidfilm bemutatása tette teljessé a népi kultúrával foglalkozó rendezvénysort. Így a lakodalomról, betlehemezésről, paraszti bútorok készítéséről, szőlőkultúránkról, tánchagyományainkról és más, a szimpózium műsorában nem szereplő témákról ezúton tájékozódhattak az érdeklődők.

Az 1980. április 15–20 között megrendezett magyar kulturális hét Pittsburghben új utat, perspektívát nyitott meg a hazai néprajztudomány eredményeinek tengerentúli jobb megismertetésére, az emigrációs magyarsággal való kapcsolat tartására, és a másfélmillió Amerikába került kivándorló kultúrájának etnikus vizsgálatára.

Kriza Ildikó

III. Országos Névtudományi Konferencia

A III. Országos Névtudományi Konferenciát a Magyar Nyelvtudományi Társaság szervezésében 1980. szeptember 22–24-én tartották Veszprémben, az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának székházában.

Megnyitó beszédében *Benkő Loránd*, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke a névgyűjtő mozgalom fontosságáról, a tanácsok ezt támogató dícséretes szerepéről, s a névkutatás múltjáról szólt röviden. Megjelölte a névtan legfontosabb teendőit: a személynevek gyűjtését, névgyűjtemények közzétételét, s a szemléleti-módszertani fejlődés gyorsítását.

Hajdú Mihály Személynévkutatásunk helyzete és feladatai című előadásában a II. Névtudományi Konferencia óta eltelt időszak személynévkutatását tekintette át kritikusan, az eredmények és a hiányok felsorolásával. Hangsúlyozta, hogy a hazai névkutatók bibliográfiai tájékoztatása nem kielégítő. A külföldi eredmények ismertetése után a hazai publikációs lehetőségekről szólt. Fontosnak ítélte az önkéntes gyűjtők szerepét, a kutatások koordinálását, a gyűjtött anyag közzétételének megszervezését.

Mező András Földrajzinév-kutatásunk helyzete és feladatai címmel tartott referátumában először terminológiai kérdésekről szólt. Hangsúlyozta, hogy a névtan jövőjét két tényező határozza meg: kinevelődik-e megfelelő utánpótlás, s kellőképpen meg lehet-e szervezni a kutatást. Javaslatot tett fiatal kutatók képzésének módjára, s a névtani kutatások összefogására.

Ördög Ferenc A megyékben folyó földrajzinév-gyűjtés helyzete és időszerű kérdései címmel arról adott képet, hol tart ma a földrajzi nevek gyűjtése Magyarországon. (Két megye kivételével mindenütt folyt, illetőleg folyik gyűjtés vagy kiadás.) A kiadás, publikálás nehézségeiről, az ellenőrző gyűjtések és a szerkesztés problémáiról is szólt, bemutatva e fontos, kívülről talán egyszerűnek tűnő munka számos nehézségét.

J. Soltész Katalin előadásának – *Az egyéb tulajdonnévfajták (állatnevek, intézménynevek, márkanevek stb.) kutatásának helyzete és feladatai* – tárgya a nem személynévi és földrajzi nevek vizsgálata volt. Áttekintésében számot adott ennek az eddig alig művelt területnek a kutatásáról, hangsúlyozva a népi (motivált) névadás és a hivatalos névadás közötti különbséget, a gyűjtések sürgősségét és fontosságát, s alkalmazásuk lehetőségét (áru-elnevezések).

Minden előadás után több korreferátum, majd hozzászólás és vita következett. A konferencia anyagát Veszprém megye jelenteti meg 1981-ben.

Kiss Jenő

Romániai magyar képzőművészeti monográfiák

1969-ben indította a bukaresti Kriterion Könyvkiadó a romániai magyar képzőművészek munkásságát feldolgozó kismonográfiasorozatot. Három kivételével – *Bunta Magda: Erdélyi habán kerámia* (1973), *Vilhelm Károly: Erdélyi festett mennyezetek* (1975), *Végh Olivér: A kalotaszegi fazekasság* (1977) – a megjelent 17 kötet a huszadik századi erdélyi magyar művészet történetéhez szolgál elemző adatokkal.

A tizenkilencedik században, bár nagy tehetségű művészek indultak innen – gondoljunk Sikó Miklósra, Szathmári Pap Károlyra, Barabás Miklósra, Paál Lászlóra, Székely Bertalanra –, erdélyi képzőművészetről alig beszélhetünk. Nem volt felsőfokú művészeti képzés, nem alakultak ki művészeti központok, érthető, hogy a jobbára Budapesten vagy Münchenben tanuló képzőművészek nem siettek visszatérni Erdélybe. Egészen a huszadik század elejéig az egyetlen kivétel Gyárfás Jenő volt.

Gyárfás Jenő pályáját 1969-ben megjelent monográfiájában *Gazda József* rajzolta meg. Gyárfás 1857-ben született Sepsiszentgyörgyön. Budapesten, a Mintarajztanodában, majd Székely Bertalannál tanult. 1877-ben iratkozott be a müncheni Képzőművészeti Akadémiára, és bár igazolványán ott van Karl von Piloty aláírása, Gyárfást már nem tanította a történelmi képek nagy mestere. Ebben az időben az életképfestés a legfontosabb tantárgy Münchenben, Gyárfás is itt festette, 1880-ban, *Első fog* című képét, amely egyetlen igazi nemzetközi sikere maradt. Felvázolta a *Tetemrehívás* első változatát is, „a Diez iskola flottabb modorában", ahogy töredékes életrajzában megjegyezte, de a képet elég hűvösen fogadták Pesten. Ez Gyárfás első kudarca, mégis, hazaköltözvén Sepsiszentgyörgyre, tele volt tervekkel. Műtermet épített, hatalmas méretű történelmi kompozíciókat tervezett.

Gazda József monográfiájának igazi értéke, hogy a korabeli kisváros viszonyainak pontos, gazdagon dokumentált ábrázolásával magyarázni próbálja a kétségtelenül nagyon tehetséges Gyárfás Jenő elsikkadását. Gyárfás portréfestéssel biztosította megélhetését, 1896-ig szerepelt kiállításokon, sikerei is voltak, de történelmi tablói csak kísérletek, vázlatok maradtak. Egy-egy témához többször visszatért; bár Gábor Áron halálát ábrázoló nagy képén 1900-tól 1925-ben bekövetkezett haláláig dolgozott – befejezetlen maradt. Plein air festéssel is próbálkozott. (Almási Tibor és Károlyi S. Mihály ugyancsak Gyárfás Jenőről írott kismonográfiája – a Litera kiadónál jelent meg 1979-ben – nem gazdagítja a már megrajzolt képet.)

A müncheni látásmódtól való elszakadást egy másik, igaz csak rövid időre nyaranta hazatérő festő valósította meg: *Hollósy Simon*, a Münchenben letelepedett máramarosi festőművész, aki 1896-ban magániskolájának nyári munkatelepét alapította meg Nagybányán. Hat nyáron át dolgozott itt Hollósy a tanítványaival, híveivel: a nagybányai születésű Réti Istvánnal, Ferenczy Károllyal és az itt élő Thorma Jánossal és Iványi Grünwald Bélával. A helyi hatóságok azonban nem nagy örömmel fogadták a népi látásmódot hirdető Hollósyt, aki 1902-ben távozni kényszerült. A festőtelep tandíjmentes szabadiskolává alakult át; célja – Thorma szavai szerint – a természet tanul-

mányozása. A növendékeket arra tanították, hogy „a valóságot minden megjelenésében megértsék, lényegét és természetét egyaránt felfogják és a mozdulat, a világítás bármely változatában visszaadni törekedjenek" (*A művészeti nevelésről.* Nagybánya, 1899). Érthető, hogy az első időszakban az iskola tagjai naturalista-impresszionista képeket festettek. Ezen a szinten a századfordulóig egyedül Ferenczy jutott túl, szimbolista és szecessziós elemeket olvasztva munkáiba. Ide robbant be 1906-ban Cézanne, Van Gogh, Gauguin hatása. Úttörői Czóbel Béla, Ziffer Sándor és Boromissza Tibor voltak.

Ezeket az éveket elemzi *Krizsán Jánosról* írott monográfiájában (1971) *Borghida István.*

Krizsán János életrajza nem bővelkedik színes eseményekben. Kapnikbányán született 1886-ban, már gyermekkorában Nagybányára került, 1902-ben egyike volt a szabadiskola első növendékeinek. Nagybánya város ösztöndíjával egy évig Münchenben tanult, majd egy évig Budapesten Rétinél. Csöndes, filozofáló hajlamú ember volt, lassan, töprengve dolgozott. 1926-tól 1935-ig tanított a festőiskolán, változatlanul képviselve „az ősi nagybányai szellemet". Városrészleteket festett, a környező hegyeket, gesztenyeerdőket. Különösen a mély völgyeket, lombos hegyoldalakat kedvelte. Tájképen kívül más érdemlegeset nem is alkotott. Nem kísérletezett, vállalta a nagybányai tradíciókat.

Klein József viszont – *Murádin Jenő* írt róla monográfiát 1977-ben – bár Nagybányán élt, és bizonyos ideig tagja volt a festőiskolának, a hagyományokhoz való visszanyúlás tekintetében ellentéte Krizsán Jánosnak. Huszonöt éves korában került Nagybányára, miután három évig Ferenczy Károly és Réti István tanítványa volt a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Párizsi útja előtt az ő képein is láthatóak a jellegzetesen nagybányai motívumok, de festésmódjában már megjelennek későbbi, dekoratív látásmódjának első jelei. Párizsban Foujita, Picasso, Chagall és Puvis de Chavannes hatott rá, anélkül, hogy elkötelezte volna magát valamelyik izmus mellett. „Képeire az erőteljes konstruktív szerkesztés, a rajzi dekorativizmus, a színtakarékosság és az expresszionizmussal rokon szemlélet jellemző" – írja Murádin Jenő.

Nagybánya mellett az erdélyi magyar képzőművészet fejlődését, sajátos jegyeinek kialakulását meghatározó „iskola", illetve szervezet a *Barabás Miklós Céh* volt. Történetét szintén *Murádin Jenő* dolgozta fel 1978-ban megjelent monográfiájában. Az első világháború után Kolozsvár a változásokból adódó természetességgel jelentős kulturális-művészeti központtá alakult. A frontvonalak még álltak, amikor Szentimrei Jenő és mások kezdeményezésére 1919 nyarán, Kolozsvárott megrendezték az erdélyi képzőművészek közös kiállítását. Ezt követte az 1921-es Erdélyi Szalon, ahol román, magyar és szász képzőművészek egyaránt részt vettek. Mégis, különösen állami megrendelések tekintetében, egyre hátrányosabb helyzetbe kerültek a magyar és a szász művészek. „A művészeti szervezkedésnek – állapítja meg Murádin – azt az alapvető ellentmondást kellett feloldania, amely művészeink számának addig ismeretlen méretű gyarapodása és a nagyon korlátozott exisztenciális lehetőségek között fennállt".

A Barabás Miklós Céh alapító okmányának a marosvécsi „írói parlament" 1929 nyarán kelt azon határozata tekinthető, amely az Erdélyi Helikon augusztus-szeptemberi számában jelent meg, és a Helikonnak azt az elhatározását tolmácsolta, „hogy festőművészeinknek segítségére siet s kérésükre támogatja őket az írók céhéhez hasonló Képíró-céh előkészítésében".

Szolnay Sándor, aki Kós Károly mellett a céhalapítás értelmi szerzője és kivitelezője, 1936-ban így írt a szervezőmunka körülményeiről: „Egy nagybányai nyáron többen dolgoztunk együtt,, Nagy Imre, Gallasz, Jándi, én, Mund, s élénken elemeztünk minden festési módot, ami az akkori Nagybányát jellemezte, fiatalabbak voltunk, más iskolába jártunk, mint ők, mások voltak az ideáljaink stb. Elhatároztuk, hogy ezt a művészi különbséget illusztrálandó egy kiállítást hozunk össze. Ebből az elhatározásból sarjadt ki a 'Barabás Miklós Céh' kiállítása, amely erkölcsileg és művészetileg egyik legszebb megmozdulás volt".

Az újonnan alakult művészcsoport első, rendkívül nagy érdeklődéssel várt kiállítása 1930. március 23-án nyílt Kolozsvárott. Résztvevők: Nagy Imre, Szolnay Sándor, Jándi Dávid, Podlipny Gyula, Udvardy Ignác, Varga Albert festők, Gallasz Nándor szobrász, valamint Kós Károly. Nem kevesebb, mint tizenöt kiállítás-kritikával találkozhatunk a lapok és folyóiratok hasábjain.

Sajnos, a nagy sikerű bemutatkozás után évekig húzódott egy újabb közös jelentkezés terve. A Céh neve alatt szervezett második kiállítás 1937-ben nyílt meg Budapesten, mintegy illusztrálva Vásárhelyi Z. Emil *Erdélyi művészek* című, az Erdélyi Szépmíves Céh gondozásában megjelent könyvét. A szervezet megalakulásakor számlált nyolc tag közül most csupán négy volt jelen: Nagy Imre, Szolnay Sándor, Kós Károly és Gallasz Nándor. Mellettük helyet kapott Bordi András, Thorma János, Ziffer Sándor, Bánffy Miklós (ő az egyetlen, aki nem szerepel Vásárhelyi Z. Emil könyvében), Gy. Szabó Béla, Szervátiusz Jenő, Vásárhelyi Z. Emil.

A Barabás Miklós Céh neve alatt megrendezett harmadik tárlatot a fiatalok jelentkezése tette emlékezetessé. A Minervánál nyomtatott katalógus tizenöt kiállító nevét tartalmazza: András László, Andrásy Zoltán, Balázs Péter, Brósz Irma, Debitzky István, Erdei Erzsébet, F. Ferenczy Júlia, Incze István, Kós András, Kósa-Huba Ferenc, M. Makkai Piroska, Olajos István, Piskolthy Gábor, Ródé Edit és Tollas Júlia. Életkoruk húsz és harminc év közötti, legtöbben a kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán kezdték tanulmányaikat és az időközben Temesvárra költöztetett iskolában vagy a bukaresti Szépművészeti Főiskolán fejezték be. A tárlatról szinte valamennyi számon tartott lap beszámolt. Debreczeni László a következőket írta a művészcsoport fellépéséről: „Jelentősége az, hogy a közhatalomváltozás óta az első átfogóbb nemzedéki jeletkezése a teljesen itt nőtt és tanult művészeknek" (Erdélyi Fiatalok 1939).

A fiatalok második kiállítására a bécsi döntés után került sor. Az 1941 januárjában megnyílt tárlaton kiállítók száma kettővel gyarapodott: Kaáli Nagy József szobrász és Incze János festő a két újonnan jelentkező.

1941. november 16-án a Barabás Miklós Céh átalakult hivatalos művészegyesületté. Az új alapszabály-tervezetet Kós Károly dolgozta ki, ő maradt az egyesület elnöke is. Újraalakulása után a Barabás Miklós Céh tevékenysége élénkebb volt, mint bármikor. Többek között szorgalmazta a kolozsvári műcsarnok megépítését – az 1943-as kiállítást már a kész Műcsarnokban nyitották meg –, egyéni és csoportos kiállításokat szervezetek, biztosították a tagok erkölcsi érdekvédelmét, anyagi támogatását stb.

A Barabás Miklós Céh utolsó kiállítására 1944 augusztusában került sor, az utolsó írott adat 1944 novemberi keltezésű. „Működésének másfél évtizede alatt a Barabás Miklós Céh valósághű tükörképét adta képzőművészeti életünk jelenségeinek. Olyan korban alakult meg, amikor a művészi érték társadalmi tudatosításában, művé-

szet és közönség kapcsolatában az építőmunkát még az alapoktól kellett elkezdeni. Példát mutatott a szervezeti élet intézményeinek kiépítésében. [...] Álljon itt csupán egyetlen példa művészetnépszerűsítő szervezeti munkájuk méreteiről és sikeréről. Tizenegy közös kiállításukon és csoportbemutatójukon 1300-nál több alkotást – kép- és szobortermésük legjavát – mutatták be a tárlatok látogatóinak" – zárja könyvét Murádin Jenő.

A Barabás Miklós Céh munkájából mindvégig oroszlánrészt vállaló *Szolnay Sándor* életét és festészetét *E. Szabó Ilona* 1974-ben kiadott monográfiája elemzi. Szolnay Sándor leveleit viszont a Dacia kiadó gondozásában 1973-ban megjelent, *A világ legvégén* című, *Banner Zoltán* által összeállított kötetben olvashatjuk.

Szolnay Sándor (született 1893-ban Kolozsvárott), 1921-ben íratkozott be a nagybányai festőiskolába, ahol Thorma János tanítványa volt. Érdeklődése tehát már kezdetben a tájképfestésre irányult. A festészetére oly jellemző atmoszférikus jelenségekkel 1925 nyarán Zsögödön kezdett foglalkozni, ahol Nagy Imre vendégeként töltött néhány hetet. Kolozsvár, ahol 1925 óta Képzőművészeti Főiskola működött, egyre jobban vonzotta Szolnayt, aki 1927-ben hazatelepedett. Kolozsvárt élénk társadalmi életet élt, tagja volt az Erdélyi Szemle Társaságnak, a híres Duma-postának, amely üléseit a New York kávéházban tartotta. Szolnaynak itt alkalma volt megfesteni Gaál Gábor, Kibédi Sándor és mások portréit. 1930-tól a Barabás Miklós Céh szervezési ügyeit intézte. Nehéz körülmények között dolgozott, városrészleteket, virágcsendéleteket, néhány önarcképet festett, többnyire sötét tónusban.

1933-ban megvonták a Képzőművészeti Főiskola költségvetését, de Szolnay nem nyugodott bele a változásba: Szervátiusz Jenővel közösen festő- és szobrász-szabadiskolát nyitott. A növendékek többségének neve ismeretlen maradt, de innen indult és képzését teljes egészében ennek az iskolának köszönheti Balázs Péter.

1937-ben Szolnayék Enyedre, majd egy év múlva Segesvárra költöztek. A környezetváltás nagy változást hozott a festő stílusában: képei derűsebbek, színesebbek lettek. Kolozsvárra való visszaköltözésük utáni örömét hamar felváltotta a háború okozta nyugtalanság. Szolnay képein megjelentek az idegesen villódzó reflexek, festészetének legszebb darabjai születtek ebben az időben.

A huszadik századi erdélyi képzőművészet egyik legerőteljesebb egyénisége *Nagy Imre*. *Gazda József* 1972-ben megjelent monográfiája kissé romantikusan, anekdotikusan ismerteti életét. Az 1979-ben *Följegyzések* címmel kiadott kötet – az 1937–38-ból származó *Naplójegyzetek*et és az 1954–55-ös *Följegyzések*et tartalmazza – ugyancsak az embert, a természettel szoros kapcsolatban álló gazdát állítja előtérbe. A művész Nagy Imréről inkább csak áttételesen vallanak ezek az írások. Nagy értéke viszont a kötetnek, hogy tartalmazza a művész hagyatékáról fennmaradt dokumentáris értékű jegyzéket. A Marosvásárhelyi Művészeti Múzeumnak és a Csíkszeredai Megyei Múzeumnak adományozott, illetve a zsögödi Nagy Imre Emlékházba és Galériába került műveinek leltári számba vétele nélkülözhetetlen a szakkutatás számára.

Nagy Imre egész élete Zsögödhöz kötődik. A budapesti Képzőművészeti Főiskolán Aba Novák Vilmosnak, Halász Brassai Gyulának, Varga Nándor Lajosnak volt évfolyamtársa, tanulmányai elvégzése után hazatért. Diákkorában készített részletező, aprólékosan kidolgozott rézkarcokat követően a fametszet műfajában talált magára. Drámaiságra, keménységre való törekvése nyilvánult meg a fametszetek expresszív stílusá-

ban. „Jelentőségében csak Ziffer Sándor, Szolnay Sándor s a tőle egészen különböző törekvéseket valló Mattis-Teutsch János alkottak az övéhez hasonló értéket. De Nagy Imre hatása nagyobb volt bármelyiküknél" – jelöli ki helyét Gazda József.

Műveinek népi kötődését és expresszivitását tekintve Nagy Imréhez hasonló alkotó a szobrász *Szervátiusz Jenő. Banner Zoltán* monográfiája (1976) a huszadik századi európai szobrászattal összevetve vizsgálja életművét.

Dokumentum a világról – így jellemezte saját életművét Szervátiusz. Nem összefoglalni, hanem elmondani kívánja a kort, amelyben élt. Ez a szobrász esetében szokatlan program különösen 1937-ben, a radnai hegyekben tett barangolás után vált érvényessé, amikor olyan sokféle és újszerű ábrázolnivaló halmozódott fel benne, hogy a hagyományos szobrászi lehetőségeket a festészet irányába próbálta tágítani, pontosabban a színezett domborműv felé. Többféle megoldást várt a síkplasztikai faragástól. Egyrészt arra törekedett, hogy a téma részletező „elmondásával" érzékelhetővé váljék a balladai időnek megfelelő „szobrászi idő", minek segítségével az ábrázolt cselekménysor a látomás dimenziójába kerül, másrészt a mélyfaragással, a fa felületének baltával és széles, lapos vésőkkel kezelt rusztikumával olyan drámai erő forrására bukkan, amely a legkisebb méretben is monumentális hatású lehet.

Azon kevesek között, akiket még újraalakítása előtt a Barabás Miklós Céh tagjai közé fogadtak, volt *Fülöp Antal Andor* is. „Fülöp Antal Andor az az ember – írja *Szabó Ilona* 1979-es monográfiájában –, aki tervszerűen és kötelező módon csak a jót és szépet hajlandó tudomásul venni a világból, lehetőleg kikerül minden szennyet és durvaságot, ha pedig akarata ellenére útjába került, igyekszik azonnal elfelejteni."

A kolozsvári Képzőművészeti Főiskolán Fülöp Antal Andor a modern festészet – Gauguin, Van Gogh, de főleg Cézanne – eredményeit ismerte meg. Olaszországi tanulmányútján viszont Botticellit és Fra Angelicot tanulmányozta. Ez a két véglet határozza meg sajátos, egyedi látásmódját, mely öt évtizeden keresztül alig változott.

A szülőföldhöz való kötődésben Fülöp Antal Andorhoz hasonló, szépségeszményében és festői stílusában tőle különböző művész *Bordi András*, akit *Banner Zoltán* 1978-ban kiadott monográfiájából ismerhetünk meg. Bordi élete szülőfalujához, Héderfájához, illetve Marosvásárhelyhez kapcsolódik. Marosvásárhely művészeti léte Gulyás Károly „szabadiskolájával" kezdődött. Gulyás tanár úr nevét nem őrzik művészeti lexikonok, pedig olyan képzőművészeket indított útra, mint Medgyessy Ferenc, Barcsay Jenő, Andrásy Zoltán. Saját házában és kertjében nyitott festőiskolát legtehetségesebb tanítványai számára és két zseniális, de fiatalon meghalt növendéke, Dósa Géza és Vida Árpád után nagy reményekkel tanította a vízfestés művészetére a fiatal Bordi Andrást, aki – ma már tudjuk – ezeket be is váltotta: vitathatatlanul ő az erdélyi magyar képzőművészet legnagyobb akvarellistája.

A Barabás Miklós Céh fiataljai között jelentkezett 1941-ben *Incze János* festő is. A műveit elemző, 1977-ben kiadott kismonográfia szerzője *Jánosházy György.*

Sajátos zárt világ az Incze Jánosé. Brueghel képeire emlékeztető groteszk alakokkal, furcsaságaiban a középkori térszemléletet idéző képekkel. Színvilága visszafogott, munkái mégis erősen színes benyomást keltenek, mert következetesen meleg színekkel festi a hátteret, egyfajta „visszahajló" térbe helyezve nemcsak alakjait, hanem képének nézőjét is.

Az eddigiektől eltérő jellegű *Kántor Lajos Kép, világkép* (A régi Korunk az új

művészetért) című, 1977-ben megjelent könyve, amely a kolozsvári folyóirat „klasszikus" évfolyamainak (1926–1940) képzőművészeti anyagát tekinti át.

A Korunk szerény anyagi körülményei nem tették lehetővé az Erdélyi Helikonhoz hasonló szervezkedést, kiállítások rendezését. Itt elsősorban a megjelentetett művészetelméleti tanulmányok, vitacikkek, szemlék hatását kell figyelembe vennünk, és ilyen szempontból a Dienes László-i, majd Gaál Gábor-i Korunk meglehetősen gazdag. A művek jó egyharmadát a korabeli avantgarde olyan egyéniségei írták, mint Kassák Lajos, Kállai Ernő, Moholy-Nagy László, Háy Gyula, Dési Huber István. De különböző korszakokban jelen volt a Korunk oldalain Hevesy Iván, Genthon István, Aurel Ciupe, Kováts József vagy Walter Gropius és Siegfried Giedion. Áttekintve a közölt írásokat, illetve kis számú grafikai anyagot, Kántor Lajos a következő képletet állítja fel: Dienes–Kassák–konstruktivizmus = Gaál–Moholy-Nagy–Bauhaus.

A Korunk tehát egyetemesebb szemléletet tükröz, mint a Barabás Miklós Céhet patronáló Erdélyi Helikon. Valóban a kor legújabb művészeti törekvéseinek kifejezésére vállalkozott. Nem elszigetelten, mint pusztán művészeti témákat tárgyalta a konstruktivizmus, a Bauhaus, a design esztétikai problémáit, hanem a korszerű művelődés teljességében, hozzájárulván a „szelet-ember" egyetemes emberré válásához.

Az egyetemes ember ábrázolásának igénye állt a Korunkkal szoros kapcsolatban levő *Máttis-Teutsch János* művészetének középpontjában is. *Banner Zoltán* 1972-ben kiadott monográfiája az 1931-es *Művészetideológiá*ban megfogalmazott ars poetica felől közelíti meg Máttis-Teutsch világát: „A művészet annyi, mint az életben való részvétel plasztikai ábrázolása. [...] A művész feladata új arányokat kidolgozni, megalkotni az eszményi ember típusát. [...] A művészet formanyelvét a kor ideológiája határozza meg".

Első egyéni kiállítása egyben a Ma csoport égisze alatt rendezett első tárlat volt. A következő évben a művész már a Der Sturm festőivel állított ki, 1921-ben pedig Arhipenkóval és Paul Kleevel. Erről a korszakáról írta Hevesy Iván: „Csökkenteni az impresszió objektív, fizikaiakban megfogható hűségét, és hangsúlyozni az impresszió nyomán megcsendülő érzelmi reagálást: ez lett a vezető szempontja Máttis festészetének".

Kandinszkij mellett a zenei expresszionizmus legjobb képviselőjeként tartja számon az európai művészettörténet.

1930 után művészetének másik – konstruktivista – korszaka bontakozik ki. Ekkor készített freskóterveiben sikerült legmagasabb szinten megvalósítania az elméleti munkáiban kidolgozott elveket.

A Korunk szellemiségéhez tartozik, harcos, expresszionista művészetével a nagyváradi *Leon Alex* is. Erős érzelmi beállítottságú képei – írja *Borghida István* 1973-as monográfiájában – két irányból ihletődtek: a szubjektív beállítottságú német expresszionisták közül Barlach, Schmidt-Rotluff, Kokoschka, Kirchner, a másik irányból Georg Grosz társadalombírálata, Kollwitz drámaisága, valamint Otto Dix borzalmakat feltáró munkái hatottak rá.

Fejlődésének kezdeti szakaszában művészi eszközeinek felfokozására törekedett, mondanivalója gyakran túllépte kifejezési képességeit. Képein térben és időben eltérő eseményeket komponált eggyé, végletesen felnagyított vagy lekicsinyített arányokban. Párizsi útja után művészete megváltozott. Már nem akart túlbonyolított tartalmakat ki-

fejezni, sikerül egy-két alakkal elmondania mindazt, amihez addig hosszú rajzsorokra volt szüksége. Legszebb munkáin lágyan egymásba olvadó formákkal, finom színárnyalatokkal, víziószerűen érzékeltet egy másként el nem mondható végtelen magányt.

*Mezei József Balogh Péter*ről írott könyve már a hatvanas-hetvenes évek művészetének krónikájához nyújt adalékokat. A Bukarestben élő szobrász (1920-ban született a bihari Micskén) két évig tanult a budapesti Iparművészeti Főiskolán, majd a második világháború után Bukarestben fejezte be a szobrász-szakot. Balogh Péter igazi képességei a hatvanas évek végén bontakoztak ki. Henry Moore bukaresti kiállításán fedezte fel a negatív forma kompozicionális jelentőségét, ezután születtek nagy metaforikus szobrai. A figurativitás határán állapodott meg, figurái leegyszerűsítettek, de harmonikus felépítésűek. Összeboruló és szétlendülő, egymásba átnövő alakjai szerves struktúrákat alkotnak. 1969–1972 között készült szobraira – *Metamorfózis, Folytonosság, Himnusz, Harmónia, Gótika* – méltán illik a remekmű megjelölés.

Boros Judit

Hommage à József Attila

A párizsi Luxembourg palota télikertjének magyar kiállításán (*Présence Paris–Budapest*, 1979 nyár) a korábbi *Ady-* és *Bartók-mappák* mellett került először a nagyközönség elé a kitűnő *József Attila-album*, amely szintúgy a párizsi Magyar Sajtóiroda vezetőjének, *Patkó Imré*nek kezdeményezésére született, áldozatkész művészkezek gondozásában. A tárlatot az itt megjelenő *Nouvelles de Hongrie* című információs folyóirat különkiadása kísérte, ebben Patkó ismertetői a szerigráfiai sorozatokról, majd *Szabolcsi Miklós* József Attiláról szóló tanulmánya, záradékként néhány franciára fordított József Attila-vers olvasható. Új fordítások többnyire ezek, értőik szerint jelesebbek a korábbiaknál.

Az új album a „mappáktól" elsőként abban különbözik, hogy merített papírra nyomtatott lapjain nemcsak képzőművészeti alkotások láthatók, hanem József Attila néhány versének új francia fordítása is olvasható a színes grafikai alkotások társaságában: a vers és a kép azonos élményből való. A versek és műalkotások elé szintúgy Szabolcsi Miklós írt bevezetőt, a fordítások többsége pedig egy Párizsban működő író- és képzőművész-csoport, a *d'atelier* tagjainak munkája (közöttük két magyar: *Nagy Pál* és *Papp Tibor*), a fiatalabb nemzedék modernebb francia nyelvén ezek a magyar versek bizonnyal modernebbek a korábbi fordításoknál, jobban megközelíthetik a versek szorongó gondolatvilágát, mágikus képteremtő erejét, ugyanakkor a hasonló indítékú grafikai alkotások sokban segítik megértésüket.

Bruno Montels és *Jean-Paul Scherer* (nyilván Nagy Pál és Papp Tibor támogatásával) nemcsak a franciák előtt eddig még kevésbé ismert József Attilát mutatja be, hanem az ő modernebb versalkotó szándékaik bizonnyal jobban követik a magyar költő gyakran vergődő, több síkban jelentkező gondolatmenetét is.

Montels a *Balatonszárszó* harmadik részét (az első két sort a magyar költő is franciául írta), a *Szappanosvíz*, az *Anyám meghalt*, az *Imádság megfáradtaknak*, az *Esz-*

mélet, a *József Attila* („Vidám és jó volt...") című verseket ültette át franciára, Scherer *A Kozmosz éneke* 15. szonettjét, majd az *Isten* („Láttam, Uram, a hegyeidet..."), az *Egyszerű ez*, a *Két hexameter* címűeket, valamint néhány szakaszt a *Töredékek* közül. Szívesen olvasnánk a két magyar közreműködő műhelytanulmányát a fordítások születéséről, a „szabad asszociációk noteszének" francia inkarnációjáról (itt a mutató fordítóként csak „d'atelier"-t jelöl), a gondolattöredékekből Nagy Pál formált „tipográfiai labirintust" és ez már képzőművészeti alkotásnak tekintendő. Ugyancsak tipográfiai és képzőművészeti ötletből alakult Papp Tibor térképe a csak József Attila képzeletében eleven városról („Aville, natura loci munitissimum pro turbamentum"): ezen az *Anyám meghalt* című vers gondolatmenetének feliratai és költői képzeletvilágának elemeivel találkozunk. Minden a helyén: „a híd lassan kijön a ködből, a túlparton szuronyok állanak", a tipografikus láthatóvá tette a szokásos turisztikai útmutatóval együtt József Attila 1925-ös fantáziájának fenyegetően logikus módon felépített álomvárosát.

A további fordítások, így Paul Éluard-é (*Egy spanyol földműves sírverse*), Vercors-é (*Kész a leltár*), Jean Rousselot-é (*Nagyon fáj*), Jacques Gaucheronéi (*A Dunánál, Elégia*), Charles Dobzynskié (*Mondd, mit érlel...*), Guillevicéi (*Bevezető, Külvárosi éj, Íme, hát megleltem hazámat...*) jórészben ismertek, két vers (*Ragyog az ég, Áldalak búval, vigalommal*), magyarul, a *Bánat* pedig („Hát kijöttem ide, az erdőbe...") a sejtelmes erdei környezetet félelmes erejű rézkarcba álmodó *Sajó Ferenc* (és felesége) fordításában olvasható.

Az eredeti ötletű antológiába foglaltak bizonyára árnyaltabb és elmélyültebb József Attila-képet adnak a francia érdeklődők számára és bizonnyal hasonló eredményt hozhat a 16 Franciaországban és 7 itthon élő magyar képzőművész mintegy „vizuális megjelenítő" készsége is.

A recenzens kiváltképp a tipografikusok, majd Márk Anna, Pátkai Ervin, Beck András, Rozsda Endre, Kádár József és Vincze Balázs lapját szemléli gyönyörködve: akár egy-egy öntörvényű verselemzés, olyanok ezek a grafikák. A vers és a vizuális megjelenítés együttese már új megértést teremt. Hitvallás is ez: ebben a költő által teremtett közösség megtartó és művészi ereje.

Bodri Ferenc

L'activisme hongrois
Ed. Goutal Darly. Paris, 1979. 327 l.

A magyar érdeklődés előtt 1918/19, a két forradalom rövid korszakának elemi erővel fellendülő művészete már jóneháány összefoglaló jellegű kiállításon megjelent, de a Nyolcak és a Nyugat mozgalmának korától (1908/9) a forradalmakig terjedő időszak, majd az 1919-et követő évtized avantgarde irodalmi és képzőművészeti törekvései megfelelő publicitással aligha ismertek még valóságos értékükön. Önálló értékei és főként hatása mindennek csak töredékeiben ismertek és mérlegelhetők, szellemi ereje inkább az egykori kortársak és szereplők emlékezései és vallomásai alapján bontakozhat elő

(*Kassák, Vasarely, Korniss Dezső, Kepes György* stb.). A hatvanas évek elejétől induló feltáró és elemző munka már több kiállításon mutatta be (Székesfehérvár, 1965; Pécs, 1973. stb.) a magyar aktivizmus korának képzőművészeti eredményeit, jónéhány monográfia az irodalmi folyamatokat. A résztanulmányok, katalógusok, albumok kitűnő elemzéseket adnak, de egy alaposan összefoglaló monográfia szükségességét is jelzik egyben, ezt nem helyettesíthetik.

A kor, amelyekben a „magyar aktivisták" éltek és működtek, hatalmas szellemi erők felszabadulásának kora is volt, és mindennek inkább a polgári radikalizmussal kontaktáló szellemi és művészeti vetületeit kutattuk eddig, kevésbé a szocialista eszmékkel barátkozó, a legtöbb esetben ezeket vállaló és hirdető újító kísérleteket. Ennek a sajátos körülménynek és helyzetnek okát leginkább a dokumentumok elenyésző és olykor erőteljesen manifesztációs (tehát ily módon zavaró) voltában és jellegében gyaníthatjuk, egyben bizonyos óvatos berögzöttségekben, amelyeket a korábbi gyakorlat ránk hagyott: kiemelt helyzetbe állítva a Nyugat és a Nyolcak mozgalmát, emellett mintegy „falakon kívülinek" jelölve mindazt, ami evvel balról polemizált.

Mindezen okból forgattuk nagy érdeklődéssel a nemzetközi összefogásból született és módfelett gazdag albumot, amely az *Editions Goutal-Darly* (Párizs) közreműködésével jelent meg egy a magyar aktivizmust prezentáló kisebb tárlatot követőn. A tárlat – *L'activisme hongrois – 1910–1926 – La Commune de Budapest* – egy Párizs környéki városka, *Noisy-le-Grand* kultúrközpontjában nyílott 1979 márciusának végén, a budapesti *Magyar Nemzeti Galéria* és néhány párizsi gyűjtő anyagából, a magyar *Kulturális Kapcsolatok Intézetének* védnöksége alatt. A katalógusban *Haulisch Lenke* tanulmánya és néhány reprodukció mutatja be *Bortnyik Sándor, Gyenes András, Kassák Lajos, Kernstok Károly, Kmetty János, Pór Bertalan, Mattis-Teutsch János, Nemes-Lampérth József, Tihanyi Lajos* és *Uitz Béla* művészetét, a falakon a képek, a tárlókban néhány dokumentum, a megnyitón *Veress Péter*, a párizsi magyar nagykövet. Utóbb egy délutánon jónéhány felkért magyar előadó az érdeklődők előtt.

Bár a tárlat anyagában szerényebb és esetlegesebb volt a hasonló itthoniaknál, a körötte zajló események és kivált a kíséretében megjelent kitűnő album és adatgyűjtemény (*L'activisme hongrois – Art revolutionaire du art de parti – La Commune de Budapest – 1910–1926;* Szerk. *Charles Dautrey* és *Jean-Claude Guerlain*), a prezentáció és publikáció együttese, a tanulmányok és előadások tették emlékezetessé, forrásértékűvé és figyelemre méltóvá a magyar kutatás előtt is. Az album a maga komparatív és úttörő értékű vonatkozásaival példát állít és teremt.

Apollinaire Égövének részlete nyitja meg mintegy jelképesen a sort a kedves ábrájú borító után, majd *Richard Crevier* tanulmánya elemzi „a forradalmi politikában az esztétika és etika között álló aktivizmust", széles nemzetközi tájékozottsággal és a magyar fejleményekben is elmélyült gazdagon. Az aktivizmust az album tanulmányai és egykorú idézetei leginkább a két forradalmat előkészítő, majd követő mozgalomnak látják az irányzat mindegyre világosodó kapcsolatainak és összefüggéseinek felismerésével, valóban az.

Az albumban ezúttal franciául megidézett dokumentumok, a MA egyidejű kiáltványai, *Kassák Lajos, Szélpál Árpád, Lukács György, Hevesy Iván, Hauser Arnold, Kun Béla, Mácza János, Bortnyik Sándor, Lengyel József, Barta Sándor, Kudlák Lajos, Füst Milán, Fülep Lajos, Reiter József, Újváry Erzsi* költeményei, emlékezései, egykorú cik-

kei és bírálatai, tanulmányai (elméleti és kultúrpolitikai kérdésekről, irodalomról, színházról, képzőművészetről, egymásról stb.) mellett módfelett gazdagon válogatott, elementáris erővel bíró dokumentációs fénykép és reprodukciós képanyag látható, köztük rajzok és képeslapok, riportfotók az egykori Budapest hangulatait és eseményeit idézve, főként 1918/19 napjainak „képes krónikája", a korabeli újságok oldalainak facsimiléi (*Érdekes Újság, A Tett, Ma, Dokumentum* stb.), a Tanácsköztársaság nagyszerű plakátművészetének néhány darabja, és sok-sok reprodukció, jónéhány színesen is. Nem kevés facsimile és reprodukció a magyar aktivisták nemzetközi kapcsolatait idézi fel az orosz, német, francia és más nemzetiségű kortársakkal.

Az album külön értékét képviselik az új szempontokra is figyelmező, az elemzés új szándékait jelző tanulmányok, amelyek a korszak teljességét kívánják átfogón feltárni az olvasók előtt. *Hajdú Tibor* történeti és *Gombos Zsuzsa* irodalomtörténeti megalapozása után *József Farkas, Szabolcsi Miklós, Bori Imre* és *Béládi Miklós* a korszak irodalmi életét elemzik, az egykori vitákat, az aktivizmust mint a forradalmi korszak művészetének pregnáns jelentkezési lehetőségeit. *Bakos Katalin* a szovjet és a magyar kultúra és művészet egykori kapcsolatait, egybehangzásait és különbözőségeit.

Szabó Júlia, Aradi Nóra, Passuth Krisztina, Körner Éva, Bajkay Éva és *Forgács Éva* a magyar aktivizmus alkotóit és képzőművészeti világát mutatják be, a proletárdiktatúra idejének szellemi életét, *Karádi Éva* tanulmánya *Lukács György*öt, a forradalom népbiztosát. *Nemeskürty István* az 1910–20 közötti évek magyar filmművészetével foglalkozik, *R. Kocsis Rózsa* az aktivista színházzal, idézve *Mácza János* és *Prampolini* a Mában megjelent írásait. *Újfalussy József* a kor zenei életéről szól, Bartókról és a Kékszakállú herceg váráról *Náray Miklós* 1918-ból ideidézett írásai.

Hatalmas tabló, gazdag erejű és élményteli összefoglalás ez, új még annyiban is, hogy tovább lép az ilyenkor megszokott szellemi határkörökön. Hiszen *Elisabeth Roudinesco* a korszak pszichoanalitikus iskoláit, a freudizmus más tudományokkal való találkozásait mutatja be, *Verebélyi Kincső* az iskola legkiválóbb magyar néprajztudósának, *Róheim Géza*nak működését elemzi, *N. Nagy Zsuzsa* pedig a magyarországi szabadkőművesség szimbolikus nagypáholyának történetét az említett korszakhatárok között.

Az 1919-et követő fejleményekről, a magyar konstruktivizmus és szürrealizmus jelentkezéséről *Béládi Miklós* tanulmányai szólnak, ugyanígy *Passuth Krisztina* és *Fajó János* képzőművészeti indítékú írásai. De külön érdeklődésre tarthat számot néhány elemzés és vallomás az egykori avantgarde szellemét követő, hagyatékait ápoló maiak tollából, így *Papp Tibor* és *Gérard de Contanze* tanulmányai és fordításkísérletei (Kassák, Újvári Erzsi verseiből), *Jean-Michel Palmier, Jean-Pierre Morel, Alexandre Adler, Lionel Richard* tanulmányai a marxizmus és az avantgarde korántsem felhőtlen kapcsolatairól, az orosz, a német és a magyar avantgarde esztétikájának egyező és különböző vonásairól, a „kettős forradalom" magyar kísérletéről és a forradalmak utáni korszak fejleményeiről. Végül egy apró lexikon szolgálja az olvasót.

Külön szót érdemelnek az antológiában olvasható szépirodalmi anyag kitűnő francia fordítói: *Kassai Géza, V. Charaire*, a párizsi *d'atelier* író- és képzőművészcsoport tagjai és *Papp Tibor*, a csoport magyar „mindenese".

A magyar avantgarde mozgalomról kitűnő összefoglalás született az említettek egybehangzó munkája nyomán, de az album dokumentatív és művészi értékeivel is fi-

gyelemre méltó: szép könyv, amelyben sokféle tájékozottságú olvasó lelheti örömét. Nagyszerű történelmi és művészeti korszak híre és emléke elevenedik akár a lapozgató előtt.

Bodri Ferenc

Nekrológ

Erdődi József
(1908–1980)

Hosszantartó, súlyos betegség után 1980. szeptember 24-én elhunyt Erdődi József, a finnugrisztika és a hungarológia ismert és elismert művelője, tudós és tanár, a tudományos kapcsolatok fáradhatatlan aktivistája, a tudományszak „utazó nagykövete".

Erdődi a Felvidéken, a régi Nyitra megyei Vágújhelyen született, 1908. november 13-án. Egyetemi tanulmányait német-francia, majd angol szakon Szegeden, Párizsban, Bécsben és Budapesten végezte el. 1935-től 40-ig gyakornok, később tanársegéd volt a szegedi egyetemen. 1946 után a budapesti egyetem Orosz Intézetének lett vezetője, majd 1951-től 57-ig középiskolai tanárként működött. Ettől kezdve Erdődi megszakítás nélkül a budapesti ELTE Finnugor Tanszékének munkatársa volt. A 60-as és 70-es években vendégprofesszorként éveket töltött a müncheni, bécsi és a párizsi egyetemen. Tiszteletbeli professzor lett a salzburgi egyetemen, s nem sokkal ezután a budapesti BTK-n is, ahol az utolsó időszakban tudományos tanácsadóként dolgozott.

Erdődi József kerek fél évszázados munkásságában a tudomány ismerete és szeretete a tudomány ismertetésével és megszerettetésével – az oktatással – mindig elválaszthatatlan egységet alkotott. Erdődi urálista volt és indogermanista, a hungarológia jeles művelője, lankadatlan tudományszervező, termékeny műfordító (sokat fordított finnből és cseremiszből is), 1971-től egy évtizeden át az Études Finno-Ougriennes budapesti szerkesztője.

Már egyetemi hallgató korában felkeltették érdeklődését a finnugor és az indoeurópai népek és nyelvek között esetlegesen föltehető ősi kapcsolatok. A két népcsoport számrendszere közti egyezéseket vizsgálta meg 1932-ben közölt egyetemi doktori értekezésében. Az 50-es évektől elsősorban urálisztikával kezdett foglalkozni, s 1954-ben cseremisz mondattani témát (az alany-állítmány egyeztetése és a pluralitás kérdése) választott kandidátusi értekezése tárgyául. Ettől az időszaktól kezdődően Erdődi József mindenekelőtt urálistának vallotta önmagát. Urálisztikai munkásságának ismertetése és méltatása helyett – erről l. NyK 80 [1978]:398–9 – ezúttal csupán Erdődi néhány idevágó publikációjára hívom fel a Hungarológiai Értesítő olvasóinak figyelmét. 1966-ban hasznos, tartalmas szemelvénygyűjteményt adott közre *Az uráli népek történelme és műveltsége* címmel. Erdődi néprajzi érdeklődését és széles körű tájékozottságát bizonyítja 1970-ben megjelent uráli csillagnév-monográfiája. Szűkebb szakterületén, a volgai finnugor népek vizsgálata terén megemlítendő Erdődi mordvin nyelvre vonatkozó oktatási és kutatási eredményeinek haszonnal forgatható összegezése: az 1968-ban kiadott *Erza-mordvin szövegek magyarázatokkal, nyelvtani vázlattal és szótárral* c. egyetemi jegyzete. (Ennek szóanyaga Erza-mordvin szójegyzék címmel 1973-ban külön is megjelent.) Erdődi urálisztikai tevékenységének sokrétűségét igazolják talán már az életműből kiragadott fenti példák is.

Mit alkotott Erdődi József, a *hungarológus*, a magyar nyelv- és néptudomány szakavatott művelője? Erdődi magyar leíró nyelvészeti és magyar nyelvtörténeti kép-

zettségének bizonyítéka mintegy két tucatnyi szómagyarázata és legalább ennyi – főleg az utolsó időszakban írt – magyar nyelvtörténeti vonatkozású ismertetése. Erdődi 1949-ben magyar leíró nyelvtant írt a szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatói számára (*Nyelvünk ismerete.* I. rész). Utolsó, *La langue Hongroise* c. egyetemi jegyzete pedig (Párizs, 1977) a magyar nyelv és nép történetének, a finnugor nyelvrokonság alapjainak tömör, magvas összefoglalása. Erdődi sokrétűen vizsgálta az időszámítás kérdését: nemcsak a magyar időszámítás, hanem a rokon népek, sőt Eurázsia északi népeinek időbeosztása is foglalkoztatta. Tudománytörténészként elsősorban Sajnovics Jánossal kapcsolatos dolgozatai érdemelnek figyelmet. *Néhány szó a szociolingvisztika kezdeteiről* c. cikkében egykori mesterének, *Mészöly Gedeon*nak a munkamódszerét elemezte. *Horger Antal* portréjában másik szegedi professzoráról szolgáltatott adalékokat a magyar nyelvtudomány történetéhez. Erdődi József a magyar nyelvtudomány nagyjai közül többek között a megmagyarosodott Budenz Józsefet, kedves tanárát: Mészöly Gedeont, mindenekelőtt pedig – természetesen – Reguly Antalt csodálta. Jelképesnek is tekinthető talán utolsó cikkének tárgya: Reguly térképeivel foglalkozik benne.

A sors nem engedte meg Erdődi József számára, hogy az Études Finno-Ougriennes Erdődi-számát a kezébe vehesse. A pályatársak és a tanítványok 70. születésnapján kívántak tisztelegni a méreteiben és sokoldalúságában is impozáns, tekintélyt parancsoló életmű előtt. Ez az évfolyam azonban – technikai nehézségek miatt – csak 1981-ben jelenhetett meg: az ünnepi kötet Erdődi-emlékszámmá is lett egyben...

Zaicz Gábor

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetősége

Elnök

Bo Wickman
Uppsala Universitet
Institutionen för Finsk-Ugriska Språk
Box 513. 751 20 Uppsala
Svédország

Alelnökök

Benkő Loránd
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Király István
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Klara Maityinszkaja
Insztitut Jazykoznanyija
ul. Marksza i Engelsza 10–14.
Moszkva G–19
Szovjetunió

Jean Perrot
Université de la Sorbonne Nouvelle
Centre d'Études Finno-ougriennes
13, rue de Santeuil
75005 Paris
Franciaország

Denis Sinor
Dept. of Uralic and Altaic Studies
Indiana University
Bloomington, Ind. 47401
USA

Szeli István
Filozofski fakultet
Institut za mađarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

Főtitkár

Klaniczay Tibor
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

Főtitkárhelyettes

Béládi Miklós
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

A Végrehajtó Bizottság tagjai

Umberto Albini
Università di Genova
Facoltà di Lettere
Via Balbi 4.
16136 Genova
Olaszország

Balassa Iván
Mezőgazdasági Múzeum
1367 Budapest, Pf. 129.
Magyarország

Bodnár György
MTA Irodalomtudományi Intézete
1118 Budapest
Ménesi út 11–13.
Magyarország

Bori Imre
Filozofski fakultet
Institut za mađarski jezik, književnost
i hungarološka istraživanja
Stevana Mušica bb
21000 Novi Sad
Jugoszlávia

George F. Cushing
University of London
School of Slavonic and East European Studies
London WC 1E 7 HU
Anglia

Czigány Lóránt
15 Temple Fortune Lane
London NW 11 7 UB
Anglia

Czine Mihály
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Domokos Géza
Editura Kriterion
Pta. Scînteii 1
71341 Bucureşti
Románia

Hasan Eren
Cinnah Cad. 41/4.
Çankaya, Ankara
Törökország

Faragó József
Str. Drăgălina 8. ap. 14.
3400 Cluj-Napoca
Románia

István Futaky
Finnisch-ugrisches Seminar der
Georg-August-Universität
Theaterstrasse 14.
3400 Göttingen
NSZK

Gerhard Ganschow
Institut für Finnougristik der
Ludwig-Maximilians-Universität
Geschwister-Scholl-Platz 1.
8000 München 22
NSZK

Gunda Béla
Kossuth Lajos Tudományegyetem
Néprajzi Intézet
4010 Debrecen 10, Pf. 16.
Magyarország

Hajdú Péter
MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország

Ilia Mihály
JATE Bölcsészettudományi Kar
6722 Szeged
Egyetem u. 2.
Magyarország

Imre Samu
MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország

Kálmán Béla
KLTE Bölcsészettudományi Kar
4010 Debrecen, Pf. 38.
Egyetem tér 1.
Magyarország

Paul Kokla
Keele ja Kirjanduse Instituut
Sakala 3.
200105 Tallinn
Szovjetunió

Mikko Korhonen
Helsingin Yliopisto Unkarilainen laitos
Fabianinkatu 33
Helsinki 17
Finnország

Kósa László
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Művelődéstörténeti Tanszék
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Petro Lizanec
Uzsgorodszkij Goszudarsztvennyj
Univerzitet Kafedra vengerszkoj filologii
ul. Gorkovo 46.
294000 Uzsgorod
Szovjetunió

Jean-Luc Moreau
Institut National des Langues et
Civilisations Orientales
Chaire des Langues Finno-ougriennes
2, rue de Lille
75007 Paris
Franciaország

Nagy Péter
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Pándi Pál
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Patyi Sándor
MTA Központi Hivatala
1051 Budapest
Münnich F. u. 7.
Magyarország

G. Battista Pellegrini
Istituto di Glottologia e Fonetica
Università di Padova
via Beato Pellegrino 1.
35 100 Padova
Olaszország

Richard Pražák
Filozofická fakulta univ. JEP
Arne Nováka 1.
600 00 Brno
Csehszlovákia

Rákos Péter
Filozofická fakulta UK
Nam. Krasznoarmějců 2.
116 38 Praha 1.
Csehszlovákia

Karl Rédei
Universität Wien
Institut für Finno-Ugristik
Berggasse 11/1/2
1090 Wien
Ausztria

Oleg Rosszijanov
Insztitut Mirovoj Literatury
im. Gorkovo
ul. Voronszkovo 25/a.
Moszkva
Szovjetunió

Gert Sauer
Akademie der Wissenschaften der DDR
Zentralinstitut für Sprachwissenschaft
Otto Nuschke Str. 22–23.
108 Berlin
Postfachnummer 1298
NDK

Szabó Zoltán
3400 Cluj-Napoca, C. p. 358.
Románia

Szabolcsi Miklós
MTA I. Osztálya
1051 Budapest
Münnich F. u. 7.
Magyarország

Szathmári István
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Albert Tezla
5412 London Road
Duluth, Minn. 55804
USA

Tokunaga Yasumoto
Kansai Gaikokugo University
(Kansai University of Foreign Studies)
333 Kokura, Hirakata-shi
Osaka
Japán

Karol Tomiš
Literarnovedný ústav SAV
Konventná 13.
80100 Bratislava
Csehszlovákia

Vargyas Lajos
MTA Zenetudományi Intézete
1250 Budapest
Országház u. 9.
Magyarország

Wéber Antal
ELTE Bölcsészettudományi Kar
1052 Budapest
Pesti B. u. 1.
Magyarország

Számvizsgáló Bizottság

Elnök

Anton Sivirsky
Laan van Poot 163
2566 EB Den Haag
Hollandia

Tagok

B. Lőrinczy Éva
MTA Nyelvtudományi Intézete
1250 Budapest
Szentháromság u. 2.
Magyarország

Jan Ślaski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Literatury Polskiej
Krakowskie Przedmieście 26/28
00–927/1 Warszawa
Lengyelország

Titkárság

Szervező titkár

M. Róna Judit
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
1250 Budapest
Országház u. 30.
Magyarország

Adminisztrátor

Bossányi Lászlóné
Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság
1250 Budapest
Országház u. 30.
Magyarország

Gazdasági vezető

Visóczki Márta
MTA Régészeti Intézete
1250 Budapest
Úri u. 49.
Magyarország

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tiszteleti tagjai

Paul Ariste
Jakobszoni 7/A
Eesti NSV
202400 Tartu
Szovjetunió

Balogh Edgár
Str. Rákóczi 48.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Bán Imre
4026 Debrecen
Hatvan u. 1.
Magyarország

Barta János
4032 Debrecen
Böszörményi u. 68. II. ép. II/101.
Magyarország

Björn Collinder
Klopstockgasse 6/1/4
1170 Wien
Ausztria

Astrik L. Gábriel
P.O. Box 578
Notre Dame, Indiana 46556
USA

Illyés Gyula
1025 Budapest
Józsefhegyi út 9.
Magyarország

Erkki Itkonen
Topeliuksenkatu 17 A9
002500 Helsinki 25 F
Finnország

Kardos László
1013 Budapest
Attila út 45.
Magyarország

Keresztury Dezső
1052 Budapest
Semmelweis u. 4.
Magyarország

Ligeti Lajos
1056 Budapest
Belgrád rkp. 26.
Magyarország

Vaszilij Lytkin
V–333 ul. Vavilova 34. korp. 8. kv. 390.
Moszkva
Szovjetunió

Aurélien Sauvageot
1, av. Maurice Blondel
13100 Aix-en-Provence
Franciaország

Wolfgang Schlachter
Herzberger Landstrasse 20.
3400 Göttingen
NSZK

Vladimír Skalička
Dřevná 6.
120 00 Praha – Nové Město
Csehszlovákia

Cs. Szabó László
48 Gloucester Mews
London W 2. 3 HE
Anglia

Szabó T. Attila
Str. Scarisoara 5. ap. 33.
3400 Cluj-Napoca
Románia

Carlo Tagliavini
Piazza Barracano 5.
Bologna
Olaszország

Tamás Lajos
1113 Budapest
Tas vezér u. 26.
Magyarország

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagjainak névsora

E. Abaffy Erzsébet
Budapest, Magyarország

Alexa Károly
Budapest, Magyarország

Alhoniemi, Alho
Turku, Finnország

Alszeghy Zsoltné Tési Edit
Budapest, Magyarország

Andai Ferenc
Shawville, Kanada

Andersen, Zsuzsanna Bjørn
Birkerød, Dánia

András, Alexander
Washington, D.C., USA

Andrásfalvi Bertalan
Pécs, Magyarország

Andrássyné Kövesi Magdolna
Debrecen, Magyarország

Angelini, Maria Teresa
Budapest, Magyarország

Aniot Judit
Budapest, Magyarország

Antal Árpád
Cluj-Napoca, Románia

Aradi András
Budapest, Magyarország

Átányi, Stephen
Stockholm, Svédország

Aukia, Markku
Turku, Finnország

Austerlitz, Robert
New York, N.Y., USA

Bachát László
Nyíregyháza, Magyarország

Bagi Ferenc
Becej, Jugoszlávia

Bajomi Lázár Endre
Budapest, Magyarország

Bak János
Vancouver, Kanada

Bakó Ferenc
Eger, Magyarország

Bakos Ferenc
Budapest, Magyarország

Bakos József
Eger, Magyarország

Sz. Bakró-Nagy Marianne
Budapest, Magyarország

Balassa László
Budapest, Magyarország

Balázs János
Budapest, Magyarország

Balázs Mihály
Szeged, Magyarország

Balázs Piri Aladár
Novi Sad, Jugoszlávia

Balla Gyula
Budapest, Magyarország

Balogh Dezső
Cluj-Napoca, Románia

Balogh István
Debrecen, Magyarország

Bańczerowski Janusz
Budapest, Magyarország

Bánhidi Zoltán
Budapest, Magyarország

Banó István
Budapest, Magyarország

Bánréti Zoltán
Budapest, Magyarország

Bányai János
Novi Sad, Jugoszlávia

Bányai László
Pécs, Magyarország

Barabás Jenő
Budapest, Magyarország

Barany, George
Denver, Colorado, USA

Baranyai Zsolt
Szeged, Magyarország

Bárdos Lajos
Budapest, Magyarország

Barlay Ö. Szabolcs
Budapest, Magyarország

Baróti Dezső
Paris, Franciaország

Bárth János
Kalocsa, Magyarország

Bartha Antal
Budapest, Magyarország

Bartha Elek
Debrecen, Magyarország

Bartha János
Tirgu-Mures, Románia

Basa Molnár, Enikő
Silver Spring, Md., USA

Bastav, Serif
Çankaya-Ankara, Törökország

Bata Imre
Budapest, Magyarország

Báthory János
Budapest, Magyarország

Bátori, Stephan
Vallendar, NSZK

Bayerle, Gustav
Bloomington, Ind. USA

Becker, Henrik
Jena, NDK

Bécsy Ágnes
Budapest, Magyarország

Bécsy Tamás
Budapest, Magyarország

Beke György
Cluj-Napoca, Románia

Békési Imre
Szeged, Magyarország

Béky-Halász, Iván
Toronto, Kanada

Bela Armada, Ramon
Madrid, Spanyolország

Belia György
Budapest, Magyarország

Bencsáthné Hajós Ilona
Budapest, Magyarország

Bene Ede
Rennes, Franciaország

Beniuc, Mihai
Bucureşti, Románia

Benkő László
Budapest, Magyarország

Beöthy Erzsébet
Amsterdam, Hollandia

Bereczki Gábor
Budapest, Magyarország

Beregi, Théodore
Bois-Colombes, Franciaország

Bergsland, Knut
Oslo, Norvégia

Bertha Zoltán
Debrecen, Magyarország

Bertók Imre
Bratislava, Csehszlovákia

Bese Lajos
Budapest, Magyarország

Bethlenfalvy Géza
Budapest, Magyarország

Biermann, Anna
Köln, NSZK

Birnbaum, Marianna D.
Pacific Palisades, Calif., USA

Bíró Ferenc
Budapest, Magyarország

Bitskey István
Debrecen, Magyarország

Blumstock, Robert
Hamilton, Ont., Kanada

Boba Imre
Seattle, Washington, USA

Bodó Sándor
Miskolc, Magyarország

Bodolay Géza
Budapest, Magyarország

Bodri Ferenc
Esztergom, Magyarország

Bókay Antal
Pécs, Magyarország

Bollobás Enikő
Budapest, Magyarország

Bor Kálmán
Budapest, Magyarország

Boronkai Iván
Budapest, Magyarország

Boros-Kazai, Andrew
Bloomington, Ind., USA

Borsa Gedeon
Budapest, Magyarország

Borsai Ilona
Budapest, Magyarország

Bosnyák István
Novi Sad, Jugoszlávia

Botka Ferenc
Budapest, Magyarország

Botta István
Budapest, Magyarország

Bradean Nelu
Budapest, Magyarország

Branch, Michael Arthur
London, Anglia

Bredár Gyula
Praha, Csehszlovákia

Brogyanyi, Bela
Freiburg, NSZK

Brunauer-Hunyadi, Dalma
Potsdam, N.Y., USA

Bueno, Salvador
La Habana, Kuba

Bujdosó Alpár
Wien, Ausztria

Burány Béla
Novi Sad, Jugoszlávia

Burglerné Jezsó Erzsébet
Groningen, Hollandia

Büky László
Szeged, Magyarország

Capacchi, Guglielmo
Parma, Olaszország

Cavaglià, Gianpiero
Torino, Olaszország

Cazelles, Nicolas
Paris, Franciaország

Chmel, Rudolf
Bratislava, Csehszlovákia

Cindori, Marija
Subotica, Jugoszlávia

Coates, J. G.
Norwich, Anglia

Congdon, Lee
Harrisonburg, Virginia, USA

Corradi, Carla
Parma, Olaszország

Csalogné Pócs Éva
Budapest, Magyarország

Csanda Sándor
Bratislava, Csehszlovákia

Csapláros István
Warszawa, Lengyelország

Csapodi Csaba
Budapest, Magyarország

Csapodi Csabáné Gárdonyi Klára
Budapest, Magyarország

Csapody Miklós
Budapest, Magyarország

Csatlós János
Handen, Svédország

Csécsy, Madeleine
Nice, Franciaország

Csehné Szabó Márta
Novi Sad, Jugoszlávia

Cseké né Gyímesi Éva
Cluj-Napoca, Románia

Csepregi Márta
Budapest, Magyarország

Csillag András
Szeged, Magyarország

Csillaghy András
Venezia, Olaszország

K. Csilléry Klára
Budapest, Magyarország

Csirpák Emil
Budapest, Magyarország

Csomasz Tóth Kálmán
Budapest, Magyarország

Csonka Ferenc
Budapest, Magyarország

Csordás Mihály
Subotica, Jugoszlávia

Csucs Sándor
Budapest, Magyarország

Csukás István
Szeged, Magyarország

Csűrös Miklós
Budapest, Magyarország

D'Alessandro, Marinella
Napoli, Olaszország

Dám László
Debrecen, Magyarország

Dán Róbert
Budapest, Magyarország

Dánielisz Endre
Salonta, Románia

Dankó Imre
Debrecen, Magyarország

Dávid Gyula
Cluj-Napoca, Románia

Dégh, Linda
Bloomington, Ind., USA

Deme László
Budapest, Magyarország

Deréky Pál
Wien, Ausztria

Deshusses, Georges
Genève, Svájc

Dévavári (Dér) Zoltán
Subotica, Jugoszlávia

Dezső László
Budapest, Magyarország

Di Francesco, Amedeo
Napoli, Olaszország

Diallo, Alpha A.
Budapest, Magyarország

Dienes Erzsébet
Szolnok, Magyarország

Dienes Ottó
Lille, Franciaország

Dobóné Berencsi Margit
Eger, Magyarország

Dobossy László
Budapest, Magyarország

Dobrev, Csavdar
Szófia, Bulgária

Dombrovszky József
Debrecen, Magyarország

Domokos Pál Péter
Budapest, Magyarország

Domokos Péter
Budapest, Magyarország

Domonkos, Leslie S.
Youngstown, Ohio, USA

Dömötör Sándor
Budapest, Magyarország

Dömötör Tekla
Budapest, Magyarország

Duba Gyula
Bratislava, Csehszlovákia

Dubrovina, Zinaida Mihajlovna
Leningrád, Szovjetunió

Dugantsy Becker, Maria
Uppsala, Svédország

Dukkon Ágnes
Kraków, Lengyelország

Dümmerth Dezső
Budapest, Magyarország

Ecsedy Ildikó
Budapest, Magyarország

Éder Zoltán
Budapest, Magyarország

Egri Péter
Budapest, Magyarország

Együd Árpád
Siófok, Magyarország

Elekfi László
Budapest, Magyarország

Éltető, Lajos J.
Portland, OR., USA

Engel Károly
Cluj-Napoca, Románia

Erdélyi István
Budapest, Magyarország

Erdélyi Zsuzsanna
Budapest, Magyarország

Erdődy Edit
Budapest, Magyarország

Éry László
Budapest, Magyarország

Evans, R. J. W.
Cumnor, Anglia

Fábián Pál
Budapest, Magyarország

Faerstain, Katalin
Hadsten, Dánia

Faludi Györgyi
Budapest, Magyarország

Falvy Zoltán
Budapest, Magyarország

Falvy Zoltánné Kardos Éva
Budapest, Magyarország

Faragó Adrienne
Nyúl, Magyarország

Farkas József
Mátészalka, Magyarország

Farkas László
Budapest, Magyarország

Fazekas Tiborc
Göttingen, NSZK

Fehér Erzsébet
Budapest, Magyarország

Fehér Imre
Törökszentmiklós, Magyarország

Fehérvári Győző
Budapest, Magyarország

Fejős Zoltán
Budapest, Magyarország

Fekete Péter
Eger, Magyarország

Fél Edit
Budapest, Magyarország

Fenyő István
Budapest, Magyarország

Feoktyisztov, Alexandr Pavlovics
Moszkva, Szovjetunió

Ferenczi Imre
Szeged, Magyarország

Ferenczi László
Budapest, Magyarország

Filep Antal
Budapest, Magyarország

Fischer, Holger
Hamburg, NSZK

Fischer Sándor
Budapest, Magyarország

Fliflet, Albert Lange
Stend, Norvégia

Fodor István
Köln, NSZK

Fogarasi Miklós
Budapest, Magyarország

Fónod Zoltán
Bratislava, Csehszlovákia

Frank Gabriella
Budapest, Magyarország

Friedrichs, Gisele Irene
Baton Rouge, La., USA

Fügedi Erik
Budapest, Magyarország

Fülei Szántó Endre
Budapest, Magyarország

Fülöp Géza
Budapest, Magyarország

Fülöp Lajos
Budapest, Magyarország

Fülöpné Csanak Dóra
Budapest, Magyarország

Für Lajos
Budapest, Magyarország

Füzes Endre
Budapest, Magyarország

Füzi László
Eger, Magyarország

Gáborján Alice
Budapest, Magyarország

Gagnidze, Dzsumber
Tbiliszi, Szovjetunió

Galambos Ferenc Iréneusz
Unterwart, Ausztria

Gál István
Budapest, Magyarország

Gal, Susan
New Brunswick, N.Y., USA

Gáll Ernő
Cluj-Napoca, Románia

I. Gallasy Magdolna
Budapest, Magyarország

Gárdonyi Sándor
Debrecen, Magyarország

Gáspári László
Nyíregyháza, Magyarország

Gazda József
Covasna, Románia

Gazda Klára
Sf. Gheorghe, Románia

Gebri Mária
Budapest, Magyarország

Gedőné H. Lukács Borbála
Budapest, Magyarország

George, Emery
Ann Arbor, Michigan, USA

Gerevich-Kopteff Éva
Helsinki, Finnország

Gergely, Jean
Paris, Franciaország

Gergely Katalin
Budapest, Magyarország

B. Gergely Piroska
Cluj-Napoca, Románia

Gerics József
Budapest, Magyarország

Gheno, Danilo
Vicenza, Olaszország

Ginter Károly
Budapest, Magyarország

Gombáné Lábos Olga
Debrecen, Magyarország

Gömöri György
Cambridge, Anglia

Görcsös Mihály
Košice, Csehszlovákia

Görög-Karady, Veronika
Paris, Franciaország

Görömbei András
Debrecen, Magyarország

Graf Rezső
Budapest, Magyarország

Green, Maria
Saskatoon, Kanada

Gregor Ferenc
Budapest, Magyarország

Grendel Lajos
Bratislava, Csehszlovákia

Grétsy László
Budapest, Magyarország

Grezsa Ferenc
Szeged, Magyarország

Gulya János
Göttingen, NSZK

Guszev, Jurij
Moszkva, Szovjetunió

Gyenge Imre
Oberwart, Ausztria

Haid Katalin
Budapest, Magyarország

Halasi-Kun, Tibor
New York, N.Y., USA

Halász Előd
Szeged, Magyarország

Halász Péter
Budapest, Magyarország

Harmatta János
Budapest, Magyarország

Harms, Robert T.
Austin, USA

Hársfalvi Péter
Nyíregyháza, Magyarország

Hauhia-Nagy, Ulla
Budapest, Magyarország

Haukulinen, Auli Talvikki
Jyväskylä, Finnország

Haukulinen, Lauri Pekka
Helsinki, Finnország

Havasi Zoltán
Budapest, Magyarország

Heckenast Gusztáv
Budapest, Magyarország

Heckenastné Veress Éva
Budapest, Magyarország

Heé Veronika
Budapest, Magyarország

Hegedüs József
Budapest, Magyarország

Helder Jolanta
Groningen, Hollandia

Heltai János
Budapest, Magyarország

Herczeg Gyula
Budapest, Magyarország

Herman József
Budapest, Magyarország

Hetzron, Robert
Santa Barbara, CA., USA

Hofer Tamás
Budapest, Magyarország

Hoffmann Tamás
Budapest, Magyarország

Holl Béla
Budapest, Magyarország

Honti László
Budapest, Magyarország

Hopp Lajos
Budapest, Magyarország

Hoppál Mihály
Budapest, Magyarország

Hornyik Miklós
Novi Sad, Jugoszlávia

Horváth Béla
Bonyhád, Magyarország

Horváth Károly
Budapest, Magyarország

Horváth Mária
Budapest, Magyarország

Horváth Mátyás
Bački Vinogradi, Jugoszlávia

Horváth Tibor
Budapest, Magyarország

Huitu, Marketta
Helsinki, Finnország

Hunyadi István
Plobsheim, Franciaország

Husová-Rossová, Marcella
Praha, Csehszlovákia

Huszár Ágnes
Budapest, Magyarország

Hutterer Miklós
Graz, Ausztria

Illés Endre
Budapest, Magyarország

Illés László
Budapest, Magyarország

Imre László
Debrecen, Magyarország

Imre Mihály
Hódmezővásárhely, Magyarország

Itkonen, Terho
Nurmijärvi, Finnország

Ives, Margaret Christine
Lancaster, Anglia

K. Jakab Antal
Cluj-Napoca, Románia

Jakab István
Bratislava, Csehszlovákia

Jakócs Dániel
Szeged, Magyarország

Jankovics József
Budapest, Magyarország

Janó Ákos
Sárospatak, Magyarország

János István
Debrecen, Magyarország

Janurik Tamás
Szeged, Magyarország

Janzsó János
Budapest, Magyarország

V. Jávor Kata
Budapest, Magyarország

Jeney István
Nyíregyháza, Magyarország

Jermakov, Foma Kuzmics
Izsevszk, Szovjetunió

Jónás Frigyes
Budapest, Magyarország

József Farkas
Budapest, Magyarország

Juhász Antal
Szeged, Magyarország

Juhász Béla
Debrecen, Magyarország

Juhász Géza
Novi Sad, Jugoszlávia

Julow Viktor
Debrecen, Magyarország

Jung Károly
Novi Sad, Jugoszlávia

Junger Ferenc
Novi Sad, Jugoszlávia

Jügelt, Karl-Heinz
Rostock, NDK

Kaán Miklósné Keszler Borbála
Budapest, Magyarország

Kabdebó Lóránt
Budapest, Magyarország

Kakuk Zsuzsa
Budapest, Magyarország

Kambe Takenori
Tokyo, Japán

Kántor Lajos
Cluj-Napoca, Románia

Kanyó Zoltán
Szeged, Magyarország

Karafiáth Judit
Budapest, Magyarország

Karanko-Pap Outi
Budapest, Magyarország

Karátson, André
Paris, Franciaország

Károly Sándor
Budapest, Magyarország

Károlyi László
Göttingen, NSZK

Kárpáti, Paul
Berlin, NDK

Karttunen, Kaarina
Helsinki, Finnország

Katona Béla
Nyíregyháza, Magyarország

Katona Imre
Budapest, Magyarország

Katona Lajosné Palló Margit
Budapest, Magyarország

Kaukonen, Väinö
Helsinki, Finnország

Kázmér Miklós
Bratislava, Csehszlovákia

Käfer István
Budapest, Magyarország

Kecskés András
Budapest, Magyarország

Kelemen Tiborné
Budapest, Magyarország

Kelényi István
Érd, Magyarország

Kelmakov, Valentin Kelmakovics
Izsevszk, Szovjetunió

Kemény Gábor
Budapest, Magyarország

Kenyeres Ágnes
Budapest, Magyarország

Kenyeres Zoltán
Budapest, Magyarország

Kerékgyártó László
Budapest, Magyarország

Kerényi Ferenc
Budapest, Magyarország

Kertész Gyula
Budapest, Magyarország

Kertész Katalin Lívia
Budapest, Magyarország

Keserű Bálint
Szeged, Magyarország

Kesztyűs Tibor
Göttingen, NSZK

Kibédi Varga, S. Aron
Amstelveen, Hollandia

Kiefer Ferenc
Budapest, Magyarország

H. Kígyóssy Edit
Budapest, Magyarország

Kilián István
Budapest, Magyarország

Király Erzsébet
Budapest, Magyarország

Király Lajos
Kaposvár, Magyarország

Kis Pintér Imre
Budapest, Magyarország

Kispéter András
Budapest, Magyarország

Kiss Antal
Jyväskylä, Finnország

Kiss Ferenc
Budapest, Magyarország

Kiss Gy. Csaba
Budapest, Magyarország

Kiss Jenő
Budakalász, Magyarország

Kiss József
Budapest, Magyarország

Kiss Mária
Budapest, Magyarország

Kniivilä, Irmeli
Cluj-Napoca, Románia

Koczkás Sándor
Budapest, Magyarország

Koczogh Ákos
Budapest, Magyarország

R. Kocsis Rózsa
Budapest, Magyarország

ifj. Kodolányi János
Budapest, Magyarország

Kókay György
Budapest, Magyarország

Kokla, Tiiu
Tallinn, Szovjetunió

Kolpakova, Natalja
Moszkva, Szovjetunió

Koltay-Kastner Jenő
Szeged, Magyarország

Kolumban, Nicolas
Somerville, N.J., USA

Komjáthy Aladár
Montreal, Kanada

Komlovszki Tibor
Budapest, Magyarország

Kontra Miklós
Budapest, Magyarország

Kornya László
Debrecen, Magyarország

Korompay Klára
Budapest, Magyarország

Kós Károly
Cluj-Napoca, Románia

Kosáry Domokos
Budapest, Magyarország

Kovaček, Božidar
Novi Sad, Jugoszlávia

Kovács Ágnes
Budapest, Magyarország

Kovács Ákos
Hatvan, Magyarország

Kovács András
Szeged, Magyarország

Kovács Endre
Budapest, Magyarország

Kovács Ferenc
Budapest, Magyarország

Kovács Gábor Zoltán
Hódmezővásárhely, Magyarország

Kovács Győző
Felsőgöd, Magyarország

Kovács Ilona
Budapest, Magyarország

S. Kovács Ilona
Budapest, Magyarország

Kovács István
Debrecen, Magyarország

Kovács János
Bucureşti, Románia

Kovács József
Novi Sad, Jugoszlávia

Kovács József László
Budaörs, Magyarország

Kovács Kálmán
Debrecen, Magyarország

Kovács László Lajos
West Lafayette, Ind., USA

K. Kovács László
Budapest, Magyarország

Kovács László
Dunasjká Streda, Csehszlovákia

Kovács, Martin L.
Regina, Saskatchewan, Kanada

Könyves Tóth Kálmán
Budapest, Magyarország

Köpeczi Béla
Budapest, Magyarország

Krawczykiewicz, Antoni
Warszawa, Lengyelország

Kresz Mária
Budapest, Magyarország

Kretzoi Miklósné
Budapest, Magyarország

Kristó Gyula
Szeged, Magyarország

Krisztinkovich H. Mária
Vancouver, Kanada

Kriza Ildikó
Budapest, Magyarország

Krizáné Nagy Ilona
Budapest, Magyarország

Kun András
Debrecen, Magyarország

Kun László
Budapest, Magyarország

Kunt Ernő
Miskolc, Magyarország

Küllős Imola
Budapest, Magyarország

Künnap, Ago
Tartu, Szovjetunió

Kylstra, A. D.
Groningen, Hollandia

Ladányi Sándor
Budapest, Magyarország

Ladó János
Budapest, Magyarország

Lakner Zoltán
Budapest, Magyarország

Láng Gusztáv
Cluj-Napoca, Románia

Láng József
Budapest, Magyarország

László Gyula
Budapest, Magyarország

László Zsigmond
Budapest, Magyarország

Launonen, Hannu
Helsinki, Finnország

Lavotha, Csilla
Uppsala, Svédország

Lazar, Oscar
Stockholm, Svédország

Lehtinen Ildikó
Helsinki, Finnország

Lengyel András
Szeged, Magyarország

Lengyel Béla
Budapest, Magyarország

Lengyel Dénes
Budapest, Magyarország

Lévay Edit
Eger, Magyarország

Lichtmann Tamás
Budapest, Magyarország

Lindholm, Hans
Lund, Svédország

Lotze, Barbara
Meadville, PA., USA

Lotze, Dieter P.
Meadville, PA., USA

Lőkös István
Eger, Magyarország

Lőrincz Jenő
Budapest, Magyarország

Lőrincze Lajos
Budapest, Magyarország

Lőrinczy Huba
Szombathely, Magyarország

Ludányi András
Ada, Ohio, USA

Ludányi Mária
Eger, Magyarország

Lukácsy Sándor
Budapest, Magyarország

Lück, Georg
Berlin, NDK

Maácz László
Budapest, Magyarország

Madár Lajos
Budapest, Magyarország

Mádl Antal
Budapest, Magyarország

Magyar Judith
Bogota, USA

Magyar Miklós
Budapest, Magyarország

Máiszuradze, Lili
Tbiliszi, Szovjetunió

Makkai, Adam
Chicago, Illinois, USA

Manherz Károly
Budapest, Magyarország

Margócsy József
Nyíregyháza, Magyarország

Márk Tamás
Helsinki, Finnország

Markó Imre Lehel
Pölöskefő, Magyarország

Marosi Ildikó
Tirgu-Mures, Románia

Martin György
Budapest, Magyarország

Martins, Eva
Stockholm, Svédország

D. Mátai Mária
Budapest, Magyarország

Máté Györgyi
Szeged, Magyarország

Máté Jakab
Budapest, Magyarország

Matijevics Lajos
Novi Sad, Jugoszlávia

Matolcsi János
Budapest, Magyarország

Matuz József
Freiburg, NSZK

May István
Budapest, Magyarország

Mayer Klára
Moszkva, Szovjetunió

Megela, Ivan Petrovics
Kijev, Szovjetunió

Melczer Tibor
Budapest, Magyarország

F. Mészáros Henrietta
Budapest, Magyarország

Mészáros István
Budapest, Magyarország

Mezei Márta
Budapest, Magyarország

Mezey László
Budapest, Magyarország

Mező András
Nyíregyháza, Magyarország

Mikes Melánia
Novi Sad, Jugoszlávia

Mikó Krisztina
London, Anglia

Mikó Pálné Kékes Marianna
Budapest, Magyarország

Mikola Tibor
Szeged, Magyarország

Mokány Sándor
Budaörs, Magyarország

Mokányné Nagy Katalin
Budaörs, Magyarország

Mokuterné Katus Elvira
Szófia, Bulgária

Molnár Csikós László
Novi Sad, Jugoszlávia

A. Molnár Ferenc
Budapest, Magyarország

H. Molnár Ilona
Budapest, Magyarország

Molnár István
Cristuru Secuiesc, Románia

Molnár József
Budapest, Magyarország

Molnár Szabolcs
Bucureşti, Románia

Molnárné Nagy Ilona
Debrecen, Magyarország

Morvay Judit
Budapest, Magyarország

Mózes Huba
Cluj-Napoca, Románia

Mózsi Ferenc
Bratislava, Csehszlovákia

Nacsády József
Szeged, Magyarország

Nagy, Charles
Somerset, N.J., USA

Nagy Ferenc
Szigetszentmiklós, Magyarország

Nagy Imre
Pécs, Magyarország

Nagy István
Moszkva, Szovjetunió

Nagy János
Debrecen, Magyarország

Nagy Jenő
Cluj-Napoca, Románia

K. Nagy Magda
Budapest, Magyarország

Nagy Miklós
Budapest, Magyarország

Nagy Olga
Cluj-Napoca, Románia

Nagy, Paul
Montrouge, Franciaország

Nagy Sándor
Eger, Magyarország

Najdenova, Marinova Jonka
Szófia, Bulgária

Nehring, Karl
München, NSZK

Némedi Lajos
Debrecen, Magyarország

Nemes István
Pécs, Magyarország

Nemeskürty István
Budapest, Magyarország

Németh G. Béla
Budapest, Magyarország

Németh Gábor
Kalocsa, Magyarország

Németh S. Katalin
Budapest, Magyarország

Németi Józsefné Sargina Ludmilla
Budapest, Magyarország

Novalić, Djuro
Zagreb, Jugoszlávia

Nowak, Jerzy Robert
Warszawa, Lengyelország

Nyíri Antal
Szeged, Magyarország

Nyirkos István
Debrecen, Magyarország

Nyírő Lajos
Budapest, Magyarország

Ódor László
Budapest, Magyarország

Olsvai Imre
Budapest, Magyarország

Oltyán Béla
Szeged, Magyarország

Ondruš, Simon
Bratislava, Csehszlovákia

Ónody Éva
Budapest, Magyarország

Orosz Béla
Nyíregyháza, Magyarország

Orosz Márta
Bratislava, Csehszlovákia

Ördög Ferenc
Nagykanizsa, Magyarország

Ötvös Péter
Szeged, Magyarország

Pach Zsigmond Pál
Budapest, Magyarország

Pál József
Gyömrő, Magyarország

Paládi-Kovács Attila
Budapest, Magyarország

Palásti Sándorné
Budapest, Magyarország

Pálmai Kálmán
Budapest, Magyarország

Palmeos, Pauline
Tartu, Szovjetunió

Panda, Jelena
Moszkva, Szovjetunió

Papp István
Szeged, Magyarország

Papp, Tibor
Paris, Franciaország

Pašiakova, Jaroslava
Bratislava, Csehszlovákia

Pastyik László
Novi Sad, Jugoszlávia

Pásztor Emil
Eger, Magyarország

Pataky András
Lug, Jugoszlávia

Pató Imre
Kanjiza, Jugoszlávia

Péchy Blanka
Budapest, Magyarország

Penavin Olga
Novi Sad, Jugoszlávia

Péntek János
Cluj-Napoca, Románia

Pesovár Ernő
Budapest, Magyarország

Péter Katalin
Budapest, Magyarország

Péter László
Szeged, Magyarország

Petőfi S. János
Bielefeld, NSZK

Pintérné Eőry Vilma
Budapest, Magyarország

Pók Lajos
Budapest, Magyarország

Polónyi Szűcs Szilárd
Budapest, Magyarország

Pomogáts Béla
Budapest, Magyarország

Pór Péter
Siegen, NSZK

Posgay Ildikó
Budapest, Magyarország

Pusztai Ferenc
Budapest, Magyarország

Pusztay János
Budapest, Magyarország

Rácz Endre
Budapest, Magyarország

Rácz Olivér
Bratislava, Csehszlovákia

Radics Katalin
Budapest, Magyarország

Radó György
Budapest, Magyarország

Radomski-Brachwitz, Rosemarie
Kiel, NSZK

Ráduly János
Chibed, Románia

Raffo, Anton Maria
Firenze, Olaszország

Ránki György
Bloomington, Ind., USA

Reinhardt-Ragályi Ilona
Bonn, NSZK

Révész Bertalan
Nitra, Csehszlovákia

Rezek, Roman
São Paulo, Brazília

Rieger, Erich Ferdinand
Karlsruhe, NSZK

Ritoók Zsigmondné
Budapest, Magyarország

Ritter, Ralf-Peter
Wien, Ausztria

Róka Jolán
Budapest, Magyarország

Róna-Tas András
Budapest, Magyarország

Rónai Béla
Szekszárd, Magyarország

Rónai, Paulo
Nova Triburgo, Brazília

Rónay László
Budapest, Magyarország

Rózsa Zoltán
Budapest, Magyarország

Ruzsiczky Éva
Budapest, Magyarország

Sahova, Kira
Kijev, Szovjetunió

Sallay Géza
Budapest, Magyarország

Sanders, Ivan
Selden, N.Y., USA

Santarcangeli, Paolo
Torino, Olaszország

Sárkány, Stéphane
Ottawa, Kanada

Sárközy Péter
Róma, Olaszország

Sárosi Bálint
Budapest, Magyarország

Sass, Kálmán
Bruxelles, Belgium

Schellbach-Kopra, Ingrid
Espoo, Finnország

Schubert, Gabriella
West Berlin

Schulze, Brigitte
Berlin, NDK

Schütz Ödön
Budapest, Magyarország

Sebestyén Árpád
Debrecen, Magyarország

Sebestyén, György
Wien, Ausztria

Seilenthal, Tõnu
Tartu, Szovjetunió

Selmeczi Kovács Attila
Göd, Magyarország

Seres András
Arcus, Románia

Serfőző Józsefné Gémes Magda
Budapest, Magyarország

Sesztalov, Ivan
Leningrád, Szovjetunió

Sherwood, Peter A.
London, Anglia

Sieroszewski, Andrzej
Warszawa, Lengyelország

Sikos Anna
Milano, Olaszország

Simoncsics Péter
Budapest, Magyarország

Sipos Lajos
Budapest, Magyarország

Siposné Sárdi Margit
Budapest, Magyarország

Soltész Zoltánné
Budapest, Magyarország

Solymos Ede
Baja, Magyarország

Somlyó György
Budapest, Magyarország

Songmoo Kho
Helsinki, Finnország

Sovijärvi, Antti
Helsinki, Finnország

Sozan, Michael
Slippery Rock, Pa., USA

Sőtér István
Budapest, Magyarország

Šulc, Magdolna
Novi Sad, Jugoszlávia

Sulyok, Vince
Oslo, Norvégia

Surányi Ibolya
Budapest, Magyarország

Surányi Imre
Frankfurt am Main, NSZK

Švecová, Sonja
Praha, Csehszlovákia

Szabadfalvi József
Miskolc, Magyarország

Szabics Imre
Budapest, Magyarország

Szabó Dénes
Budapest, Magyarország

Szabó Ferenc SJ
Roma, Olaszország

Szabó Géza
Szombathely, Magyarország

Szabó Győző
Padova, Olaszország

Szabó József
Szeged, Magyarország

Szabó László
Szolnok, Magyarország

Z. Szabó László
Győr, Magyarország

Szabó, Mátyás
Uppsala, Svédország

Szabó T., Ádám
Groningen, Hollandia

Szabó Zsolt
Cluj-Napoca, Románia

Szabóné Kispál Magdolna
Budapest, Magyarország

Szakolczay Lajos
Budapest, Magyarország

Szaladze, Manana
Tbiliszi, Szovjetunió

Szalai Sándorné
Budapest, Magyarország

Szalay Vilma
Dösjebro, Svédország

Szalontai Barnabás
Nyírbátor, Magyarország

Szarkiszján, Anna
Jerevan, Szovjetunió

Szász János
Bucureşti, Románia

Szávai János
Budapest, Magyarország

Szeberényi Zoltán
Nitra, Csehszlovákia

Szegedy-Maszák Mihály
Budapest, Magyarország

Szegfű László
Szeged, Magyarország

Székely András
Budapest, Magyarország

Széles Klára
Budapest, Magyarország

Szende Aladár
Budapest, Magyarország

Szendi Zoltán
Pécs, Magyarország

Szendrei Janka
Budapest, Magyarország

Szendrey, Tamás
Erie, Pa., USA

Szentgyörgyvári Artur
Budapest, Magyarország

Szentimrei Judit
Cluj-Napoca, Románia

Szentkeresztyné Zágon Erzsébet
Firenze, Olaszország

Szentmihályi Imre
Zalaegerszeg, Magyarország

Szentmihályi János
Budapest, Magyarország

Szépe György
Budapest, Magyarország

Szepesy Gyula
Budapest, Magyarország

Szereda, Vjacseszlav Tyimofejevics
Moszkva, Szovjetunió

Szidiropuloszné Kolczonay Katalin
Budapest, Magyarország

Szigethy Gábor
Budapest, Magyarország

Szigeti Lajos Sándor
Szeged, Magyarország

Szíj Enikő
Budapest, Magyarország

Sziklay László
Budapest, Magyarország

Szilágyi Ferenc
Budapest, Magyarország

Szilágyi Miklós
Szekszárd, Magyarország

Szilágyi N. Sándor
Bucureşti, Románia

Szondi György
Budapest, Magyarország

Szőke György
Budapest, Magyarország

Szőllősy-Sebestyén András
Budapest, Magyarország

Szőnyi György Endre
Warszawa, Lengyelország

Szörényi László
Budapest, Magyarország

Szuromi Lajos
Debrecen, Magyarország

Szuvizsenko, Leonyid Ivanovics
Leningrád, Szovjetunió

Szűts László
Budapest, Magyarország

Takács András
Bratislava, Csehszlovákia

M. Takács Lajos
Debrecen, Magyarország

R. Takács Olga
Budapest, Magyarország

Tálasi István
Budapest, Magyarország

Tamás Anna
Budapest, Magyarország

Tamás Attila
Debrecen, Magyarország

Tardy Lajos
Budapest, Magyarország

Tarhanov, Andrej
Hanti-Manszijszk, Szovjetunió

Tarján Tamás
Budapest, Magyarország

Tárkács Szücs Ernő
Budapest, Magyarország

Tarnai Andor
Budapest, Magyarország

Tarnóc Márton
Budapest, Magyarország

Tasi József
Budapest, Magyarország

Taxner Ernő
Budapest, Magyarország

Téglásy Imre
Szeged, Magyarország

Tervonen, Viljo
Espoo, Finnország

Thiesz, Vera
Berlin, NDK

Thinsz Géza
Stockholm, Svédország

Thomka Beáta
Novi Sad, Jugoszlávia

Thurn, Hans
Hamburg, NSZK

Tikka, Toivo
Joensuu, Finnország

Timárné Tedeschi Mária
Budapest, Magyarország

Tolnai Gábor
Budapest, Magyarország

Tompa József
Budapest, Magyarország

Tóth András
Komárno, Csehszlovákia

Tóth Dezső
Budapest, Magyarország

Tóth Éva
Budapest, Magyarország

Tóth Gyula
Budapest, Magyarország

Tóth István
Pécs, Magyarország

Tóth Zsigmond
London, Anglia

Tőkei Ferenc
Budapest, Magyarország

H. Törő Györgyi
Budapest, Magyarország

Tripolsky Géza
Senta, Jugoszlávia

Tropea, Caterina
Firenze, Olaszország

Turczel Lajos
Bratislava, Csehszlovákia

Tynkkynen, Juha Kalervo
Helsinki, Finnország

Tverdota György
Budapest, Magyarország

Udovički, Ivanka
Beograd, Jugoszlávia

Ujszászy Kálmán
Sárospatak, Magyarország

Ujváry Zoltán
Debrecen, Magyarország

Ungvári Tamás
Budapest, Magyarország

Uvarov, Anatolij N.
Izsevszk, Szovjetunió

Váczy Leona
Cluj-Napoca, Románia

Váczy Péter
Budapest, Magyarország

Vajay, Szabolcs
Paris, Franciaország

Vajda György Mihály
Wien, Ausztria

Vajda József
Subotica, Jugoszlávia

Vajkai Aurél
Balatonalmádi, Magyarország

Váradi Sternberg János
Uzsgorod, Szovjetunió

Várdy Huszár, Ágnes
Pittsburgh, Penns., USA

Várdy, S. Béla
Pittsburgh, Penns., USA

G. Varga Györgyi
Budapest, Magyarország

Varga Gyula
Debrecen, Magyarország

Cs. Varga István
Eger, Magyarország

Varga József
Budapest, Magyarország

Varga Lajos Márton
Budapest, Magyarország

Varga Rózsa
Budapest, Magyarország

Vargha László
Budapest, Magyarország

R. Várkonyi Ágnes
Budapest, Magyarország

Varnai, Paul
Ottawa, Ont., Kanada

Váróczi Zsuzsa
Pécs, Magyarország

Vásárhelyi István
Budapest, Magyarország

Vásárhelyi Judit
Budapest, Magyarország

Vásárhelyi Miklós
Budapest, Magyarország

Vasy Géza
Budapest, Magyarország

Vázsonyi Endre
Bloomington, Ind., USA

Veenker, Wolfgang
Hamburg, NSZK

Velenyák Zsófia
Budapest, Magyarország

Veres András
Budapest, Magyarország

Veres Péter
Budapest, Magyarország

Veress Dániel
Sf. Gheorghe, Románia

Vértes Edit
Budapest, Magyarország

Vincze István
Budapest, Magyarország

Vincze Lajos
Bowling Green, Ohio, USA

Vita Zsigmond
Aiud, Románia

Vízkelety András
Budapest, Magyarország

Voigt Vilmos
Budapest, Magyarország

Vöő Gabriella
Cluj-Napoca, Románia

Vöő István
Cluj-Napoca, Románia

Vörös Imre
Budapest, Magyarország

Vörös László
Szeged, Magyarország

Vũ Ngoc Cân
Hãnôi, Vietnam

Vujicsics D. Sztoján
Budapest, Magyarország

Waal, Frans de
Amsterdam, Hollandia

Welter, Alfons
Praha, Csehszlovákia

V. Windisch Éva
Budapest, Magyarország

Wlachovský, Karol
Bratislava, Csehszlovákia

Wojatsek, Károly
Lennoxville, Québec, Kanada

Wojtilla Gyula
New Delhi, India

Zaicz Gábor
Århus, Dánia

Zalabai Zsigmond
Bratislava, Csehszlovákia

Zékány Imre
Uzsgorod, Szovjetunió

Zelei Miklós
Budapest, Magyarország

Zelliger Erzsébet
Budapest, Magyarország

Zeman László
Bratislava, Csehszlovákia

Zentai Mária
Szeged, Magyarország

Zimonyi Zoltán
Budapest, Magyarország

Zircz Péter
Budapest, Magyarország

Zolnay László
Budapest, Magyarország

Zsilinszky Éva
Budapest, Magyarország

Zsilka Tibor
Nitra, Csehszlovákia

Kollektív tagok

Humboldt Universität
Fachgebiet Hungarologie
Berlin, NDK

Nemzetközi Előkészítő Intézet
Budapest, Magyarország

ISSN 0209–4800

A kiadásért felel: Klaniczay Tibor
8112526 MTA KESZ Sokszorosító, Budapest. F.v.: dr. Héczey Lászlóné
Terjedelem: 21,75 (A/5 ív)

A HUNGAROLÓGIAI ÉRTESÍTŐ ELŐFIZETHETŐ

Magyarországon: az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztályán (1363 Budapest, Pf. 24., Telefon: 111-010), a 215-11488-as pénzforgalmi jelzőszámon, utánvéttel vagy az összeg egyidejű befizetésével.

Külföldön: terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Budapest, Pf. 149. Bankszámla: Magyar Nemzeti Bank, 218-10990.

Példányonként beszerezhető az Akadémiai Könyvesboltban (1052 Budapest V., Váci u. 22. Telefon: 185-881), és minden más nagyobb könyvesboltban.

Előfizetési díj egy évfolyamra: 95,— Ft.